MEHO BAJRIĆ

TUZLA

I NJENA REGIJA U ODBRANI BOSNE I HERCEGOVINE 1992-1995.

mr. Meho Bajrić
TUZLA I NJENA REGIJA U ODBRANI BiH 1992-1995. godina

IZDAVAČ:
d.o.o. "OFF-SET"Tuzla

ZA IZDAVAČA:
Sadika MURIĆ

Urednik:
Zlatko DUKIĆ

Recenzenti:
Akademik, prof.dr. Mirko PEJANOVIĆ
prof.dr. Sadik LATIFAGIĆ
mr. Selim BEŠLAGIĆ
general Hazim ŠADIĆ

Naslovna korica:
dr.sc. Maja HRVANOVIĆ, vanr. prof.

Lektor i korektor:
Zinka PONJAVIĆ

Fotografije:
Amel EMRIĆ, Press centar 2 korpusa ARBiH, Ahmet BAJRIĆ BLICKO, Izet Čanić

Štampa:
d.o.o. "OFF-SET"Tuzla

Za štampariju:
Sadika MURIĆ

Tiraž: 300 kom.

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Meho Bajrić

TUZLA I NJENA REGIJA U ODBRANI BiH 1992-1995. godina

Tuzla, 2018.

SADRŽAJ

POGLAVLJE V

POGLAVLJE VI

POGLAVLJE VII

NAUK TJESKOBNE ZEMLJE

Bosanski čovjek je samo naizgled pokoran, podanički smjeran i krotak, potuljen. Takav je, jer ga je takvim naučio i oblikovao život kojim živi. I zemlja. Taj nauk tjeskobne zemlje je dubok i mudar: pritajiti se, čekati. To je ipak varljiva pokornost i predanost. To je, reklo bi se, maska, naličje. Pobuna je lice. Buna. Bosanski narodi su dugo trpjeli osvajača i zulumčare, svi zajedno i odvojeno, svako za sebe i iz sopstvenih interesa koji su bili često različiti i suprotni, ali su se također, i beznadno bunili, ustajali, roptali, ginuli, davali glasa o sebi. Čeznuli za slobodom. Pobune su neprekidno tinjale u dnu ljudske i narodne mješavine. Izbijale čas tu, čas tamo. Žestoke."[1]

Derviš Sušić

ZA PAMĆENJE

Kakvi smo ljudi

„... Pametni su ovo ljudi. Primaju nerad od Istoka, ugodan život od Zapada; nikuda ne žure, jer sam život žuri, ne zanima ih da vide šta je iza sutrašnjeg dana, doći će što je određeno, a od njih malo šta zavisi; zajedno su samo u nevoljama, zato i ne vole da često budu zajedno; malo kome vjeruju, a najlakše ih je prevariti lijepom riječi; ne liče na junake, a najteže ih je uplašiti prijetnjom; dugo se ne osvrću ni na što, svejedno im je što se oko njih dešava, a onda odjednom sve počne da ih se tiče, sve isprevrću i okrenu na glavu, pa opet postanu spavači, i ne vole da se sjećaju ničeg što se desilo; boje se promjena jer su im često donosile zlo, a lako im dosadi jedan čovjek makar im činio i dobro..."[2]

Meša Selimović

---

1 "Nauk tjeskobne zemlje" / Risto Trifković Skica za književni portret Derviša Sušića, Odjek Sarajevo, XXVII, 1974. godina, br. 1, str. 4.

2 Meša Selimović, DERVIŠ i SMRT, Sabrana djela, knj. 1., Sloboda, Beograd, 1975. godina str. 347.

AUTOROVI RAZLOZI

RAD U BEZBJEDNOSTI - SUDBINA ILI...?

Vjerovatno nikad neću dokučiti to koliko puta mi se, onako spontano i neočekivano, po nekoj vrsti inercije, nametnulo pitanje kako sam se to, otkud i zašto profesionalno obreo u oblasti bezbjednosti.

To pitanje mi se javljalo naročito u teškim, izazova i iskušenja punim događajima i lomovima, najviše u godinama s početka posljednje decenije 20. vijeka, u okviru kataklizmičnih, tragičnih zbivanja iz vremena agresije na Bosnu i Hercegovinu i organizovanja odbrane Tuzle i države od agresora.

Kad god, gdje god i kojim god povodom - takođe spontanim i neočekivanim - da mi se to pitanje javilo, trudio sam se da odgovor nađem u onome što se u mom životu dešavalo praktično od rane mladosti, od vremena stasavanja, zrenja i kaljenja - od kućnog vaspitanja, preko školovanja, oblikovanja u radnoj sredini, druženja s običnim, poštenim, iskrenim i vrijednim ljudima, vrednovanja čovjeka po tome klakav je prema drugim ljudima, kakav je na poslu, a ne po tome kako se zove ili u šta i zašto vjeruje...

Kao što se mi to famozno pitanje nikad nije javilo bez povoda, tako nikad nije bilo uskraćeno za duži ili kraći odgovor. Doduše, rijetko kad je to bio jednostavan, jednoznačan, površan i uprošten odgovor. Uvijek je podrazumijevao nekoliko slojeva argumenata, koji su najčešće bili mnogo više od samo običnih, suhoparnih biografskih podataka. Ispisivan je svaki taj odgovor onim što mi se dešavalo, a na šta sam mogao uticati, ali - ako ne i više - i onim što se zbivalo u meni i oko mene, bez mogućnosti da na to utičem ili da budem i za šta pitan.

Upravo to - objektivan i argumentovan, a potreban i koristan balans između onih događaja i pojava na koje sam mogao uticati, u vezi sa čim sam, uz punu svijest i odgovornost, povlačio odgovarajuće poteze i, kad je to trebalo, donosio odluke, sa jedne, i onoga što je bilo lišeno mogućnosti mog neposrednog uticaja, jer je bilo plod tuđe odluke, ispravne ili naopake, s druge strane - odigralo je ulogu snažnog motiva za to da „zašiljim pero" i krenem u višegodišnje pripreme, a potom i pisanje ove knjige.

Doda li se ovom podatku moje čvrsto uvjerenje u to da bi ona mogla korisno poslužiti kao validno podsjećanje akterima, ali i kao pouzdan izvor informacije i podataka današnjim mlađim i budućim generacijama o sudbonosnim danima, kroz koje smo prošli potkraj 20. vijeka, postaju kompletni i zaokruženi povodi i razlozi za ovaj moj autorski napor i za istrajno, nimalo lako i jednostavno istraživanje, čiji plod je ova dokumentarno-biografska studija.

Usred ljeta, 13. jula 1949. godine, svijet sam ugledao u tulanskom naselju Mosnik. Ne znam ima li neke simbolike u tome da je to tada bio Dan ustanka naroda Crne Gore u Drugom svjetskom ratu. Mislim da simbolika nije isključenja, jer je u meni od malih nogu, direktno i indirektno, kućnim i društvenim vaspitavanjem usađen antifašizam - kao vrijedna tradicija, kao civilizacijska tekovina, opšteprihvaćena vrijednost, kao ljudsko ubjeđenje, pogled na svijet, generalni ljudski stav...

Bio sam prvo dijete poslije koga su uslijedili tri brata i tri sestre. Najveće moguće bogastvo jedne porodice. Otac radnik Solane, otišao s ovog svijeta u 49. godini. Majka je bila uposlena na porođajnom odjeljenju Bolnice u Tuzli. Ni ona nije doživjela duboku starost. Djed po očevoj liniji je živio takođe u Mosniku, u naselju Mušinac. Mnogo vremena sam u djetinjstvu provodio kod njega. Imao je najbolju višnju na svijetu, nikad nisam vidio krupnije i ukusnije plodove višnje. S djedom sam često petkom išao na pijacu. Bio je to događaj za pamćenje, kao praznik. Nezaboravna će mi ostati mala porcija ćevapa kod hadžije Bešlagića u tuzlanskoj čaršiji, čime bismo ukrasili i uljepšali naš odlazak na pijacu.

Porodična kuća je bila skromna, standard nizak, radničke plate roditelja nedovoljne za mnogo čeljadi koju treba nahraniti, obući, školovati, nabaviti ugalj, obezbijediti zimnicu... Zaista teška vremena. Ničeg nije bilo ni dovoljno, a kamoli da je preticalo. Teško djetinjstvo, puno neostvarenih želja. Otac je na kredit kupio bicikl, trebao mu za odlazak na posao, od Mosnika do Solane. Prirodno, bicikl me privlačio kao magnet. Jednog dana, odlučim da ga provozam. Usred vožnje, u panici zakočim prednjom kočnicom i bicikl me katapultira u ogradu, a od udara u ivičnjak prvi točak je postao osmica. Bicikl nije više za vožnju...

Osnovnu školu sam dijelom pohađao na Mejdanu, a ostalo na Pazaru. I danas se sjećam imena mnogih svojih školskih drugarica i drugova[3].

[3] Olga Pečenko, Amira Rušidović, Munevera Karić, Muhamed Zahirović, Ekrem Kapidžić, Osman Džogić, Mujo Omerčić, Fatima Atlić, Šemsa Salihspahić, Zineta i Sadeta Vrabac, Hajrudin Kesić Šela, Majda Ibrišimović, Šuhreta Mulahalilović, Mladen Stokanović, Fuad Jogunčić, Ferhat Katanić, Adem Nukić, Muhiba Selimović, Aljo Mešanović, Branko

Kao najstarije dijete u porodici, morao sam mnogo raditi i pomagati roditeljima. Pogotovo se to odnosilo na pomoć u vezi s mlađim sestrama i braćom. Nisam, međutim, zanemarivao ni društvene djelatnosti i, naravno, učenje. Noću sam učio, a danju radio. Imali smo kravu. Godišnje smo iznajmljivali zemlju od Muharemagića u Docu, ispod Ilinčice. Sijali smo kukuruz, krompir, grah, luk... Bilo je prilika kad smo noćili pod otvorenim nebom uz bašču, čuvajući žito od jazavaca.

Išao sam po drva na Ilinčicu. U vrećama sam otud donosio pijesak, koji se koristio za zidanje i malterisanje pomoćnih objekata. Svaki dan je valjalo nakositi trave za kravu, zimi načupati sijena, hašoviti bašču i iz šume donositi pritke, ići u gljive, srijemoš i druge šumske plodove. Ipak, bilo je i vremena za igru, lopta nas je okupljala u kućnom dvorištu i kod Doma u Mosniku, na igralištu uz objekat Mjesne zajednice, a kasnije na velikom sportskom terenu kod Osnovne škole na Mejdanu.

Ukratko, odrastao sam uz mnogo ljubavi i malo novca. Bilo je prilika kad se nije imalo para ni za osnovne potrebe, ali nikad nije nedostajalo porodične ljubavi, pažnje i ljubavi za rad. Ubijeđen sam u to da je sav taj teret uticao na jačanje mog duha i, svakako, na oblikovanje moje ličnosti. Od malih nogu u glavu mi je utuvljeno načelo da se samo radom, trudom i odricnajem mogu otkloniti nemaština i sve prepreke, koje život nameće.

Vaspitavani smo tako da u prvom planu, bez izuzetka, bude poštovanje i uvažavanje starijih, a posebno komšija. Zanemariti to, zaboraviti pozdraviti komšinicu ili komšiju, ne ponijeti ceker komšinici koja se vraća s pijace, bilo je nezamislivo, a ako se i omakne - neizbježna je bila kritika roditelja. Sjećam se jedne prilike, kada me komšinica Fatima Duraković, zvana Tičinica, lažno optužila da sam bacao kamenje i napravio joj štetu u bašči. Čim je to čula, moja majka je pred njom otkinula štap i par puta me „premjerila" po stražnjici. Nije me pitala da li je optužba lažna ili ne, bio sam kriv u njenim očima, jer sam se prema starijoj osobi ponio onako kako ne treba. Nikad se više nije desilo ništa slično prema komšijama, koje su činile višenacionalnu sredinu, a među kojima se sjećam porodica Nujić, Alibegović, Hadžić, Hurić, Grbić, Nuhanović, Žunić, Šehić, Hasanović, Osvald, Telalović, Duraković, Karić, Katanić, Zukić, Nukić Pirić, Mašić, Mekić, Hasančević, Hasanbašić, Isić, Žigić, Muharemagić, Karameh-

Todorović, Vahida Bektašagić, Nihada Odobašić, Zdenka Čota, Branka Klipa, Rade Ivanović, Samid Kazazović, Jasna Subašić, Midhat Šabaškić, Midhat Osmanović, Ibrahim Krdžalić, Mišo Ostojić, Fadila Dedić, Duško Trkulja, Anto Jurišić, Ibrahim Ibralić, Branislav Jovalekić, Branka Klauda, Mensura Voloder

medović, Džubur, Kurtić, Mešić, Zonić, Kasumović, Kožarić, Bakić, Brkić, Ćorsulić, Cvijić, Alić...

Godina po godina, vrijeme je teklo i doteklo do 1964. Završih osnovnu školu i nađoh se pred velikom dilemom, koju niko nikad nije izbjegao - šta dalje, koju školu upisati, kako i gdje nastaviti... Žestoki, teški lomovi između želja i mogućnosti, između subjektivnog i objektivnog, između mogućeg i nedostižnog...

Želio sam da upišem Srednju voćarsku školu u Slavinovićima. Moja nena Mejra me, međutim, hitro i vješto „spustila na zemlju":

- Gdje ti je imanje i voćnjak, dijete drago? - pitala je.

Ostanem bez teksta. Zakujem. Nemam odgovor.

Nena ima:

- Ti ćeš, blago meni, na zanat, da čim prije počneš pomagati porodici.

I bi tako.

Otac je malo pogurao stvari, pa me prime u Solanu na izučavanje zanata. Mnogo je u tome pomogao jedan ugledni Tuzlak, Vojo Milošević, tada šef Kadrovske složbe u Fabrici soli. Prošao sam nekoliko faza školovanja. U učeničkoj radionici su mi prvi majstori bili Pero Lukić, Pašaga Halilčević i Branko Petrović. Do iznemoglosti sam turpijao metal - pravili smo makaze za voćke, makaze za lim, male nakovnje i druge alatke.

U sljedećoj fazi bio sam na elektro-pogonu. Šef je bio Ilija Kovačević, a izrasliji majstori Rešad Bakić, Rado Blagojević, majstor Matija Lovrić, Osman Miraščić, Muharem Avdagić i Vehid Katanić. Povremeno me je angažovao inžinjer Ivan Podboj na balansiranju ventilatora u pogonu stare solane i pogonu ekstrudera (proizvodnja plastičnih vreća). Tu sam naučio da čekićem i majzlom, u takozvanim štolnama i dotrajalim kazanima stare Solane, štemam kanale za kablove za rasvjetu i za pogon transportera, sušnice i za ventilatore. I dan danas mi se desi da mi pred očima zatitraju slike žuljeva na šakama i ozljeda na prstima.

Potom je slijedila Mašinska radionica. Prihvatili su me poslovođa Musto Mustajbašić, majstori za drebangom Sulejman Đapo, Abduselam Zonić, Sabit Jakubović, Mišo Sepe i Jovica Jovičić.

Tu je trebalo da učim mašinsku obradu materijala struganjem, a to je rad na drebangu, na šepingu, na blanjalici, bušilici... Mnogo toga sam naučio, a zajedno sa Ivicom Peričevićem i Mehmedalijom Kaletovićem, zvanim Đogo, bio sam najbolji u toj generaciji učenika.

U trećoj godini zanata sam 1966. godine dobijao učeničku platu od 36.000 tadašnjih dinara. Bilo je to otprilike kao očeva plata radnika Solane... Suvišno je trošiti riječi na to kakvu radost i raspoloženje u kući je značilo kada učenik 3. godine mjesečno donese još jednu platu.

Kad je naredne, 1967. godine, oko stotinu nas, učenika, završilo zanat i steklo status KV radnka, niko nije ostao u Fabrici soli. Kratko vrijeme sam radio povremene poslove kod privatnika koji su imali tokarske strojeve, gdje sam tokario osovine i kućišta ležišta za gumarice, konjska kola, tako pomažući porodici. Krajem 1967. godine odlazim na odsluženje vojnog roka.

Obreo sam se u auto-jedinci u Zadru - na kursu za vozača tegljača. Prekomandovan sam, potom, u Rijeku, u Kasarnu „Katarina", u puk srednje protivavionske artiljerije. Usred ljeta 1968. godine Rusi su izvršili invaziju na Čehoslovačku. Pod punom ratnom opremom, mjesec dana sam proveo na vojnoj vježbi na Grobničkom polju nadomak Rijeke. 0 tome kakvi su to dani bili, najbolje govori podatak da sam doslovno spavao s puškom. Vježba je bila teška i naporna, ali ne i nesavladiva.

Za požrtvovanje i vojničko isticanje u izvršavanju vježbovnih zadataka, zaradio sam Medalju za vojničke vrline, koje dodjeljuje predsjednik SFRJ Josip Broz Tito. Medalju sam primio 25. maja naredne godine, na svečanom postrojavanju vojnika u riječkoj kasarni. Još jedno priznanje, zapravo nagrada za to kakav sam vojnik bio, ogleda se i u podatku da sam postao član Saveza komunista Jugoslavije.

Po povratku iz vojske, teško je bilo dobiti zaposlenje. Biro za zapošljavanje me, poput mnogih drugih, šalje u Njemačku, u Tvornicu automobila MAN, dobra plata, siguran posao. Majka se protivila mom odlasku u „tuđi svijet". Huso Baralić, šef Kadrovske službe u Solani, me zavlači nekoliko mjeseci - uz ono famozno „Dođi sutra" i „Dođi iduće sedmice". U međuvremenu, nisam sjedio skrštenih ruku i, nakon razgovora s nekim važnim i dobrim ljudima u direkciji Rudnika soli i solana, koji su mi mogli i htjeli pomoći, dobijem posao fizičkog radnika na utovaru soli u Solani.

Nakon Armije, u Solani sam godinu dana radio fizičke poslove - na utovaru soli u pogonu Finalizacije, a onda sam raspoređen u jedinicu Mašinsko održavanje stare i nove Solane. U staroj Solani šefovi su mi bili Viktor Hajman i Bego Salković, a kolege Mustafa Bubić, Hazim Brković i Mevludin Selimović, zvani Šolaja. S nama su bili tehničari Refik Kalesić, Fikret Sprečić, Hidajet Hodžić, Ćazim Grbić i Sakib Halilčević, zvani Šoko.

Desetak nas, mlađih radnika, bilo je izabrano za to da, u završnoj fazi izgradnje nove Solane, nauči novu tehnologiju proizvodnje soli ešer-vis sistemom vakuum uparivanja i termo-kompresije. Poslije uspješne edukacije, rasporedili su nas na opsluživanje reducir-stranice, kompresorske i rashladne stanice.

Pošto sam ponikao u Fabrici soli i pošto sve što sam postigao, najvećim dijelom zahvaljujem Solani, čini mi se prirodnim da kazivanje o sebi što argumentovanije vežem za tu sredinu. Tu je probuđena i moja želja za daljim školovanjem. Sa drugarima Midhatom Selimovićem i Mehmedom Zahirovićem, upisujem Strojarsku školu u Zagrebu. Pošto je tada, 1976. godine, donesen Zakon o udruženom radu, VKV kvalifikacija je bila u rangu više škole, pa u Tuzli upisujem VKV i završavam školu u roku. U novoj Solani sam raspoređen na mjesto smjenskog bravara, a nedugo potom sam postao brigadir visoke tlačne pumpe i podmazivajnja u proizvodnji.

Vodio sam ekipu dobrih i vrijednih radnika. To su Osman Požegić, Mato Mađarević, Petar Ivković, Vahid Hidanović i Branko Savić. Istovremeno sam angažovan u radu Omladinske organizacije. Najprije sam izabran za predsjednika Organizacije omladine (SSO) Mjesne zajednice Mosnik. U rukovodstvu mladih sa mnom su bili Mustafa Kabil, Senada Šišić, Zinaida Fejzulahović... Aktivne su bile omladinske sekcije, najviše sportska, koju je predvodio Rizah Kožarić, zvani Rigi, i folklorna. Pomažu nam aktivisti Mjesne zajednice Mićo Menjić, Sead Bakić, Zaim Halilović, Nijazija Šehabović, Ismet Damadžić, Mika Kojić, Pavo Prce, Juso Grbić, Teufik Suljić...

U Solani sam, uz rad, završio i fakultet. Odlučio sam se za Fakultet političkih nauka u Sarajevu. Prijemni ispit, nimalo lak i jednostavan, položio sam 1976. godine. Pitanje je da li bih uopšte pristupio prijemnom, jer sam u tom času bio komandant omladinske brigade na Kozari, da mi nije bilo djevojke Bedrije - nedugo potom moje supruge - koja je uporno, strpljivo i uspješno izganjala sve papire potrebne za prijemni ispit, predala ih sa prijavom na FPN-u i stvorila mi uslove da, po povratku s Kozare, polažem i položim prijemni. Diplomirao sam u roku na Odsjeku sociologije 28. juna 1982. godine.

Postdiplomski studij na istom fakultetu sam upisao 1995. Sve ispite sam položio s prosječnom ocjenom 8,4 i 4. januara 2001. godine stekao zvanje magistra političkih nauka.

Solana nam je, ukratko, bila sve. Razlikovala se od većine drugih firmi. Njegovala je svojevrsnu kulturu rada i omogućavala svakom da napreduje, da se uzdiže i obrazuje, da ispolji svoje afinitete i sposobnosti. Solana je imala svoje kulturno-umjetničko društvo, ima i danas Muzej solarstva, svoj društveni stan-

dard, svoju vatrogasnu jedinicu... Penziju je u toj i takvoj Solani zaradio i poznati estradni umjetnik Muhamed Mujkanović.

U ulozi komandanta Omladinske radne brigade Kombinata "Soda-so", mjesec dana sam bio na Saveznoj omladinskioj radnoj akciji "Kozara 76." Brigada je postigla najbolje rezulate - i u radnim i u društvenim aktivnostima. Osvojili smo Plaketu "Veljko Vlahović", najveće priznanje Saveza socijalističke omladine Jugoslavije, kao i zastavu "Heroji Kozare", a svi brigadiri su zaradili i udarničke značke. U našoj smjeni je mjesec dana boravila i grupa "Bijelo dugme", pa su nam nezaboravne ostale večeri, provedene sa Goranom Bregovićem, Ipetom Ivandićem, Željkom Bebekom i ostalima.

Naredne godine sam na Kozaru, kao komandant, vodio brigadu pionira Jugoslavije: iz svake republike i pokrajine bilo je po deset brigadira. Radilo se na zadacima, na kojima nisu bili primarni kubici i tone. Prvi saradnici su mi bili likovnjak, muzičar i pedagog iz Slovenije i Makedonije i omladinska aktivistkinja Kata Jokić iz Tuzle.

I iduće, 1978. godine sam akcijaš. Ovog puta na Omladinskoj radnoj akciji izgradnje drugog kolosjeka pruge Šamac-Sarajevo. Akcijaši su dali obećanje drugu Titu da će pruga biti završena prije roka. Radilo se da-nonoćno.

Nisu prepreka bili ni loše vrijeme, blato, ni tuneli Sikola i Vranduk... Kompletna tuzlanska brigada je proglašena udarnom i svi smo dobili udarničke značke.

Jedno vrijeme sam, kao nedavno demobilisani vojnik, bio u reze-rvnom sastavu protivavionske artiljerije u jedinici Teritorijalne odbrane u Fabrici soli. Iz tog vremena mi je u dragom sjećanju ostala uspomena sa vojnog poligona u Nevesinju na jedno gađanje jedinica proptiavionske artiljerije tuzlanskih firmi Termoelektrana, Solana, HAK i druge. Jedan do glavnokomandujućih na tom bojevom gađanju pokretnih meta tih naših rezervnih sastava, bio je rezervni oficir, poznati tuzlanski pjevač Nedžad Salković. Komandir našeg odjeljenja je bio Midhat Muharemagić, zvani Mido. Naša jedinica je na tom gađanju pogodila i presjekla sajlu, kojom avion vuče maketu u koju se gađa. Za izvanredne rezultate, pohvaljeni smo i mi i Nedžad Salković.

Nakon što sam diplomirao na FPN-u 1982. godine, u Solani sam raspoređen na poslove sekretara OOUR-a Proizvodnja soli. Nedugo potom, 1984. godine, izabran sam za izvršng sekretara Opštinskog komiteta SKBiH Tuzla za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu.

Tada se desilo nešto što, možda, može biti vrlo pouzdan trag za početak odgovora na pitanje iz naslova ove ispovijedi: neko je odlučio, a ni danas ne znam ko i zašto, da promijeni moj ratni vojni rasapored i da, umjesto dotašanje pozicije u sastavu protiavionske artiljerije, budem raspoređen za rezervnog radnika u Službi državne bezbjednosti u Tuzli.

U okviru te moje nove vojne obaveze, prošao sam nekoliko mobilizacija i nekoliko bojevih gađanja. Ipak, prvo važno, vrijedno, konkretno i odgovorno angažovanje, bile su mi Zimske olimpijske igre u Sarajevu, u februaru 1984. godine. Nekoliko desetina nas, aktivnih i rezervnih radnika službi bezbjednosti će biti u Sarajevu, na konkretnim zadacima. Nije mi ni danas jasno otkud da je mene zapao raspored u rezidenciju "Konak" na Bistriku. Možda je to bilo priznanje za moj dotadašnji rad? Prije toga, nikad nisam imao priliku izbliza i uživo vidjeti toliko poznatih i važnih ličnosti - i o našoj zemlji kad je riječ, a i kad su Evropa i svijet u pitanju. Redali su se Mika Špiljak, tada prvi čovjek Jugoslavije, pa Branko Mikulić, predsjednik Organizacionog komiteta Olimpijade, onda nekoliko poznatih svjetskih prinčeva i drugih pripadnika kraljevskih porodica, preko predsjednika vlada, umjetnika i brojnih drugih javnih ličnosti, sve do Huana Antonija Samarana, predsjednika Međunarodnog olimpijskog komiteta. Na mene je, recimo, posebno dubok utisak ostavila tadašnja novinarska zvijezda, ne samo domaća - Silvija Luks, novinarka ondašnje Televizije Zagreb.

Štošta iz tog vremena koincidira i podudara se, direktno ili posredno, s aktuelnim prilikama i neprilikama. Na primjer, u rezidenciji "Konak" je imao profesionalni angažman i zadatke (jedna od šefovskih obaveza) čovjek iz savezne Državne bezbjednosti Frenki Simatović, danas mnogo poznatiji kao "mušterija" doskorašnjeg Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju u Hagu.

Izuzetno važno, vrijedno, nezaboravno i prelijepo je bilo biti dio onih koji su obezbjeđivali, dakle bili akteri Zimskih olimpijskih igara u Sarajevu. Ništa nije bilo teško, ništa zamorno, ništa neizvodljivo. Dan mi je počinjao rano. Odlazio sam tramvajem do tek izgrađenog i otvorenog, luksuznog hotela "Holidej-Inn" - na glancanje cipela, jer je tu postajala automatska rotaciona četka, tek instalirana. Poslije obrade četkama, cipele su se sijale svakog jutra, što se kaže ne daju gledat' u sebe... Svi mi, koji smo, na ovaj ili onaj način, aktivno učestvovali u besprijekornoj realizaciji Olimpijade, nismo zaboravljeni i, uz drage i neizbrisive uspomene, imamo još nešto: ja sam od Organizacionog komiteta Olimpijskih igara dobio posebnu zahvalnicu, a od Ministarstva unutrašnjih poslova SR Bosne i Hercegovine Zlatnik s Titovim likom. Tako sam zakoračio u oblast

bezbjednosti. Naravno, ne sluteći šta će to značiti u vremenu koje dolazi, čime će biti ispunjeno i kroz kakva iskušenja ću prolaziti.

Sudbina ili...?

Ovako se to odvijalo.

Polovinom osamdesetih godina prošlog vijeka, najodgovorniji ljudi u Centru službi bezbjednosti u Tuzli[4] dvaput su sa mnom razgovarali i ponudili mi pozicije u Javnoj i Državnoj bezbjednosti. Teško mi se bilo odlučiti. Jer, volio sam Solanu, za nju mi je bilo vezano sve lijepo, važno i vrijedno, a već sam bio izvršni sekretar u Opštinskom komitetu. Ipak, imalo je to i značaj izazova i vrijednost priznanja za dotadašnji rad, pa sam u neko doba pristao da budem kandidat za sekretara Opštinskog sekretarijata unutrašnjih poslova.

Sva tri vijeća Skupštine opštine su me 1986. imenovala na tu poziciju.

Ne bi se moglo reći da su mi poslovi, koji su me čekali, bili nepoznati i strani. Naročito se to potvrdilo u izuzetno dobroj i plodnoj saradnji sa Mehmedom Bajrićem, načelnikom Centra službi bezbjednosti Tuzla, potom sa Budom Nikolićem, načelnikom Sektora državne i Ilijom Jurišićem, načelnikom Sektora javne bezbjednosti. U Opštinskom sekretarijatu unutrašnjih poslova, saradnici su mi bili Jovo Stojaković, Mijat Krivokapić, Besim Uščuplić, Ibro Mehić, Božo Zorić, Janko Mrkić i Mišo Lugonjić. Značajnu podršku sam imao od predsjednika Skupštine opštine Tuzla Džemala Hadžiavdića, a izuzetno dobru saradnju sam imao sa Zvonkom Guskovićem, sekretarom Sekretarijata narodne odbrane, sa Fuadom Mešanovićem, čelnikom Civilne zaštite, sa Fuadom Hadžiavdićem, komandatom Štaba teritorijalne odbrane i sa Eminom Jašarević, sekretarom finansija u tuzlanskoj opštini. Uz njihovo razumijevanje i neposrednu podršku, išla je i izgradnja nove zgrade Opštinskog SUP-a, današnje Policijske uprave i MUP-a TK. Objekat je imao status eksperimentalnog u strogoj zoni slijeganja.

Za izgled dotadašnjeg starog objekta, vezana je jedna zanimljiva epizoda. Još kao omladinac sam se, šetajući pokraj stare zgrade MUP-a, pitao zašto su stakla na prozorima zatamnjena (ofarbana masnom bojom). Pričalo se da je to zato da se s ulice ne vidi šta se unutra dešava, da se, dakle, sakrije od prolaznika. Kad sam postao sekretar SUP-a, odmah sam naredio da se na čitavom objektu zamijene stakla, da zgrada dobije sjaj, svjetlost, da bude otvorena prema svima. Osigurao sam uslove za to da se teška drvena ulazna vrata, zamijene novim, modernijim i pogodnijim. Ta vrata su i danas u funkciji.

4 Mehmed Bajrić, načelnik Centra službi bezbjednosti Tuzla, Budimir Nikolić, Načelnik sektora Državne bezbjednosti Tuzla i Ilija Jurišić, Načelnik sektora javne bezbjednosti Tuzla

Samo nekoliko mjeseci po mom dolasku u SUP, desila se teška provala u objekat štićene ličnosti, koji su u Stuparima čuvali miliconeri naše stanice. Dežurni milicioneri su u 19.30 otišli da gledaju TV dnevnik, a provalnici su to iskoristili i otuđili sedam revolvera i drugih pištolja. Izazvalo je to neviđenu pažnju i reakciju u svim službama i organima bezbjednosti u Jugoslaviji, jer se radilo o objektu saveznog sekretara za unutrašnje poslove, generala Franje Herljevića.

Slika br. 1 *Svečano otvaranje nove zgrade Općinskog sekretarijata Unutrašnjih poslova Tuzla*
Slijeva na desno: Općinski Sekretar Meša Bajrić, Savezni Sekretar unutrašnjih poslova Jugoslavije general Franjo Herljević, Džemal Hadžiabdić predsjednik Opštine Tuzla,
Stoji: Aid Silahić Šef protokola Opštine Tuzla,
Leđima okrenuti: Matko Topalović, zamjenik Republičkog Sekretara unutrašnjih poslova SRBiH, Mehmed Bajrić Načelnik Centra Službi bezbjednosti Tuzlanske regije

Tada sam doživio i naučio za sva vremena to šta znači puna mobilizacija svih službi, svakog pojedinca i svih dijelova sistema bezbjednosti. Dakako, doživio sam i to da vidim kako se tresu stolice šefova bezbjednosti, kao i to kako sistem efikasno funkcioniše - u roku od sedam dana čak na Tjentištu su pronađeni izvršioci provale (brat i sestra), privedeni su, a vraćeno je svo naoružanje i ukradene stvari. Mene i moju stolicu je spasilo to što sam tek neko-

liko mjeseci bio starješina organa. Neke od rukovodilaca, međutim, ništa nije moglo spasiiti.

Na tom mom prvom poslu u bezbjednosti, u vrijeme dok sam se još kalio i dok je tek trebalo da stasam u nekoga ko će kasnije događaje spremno i znalački dočekati, bilo je u to vrijeme - pred još, u pravom smislu, ni približno naslućivani krvavi raspad tadašnje zajedničke države - i neprospavanih noći i teških, neplaniranih događaja.

Ilustrovaću to onim što se zbivalo povodom i oko istorijske fudbalske utakmice između mostarskog "Veleža" i tuzlanske "Slobode". Pobjeda Mostaraca je značilo da bi "Velež" prvi put postao prvak Jugoslavije, ali bi, istovremeno, "Slobodu" izbacilo iz Prve lige. Znači, radilo se o utakmici visokog rizika, u vezi s kojom smo napravili poseban plan obezbjeđenja. Pred kraj utakmice, "Sloboda" je vodila, navijači "Veleža" nisu izdržali, pa su kamenjem gađali glavnog sudiju i nanijeli mu ozbiljne povrede glave. Naređeno je da se isprazni prostor tzv. stajanja, gdje su bili navijači "Veleža" i kojom prilikom su milicioneri bili primorani upotrijebiti sredstva prinude. O svim ovim aktivnostima, sačinjen je detaljan izvještaj republičkom sekretaru unutrašnjih poslova, na osnovu kojeg je povratno utvrđeno da je, od strane milicije, sve urađeno profesionalno i zakonito... I, što nije nevažno, bez ispadanja "Slobode" iz Prve lige!

Nisam jedini, ali to, u ovakvoj prilici, moram reći: jedan od najtežih dana u mom radu u bezbjednosti, bili su kraj avgusta i početak septembra 1990. godine i pogibija 180 rudara u Rudniku "Dobrnja" u Mramoru kod Tuzle. Bila je to dotad neviđena tragedija u našim ugljenokopima. Prava katastrofa, nenadoknadiv gubitak, neopisiv udarac... Od obezbjeđenja mjesta tragedije, preko vođenja istrage, do sahrane poginulih rudara - sve je to podrazumijevalo neumoran, danonoćan rad svih nas u službama bezbjednosti. Nije se znalo za umor, za to da se nešto ne može ili ne zna... Poseban plan je pripremljen za obezbjeđenje komemorativnog skupa i ispraćaja posmrtnih ostataka poginulih rudara sa Trga pred opštinom Tuzla. Ogromna masa ljudi, desetine hiljada građana, među kojima i najbliža rodbina stradalih, željeli su biti prisutni, da odaju počast, da na posljednji put isprate ove nesretne ljude.

Mi iz bezbjednosti smo osiguravali taj skup, ali ne zato što smo očekivali neku neugodnu situaciju, već da pomognemo ljudima, u bilo kom pogledu, zatreba li to na nesnosnoj ljetnoj vrućini. U jednom trenutku, čovjek iz Republičkog SUP-a, koji je s nama bio u osiguranju događaja, skinuo je šapku i s mukom odhuknuo:

- Ja, ljudi, ne mogu više!

Mi, iz njegove blizine, skoro smo vrisnuli na njega, a neko od nas mu je strogo dobacio:

- Nema posustajanja, mora se ovo izdržati!

Gotovo suvišno je kazati da sam za deset godina svog profesionalnog angažovanja na poslovima javne bezbjednosti vidio i doživio razne situacije, nerijetko s teškim, tragičnim posljedicama - ubistva, pljačke, od primjera da kriminalac uđe u rudnik "Mramor", svirepo ubije portira i opljačka pare za rudarske plate, preko 15. maja 1992. na Brčanskoj Malti i pogibije trojice policajaca i 49 vojnika, te 26 ranjenih policajaca i 39 vojnika, sve do mnogih civilnih žrtava nakon granatiranja Tuzle, pljačke zlatarke Marjane, svirepog ubistva profesora Špire Matijevića i njegovog sina Gorana i mnogih drugih događaja. Sve je to valjalo profesionalno izdržati i proživjeti, a istovremeno odgovorno i profesionalno ozbiljno usmjeravati poslove i zadatke, koje je zakon propisao ovoj službi.

Nakon prvih višestranačkih izbora, 18. novembra 1990. godine, imenovan sam za načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Na tim poslovima sam dočekao agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu. U periodu neposredne ratne opasnosti, na toj funkciji, a u skladu sa Odlukom Predsjedništva SRBiH i Naredbom[5] ministra unutrašnjih poslova SRBiH od 20. septembra 1991. godine, izvršio sam mobilizaciju cjelokupnog rezervnog sastava policije. Na poziciji načelnika sam ostao do kraja rata.

U aprilu 1992. godine, u krajnje dramatičnoj i neizvjesnoj situaciji, predložio sam Savjetu za narodnu odbranu Skupštine opštine Tuzla strategiju i koncepciju odbrane grada. U uslovima okupiranosti dijela zemlje od strane JNA i srpskih paravojnih formacija, na jednoj, i razoružane Teritorijalne odbrane BiH, na drugoj strani, trebalo je spremno dočekati ono što slijedi. Na istorijskoj sjednici Skupštine opštine Tuzla, 4. aprila 1992. godine, bio sam uvodničar i predlagač koncepta formiranja odbrambenih snaga, u sastavu i pod komandom Stanice javne bezbjednosti Tuzla, kao legalne i legitimne organizacione jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine. Na osnovu Odluke Skupštine opštine Tuzla, u ulozi rukovodioca Operativnog štaba Stanice javne bezbjednosti Tuzla, 4. aprila 1992. godine sam putem talasa Radio-Tuzle pozvao sve dobrovoljce, koji imaju oružje, da se hitno jave u svoje mjesne zajednice u novo-

[5] Naredba Ministarstva Unutrašnjih poslova SRBiH - Šifrovana depeša dx, broj 750 od 20. 9. 1991. godine.

formirane rezervne stanice milicije. Neposredno sam učestvovao u formiranju 37 rezervnih stanica milicije i četiri manevarske jedinice milicije.

Najteži dan u mom jednodecenijskom radu u bezbjednosti je bio 25. maj 1995. godine. Tada prvi i jedini put nisam uspio izdržati - doslovno sam pukao! Kada sam te tragične večeri, pošto je zločinačka granata pokosila tuzlansku mladost, sa saradnicima došao na Kapiju i video posljedice masakra i prizor krvoločne klaonice, bio sam na ivici gubljenja svijesti, počeo sam rigati i roniti suze, nekontrolisano, bez mogućnosti da se obuzdam, gušim se... Ljudi iz moje pratnje me hvataju ispod ruku i pomažu da se saberem, da dođem sebi. Potrajaće to nekoliko minuta. Nikada mi ta slika, kao i svakom ko se tu tada zatekao, neće izlapiti iz sjećanja.

Bilo je, naravno, i lijepih, ugodnih, svečanih trenutaka. Recimo, otvaranje novog objekta Opštinskog SUP-a. Lijepo je bilo dočekati pionire i njihove učite-

Slika 2. *Čestitke mladih povodom Dana bezbjednosti*
Načelnicima Budimiru Nikoliću, Meši Bajriću i Iliji Jurišiću čestitali su 13. maj
Dan bezbjednosti učiteljice Galiba Odobašić i Ljilja Silahić sa pionirkama

ljice povodom 13. maja, Dana službi bezbjednosti. Bilo je uspješnih akcija borbe protiv kriminala, na primjer presijecanje mađunarodnih kanala šverca skupoc-

jenjih automobila. Ili 27. juli 1991. godine i posljednja organizacija marša "Tragom Oblasnog štaba Tuzla 1941." - sa Pločnika, preko Slavinovića, Siminog Hana, Gornjih Čaklovića do Mekote u Šekovićima. Bilo je čast i zadovoljstvo biti učesnik Marša, pogotovo što sam tom prilikom, teškom rutom uz planinu Bišina do Mekote, bio domaćin i pratilac Cvijetina Mijatovića Maje u našem novom terenskom vozilu "niva".

Neke od uspješnih akcija osujećivanja i hvatanja kriminalaca, takođe se ne mogu zaboraviti. Recimo, otkrivanje D. Š., koji je u kratkom roku provalio i opljačkao 20 stanova. Ili otkrivanje braće D i I. B., koja su otuđili desetine skupocjenih automobila marke "folksvagen", uključujući i otuđenje službenog "golfa" komandiru Niki Juriću. Braća B. su iz Gornje Obnodnice - sa Zelenog Kamena, povratnici u izvršenju krivičnih djela, a njihov brat M. će, godinama kasnije, postati ratni zločinac, bio je pripadnik Desetog diverzantskog odreda Vojske Republike Srpske, koji je učestvovao u smaknuću 1.200 Srebreničana.

Vrlo ilustrativno i interesantno je u to vrijeme bilo nekoliko uzastopnih prijava razbijanja table sa natpisom na pomoćnom objektu Vladičinog dvora u Tuzli, u kojima su bile prostorije Opštinskog odbora SDS-a. Nakon nekoliko prijava, postavljena je policijska zasjeda. Međutim, kad god bi policajci dežurali, ništa se nije događalo. Kad bi prestale zasjede, ponovilo bi se razbijanje table. Osmislili smo novu kombinaciju, proširili glas da više nećemo praviti zasjedu i - uhvatili smo izvršioca, Milenka Đokića zvanog Pljoska, koji nam je prijavljivao sve te vandalske radnje, a sam ih izvršavao. U ovoj akciji, poseban je bio doprinos legendarnog milicionera Hamze[6].

Posebno teško i dramatično, kao nagovještaj apokaliptičnog zla koje dolazi, ali i kao težak zločin, bila su ubistva kalesijskih policajaca Živčića i Bukvarevića. Tada su nam u pomoć došli specijalci Dragana Vikića iz Sarajeva, da bismo lakše otkrili izvršioce i, uopšte rasvijetlili, pozadinu ovog zločina.

Posebno priznanje mi je bilo povremeno prisustvovanje sastancima Kolegija načelnika Centra službi bezbjednosti.

Na tome je insistirao načelnik Centra Budo Nikolić. Nije mu bila obaveza da me poziva, ali je to bio znak povjerenja, koji je rezultirao, osim mojom ličnom edukacijom i uvidom u aktuelne prilike, i većom odgovornošću u svakodnevnom izvršavanju poslova bezbjednosti.

---

6 Milicioner Hamza Dervišević je bio jedan od najvrednijih, najstručnijih u sprečavanju i otkrivanju krivičnih djela opšteg kriminaliteta. Imao je izuzetne rezultate, radio je i kada nije u službi.

Prvi posmatrački timovi Evropske unije, stigli su u Tuzlu u decembru 1991. godine. U Misiji Evropske zajedenice za očuvanje mira, tada su bili Toni Ebot, šef Misije za BiH, i Van Zuren, ispred Ministarstva odbrane Holandije. Mi smo tada imali zadatak da vršimo kontinuiran nadzor nad službama fizičkog obezbjeđenja u državnim preduzećima od posebnog značaja - prije svega u Hlor-alkalnom kompleksu (hlor, propilen, fozgen, etilen), a pošto nije bilo BB-filtera, za zaštitu od hlora, Tuzla je bila jedna od najneuralgičnijih[7] tačaka u cijeloj državi.[8]

Kad smo ušli u 1992. godinu, znali smo da ona neće biti ni po čemu obična, ali ne i to koliko će kataklizmična i fatalna biti. Nije se to znalo ni onda kada su mi se 26. februara 1992. najavili pukovnik JNA Stublinčević i potpukovnik JNA Mile Dubajić da me informišu o tome da je na braću P. i M. F. iz Gornje Obodnice otvarana vatra, da se prijeti njihovoj majci, jer su četvorica braće F. na ratnom rasporedu kod Dubajića u tuzlanskoj kasarni, „na jednog je prije 15 dana otvarana vatra, a ponovilo se to i sinoć, kada je njihova majka maltretirana zato što je poslala sinove u četničku vojsku".

U isto vrijeme, kod komandanta Dubajića u kasarni „Husinska buna" u Tuzli su na specijalnim zadacima mobilisani borci sa kriminalnim dosijeima - angažovani povratnici u vršenju težih krivičnih djela, prije svega V. P., zvani Vela, zatim A. J. Rumun, I. P., A. T., V. T., M. Đ., zvani Pljoska... U nizu interesantnih, ali i vrlo indikativnih događaja iz tog vremena, svakako spada i onaj u toku dana, 15. maja 1992. godine. Na policijskom punktu u Slavinovićima, Dubajićeva supruga Milena, inače profesorica Gimnazije u Tuzli, predstavila se kao supruga načelnika Stanice javne bezbjednosti u Tuzli. Nije joj uspjela podvala... Ili hapšenje Zorana Jovanovića, zamjenika komandira Policijske stanice za bezbjednost saobraćaja, koji je pokušao otuđiti policijsko vozilom i izvjesnu količinu naoružanja. Ili rješavanje vrlo složene situacije zbog bespravnog useljenja jednog borca u stan Tuzlaka u Slavinovićima - građanina hrvatske nacionalnosti, zatim oslobađanje talaca (djed i baba) srpske nacionalosti u Čeliću... Posebno se pamti intervencija specijalaca u tuzlanskom parku, u akciji, u aprilu 1992. godine, oslobađanja dva građanina srpske nacionalnosti, koji su nezakonito i neovlašteno privedeni na ispitivanje i informativni razgovor od pripadnika Patriotske lige u Tuzli.

---

7 Neuralgičan - veoma osjetljiv, lako povredljiv.

8 Hloroalkalni kompleks - hemijske industrije u Tuzli bio je izuzetna ekološka opasnost za Tuzlu i širu regiju u uvjetima rata (vidi više u poglavlju Civilna zaštita).

Pripremam se za sastanak Ratnog predsjedništva opštine Tuzla. Treba da informišem o novonastaloj bezbjednosnoj situaciji u gradu. Agresor granatira grad, sirene oglašavaju opštu opasnost, a ja razmišljam o oproštaju od prvih poginulih policajaca, i njihovoj tek obavljenoj dženazi. Izlazim u dvorište MUP-a. Čekaju me vozač i pratnja i, vidi čuda, novo, skupocjeno vozilo „pežo". Najluksuzniji automobil u regiji, automobil direktora HAK-a. Pitam:

- Šta je ovo, momci?

- Šefe, ovo je auto za Vas, za načelnika - reče neko od njih.

Mobilisali su ga, kažu, zakonito preko Opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu!

Svašta mi prolazi kroz glavu. Pocrvenio sam od stida i bijesa, a onda se brzo smirio i naredio:

- Dajte hitno našeg policijskog „golfa". Ovaj auto odmah vratite vlasniku!

Poslije svega ovoga, kad se pravi bilo koja vrsta ozbiljne inventure onoga što je prohujalo u životu i radu, a ovo je jedna od takvih prilika - nemoguće je izbjeći odgovore na ključna pitanja:

Ko su ti dokazani drugovi?

S kim si proveo najteže dijelove života?

S kim si pojeo mnogo hljeba?

Na koga si se mogao osloniti onda kada je bilo najteže?

Koga si mogao pozvati u pomoć, povjeriti mu se, pouzdati se u nj...?

Od toliko beskrajne kolone poznanika, komšija, radnih kolega, saboraca i ne znam kojih sve ljudi s kakvim prisnim, drugarskim, prijateljskim atributima, uz molbu da mi oproste svi ostali prijatelji, pomenuti moraju biti, uz brata Ramiza, Brano Prikaski, Šefkija Bijedić Šeki, Luka Mazić, Midhat Selimović, zvani Mito, Sejo Dizdarević, Mehmed Zahirović, zvani Ahbabina, Muho Halilović, Adem Ramić, zvani Bade, Mujo Jukić, Budimir Nikolić, Jozo Bošnjak, doktor Ahmed Halilbašić, Mustafa Samedin i Dževad Mulabdić.

Ne mogu, da ne pomenem ljude koji su me pratili i, skupa sa mnom, prošli veoma složene i riskantne dane, obavljajući težak i neizvjestan posao obezbjeđenja načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla: Bećir Smajić, Mirzet Bukvar, Mirsad Topčagić, Sanimir Mahmutović, Samir Jahić, Aleksandar Kobelja, Mirzet Halilović i Mirsad Kovačević Minje.

U nizu ovih, dragih imena, kriju se pravi - i jedino istiniti - odgovori na malopređašnja ključna pitanja.

Tuzla, marta 2018.

PREDGOVOR

Ova knjiga rezultat je mog mukotrpnog dvadesetgodišnjeg naučno-stručnog rada i istraživanja o agresiji na Republiku BiH 1992-1995. godine, sa posebnim pristupom sjeveroistočnoj Bosni i gradu Tuzli kao centru regije. Dobar dio ovih istraživanja uobličio sam u vidu magistarske radnje, odbranjene na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu 2001. godine pod naslovom "Političko-vojni značaj odbrane Tuzle 1992-1995. godine za očuvanje teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine". Rad je odbranjen pred komisijom u sastavu: prof.dr. Mirko Pejanović, predsjednik, prof. dr. Omer Ibrahimagić, član i prof.dr. Ćamil Huseinbašić, član. Svima njima dugujem veliku zahvalnost za vrlo korisne savjete i sugestije i metodološka usmjerenja prilikom izrade rada. Izraze posebne zahvalnosti dugujem prof.dr. Nijazu Durakoviću i prof. Dževadu Pašiću za dragocjenu konsultantsku pomoć. Sama knjiga nastala je na osnovu dugogodišnjeg prikupljanja činjenica, dokaza i svjedočenja iz više izvora, praćenja dijela haških suđenja za ratni zločin, praćenje sudskog procesa Iliji Jurišiću u Sudu za ratne zločine u Beogradu za slučaj "Tuzlanska kolona" te na osnovu prikupljenih izjava mnogih prognanih iz Podrinja, Posavine i Semberije[1] za vrijeme njihovog boravka u Tuzli i okolnim općinama. Također su korišteni dnevnici aktera, naredbe, depeše, izjave, objavljene knjige, novinski članci, audio, video snimci i intervjui.

U prikupljanju građe za ovaj rad nesebičnu pomoć pružili su mi: prof.dr. Sadik Latifagić, general Hazim Šadić, Selim Bešlagić, Šerif Salihović, prof. dr. Kadrija Hodžić, emeritus prof. Imšir Imširović, dr. sc. Izo Džananović, prof. dr. Nermina Hadžigrahić, prof. dr. Najil Kurtić, dr. sc. Mirza Mehmedović, Ekrem Šehović, Jusuf Šećerbegović, Safet Husanović, Slavko Peričević, Kemal Džanko, Ramiz Vilić, prof. Sulejman Tvica, Ferid Muslić, Bajro Džindo, doktor Hilmija Hadžiefendić, dr. Teufik

[1] Bijeljina, Zvornik, Vlasenica, Bratunac, Brčko, Srebrenica, Doboj i drugih mjesta Sjeveroistočne Bosne.

Tulumović, prof. dr. Ahmet Halilbašić, prof. dr. Osman Sinanović, Safija Kalajlić, Zlatko Dukić, Miro Petrović, Sinan Alić, Nedim Hrustambegović, Ćazim Umihanić, Tomislav Križan zvani Dodo, Ibrahim Mujezinović, Fuad Mešanović, Mehmed Bajraktarević, Mehmed Srabović, Šefik Gadžo, prof. dr. Sead Omerbegović, Said Huremović, mr. sc. Fatmir Alispahić, Hazim Karić, prof. dr. Sejfo Zahirović, Hazim Vikalo, Selman Busnov, Mirso Husić, Faik Muhić, Nedim Salaharević, Muhamed Šadić, Alija Hasić, Šaban Mujčinović, Ahmet Bajrić Blicko, Almasa Hadžić, Enes Osmančević, Budimir Nikolić, i prof. dr. Maja Hrvanović, a za svu tehničku pripremu i drugu pomoć oko knjige zahvaljujem Rešadu Grboviću.

Postoji i mnogi drugi koje nisam pomenuo u ovoj knjizi, a koji to zaslužuju, molim ih da oproste.

Evidentno su različite istine o karakteru rata u Bosni i Hercegovini. "Ne mislimo da možemo anulirati spoznaju da kod nas postoje tri pogleda, tri istine, tri perspektive o onome šta se događalo u zadnjem ratu 1992-1995. godine.[2] Svako ima svoju povijest i historiju. Mi živimo u društvenoj laži, osporava se istina, sudske odluke, presuđeni zločinački poduhvati i genocid, zato nema pravde i pomirenja. Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu želi se upakovati po svaku cijenu kao građanski, vjerski rat tri etnosa. Traži se krivac na drugoj strani, traži se odgovornost drugih po svaku cijenu. Formalno se traži istina i zloupotrebljavaju se žrtve u političke ciljeve, sve se politizira. Nije bio građanski rat, zato što ne odgovara genezi, niti teorijskom poimanju građanskog rata. "Rat su započele, kako se to dobro zna, srpske paravojne formacije, podjednako one koje je formirala Srpska demokratska stranka i one koje su bile formirane u Srbiji i Crnoj Gori (arkanovci, beli orlovi, bela garda, četnici, radikali ili šešeljevci i drugi), a njihove akcije je svugdje pokrivala Jugoslovenska narodna armija svojim trupama i logistikom, štiteći njihovo djelovanje lažnom ulogom takozvanog faktora razdvajanja sukobljenih snaga, a zapravo nelegalnog i nelegitimnog miješanja u sukob koji nije bio ništa drugo doli jedna nezakonita i subverzivna akcija jedne političke stranke."[3]

Institut za istraživanje zločina je naučno istražio i dokazao saznanja o karakteru oružanog sukoba u Republici Bosni i Hercegovini i prirodi zločina, čiji osnovni sadržaj čine međunarodni oružani sukob, odnosno agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima u svim okupiranim mjestima i

---

2 "Regionalna konferencija o kritičnoj kulturi, Sjećanja u organizaciji fondacije Friedrich Ebertt Stifung", Sarajevo, 2011. godina.

3 Muhamed Filipović i Nijaz Duraković, knjiga "Tragedija Bosne", Sarajevo 2002. strana 78.

gradovima u opsadi. Naučno je istražio i dokazao da je Savezna Republika Jugoslavija, sa svojim kolobaracionalistima iz Bosne i Hercegovine, ubijala Bošnjake od 1992 do 1995. godine u 14 općina i u zaštićenim zonama Ujedinjenih nacija dok su žrtve genocida porijeklom iz 12 općina Republike Bosne i Hercegovine.[4]

Tuzlanski način odbrane od etničkih podjela i agresije koji je i te kako osporavan i danas dan, katkad i kompromitovan, i dalje je predmet manipulacije i laži. Tužilaštvo Republike Srbije podiglo je optužnicu protiv ljudi najodgovornijih za odbranu grada, izdalo rješenja o određivanju pritvora i raspisali potjernice za tim ljudima.[5] Uporno se nastoji da se povuče znak jednakosti između počinitelja zločina i žrtava. Oko 15 godina o istom slučaju samo pod drugim nazivom "Slučaj Brčanska Malta", vodi se istraga u Tužilaštvu BiH, samo zato što smo branili pravo na život, život svih naših građana, neovisno o nacionalnoj pripadnosti, našu Tuzlu, našu BiH. Mi se ne smijemo slobodno kretati, putovati, hapse nas po svjetskim aerodromima[6] i graničnim prelazima. Optužba pokrenuta od Karažićeve ratne policije, bila je podržana, od policija svih predsjednika Republike Srpske, sve do Dodika. "Želi se optužiti za zločine građane Tuzle jer se nisu okliznuli u ambis političkog nacionalizma"[7].

Čitajući nekoliko objavljenih knjiga o ratu u Bosni i Hercegovini 1992-1995. godine, nakon analize sadržaja, uočio sam neistinito opisane događaje koji su u funkciji političkih i društvenih obračuna, među pojedinim političkim i društvenim krugovima[8], na koje nije reagovala akademska javnost, novinari i istraživači niti predstavnici političkih subjekata. Nažalost, te neistine i neki akademski istraživači ne provjeravajući i ne kritički su preuzimali te pamflete i citirali ih u svojim studijima i radovima.[9]

---

4 Institut za istraživanje zločina protiv zločina i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu osnovan 1992. godine.

5 Selim Bešlagić, Meho Bajrić, Ilija Jurišić, Muhamed Brkić, Budimir Nikolić i Enver Delibegović.

6 Ilija Jurišić umjesto da odleti u Köln, 11. 5. 2007. godine odletio u zatvor, na Beogradskom aerodromu Nikola Tesla, uhapšen po potjernici. U Makarskoj na plaži pogrešno uhapšen Muhamed Brkić umjesto umrlog Muhameda Brkića člana operativnog štaba SJB Tuzla.

7 Zdravko Đuranović, Oslobođenje, 16. 6. 2017. godine

8 Vidi, npr. Hasan Efendić, "Ko je branio Bosnu", Sarajevo, decembar 1998. str. 208; Muhamed Borogovac, "Rat u Bosni i Hercegovini", Politički aspekti, Zadar, 2000. god., str. 53, 57 i 58; Žilić Mehmed, "Tuzla od izbora do agresije", Sarajevo, 2001. god. str. 93 i 94.; Sead Delić, "Tuzla u odbrani BiH", Tuzla, 2011 god., str. 31, 49, 61, 66, 69, 70, 94 i 97.

9 Vidi npr. Vahid Karavelić, "Agresija na BiH", Sjeveroistočna Bosna 1991-1992. god., Sarajevo, 2004. god., str. 143, 180, 181, 221., prof. dr. Sead Selimović i prof.dr. Izet Šabotić, "Drugi korpus Armije Republike BiH 1992-1995", str. 124, prilog 44, Tuzla, 2017.

Bosna i Hercegovina

Босна и Херцеговина

Tužilaštvo-Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine
Тужилаштво Босне и Херцеговине

KT-RZ 157/07
Sarajevo, 10.12.2009. godine

Bajrić Mehmed
Ul.Zlokovac 2 B 4/15
T U Z L A

U skladu sa članom 224 st. 2. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, obavještavamo Vas da je ovo Tužiteljstvo temeljem člana 224. st. 1. tačke c. i d. Zakona o krivičnom postupku BiH, obustavilo istragu protiv Vas, zbog krivičnog djela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika iz člana 175. Kaznenog zakona BiH, i ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika iz člana 174. Kaznenog zakona BiH u vezi čl. 180. stav 1. i 2. KZ BiH, jer nema dokaza da ste učinili ovo krivično djelo, niti drugo krivično djelo ratnog zločina (čl. 171. KZ BiH – 184. KZ BiH), u odnosu na događaj koji se desio dana 15.05.1992.g. na raskrsnici Brčanska malta u Tuzli.

Tužiteljica
Tužilaštva/Tužiteljstva BiH
Božidarka Dodik

Tužilaštvo-Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, ul. Kraljice Jelene br. 88;

Obavijest Tužilaštva Bosne i Hercegovine od 10. 12. 2009. o obustavi istrage u odnosu na događaj koji se desio 15. 5. 1992. godine na raskrsnici Brčanska malta u Tuzli

BOSNA I HERCEGOVINA **БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА**

Tužilaštvo - Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine
Тужилаштво Босне и Херцеговине

Broj: A-I-245/18
Datum: 13.06.2018.g.

Tužilaštvo – Tužiteljstvo BiH, na osnovu člana 14., stav 2. Zakona o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH broj: 28/00, 45/06, 102/09, 62/11 i 100/13), te člana 6. Pravilnika o postupanju po zahtjevima za pristup informacijama u Tužilaštvu – Tužilaštvu Bosne i Hercegovine, u predmetu po zahtjevu podnosilaca Bešlagić Selima i Bajrić Mehe iz Tuzle,
d o n o s i

RJEŠENJE

Odobrava se pristup informacijama po zahtjevu podnosioca te se podnosioci obavještavaju o sljedećem:
U predmetu A-920/09 tada glavni tužilac Tužilaštva BiH donio je rješenje dana 15.06.2016. godine kojim je odbačena pritužba podnosioca prijave i odbijene sve pritužbe oštećenih na Naredbu o obustavi istrage u predmetu Tužilaštva BiH broj KT-RZ-157/07 od 10.12.2009. godine.

Obrazloženje

Zahtjevom od 19.04.2018. godine, podnosilac je tražio pristup informacijama u odnosu na stanje u predmetu broj KT-RZ-157/07.

Po prijemu zahtjeva, preduzete su sve redovne mjere u cilju prikupljanja tražene informacije, konsultovan je postupajući tužilac, te su razmotrene sve činjenice i okolnosti koje su značajne za obradu zahtjeva. Utvrđeno je stanje stvari kao u izreci rješenja, te je zaključeno da ne postoje zakonske smetnje da se navedene informacije dostave podnosiocu zahtjeva.

Po osnovu naprijed navedenog, odlučeno je kao u izreci rješenja.

Pouka o pravnom lijeku:
Protiv ovog rješenja može se izjaviti žalba glavnom tužiocu Tužilaštva – Tužiteljstva Bosne i Hercegovine, u roku od 15 dana od dana prijema a podnosilac zahtjeva može se obratiti i Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

Rukovodilac Ureda registrara
Registrar
Službenik za informisanje

Dubravka Piotrovski Mr. Sc.

Tužilaštvo - Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine, Ul. kraljice Jelene br.88, Sarajevo;
Telefon: ++ 387 33 707 200; Fax ++ 387 33 707 463; e-mail: info@tuzilastvobih.gov.ba

Obavijest Tužilaštva Bosne i Hercegovine o odbijanju pritužbe podnosioca prijave i svih pritužbi oštećenih na Naredbu o obustavi istrage u predmetu Tužilaštva broj: KT-RZ-157/07 od 10. 12. 2009. godine

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, dočekao sam na poslovima i radnim zadacima Načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla.[10]

Tuzla je multietnička sredina, gdje od prvih višestranačkih demokratskih izbora do danas nikad na vlasti nije bila stranka sa nacionalnim predznakom. To je razlog što sam kao profesionalac, uz podršku lokalne zajednice, nepunih 10 godina bio prvi čovjek bezbjednosti ovog grada u veoma složenim - ratnim i poratnim dejtonskim danima.[11]

U periodu složene političke, ekonomske, socijalne i kulturne krize kao načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla, u skladu sa Odlukom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i naredbom ministra unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine od 19. i 20. septembra 1991. godine, izvršio sam mobilizaciju cjelokupnog rezervnog sastava milicije i u ulozi načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla ostao do kraja rata. Ja sam imao ljude - saradnike, kako u Stanici javne bezbjednosti, tako i u općinskom rukovodstvu Tuzla koji su imali iste i slične svjetonazore i vrijednosne sudove, koji su mi vjerovali, upravljali smo novonastalom promjenom bezbjedonosne situacije.[12] Znamo da će krenuti po

10 U julu 1986. godine imenovan sam za sekretara Opštinskog sekretarijata za unutrašnje poslove Tuzla, po rješenju Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Sarajevo 23. 3. 1990. godine raspoređen sam na poslove Načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla, a 20. 11. 1995. godine za Načelnika policije Centra službi bezbjednosti Tuzlansko-podrinjskog kantona čime sam dobio funkcioinalni čin pukovnik policije.

11 Nakon prvih višestranačkih - demokratskih izbora 1990. godine, novoformirana centralna vlast (SDA, SDS i HDZ) smijenili su sve značajne rukovodne kadrove u Ministarstvu unutrašnjih poslova i njegovim organizacionim jedinicama, Centrima službi bezbjednosti i Stanicama javne bezbjednosti. Odigrao se proces "čistke starih kadrova".

12 Bliski saradnici u Stanici javne bezbjednosti, Budimir Nikolić, Ilija Jurišić, Nikola Slavuljica, Nebojša Novaković, Zlatan Cuvaj, Esad Habul, Hamo Suljanović, Ibrahim Delić, Alaga Dedić, Tomislav Matošević, Mirza Telalović, Hasib Imamović, Hamza Dervišević, Mevludin Bajrić, Jusuf Beganović, Akif Turčinović, Ljubomir Divković, Hamza Šarić, Uzeir Hajdarević, Muhamed Brkić, Hazim Rančić, Šemsudin Softić, Niko Jurić, Milenko Miličević, Mato Divković, Osman Sarajlić, Ivica Divković, Jasmin Zlatanović, Zoran Stanivuk, Rasim Hadžić, Mladen Kondić, Džemo Sadiković, Zehrudin Hidanović, Nazif Bajrić, Rahman Šabanović, Ekrem Selimović, Pašaga Mehanović, Ahmet Taletović, Izudin Mujkanović, Mehmedalija Šljivić, Džemal Music, Ekrem Avdić, Anto Lukić, Alija Hasić, Hajrudin Imširović, Stjepan Jukić, Samedin Mustafa, Drago Tokić, Ivo Kovačević-Babin, Mefudin Zahirović, Bećir Smajić, Mirzet Bukvar, Dušanka Slavuljica, Nevzeta Salihović, Zumreta Ibrahimagić, Suad Begić, Branka Stetković, Muhamed Hasanbašić, Jasmin Draganović, Rifat Konjić, Enver Bijedić, Zlatko Garić, prof. dr. Husein Sušić, Milan Jovanović, Džemo Sadiković, Dževad

zlu, činimo sve da to zlo usporimo, prolongiramo. U jesen 1991. godine Tuzlom svakodnevno prolaze kolone vozila JNA sa pripadnicima JNA, rezervistima i paravojnim formacijama na ratište i sa ratišta Republike Hrvatske. Pucaju rezervisti nasumice, pucaju po Jalskoj džamiji, teroriziraju stanovništvo, sprovode psihološki pritisak, kreiraju strah da bi građane i vlast prisilili na poslušnost. U zlohudnom, okrutnom i poganom vremenu kada su nacionalizam i mržnja pomutili umove i počeli razarati domovinu Bosnu i Hercegovinu, "lokalna zajednica se nije predala nacionalističkoj oluji, već je umjesto toga postupno razvijala građanski etos koji će kasnije naći svoje mjesto u izrazu "Tuzlanski način" vođenja politike".[13]

U periodu prije rata zbog učestalog prolaza vojnih kolona i povremenog narušavanja javnog reda i mira u većem obimu provokacijama i šenlučenjem po gradu, zaključeno je da se formiraju zajednički kontrolni punktovi Stanice javne bezbjednosti i Vojne policije JNA na ulaznim i izlaznim, gradskim i prigradskim pravcima to jest sarađivati sa JNA dok god se smatrala zakonitom vojskom.[14]

Dvadesetog februara 1992. godine došlo je do štrajka tuzlanske milicije, koji su podržale i ostale stanice javne bezbjednosti, njih sedamnaest od ukupno devetnaest, koliko ih je bilo u Centru službi bezbjednosti Tuzla. Također, štrajk su podržali i uposlenici Javne i Državne bezbjednosti u Centru službi bezbjednosti Tuzla. Zahtjevi štrajkačkog odbora bili su - vanstranačko djelovanje i depolitizacija svih ovlaštenih radnika, kao i profesionalno obavljanje poslova Javne bezbjednosti

- da se bezuslovno razriješi dužnosti Načelnik Centra službi bezbjednosti Enver Šarić,

---

Šljivić, Ćazim Mušanović, Tomo Vidović, Izet Džananović, Mato Manjić, Kadro Pekarić, Hasan Halilčević, Ibrahim Jahić, Zdravko Jakara, Zlatko Unger, Ljuba Koval, Alma Kumrić, Sakib Kurešepi, Abdulah Mešković, Asim Kopić, Vicko Milić, Ilija Mijatović, Gavro Tešić, Muhamed Zahirović, Ramiz Vilić, Nedim Selimović, i drugi, a u općinskom rukovodstvu Selim Bešlagić, Džemal Hadžiabdić, Mirza Muratbegović, Zvonko Gusković, Enver Delibegović, Fuad Hadžiabdić, Sadik Latifagić, Fuad Mešanović, Emina Jašarević, Sead Avdić, Jasmin Imamović, Enver Halilović, Refik Ahmedinović, Stjepo Lukić, Mehmed Žilić, Faruk Prcić, Grado Krajtmajer i Šerif Salihović.

13 Joannis Armakolas: Politika i društvo u Tuzli od 1992 do 1995. godine, Političko natjecanje i građanska alternativa, str. 111-117.

14 Stenogram sjednice Skupštine Opštine Tuzla od 24. 10. 1991. godine. 03. 03. 1992. godine sastanak Izetbegović, Karadžić i Kukanjac, dogovorene zajedičke patrole vojske JNA i policije MUP-a RBiH.

Slika br. XXXXX *Štrajk milicije u Stanici javne bezbjednosti Tuzla, februar 1992. god.*

- traženje je odgovor na pitanje zašto nisu izdata rješenja o imenovanju načelnika Stanice javne bezbjednosti i komandira Stanica milicije Tuzla, kada se zna da je Skupština opštine Tuzla dala saglasnost za njihovo postavljenje još 23. aprila 1991. godine, uz napomenu da štrajk nema političku konotaciju, da nije uperen protiv bilo koje stranke, niti protiv održavanja predstojećeg referenduma.

Ministar unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine je prihvatio sve zaključke, multietnička i profesionalna policija nije srušena.

Najvažnija karakteristika milicije bio je napor da se izbjegnu nacionalne podjele i održi međuetnički suživot u gradu. Tuzla je izbjegla sudbinu drugih bosanskohercegovačkih područja, gdje su etnički podijeljene policijske snage prije intenzivirale političko-sigurnosnu krizu, nego što su je ublažavale.

Povlačenjem jedinica JNA iz Slovenije i Hrvatske, krajem 1991. i početkom 1992. godine izvršeno je vojničko zaposjedanje Republike Bosne i Hercegovine, dakle prije njenog međunarodnog priznanja. Svrstavajući se u izvršioca velikosrpskog projekta, JNA je prije početka agresije oduzela naoružanje Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine i stavila ga u vojne magacine pod svoju kontrolu.

Republika Bosna i Hercegovina je u to vrijeme složene i neizvjesne vojno-političke situacije kao suverena federalna članica SFRJ, na referendumu građana odlučila da živi kao samostalna i nezavisna država. Referendumom, čije je rezultate priznala međunarodna zajednica, Republika BiH je rekla da neće biti dio velikosrpskog ili velikohrvatskog projekta. To je bio povod da se na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvrši brutalna agresija od strane Srbije i Crne Gore, a kasnije i Republike Hrvatske, čije se državno rukovodstvo, nakon dogovora u Karađorđevu, i praktično uključilo u nasilnu podjelu politički definisanog teritorija Bosne i Hercegovine, pogrešno procjenjujući ishod borbe i odlučnost patriota BiH da brane njen suverenitet, teritorijalni integritet, nezavisnost i međunarodni subjektivitet.

Embargo na naoružanje, koji je bio nametnut u septembru 1991. godine od strane Savjeta bezbjednosti organizacije Ujedinjenih naroda, onemogućio je legalne organe Republike Bosne i Hercegovine da obezbijede naoružanje, municiju i ostala potrebna materijalno-tehnička sredstva za odbranu od agresije.

Vojna superiornost bosanskih Srba i JNA, u odnosu na razoružanu Teritorijalnu odbranu bosanskohercegovačkih patriota i nespremnost međunarodne zajednice da aktivno pruži pomoć i zaštitu međunarodno priznatoj državi Republici Bosni i Hercegovini, nagovijestili su neizvjesnu budućnost golorukog naroda i domovine Bosne i Hercegovine.

Nakon teških zločina, terora i ubistva najmanje četrdeset osam civila, silovanja, protjerivanja i pljački u Bijeljini[15] izvršenih od strane Arkanovih zloglasnih "tigrova" Bijeljinci su bili potpuno zatečeni vojnom akcijom. Ovi šokatni događaji su intenzivirali hitne aktivnosti, mjere i radnje i u Tuzli. Neposredno prije četvrtog aprila, općina je neuspješno pokušala dobiti odobrenje za izvršenje mobilizacije jedinica Teritorijalne odbrane i povrata svog naoružanja iz magacina JNA (kasarna "Husinska buna") za potrebe svojih jedinica Teritorijalne odbrane.

Iako je bilo lažnih obećanja od nadležnih vojnih struktura, 3. aprila 1992. godine su definitivno rekli da se to pitanje može riješiti samo na relaciji Pred-

15 Bijeljina je grad u Semberiji, udaljena 68 kilometara od Tuzle i jedna je od devetnaest općina regije Sjeveroistočne Bosne.

sjednik Alija Izetebegović i Beograd. Trećeg aprila 1992. godine bili smo zabrinuti dramatičnom aktuelnom političko-bezbjedonosno situacijom, a nemoćni da išta promijenimo.

Nakon izostanka odobrenja za opštu mobilizaciju i izuzimanja oduzetog naoružanja TO, morala su se pronaći druga rješenja organizovanja bezbjednosti i odbrane. Prije svega da ona budu institucionalna, a ne stranački - paravojno. U tom dramatičnom vremenu, trebalo je pripremiti narod za odbranu. U krajnje dramatičnoj situaciji, Savjetu za narodnu odbranu Skupštine opštine Tuzla predložio sam strategiju i koncept[16] odbrane Tuzle u uslovima okupiranosti od strane Jugo vojske, SDS-a i paravojnih sastava (privremeno zaposjednuta teritorija) i razoružane Teritorijalne odbrane općine Tuzla na drugoj strani.

Na historijskoj sjednici Skupštine opštine Tuzla održane 4. aprila 1992. godine, bio sam uvodničar i predlagač koncepta formiranja odbrambenih snaga u sastavu i pod komandom Stanice javne bezbjednosti Tuzla, kao organizacione cjeline MUP-a Republike Bosne i Hercegovine.[17] Na osnovu zaključaka i Odluke Skupštine Opštine Tuzla, u ulozi načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla, u popodnevnim satima 4. aprila 1992. godine putem talasa Radio Tuzle pozvao sam dobrovoljce koji imaju zakonito nabavljeno oružje[18] da se jave u svoje mjesne zajednice, gdje se formiraju rezervne stanice milicije. Direktno sam učestvovao sa svojim saradnicima - aktivnim sastavom policije i rukovodostvima mjesnih zajednica u formiranju trideset sedam rezervnih stanica policije i četiri manevarske jedinice policije. Sa 638 pripadnika koliko smo brojali nakon mobilizacije rezervnog sastava u septembru 1991. godine, 25 maja 1992. godine u Stanici javne bezbjednosti Tuzla bilo je oko 4.500 pripadnika aktivnog i rezervnog sastava policije. Sigurno je da je organiziranost bila jedan način odbrane. Organizacija opštenarodnog otpora imala je za cilj odbranu i zaštitu prava na život svih građana i u njemu su učestvovali građani Tuzle svih nacionalnosti. Ovim konceptom odbrane, potvrđeno je jedinstvo građana i općinske vlasti.[19]

---

16 S ciljem sprečavanja usložavanja međunacionalnih odnosa, samoorganizovanja građana po nacionalnoj osnovi, upadu paravojnih formacija, zaštite života i imovine građana, vladavinu zakona, sprečavanja podjele policije (MUP-a) na etničkom principu

17 Stenogram sjednice Skupštine Opštine Tuzla. 4. 4. 1992. godine.

18 Zakonito nabavljeno naoružanje podrazumijeva da je ranije u skladu sa Zakonom o nabavljanju i držanju naoružanja izvršena provjera i dobiveno odobrenje za nabavku i registraciju kod nadležne Stanice javne bezbjednosti - MUP.

19 Općina Tuzla primila je 1993. godine nagradu grada Barselone "Alfonso Comin" za odbranu demokratije i tolerancije u ratnim okolnostima

Gospodinu Meši Bajriću

Čovjeku koji je odigrao presudnu ulogu kao Načelnik MUP-a da preko 8.000 Srba ostane u Tuzli i uključi se u odbranu Tuzle i naše BiH. Tvoje razumijevanje položaja Srba početkom agresije od strane četničko-fašističke falange doprinijelo je njihovoj sigurnosti življenja u Tuzli.
Srpsko-građansko vijeće tvojim postupcima aktiviralo je svoj rad ne samo u Tuzli nego i šire.
Na svemu ti HVALA!

20/4. 04.

Predsjednik SGV s.r.
Mišo Božić

Posveta Miše Božića autora knjige "Bosno, i mi smo tvoj narod"

Iako jedinice milicije 15. maja 1992. godine nisu bile spremne za ulazak u ratne sukobe, s obzirom na vojnu superiornost i tehničku nadmoćnost agresorskih snaga, bili smo hendikepirani u opremi, naoružanju, tehnici, osposobljenosti i obučenosti sastava, mi smo imali moral, hrabrost, neustrašivost i riješenost da branimo pravo na život, usljed iznenadno isprovociranog napada, bile su prisiljene da u samoodbrani odgovore na vatru. U kretanju kolone, pijani vojni rezervisti su započeli pucnjavu. Pucali su nasumice iz automatskog naoružanja od izlazne kapije sve do bezinske pumpe u Slavinovićima. Sa prostora kretanja vojne kolone, dolazili su vapaji komandira policije s obzirom na upute da se mora obezbijediti miran izlazak kolone i s obzirom na veliki broj izbjeglih i prognanih osoba, koji su našli spas u Tuzli, u operativni štab Stanice javne bezbjednosti i saopćavali kako vojnici iz kolone sa svojih vozila pucaju po policiji, objektima i građanima. Nakon upozorenja da su mnogi policajci ranjeni (njih dvadeset i šest)[20] i da ima i poginulih[21] izdao sam zakašnjelu uputu da se na vatru odgovori vatrom. Čuje se pucnjava na televiziji, a isti zvukovi pucnjave dolaze sa radio uređaja - mobilnih i fiksnih radio stanica pri javljanju. Nakon ovih dramatičnih vapaja i upita šta da rade, rekao sam Iliji Jurišiću koji je sjedio za mojim radnim stolom, gdje se nalazila fiksna radio-stanica da prenese preko radio uređaja uputu: "vatrom na vatru" spriječe pucnjavu, jer to je njihovo legitimno zakonsko pravo da štite svoje živote i živote građana i da otklone neposrednu opasnost, odgovore vatrom na vatru, samo na onog ko neposredno puca na policiju i građane koji su na raskrsnici Brčanska Malta.

"Tog 15. maja 1992. godine tuzlanska policija vršila je svoju ustavnu, zakonsku i moralnu obavezu. Štitila je svoj život, život drugih, štitila je javnu i privatnu imovinu.

Tako rade sve policije, svih gradova i zemalja. Oni su na moralan, zakonit i viteški način branili Tuzlu".[22]

---

[20] Zijad Kovačević, Midhat Subašić, Edin Mujkić, Miralem Handanović, Pejo Brkić, Mirsad Hadžić, Ivica Pejić, Hidajet Muratović, Rusmir Okanović, Zlatko Krivošić, Suad Dizdarević, Elmir Majdančić, Ivo Božić, Željko Petrović, Refik Plavšić, Fikret Ibrahimović, Hasret Mujanović, Samir Avdović, Ramiz Džekić, Zijad Ibrić, Mevludin Bošnjić, Igor Bošnjak, Zdenko A. Benković, Nedim Hodžić, Nusret Mešić, Nijaz Musić od kojih je devet teško ranjeno.

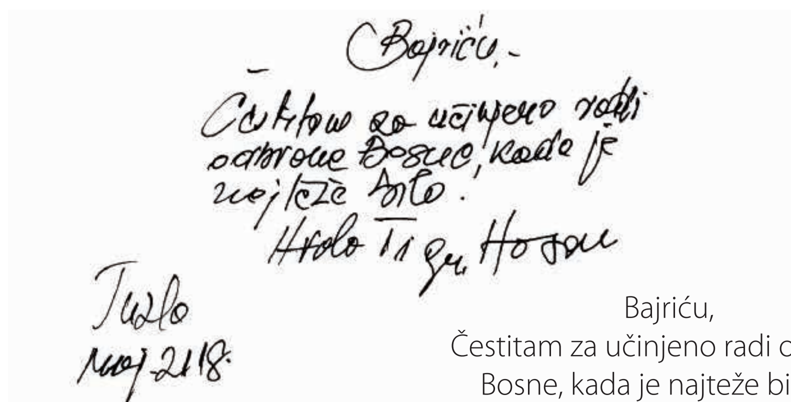
[21] Poginuli policajci 15. maja Šemsudin Mahmutović, Alidin Mustajbašić, Emir Malohodžić, teško ranjeni saobraćajac Nedim Hodžić i Nusret Mešić, te teško ranjeni policajci Pejo Brkić, Refik Plavšić i ostali.

[22] Ilija Jurišić: "Istinom do pobjede", strana 97.

Takođe, kod sagledavanja ovog slučaja mora se imati kompleksniji kontekst rata, blizu dvije trećine Republike Bosne i Hercegovine do 15. maja 1992. bile su okupirale agresorske snage, a u sjeveroistočnoj Bosni nasilno su zauzete i izvršeni teški zločini u Bijeljini od 1. do 4. aprila, Janji 5. i 6. aprila, Zvorniku od 8. do 26. aprila, Bratuncu 17. aprila, Srebrenici 18. aprila, Vlasenici 23. aprila, Brčkom 1. i 2. maja, a 11. maja agresor je ušao u Kalesiju. Moramo imati historijsko pamćenje, koliko smo bili zatečeni, nesvjesni brutalnosti nadolazećeg rata: toliko krvi, patnje, logori, masovna ubitstva, silovanja, etničko čišćenje. Nismo to mogli pretpostaviti, ni zamisliti, sve smo to sa nevjericom dočekali.

Da policija nije spriječila pljačku i otuđenje naoružanja Teritorijalne odbrane općina Tuzla, Lukavac i Srebrenik, koju je pokušala izvršiti agresorska vojska iz magacina na Kozlovcu tog 15. maja, bio bi veoma upitan daljni ishod odbrane Tuzle, regije pa i Bosne i Hercegovine. Nekoliko hiljada komada pješadijskog naoružanja, veliki broj artiljerijskog oružja, velike količine municije, sredstva veze i druga materijalno-tehnička sredstva, bili su značajni za naoružavanje jedinica Teritorijalne odbrane i rađanje Armije Republike Bosne i Hercegovine na ovim prostorima.

Nakon odbrane na Brčanskoj Malti, izvršena je transformacija Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Oko 3.000 pripadnika Stanice javne bezbjednosti se transformisalo u novoformirane tuzlanske brigade Armije BiH.

Bajriću,
Čestitam za učinjeno radi odbrane Bosne, kada je najteže bilo.

Tuzla, maj 2018.

Hvala ti
general Hasan

Posveta generala Hasana Efendića Prvog komandanta Republičkog štaba Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine autora knjige MUDŽAHEDINI U BOSNI I HERCEGOVINI - BORCI ILI TERORISTI, Sarajevo 2012.

UVOD

Ekspanzija novog srpskog nacionalizma i velikosrpska hegemonija Slobodana Miloševića imala je za strateški interes prema Republici BiH agresijom ostvariti kontinuirane velikosrpske planove, okupirajući veliki dio Bosne i Hercegovine[1], s ciljem "Svi Srbi u jednoj državi". Srpska politika je odlučila da sprovede svoj program o "državi svih Srba" po svaku cijenu, pa i ratom. Pod izgovorom borbe za Jugoslaviju Milošević i srpska politička elita su je razorili u želji ostvarenja Velike Srbije na račun Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Dogovori Tuđman-Milošević o podjeli Republike Bosne i Hercegovine onako kako su je dijelili 1939. godine Cvjetković-Maček, održani su u Karađorđevu 26. marta i u Tikvešu 15. aprila Franjo Tuđman je pravdao dogovor podjele Bosne da Evropa neće dozvoliti postojanje muslimanske države u srcu Evrope i da se Evropa slaže sa podjelom Bosne, dok je Milošević s druge strane, tvrdio "da Bosna i Hercegovina nema šanse da kao država opstane, jer je to Titova umjetna tvorevina bolje rečeno AVNOJ-evska tvorevina.

Operacionalizaciju Miloševićeve velikosrpske politike u Republici Bosni i Hercegovini je vodila Srpska demokratska stranka na čelu sa liderom ratnim zločincem Radovanom Karadžićem.

Svi segmenti agresije na Bosnu i Hercegovinu dio su dugo pripremanog i razrađivanog programa stvaranja "Velike Srbije".[2] Raspadom Socijalističke Fede-

---

1 U prvoj polovini 1992. godine, Srpske paravojne formacije, Vojske Republike Srpske uz svestranu pomoć JNA, okupirali su 70% teritorije Republike Bosne i Hercegovine.

2 Informativna blokada, ratnohuškačka politika srbijanskih političkih elita gebelsovska uređivačka politika medija, psihološko-propagandna aktivnost radikalnih političkih subjekata, prekopavanje i nošenje mošti cara Lazara, stvaranje paradržavnih tvorevina (srpskih autonomnih oblasti i Srpske Republike Bosne i Hercegovine), formiranje paravojnih i parapolicijskih formacija, Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, nasilno zauzimanje teritorija uz pomoć JNA, transformacija JNA u vojsku Srpske vojske Republike Bosne i Hercegovine, etničko čišćenje teritorija, rušenje i zatiranje kul-

rativne Republike Jugoslavije, Jugoslovenska narodna armija se otvoreno stavila na stranu srpsko-crnogorskog rukovodstva, te je već od septembra 1991. godine prestala biti armija jugoslovenskih naroda. Povlačenjem jedinica Jugoslovenske narodne armije iz Slovenije i Hrvatske, krajem 1991. i početkom 1992. godine, JNA je izvršila 'tihu' okupaciju Bosne i Hercegovine prije njenog međunarodnog priznanja.[3] Stavljajući se u funkciju velikosrpskog projekta, JNA je blagovremeno oduzela oružje Teritorijalne odbrane BiH i stavila ga u vojne magacine pod svoju kontrolu.[4]

Bosna i Hercegovina je u to vrijeme, vrijeme teške političke i ekonomske krize, kao suverena federalna članica SFRJ, putem referenduma građana ostvarila samostalnost. Neminovnost takvog opredjeljenja ne treba posebno obrazlagati, zato što bi se u protivnom realizirale velikodržavne, hegemonističke težnje i zahtjevi za stvaranje "Velike Srbije" i "Velike Hrvatske", odnosno izvršila podjela Bosne i Hercegovine. Ovim demokratskim činom, Bosna i Hercegovina je postala neovisna država i kao takva ona je, u samom početku, priznata od većine država svijeta. To je bio povod da se na Bosnu i Hercegovinu izvrši brutalna agresija od strane Srbije i Crne Gore, a kasnije i Republike Hrvatske, čije se državno rukovodstvo, nakon dogovora u Karađorđevu, i praktično uključilo u nasilnu podjelu bosanskohercegovačke države, pogrešno procjenjujući ishod borbe i odbranu njenog suvereniteta, teritorijalnog integriteta, neovisnosti i međunarodnog subjektiviteta.

Embargo na oružje, koji je bio nametnut u septembru 1991. godine od strane Savjeta bezbijednosti OUN, onemogućio je legalne organe BiH da obezbijede naoružanje, municiju i ostala materijalno-tehnička sredstva za odbranu od agresije.

U realizaciji koncepta "Velike Srbije", tuzlanska regija je od prvorazrednog značaja za povezivanje Srbije sa Kninskom krajinom. Osnovna procjena je bila da, u slučaju da izgube glavnu komunikaciju Beograd-Bijeljina-Tuzla-Doboj-

---

turnih i vjerskih objekata nesrpskog stanovništva. Manipulacija o karakteru rata u Bosni i Hercegovini spinuje se teorije građanskog i vjerskog rata, a ne agresija na Republiku BiH, vrši se izjednačavanje odgovornost žrtve i zločinca te negira agresija, zločini i genocid i pravosnažne sudske odluke međunarodnih sudova.

3 Do marta 1992. godine JNA je ne računajući vlastiti rezervni sastav, naoružala Srpske paravojne formacije preko 60.000 pristalica SDS-a u Bosni i Hercegovini.

4 Jedan od osnovnih strateških ciljeva JNA bio je zadržati kontrolu nad naoružanjem Teritorijalne odbrane na prostoru Republike Bosne i Hercegovine, kako bi se legalni organi vlasti na svim nivoima lišili vojnih sredstava u slučaju izbijanja oružanog sukoba.

Banja Luka-Knin, plan "RAM" bi se doveo u pitanje. Zato se povlačenjem snaga JNA iz Slovenije i Hrvatske vrši koncentracija snaga na prostorima sjeveroistočne Bosne, koja je tada "pokrivena" tzv. "sistemom rešetke" kako bi se, uz aktivno učešće SDS-a i srpskih paravojnih snaga, u cjelosti obezbijedila kontrola na ovoj teritoriji.

Imajući u vidu naprijed navedeno, istražena je i naučno elaborirana raspoloživa građa koja svjedoči o političko-vojnom značaju odbrane regije sjeveroistočne Bosne 1992-1995. godine za očuvanje teritorijalnog integriteta BiH. Ona je obuhvatila širi problem i posvećena je široj i većoj cjelini, nastoji da odslika organizaciju i funkcionisanje institucija sistema u ratu, a prevashodno da dâ odgovor na pitanje da li je odbrana tuzlanske regije polučila željene rezultate, koliko i u kojoj mjeri je doprinijela cjelovitosti, nedjeljivosti i nepovredivosti, tj. očuvanju teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine, što obezbjeđuje dostatan izazov za dalje teorijsko izučavanje ove problematike. Ova knjiga je urađena kao teorijsko-empirijska analiza političko-vojnog značaja odbrane regije Sjeveroistočne Bosne.

U pristupu ovom problemu i elaboriranju datih sadržaja, korišteni su, prije svega, konkretno-historijski i uporedni metod, i metod analize sadržaja, i metod interevjua u prvom redu politološki pristupi koji istražuju i sintetizuju u cilju zaključaka i pisanja ove knjige.

Pri sagledavanju geopolitičkog položaja tuzlanske regije i njenog značaja za cjelovitu Bosnu i Hercegovinu, koji, takođe, u osnovnim naznakama obuhvata geopolitički položaj općina u regiji, sagledane su i osnovne vojno strategijske nakane agresora i rasvijetljena politička pozadina na kojoj je utemeljena ideja o "velikoj Srbiji", u kojoj je područje tuzlanske regije trebalo zauzeti vrlo važno mjesto. Regija sjeveroistočne Bosne je najveća i najmnogoljudnija teritorija u Republici Bosni i Hercegovini. Ona je bošnjačko srce Bosne i Hercegovine. S obzirom na činjenicu da je, po popisu stanovništva iz 1991. godine tu najveća koncentracija stanovnika islamske vjeroispovijesti na kojima su izvršeni krvavi progoni, masovna ubitstva, teški zločini, silovanja, svirepa zlostavljanja u desetinama otvorenih konc. logora u općinama Bijeljina, Zvornik, Vlasenica, Bratunac, Brčko, na ovoj regiji izvršen je i zločin genocida u Srebrenici.[5] Sjeveroistočna Bosna je jedna od 9 regija Republike Bosne i Herce-

5 Radovan Kraradžić, vođa bosanskih Srba osuđen je za genocid u Srebrenici i najteže zločine protiv čovječnosti. Sud ga je proglasio krivim za progon kao zločin protiv čovječnosti, istrebljenje, ubojstva, ubojstvo kao kršenje zakona ratovanja, deportaciju, nehumana djela i prisilno premještanje, širenje terora, protupravne napade na civile te

govine, od njenih devetnaest općina njih četrnaest je imalo većinsko bošnjačko, četiri srpsko i jedna hrvatsko stanovništvo. Po popisu iz 1991. godine, većina bošnjačkog stanovništva je bila u Općinama Banovići, Bratunac, Brčko, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lukavac, Srebrenica, Srebrenik, Tuzla, Vlasenica, Zvornik i Živinice. Od ukupnog stanovništva regije 55,33% činili su Bošnjaci. Većinsko Srpsko življe bilo je u Općinama Bijeljina, Lopare, Šekovići i Ugljevik. Po popisu iz 1991. godine, stanovnici srpske nacionalnosti činili su 28,28%. I općina sa većinskim hrvatskim življem je Orašje, a Hrvati su po popisu iz 1991. godine na regiji činili 8,70% stanovništva.[6]

Pregled popisa iz 1991. godine sadrži i pokazatelj da se na ovoj regiji više od 72.000 ili 7,25% stanovništva izjasnilo kao Jugosloveni. U općini Tuzla taj procenat je najveći oko 21%. Pretpostavka je da su najveći broj tih koji se izjasnili kao Jugosloveni građani muslimanske nacionalnosti.

Značajno pitanje odbrane Tuzle i Bosne i Hercegovine su resursi ovog prostora. Uoči agresije na Bosnu i Hercegovinu, na regiji je živjelo 949.621 stanovnika, što je nepuna jedna četvrtina stanovništva Republike. Bošnjaka je bilo 525.427 ili 55,33%, Srba 268.581 ili 28,28%, Hrvata 83.320 ili 8,78%, Jugoslovena i ostalih 72.293 ili 7,61%. Tuzla je, pored Sarajeva, Banja Luke i Mostara najveći — privredni, finansijski, obrazovni, zdravstveni i kulturni centar u Republici. Ova regija je u toku rata bila najveća slobodna teritorija u Bosni i Hercegovini.

U velikoj tragediji istrebljenja nesrpskog stanovništva i njihovih vjersko kulturnih znamenitosti, u krvi rođena je Armija Republike Bosne i Hercegovine

uzimanje talaca kao kršenje zakona. Pretresno vijeće osudilo ga je na četrdeset godina zatvora. Sud je utvrdio da je postojao plan sudionika udruženog zločinačkog poduhvata za eliminaciju stanovništva Srebrenice kroz prisilno premještanje žena, djece i starijih muškaraca te fizičku eliminaciju muškaraca što je dosegnulo razmjere genocida.
Haški sud osudio je Ratka Mladića, bivšeg komandanta vojske bosanskih Srba u prvostepenoj presudi na doživotni zatvor. Kriv je za genocid u Srebrenici i najstrašnije zločine, za sudjelovanje udruženim zločinačkim poduhvatima, i to za genocid u Srebrenici progon, istrebljenje, ubojstvo, deportacije, nehumano djelo premještanje, teroriziranje, napade na civile i uzimanje talaca.
Žalbeno vijeće haškog suda je nekadašnjem predsjedniku Skupštine Republike Srpske Momčila Krajišnika smanjilo kaznu sa 27 godina na 20 godina zatvora. Proglašen je krivim za progone, istrebljenje, ubojstva, deportacije i prisilno premještanje nesrpskih civila u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine.
Haški tribunal osudio je bivšu Predsjednicu Republike Srpske Biljanu Plavšić na kaznu od 11 godina zatvora, za progrone nesrpskog stanovništva.

6 Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, statistički bilten, broj 2, 3 i 4/1993., Sarajevo 1993. godine.

koja je zaustavila uništenje i nestanak bošnjačkog naroda i države Bosne i Hercegovine, a istovremeno spasila i susjedne države od odgovornosti nesagledivih posljedica nasilnog ostvarivanja velikodržavnih projekata i istorijske odgovornosti za posljedice izvršene agresije. Armija Republike Bosne i Hercegovine je primorala međunarodnu zajednicu da otvori oči i prekine šutnju o agresiji, o kršenju humanitarnog prava i zločina genocida nad Bošnjacima.

Na osnovu odluke Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine od 4. 7. 1992. godine, naređene su organizacijske promjene. Naređeno je formiranje korpusa, operativnih i taktičkih grupa Armije Republike Bosne i Hercegovine. Na osnovu ove Odluke, okružni štabovi su potčinjeni korpusima Armije RBiH. Na osnovu ove Odluke formiran je Drugi korpus Armije RBiH i Peta operativna grupa sa sjedištem u Tuzli. Na ovaj način bio je obezbijeđen princip subordinacije u rukovođenju i komandovanju u jedinicama. Ovim sistemom obezbijeđen je način ostvarivanja kontrole Predsjedništva Republike BiH nad vojskom. Okružni štab TO Tuzla formiran je 29. aprila 1992. godine. Drugi korpus Armije RBiH osnovan je 29. septembra 1992. godine.

Drugi korpus Armije Bosne i Hercegovine bio je najbrojniji korpus na slobodnim prostorima Bosne i Hedrcegovine. Branio je ne samo najveću slobodnu teritoriju, na kojoj je postojao i koju je oslobađanjem novih prostora širio, nego je sa svojim jedinicama učestvovao na skoro svim ratištima u Bosni i Hercegovini. U jedinicama Drugog korpusa bili su angažovani građani svih nacionalnosti.

Težišna razmatranja u ovoj knjizi usmjerena su na organizaciju odbrane Tuzle u jedinstvenom sistemu odbrane Bosne i Hercegovine. Istražena je organizacija i funkcioniranje državne vlasti i vojna organizacija odbrane. U tom smislu elaborirana su sljedeća pitanja: osnovne karakteristike političko-vojne situacije u Tuzli neposredno pred agresiju na Bosnu i Hercegovinu; politički i vojno-strategijski ciljevi agresora; oblici civilnog i vojnog načina organiziranja i naoružavanja za suprotstavljanje agresiji; funkcioniranje vlasti i institucija sistema u uvjetima rata; organizacija i funkcioniranje privrede, zdravstva, školstva i snadbijevanja u uvjetima rata, doprinos namjenske proizvodnje drugim dijelovima Republike BiH, vidovi zaštite i bezbjednosti građana, sistem informiranja građana u uvjetima rata, učešće jedinica i sastava oružanih snaga sa prostora Tuzle na ostalim ratištima regije i Republike Bosne i Hercegovine, očuvanje multietničnosti, multinacionalnosti i multikulturalnosti u ratu na prostorima općine Tuzla.

POGLAVLJE I

DRUŠTVENO-POLITIČKA KRETANJA U TUZLI I NJENOJ OKOLINI PRIJE AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU

POLITIČKE PRILIKE U SFRJ I BIH UOČI IZBORA 1990. GODINE

Nade da se prevaziđu višegodišnji sukobi unutar SKJ i problemi oko preuređenja Jugoslavije, polagane su u 14. kongres SKJ, koji je održan januara 1990. godine. U kongresnim materijalima ponuđena su rješenja za izlaz iz krize, koja je zahvatila sve oblasti političkoga i društveno-ekonomskoga života u zemlji. Prema ovim materijalima, Savez komunista Jugoslavije trebalo je saobraziti vremenu u kome djeluje, odnosno da postane demokratska i evropski orijentirana partija. Predlagano je da se prihvati princip političkoga pluralizma, s tim da se građani slobodno organiziraju i udružuju i da slobodno izražavaju svoja mišljenja i politička uvjerenja. Federaciju je trebalo izgraditi tako da ona postane demokratska federativna zajednica, u kojoj će postojati jedinstvo političkog i ekonomskog sistema.

Međutim, na Kongresu je došlo do polarizacije na one koji su htjeli nametanjem većinske volje da riješe jugoslavensku krizu i one koji su smatrali da to treba rješavati demokratski i bez diktata većina. Među onim koji zastupaju prvi stav, bili su srpsko-cmogorska i armijska delegacija, koju usmjerava Slobodan Milošević, dok druge predstavljaju slovenački komunisti, kojima će se pridružiti delegacija SK Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ne pristajući da radi po diktatu i da usvaja ono što predlaže "većina", slovenačka delegacija je napustila Kongres. Ustvari, većina je htjela, sa Slobodanom Miloševićem na čelu, da riješi jugoslavensku krizu na način koji odgovara njenoj politici i nastojanjima da se i dalje zadrži njen hegemonistički položaj u državi. Došlo je do raspada Kongresa. Sada na scenu stupa JNA, koja se sve otvorenije stavlja u službu Miloševićeve politike.

Ona angažira grupu penzioniranih generala i njihovih istomišljenika koji osnivaju novu partiju - "Savez komunista - Pokret za Jugoslaviju".

Po liniji komandovanja, u ovu novu partiju ušli su oficiri i građanska lica na službi u JNA, a u nju je stupio i dio članstva boračkih organizacija i saveza rezervnih vojnih starješina, te svi oni koji su podržavali Miloševićevu politiku. Bila

je to militantna organizacija koja glavnu aktivnost usmjerava prema Bosni i Hercegovini. Pošto joj je SK - SDP BiH uskratio podršku, ona ga napada zajedno sa svima koji ne odobravaju njenu politiku. Pojava i djelovanje "Saveza komunista - Pokreta za Jugoslaviju" predstavlja veliku prevaru, utoliko prije što je ova organizacija, zajedno sa drugim aktivno pripremala vojnu agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Prije održavanja prvih višestranačkih izbora u Bosni i Hercegovini, bilo je više različitih afera: "Agrokomerc", "Neum", krediti, "zeleni planovi" i dr. Savez komunista bio je suočen sa raznim sukobljavanjima, birokratizmom, kako u svojim redovima tako i u društvu u cjelini. Prividno jedinstvo bilo je stalno narušavano od strane međusobno suprostavljenih grupa, koje su nastojale da vaninstitucionalno ostvare svoj uticaj u privredi, bankarstvu, kadrovskoj politici, informativnoj i drugim djelatnostima. Politički voluntarizam koji svoj izraz nalazi u promašenim investicijama, pogrešnim kadrovskim rješenjima, mnogim zloupotrebama vlasti i gaženjem ljudskih prava morao je da se reflektira i na međunacionalne odnose.

Decembra 1989. g. održan je 10. kongres SK BiH. U osnovi radilo se o potrebi da se SK transformira, kako bi bio sposoban da sprovodi demokratske reforme u društvu. Zauzet je stav da se ne mogu reducirati Ustavom utvrđene slobode i prava čovjeka i građanina, da Savez komunista treba da se bori protiv svakog partijskog monopola, a za razvoj demokratije višepartijskog tipa koji odgovara potrebama ljudi i građana. Izjašnjavajući se za razvoj pluralističke demokratije, SK BiH opredijelio se za borbu protiv svih oblika konzervativne i dogmatske svijesti koji bi mogli onemogućiti realizaciju proklamovanih ciljeva. Usvojen je i zaključak da se u Ustavu i zakonima utvrde pravila o političkom udruživanju i organiziranju, a naročito da se "Ustavom treba onemogućiti svako političko organizovanje koje zagovara nacionalnu, vjersku ili rasnu mržnju među ljudima, ili bilo koju vrstu nasilja ili terorizma". Traženo je takođe da se novim "Ustavom SR BiH treba izričito zabraniti djelovanje mogućih partija u zemlji ili izvan SFRJ, čiji je cilj razbijanje zajedničkog života naroda Bosne i Hercegovine ili ugrožavanje bratstva i jedinstva i međunacionalnih odnosa u cjelini.„[7] Da se događaji neće razvijati u proklamovanom pravcu nije trebalo dugo čekati.

Pošto je Izbornim zakonom bilo zabranjeno političko organiziranje na nacionalnoj osnovi, prva nacionalna stranka koja je sebi dala građansko ime bila je Stranka demokratske akcije (SDA). Međutim, pošto je tu odredbu Ustavni sud

7 Vidi opširnije: N. Duraković, naznačeno djelo str. 237-245.

kasnije osporio, ostale nacionalne stranke osnivaju se sa nacionalnim prefiksom Srpska demokratska stranka (SDS) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Zbog otpora određenog broja starih komunista i dogmata SK BiH dobio je kompromisan naziv SK BiH - SDP. Na izborima će učestvovati Demokratski savez socijalista koji nastupa zajedno sa Savezom komunista - Socijalističkom demokratskom partijom, zatim Liberalna stranka (bivši Savez socijalističke omladine), te Muslimanska bošnjačka organizacija (MBO). Poslije govora na Kozari, koji se održao 27. jula 1990. g. povodom Dana ustanka naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine i Hrvatske, Anto Marković je osnovao Savez reformskih snaga Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu. Pored ovih stranaka bilo je još nekoliko manjih, koje su uglavnom bile pod uticajem SDS-a, a zadatak im je bio da na svoju stranu privuku kolebljive birače i tako pomognu SDS.

Predizboma aktivnost proticala je u znaku oštrih konfrontacija, ali i nepoštivanja određenih pravila ponašanja. U kampanju se uključuju sve tri konfesije, tako da veliki broj sveštenika agituje za stranku kojoj nacionalno pripadaju. Istupajući s parolom "Muslimani na okup", SDA nastoji da se predstavi kao jedini politički predstavnik muslimanskoga naroda. Uz isticanje zelenih zastava i polumjeseca na mitinzima koje organizira, on nastoji da što više homogenizira muslimanski narod kako bi to ostvario. Pred oko 11.000 članova i simpatizera u Tuzli je 11. novembra 1990. g. održana regionalna konvencija SDA kojoj je prisustovao Alija Izetbegović. Lokalne novine su njegov istup zabilježile ovako:

"Govoreći o programu Stranke demokratske akcije i o tome na čemu će se angažovati i zalagati u skupštinskim klupama, Izetbegović je naglasio da je u narednom periodu najvažnije sačuvati Bosnu i Hercegovinu od jada i nevolja.

"Stranki demokratske akcije je najvažnije da sačuva Bosnu u miru, da je sačuva od požara, a kad do požara dođe, onda kuće gore jedna za drugom - i Mujina i Jovina i Juretova. Naša stranka se zalaže za ravnopravnost muslimanskog naroda, ni manje ni više od toga, rekao je Izetbegović i dodao da će nakon pobjede Stranka demokratske akcije na izborima 18. novembra Bosna i Hercegovina postati zemlja slobode i zakona."[8]

Srpska demokratska stranka ušla je u predizbomu kampanju dobro pripremljena. Velika homogeniziranost Srba u Bosni i Hercegovini i svesrdna pomoć Pravoslavne crkve, pomoć koja joj se pruža iz Srbije od režima i mnogih intelektualnih krugova, ranije započeta agitacija o navodnoj ugroženosti Srba, kao i praktične akcije koje preduzima na pojedinim područjima radi stvaranja

---

8 M. C., Sačuvati Bosnu od požara, Front slobode, 13. 11. 1990, str. 5.

"svojih teritorija" bili su presudni faktori, koji su opredijelili građane srpske nacionalnosti da priđu ovoj partiji. Na to su u prethodnom periodu uticale masovne procesije i nosanje mošti Kneza Lazara u zemlji, pa i do manastira na Ozrenu nedaleko od Tuzle.

Govoreći 8. novembra 1990. g. u Kovačevom Selu kod Tuzle, Radovan Karađžić kaže:

"Pedeset godina niste smjeli prilaziti crkvi i slaviti slave. Niste smjeli misliti o matici Srbiji i pisati ćirilicu, a badnjak ste morali skrivati ispod kaputa. Bez obzira na to kako su nas Srbe dijelili, danas više toga nema. Među Srbima više nema ni četnika ni partizana.

Samo Srpska demokratska stranka štiti vaše interese u Bosni i Hercegovini, a ona je jedina koja se može oduprijeti osnivanju NDH-azije na tlu Bosne i Hercegovine i osnivanju Nezavisne države Bosne i Hercegovine.

Prisutni su mu aplaudirali i uzvikivali "Rašo, vojvodo, Rašo, vojvodo".[9]

Svaki miting je bio praćen isticanjem ocila sa četiri "S" i srpskim zastavama.

Koristeći sve ono što je Hrvatska demokratska zajednica sa Tuđmanom ostvarila u Hrvatskoj, HDZ BiH, kao njena produžena filijala, uspjela je da homogenizira u velikoj mjeri hrvatski narod, tako da je bilo malo izgleda da bi njene izborne rezultate mogla ugroziti neka druga hrvatska stranka. Zajedno sa drugim oblicima ikonografije, šahovnica je bila obavezni pratilac na skupovima koje organizira i održava ova stranka.

Dvije stranke u Bosni i Hercegovini činile su lijeve snage.

To su SK BiH - SDP i DSS - dvije bivše, a sada transformirane društveno-političke organizacije. One su bile u najtežem položaju. Povjerenje prema njima bilo je oslabljeno, jer su ih protivnici optuživali za razne promašaje i afere, koje su se dogodile u prethodnom periodu. S obzirom na stepen izvršene homogenizacije kod sva tri naroda, te znatno pomjeranje radništva, boračkog sastava i drugih struktura prema nacijama kojima pripadaju, izgledi ove stranke da ostvari značajniji uspjeh bili su mali. U izjavi koju su oktobra 1990. g. dale stranke "lijevog bloka", u Tuzli se ističe sljedeće:

"Ispisujući nove stranice naše istorije, članstvo opštinskih organizacija SK BiH - SDP, SSRN - DSS i SSO-DS BiH Tuzla, započelo je zajedničku reformu ekonomskog, društvenog i političkog poretka u svojim sredinama, obračunavajući se, istovremeno sa negativnostima vlastite i unapređujući slobodarske i

[9] N.I. Rašo, vojvodo, Front slobode, 13. 11. 1990, str. 5.

demokratske tradicije jugoslavenskog i bosanskohercegovačkog narodnoslobodilačkog i radničkog pokreta. (...)

Zajednički ciljevi su nas opredijelili da u ove izbore idemo sa zajedničkim programima i zajedničkim kandidatima. Bitno smo inovirali našu politiku, filozofiju, radikalno nam je izmijenjena (nemonopolska) društvena pozicija, drukčije se organizujemo, djelujemo, finansiramo.

Reforma koju smo proveli u svom demokratski opredijeljenom članstvu i rukovodstvu zahtijeva da naglašenije i preciznije razradimo tačke koje su dalja okosnica djelovanja naših stranaka:

- demokratska i savremena Bosna i Hercegovina u federativnoj i stabilnoj Jugoslaviji,
- pravna država u čijim temeljima su prava, potrebe i interesi čovjeka i građanina,
- nacionalna ravnopravnost svih naroda i narodnosti,
- dinamičan i efikasan ekonomski i društveni razvoj na novim osnovama, uz punu podršku reformskom programu SIV-a,
- modema poljoprivreda i svestran razvoj sela,
- čista čovjekova okolina kao briga države,
- socijalna sigurnost i zdravlje građana,
- preobražaj obrazovanja, nauke i kulture kao preduslov njihovog bržeg razvoja. (...)[10]

U predizbomoj aktivnosti Savez reformskih snaga, aktivnost je usmjerio prema gradovima, naročito većim, na čijim je skupovima učesvovao inicijator stvaranja ove stranke Anto Marković. Međutim, djelujući sa proklamovanih pozicija o potrebi provođenja reformi, ova stranka privukla je na svoju stranu dio glasača ljevice i tako umanjila njen izborni rezultat. Njen sastav je bio hetorogen, a među njima, naročito u rukovodstvu, bilo je i onih koji su u političkom i ideološkom pogledu bili bliski SDS.

Govoreći na skupu mladih u Tuzli, 12. septembra 1990. godine, predsjednik SSO - DS BiH (liberali) Rasim Kadić izjavljuje:

"Glasajte kako hoćete, ali ako u Parlament Bosne i Hercegovine ne uđe Savez socijalističke omladine, biće to definitivan kraj bosansko-hercegovačke demokratije. Jer mi nismo stranka koja hoće da ima lidere, čije će se slike paliti poslije dvije godine. Mi smo stranka mladih, sposobnih i vrijednih ljudi. Mi smo igrači na duge staze i ne želimo raznim podmetanjima optuživati druge. Mi

[10] Front slobode, Tuzla, 2. 10. 1990, str. 5.

hoćemo poštenu igru. Vodit ćemo umjerenu i racionalnu politiku. Zbog naših riječi ne prekidaju se prijateljstva, ne razvode mješoviti brakovi."[11]

Zbog nesporazuma u vrhovima SDA između Alije Izetbegovića i njegovih pristalica, s jedne, i Adila Zulfikarpašića, dr. Muhameda Filipovića i njihovih istomišljenika, s druge strane, u Tešnju je u drugoj polovini septembra 1990. g. održan sastanak na kome je došlo do raskola u SDA, tako da je 6. oktobra 1990. g. osnovana nova politička stranka pod nazivom Muslimanska bošnjačka organizacija (MBO). Njen ogranak u Tuzli osnovan je 18. oktobra iste godine.

U programu MBO ističe se, između ostalog, slijedeće: "Muslimanska bošnjačka organizacija stoji na stanovištu da je Bosna i Hercegovina suverena, slobodna i u političkom pogledu samostalna državnopravna tvorevina, da uživa teritorijalni integritet koji je u međunarodnopravnim aktima potvrđen i da kao takva može slobodno i suvereno ulaziti u savez i odnose sa drugim državama.

Muslimanska bošnjačka organizacija smatra da je Bosna i Hercegovina evropska zemlja, a njeni stanovnici Evropljani i u kulturnom i u geopolitičkom i svakom drugom pogledu. Svojevrsna osobenost Bosne i Hercegovine u okviru Jugoslavije i Evrope sadržana je, pored ostalog, i u tome što u Bosni i Hercegovini živi i jedan evropski narod islamske kulture i višestoljetne tradicije, koju je taj narod ugradio u svoj razvoj. Posmatrana sa tog stanovišta, Bosna i Hercegovina u određenom smislu čini most između islamskih i evropskih zemalja, što MBO posebno ističe, budući da u tome vidi zajednički interes.

Muslimanska bošnjačka organizacija zalaže se za istinsko, na nauci zasnovano nacionalno ime Bošnjak. Čini to iz razloga što se pojmom Musliman izražava pripadnost islamu, a ne i nacionalno obilježje za kojim su ovdašnji Muslimani vijekovima tragali. Time se pruža preporuka Muslimanima Bosne i Hercegovine, i ne samo njima, da svoju nacionalnu pripadnost iskazuju imenom zemlje Bosne i Hercegovine, odnosno imenom Bošnjak, dakle na isti način kako to čine mahom i drugi narodi."[12]

Interesantno je da nijedna politička stranka nije donijela ekonomski program. Desetak dana prije izbora,m od vodećih ljudi SDA moglo se čuti da oni nemaju pravog ekonomskog programa, a što se SDS-a tiče, njegovi predstavnici su izjavili da se taj program nije pojavio u javnosti jer je "zapelo u prekucavanju". U HDZ su isticali da su za tržište i djelovanje tržišnih zakona, dodavši da "nije u pitanju višak radnika, već manjak programa".

---

11 B. S. T., Mi smo stranka budućnosti, Front slobode, 16. 11. 1990, str. 4.

12 Front slobode, 13. 11. 1990, str. 6.

Pojavom krize na Kosovu 1981. godine započeo je proces raspada Jugoslavije. Destabilizacija državnih i političkih institucija vrši se na razne načine. Pošto u drugoj polovini 1990. g. nije postignut dogovor između republika o drugoj fazi promjena Ustava iz 1974. godine, kriza se zaoštrava i na ovom planu. Kako je uporedo sa radom na promjenama saveznog Ustava tekao proces promjena ustavnih uređenja republika, novi ustavi doneseni su u Srbiji, Sloveniji i Hrvatskoj, dok su ustavne promjene u Makedoniji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini izvršene donošenjem ustavnih amandmana. U Ustavu Srbije, koji je usvojen septembra 1990. g. pokrajine Vojvodina i Kosovo izgubile su svoju autonomiju, što je uticalo na druge republike da donesu svoje ustave, odnosno amandmane kojima bi osnažili svoju državnu samostalnost. Na referendumu održanom decembra 1990. g. Slovenija je odlučila da se u roku od šest mjeseci razdruži od Jugoslavije, a to isto učinila je u maju 1991. g. i Hrvatska. Novi Ustav u Makedoniji je usvojen novembra 1991. g. a što se tiče Bosne i Hercegovina ona je svojim memorandumom od 14. oktobra 1991. g. uslovila ostanak u Jugoslaviji ostankom Hrvatske i Slovenije.

Kako do toga nije došlo, Vlada SR BiH podnijela je 20. decembra 1991. g. zahtjev Evropskoj zajednici da se Bosni i Hercegovini prizna nezavisnost.

PREDIZBORNA I IZBORNA AKTIVNOST U BOSNI I HERCEGOVINI I TUZLI

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Bosni i Hercegovini je bilo 4.354.911 stanovnika. U to vrijeme na njenoj teritoriji je živjelo 43,74% Muslimana, 31,33% Srba, 17,27% Hrvata, te 5,51% Jugoslavena i 2,15% pripadnika ostalih etničkih grupa. S obzirom na sastav stanovništva i historijski razvitak Bosne i Hercegovine, ova zemlja je oduvijek bila multinacionalna, multikonfesionalna i multikulturna zajednica.

Prvi slobodni višestranački izbori održani su u proljeće 1990. g. u Sloveniji i Hrvatskoj, a pola godine kasnije u Makedoniji i Bosni i Hercegovini. Nakon ovih izbora, u decembru 1990. g. održani su izbori u Srbiji i Crnoj Gori. U prve četiri republike (Slovenija, Hrvatska, Makedonija i Bosna i Hercegovina) izbore su dobile novoformirane političke stranke, dok su u Srbiji i Crnoj Gori ostali na vlasti reformisani komunisti. U predizbornoj kampanji, većina političkih stranaka igrala je na "nacionalnu kartu", nastojeći da kod građana razviju raspoloženja koja nisu bila lišena nacionalističkih, šovinističkih i hegemonističkih primjesa. Za razliku

od Srbije i Crne Gore, gdje je uveliko bio istican "nacionalni program", u ostalim republikama komunisti su pokušali da formulišu nacionalni program s ciljem da na svoju stranu privuku birače. Međutim, u tome nisu uspjeli jer se većina birača opredijelila prema novoformiranim političkim strankama, u kojima je vidjela zastupnike svojih nacionalnih interesa. Sto u Bosni i Hercegovini SK BiH - SDP nije postupio na sličan način, uzrok se nalazi u višenacionalnom sastavu njenog stanovništva.

O preobražaju komunističkih partija u jugoslavenskim zemljama dr. Vladimir Goati piše sljedeće:

"U svakom slučaju iznenađuje brzina kojom su kominističke partije u jugoslavenskim republikama postale zastupnici vlastite nacije umesto radničke klase. Dio objašnjenja za to leži u iznenadnom krahu zemalja 'realnog socijalizma' 1989, zbog koga su komunističke partije napustile svoj politički projekt i našle se u situaciji 'programskog vakuma'. Programska praznina nije (ili nije u potpunosti) popunjena usvajanjem instituta i vrednosti pluralističke demokratije i liberalizma (građanin, slobodni izbori, podela vlasti, svojina, preduzetništvo), već vrednostima i idejama nacionalne ideologije. Zaokret komunista ka nacionalizmu olakšan je okolnošću što su komunizam i nacionalizam kolektivističke ideologije, pa je zato rastojanje između njih 'kraće' nego između komunizma i demokratije i liberalizma, koji počiva na individuumu. To objašnjava lakoću programskog transfera pojmova 'klasa', 'klasni interes', 'nacionalni neprijatelj'."[13]

Prema popisu stanovništva 1991. g. na Tuzlanskom okrugu, u čijem je sastavu bilo 19 općina, bilo je 949.621 stanovnik. Nacionalni sastav stanovništva bio je slijedeći:

Muslimana	525.427	ili	55,33%
Srba	268.581	ili	28,28%
Hrvata	83.320	ili	8,78%
Jugoslovena i ostalih	72.293	ili	7,61%
SVEGA:	949.621	ili	100%

U isto vrijeme na području općine Tuzla bilo je 131.861 stanovnik. Muslimana je bilo 63.293 ili 48%, Hrvata 21.098 ili 16%, Srba 19.779 ili 15% i Ju-

13 Vladimir Goati, Slobodni izbori u Jugoslaviji, Oslobođenje, 21. 4. 1991, str. 5.

goslavena i ostalih 27.691 ili 21%. Među onima koji su se izjasnili da su Jugoslaveni najviše je bilo Muslimana.[14]

Višestranački izbori u Bosni i Hercegovini održani su 18. novembra 1990. godine. Sve političke stranke definisale su svoje osnovne političke stavove. Tri vodeće političke stranke (SDA, SDS, HDZ) nastojale su u predizbomoj aktivnosti da privuku na svoju stranu što više birača iz naroda kome pripadaju. Učestvujući u ovoj aktivnosti, većina ostalih političkih stranaka isticala je vrijednosti koje polaze od građanskog koncepta uređenja društva i države. "Po isključivosti i iznošenju ultimativnih stavova, naročito se isticala Srpska demokratska stranka. Rukovođena od ljudi koji su smjernice za rad primali iz Beograda, ona se predstavila kao stranka kojoj nije cilj očuvanje Bosne i Hercegovine i njene posebnosti, već rušenje svega što je na njenoj teritoriji izgrađivano više od jednog milenijuma. Koristeći se najcrnjim reakcionarnim mislima i stavovima velikosrpskih krugova o tome da je srpski narod predodređen da vlada drugima i da treba da ima rukovodeću ulogu na Balkanu, Srpska demokratska stranka, u uslovima u kojima se pojavljuje i djeluje, baštinila je od tih krugova ono što je davno prevaziđeno i što ne može u savremenom dobu biti osnova za skladan razvitak svih naroda, pa prema tome i srpskog naroda. Sadašnjost i budućnost koja se želi izgraditi na mitološkom, epskom, vjerskom i nacionalističkom osnovu osuđena je na propast, utoliko prije što takva orijentacija ne doprinosi razvoju demokratije i demokratskih odnosa."[15] Na predizbornom skupu u Ročeviću kod Zvornika, novembra 1990. g. Radovan Karadžić, predsjednik Srpske demokratske stranke izjavljuje:

"Unutrašnje granice '43. godine povučene su samo kao administrativna linija bez ikakvog drugog značenja. Sada to postaje važno i sada neki hoće da ih kao stvarne granice provuku kroz živo srpsko tkivo. Oni to hoće na Uni i na Drini. A mi kažemo ne može ni na Uni ni na Drini, nego kako srpski narod odluči, a on je jedan i nedjeljiv."[16]

U govoru koji je održao, 3. novembra 1990. g. pred oko 2.000 ljudi u velikoj dvorani Centra "Sava" u Beogradu, on izjavljuje:

"Sve svoje nade vežemo na našu maticu Srbiju. To je ono što Srbi decenijama nisu smjeli reći. Uporište za to je naš program i Ustav Srbije, gdje stoji da je dužna da se bez obzira ko je njena vlast, brine o Srbima izvan Srbije. Takođe

---

14 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996, str. 31.

15 Dževad Pašić, Zemlja između Istoka i Zapada, Tuzla, 1996, str. 124.

16 J. K., Ni na Uni ni na Drini, Oslobođenje, 12. 11. 1990, str. 3

uporište nalazimo u svetom ljudskom pravu da čovjek pripada svom narodu. Sa velikim nadama gledamo na sve što se dešava u Srbiji, uvjereni da Srbija ponovo nalazi sebe kroz izmirenje naroda u slozi i demokratiji. Nadamo se da u Srbiji nikada više neće biti bratske zavade i da Srbija nikada više neće ni zbog kakve ideologije zaratiti sama protiv sebe i činiti usluge svojim neprijateljima."[17]

Ove i slične izjave predstavnika Srpske demokratske stranke bile su popraćene tvrdnjom da se u Bosni i Hercegovini vodi antisrpska politika kako bi se Srbi pretvorili u nacionalnu manjinu, te da se bez Jugoslavije ne može zamisliti postojanje Bosne i Hercegovine. Sve je to bilo sračunato, zato da se raspale nacionalistička i šovinistička raspoloženja i na taj način izvrši homogenizacija srpskog naroda.

Govoreći na jednom skupu u Brčkom, novembra 1990. g., Alija Izetbegović, predsjednik Stranke demokratske akcije, izjavljuje:

"Jugoslavija je potrebna muslimanskom narodu. Mi smatramo da Jugoslavija treba da preživi, naravno, ne ovakva kakva je sada, već rekonstruirana. Oni koji ističu 'ili-ili', izriču joj smrtnu presudu, a mi smatramo da će se mnogi odreći njima dragih pozicija da bi se postigao kompromis. Potrebno je da se obave slobodni i demokratski izbori u preostalim republikama, pa da legitimni predstavnici šest republika i dvije pokrajine sjednu i donesu novi dogovor o Jugoslaviji. Mi mislimo da to može biti federacija sa dosta konfederalnih elemenata, ili konfederacija sa takođe dosta federalnih elemenata."[18]

Polazeći od činjenice da se ovi prijedlozi nisu uklapali u ranije utvrđene velikosrpske planove, politička kriza u Jugoslaviji nastavila je da se kreće u drugom pravcu.

Na izborima u Bosni i Hercegovini, najveći broj glasova dobile su tri nacionalne stranke. Stranka demokratske akcije dobila je 86 poslaničkih mjesta ili 35,83% od ukupnog broja (240) poslanika u parlamentu, Srpska demokratska stranka 72 ili 30%, Hrvatska demokratska zajednica 44 ili 18,33% i stranke koje su pripadale lijevom bloku osvojile su same ili u koaliciji 38 poslaničkih mjesta ili 15,84%.

Nakon sprovedenih izbora, u višestranačku Skupštinu opštine Tuzla izabrano je 100 odbornika. Rezultati glasanja bili su slijedeći:

1. Muslimanska bošnjačka organizacija .... 2.970 glasova i 5 mandata
2. Savez reformskih snaga Jugoslavije za BiH .... 21.961 glasa i 35 mandata
3. Srpska demokratska stranka .... 5.312 glasa i 9 mandata

[17] J. Kosanović, Skup SDS u Beogradu, Oslobođenje, 4. 11. 1990, str. 4.

[18] O. Nikolić, U Brčkom održana treća skupština SDA, Oslobođenje, 4. 11. 1990, str. 4.

4. Stranka demokratske akcije .... 9.983 glasa i 16 mandata
5. Hrvatska demokratska zajednica .... 2.917 glasova i 5 mandata
6. Demokratska stranka (Tuzla) .... 1.445 glasova i 2 mandata
7. Zajednička lista SK-SDP-DSS-DS .... 17.233 glasa i 28 mandata[19]

Na prvoj konstituirajućoj sjednici Skupštine opštine, koja je održana 17. decembra 1990. g. za predsjednika općine izabran je mr. Selim Bešlagić. Većinu od 63 odbornička mjesta u Skupštini općine imali su Savez reformskih snaga i političke stranke sa zajedničke liste što im je, s obzirom na međustranački dogovor, pružalo mogućnost da ostvaruju politiku, koju su definirali u predizbornoj aktivnosti. Poslije sprovedenih izbora, u prvoj polovini 1991. godine, Skupština opštine donijela je propise o organizaciji opštinske uprave, izboru Izvršnog odbora, a radi izučavanja određenih pitanja i pripremanja materijala za skupštinska zasijedanja, osnovano je više skupštinskih odbora i komisija. Usvojen je takođe Program rada Skupštine općine i njenog Izvršnog odbora za period 1992 - 1995. g. Da bi se zadovoljile potrebe na širem području opštine, osnovano je sedam mjesnih odbora.

Sekretarijati za unutrašnje poslove u općinama postojali su do kraja 1989. g. i stanice javne bezbjednosti koje tada nastaju bile su u organizacionom pogledu jedinice Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove, odnosno Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), koje se formira poslije sprovedenih višestranačkih izbora. Međutim, kada otpočne agresija na R BiH, položaj i uloga stanica javne bezbjednosti se mijenja. Od tada Stanica javne bezbjednosti u Tuzli postaje značajan faktor u pripremama i pružanju otpora agresiji. Nju logistički pomaže i na odgovarajući način usmjeravaju Skupština općine Tuzla i njeni organi. Veze sa MUP-om BiH i dalje se održavaju i naređenja koja dolaze s te strane se izvršavaju.

DJELATNOST SKUPŠTINE SR BIH I RATNI SUKOBI U SLOVENIJI I HRVATSKOJ

Djelatnost Skupštine Republike Bosne i Hercegovine bila je opterećena mnogim problemima. Mnogo se diskutuje i politizira, a malo se toga rješava. U uslovima zaoštrene jugoslovenske krize, u prvi plan izbilo je pitanje statusa republike. Grupa poslanika SDA, krajem januara 1991. g. predložila je

19 Podaci Opštinske izborne komisije Tuzla od 9. 1. 1992.

Skupštini SR BiH na razmatranje i usvajanje tekst Deklaracije o državnoj suverenosti i nedjeljivosti R BiH. Zbog negativnog stava Srpske demokratske stranke ova Deklaracija nije bila ni uvrštena u dnevni red zasijedanja. Cilj je bio da se BiH prisili da ostane u Jugoslaviji, bez obzira kakva će ona biti, a ako se u tome ne uspije da se iznutra rastoči i tako podijeli. Ovo stanje će potrajati do 14. oktobra 1991. g. kada je Skupština SR BiH usvojila, apsolutnom većinom glasova poslanika iz sedam političkih stranaka, Platformu o položaju BiH u budućem ustrojstvu buduće juoslavenske zajednice i Memorandum - Pismo o namjerama. Memorandumom je osnažen ustavni amandman 60, po kome se Bosna i Hercegovina definiše kao "demokratska suverena država ravnopravnih građana, naroda BiH - Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive." U znak protesta Srpska demokratska stranka svoj rad u Skupštini SR BiH svela je na prisustvo malobrojne delegacije i takvo stanje potrajaće do početka agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Slijedeći problem, koji je posebno opterećivao političko stanje u Bosni i Hercegovini, bilo je pitanje regionalizacije, odnosno kantonizacije njene teritorije. Da bi ostvarila svoje planove, Srpska demokratska stranka, početkom 1991. godine i kasnije, ubrzano radi na formiranju tzv. srpskih autonomnih oblasti (SAO) i autonomnih regija (AR). Cilj je bio da se te tvorevine, ako dođe do konfederalizacije Jugoslavije ili do nastanka nezavisne bosanskohercegovačke države, pripoje Srbiji, kao "matičnoj" državi. Do početka rata formirano je šest takvih oblasti, i to: AO Bosanska krajina, Zajednica opština istočne Hercegovine, SAO Romanija, AR Birač, SAO sjeveroistočna Bosna i SAO sjeverna Bosna. Sve ostale stranke smatrale su da ako treba da se to radi, da se to čini uz pomoć nauke i poštivanje ekonomskih, geografskih, komunikacijskih, kulturnih i svih drugih kriterija.

Hrvatska demokratska zajednica dala je takođe svoj prilog razgradnji Bosne i Hercegovine. U drugoj polovini 1991. g. ili tačnije 12. novembra iste godine, ona je osnovala "Hrvatsku zajednicu Bosanska Posavina" sa sjedištem u Bosanskom Brodu, a 18. novembra 1991. g. "Hrvatsku zajednicu Herceg Bosnu" sa sjedištem u Mostaru. Treća je osnovana u Zenici 26. januara 1992. g. pod nazivom "Hrvatska zajednica srednja Bosna."

Da je to rađeno planski potvrđuje Mato Boban koji kaže: "To nije odgovor na plebiscit srpskog naroda, već slijed jedne politike koju je artikulisala Hrvatska demokratska zajednica."[20]

20 Oslobođenje, broj 15.498, 20. 11. 1991, str. 3.

Poslije usvajanja Platforme o položaju Bosne i Hercegovine i Memoranduma - Pisma o namjerama, Srpska demokratska stranka konstituirala je 24. oktobra 1991. g. Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Na sjednici koja je tim povodom održana, donesena je takođe Odluka o ostajanju srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom i Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom, zapadnim Sremom i drugima koji to žele. Za plebiscit srpskog naroda, koji je održan 9. novembra 1991. g. Ustavni sud SR BiH konstatuje: "Samo Skupština SR BiH može donijeti odluku o raspisivanju republičkog referenduma, a izjašnjavanje koje nije provedeno na osnovu Ustava i zakona ne može imati nikakve pravne posljedice."[21] Djelujući u ranije označenom pravcu, Srpska demokratska stranka je na sjednici Skupštine srpskog naroda proglasila 9. januara 1992. g. Republiku srpskog naroda Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Sarajevu. O teritorijama, koje će činiti Republiku srpskog naroda, Radovan Karadžić kaže sljedeće: "Srpsku Bosnu i Hercegovinu činiće oblasti gdje su se Srbi na plebiscitu izjasnili da ostaju u Jugoslaviji, pa i tamo gdje je pet odsto reklo da neće iz Jugoslavije, jer takve nisu stvar kvanititeta već kvaliteta. Stoga, neka nam ne podvaljuju da hoćemo da podijelimo Bosnu i Hercegovinu, jer to nije tačno, Bosna i Hercegovina je dio Jugoslavije i ona će ostati u Jugoslaviji."[22]

Do izbijanja oružanih sukoba kriza u Jugoslaviji postaje teža i složenija. Nepristajanje srbijanskog rukovodstva da se republikama obezbijedi suveren i samostalan položaj i razvitak, uzrok su tragičnih događaja koji će se dogoditi u narednom periodu. Pošto su u ovo vrijeme u nekim dijelovima zemlje stvorene razne oružane formacije, Predsjedništvo SFRJ je donijelo 9. januara 1991. g. Naredbu o razoružanju i rasformiranju ilegalnih paravojnih sastava koji postoje na tlu Jugoslavije. Međutim, ova i sve druge slične naredbe neće biti provedene. Upad Srbije u platni promet zemlje dodatno je opteretio političke odnose u državi. Prema nalazu kontrole Narodne banke Jugoslavije, neovlašteno iz primarne emisije, Srbija je prisvojila 10,4 milijardi dinara, Vojvodina 2,8 i Hrvatska 1,8 milijardi dinara. Dajući ocjenu o ovom događaju Milan Kučan na sjednici Predsjedništva SFRJ, 10. januara 1991. g. izjavljuje: "Naša je ocjena da je upad Srbije u monetarni sistem definitivan kraj Jugoslavije, onakve kakva je do sada u praksi bila poznata."[23] Nepun mjesec dana kasnije, Kučan 8. februara 1991. g.

21 Oslobođenje, 26. 10. 1991, str. 16.

22 Oslobođenje, 26. 12. 1991, str. 3.

23 Oslobođenje, 11. 1. 1991.

izjavljuje da će Slovenija pokrenuti postupak radi razdruživanja na miran način i u sporazumu sa ostalim narodima, odnosno republikama koje čine Jugoslaviju. Sukob različitih interesa i nejedinstvo u Predsjedništvu SRFJ pretvorili su ovaj organ u mjesto gdje se malo toga rješava. To se naročito vidjelo u vrijeme kada je 15. maja 1991. g. dotadašnjeg predsjednika, dr. Borisava Jovića na tom položaju, trebao zamijeniti Stipe Mesić, predstavnik Hrvatske.

Prvi veći sukob između pripadnika MUP-a Hrvatske i srpske milicije Srpske autonomne oblasti Krajina dogodio se 2. marta 1991. g. u Pakracu. U istom mjesecu došlo je do sukoba na Plitvicama, s tim što se to sve prenosi u aprilu i maju u vukovarski kraj. Da bi se spriječili pokreti jedinica JNA, hrvatske jedinice vrše blokadu kasarni u Splitu, Gospiću i drugim mjestima, što doprinosi oštrijoj konfrontaciji sukobljenih strana. Slovenačka Skupština i Hrvatski sabor usvojili su 25. juna 1991. g. deklaracije i zakone, kojima su proglasile nezavisnost, samostalnost i suverenost svojih republika. Na pomolu je bio sukob većih razmjera. Došlo je do rata u kome će na jednoj strani biti jedinice Teritorijalne odbrane Slovenije (TOS) i njeni građani, a na drugoj jedinice JNA. Rat je trajao deset dana. U julu 1991. g. Predsjedništvo SFRJ donijelo je odluku o povlačenju JNA sa teritorije Slovenije. U ovoj Odluci, između ostalog, piše slijedeće: "Komande, jedinice i ustanove JNA prestaće da stacioniraju na teritoriji Republike Slovenije do definitivnog dogovora o budućnosti Jugoslavije. Lični sastav i svu pokretnu imovinu 31. korpusa predislocirati na prostor Republike Srbije, a 14. korpusa na prostor Republike Bosne i Hercegovine. Premještanje izvršiti u roku od tri mjeseca."[24] Nakon donošenja odluke o povlačenju JNA iz Slovenije, ratni sukobi su prenijeti na teritoriju Hrvatske. U ovom ratu JNA napušta svoju prividno neutralnu poziciju i u punoj mjeri prelazi na srpsku stranu, čiju politiku revnosno slijedi i sprovodi. Rat je zahvatio šire dijelove Hrvatske i na prostorima na kojima je vođen rat, razaranja i stradanja civilnog stanovništva bili su veliki. Nakon 15 prethodno pogaženih primirja, 22. januara 1992. g. sklopljeno je Sa-rajevsko primirje. Poslije prestanka ratnih operacija Savjet bezbjednosti usvo-jio je 22. januara 1992. g. Rezoluciju o slanju mirovnih snaga OUN u Jugoslaviju. Snage koje su učestvovale u ovoj operaciji, poznate su pod nazivom UNPROFOR.

---

[24] Oslobođenje, 20. 7. 1991, str. 3.

NAORUŽAVANJE SRPSKOG STANOVNIŠTVA I INFORMATIVNA BLOKADA

Na području sjeveroistočne Bosne i istočne Slavonije, bio je lociran 17. korpus JNA. U svom sastavu imao je 26.200 oficira, podoficira, vojnika i građanskih lica na službi u JNA. Raspolagao je, između ostalog, sa 180 tenkova T-84, T-72 i T-55; 280 teških artiljerijskih oruđa preko 120 mm i više; te sa oko 60 oklopnih transportera. Dok je rat trajao u Hrvatskoj, ovaj Korpus izvodio je borbena dejstva na širem području Slavonskog Broda, Osijeka, Vinkovaca i Vukovara. Njemu će se, nakon početnih neuspjeha, pridružiti Novosadski korpus. Poslije prestanka ratnih operacija, niti jedna jedinica 17. korpusa JNA nije izvučena u Srbiju. Sve komande i jedinice su ostale na prostoru Bosne i Hercegovine, samo su promijenile oznake i preimenovane u Vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine.[25]

U ovo vrijeme, u Srbiji i drugim krajevima postojalo je više paravojnih formacija, kao što su: Srpska garda - Srpskog pokreta obnove Vuka Draškovića sa 11 hiljada ljudi; Srpska nacionalna garda - Srpske narodne odbrane Mirka Jovića sa tri hiljade ljudi; Beli orlovi - Srpske radikalne stranke i Srpskog četničkog pokreta Vojislava Šešelja sa osam hiljada ljudi; paravojna formacija kapetana Dragana oko 500 ljudi; te Knindže u Kninu Milana Martića sa oko 1.000 ljudi. Na čelu Srpske dobrovoljačke garde - Stranke srpskog jedinstva bio je Željko Ražnjatović Arkan i ova jedinica brojala je 2.000 ljudi.[26]

Kako se približavao početak agresije na Bosnu i Hercegovinu, proces naoružavanja njenog stanovništva postao je intenzivniji. Sve strane u tom procesu nisu učestvovale na isti način. Srpsko stanovništvo snabdijevano je iz arsenala JNA, Srbije i Crne Gore. Oružje je dopremano i raspodjeljivano skoro na svim teritorijama na kojima su Srbi živjeli. To se čini uz puno učešće JNA, SDS i stanica javne bezbjednosti u krajevima sa srpskom većinom. Od članova SDS i drugih dobrovoljaca na prostoru istočne Hercegovine, osnovani su 1991. godine četnički odredi "Karađorđe" i "Stojan Kovačević", a što se Bosanske krajine tiče u njoj je tada bilo osnovano više takvih jedinica, koje su brojale do 500 ljudi. Paravojne srpske formacije osnovane su i na Palama, u Ilijašu i na drugim mjestima. Proklamujući stav da u svakom srpskom selu treba da postoji organizovana četa ili vod, Srpska demokratska stranka se ubrzano spremala za rat.

---

25 Podaci iz 2. korpusa Armije BiH

26 Adnan Buturović, Kako je, po planu KOS-a, Arkan sučeljavao narode! Slobodna Bosna, broj 166, 20. 1. 2000.

Naoružavanje srpskog stanovništva na području sjeveroistočne Bosne sinhronizovano se vrši, uz vrlo aktivno učešće 17. korpusa i KOS-a JNA i Državne bezbjednosti Srbije. Jedan od načina takvog rada ostvarivan je formiranjem rezervnih vojnih jedinica na mobilizacijskim zborištima, koja su se nalazila na području Majevice, Ozrena i na drugim mjestima. Metod, koji je pri tome primjenjivan, jasno je ukazivao da se to radi planski i sa određenim ciljem. Naime, jedinice koje su na taj način formirane bile bi nakon kraćeg vremena ugašene, a ljudstvo koje je bilo u njima odlaskom kući nije se razduživalo sa oružjem i opremom. Na taj način stvarane su neophodne pretpostavke da se te jedinice, zavisno od potrebe, brzo okupe i aktiviraju. Oružje za naoružavanje srpskog stanovništva na području Majevice, Birča, Semberije i Ozrena stizalo je sa raznih strana, prije svega iz magazina JNA i Srbije. Od aktivista SDS u tome su se posebno angažovali Petar Janković iz Dubnice, dr. Dragan Kerović iz Lopara, Milan Petrović "Pusula" iz Priboja, Branko Grujić iz Zvornika i još neki. Oni su to radili uz punu pomoć i angažovanje političkih i državnih struktura iz Srbije.

Poslije izbora, u Tuzli je 19. februara 1991. g. održano savjetovanje predsjednika općinskih odbora SDS sa područja sjeveroistočne Bosne. Savjetovanjem je rukovodio Radovan Karadžić. Razmatrano je, pored ostalog, kao glavno pitanje stvaranje jedinica civilne zaštite, koje bi se, ako zatreba, lako mogle pretvoriti u oružane srpske vojne formacije. Tako je samo na području Kalesije formirano sedam takvih četa sa oko 1.080 pripadnika. Neke od tih četa položile su u manastiru Paprača zakletvu pred sveštenikom Pahomijem. Zakletva je bila kratka i glasila je: "Kunem se da ću čuvati pravoslavnu vjeru i srpski narod, a ako zatreba i svoj ću život da žrtvujem."[27]

Srpsko stanovništvo naoružavano je u Tuzli i njenoj okolini. To se odnosi na naselje Badre, koje se nalazi preko puta Kasarne "Husinska buna", zatim na neke dijelove Mjesne zajednice Solana, te Vukovarsku ulicu i još neke druge predjele grada. Na prostoru sela Crno Blato, udaljenom desetak kilometara od grada, a u kome živi srpsko stanovništvo, formirana je posebna vojna jedinica. Imala je oko 150 cijevi raznog oružja, 20.000 metaka, 30 ručnih bombi, 20 protivtenkovskih mina i druge vojne opreme."[28] Osim u Crnom Blatu, srpsko stanovništvo naoružano je i u Gornjim Caklovićima, Kovačici, Kovačevu Selu i drugim podmajevičkim selima. U Požarnici je (10 km od Tuzle) formiran četnički odred "Busija". Oružje koje mu je JNA isporučila sastojalo se od automatskih

[27] Četnik iz Dubnice, Front slobode, br. 3225, 1. 9. 1992.

[28] Stanica policije Breške, Procjena bezbjedonosne situacije, 17. 11. 1992, str. 1.

pušaka, puškomitraljeza, minibacača, topova trocijevaca, velike količine granata i municije.[29] Prema zaplijenjenoj četničkoj arhivi ovaj odred imao je u junu 1992. godine pet četa: „Požarnicu 1", „Požarnicu 2", „Kovačicu", „Vis" i „Potraš" sa oko 960 četnika. Na široj prostoru prema Ozrenu formirano je više četničkih odreda, i to: Preslica, Kraljica, Spletena, Konjuh, Krivaja, Ratiš i Bočinja.

Uporedo sa ovom djelatnošću, tekao je proces zavođenja informativne blokade. U normalnim uslovima signal (slika i ton) do gledalaca u Republici stizao je iz primame i sekundarne mreže. „Prvu primarnu mrežu čini deset osnovnih predajnika u Republici, a sekundarnu koja se veže za njih, i dalje prenosi signal - 183 TV pretvarača. Na ovaj način se emituje televizijski program, ali i sva tri programa Radio Sarajeva, budući da su na TV predajnike vezani i radijski uređaji."[30] Tako „Mrežu predajnika" u Republici čine slijedeći predajnici: Kozara, Majevica, Lička Plješevica kod Bihaća, Trovrh kod Goražda, Bjelašnica, Vlašić, Tušnica kod Livna, Velež, Leotar kod Trebinja i Hum kod Sarajeva. Prvi na udaru je bio predajnik na Kozari, koji je u julu 1991. g. okupiran od paravojnih formacija i čelnih rukovodilaca Zajednice opština Banja Luka i SDS Banja Luka. Nekoliko mjeseci kasnije, krajem oktobra iste godine, predajnik na Ličkoj Plješevici kod Bihaća zauzela je milicija SAO Krajine i tako onemogućila emitovanje programa iz Hrvatske, a kasnije i iz TV studija Sarajevo. U martu 1992. g. bio je onemogućen i rad relejne stanice Trovrh kod Goražda, a već 10. aprila 1992. zauzet je i predajnik Stolice na Majevici. Njega su tog dana zauzeli „naoružana jedinica u uniformama JNA i ljudi bez uniformi" i u noći između 11. i 12. aprila isključili program TV Sarajeva, a uključili program TV Srbije. Zbog ove uzurpacije Sarajevsku televiziju nisu mogli pratiti gledaoci iz Lukavca, Zvornika, Vlasenice, Srebrenice, Banovića, Đurđevika, Bratunca, Milića, Nove Kasabe i djelimično iz Tuzle. Prvih dana rata, objekat na Humu kod Sarajeva pogođen je sa tri granate, od kojih je na njemu oštećena prva platforma i dio uređaja i opreme. Pošto su se mnogi vitalni emisioni objekti Radio-televizije Sarajeva nalazili na području koje kontrolišu paravojne formacije SDS, jasno je bilo daje cilj ove okupacije da se nad Bosnom i Hercegovinom zavede informativna blokada i tako spriječi prodor istine o stvarnim zbivanjima o njoj."[31] I pored pokušaja da se ova blokada ukine posredstvom komande Druge armijske oblasti, stanje je ostalo onakvo kako je nasilno uspostavljeno.

---

29 J. M., Advokat poziva na rat, Front slobode, 15.9. 1992, str. 2.

30 Arina Šarac, Mreža predajnika, Oslobođenje, 15. 4. 1992, str. 2.

31 Isto, str. 2.

NASILNO ODUZIMANJE VOJNE DOKUMENTACIJE I POKUŠAJI MOBILIZACIJE MUSLIMANSKOG I HRVATSKOG STANOVNIŠTVA

Djelujući u novim uslovima, Skupština općine Tuzla razmatrala je mnoga pitanja iz oblasti društveno-ekonomskog razvitka. Prvi nesporazmi između lijeve koalicije koja ima većinu u Skupštini općine i ostalih stranaka dogodio se kada je traženo da se u Skupštini općine biraju tri potpredsjednika iz tri naroda. Predstavnik SDS-a tražio je da se to isto primijeni i u Savjetu za narodnu odbranu. Oba zahtjeva su s pravom odbijena. Iskoristivši to, SDS je zaprijetio da će povući svoje predstavnike i tako blokirati rad Skupštine, što je bilo neizvodljivo zbog sastava Skupštine u kojoj su većinu imale stranke lijeve orijentacije. Takvih ucjena bilo je i kasnije, a da će se nove pojaviti nije trebalo dugo čekati.

Organizacija Srpske demokratske stranke u Tuzli osnovana je 26. avgusta 1990. g. Na prvim višestranačkim izborima za nju je glasalo 5.312 birača i u Skupštini općine Tuzla imala je 9 odbornika. Do decembra 1990. g. predsjednik Općinskog odbora SDS-a bio je Momir Đuričić, a od tada, pa nadalje Veljko Milić, arheolog. Neuspjeh na izborima pravdala je ovako: „Analizirajući izborne rezultate, utvrdili smo daje SDS u Tuzli ostvarila loše rezultate u odnosu na rezultate postignute u drugim općinama. Kao razlog ovako lošim rezultatima, doprinijela je činjenica daje Tuzla rudarski kraj i da od ukupno 135.000 građana Tuzle, oko 60.000 građana čine rudarske porodice.“[32]

Slijedeći i sprovodeći određenu politiku i ističući da su Srbi „ugroženi“, odbornici ove Stranke nastoje da na rukovodeća radna mjesta u osnovnim i srednjim školama postave svoje ljude. Međutim, ti pokušaji su propali, jer u vrijeme kada se o tome vodi rasprava u Skupštini (maj 1991.), od 40 direktora osnovnih i srednjih škola Srba i Crnogoraca bilo je 21 ili 52,5%, Muslimana 17 ili 42,5% i Hrvata 2 ili 5%.[33] O kakvoj se „ugroženosti“ može govoriti, ako se zna da je tada u odnosu na ukupno stanovništvo Srba bilo svega 15,5%.

Nakon što su Slovenija i Hrvatska donijele odluke (25. 6. 1991.) o osamostaljivanju i razdruživanju, među članovima SDS-a i njegovim odbornicima zavladala je panika. Na sjednici Skupštine općine 26. juna 1991. g. tražili su da se održi vanredna sjednica na kojoj bi se razmatrala političko-bezbjedonosna situacija u zemlji. Pošto su sve ostale političke stranke njihov zahtjev odbile, oni

32 Opštinski odbor SDS Tuzla, Izvještaj o radu za period decembar i januar 1990. i januar 1991. - Glavnom odboru SDS Sarajevo, 2. 2. 1991, str. 1.

33 Stenogram sjednice SO Tuzla od 29. maja 1991.

su napustili sjednicu Skupštine, da bi iza toga održali svoju Skupštinu na kojoj su formulirali stav: „Zahtijevamo da se odluke vlada republika Slovenije i Hrvatske donijete 25. juna 1991. godine proglase ništavnim a da se što prije Ustavom SFRJ regulišu kriteriji o samovoljnom otcjepljenju od Jugoslavije."[34]

Protiv rata u Sloveniji i Hrvatskoj bilo je muslimansko i hrvatsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Roditelji čija su djeca bila na odsluženju vojnog roka u ovim republikama, tražili su da im se djeca vrate kućama. Početkom juna 1991. g. veća grupa roditelja došla je pred Skupštinu općine Tuzla gdje im se, prije odlaska u Sloveniju, obraćaju dr. Sead Avdić, Jasmin Imamović i Mehmed Žilić. Oni su im saopćili stavove Predsjedništva SR BiH o mobilizaciji i upućivanju regruta i rezervista u bivšu JNA. Pošto se JNA deklarisala kao srpska armija, vojnici i starješine muslimanske i hrvatske nacionalnosti masovno je napuštaju, ne želeći da učestvuju u ratu koji ona vodi.

„Prvi bojkot slanja rezervista u SR Hrvatsku organizovan je 6. i 7. jula 1991. godine na Aerodromu Dubrave. Organizatori su bili: Hariz Redžić, Izet Hadžić, Alija Muminović, Salih Malkić, dr. Naser Ćustović, Ivo Andrić-Lužanski i Ahmo Hadžić koji su pozvali stanovništvo Kalesije i Živinica da učestvuju u sprečavanju odvođenja rezervista na ratište u Hrvatsku. Tom prilikom spriječen je odlazak rezervista jačine bataljona-658 vojnika."[35] Nekoliko dana poslije izvršene mobilizacije, više stotina rezervista došlo je pred zgradu Skupštine općine Tuzla sa zahtjevom da se odmah demobilišu i puste kućama. Neki su od njih govorili: „Mi nemamo šta da jedemo, a siti nas hoće u rat, da ginemo za njihove fotelje." Suočeni sa ovim zahtjevima, a bojeći se da se ova pobuna ne proširi, Komanda Vojnog okruga riješila je da ih pusti kućama.

Nasilno oduzimanje vojne dokumentacije iz Sekretarijata za narodnu odbranu SO Tuzla, dodatno je zaoštrilo stanje u Tuzli i njenoj okolini. Izmjenama i dopunama Zakona o vojnoj obavezi i Zakona o opštenarodnoj odbrani bilo je predviđeno da poslove iz oblasti vojne obaveze i mobilizacije preuzmu od državnih organa vojno-teritorijalni organi. Vlada SR BiH reagovala je tako, što je 23. avgusta 1991. g. donijela Odluku o kojoj, između ostalog, stoji sljedeće:

„1. Na teritoriji SR BiH odlaže se primjena Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o vojnoj obavezi („Sl. list SFRJ", broj 30/91) i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o opštenarodnoj odbrani („Sl. list SFRJ", br. 35/91),

---

34 Opštinski odbor SDS-a Tuzla, Saopštenje od 26. juna 1991, str. 1.

35 Sead Omerbegović-Halid Tubić, Kalesija - priprema i odbrana od agresije 1992, Kalesija, 1997, str. 42.

u dijelovima koji se odnose na prenošenje poslova vojne obaveze i mobilizacije iz djelokruga nadležnosti organa za narodnu odbranu u Republici i opštinama na vojno-teritorijalne organe.

2. Poslovi vojne obaveze u SR Bosni i Hercegovini izvršavaće se do daljnjeg na dosadašnji način."[36]

Prije nego što je ova Odluka objavljena, vojni organi 17. korpusa JNA nasilno su vršili mobilizaciju putem poziva i prisilnih privođenja vojnih obveznika u kasarnu „Husinska buna" i na druga mjesta. Polazeći od Odluke Vlade SR BiH, Savjet za narodnu odbranu Skupštine općine Tuzla donio je odluku po kojoj je Sekretarijat za odbranu odbio da dostavlja mobilizacijske pozive i da upućuje lica na odsluženje vojnog roka u JNA, osim onih koji su to željeli, a to su skoro isključivo bili pripadnici srpskog naroda.

Naredbu o preuzimanju vojne dokumentacije Generalštab, JNA donio je 13. avgusta 1991. g. Na osnovu ove Naredbe i Naredbe 1. vojne oblasti u Beogradu od 15. avgusta 1991. g. pukovnik Milorad Gavrić, načelnik Vojnog okruga Tuzla, donio je 22. avgusta 1991. g. svoju naredbu, kojom je naredio Sekretarijatu za narodnu odbranu Tuzla da preda dokumentaciju vojnim organima. Nakon više ponovljenih pokušaja da to ostvare, 30. avgusta 1991. g. u 7,30 sati, zgradu Sekretarijata za odbranu blokirao je potpukovnik Mile Dubajić, komandant Kasarne „Husinska buna" u Tuzli. Sa njim je bilo 35 dobro naoružanih vojnika. Zahtijevao je da mu se preda vojna dokumentacija, a kada sekretar Sekretarijata nije na to pristao, Dubajić mu je psovao izdajničku majku, prijetio fizičkom likvidacijom i razbijao telefonske aparate. Vojnici koji su sa njim ušli u zgradu, nasilno su odnijeli sedam gondola u kojima su bili pozivi i kartoni vojnih obveznika. Povodom ovog događaja istog dana su održane dvije sjednice, Savjeta za narodnu odbranu i vanredna sjednica Skupštine općine Tuzla. Savjet za narodnu odbranu pripremio je tekst Saopćenja, o kojem je na sjednici Skupštine vođena bučna rasprava. Osuđeno je ponašanje vojske i od 67 prisutnih odbornika, 62 odbornika glasala su za ponuđeni tekst Saopćenja. Pet odbornika SDS-a bilo je protiv. Međutim, prije nego što je vojna dokumentacija oduzeta, sekretar Sekretarijata za narodnu odbranu i njegov zamjenik Enes Bečić sklonili su u podrum zgrade Sekretarijata registre vojnih obveznika i tako omogućili da se na osnovu njih ustroji nova evidencija - kartoteka vojnih obveznika za područje općine Tuzla.

[36] Stenogram sjednice SO Tuzla od 30. 8. 1991.

Poslije ovog događaja situacija u gradu se pogoršava. Pošto se to događa na širem prostoru Republike, Predsjedništvo SR BiH donijelo je 19. septembra 1991. g. odluku, na osnovu koje je Ministarstvo unutrašnjih poslova izdalo 20. septembra 1991. g. Naredbu o mobilizaciji cjelokupnog rezervnog sastava milicije. Naredba je istog dana sprovedena u Tuzli u skladu sa nacionalnom strukturom stanovništva i svi, koji su tada mobilisani, upućeni su u stanice milicije: Gornja Tuzla, Brčanska Malta, Stari Grad, Kreka, Šićki Brod i Lipnica. Saopćenje koje su tim povodom izdali organi Skupštine općine stanovništvo grada je sa odobravanjem prihvatilo.

Da bi se popunile ljudstvom vojne jedinice, komande i organi JNA zahtijevali su od Okružnog sekretarijata za narodnu odbranu Tuzla da izvrši mobilizaciju rezervista za popunu Kninskog korpusa. Trebalo je mobilisati 10.000 rezervista. Zahtjev je odbijen. Na sastanku koji je održan 7. oktobra 1991. g. u Tuzli, a na kome su bili predstavnici Ministarstva odbrane i općinskih sekretarijata za narodnu odbranu iz Tuzle, Živinica, Banovića, Srebrenika, Gradačca, Kalesije, Lukavca i Gračanice, razmatrana su mnoga pitanja: razrada planova odbrane, upotreba i razvoj jedinica civilne zaštite, izgradnja rovova i skloništnih zaklona, prikupljanje informacija o rasporedu jedinica JNA, vrbovanje i primanje oficira koji napuštaju JNA, organiziranje i održavanje veza, prikupljanje podataka o oružju TO, koje se nalazi u magacinima JNA itd.

PRVI INCIDENTI

U odnosu na najveći broj ostalih općina u Republici, situacija u Tuzli je bila povoljnija. Iako je, u odnosu na druge privredna djelatnost u Tuzli bila uspješnija, već tada se osjeća nedostatak sirovina i repromaterijala, što dovodi do opadanja proizvodne djelatnosti. Smanjenje mogućnosti da se sirovine i drugi proizvodi slobodno uvoze i razmjenjuju, uzrok su ovoj pojavi. Cijene životnih namirnica i ostalih roba stalno se povećavaju, što utiče na opadanje životnog standarda mnogih građana. Informaciju o materijalnom i socijalnom položaju radnika, penzionera i nezaposlenih lica, Skupština općine Tuzla razmatrala je na prvom zasijedanju u 1992. g. i tom prilikom konstatirala da se životni standard svih građana brzo pogoršava. Zaključeno je da se izradi program socijalne zaštite, otvore narodne kuhinje, kao i da se najugroženijim porodicama putem Crvenog krsta i drugih socijalnih ustanova dodjeljuju paketi sa životnim namirnicama.

Političko i bezbjedonosno stanje u ovo vrijeme je opterećeno incidentima, koji se događaju u gradu i na području općine Tuzla. O tome načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla, kaže sljedeće:

„U to vrijeme, teroristička SDS sve češće 'traži' probleme i na području opštine Tuzla. Odbornici SO Tuzla iz SDS i drugi čelnici ove fašističke stranke čine sve da pogoršaju međunacionalne odnose i bezbjedonosnu situaciju i na našem području. Tako su u julu 1991. godine u Crnom Blatu (MZ Dokanj) tamošnji čelnici SDS-a i drugi mještani inscenirali uklanjanje i rušenje natpisa na kojima stoji ime ovog sela. Na mnogim mitinzima u bivšoj Jugoslaviji oživljava srbijansko-crnogorski fašizam. Najednom takvom skupu na Ravnoj Gori pojavljuje se i parola - „Četnici Tuzle".[37]

Krećući se 20. septembra 1991. godine iz pravca Zvornika prema Doboju, vojna kolona, sastavljena od aktivnih vojnih lica i rezervista, prolazila je kroz Tuzlu nekoliko sati. Njeni učesnici provocirali su građane Tuzle, tako što su isticali srpske zastave sa četiri slova "S" i pokazivali na ruci tri ispružena prsta. Ponovni incident dogodio se 13. oktobra 1991. godine kada su se rezervisti vraćali sa područja Banja Luke svojim kućama. Ponašali su se kao razuzdana rulja. Ne gledajući u šta pucaju, oštetili su više automobila, munaru i fasadu na Jalskoj džamiji. I ovaj je postupak osuđen na sjednici Skupštine opštine 24. oktobra 1991. godine.

Na 10. redovnoj Sjednici Skupštine Opštine Tuzla, održane 24. oktobra 1991. godine odbornici Skupštine opštine su raspravljali o narušavanju javnog reda i mira u većem obimu kojeg su narušili pripadnici rezervnog i aktivnog sastava JNA u tranzitu kroz Tuzlu .... iako su u značajnoj mjeri pucnji i rafalna paljba u dva navrata pri prolasku rezervnog sastava JNA bili svojevrstan pucanj u mir.

U tom smislu, poručeno je ratnim rezervistima koji se vraćaju sa fronta sa ratišta iz Republike Hrvatske da mi razumijemo bol i traume koje imaju, ali ne možemo prihvatiti činjenicu pucanja u vjerske i privredne objekte kao što su to učinili u našem gradu (rafali rezervista na Jalsku džamiju u Tuzli).

Tom prilikom poznati tuzlanski glumac Emir Hadžihafizbegović kao odbornik Skupštine Opštine Tuzla, slušajući diskusije i sve izvještaje u svom obraćanju je rekao: „Da sam razmišljao pogotovo slušajući Žilin (opa autora Mehmed Žilić, Sekretar opštinskog sekretarijata narodne odbrane Tuzla), izvještaj da zajedno s ženom i sa djetetom izvršim kolektivno samoubitstvo". „Jer ono što je Žilić pročitao, je klasičan poziv na odbranu od rata. Pomislio sam na samoubitstvo zbog toga, što je hitac u sljepočnicu mnogo lakši nego umiranje

---

[37] Meho-Meša Bajrić, Tuzlanski „hekleri" u Beogradu, Front slobode, 6. 4. 1993, str. 2.

od HAK-a – od otrova". „Da bi postavio svima Vama i sebi pitanje tko će nas to napasti". „Zašto će nas napasti?". „Meni je drago da su danas ovdje i pripadnici JNA – od koga ćemo se skrivati po podrumima. Ko će nas braniti? Hoće li nas braniti Meša Bajrić, Armija, o čemu se ovdje radi?"[38]

Odbornik Skupštine Opštine Tuzla gospođa Zehra Dropić u svom obraćanju je kazala: „Vojnicima i starješinama Tuzlanskog korpusa ovaj mirni i industrijski grad, mjesto življenja preko 100.000 građana, skoro svih naroda i narodnosti Jugoslavije, već drugi put je suočen sa bahatim postupanjem neke vojske koja nosi oznake JNA. Ta vojska puca po našem gradu, neodređeno i nekontrolisano uzbuđuje i plaši djecu u njihovim domovima, na kućnim pragovima, ulicama, školama i fabrikama. Dobro naoružana, bez kontrole pretpostavljenih, ova vojska predstavlja direktnu prijednju žiteljima ovog grada, koje je napustio mir i spokoj i koji su izgubili miran san. U neobjavljenom ratu koji se vodi u našoj zemlji i čije zbivanje osjeća ovaj grad uz grmljavine, kola, teških borbenih vozila i aviona, te vijesti koje neprekidno pristižu o razaranijima gradova i mostova u našem neposrednom susjedstvu i pogibijama civilnog stanovništva, i bez pucnjava koju tzv. Vojska izaziva, dovoljno je straha i briga ovom stanovništvu. Nama još rat nije postao zanimanje. Mi radimo za male plate. Nama treba zaštita, jer oružja nemamo. Oružje smo kupovali dugi niz godina našoj Armiji, dosadašnjoj JNA, da nas brani od neprijatelja. Nama sada nije jasno čiji smo mi neprijatelji, kada nas uniformisani i pobjesneli „ratnici" u uniformama JNA neposredno ugrožavaju."[39]

Posebno je značajno istaći obraćanje pukovnika Bože Milohanovića, člana uže komande 17. Korpusa JNA u Tuzli. „... Ja mislim da je dosta i ludila da tako kažem, i sigurno je da se posle svega ovog ludila kad prođe nama najviše psihijatara trebati da nas leče, da ako kažem".

... „Jer ja ne mogu, a da ne u govorim u ime SSNO, ja nisam ovlašten, ali ću govoriti u ime pripadnika Tuzlanskog korpusa pre svega, znači nas koji živimo, radimo i dijelimo dobro i zlo sa ovim narodom."

„Ja mogu da kažem kao član komande Tuzlanskog korpusa, i kao jedan od pomoćnika komadanta, najbliži saradnika, Komanda Tuzlanskog korpusa, da se mi ponosimo i ponosni smo sa saradnjom koju imamo sa organima Vlasti ovog grada".

---

38 Stenogram sa 10- te redovne Sjednice Skupštine Opštine Tuzla, održane 24. oktobra 1991. godine, strana 17.

39 Isto. str. 18-20.

... „da zaista smo izrazili ogromno ljudsko žaljenje, i ne samo žaljenje, nego smo uputili i javno izvinjenje, i Skupštini opštine Tuzla, i Islamskoj vjerskoj zajednici, gdje su naši ljudi išli , gdje smo kao pripadnici Armije i cio Tuzlanski korpus, izložili i iznijeli naše duboko nezadovoljstvo što se pucalo na Jalsku džamiju, i duboko negodovanje što se taj incident upravo desio gdje se nalazi sjedište tuzlanskog Korpusa.

Od granica Đevđelije do granica Slovenije, gdje su locirane jedinice JNA, ovo je sada postala glavna magistrala, mjesto auto-puta „Bratstvo-jedinstvo" ova koja prolazi kroz Tuzlu. Porušeni su mnogi mostovi, pokidane saobraćajnice".[40]

Veći broj preduzeća u Tuzli izgrađen je nedaleko od grada. Među njima nalazi se više objekata sa visoko rizičnim tehnologijama. Ova preduzeća trebalo je dodatno obezbijediti, a da bi se to postiglo, donesena je odluka da se Stanica milicije u Kreki pojača sa novih 60 milicionera. Tako su dodatno obezbijedena sljedeća preduzeća: Dita, Solana, TTU, Polihem, Termoelektrana, Elektrodistribucija, Vodovod, Rudnik Kreka, Rudnik soli Tušanj i dr. Vodoopskrbni objekti (Stupari, Sprečko polje, Toplice i dr.) takođe su obezbijeđeni zavođenjem noćnog dežurstva pripadnika milicije. Preispitan je i sastav ljudi u službama, koje su imale zadatak da obezbjeđuju pojedine objekte.

U 1992. godini događaji u Tuzli i njenoj okolini brzo su se smjenjivali. Do izbijanja oružanih sukoba, provokacije su postale učestalije. Cilj je bio da se stvori odgovarajuća situacija, koja bi omogućila JNA i SDS da ostvare na ovom prostoru svoje planove. O tome načelnik Stanice javne bezbjednosti kaže sljedeće:

„Naša Stanica dobija sve više prijava građana koji se žale zbog nasilnog ponašanja odmetnika i paravojnih formacija SDS-a, posebno na Majevici, odnosno na putu Tuzla - Bijeljina. Činimo velike napore da preduhitrimo eventualne terorističko-diverzantske akcije jer je Tuzla bila posebno interesantna. KOS i oficiri JNA smišljeno plasiraju dezinformacije o tome kako se navodno u ove prostore ubacuju diverzantske grupe iz Hrvatske (...)."[41]

Oktobra 1991. g. u Tuzlu su došli prvi posmatrači Evropske zajednice Toni Ebot i Van Zuren. U Rakinom Brdu, srpskom selu, općina Kalesija, JNA je izgradila vojnu bazu u čijim su se skladištima čuvali topovi, minobacači i razno pješadijsko oružje sa municijom. Traženo je da se to, zbog čestih pritužbi, provjeri. Kada je

---

40 Isto, str. 42-47.

41 Meho-Meša Bajrić, načelnik SJB Tuzla, Eksplozija na Brčanskoj Malti, Front slobode, 6. 4. 1993, str. 2.

Komisija Skupštine općine Kalesija došla sa evropskim posmatračima da to provjeri, u tome su je 19. januara 1992. g. spriječili naoružani stražari-mještani iz sela.

SPROVOĐENJE REFERENDUMA

Pošto je proces disolucije u Jugoslaviji bio u toku, Savjet ministara Evropske zajednice u Briselu donio je 16. decembra 1991. godine. Deklaraciju o Jugoslaviji i Deklaraciju o smjernicama o priznavanju država u Istočnoj Evropi i Sovjetskom savezu. O tome dr. Omer Ibrahimagić piše sljedeće:

„Odgovarajući na navedene Smjernice, Vlada Bosne i Hercegovine donijela je 20. decembra 1991. godine Odluku o priznavanju državnosti, odnosno nezavisnosti Bosne i Hercegovine." U Odluci se izražava želja da se BiH prizna „kao nezavisna država" i da BiH „prihvata sve obaveze" sadržane u Smjernicama. Zatim da BiH „prihvata Nacrt Haške konvencije uključujući svakako i poglavlje II koje se odnosi na zaštitu ljudskih prava, nacionalnih i etničkih grupa."[42] Ovu Odluku Vlade Bosne i Hercegovine Srpska demokratska stranka dočekala je s neskrivenim neprijateljstvom. Polazeći od stanja koje je u vezi sa ovim nastalo, Arbitražna komisija Evropske zajednice zauzela je stav da se o konstituiranju Bosne i Hercegovine, kao suverene i nezavisne države, izjasne putem referenduma, a pod međunarodnom kontrolom, svi njeni građani bez razlike.

U vezi s ovim dr. Omer Ibrahimagić piše:

„Slijedeći mišljenje Arbitražne komisije, Skupština SR Bosne i Hercegovine donijela je Odluku o raspisivanju referenduma, po kojoj će se referendum održati 29. februara i 1. marta 1992. godine. Referendumsko pitanje o kojem će se građani izjasniti glasilo je: Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?

Rezultati glasanja saopćeni su 6. marta 1992. godine. Od ukupnog broja glasača 3.253.847 na republički referendum za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine izašlo je i glasalo 2.073.568 građana sa pravom glasa ili 64,31%, i to prema izvodima iz opštih biračkih spiskova 1.989.786 i na osnovu potvrda o upisu u opšti birački spisak 83.535 glasača.

Važećih glasačkih listića bilo je 2.067.969 ili 64,14%. Od broja važećih listića „ZA" je bilo 2.061.932 glasača ili 99,44%, dok je „PROTIV" glasalo 6.037 ili 0,29%, a nevažećih glasačkih listića bilo je 5.227 ili 0,25%.

---

42 Omer Ibrahimagić, Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1998, str. 43.

Dakle, od ukupnog broja (2.073.568) građana koji su glasali na republičkom referendumu za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine 29. februara i 1. marta 1992. godine, za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državnu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine - Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive izjasnilo se 2.061.932 građana ili 99,44%."[43]

Prije referenduma Izvršni odbor SDS-a uputio je 19. februara 1992. g. opštinskim i regionalnim odborima SDS-a raspis u kome piše: „Obavezni ste da odmah održite proširenu sjednicu vašeg opštinskog odbora, kojoj trebaju prisustvovati svi kadrovi SDS BiH u opštinskim organima vlasti, kao i sastanke mjesnih odbora SDS, a sve u cilju upoznavanja naroda sa materijalima koje vam dostavljamo.

Obavezni ste da izradite plan aktivnosti, kako bi se onemogućile bilo kakve akcije organizovanja referenduma, a u smislu sprečavanja eventualnih manipulacija sa srpskim narodom. Svakom punoljetnom Srbinu treba objasniti ne samo da ne učestvuje na referendumu kao glasač nego ni kao član opštinske ili druge komisije za njegovo sprovođenje."[44]

Pripreme za održavanje referenduma u općini Tuzla izvršene su na vrijeme. Da referendum protekne u redu i miru starala se Stanica javne bezbjednosti Tuzla. O tome načelnik Stanice javne bezbjednosti kaže:

„Kao MUP napravili smo plan operativnog i fizičkog obezbjeđenja biračkih mjesta i samih glasača. Uoči samog referenduma građani su bili izuzetno raspoloženi da izađu na glasačka mjesta. Prilikom provjere glasačkih spiskova, veliki broj Tuzlaka, čak više hiljada, nije bilo upisano u biračke spiskove. Zatražio sam od referenta Odjeljenja za upravno-pravne poslove našeg SUP-a da pomognu nadležnoj službi SO Tuzla, kako bi se omogućilo da svi građani izađu na referendum.

Prvog dana referenduma (29. februara), prilikom obilaska biračkih mjesta, uočio sam da u prigradskim MZ ne funkcionišu telefonske, pa i druge veze. Iz SUP-a smo ustupili ručne radio-veze (motorole) i ostala sredstva veze, kako bi mjesni odbori u MZ blagovremeno mogli izvještavati Glavni odbor o rezultatima glasanja.

Toga dana atmosfera je bila posebna. Sve je proticalo svečano, u velikoj atmosferi. U Mosniku su, na primjer, uz sveopće slavlje i teferič prvi put pekli rakiju Viljemovku, asocirajući na novu „deželu" Sloveniju, gdje se ova rakija proizvodi. Slična atmosfera bila je i u drugim MZ."[45]

---

43 Isto, str. 45.

44 Raspis Izvršnog odbora SDS BiH, broj 490-2 od 19. 2. 1992, str. 1.

45 Meho-Meša Bajrić, Referendum za suverenu Bosnu, Front slobode, 13.4. 1993.

Rezultati referenduma u općini Tuzla:

1. Prema općem biračkom spisku broj glasača u općini	99.902
2. Broj glasača na privremenom radu u inostranstvu	1.557
3. Od ukupnog broja upisanih glasača u opći birački spisak, glasalo je	67.628
4. Važećih glasačkih listića	67.293
5. Od ukupnog broja važećih glasačkih listića glasalo je ZA	66.839
6. Glasalo je PROTIV	454
7. Nevažećih glasačkih listića	335

Od ukupno 99.902 glasača na referendumu je glasalo 67.628 ili 67,69%. U odnosu na one koji su glasali na referendumu 98,83% glasača je glasalo za suverenu Bosnu i Hercegovinu.[46]

FORMIRANJE TAKOZVANE SRPSKE OPŠTINE TUZLA

27. marta 1992. godine u otvorenom dijelu Skupštine uz intoniranje Srpske himne "Bože pravde" Ustav je proglasio Momčilo Krajišnik, Predsjesnik u Skupštini srpskog naroda Bosne i Hercegovine (Ustav Srpske Republike BiH donesen je 28. februara 1992. godine).

U zatvorenom dijelu sjednice Skupštine srpskog naroda razmatran je i zakon o područjima srpskih opština BiH-a. Prema ovom zakonu Srpska Republika BiH bi imala 70 opština među kojima je i Srpska opština Tuzla. U ovom zakonu nabrojano je svako od naselja, dijelova grada, sela i zaselaka koja bi pripadala svakoj od ovih 70 opština.[47]

Proces formiranja tzv. srpskih općina i SAO ostvarivan je prema planu, koji je izradio Glavni odbor SDS BiH. Pripreme za osnivanje tzv. Srpske općine Tuzla vršene su nekoliko mjeseci. O tome je prva rasprava održana na sjednici Općinskog odbora SDS-a Tuzla 5. januara 1992. godine. U zaplijenjenoj svesci zapisnika Općinskog odbora SDS-a piše:

„Uvodno izlaganje uz obrazloženje uputstva dao je V. Milić, detaljno analizirajući varijantu (I i II)."[48] O kakvim je varijantama riječ podataka nema[49]. U

---

[46] Izvještaj Opštinske izborne komisije Tuzla, 9. 11. 1992, str. 1. i 2.

[47] Oslobođenje, subota 28. mart 1992. godine. Strana 3. "Proglašen Srpski Ustav".

[48] Zapisnik Opštinskog odbora SDS-a Tuzla od 5. 1. 1992.

[49] Uputstvo Srpske demokratske stranke koje je Glavni odbor donio 19. decembra 1991. godine kao strogo povjerljiv dokument. Dokument je danas javno dostupan na web

ime Srpske pravoslavne crkve, sjednicu su prisustvovali: Stevan Milošević i Miodrag Gavrić. Na sjednici je traženo da se ubrzaju pripreme, a da bi se to postiglo izabrana je komisija od pet članova sa zadatkom da izradi potrebna akta za proglašenje tzv. Srpske opštine Tuzla. U komisiji su bili: Veljko Milić, Vida Stojanović, Zoran Vujanović, Milan Tešić i Tomislav Bogičević. Druga sjednica je održana 12. februara 1992. g. i na njoj su utvrđeni konačni stavovi. Na čelu komisije, koja će se starati o proglašenju općine, bio je profesor Rade Bjekić. Osnivačka skupština tzv. Srpske opštine Tuzla održana je 3. marta 1992. godine. U Odluci o njenom osnivanju piše sljedeće:

„Na osnovu člana 116 Ustava SFRJ („Službeni list SFRJ", broj 9/74), člana 2 Odluke o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koje se smatraju teritorijom savezne države Jugoslavije od 21. 11. 1991. godine i člana 4 Uputstva o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u BiH u vanrednim okolnostima od 19. 12. 1991. godine, Skupština Srpske opštine Tuzla, na sjednici održanoj dana 03. 03. 1992. godine, donijela je

ODLUKU
o osnivanju srpske opštine Tuzla

I

Osniva se Srpska opština Tuzla.
Sjedište opštine je u Tuzli.

II

Područje Srpske opštine Tuzla sačinjavaju mjesne zajednice i naseljena mjesta, i to: Požarnica sa naseljima Potraš, Kolimer, Drenov Do, Cviljevina, Požamica I, Požarnica Vis, Kovačica, Kovačevo Selo, Gornji Čaklovići, Simin Han, Slavinovići, Brčanska Malta, Crno Blato, Srednja Dragunja, Novi Grad I, Novi Grad II, Ši Selo i Centar (Srpska Varoš).

III

Mjesne zajednice, naseljena mjesta i dijelovi gradskih mjesnih zajednica iz tačke II ove Odluke se izdvajaju iz sastava Opštine Tuzla.

---

stranici Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Sudski spisi MKSJ (IT-95-5-R/61) Karadžić and Mladić. Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima. Dokazni predmet P47a.

IV

Najviši organ vlasti Opštine je Skupština Srpske opštine Tuzla.

V

Skupština Srpske opštine Tuzla broji ukupno ___________ (nije navedeno koliko-prim. autora) odbornika. Skupštinu Srpske opštine Tuzla sačinjavaju: 9 odbornika SDS Tuzla, čiji je mandat verifikovan u Skupštini opštine, _________________ predsjednika mjesnih odbora SDS-a na području opštine Tuzla i _______________ odbornika srpske nacionalnosti iz reda drugih stranaka, koji potpišu izjavu da će učestvovati u radu Skupštine i svi poslanici SDS čije je mjesto boravka u Tuzli.

VI

Skupština bira predsjednika iz reda izabranih odbornika.

VII

Skupština Srpske opštine Tuzla će u svom radu primjenjivati i poštovati Ustav SFRJ, savezne zakone, kao i zakone i druge podzakonske akte SR BiH ukoliko nisu u suprotnosti sa Ustavom i saveznim zakonima.

VIII

Do donošenja Statuta, Poslovnika o radu i drugih akata Skupštine primjenjivaće se Privremeni poslovnik Skupštine Srpske opštine Tuzla.

IX

Ova Odluka stupa na snagu osmog dana od objavljivanja u listu Srpskog naroda Javnost."[50]

Zaključeno je takođe da ova „Opština" pristupi „Srpskoj autonomnoj oblasti Semberija i Majevica". Prema ovoj Odluci „Srpskoj opštini Tuzla" pripala bi skoro trećina mjesnih zajednica i više od polovine grada i opštine Tuzla. Što do toga nije došlo, zasluga pripada braniocima Tuzle, koji su se u toku rata borili na ovim i drugim prostorima.

50 Odluka o osnivanju Srpske opštine Tuzla od 3. 3. 1992, str. 1 i 2.

POGLAVLJE II

GEOPOLITIČKI POLOŽAJ TUZLE I OSTALIH OPŠTINA I NJIHOV ZNAČAJ ZA CJELOVITU BOSNU I HERCEGOVINU

OPĆE KARAKTERISTIKE I ZNAČAJ TUZLANSKE REGIJE ZA OČUVANJE CJELOVITOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

Geopolitički položaj Bosne i Hercegovine je specifičan. Pošto se nalazi u središtu Balkanskog poluostrva, ona je bila kroz historiju predmet stalnog ugrožavanja od strane svojih susjeda i nekoliko drugih evropskih država. Preko njene teritorije ostvarivane su veze Evrope sa Bliskim istokom, a putevima koji sa Jadranskog mora vode u Panoniju i obratno, održavane su veze sa zemljama srednje Evrope i mediteranskog juga. Njena istočna granica na Drini poklapa se sa podjelom kojom je 395. godine podijeljeno Rimsko carstvo na Istočno i Zapadno. Kasnije, linija (Dunav, Drina, Boka i dalje prema Tripolisu u sjevernoj Africi) kojom je ovo Carstvo podijeljeno na dva dijela, postaće u vrijeme raskola hrišćanstva 1054. godine linijom razgraničenja između zapadne Katoličke i Istočne Pravoslavne crkve, a u novije doba i predmet raznih sukobljavanja i dogovora o razgraničenju interesnih zona.

Regiju Tuzla čini područje na kome je prije rata djelovala Privredna komora Tuzla. Ovo područje obuhvatalo je teritoriju 19 opština. Regija se prostirala na površini od 6820 km^2 i prema popisu stanovništva iz 1991. godine na ovo; teritoriji je živjelo 949.621 stanovnika ili 22% stanovništva Bosne i Hercegovine, bošnjaka 525,427 ili 55,33%, Srba 268.581 ili 28,28% i Hrvata 83,320 ili 8,75% i ostalih 72.293 ili 7,61%.

Vlasništvo Bošnjaka nad zemljištem bilo je 62,36%, Srba 26,27% i Hrvata 8,72%.

U geopolitičkom smislu, Bosna i Hercegovina se graniči sa tri države: Srbijom, Crnom Gorom, te sa Republikom Hrvatskom. Područje sjeveroistočne Bosne graniči se sa sjevera Hrvatskom, a sa istoka i dijelom sjevera Srbijom. Preko ove teritorije ostvarivana je veza između zapadne i srednje Evrope sa zemljama jugoistočne Evrope i Bliskog Istoka, pogranična mjesta koja se nalaze na Drini ili u njenoj blizini (Zvornik, Bijeljina) bila su oduvijek veza između ovog dijela Bosne i Srbije, dok su ona na sjeveru (Brčko, Orašje) to isto bila prema Hrvatskoj. Rijeka Sava ne samo da je granična rijeka, ona je istovremeno i

značajna plovna saobraćajnica kojom se obavlja transport u istočnom i zapadnom pravcu. Na zapadnoj strani sjeveroistočne Bosne nalazi se Doboj, važan saobraćajni centar i raskrsnica više puteva.

Regija sjeveroistočne Bosne bogata je raznim mineralnim resursim. Tu se nalaze najveće rezerve soli i uglja, kao i znatne količine boksita, olovno-cinkane rude, azbesta, kvarcnog pijeska, kvarca, kaolina, laporca, gline i ukrasnog kamena. U brdsko-planinskom dijelu (Majevica, Konjuh, Ozren) nalazi se veliko šumsko bogatstvo, na čijoj osnovi se razvija drvna industrija. Na području Semberije, Posavine i u dolini rijeke Spreče zastupljeno je poljoprivredno zemljište sa oraničkim površinama na kojima se uzgajaju žitarice i druge poljoprivredne kulture.

Na osnovu privrednih resursa koji postoje u ovoj regiji, razvoj se dobrim dijelom odvijao u pravcu razvoja energetike i baznosirovinskih grana, koje predstavljaju ekstraktivnu djelatnost (ugalj, kamena so, krečnjak, kvarcni pijesak i dr.) Međutim, od šezdesetih godina u procesu industrijalizacije biće postignut krupan napredak u izgradnji i otvaranju industrijskih i privrednih kapaciteta i drugih objekata, posebno u oblasti hemijske, metaloprerađivačke, drvne i drugih industrija. Ovaj proces razvoja i u izvjesnoj mjeri prestruktuiranja privrede bio je zastupljen u tuzlanskom bazenu, ali i drugim mjestima građeni su i puštani u pogon mnogi industriski objekti (Zvornik, Bijeljina, Brčko, Gračanica, Gradačac, Vlasenica itd.)

Na prostoru sjeveroistočne Bosne sučeljavali su se interesi Srbije i Hrvatske. Obje su imale cilj da podjele Bosnu i Hercegovinu i tako unište njenu državnost. Na ovom prostoru ukrštavali su se također interesi Rusije, SAD-a i zapadnih zemalja koje na ovoj teritoriji u ratnom periodu putem organizacije Ujedinjenih nacija prvo raspoređuju snage UNPROFOR -a , a potom i IFOR-a i SFOR-a. O ciljevima agresije na Bosnu i Hercegovinu, dr. Ibrahim Bušatlija kaže sljedeće: " Posebni ciljevi bili su: zauzeti Sarajevo, probiti liniju na pravcu Olovo-doliona Krivaje do Zavidovića, zauzeti tuzlanski bazen, probiti liniju na Gradačcu (Koridor) i uništiti slobodnu teritoriju Bihaća i Bosanske Krajine, izbiti na Neretvu na cijeloj dužini. Nakon tri i po godine agresije, nijedan od ovih ciljeva nije ostvaren.[51]

Drugi Korpus Armije RBiH bio je najbrojniji korpus na slobodnim prostorima Bosne i Hercegovine. Branio je ne samo najveću slobodnu teritoriju na kojoj je

---

51 Grupa autora, Nauka o odbrani, prof. dr. Ibrahim Bušatlija, geografske, geopolitičke i geostrategijske odlike Bosne i Hercegovine, Univerzitet i Fakultet političkih nauka Sarajevo, Sarajevo l999, str. 376.

postojao i koju je oslobađanjem novih prostora širio, nego je sa svojim jedinicama učestvovao na skoro svim ratištima u Bosni i Hercegovini. Zahvaljujući dobroj organizaciji i rukovođenju na ovim prostorima je vrlo brzo, u 1992. godini, izbjegnut domobranski način vođenja oružane borbe, kojim se nije mogla obezbijediti odbrana ugroženih teritorija. Umjesto njega, sve jedinice bile su organizovane na vojničkoj osnovici i u borbu su išle tamo gdje su bile potrebne. U jedinicama Drugog Korpusa bili su angažovani građani svih nacionalnosti.

Slika N. *Prilog broj XXX Karta Sjeveroistočne Bosne*
Izvor: Sjeveroistočna Bosna Socio-ekonomski pokazatelj, Tuzla 2004. godine

Braneći ovu regiju u kojoj su se nalazili značajni privredni, kulturni, naučno-obrazovni, zdravstveni i ostali potencijali ovaj Korpus dao je veliki doprinos odbrani ove i svih ostalih teritorija u Bosni i Hercegovini.

U vrijeme popisa stanovništva 1991. godine, u Tuzlanskom okrugu bilo je 19 općina. U ovoj knjizi dat je prikaz za sedamnaest općina, uključujući i općinu Tuzla koja je predmet posebne obrade. Do početka maja 1992. godine agresor je uspio da ovlada Bijeljinom, Bratuncem, Zvornikom, Vlasenicom, većim dijelom grada i općine Brčko. Pošto se postojeća vlast u tri općine sa većinskim srpskim stanovništvom (Lopare, Ugljevik, Šekovići) stavila u službu agresora, proizilazi da je odmah na početku agresije od 19 općina agresor ostvario kontrolu u osam općina. Na području 11 ostalih općina (Banovići, Gračanica, Gradačac, Kalesija, Kladanj, Lukavac, Orašje, Srebrenica, Srebrenik, Tuzla, Živinice i Brčko do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma koncem 1995. godine), organizovan je otpor u toku rata na ovim prostorima, i vođene su oštre borbe sa neprijateljskim snagama.

Teritorija općine Tuzla nalazi se u sjeveroistočnom dijelu Bosne, na padinama Majevice. Najveći dio teritorije je brežuljkast do 500 m nadmorske visine, osim dolina rječica Jale i Soline. Područje grada prostire se sjeverno i južno do rijeke Jale i ima prosječnu nadmorsku visinu 232 m. Nedaleko od grada nalazi se jezero Modrac iz kojeg se snabdijevaju industrijskom vodom preduzeća sa područja općina Tuzla i Lukavac.

Klima je umjereno kontinentalna. Najobilnije padavine su u proljeće i u jesen. Oblačnost je najveća u decembru, a najmanja u julu i avgustu. Relativno visokim padavinama, obezbjeđuje se dovoljan vodni potencijal. Međutim, padavine su neravnomjerno raspoređene, što uslovljava znatne oscilacije vode.

Većina riječica je bujičnog karaktera, tako da se u proljeće i jesen izlijevaju iz svojih korita. Šume zauzimaju 36% općinske teritorije, što je, uz obilje flore i faune, značajno za razvoj privrede i sklanjanje i zaštitu stanovništva u slučaju rata.

Tuzla je za vrijeme osmanske vladavine bila administrativno-upravni centar zvorničkog sandžaka (okruga). U to vrijeme ona je bila značajan trgovačko-zanatlijski, saobraćajni, vojni i kulturni centar sjeveroistočne Bosne. Tuzla je mjesto u kojem su se početkom 1831. godine dogovorili bosanski kapetani i ajani da ne prihvate reforme cetralne vlasti. Za svog vođu su izabrali Husein-kapetana Gradaščevića. Cilj im je bio da u okviru Osmanskog carstva ostvare autonomiju Bosne i Hercegovine. Na kraju osmanske vladavine imala je oko 5.000 stanovnika.

Austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine izvršena je 1878. godine, a Tuzla u vrijeme austrougarske vladavine postaje centar sjeveroistočnog dijela Bosne i Hercegovine. Ona će to biti i u svim narednim periodima njenog

razvitka. Njen privredni značaj bio je zasnovan na prirodnom bogatstvu, a političko-strateški na okolnosti da je bila najistureniji okružni grad na granici Monarhije prema Srbiji . Između dva svjetska rata Tuzla će imati status sreskog centra, a u periodu između 1945. do 1992. godine njen status će se, zavisno od više izvršenih administrativno-teritorijalnih promjena, mijenjati. U to vrijeme ona će naizmjenično biti centar gradske, okružne, oblasne, sreske i općinske vlasti.

Geosaobraćajni položaj Tuzle je povoljan. Preko njene teritorije prolazi magistralni pravac Županja-Tuzla-Sarajevo-Opuzen, kojim se grad povezuje sa srednjom Evropom i Jadranom. Osim ovog pravca, postoji više regionalnih puteva kao i put Tuzla-Zenica, prema centralnoj Bosni, put Tuzla-Doboj, te putne saobraćajnice Tuzla-Bijeljina i Tuzla-Zvornik. Na području općine dobro je zastupljena i mreža lokalnih saobraćajnica.

Prva uskotračna pruga Doboj-Simin Han, u dužini od 67 km, puštena je u saobraćaj 29. aprila 1886. godine. Ovom prugom bogati tuzlanski bazen bio je povezan sa željezničkom prugom u dolini rijeke Bosne, koja je, pored privrednog, imala i veliki strateški i politički značaj u integraciji ovog područja sa ostalim dijelovima zemlje. Zamjena uskotračnih željezničkih pruga sa željezničkim prugama normalnog klosijeka, izvršena je poslije Drugog svjetskog rata. Željeznička pruga Tuzla-Doboj omogućava izlaz na Jadransko more i luku Ploče, dok pruga Tuzla-Brčko to isto obezbjeđuje u pravcu srednje i ostalih dijelova Evrope. Treća željeznička pruga Tuzla-Zvornik, u dužini od oko 50 km, puštena je u promet 1990. godine. Njome se omogućava izlaz na teritorij Srbije. Na udaljenosti 8 km jugoistočno od Tuzle i 5 km istočno od Živinica, nalazi se Aerodrom "Dubrave". Izgrađen je poslije Drugog svjetskog rata i spadao je u red najvećih vojnih aerodroma u bivšoj Jugoslaviji.

Nalazišta uglja, soli i drugih sirovina, bila su osnova razvoja privrede u Tuzli. Grad sa svojom okolinom bio je jedan od značajnih regiona Bosne i Hercegovine. Tuzla je bila nosilac razvoja hemijske industrije u Bosni i Hercegovini. Nakon rata u Sloveniji i Hrvatskoj, Bosna i Hercegovina će postati važan geostrateški prostor za ostvarivanje velikosrpskih planova. S obzirom na činjenicu da se prostor sjeveroistočne Bosne, a u sklopu nje i Tuzle, naslanja na Srbiju, kao i da se na njemu nalaze značajni prirodni i ekonomski i drugi potencijali, velikosrpski planeri nastojali su da ga u toku agresije osvoje i zadrže pod svojom kontrolom. Osim teritorijalne i ekonomske koristi, njegovim zauzimanjem bila bi na širokom prostoru ostvarena veza sa Bosanskom krajinom i drugim krajevima, ali i opasno ugrožena teritorija i ostalih dijelova Bosne i Hercegovine. Da se to ne bi dogodilo ovo područje trebalo je uporno braniti. U gravita-

cionom pogledu na Tuzlu je upućeno njeno okruženje tako da između Tuzle i općina koje čine to okruženje postoji čvrsta veza. Kao ekonomsko i socijalno središte Tuzla predstavlja najveću urbanu aglomeraciju u kojoj je koncentrisana industrija značajna za dalji razvoj regije i Bosne i Hercegovine.

U Tuzli i njenoj široj okolini nalazili su se važni vojni objekti. Pored Aerodroma u Dubravama, od četiri kasarne bila je najznačajnija kasarna "Husinska buna" u Tuzli. Skladišta municije i drugih materijalno-tehničkih sredstava su bila bazirana na više mjesta na području Majevice, Ozrena i Konjuha, dok su se važni centri radio-relejnih i PTT veza nalazili na Majevici (Stolice), Ozrenu (Kraljica) i Tuzli. Važnost ovih objekata za bivšu JNA bila je nesporna i u cilju zaposjedanja ovih krajeva trebalo ih je imati.

U svojoj dugogodišnjoj historiji, Tuzla je bila i ostala multinacionalna, multireligijska i multikulturna društvena zajednica. U njoj su antifašistička tradicija i patriotsko raspoloženje građana na visokom nivou. U Drugom svjetskom ratu, u periodu 1941-1945. godine, iz grada i bliže okoline u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije borilo se oko 5.000 Tuzlaka svih nacionalnosti. U 1943. godini Tuzla je bila najveći oslobođeni grad u porobljenoj Evropi. Na raznim ratištima istočne Bosne i drugih krajeva, poginulo je više od 1000 boraca.[52] Kad dođe do agresije na Bosnu i Hercegovinu, sinovi i unuci ovih boraca branit će svoju domovinu za koju su se borili njihovi očevi i djedovi.

POLITIČKO - BEZBJEDONOSNE PRILIKE U OPĆINAMA NA ŠIREM PODRUČJU TUZLANSKOG OKRUGA

U ovom radu dat je faktografski prikaz za 17 općina, općine Banovići, Kalesija, Lukavac, Srebrenik, Živinice, Čelić, Teočak, Kladanj, Gračanica, Gradačac i Tuzla pripadaju Tuzlanskom kantonu, dok ostale Bijeljina, Zvornik, Lopare, Ugljevik, Bratunac, Vlasenica, Srebrenica pripadaju entitetu Republika Srpska, a Brčko je u skladu sa Međunarodnom arbitražom dobio status Distrikta. U aprilu 1992. godine agresor je okupirao Bijeljinu, Zvornik, Bratunac, Vlasenicu i Brčko, a što se ostalih općina tiče, uključujući i Tuzlu, na njihovim teritorijama vođene su oštre borbe za odbranu i proširenje slobodnih prostora. Na teritorijama koje je

52 Dr. Ilijas Hadžibegović, Razvoj radničkog pokreta u Tuzli za vrijeme austro-ugarske vladavine, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Knjiga I, "Univerzal", Tuzla, 1979, str. 11

agresor zauzeo izvršeni su masovni zločini nad nesrpskim narodima, prije svega Muslimanima, ali i sprovedeno etničko čišćenje nesprskog stanovništva na tim prostorima.

BIJELJINA

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u općini Bijeljina bilo je 96.796 stanovnika. Srba je bilo 57.110 ili 59 %, Muslimana 30,007 ili 31 % i Jugoslovena i ostalih 9.679 ili 10 %. Vlasništvo nad zemljištem imali su Muslimani na površini 247,27 km^2 ili 45,33 %, pravoslavni 323,18 km^2 ili 53,42 % i katolici 7,55 km^2 ili 1,25%.[53]

Nakon prvih demokratskih izbora Srbi su osvojili 56 odborničkih mjesta u Skupštini opštine, 27 su osvojile Socijaldemokratska partija i Reformske snage, a za bošnjačke kandidate iz SDA glasalo je 17 % glasača. Od 27 odbornika delegiranih iz SDP i Reformista 15 je bilo Srba, a 12 Bošnjaka i onih koji su se izjašnjavali kao ostali. U donošenju odluka u lokalnom parlamentu, srpski odbornici su imali potpunu dominaciju. Predsjednik Skupštine Opštine Bijeljina bio je Cvijetin Simić.

Muslimani su živjeli u gradskom području Bijeljine, te u Janji.

Bijeljina je bila izuzev naseljenog mjesta Janje, okružena selima sa isključivo srpskim življem.Već znatno prije otpočinjanja ratnih dejstava na području BiH, JNA je iz evidencije vojnih obveznika brisala Muslimane te organizovala masovnije vojne vježbe rezervista srpske nacionalnosti koji su masovno naoružavani. Naročito je pješadijsko oružje dijeljeno srpskim vojnim obveznicima i pripadnicima SDS-a u selima oko Bijeljine, noću vojnim kamionima,a nekoliko mjeseci uoči rata nije bila rijetkost da se na javnim mjestima vide civili sa ličnim naoružanjem, dugim cijevima i oznakama pripadnosti četničkom pokretu.

Podjela oružja je pravdana zaduživanjem vojnih rezervista radi mogućnosti izbijanja rata na području opštine Bijeljina, ali je oružje dijeljeno isključivo Srbima.

U atmosferi suprotstavljenih stavova i zaoštreniih međunacionalnih odnosa, život u Semberiji bio je opterećen prijeratnim tenzijama. Na granici sa Republikom Srbijom, mnogo prije ratnih dejstava i početka agresije na Bosnu i Hercegovinu upravo u Bijeljini, organizirane su vojne vježbe Teritorijalne od-

53 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996., str. 31. i 32.

brane sa artiljerijskim oruđem čije su cijevi okrenute prema naseljenim mjestima. U selima oko gradskog sjedišta. Srbi sa naoružanjem Jugoslovenske narodne armije su sve češće provodili vježbe gađanja bojevom municijom.

Godinu dana Bijeljinci su slušali grmljavinu topova, tenkova i drugog teškog naoružanja na pedesetak kilometara od njih, preko Save u Hrvatskoj. Gledali su strahote Vukovara na televiziji i nije ih to nimalo zabrinjavalo. Gledali su na to kao da se dešava negdje na nekom drugom kontinentu, a ne u njihovoj neposrednoj blizini. Prebrojavali su na stotine cijevi teškog naoružanja koje su prolazile kroz njihov grad. Svi ti topovi raznih kalibara, tenkovi, VBR-ovi i drugo teško naoružanje koje je oduzeto i izvučeno iz Slovenije i Hrvatske, nije sve otišlo u Srbiju nego je jako mnogo ostalo u Bosni i Hercegovini.[54]

Održavanje referenduma za nezavisnost Bosne i Hercegovine 29. februara i 1. marta 1992. godine u Bijeljini je organizirano uz nadljudske napore grupe bosanskohercegovačkih patriota koji su se suočavali sa ozbiljnim preprekama. U noći prije izlaska glasača na referendum opstrukcijama i manipulacijama je spriječena doprema glasačkih listića, pa je uspješnom akcijom entuzijasta do početka glasanja odštampan i distribuiran glasački materijal na birališta. Tenzije i međunacionalni sukobi podgrijavani iz Srbije, pojačavali su intenzitet u toku marta 1992. godine, kada je donesen niz odluka u lokalnim organima vlasti protiv interesa Muslimana i onih koji su bili za nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu.

Agitpropovska mašinerija je podgrijavala atmosferu šireći dezinformacije o islamskom fundamentalizmu i ekstremistima koji ugrožavaju srpski narod u Semberiji.

Prva agresija na teritoriju BiH je upravo izvršena od strane jedinica MUP-a Srbije. Konkretno, Arkanova garda je mjesecima prije izbijanja rata u BiH bila ulogorena na području BiH, odnosno opštine Bijeljina,u blizini Pavlovića mosta sa ove bosanske strane Drine, a to je pravdano time što se ta jedinica, navodno, nalazila na području srbijanske katastarske opštine Bogatić, čija teritorija se protezala i na bosansku stranu Drine,te se ta jedinica nalazila po katastarskim knjigama, u stvari, na području Srbije. Na taj način je još znatno prije rata na području BiH bila stacionirana formacija iz Srbije.[55]

Upravo će ta jedinica prva i upasti u Bijeljinu „radi spašavanja nejakog srpskog življa" kojeg su napali Muslimani i ustaše iz Hrvatske, navodno prebačene

---

[54] Iz neobjavljene knjige „'Vako je bilo tako mi vremena", Ibrišimović A., Bijeljina.

[55] Intervju sa bijeljinskim advokatom dana 14. 6. 2018. godine.

na područje opštine Bijeljina. Danima je najbrutalnija ratna propaganda iz Srbije zasipala čitaoce informacijama kako ustaše iz Hrvatske, potpomognute Muslimanima iz Bijeljine, planiraju napad na BiH i pokolj srpskog stanovništva.

Prvi oružani incident dogodio se 30. marta kada je u centru Bijeljine bačena bomba u kaffe „Istanbul", vlasništvo Izeta Ahmičića, u neposrednoj blizini Autobuske stanice, u kome se uglavnom okupljala muslimanska omladina. Povrijeđeno je šest osoba. Bombu je bacio Aleksandar Zekić.[56]

"Nakon što je dan ranije bačena bomba u kafić Istanbul, jedna grupa momaka muslimanske nacionalnosti, gostiju tog kafića, je u grad dovela konja kojeg su opremili u skladu sa srednjovjekovnom tradicijom te su poslali konjanika Aliju Gušića da drugoj protivničkoj strani, koja se okupljala u kafiću zvanom „Kod Gorana" koji je bio u blizini i slovio za kafić pripadnika četničkog pokreta, objavi rat.

Kada je Alija Gušić prišao na konju do tog kafića na njega je pucano; kasnije se hvalio četnički vojvoda Mirko Blagojević iz Bijeljine da je on pucao i pogodio konjanika Aliju i da je na taj način ispalio prvu ustaničku pušku rata u BiH. Mirko Blagojević će kasnije postati „ugledni" parlamentarac BiH koji je BiH predstavljao i na nekim međunarodnim manifestacijama, a danas radi u Bijeljini kao advokat iako pravi Bijeljinci ne znaju gdje je i kada završio srednju školu. Gušić je pogođen tj. ranjen u nogu, kasnije odvežen u bijeljinsku bolnicu, pa je onda završio u logoru Batković, da bi bio razmijenjen i rat završio kao borac Teočanske brigade".[57]

Nakon pucanja na konjanika Gušića uslijedila je razmjena vatre na relaciji dva kafića, kasnije su se u daljem toku noći čule i detonacije i pucnjava sa više strana. To je bio povod da u Bijeljinu uđu naoružane formacije iz Srbije i rat u BiH, odnosno agresija, otpočne.

Skoro puna 24 časa u do juče mirnoj Bijeljini traju oružane borbe muslimanskih ekstremista i pripadnika Teritorijalne odbrane SAO Semberija i Majevica. Dok ovo javljamo, borbe još traju i odjekuju puščani hici. Do oružanih sukoba u Bijeljini došlo je sinoć posle kraće oružane čarke između muslimanskih ekstremista ispred kafića "Istanbul" i srpskih radikala ispred kafića "Kasina". Nakon toga sukob se proširio ina ostale ulice kada su muslimanski ekstremisti na nekoliko mesta u gradu postavili barikade.[58]

---

56 „Dnevni avaz", 31. mart 2012. godine.

57 Intervju sa Bijeljinskim advokatom dana 14. 6. 2018. godine.

58 http://www.e-novine.com/feljton/36289-Arkan-stigao-Bijeljina-krvi.html (Politika, P. Simić)

Odmah nakon insceniranog i isprovociranog sukoba u Bijeljini, u noći 31. marta u Bijeljinu je ušla Arkanova garda, a nešto kasnije i ostale paravojne formacije, među kojima se isticala jedinica zvana „Bokanovi orlovi", takođe dobrovoljci iz Srbije, te vojne formacije SDS-a. Oko Bijeljine je već taj dan stvoren obruč od bezbroj artiljerijskih oruđa, tenkova i druge opreme koju je JNA instalirala oko grada nakon povlačenja iz Hrvatske.

Scenario je bio klasičan. Napade na civilno stanovništvo, "oslobađanje" i prljave zločine su i u Bijeljini odrađivale formacije iz Srbije,potpomognute jedinicama formiranim od SDS-a, a JNA je to sve obezbjeđivala, logoistički opskrbljivala i nadgledala. Uostalom, taj scenario je viđen na početku rata na području cijele BiH.

"Bijeljinske patriote, organizovane u Patriotskoj ligi, na više mjesta su napravili improvizovane barikade na pojedinim raskrsnicama ulica da bi spriječile ulazak arkanovaca u Bijeljinu. Slabo naoružani branioci su davali otpor gotovo četiri dana, a za to vrijeme je na Bijeljinu tj. neke gradske četvrti sa pretežno muslimanskim stanovništvom, iz okoline Bijeljine ispaljivane i minobacačke granate. Nakon uništavanja barikada, arkanovci su nakon legitimisanja odmah ubijali civilno muslimansko stanovništvo nastanjeno uz napravljene barikade.

Pljačkanje bijeljinskih banaka i novca iz zgrade SDK-a je posebna tema a tu pljačku su organizovali arkanovci koji su takođe stotine vrijednih auta, kamiona, poljoprivredne mehanizacije, prodavnica i drugih objekata bijeljinskih i janjarskih muslimana brutalno opljačkali, a kilometarske kolone ukradenog su se zaputile prema Srbiji.

Muslamansko stanovništvo je uglavnom bilo na udaru, a mnogi su, naivno vjerujući u autoritet JNA, spas tražili na području kasarni JNA, u Bijeljini i okolini", neznajući da će oni biti prvi logoraši logora Batkovići.[59]

Uz pomoć paravojnih jedinica, koje su organizovali Srpska demokratska stranke i Srpski četnički pokret, uz logističku podršku tadašnje JNA, "arkanovci" su zauzeli grad. Bio je to početak stradanja nesrpskog stanovništva u Bijeljini i BiH. Prema zvaničnim podacima, za tri dana u gradu je ubijeno 49 osoba, uglavnom bošnjačke nacionalnosti. Stvarni broj stradalih bio je nekoliko puta veći.[60]

Udarni napad na nenaoružane stanovnike Bijeljine izvršili su dobro uvježbani i iskusni borci Srpske dobrovoljačke garde, koji su mjesec dana bili sta-

---

59 Intervju sa Bijeljinskim advokatom dana 14. 6. 2018. godine.

60 „Oslobođenje", 2. april 2004., str. 4.

cionirani kod Pavlovića mosta. Jedinicu je činilo oko 200 boraca. Na raspolaganje Arkanu su stavljeni svi resursi policijskih snaga, rezervisti TO, vojnici i resursi JNA kao podrška. Brutalni zločini s ciljem ekstremnog zastrašivanja izvršili su okrutni Arkanovi borci. U njihovoj pratnji bio je slobodni novinar i fotoreporter, Ron Haviv. Zabilježio je na fotografijama prizore okupacije koji su zaprepastili svijet.

„... Našao sam se na srpskoj strani, među ljudima koji su se, kako rekoše, borili protiv mudžahedina. Arkanovi ljudi su već stigli i ja sam ga pitao mogu li fotografirati, radi autentičnosti. Rekao je da mi vjeruje, dozvolio je da fotografiram i dao mi dvadesetak vojnika kao zaštitu... Bilo je mnogo pucanja sa strane na kojoj sam bio, ali vrlo malo uzvratne paljbe. Prvo što su Arkanovi ljudi htjeli bilo je da odu u bolnicu i vide gdje su ti mudžahedini, koji su je, navodno, držali. Proveli smo neko vrijeme u bolnici, ali nismo vidjeli nikog od tih boraca. U blizini bolnice nalazila se džamija. „Tigrovi" su ušli, popeli se na munaru i skinuli zastavu s kojom su pozirali pokazujući tri prsta. Zatim sam čuo neko komešanje i vidio kako legitimiraju jednog čovjeka. Uhapsili su ga i rekli: „Pogledaj, ovo je fundamentalista, on je sa Kosova." Onda sam čuo vrištanje preko puta džamije. Iz jedne kuće izveli su muškarca i ženu, koja je vrištala. I vojnici su vrištali. Čuli su se pucnji i čovjek je pao. Shvatio sam da su bračni par, ona mu je pokušavala pomoći. Nisu mi dali dalje slikati, ali je došlo do neke gužve u blizini i uspio sam načiniti nekoliko snimaka, znate kojih. Tada su već oboje bili mrtvi."[61]

Inscenirani sukob sa ekstremistima u Bijeljini prva dva dana okupacije vodio se, bar po žestini pucnjave iz pješdijskog automatskog naoružanja, u centralnom Gradskom parku i Domu zdravlja. Grupa branilaca Bijeljine pružila je otpor i najžešće su se suprotstavili Arkanovim bojovnicima u centru grada, u blizini opštine. Međutim, izmjena vatre je potrajala kratko, i otpor slabo naoružanih branitelja je brzo savladan. Okupacione snage su krenule u pohod na nezaštićene civile, a na tom putu su ubijene desetine nedužnih, uhapšeni mnogi koji su prolazili kroz teške patnje i mučenja.

„Četnički vojvoda Mirko Blagojević poveo me u Krizni štab, da me preda arkanovcima. Prolazili smo pored ulaza u bolnicu, bio je četvrtak 2. april, oko četiri sata popodne. Na talasima Radio-Biljeine, u vijestima Beogradske i Novosadske televizije, velikosrpski propagandisti su grmjeli o nekakvim sukobima u bolnici i u Gradskom parku. Navodno su nepoznati *muslimanski ekstremisti* okupirali bolnicu, pa su tog i sljedećeg dana trajale žestoke borbe *srpskih oslobodilaca* i navod-

---

61 Fotorepoter Ron Haviv u intervjuu za „Dnevni avaz", 6. april 2005., str. 14.

nih okupatora (koje niko nije ni vidio, ni čuo, ni ranio, ni zarobio, ni sudio im) da se bolnica vrati u ruke miroljubivih arkanovaca i srpskih paravojnih snaga. Naravno, nikome nije bilo dozvoljeno da dođe i provjeri te navode.

Prolazili smo, dakle, trotoarom ispred ulaza u bolnicu. Na toplom aprilskom suncu nekoliko arkanovaca se sunčalo, dosađujući se, nekoliko ljudi u starim vojnim uniformama pričalo je, uz smijeh u blizini ulazne rampe, dvije-tri bijele figure medicinskih radnika kretale su se lijeno dvorištem bolnice. Jedan od *oslobodilaca* mahnuo je vojvodi i nasmijao se, ovaj mu je isto tako odgovorio. Bila je to, činilo mi se, oaza mira i sigurnosti. A nekoliko koraka dalje, na lijevoj strani, leševi ispred kuće Redžepa mesara. Ta me slika pogodila poput groma, ali nisam imao vremena da gledam. Vojvoda me malim sokakom poveo prema ulazu u park pored Centra za socijalni rad. U parku - mirno aprilsko popodne. Nigdje žive duše. Na uglu dvije - tri uniformisane osobe."[62]

„Zločinci Željka Ražnatovića Arkana nisu znali ko je ko. Ubijali su one na koje su prstom pokazali domaći „rodoljubi". Sve pod pokroviteljstvom Kriznog štaba i tadašnje SDS-ove vlasti.[63]

Slika br. 3. *Član Predsjedništva BiH Biljana Plavšić u pratnji ratnog zločinca Željka Ražnjato vića Arkana 4. april 1992. godine u Bijeljini*

[62] „Majstori mraka I", Trbić J., NIK Kujundžić, Lukavac, 2007., str. 48. i 49.

[63] „Dnevni avaz", *Bijeljina slavi zločince,* 2. april 2012, str. 8.

Hapšenja i privođenja na informativne razgovore su vršena u zgradi „Semberija projekta" koja je bila sjedište SDS-a. Egzekucije su vršene u dvorištu iza zgrade, tijela su bacana u Drinu.[64]

Situacija se nije promijenila nabolje ni nakon dolaska visoke delegacije iz najviših organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine u pratnji generala JNA. Srpske snage su naredile uklanjanje tijela ubijenih, u očekivanju delegacije visoko pozicioniranih bosanskohercegovačkih predstavnika uoči dolaska 4. aprila.

Delegaciju su sačinjavali Biljana Plavšić, srpska predstavnica Predsjedništva, Fikret Abdić, bošnjački predstavnik, ministar odbrane Jerko Doko, te šef osoblja JNA drugog Vojnog distrikta, general Dobrašin Praščević. Poslao ih je Izetbegović u cilju istrage navedenih zlodjela.

Isti dan, JNA se premjestila u Bijeljinu, ali je nasilje nastavljeno. Aprila 4., SDG (Srpska dobrovoljačka garda) je sebe osnovala u lokalnom sjedištu SDS-a. Lo-kalna policija, koja je bila uključena u hapšenju gradskog predsjedništva Stranke demokratske akcije (SDA), priključila im se na nekoliko dana, kao i pripadnici paravojne grupe Beli orlovi, te pripadnici lokalne Teritorijalne odbrane (TO). Srpske zastave su postavljene na dvije džamije u Bijeljini, kao i kontrolni punktovi i blokade ceste, kako bi spriječili novinare i evropske posmatrače da uđu. Delegacija je posjetila krizni štab i vojne objekte gdje su informisani o situaciji.

Tokom posjete, Plavšićka je zatražila od Arkana prebacivanje kontrole Bijeljine u ruke JNA. Arkan je odbio, pozivajući se na nedovršen posao, te je rekao da je sljedeći na redu Bosanski Brod. Plavšić je naknadno povukla zahtjev i pohvalila Arkana za "zaštitu" bijeljinskih Srba od Bošnjaka. Nazvala ga je "srpskim herojem ... koji je bio spreman da da svoj život za svoj narod ", dodajući da "mi trebamo takve ljude". Ona mu je zahvalila i poljubila Arkana javno na šta su lokalni članovi SDS-a odgovorili sa "uzvicima odobrenja". U razgovoru sa Cedricom Thornberryjem[65], predstavnikom UNPROFOR-a, ona je opisala Bijeljinu kao "oslobođeni" grad. Abdić je prvobitno vraćen uz prijetnje vatrenim oružjem, ali su mu kasnije odobrili da uđe. Zatim je držan u pritvoru od strane Arkana, dok Plavšić nije došla da ga oslobodi.[66]

Tada na scenu stupa moćna srpska medijska mašinarija koja, pokazujući muslimanske leševe po ulicama, prikazuje ih kao nenaoružane srpske žrtve koje

---

64 „Dnevni avaz", 8. decembar 2007.

65 Visoki zvaničnik Ujedinjenih naroda.

66 https://bs.wikipedia.org/wiki/Masakr_u_Bijeljini

su pobili muslimanski ekstremisti. Na taj način su budili mržnju i u onim Srbima koji nisu željeli rat. Prosto je nevjerovatno da osim pobijenih civila, nisu prikazali ni jednog naoružanog muslimanskog ekstremistu.[67]

Među bijeljinskim Srbima bilo je mnogo onih koji su se istakli po odvažnosti i hrabrosti, i otvoreno stali u zaštitu svojih komšija Bošnjaka. Zabilježeno je više slučajeva u kojima su pojedinci stavili život na kocku i stali ispred puščanih cijevi da zaštite komšije i prijatelje. Ali, bilo je onih koji su otvoreno ili prikriveno, pod fantomkama, stali na stranu agresora. Nove srpske vlasti su se ponašale okrutno i osiono prema Bošnjacima. Unaprijed sačinjeni spiskovi imućnijih, uglednih, obrazovanijih Bošnjaka poslužili su za ucjene, pljačke, ubistva i progon za pojedinačne interese i interes sa višim ciljevima.

Bošnjaci se otpuštaju s posla i sa radnih mjesta. Uhapšeni su mučeni u policijskoj stanici i sjedištu SDS-a. Odmah na početku je formiran i logor za Bošnjake u Batkoviću[68]. Prvi komandant logora je bio Petar Dmitrović. Zatvarani su u hangarima poljoprivrednog dobra, 12 km od Bijeljine, zatočeni muškarci, dječaci a bilo je i žena. Bošnjaci koji su ostali lojalni novim srpskim vlastima prinuđeni su da idu na prinudno kopanje rovova na prvim borbenim linijama, pri čemu su mnogi stradali ili su ih semberski domaćini koristili kao besplatnu radnu snagu na svojim gazdinstvima ili su angažirani na prinudnom radu u pogonima semberskih tvornica. Oni koji su mogli da plate 3.000 do 5.000 njemačkih maraka, pošteđeni su prinudnog rada, prebačeni su u inostranstvo.[69]

Poslove progona, pljačke i oduzimanja imovine od Bošnjaka provodile su legalne institucije i organi srpskih vlasti. Najzloglasnija je bila Komisija SAO Semberije i Majevice za razmjenu zarobljenika, poginulih i civila. Na čelu ove komisije bio je Vojkan Đurković major Arkanove Srpske dobrovoljačke garde. Nakon bitke na Čeliću, kada je srpska strana imala mnogo poginulih, počeo je raditi na razmjeni poginulih vojnika, a zatim i živih civila...Komisija je formirana nakon što se uvidjelo da se povremenim ubijanjem civila, pa čak ni rušenjem džamija, neće u dovoljnoj mjeri moći ostvariti plan etničkog čišćenja prostora koji su tvorci RS namijenili samo srpskom narodu."[70]

---

67 Ibrišimović, A., citati iz neobjavljene knjige „'Vako je bilo tako mi vremena".

68 Kroz logor Batkovići prošlo je oko 4.000 logoraša a najmanje oko 80 ih je ubijeno.

69 „Dnevni avaz", 28. oktobar 2011., *Kako je Arka nov major Đurković „zaradio" novac,* str. 12.

70 „Dnevni avaz", 16. novembra 2005., *„Humanista" učesnik etničkog čišćenja,* str. 12.

Članovi ove komisije su bili Vojo Kuprešanin i Milan Tešić, koji je jedno vrijeme bio i njen predsjednik. Operativci na terenu, uz Puškara, bili su bokser Pajo i Pero Šarov.[71] Metode rada komisije za razmjenu pod komandom majora Vojkana Đurkovića, zvanog Puškara, bile su okrutne.

Posebno je intenzivirana propagandna aktivnost i izvještavanje u medijima javnog informisanja o opasnim mudžahedinima i ektremistima s kojima su se obračunali „zaštitnici interesa Srba". Prednjačio je novinar Pero Simić.

Za nekoliko dana semberski Srbi će sami sebe demantovati.

15. 5. 1992. godine, nakon kraće pauze ponovo su izašle „Semberske novine", ali sada pod novim imenom „SIM" (Semberija i Majevica) gdje ukratko opisuju zbivanja proteklih ratnih dana okupacije Bijeljine i početak agresije na BiH

Događaji u ovom prvom broju su manje-više približno istiniti, samo su obrnuli teze, muslimanske žrtve predstavljali su kao pobijene nenaoružane Srbe. U tom istom broju lista nabrojali su četrdeset imena ubijenih civila, građana Bijeljine, sa mjestom i datumom rođenja:[72]

Kao što se da primijetiti, od četrdeset ubijenih šestoro nisu bošnjačke nacionalnosti. Dakle, reklo bi se da prvih dana nisu gledali koje ko, nego su redom ubijali ko god je kroz prozor provirio i našao se na nišanu.

---

71 Isto.

72 Ziberi Ajruš, rođen 1968. godine u Skoplju, Sinanović Maid, rođen u Bijeljini, Nargelić Salko Ćosa, rođen 1960. godine u Bijeljini, Beganović Ešef, rođen 1969. godine u Bijeljini, Mujkić Alija, rođen 1927. godine u Bijeljini, Krainović Sead, rođen u Bijeljini, Komšić Riad, rođen u Bijeljini, Pajaziti Bejtulah, rođen 1956. godine u Tetovu, Dizdarević Husein, rođen 1941. godine u Bijeljini, Komšić Mustafa, rođen u Bijeljini, Arifović Sabit, rođen 1935. godine u Bijeljini, Šabanović Redžep, rođen u Bijeljini, Komšić Ado, rođen u Bijeljini, Geljo Husein, rođen 1933. godine u Bijeljini, Imširović Haso, rođen 1929. godine u Bijeljini, Karasuljić Feriz, rođen 1959. godine u Bijeljini, Bišanović Nermina, rođena 1954. godine u Bijeljini, Bišanović Bisera, rođena u Bijeljini, Šabanović Tifa, rođena u Bijeljini, Ostojić Antonija, rođena 1926. godine u Bijeljini, Danović Damir, rođen 1976. godine u Bijeljini, Lazarević Zvonko, rođen 1972. godine Lokanj-Zvornik, Belkić ibrahim, rođen u Bijeljini, Vrhovac Ivica, rođen 1945. godine u Bijeljini, Pajaziti Hamijeta, rođena 1953. godine u Tetovu, Osmanović Dževad, rođen 1978. godine u Bijeljini, Jašarević Dževad, rođen 1956. godine u Janji, Elmaz Mersim, rođen 1969. godine u Tetovu, Šabanović Admir, rođen 1968. godine u Bijeljini, Bišanović Mirsada, rođena 1962. godine u Bijeljini, Belkić Admir, rođen u Bijeljini, Mulabdić Muhamed, rođen 1964. godine u Bijeljini, Bajaziti Abdirami, rođen 1954. godine u Tetovu, Izić Majda, rođena 1929. godine u Bijeljini, Šindrić Bego, rođen 1942. godine u Bijeljini, Benlić Huso, rođen u Brčkom, Neidentifikovana osoba, Lukić Milo iz Bijeljine, Ilić Mirjana iz Bijeljine, Novaković Radmila iz Ljeskovca kod Bijeljine.

Na listi je takođe navedeno šest žena, i nekoliko ljudi rođenih 1926., 1929. i 1933. godine. Jedan Musliman, Dizdarević je od posljedica infarkta na štakama teško hodao i njega su ubili u njegovom dvorištu.[73]

Nakon prvog vala nasilja i okrutnih ubistava na obalama Drine, kada su tijela ubijenih plutala rijekom, uslijedilo je sistematsko protjerivanje sa radnih mjesta iz Doma zdravlja, opštine, javnih ustanova i preduzeća. Da bi zadržali svoju imovinu, Bošnjaci koji su ostali pristaju da budu lojalni novim vlastima. Čak su pristali da se uključe u srpske oružane snage. U Bijeljini je formirana brigada u čijem sastavu su bili Bošnjaci. Major Pašaga Halilović bio je komandant 3. semberske brigade VRS, sastavljene od nekoliko stotina Bošnjaka iz Bijeljine i Janje. Zamjenik mu je bio Mujica Jahić, a jedinica je uglavnom ratovala u Posavini.[74]

Protjerani Bošnjaci iz Bijeljine su preko Brčkog i Gunje u Hrvatskoj odlazili u zapadne zemlje, a nekoliko ih se vratilo, najveći broj iz Hrvatske, i okupili su grupu koja se priključila Kapetanu Hajrudinu Mešiću u Teočaku. Njihov cilj je bio da oslobode svoju Semberiju. U sastavu teočanske brigade bila su dva bataljona boraca iz Semberije, jedan janjarski, drugi bijeljinski.

Dragan Jović, Zoran Đurđević, Alen Ristić, Danilo Spasojević i Miodrag Živković, pripadnici dobrovoljačke jedinice Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja, počinili su okrutni zločin 14. juna 1992. godine nad porodicom Avdić.

„Imao sam 13 godina i vidio sam kada su ocu stavili cijev u usta, nakon čega je ubijen..., rekao je za „Dnevni avaz" Hurem Avdić.

... u kuću su upali noću, oduzeli novac i stvari,a potom naizmjenično silovali dvije žene, od kojih se jedna nekoliko dana ranije porodila. Jović je ubio civila da bi nakon toga zločinci sa sobom poveli dvije žene, kćerku ubijenog Rame Avdića i snahu, suprugu Raminog starijeg sina. Nastavili su ih silovati i u automobilu, a potom su ih, ostavili na putu prema Brčkom, u mjestu Čađavica.[75]

Osim okrutnog zločina, svakodnevno su nad Bošnjacima provodili torture, progon i ubistva. Muškarci su prisiljavani na teške fizičke poslove i prinudni rad, a veći broj onih koji su kopali rovove na prvim borbenim linijama u reonu Majevice stradali su u minskom polju, ili su ubijeni na drugi način. Hiljade ih je zatočeno u zloglasni logor u Batkoviću u kome je svakodnevno prisilno bilo

[73] Ibrišimović A., zabilježena sjećanja

[74] https://forum.krstarica.com/showthread.php/592059-Muslimani-iz-VRS-staviljeni-na-listu-za-odstrel

[75] „Dnevni avaz", *Oca su mi ubili pred mojim očima*

zatvoreno oko 2.500 civila. Ljudi, među kojima je bilo maloljetne djece i staraca, dovođeni su iz različitih dijelova BiH, tačnije iz: Banjaluke, Prijedora, Bosanskog Novog, Sanskog Mosta, Ključa, Kotor Varoši, Teslića, Travnika, Doboja, Kupresa, Jajca, Mrkonjić Grada, Bosanske Gradiške, Dervente, Bosanskog Šamca, Brčkog, Modriče, Kalesije, Bijeljine, Zvornika, Vlasenice, Šekovića, Janje i Koraja.[76]

U noći 24. na 25. septembar 1992. godine počinjen je jedan od najokrutnijih ratnih zločina nad Bošnjacima u Bijeljini. Pripadnici specijalne policije s Pala „Pahuljice" odveli su članove porodica Sarajlić, Sejmenović i Malagić na obalu Drine, u selo Balatun, 15 kilometara sjeverno od Bijeljine, tu ih ubili, a tijela bacili u rijeku. Među žrtvama bilo je sedmero djece, te četiri žene starije od 60 godina. Najmlađa žrtva imala je tri, a najstarija 73 godine. U ovom zločinu su ubijene 22 osobe.[77]

U atmosferi neizvjesnosti i svakodnevnog straha Bošnjaci su provodili godine pod srpkom vlašću na čijem čelu je u Bijelini bio predsjednik Cvijetin Simić.

„Prema objašnjenju predstavnika vlasti opštine Bijeljina na području Semberije provodi se odluka državnih vlasti Republike Srpske o smanjenju broja Muslimana. Prema navodima bijeljinskih zvaničnika ova odluka predviđa da na području Bijeljine ostane 5 % od ukupno 22.000 stanovnika muslimanske nacionalnosti.

Naravno, ovom broju od 22.000 bijeljinskih Bošnjaka treba dodati i više od 10.000 Bošnjaka Janje.[78]

13. marta 1993. godine eksplozivom su srušene bijeljinske džamije. Najstarija Atik-džamija, izgrađena je po nalogu Sulejmana Veličanstvenog 1648 - 1566. U bijeljinskim SIM novinama Pero Simić objavulje tekst o tome.

„U Bijeljini džamija više nema, ali nema ni etničkog čišćenja, kako to tvrdi Alija Izetbegović. U ranu zoru 13. marta, istog dana kada je sahranjeno 13 izmasakriranih Srba u Brčkom, Semberijom su odjeknule detonacije koje su porušile prvo tri, a zatim još dvije džamije. Nakon ovih događaja, predstavnici opštinskih organa Bijeljine i srpskih stranaka koje djeluju na ovom području osudili su ovaj rušilački čin, a predstavnici MUP-a i Stanice javne bezbjednosti su se dali u potragu za počiniocima."

---

76 https://www.hayat.ba/vijest.php?id=26742

77 „Dnevni avaz", *Tomić imena odgovornih za zločin u Bijeljini dostavlja Tužilaštvu BiH,* 3. avgust 2005., str. 9.

78 „Istine i laži", Trbić J., BZK „Preporod" Bijeljina/Sarajevo, 2013., str. 275.

Nije poznato kako je izgledala ta potraga, ali Bijeljinci su gledali pripreme za rušenje, koje je predvodila policija. Policajci su obišli sve okolne kuće i naložili stanarima da se sklone, a kad su džamije pale, obišli su ih još jednom i naredili da svako odmah popravi štetu na kući, izazvanu snažnim eksplozijama, ili će ga progutati mrak. Nakon toga su bageri završili ostalo, pa su kamioni danima odvozili krš.[79]

U junu, u organizaciji Crvenog križa Bijeljine i Tuzle deportovani su 152 osobe, a veće sistematsko protjerivanje Bošnjaka izvršeno je 1994. godine, kada su protjerani skoro svi Muslimani Bijeljine.

U septembru 1994. godine kompletno stanovništvo Janje deportovano je kamionima na linije razgraničenja i protjerano prema Tuzli. U Bijeljini je do kraja rata ostao neznatan broj Bošnjaka lojalnih srpskim vlastima.

U Bijeljini je na popisu stanovništva 2013. godine bilo 107.715 stanovnika. Srbi su apsolutno većinsko stanovništvo i popisano ih je 91.784 (85,2 %), Bošnjaka je 13.090 (12,2 %), Hrvata 515 (0,5 %) i ostalih 2.326 (2,2 %).[80]

ZVORNIK - SAPNA

Poslije Bijeljine i Janje na udaru je bio Zvornik. Od 81.111 stanovnika na području zvorničke općine Muslimana je bilo 47.855 ili 59%, Srba 30.822 ili 38% i 2.434 ili 3% Jugoslavena i ostalih. Vlasništvo nad zemljištem imali su Muslimani na površini od 277,77 km^2 ili 75,05%, a pravoslavni na 92,30 km^2 ili 24,95%.[81]

Nakon provedenih višestranačkih izbora, u Skupštini općine Zvornik bilo je 90 odbornika. SDA je imala 43 odbornička mjesta, SDS 36 i ostale stranke 11.

Građani Zvornika su osjećali tenzije mjesecima prije početka rata. Uprkos nevjerici da se u ovom gradu mogu narušiti suživot i dobri komšijski i prijateljski odnosi između Srba i Bošnjaka, tenzije su pojačavale vijesti sa ratišta u Hrvatskoj, sporadična puškaranja i incidenti koje su izazivali pripadnici rezervnog sastava JNA, koji su sve češće prolazili putevima kroz Zvornik. Zvornik nije imao većeg vojnog objekta, a najbliža kasarna koja je bila u funkciji skladišnog prostora za opremu i MTS JNA u Malom Zvorniku, na putu prema Loznici, u mjestu Ra-

79 „Istine i laži", Trbić J., BZK „Preporod" Bijeljina/Sarajevo, 2013., str. 400.

80 http://www.statistika.ba/?show=12&id=20036

81 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996, str. 31. i 32.

daljska Banja u Srbiji. Dodatno zaoštaravanje predratnih međunacionalnih tenzija pojačano je stacioniranjem oklopno - mehanizovanog bataljona JNA koji je iz Jastrebarskog u Hrvatskoj dislociran na područje Zvornika.

Agresija na Bosnu i Hercegovinu počela je 2. aprila 1992. godine, upadom organiziranih, uvježbanih, dobro opremljenih i obučenih pripadnika jedinica organiziranih u sadejstvu obavještajnih struktura iz Beograda i komande Jugoslovenske narodne armije. Prva je okupirana Bijeljina, 2. aprila 1992. godine.

Srpski predstavnici vlasti donijeli su 3. aprila odluku da se teritorija zvorničke općine podijeli na dva dijela. U administrativno sjedište novoformirane srpske općine Zvornik, po jednostranoj odluci o separaciji, u prostorijama tvornica „Standard", „Alhos" i „Vezionica" u industrijskom zvorničkom predgrađu Karakaj, 3. i 4. aprila izvršeno je izmiještanje naoružanja iz magacina Sekretarijata unutrašnjih poslova (SUP) i Teritorijalne odbrane (TO), iz centra grada. Niko se od bošnjačkih predstavnika u vlasti nije efikasno suprotstavio niti je spriječio izmještanje. Pripadnici Patriotske lige, na čijem čelu je bio Sakib Halilović Kibe, uz druge bošnjačke dobrovoljce, demonstrativno su opkolili prostorije SUP-a i provalili u magacine SUP-a, u kojima su zatekli vrlo malo upotrebljivog naoružanja i vojne opreme, koje su podijelili Bošnjacima.

Prije napada na Zvornik stanje u gradu je bilo vrlo teško. O tome Izet Mehinagić, direktor Direkcije za izgradnju pruge Tuzla-Zvornik, između ostalog, piše:

"Konkretni razlozi za zaoštravanje situacije u Zvorniku, bili su dolazak i raspoređivanje na ključne tačke oklopno-mehanizovanog bataljona JNA, pokušaj SDS da podijeli Stanicu milicije na srpsku i muslimansku, zahtjev SDS za cijepanjem Opštine i privrede po nacionalnoj osnovi, mobilizacija tzv. srpske teritorijalne odbrane (objavljena 4. aprila na RTV Srbije), incident u Sapni 5. aprila 1992. godine koji je iskorišćen kao povod za puč koji je SDS izveo u Stanici milicije i u svim organima vlasti u noći 5/6 aprila 1992. godine, i informativno-propagandna ratno huškačka ofanziva, koju su danima sprovodila sredstva informisanja Republike Srbije, a naročito lokalna informativna sredstva uz rijeku Drinu."[82]

Odluka o napadu na Zvornik donesena je na osnovu instrukcija čelnika Srpske demokratske stranke, po varijanti B, što je podrazumijevalo da se u općinama u kojima srpsko stanovništvo nije dominantno i brojčano većinsko, moraju formirati paralelne strukture i srpski organi vlasti, a teritoriju općine podijeliti tako da se jasno razgraniči srpski od nesrpskog prostora. S obzirom na to

82 Mirzet Hamzić, Zvornik od izbora do Dejtona, Sapna, Glas Drine, 1998, str. 80.

da je u Zvorniku odnos broja stanovnika Srba i Muslimana bio 30 : 65, srpska politička elita je procijenila daje potrebno na silu uspostaviti srpsku vlast u ovom gradu, uz korištenje raspoloživih resursa Jugoslovenske narodne armije, a pod agitpropovskim izgovorom o ugroženosti srpskog stanovništva od muslimanskih ekstremista.

Marko Pavlović, komandant Teritorijalne odbrane Srpske opštine Zvornik i Branko Grujić, predsjednik Srpske demokratske stranke dogovorili su u podrumskim prostorijama, u štabu SDS-a u Tršiću, u Srbiji, na sastanku 4. aprila sa poslanikom Srpske radikalne stranke u Skupštini SFR Jugoslavije Miroslavom Bogdanovićem i Zoranom Rankićem da se hitno dopreme dva autobusa naoružanih četnika, dobrovoljaca Srpske radikalne stranke i Srpskog četničkog pokreta iz Srbije za pripremljeni napad na Zvornik. Mobilizacija tzv. Srpske teritorijalne odbrane objavljena je posredstvom RTV Srbije istoga dana.[83]

Napadu na Zvornik prethodili su sastanci i pregovori na kojima su srpski predstavnici nastupali arogantno, ucjenjivački i ultimativno.

Zastavnik JNA, Mihajlo Stanojević iz Priboja, izazvao je 5. aprila u Sapni incident i ubio iz pištolja Mahmuta Memića, zvanog Mešuljak. Memić je prva ratna žrtva na području općine Zvornik. Incident se dogodio na glavnom putu kroz Sapnu na kome se okupila veća grupa građana na tradicionalnom bajramskom vašaru. Zastavnik Stojanović je predvodio grupu vojnika JNA koji su tih dana transportovali naoružanje Srbima u Petkovcima i podmajevičkim selima. U izazvanom incidentu, zastavnik je potegao oružje i ubio civila, a razjarena masa je zarobila vojnike, a u gužvi je vojno vozilo pregazilo zastavnika Stanojevića, koji je podlegao. Srpska strana je iskoristila ovaj tragični incident i ubrzala pripreme za vojnu okupaciju Zvornika.

Bošnjački politički prvaci su insistirali na smirivanju situacije te su predlagali sastanak na kojim bi se analiziralo stanje na terenu. Sastanak je održan 6. aprila 1992. godine u Hotelu „Jezero" u Malom Zvorniku, u Srbiji. Lokaciju je predložio srpski štab. Tom sastanku su prisustvovali: predsjednik Opštine Zvornik Abdulah Pašić, načelnik Sekretarijata unutrašnjih poslova Osman Mustafić, načelnik Teritorijalne odbrane Alija Kapidžić, funkcioner Saveza komunista Izet Mehinagić, Jovan Ivanović, predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Zvornik, Jovo Mijatović, poslanik Srpske demokratske stanke u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine i predsjednik Skupštine srpske Opštine Zvornik, Marko Pavlović,

83 „Skinuti su sa hljeba i vode", autora Hazima Karića i Nazima Ibrahimovića, Udruženja intelektualaca Podrinja (Tuzla, 2017), str. 22

komandant srpske Teritorijalne odbrane Zvornik. Branko Grujić, predsjednik Srpske demokratske stranke u Zvorniku i predsjednik Kriznog štaba srpske opštine Zvornik, Dragan Obrenović, kapetan Jugoslovenske narodne armije. Ovom sastanku su prisustvovali i Dragan Spasojević, komandir stanice milicije Zvornik, Ljubiša Savić Mauzer iz Bijeljine, predstavnici partijskih organa i institucija u općini Zvornik, predstavnici najvećih privrednih kolektiva, predstavnici obavještajnih organa iz Beograda i druga lica koja će kasnije odigrati važne uloge u okupaciji i otporu okupaciji u Zvorniku.

Nakon analize stanja, u popodnevnim satima definirani su i jednoglasno usvojeni zaključci s osnovnom porukom - ni po koju cijenu ne smije doći do oružanih sukoba u Zvorniku, makar se općina u potpunosti morala podijeliti na srpske i muslimanske administrativno - teritorijalne jedinice. U toku sastanka je Željko Ražnatović Arkan javno, pred ostalim prisutnima, pretukao srpske predstavnike Jovana Ivanovića i Jovu Mijatovića uz optužbe da nisu ovlašteni dijeliti srpske zemlje.[84]

Pojačano je prisustvo pripadnika JNA. redovnog i rezervnog sastava koji su svakodnevno šenlučili i provocirali s ciljem da izazovu sukobe. Srpska dobrovoljačka garda pod komandom Željka Ražnatovića Arkana stacionirana je u kasarni JNA u Radaljskoj Banji, na teritoriji Srbije, petnaestak kilometara udaljenoj od centra Zvornika. Od polovine marta 1992. godine oko 150 iskusnih oficira i operativaca Državne bezbjednosti Srbije, sa ratnim iskustvom iz Hrvatske, čekali su komandu za napad. U istoj kasarni bilo je sjedište komande artiljerijske brigade pod komandom Dragana Obrenovića. U obdaništu u Karakaju bio je stacioniran štab Gardijske brigade iz Beograda pod komandom majora Milana Stupara.

Uprkos dogovoru i zaključcima donesenim na sastanku 6. aprila u Hotelu „Jezero" u Malom Zvorniku, u Srbiji, srpski predstavnici su donijeli odluku „da se krene na Zvornik". U prostorijama Fabrike „Standard" u Karakaju, u večernjim satima 7. aprila, na sastanku na kome su bili: Zeljko Ražnatović Arkan, njegov zamjenik Marko Pejić Peja, Marko Pavlović, Branko Grujić i Dragan Spasojević, donesena je odluka da se narednog dana izvrši napad na Zvornik. Na tom sastanku, Ražnatović je smijenio Branka Grujića, a na funkciju predsjednika Kriznog štaba postavio komandira stanice milicije Dragana Spasojevića.

Artiljerijski napad srpskih snaga, uz podršku jedinice Jugoslovenske narodne armije, pod komandom Dragana Obrenovića, izvršenje iz pravca Bijeljine,

84 Izjava Izet Mehinagić, funkcioner i rukovodilac iz Zvornika, sudionik na sastanku

sa teritorije Bosne i Hercegovine i iz Malog Zvornika sa teritorije Srbije. Napad je počeo u srijedu, oko četiri sata ujutro, 8. aprila 1992. godine. Srpske naoružane formacije pod komandom Željka Ražnatovića Arkana ubrzo nakon početka pješadijskog napada zauzele su nekoliko slabo postavljenih barikada sa vrlo slabo naoružanim braniteljima Zvornika.

Zvornik su zauzeli pripadnici Gardijske brigade iz Beograda pod komandom majora Milana Stupara. pripadnici Srpske dobrovoljačke garde pod komandom Željka Ražnatovića Arkana i Marka Pejića Peje, dobrovoljci Srpske radikalne stranke, Srpskog četničkog pokreta, pripadnici desantnog bataljona SRS, „Beli orlovi", mobilisani pripadnici policije iz Loznice u sastavu jedinice nazvane „Gogićevci", uz artiljerijsku podršku artiljerijskog puka Jugoslovenske narodne armije, te uz podršku redovnog i rezervnog sastava srpske milicije i srpske Teritorijalne odbrane Zvornik. U popodnevnim satima istoga dana, počeo je proces etničkog čišćenja, pojedinačna i masovna ubistva civila.[85]

Neposredno prije napada, 8. 4. oko 1: 00 sat, na ulazu u grad iz pravca Bijeljine, na barikadi pored Drine, branitelji grada su zarobili Milorada Ulemeka Legiju, Vojina Vučkovića Žuču, njegovog brata Dušana Vučkovića zvanog Repić i Miroslava Bogdanovića, poslanika Srpske radikalne stranke u Skupštini Srbije.

Predali su ih u policijsku stanicu u Zvorniku, a u vozilima koja su koristili pronađene su sajle za tihe likvidacije, vatreno oružje za blisku borbu, pištolji, automatske puške, sanduci municije i bombi i različito hladno naoružanje i iskaznice izdate od bezbjednosnih organa Jugoslovenske narodne armije, različitih političkih stranaka, Legije stranaca, kao i dozvole izdate iz obavještajno - sigurnosnih organa SFR Jugoslavije za nesmetano kretanje u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.[86]

Istoga dana, načelnik SUP-a, Osman Mustafić donosi odluku o njihovom oslobađanju. Takvu odluku je donio nakon intervencije njegovog školskog druga Vojislava Jekića, koga je komandant srpske Teritorijalne odbrane Zvornik, Marko Pavlović, angažirao da urgira kod načelnika Mustafića na oslobađanju ove četverice napadača na Zvornik. Za njihovo oslobađanje urgirao je i Neđo Bošković, načelnik Kontraobavještajne službe iz Beograda, čiji je Milorad Ulemek Legija bio član najužeg ličnog obezbjeđenja. Preko hidroelektrane na Drini u

85 „Skinuti su sa hljeba i vode", Hazim Karić - Nazim Ibrahimović, Udruženje intelektualaca Podrinja, Tuzla, 2017., str. 22-23.

s Izjava Asim Alić, http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudienie za ratne zločine/Srbija/Zvornik %20I%20za%20sait/transkripti/14-10-03-2006.pdf (str. 7, 8 i 9)

Srbiju ih je prebacio Mustafa Jatić, uz pomoć inspektora Fadila Mujića oko 18: 45 sati.

Predsjednik Opštine Zvornik, Abdulah Pašić, načelnik SUP-a Osman Mustafić, načelnik TO, Alija Kapidžić, funkcioner Saveza komunista Izet Mehinagić i drugi općinski prvaci, napustili su grad i preko mosta na Drini, pobjegli u Srbiju, ili putevima ka Sultanovićima, Liplju, Snagovu, otišli u pravcu Kalesije i Tuzle.

Slika XXXX: *Komandant Hajro narodni heroj "Zlatni ljiljan"*

U prostorijama zvorničkog dopisništva Sarajevskog „Oslobođenja" Arkanovci su zarobili novinara Kjašifa Smajlovića i nakon mučenja ga likvidirali.

U sjevernom dijelu općine Zvornik, posebno nakon ubistva civila Mahmuta Memića, bošnjačko stanovništvo odlučnije prihvata pozive za organizaciju otporu i noćne straže sa slabim naoružanjem, udružuju se u manje jedinice. Korodinaciju vrši Hajrudin Mešić, kapetan JNA, koji je napustio aktivnu službu 1990. godine i vratio se u rodnu Srednju Trnovu, a poslije je službovao na mjestu komandira stanice milicije u Ugljeviku. Kada su stacionirane jedinice rezervnog sastava JNA u Starom Ugljeviku, Kapetan Hajro izuzima dio naoružanja i sa nekoliko aktivnih pripadnika milicije prelazi u Teočak.[87] Iz Teočaka je djelovao na okupljanju istomišljenika koji su spremni oduprijeti se napadima na muslimanska podmajevička sela na području ovog dijela općine Ugljevik i sjevernom dijelu općine Zvornik. U selima Kovačevići, Vitinica, Sapna, Međeđa, Nezuk, Zaseok, dijelovima Rastošnice i u Teočaku, uspostavljene su linije odbrane na strateškim kotama oko muslimanskih sela.

Srpske vlasti, uz podršku stotina naoružanih vojnika koje mobiliše obavještajna komanda JNA i obavještajne civilne strukture provodi teror nad Bošnjacima s ciljem uspostavljanja potpune kontrole nad kompletnom teritorijom općine Zvornik i potpunim progonom Bošnjaka. Formiraju logore, a veći broj Bošnjaka zarobljen je i zatvoren u prostorije Fabrike „Standard" Zvornik, u kojima je smještena komanda oružanih formacija i srpska civilna vlast u Zvorniku. Njih

87 http://heroji.ba/hajrudin-mesic/

su čuvali pripadnici policije u Zvorniku, a ispitivali, pljačkali, mučili, zlostavljali i ubijali pripadnici naoružanih srpskih formacija. Logori i mučilišta za Bošnjake su formirani u „Alhosu", u klaonici Vojne ekonomije „Branjevo", u prostorijama ciglane „Novog izvora", pritvorskoj jedinici u prostorijama SUP-a, u kancelarijama Suda u Zvorniku, motelu „Vidikovac" na Diviču, upravnoj zgradi „Novog izvora", u Domu kulture u Čelopeku, Tehničkom školskom centru u Karakaju, Domu kulture u Pilici, Domu kulture, privatnim i školskim objektima u Drinjači, školi i privatnim objektima u Liplju, prostorijama Osnovne škole „Mitar Trifunović Učo" u centru Zvornika, prostorijama obdaništa u gradu, u džamiji u Đulićima i više drugih džamija u različitim prilikama i periodima, i drugim za to prikladnim mjestima. U svim zatočeničkim logorima izvršena su zvjerska mučenja, pljačka, maltretiranje, silovanja i ubistva Bošnjaka Zvornika, starosnog uzrasta od tek rođene bebe do staraca u devetoj deceniji života oba spola.[88]

U Zvorniku su, u gradskoj jezgri 9. aprila radnici Komunalnog preduzeća prikupili 15 tijela ubijenih Bošnjaka. U narednih petnaest dana sakupili su oko 50 tijela ubijenih. Među ubijenima bilo je i četvero Srba koje su pripadnici naoružanih srpskih formacija ubili zbog toga što su pokušali zaštititi komšije Muslimane.

Tijela ubijenih su transportirana u prostorije Fabrike „Alhos", gdje je obavljana obdukcija pri čemu je utvrđeno da su uglavnom likvidirani vatrenim, ali i hladnim oružjem. Patološku obradu posmrtnih ostataka obavljao je doktor VMA Beograd Zoran Stanković, major JNA.

Srpske okupacione vlasti uspostavljaju nove općinske organe bez Bošnjaka, zauzimaju sve administrativne funkcije, slave pobjedu, oslobođenje grada i upućuju poziv Srbima širom svijeta na mobilizaciju, da dođu u pomoć u borbi protiv „zelenih beretki", „mudžahedina", „Turaka". Uspostavljaju potpunu kontrolu medijskog prostora i šire paniku i strah od neprijatelja, s kojima su do prije nekoliko dana živjeli u slozi i zajednički planirali bolju budućnost s ciljem očuvanja mira bez prolivanja krvi po svaku cijenu.

Pored Arkanovih „Tigrova", u Zvorniku su u prvoj polovini aprila 1992. godine bili pripadnici oružanih skupina nazvani „Beli orlovi" - dobrovoljci Srpske radikalne stranke, pod komandom Zorana Obrenovića Aždaje, iz Obrenovca, rođenog u Snagovu, pripadnici jedinice Srpske radikalne stranke „Dušan silni", pod komandom Milana Ilića, „Gogićevci", naoružana skupina u sastavu polici-

88 „Skinuti su sa hljeba i vode", autora Hazima Karića i Nazima Ibrahimovića, Udruženja intelektualaca Podrinja (Tuzla, 2017), str. 31 i 32.

jskih struktura pod komandom boksera Milorada Gogića, sina Muhameda iz Zajače kod Loznice, koje je doveo načelnik SUP-a u Loznici, oficir državne bezbjednosti Srbije, Vojislav Jekić, na poziv načelnika policije Miloša Pantelića, a u dogovoru sa Brankom Grujićem. Stojan Pivarski. Svetislav Mitrović Niski, Darko Janković, poznat kao Pufta, Sava Janković, Goran Sarić, Ivan Korać Zoks, Miroslav Vuković Vojvoda Ćele, Šaša Ćireldžić, Dragan Slavković Toro i mnogo drugih pripadnika rezervnog sastava JNA i oficira i operativaca bezbjednosnih organa iz Beograda, koji su uglavnom prošli specijalne obuke za ratna dejstva i učestvovali u ratu na teritoriji Hrvatske, dolaze početkom aprila autobusima iz Beograda.

Pripadnici jedinica koje su okupirale grad Zvornik, provode selektivne egzekucije Bošnjaka u njihovim avlijama, stanovima i na kućnom pragu. Spiskove za likvidaciju već su imali pripremljene u organima srpskih separatističkih vlasti.

Na sastanku vojnog i civilnog srpskog rukovodstva, koji je održan 9. aprila naveče, zamjenik komandanta Srpske dobrovoljačke garde, Željka Ražnatovića Arkana, major Marko Pejić Peja podnosi raport pukovniku Jugoslovenske narodne armije Svetozaru Miloševiću, da je Zvornik "oslobođen".

U kući veterinara Izeta Sabirovića danima su se, u podrumskim prostorijama, sakupljali komšije gdje su bili sigurniji od granatiranja. Dan poslije neprospavane noći, sa 8. na 9. april, malo prije podne, došli su naoružani vojnici sa „fantomkama" na glavama u Izetovu avliju. Izet Sabirović je izašao preko praga i pokošen bez upozorenja rafalom iz automatske puške.[89] Ubijali su bez upozorenja, optužbe i presude. Ubijeni su brojni ugledni Bošnjaci, koje su zatekli u njihovim kućama. Strah i teror su bili intenzivirani s ciljem zastrašivanja i progona Bošnjaka, a oni koji su na bilo koji način verbalno negodovali, ubijeni su. Ubijeni su i pojedini Srbi koji su pomagali Bošnjacima.

U naseljima na zapadnom dijelu općine Zvornik, na putnoj komunikaciji Zvornik - Snagovo - Caparde - Kalesija hiljade ucvijeljenih, opljačkanih i prognanih civila traže spas u bjekstvu. Na potezu od Perunike na Snagovu preko Liplja i Kamenice do Glodi pod Udrčem, na prostoru bošnjačkih naselja u jugozapadnom području općine Zvornik. prognanici iz gradskog područja Zvornika nalaze trenutno utočište i spas. U stanju opšteg nesnalaženja i neizvijesnosti, vojno sposobni civili se aktivnije udružuju i uspostavljaju intenziivne noćne straže i kontrolu putnih pravaca na prilazima ovim selima. Na Snagovu

89 http://avaz.ba/vijesti/bih/367943/odgovorni-za-smrt-bosnjaka-mirno-zive-u-gradu-na-drini

je aktivan Mirsad Velić Mićo, sa grupom mlađih momaka, u Jošanici, Bajrićima i Novom Selu aktivniji od drugih je Almir Seferović, dok su u Kamenici predvodnici inicijativa za organizovaniji prihvat prognanih i kontrolu teritorija Idriz ef. Memić, Suljo Hamzabegović, Safet Mehmedović, Muhamed Cikarić, Šaban Redžić, Husein Redžić i drugi.

Novouspostavljeni organi vlasti uvode policijski čas, donose odluku o radnoj obavezi i stavljaju sve privredne resurse u službu zadovoljenja vojnih potreba. Koordinirane aktivnosti ukazuju na dobro provođenje ranije jasno definiranih planova o zaposjedanju Zvornika i njegovog etničkog čišćenja od nesrba.

Teror i ubistva u gradskom središtu u Zvorniku provodile su naoružane formacije iz Srbije uz materijalnu, logističku i operativnu podršku u ljudstvu od policijskih, administrativnih i vojnih struktura u Zvorniku. Željku Ražnatoviću Arkanu je Dragan Spasojević isplatio 250.000 njemačkih maraka za okupiranje Zvornika.[90]

Sve naoružane jedinice i pojedinci koji „dolaze da brane srpske interese u Zvorniku" stavljaju se pod komandu Srpske teritorijalne odbrane Zvornik, čiji je komandant major Marko Pavlović.

Na srednjovjekovnoj kuli iznad centra grada, na Kula Gradu, Samir Ništović - Kapetan Almir, Asima Hadžića i grupe odvažnih Bošnjaka, organiziraju jedinicu za otpor.

Branitelji koji se pokušavaju organizirati na Kula Gradu, usporili su okupaciju kompletne zvorničke teritorije i spriječili da naoružane skupine, pod komandom srpskih vlasti, brzo zagospodare cijelom teritorijom zvorničke općine i provedu ekspresno planirano etničko čišćenje.

Na Kula Grad su pristizali dobrovoljci iz raznih dijelova općine Zvornik. Kada su čuli da je okupiran Zvornik, i grupa boraca iz Kamenice pridružila se borcima na Kula Gradu.

Po naređenju general-majora Save Jankovića, komandanta 17. korpusa JNA, izvršen je avionski napada 11. aprila na Kula Grad.

Osim na tvrđavi i naselju iznad grada u Kula Gradu, gdje je organizirana oružana grupa branitelja grada koja se svakoga dana povećavala novim dobrovoljcima, organizirale su se i seoske jedinice na teritoriji Šapne, Goduša,

---

90 Izjava svjedoka pod pseudonimom B-161 na haškom suđenju Slobodanu Miloševiću, 22. maja 2003: http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/Tran-skripti/Transkripti%20sa%20sudienia%20Slobodanu%20 Milosevicu%20%2835%29/Transkript%20sa%20sudienia%20Slobodanu%20Milosevicu%20%2022.%20maj%202003..pdf, str. 318

SA03 6013

str.pov. 10/86-2284
14.04.1992.

komanda 17.korpusa
str.pov.zroa 11/43-477
10.04.1992 godine

podrska - dejstvo
lba, trazi.-

komandi 2. vojne oblasti
/operaticni centar/x

zahtevamo d
danan11.04.1992 godine u 09,00 casova dejstvujete sa
lba po kuli u zvorniku. dejstvo zahtevamo kako bi neutralisali
snage koje dejstvuju po nasim jedinicama koje brane mostove na
reci drini.

k o m a n d a n t
general-major
savo jankovic.

PRIMLJENO: 110492 (dan i mesec) (čas i minut) (potpis)
OBRAĐENO: 110492 (dan i mesec) (čas i minut) (potpis)
PREDATO: 110492 (dan i mesec) (čas i minut) (potpis)

Slika br. 8. *Naredba Komandantaf 17. Korpusa JNA Generala Save Jankovića o napadu lovačke borbene avijacije na branitelje Zvornika*

Kovačevića, Selimovića, Međeđe, povezanih sa teritorijom kalesijske općine preko naselja Jajići.

Srpski funkcioneri uspostavljaju potpunu dominaciju u Zvorniku, kupirajući sve poluge vlasti.

Formira se Privremena vlada srpske opštine Zvornik, čiji je predsjednik Branko Grujić, komandir Policijske stanice Zvornik je Dragan Spasojević, a načelnik Stanice javne bezbjednosti je Miloš Pantelić.

Srpske vlasti formiraju Komisiju za asanaciju bojišta i sakupljaju u gradu tijela ubijenih civila, vrše njihovu patološku obradi i ukopavaju u masovnu grobnicu u mezarju Kazanbašča.

Veći dio artiljerijskog oruđa stacioniran je u Karakaju odakle dejstvuje ka Kula Gradu. Granatiranje Kula Grada je bilo intenzivno i sa nesmanjenom žestinom i upornošću.

Pokušaji pješadijskih upada iza bedema srednjovjekovne tvrđave bili su svakodnevni. Dio artiljerijskih snaga istovremeno dejstvuje iz industrijske zone Karakaja ka naseljima zvorničke općine: Sapni, Godušu, Vitinici i Kovačevićima u kojima su uspostavljeni punktovi na prilaznim putnim komunikacijama i djelimično linije odbrane od napada prema srpskim selima. Polovinom aprila dio artiljerijskog puka JNA prekomandovan je na Snagovo i stacioniran u srpskom naselju na Jeremića brdu, odakle je dejstvovao sa jugozapada na Kula Grad, naselja Snagovo, Jošanicu, Bajriće i Sultanoviće koji su bili u dometu teških artiljerijskih cijevi.

Krizni štab u Kozluku, naselju sa 5.500 stanovnika, skoro u potpunosti Bošnjaka, intenzivno je pregovarao sa srpskim predstavnicima o predaji naoružanja. U Zvornik i Kozluk je odmah po okupaciji Zvornika došla delegacija vjerskih službenika predvođena Muhamed ef. Lugavićem. Prethodno su se dogovorili sa vladikom Zvorničko-tuzlanske eparhije Vasilijem Kačavendom da zajedno posjete Zvornik koji su kontrolisale srpske vlasti. Vladika Vasilije Kačavenda, Muhamed ef. Lugavić, Hasan ef. Spahić i Abdulah ef. Hodžić posjetili su Zvornik, razgovarali u Karakaju sa Arkanovim zamjenikom, koji je rekao kako je na čelu Medicinskog centra u Zvorniku musliman, dr. Muhamed Jelkić i da se tih dana nije ništa strašno dogodilo u Zvorniku. Delegacija je istoga dana posjetila Kozluk gdje ih je dočekao Fadil Banjanović i dogovoreno je da se uspostave mješovite straže s ciljem zaštite stanovnika od upada i pokolja. Vladika Kačavenda je saopštio okupljenom narodu u Kozluku zaključke sa sastanka. Delegacija vjerskih službenika je opljačkana na povratku ka Tuzli, a u Dubnici, na području Kalesije oduzeto je policijsko vozilo Stanice javne bezbjednosti Tuzla u kome su putovali.[91]

Pregovore sa ultimatumima za predaju naoružanja srpske vlasti, su vodile i sa stanovnicima u Kamenici, Snagovu, Liplju, Sapni. Kovačevićima, te Klisi, Đulićima, Skočiću, Kučić Kuli i drugim selima naseljenim muslimanskim stanovništvom.

Nakon uspostavljanja kontrole, srpske vlasti su pozivale radnike na posao, ali nije dopušteno Bošnjacima da se vraćaju na svoja radna mjesta. Ukoliko bi se pojavili na poslu, odmah su hapšeni, ubijani ili odvođeni u logore. U Zvorniku je u to vrijeme trajao pravi lov na Bošnjake koji su bili stavljeni van zakona.

---

91 Izjava Muhamed ef. Lugavić o odlasku delegacije vjerskih izaslanika u Zvornik na početku ratnih dejstava

U gradu vladaju haos i kriminal. Pljačka se sistematski i organizirano bošnjačka imovina, ali i društvena dobra i transportuje se preko Drine na teritoriju Srbije. Zatočenici u logoru „Ciglana" prinuđeni su da iznose vrijednosti iz napuštenih kuća i stanova, utovaraju ih na kamione, a zatim maskiraju ciglom i opekarskim blokovima nakon čega je bošnjačka imovina transportovana ka Sapcu, Rurni, Loznici, Kraljevu, Beogradu, Novom Sadu, Valjevu i širom Srbije. Zatočeni logoraši su prinuđeni da pljačkaju prazne bošnjačke kuće i stanove, a prikupljene vrijednosti, bijela tehnika i druga pokretna imovina se skladište u magacine na više lokacija u industrijskoj zoni u Karakaju.

Nove srpske vlasti Zvornika svakodnevno upućuju javne ultimatume Bošnjacima da predaju naoružanje. Uporedo, predstavnici kriznih štabova u srpskim naseljima zahtijevaju od komšija Bošnjaka da postanu lojalni novim srpskim vlastima.

Potkraj aprila iz magacina tuzlanske kasarne JNA na Kozlovcu u Zvornik je dopremljeno pješadijsko naoružanje i opremu kojom se moglo za borbu osposobiti oko 5.000 vojnika.

Dopremanje novih količina naoružanja i opreme ohrabrile su srpsko stanovništvo, kao i pristizanje sve većeg broja rezervista, angažiranih oficira obavještajnih organa SFRJ, JNA, ratnih veterana iz Hrvatske, dobrovoljaca iz Srbije. U svim zvorničkim selima sa većinskim srpskim stanovništvom podijeljene su uniforme i lako pješadijsko naoružanje pa su puškaranja i ispaljivanje rafala po kućama i naseljima u kojima su živjeli Bošnjaci, bile svakodnevne pojave. Na istaknutim kotama Srbi su kopali rovove u svojim selima i gradili utvrđene bunkere.

Formirane su seoske čete i imenovani komandiri jedinica. Njihov zadatak, osim utvrđivanja borbenih položaja, bio je organizacija stražarenja i svakodnevna tortura komšija Bošnjaka rafalnom i snajperskom paljbom. Uz to, komandiri seoskih jedinica imali su zadatak, u sadejstvu sa vojnicima JNA i članovima mjesnih kriznih štabova, da upućuju ultimatume komšijama Bošnjacima za predaju naoružanja. Često su organizirani sastanci u selima između komšija na kojima su Bošnjaci uglavnom pozivali na suživot i mirnodopska rješenja nudeći zajedničke straže, a u nekim slučajevima i predaju oružja. Srbi nisu pristajali na zajedničke straže, najčešće zbog straha od svojih nadređenih u vojnim i civilnim strukturama koji su naredili da se ne smije sa Muslimanima organizirati bilo kakva vrsta saradnje. Ekstremniji pojedinci i kriminogene osobe, domaći Srbi, među kojima je bilo i povratnika sa hrvatskih ratišta, ali i radikalnije nastrojenih pripadnika četničkih organizacija i postrojbi, otvoreno su pokazivali svoje opredjeljnje i želju za oružanim sukobima protiv komšija Muslimana.

Intenziviraju se artiljerijski i pješadijski napadi na naselja sa muslimanskim življem. Grupe dobrovoljaca iz Nezuka, Zaseoka, Sapne i drugih podmajevičkih muslimanskih sela prebacuju se 24. i 25. aprila na prostore sela Klisa, Đulići, Lupe, Dardagani, Hajdarevići s ciljem da privuku dio srpskih snaga i olakšaju odbranu Kula Grada izvođenjem diverzanstkih akcija na srpske položaje. Dobrovoljce predvode kapetan Hajrudin Mešić, Senad Hodžić - Crni Labud i Hase Tirić.

Nakon prelaska, u Zaseoku se formiraju linije odbrane šireg područja Sapne na potezu Baljkovica - Nezuk - Zaseok - Kraljevići - Vitinica - Kovačevići - Goduš - Zečija Kosa, koja je ostala neosvojena do kraja rata.

26. aprila 1992. godine, poslije intenzivnih svakodnevnih napada artiljerije JNA, uz podršku naoružanih formacija iz Srbije, elitnih policijskih jedinica i pripadnika jedinica specijalaca sigurnosnih službi iz Beograda, popustila je odbrana Kula Grada. Srpske jedinice su zagospodarile dominantnom kotom iznad grada, a branitelje potisnule prema Kamenici, Snagovu i sapanjskom području. Nakon pada Kula Grada, pojačani su napadi na bošnjačka sela i ultimatumi za predaju naoružanja.

U naselju Snagovo se dogodio jedan od prvih monstruoznih masovnih zločina, 29. aprila 1992. godine. U po bijela dana, civili su izvedeni iz okolnih šuma u kojima su se sedmicama skrivali od srpskih naoružanih pljačkaša u uniformama i svakodnevnog granatiranja artiljerijskim oruđima sa Jeremića brda iz srpskih sela. Grupu od 36 civila postrojili su uza zid garaže Mehmeda Ibrahimovića na lokalitetu Rašidov Han i strijeljali rafalima iz automatskog naoružanja.

Komandant Štaba teritorijalne odbrane Zvornik, major Marko Pavlović predvodi tim srpskih funkcionera, obilazi srpska sela i od lokalnih komandira i predstavnika kriznih štabova zahtijeva da traže od muslimana predaju naoružanja. Inscenira nekoliko oružanih incidenata koje pripisuje „zelenim beretkama", a takve argumente koristi tokom sastanaka o predaji naoružanja sa muslimanskim predstavnicima. Pozivaju se vojno sposobni muškarci da se jave u policijsku stanicu u Zvorniku radi evidentiranja. Prijavilo se stotine bošnjačkih muškaraca koji su vjerovali novim vlastima. Mnogi su završili u logorima, mučeni, zlostavljani i ubijani. Patolog Zoran Stanković sa Vojno-medicinske akademije iz Beograda, u prostorijama „Alhosa" u Zvorniku 30. aprila je izvršio obdukciju 28 žrtava Muslimana. Patološki nalaz radi po nalogu istražnog sudije Vojnog suda u Beogradu.

Ponovo je po istom nalogu 5. maja 1992. godine izvršio obdukciju 62 tijela bošnjačkih žrtava. Sve žrtve su identificirane na osnovu ličnih dokumenata koji

su nađeni u njihovoj odjeći i upakovane u crne vreće sa identifikacijskim podacima.

Zatočeni Muslimani se angažiraju na prinudnom radu u proizvodnji opekarskih proizvoda u „Novom izvoru", zatim rade na čišćenju gradskih četvrti od ruševina, pomažu u pljačkanju imovine iz praznih privatnih bošnjačkih ugostiteljskih, uslužnih objekata, kuća i stanova.

Pljačkaške pohode su organizirali pripadnici naoružanih jedinica bezbjednosnih organa iz Beograda.

U Grbavcima je 21. maja zarobljeno i zvjerski pogubljeno 69 osoba, uglavnom vojno-sposobnih muškaraca. Zarobljeni su bez najave i ikakvog razloga, a ubijeni pod izgovorom da kriju naoružanje.

Formiranjem Vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine, 12. maja 1992. godine formalno je preustrojena i organizacija jedinica i formacija naoružanih srpskih snaga u Zvorniku. Zvornička brigada pod komandom Dragan Obrenovića pripojena je Drinskom korpusu. Birčanskom brigadom komanduje Svetozar Andrić iz Šekovića.

U Drinjači su 25. maja zarobljeni stanovnici sela Kostijerevo, Pahljevići, Sopotnik i zatočeni u domu kulture i školskoj zgradi. Zvjerska mučenja i tortura okončani su strijeljanjem 30. maja ispred doma kulture. U Drinjači je ubijen (klanjem i na druge načine) 91 muškarac, a žene i djeca su deportovani na prostore tuzlanske teritorije pod kontrolom legalnih organa Republike Bosne i Hercegovine. U toku strijeljanja i u operacijama etničkog čišćenja područja Drinjače, u periodu od 25 do 30. maja 1992. godine ukupno je ubijeno 111 civila. Mučeno je, zlostavljano i silovano više žena i djevojaka. Strijeljanje su preživjeli Kadir Dautović i Hasan Alić.

Zatočeno je 25. maja kompletno stanovništvo Diviča, njih oko 500. Žene i djeca su deportovani ka Tuzli i pušteni između linija razdvajanja u Memićima na putu Tuzla - Kalesija. Muškarci su zatočeni u upravnoj zgradi „Novi izvor", odakle je odvedeno u nepoznatom pravcu njih 11. Ostali su prebačeni u dom kulture u Čelopeku.

28. juna 1992. godine, na pravoslani praznik Vidovdan, zvjerski je ubijeno 29 zatočenika, a više od 30 ranjeno. Svakodnevno je sedmicama mučeno 163 zatočenika u logoru u Čelopeku na najsvirepiji način.[92] Preživjelo je svega 83

[92] Optužnica Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije br. KTRZ.br.17/04 od dana, 12.08.2005. godine, Beograd, protiv Grujić Branka, Popović Branka, Vučković Duška zvanog Repić, Slavković Dragan, zvanog Toro, Korać Ivana, zvanog Zoks, Filipović Siniše, zvanog Lopov i Dragićević Dragutina, zvanog Bosanac, str. 4

logoraša, koji su prebačeni u direkciju „Novog izvora", a poslije u logor u Batkoviću.

Jedinice okupacionih srpskih snaga zarobile su kompletno stanovništvo sela Liplje i zatočili ih u dvije kuće. Zatvoreno je 22. maja u dvije dvospratnice u zaseoku Salihovići oko 420 žena, muškaraca, djece i staraca. Logor je služio kao mučilište, u kome su djevojčice i žene silovane pred najbližim članovima porodice, muškarci mučeni svirepim tehnikama i ubijani brutalnim metodama. Ubijena su 22 civila za vrijeme zlostavljanja i oslobađanja logora. Oslobodili su ih 2. juna u akciji slabo naoružani borci Liplja, Novog Sela, Kamenice, Glumine, Snagova i drugih sela.

Logor u Liplju jedini je oslobođeni logor u proteklom ratu u Bosni i Hercegovini.

Progoni i ubijanje Bošnjaka na području zvorničke općine nastavljaju se 27. maja 1992. godine kada Srbi iz mjesta Malešić, Odžačina, Miloševići i Androvići napadaju selo Jusiće pri tome ubijajući 49 muškaraca. O ovom zločinu nema preživjelih svjedoka niti ikakvih svjedočenja.

04276215

Komanda brigade SV
"Birač"
Dana: 28.05.1992. godine
Šekovići

ŠTABU TO ZVORNIK

Obavještavamo Vas da se do današnjeg dana nije učinilo ništa na formiranju 6 pb, lad PVO i tč, i da iste jedinice nismo u stanju staviti pod našu komandu jer ih i dalje angažujete po sopstvenom nahodjenju.
Na osnovu zapovesti za organizaciju odbrane od 15.05.1992.god.

N-A-R-E-D-J-U-J-E-M:

1. Izvršiti formiranje navedenih jedinica iz OdTO,
2. Odrediti starješinski kadar u saradnji sa sekretarijatom za NO,
3. Obezbjedite smještaj ljudstva u fabriku Standard zajedno sa Vladom SO Zvornik,
4. Zabranjujem upotrebu istih jedinica bez mog odobrenja,
5. Zabranjujem izvodjenje širih akcija bez koordinacije sa K-dom brigade SV "Birač" i sa susjednim jedinicama na vašoj teritoriji,
6. Iseljavanje muslimanskog stanovništva mora biti organizovano i uvezano sa opštinama preko kojih se vrši iseljavanje. Iseljavati se mogu samo djeca i žene, a muškarce sposobne za borbu ostavljati u logorima radi razmjene.
7. Uputite k-nte navedenih jedinica radi prijema konkretnih zadataka.

KOMANDANT
Major
Svetozar Andrić

Naredba Komandanta Svetozara Andrića o formiranju zatočeničkih logora za Muslimane

U Zvornik, na poziv novoformiranih srpskih vlasti, dolazi Kapetan Dragan koji formira jedinicu pod nazivom "Knindže" i stacionira se u motelu „Vidikovac" na Diviču. Bošnjačke kuće na Diviču, koje su ostale prazne nakon deportacije i zločina nad Bošnjacima ovog prigradskog naselja, Kapetan Dragan pljačka i uništava u toku obuke svojih formacija. Kapetan Dragan je koristio zatočene Bošnjake za obuku svojih specijalnih postrojbi, naređujući klasični lov na ljude.

Kada se pročulo o silovanjima, mučenjima i zlodjelima u logoru Liplje, u kameničko-snagovskom području se donosi konačna odluka o borbi branitelja protiv srpskih okupacionih snaga, bez obzira na ishod.

Komandant novoustrojene Birčanske brigade, Svetozar Andrić, donosi 28. maja naredbu da se formiraju zatočenički logori za Muslimane radi razmjene za Srbe.

U prvoj polovini maja počinju pristizati veće grupe Srba iz Zenice, Kaknja i Tuzle, a u subotu 30. maja u Zvornik dolazi više od 3.000 Srba iz Kladnja, Živinica i Banovića. Nakon neuspjelog pokušaja zauzimanja muslimanskih sela oko Živinica i Kladnja, naoružani Srbi predvođeni Dragomirom Vasićem iz sela Brnjica, Gornja Brnjica, Podgajevi, Kotornica, Noćajevići, Dunajevići, Jošje, odlučuju da se samoincijativno isele. Iseljavaju se tokom noći 28. i 29. maja sa kompletnim naoružanjem, opremom, vozilima, traktorima i kamionima natovarenim ličnim stvarima neometani od bilo koga u pravcu Šekovića, a nakon toga prema Zvorniku gdje im je obećan smještaj.

U Štabu Teritorijalne odbrane u Zvorniku donosi se odluka da se evakuacija obavi sa jednog zbornog mjesta vozilima i da se vojno sposobni muškarci odvoje od žena, starijih, djece i bolesnih, te da se ispoštuje naredba komande Prve birčanske brigade Vojske RS o zadržavanju vojno sposobnih muslimanskih muškaraca u logorima za razmjenu za Srbe. Naredbu je 28. maja potpisao komandant brigade Svetozar Andrić u komandi u Šekovićima. Transport Bošnjaka iz sela u donjem slivu rijeke Sapne prema tuzlanskom području, pod kontrolom legalnih organa Republike BiH, planira se izvršiti preko teritorije pod kontrolom Birčanske brigade Vojske RS.

Na velikoj poljani pored puta u Bijelom Potoku vlasnici su primorani vozila sa stvarima parkirati. Ključeve od vozila nasumično otimaju uniformirani vojnici, a vozila odmah prisvajaju i odvoze. Na Bijelom Potoku muškarci su odvojeni od žena i dece, vezane su im ruke iznad glave i natjerani su u kamione.

Žene i djecu su sa Bijelog Potoka odvezli kamionima i jednim autobusom. U Memićima su mlađe djevojke odvojene i zatvorene u zgradi škole, odakle su puštene sutradan.

Muškarci su odvojeni od žena, staraca i djece i kamionima odvezeni oko podne u pravcu Karakaja. Kamioni kojima su odvezeni muškarci zaustavljaju se ispred Tehničkog školskog centra u Karakaju. U Štabu srpske Teritorijalne odbrane u Zvorniku obavještavaju komandanta Zvorničke brigade Vidoja Blagojevića da je zatvoreno oko 700 muslimanskih muškaraca, a on naređuje da se postupi po naredbi da se vojno sposobni muslimani zadrže radi razmjene za Srbe.

Iz prostorija Tehničkog školskog centra izvedeno je oko 160 zatočenika koji su ubijeni. Osim egzekucija u prostorijama TŠC, Gerinoj klaonici, egzekucije su izvršene i na više lokaliteta u Karakajskom polju, na obalama Drine.

Petog dana po dovođenju zatočenih Bošnjaka u prostorije Tehničkog školskog centra, izvršena je njihova evakuacija i preseljenje u dom kulture u Pilici.

Kada su svi izašli iz sale, ostalo je 70 mrtvih i onih koji nisu mogli da se kreću i da izađu iz sale Tehničkog školskog centra do autobusa. Mrtve su odvezli radnici Komunalnog preduzeća, a preživjele povrijeđene Bošnjake odveli su zajedno s mrtvima i likvidirali ih u Gerinoj klaonici vojnici u maskirnim uniformama, kojima je komandovao Stojan Pivarski. Ujutro, u nedjelju, 8. juna 1992. godine, iz doma kulture u Pilici preživjele Bošnjake, njih oko 500 odvoze kamionima u Karakaj i masovno likvidiraju pripadnici u uniformamam vojne policije VRS predvođeni Miladinom Todorovićem Dželatom i Draganom Ristanovićem Pipom.

Đuliće su naselile srpske izbjeglice iz Brnjice kod Živinica, a zatečene starce, žene i djecu, te muškarce koji su uhapšeni u toku pretresa terena, vojnici i policajci zatvaraju u džamiji u Đulićima. Džamija u Đulićima postala je mjesto stravičnih zločina, pri čemu su silovane žene i djevojke, a njihovi roditelji, muževi i djeca su to morali gledati. Nekoliko žrtava je ubijeno uz primjenu stravičnih metoda mučenja.

Pokolj mještana iz sela i zaselaka u donjem slivu rijeke Sapne počinjen 19. juna 1992. godine najmasovniji je i najoragniziraniji zločin u agresiji na BiH prije genocida u Srebrenici.

Kapetan Hajro predvodi borce na sapanjsko-teočanskom ratištu i organizira odbranu u sadejstvu sa najbližim saradnicima Hasetom Tirićem, Senadom Mehdinom Hodžićem, Šemsudinom Muminovićem i drugima, te uspješno odlijeva strašnim atacima neprijateljskih snaga.

U saradnji sa borcima na kalesijskom ratištu, nadljudskim naporima uspijevaju očuvati pod kontrolom uski koridor kros selo Jajići, kojim su povezani sa ostatkom tadašnjeg šireg tuzlanskog slobodnog područja.

Opremaju i naoružavaju dobrovoljce u jedinicama organiziranim u odred. Intenzivno se opremaju logističkim sredstvima i aktiviraju propagandno djelovanje uz angažman novinara Hasana Hadžića, koji prati dešavanja i izvještava javnost sa ratnih područja sapanjsko- teočanskog kraja. Ubrzo je formirana radio - stanica „Glas Drine", a pored Hasana Hadžića u ekipi su Zijad Nuhanović, Almasa Hadžić, Ahmet Bajrić Blicko, a kasnije su se pridruživali i drugi članovi ovog tima.

U selu Skočić u kome su uglavnom ostale romske porodice, 11. jula 1992. godine počinjen je masakr nad ženama, djecom, starcima i nejakima. Pripadnici zločinačke jedinice „Simini četnici" zaklali su i strijeljali 23 civila i pobacali ih u jamu. Preživio je osmoogodišnji dječak Zijo Ribić i žene koje su srpski vojnici odveli sa sobom.[93]

U Mjesno zajednici Goduš 23. maja 1992. godine formiran je prvi Krizni štab. Opštinski štab Teritorijalne odbrane Zvornik formiran je od jedinice Teritorijalne odbrane Zvornik kojeg su sačinjavale samostalne jedinice koje su se samo organizovale i odredi koje je formiralo Ratno predsjedništvo Opštine Zvornik. Prvi komandant Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane je bio Džemail Spahić a zatim Hajrudin Mešić i Šemsudin Muminović.

28. februara 1993. godine formirana je 206. brdska Brigada koja je 14. decembra 1993. godine proglašena Viteškom. Komandant brigada je bio Šemsudin Muminović.

Grupa nenaoružanih civila pokušava iz teočanskog kraja preći na sapanjsko područje, a zatim preko Jajića, na slobodne prostore Kalesije i Tuzle. U zasjedi u neposrednoj blizini sela Lokanj zarobljeni su, zvjerski mučeni, a zatim je na svirep način ubijeno 68 lica, uglavnom muškaraca dana 14. jula.

Nakon intenzivnih pregovora i života u neizdrživim uslovima, postignut je dogovor da se stanovništvo zatečeno u Kozluku i Skočiću deportuje preko teritorije Srbije u Mađarsku. Deportacija je obavljena 26. jula 1992. godine, a u istom danu je protjerano 1822 civila uz primjenu brutalnih metoda zastrašivanja i torture. Deportovane civile je predvodio Fadil Banjanović. U bošnjačke kuće u Kozluku su naseljeni Srbi, a nenaseljene kuće su temeljito opljačkane.

Intenziviraju se borbe na kameničko-snagovačkom području, a slabo naoružani borci teško održavaju teritoriju od Perunike do Udrča i povezuju se sa Cerskom i borcima vlaseničkog područja. Formiranje VI zvornički odred čiji je komandant za Kamenicu bio Muhamed Cikarić. Pod njegovom komandom

93 Izjava Zijo Ribić, preživjela žrtva zločina, Tuzlanski list...

slabo naoružani, ali odvažni borci uspijevaju odbraniti narod, ali je ponesatajalo hrane i prostora za smještaj. Kroz neprijateljske linije, noću, sa Perunike na području Snagova, preko Crnog Vrha i Križevačkih Njiva vješti i odvažni vodiči prevode grupe civila na slobodno sapanjsko područje. Sve se više potencira sinhronizirana akcija spajanja zvorničkih teritorija i prekidanje putne komunikacije Zvornik - Kalesija - Šekovići na Crnom Vrhu.

Krajem jula istim koridorom, iz pravca Nezuka i Zaseoka, sela pod kontrolom branilaca sjevernih teritorija općine Zvornik, na Snagovo, a zatim u Kamenicu i Konjević Polje u općini Bratunac dolazi jedinica od 400 uniformisanih i solidno pješačkim naoružanjem naoružanih vojnika pod komandom Nurifa Rizvanovića. S njima se pronijela i vijest o prohodnosti koridora, pa se mobilisalo civilno stanovništvo sa teritorija Srebrenice, Bratunca, Vlasenice i Zvornika, formiralo kolonu i krenulo u organiziranu evakuaciju iz okruženja ka slobodnim područjima tuzlanskog kraja. Sakupilo se 8. avgusta oko 6500 žena, djece, staraca i određeni broj ranjenika i krenuli su noću sa Snagova, preko Crnog Vrha, ka Nezuku i Zaseoku. U neprijateljskoj zasjedi na Križevačkim Njivama, a zatim i u cjelodnevnom metežu 9. avgusta stotine žena. djece, staraca i ranjenika su poginuli, ranjeni ili su nestali. Nikada nije utvrđen broj žrtava ovog pohoda.

Neprijateljske snage pokreću ofanzive za zauzimanje kompletnog područja zvorničke općine, a po Cerskoj i Kamenici dejstvuje avijacija JNA. U drugoj polivini avgusta branitelji su potisnuti sa prostora snagovačkih naselja preko Velje Glave u Kamenicu. Ofanziva nesmanjenom žestinom traje tokom septembra i oktobra 1992. godine, pa se pokreću konkretne aktivnosti da se u kontraudaru pokuša uspostaviti koridor kojim će biti spojeno slobodno kameničko područje sa sapanjskim krajem. Cilj je dopremiti pomoć borcima i civilima koji su izloženi nadljudskim naporima i patnjama odsječeni od svijeta.

U jeku ofanzive u Nezuku je 30. oktobra poginuo Kapetan Hajrudin Mešić. Nakon ove tragedije, ofanzivna dejstva su obustavljena, a moral boraca znatno splasnuo. Potisnuti ka planini Udrč i Cerskoj i Konjević Polju narod i borci kameničkog područja pokreću očajničku vojnu akciju na proboju čvrstih linija na Glođanskom Brdu iznad Kamenice. Uz pomoć boraca iz Srebrenice, pod komandom Nasera Orića izvršen je proboj utvrđenih sprkih položaja na Glođanskom Brdu. U dobijenoj bici povećao se moral boraca, zarobljene su veće količine oružja i municije, a stradao je više od 120 neprijateljskih vojnika i ponovo je uspostavljena kontrola teritorije od Udrča do Snagova.[94]

---

94 „Kamenica u paklu opsade", Muhamed Omerović, izdavač „OFF-SET" Tuzla, 2017., str. 290

Dolazak zime 1992. godine dodatno je usložnio situaciju na ovom terenu, pa su patnje civila bez adekvatnog smještaja, bez hrane i lijekova znatno povećane. Slabo naoružani borci, iscrpljeni intenzivnim borbama, odolijevali su napadima do kraja februara 1993. godine. Početkom marta 1993. godine, iscrpljeni civili i brorci su napustili kameničko područje preko Snagova, Crnog Vrha i Križevačkih Njiva i evakuisali se u proboju koridorom na sapanjske slobodne teritorije. Drugi dio je prešao Udrč, a kasnije su otišli na slobodnu teritoriju Srebrenice.

Prostor Sapne, spojen sa Teočakom i Kalesijom, odbranjen je do kraja rata i u dejtonskom razgraničenju pripao Federaciji BiH. Na tom području je prije rata živjelo oko 12.000 stanovnika. Ostali dio općine Zvornik je okupiran i nalazi se u sastavu entiteta Republika Srpska.

Borci sapanjskog kraja su formirali 206. Višešku brigadu i očuvali veći dio slobodnih teritorija do kraja rata, a borci sa kameničko-snagovskog područja su raspoređeni u Prvu muslimansku podrinjsku brigadu i do kraja ratnih dejstava proveli na kladanjskom ratištu.

Uprkos nadljudskim naporima i stradanju 2076 civila u toku 1992. godine, poslijeratni povratak na područje Zvornika počeo je neposredno po okončanju ratnih dejstava i potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, u proljeće 1996. godine u Jusiće i Dugi Dio. Zvornik je i danas područje najmasovnijeg povratka prognanih Bošnjaka. Prema popisu stanovništva 2013. godine u Zvorniku je bilo 19.855 (33,7%) Bošnjaka, 38.579 (65,5%) Srba, 106 (0,2%) Hrvata i 316 (0,5%) ostalih. Na području općine Sapna je popisano 10.827 (96,9%) Bošnjaka, 234 (2,1%) Srba, 114 (1,0%) ostalih i 3 Hrvata.

Zvorničko područje je bilo poprište najmasovnijih egzekucija Bošnjaka u genocidu počinjenom po okupaciji Srebrenice i na području ove općine je otkriven najveći broj masovnih grobnica. Nema bošnjačkog mjesta u kome nisu pronađene makar dvije masovne grobnice. Prednjače Kamenica u kojoj je ekshumirano 14 masovnih grobnica, Snagovo sa osam i Liplje sa šest masovnih grobnica.

U Snagovu je ekshumirana prva masovna grobnica poslije rata, u kojoj su pronađeni posmrtni ostaci žrtava Srebrenice u zaseoku Hodžići. U masovnoj grobnici Crni Vrh pronađen je najveći broj posmrtnih ostataka poslije rata u BiH. Još nisu otkrivene i ekshumirane sve masovne grobnice. Za masovne i pojedinačne egzekucije, progon, silovanja, zatočenja i mučenja logoraša, etničko čišćenje, udruženi zločinački poduhvat, i druge zločine na području Zvornika, optuženi su Slobodan Milošević Vojislav Šešelj, Radovan Karadžić,

Ratko Mladić, Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić i mnogi drugi. Samo je Krajišniku izrečena presuda i izdržao je kaznu. Pravda za ostale je na čekanju.[95]

BRATUNAC

Općina na krajnjem istoku Bosne i Hercegovine, na lijevoj obali rijeke Drine, Bratunac, po popisu stanovništva 1991. godine brojala je 33.619 stanovnika.

Bošnjaci su bili većinsko stanvništvo i bilo ih je 21.535 (64,1 %), Srbi, 11.475 (34,1 %), Hrvati 40 (0,1 %) i ostali 569 (1,7 %).[96]

Teritorija općine Bratunac razuđena je uz lijevu obalu Drine u dužini od 64 km. U prijeratnom periodu preko Drine se vrše različiti uticaji iz Srbije, koji će stvarati tenzije na području općine sa većinskim muslimanskim stanovništvom. Još 1990. godine propagandnim djelovanjem obavještajnih struktura pod srpskom kontrolom kreirane su u medijima informacije o ugroženosti Srba. U „Frontu slobode" 18. maja 1990. godine objavljena je informacija kako srpskom stanovništvo u bratunačkom selu Kravica ne može da prati film „Boj na Kosovu", direktan prenos Vukovog sabora iz Tršića, ili direktni prenos 175. godišnjice Drugog srpskog ustanka iz Takova zbog navodnog namjernog izazivanja prekida u napajanju električnom energijom TV predajnika sa koga se emituje televizijski signal.[97]

Srbi su negodovali iskazujući navodnu ugroženost sve intenzivnije nakon pogoršanja sigurnosne situacije i sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj 1991. godine.

Krajem avgusta 1991. godine u Bratunac stiže tridesetak naoružanih vojnika Jugoslovenske narodne armije, sa nalogom da preuzmu vojnu evidenciju iz Štaba teritorijalne odbrane. Okupilo se oko 2.000 građana na protestnom skupu. Oko 1.000 muslimana je protestvovalo protiv izuzimanja vojne evidencije i njenog prebacivanja u Beograd, pod izgovorom da će se na osnovu ove evidencije mobilisati Muslimani za rat u Hrvatskoj. Oko 1.000 Srba je na protestima izražavalo podršku izuzimanju vojne evidencije. Vojnici JNA su toga dana odustali od svoga nauma, ali su međunacionalne tenzije na području Tuzle za-

95 Izjava Hazima Karića, sudionika ratnih i poslijeratnih događa, novinara i hroničara, autora više tekstova i knjiga o ratnim događajima u Podrinju

96 http://www.statistika.ba/?show=12&id=20052

97 „Front slobode", petak, 18. 5.1990., str. 8

oštrene. Nedugo potom, 3. septembra 1991. godine oko 21,00 sat na dionici magistralnog puta između bratunačkih naselja Konjević Polje - Glogova, u zasjedi su ubijena dva Bošnjaka,a dvojica su teže ranjena. Hicima iz automatskog oružja ispaljenim na vozilo u pokretu ubijeni su Džemo Jusić iz Podčauša i Nedžad Hodžić Fora iz Hranče, a teške povrede su zadobili Mevludin Sinanović Mevko iz Glogove i Zaim Salković iz Tokoljaka. Nakon ovog tragičnog incidenta, u Bratunac su dolazili predstavnici najviših republičkih policijskih i političkih struktura vlasti iz Sarajeva da smire strasti, spriječe međunacionalne sukobe i provedu istragu. U atmosferi poremećenih međunacionalnih odnosa, dugostrajna istraga je rezultirala identifikacijom ubica iz zasjede. Ubistvo i povređivanje Bošnjaka su izvršili Radenko Milanović Mali Rašo iz Kravice i Marko Marković Kobra iz Crnče u Ljuboviji (Srbija). Međutim, ubice nikad nisu uhapšeni niti su odgovarali za ovaj zločin, uz izgovor da su tada već otišli kao dobrovoljci na ratište u Hrvatskoj.[98]

Istoga dana kada se desilo dvostruko ubistvo iz zasjede, Goran Zekić sa saradnicima dopremio je preko Drine veću količinu naoružanja namijenjenog stanovnicima srpskih sela.[99]

Pripadnici operativnih grupa Srpske demokratske stranke intenzivno su naoružavali srpsko stanovništvo i organizirali vojne obuke. Naoružanje je dijelila JNA i dopremala ga iz magacina u Srbiji i kasarne JNA u Tuzli. Oružje su najčešće dopremali vojnim vozilima, ali i preko Drine mostom iz Ljubovije ili čamcima preko Driine iz Srbije.[100] Glavni koordinatori i vođe operacije naoružavanja Srba bio je Goran Zekić, poslanik SDS-a u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine i Miroslav Deronjić, predsjednik Srpske demokratske stranke u Bratuncu.[101] Glavni finansijer ratnih priprema i okupacije Bratunca bio je Sreten Radić.

Tri su područja u Bratuncu na kojima je Srbima u BiH dijeljeno oružje. Prvo područje je prema Bajnoj Bašti, drugo područje su sela niz Drinu i treće područje je Kravica. Za prebacivanje dodijeljenog naoružanja od JNA preko rijeke Drine bili su zaduženi predsjednici mjesnih odbora SDS-a u Srebrenici i Bratuncu. Oni to, naravno, nisu mogli sami obaviti, pa su uključili ljude u koje su imali povjerenja.

---

98 Iz knjige „Istina o Bratuncu", autora Nijaza Mašića

99 Izjava Miroslava Deronjića u haškom sudskom procesu

100 „Bratunac-svjedočanstvo o nekažnjenom genocidu", priređivač, Pargan M. U izdanju BMG i BZK Preporod Bratunac, 2012.

101 Iz haškog svjedočenja Miroslava Deronjića o predratnim i ratnim događajima u Bratuncu

Taj događaj prebacivanja oružja preko Drine bilo je osujećeno tako da su se komandiri SJB Bratunac i Srebrenica dogovorili da u noćnim satima pokriju prostor na Drini, gdje je je planirano prebacivanje oružja iz Srbije. Aktivnosti milicije koje su bile planirane su prenesene Goranu Zekiću od strane milicionara srpske nacionalnosti pa je aktivnost prebacivanja oružja u Srbiji opština Ljubovija obustavljeno. Tu noć iz Beograda je stigao kamion (šleper) naoružanja i zbog saznanja da je organizovana milicija da to oružje zaplijeni i da uhapsi počinioce kamion je otišao za Bajnu Baštu. Naknadno to oružje je podijeljeno između Gorana Zekića i Miroslava Deronjića.

Većina tog oružja je sljedeće noći bila prebačena čamcima preko Drine. Dogovor je bio da se oružje ne dijeli nikome, već da bude smješteno u Kravici, a držalo se u zgradi jedne stare osnovne škole. Negdje početkom ljeta, procurila je informacija o oružju i onda je na brzinu, veoma diskretno, podijeljeno onim ljudima u koje imaju najviše povjerenja i onim najuglednijim ljudima u SDS-u i svojim saradnicima.

Pored tog oružja prebacivanog iz Bubanj Potoka, 1991. godine na to područje, Goran Zekić je imao još jedan kanal preko kojeg je dovozio oružje, a to je bila vojska u Tuzli. Tamo je bio general Janković. Gorana s generalom Jankovićem upoznao je Petar Janković, koji je bio predsjednik SDS-a u Dubnici opština Kalesija.

Početkom ljeta 1991. godine, Goran Zekić je u Bajinoj Bašti sa predsjednikom Izvršnog savjeta Skupštine opštine Bajina Bašta dogovarao nabavljanje oružja iz Užičkog korpusa preko komandanta Ojdanića, a koji je bio određen za pomoć za rejon Srebrenice. Za logističku podršku u opštini Bratunac u nabavljanju oružja je bio zadužen Valjevski Korpus.

Krajem ljeta 1991. godine, u Milićima se stacionirala jedna tenkovska jedinica JNA i isti su imali jedno veliko skladište naoružanja. Oružje je bilo smješteno na stadionu u Milićima, a za to naoružanje je znala milicija u Milićima. Krajem jula i početkom avgusta, Srbi u Bratuncu i Srebrenici su se naoružali na još jedan način.

To je bila aktivnost Teritorijalne odbrane, čije je sjedište za te opštine bilo u Tuzli. Također je održavana i organizovana obuka, i to samo za Srbe pošto Muslimani nisu htjeli da sudjeluju. Obuka je izvođena u selu Fakovići, u školi u Kravici i u selu Podravanje u Srebrenici. Oružje za obuku je dostavila JNA iz Tuzle. Dogovor je bio takav da se poslije obuke to naoružanje izda pojedincima iz SDS-a kako bi ga mogli nositi kući.

Srpska demokratska stranka je donijela plan po kome se u Bratuncu, općini u kojoj srpsko stanovništvo nema apsolutnu većinu, treba izvršiti formiranje teritorije pod apsolutnom srpskom kontrolom, te da se podijele vlast i policija,

kao i imovina javnih preduzeća i ustanove na srpsku i muslimansku. Miroslav Deronjić intenzivno provodi zacrtani plan i naoružava stanovnike srpskih sela. Polovinom marta 1992. godine u srpskim selima su uspostavljene straže na punktovima na kojima kontrolišu prolaz vozila i ljudi.

U vrijeme priprema za organizaciju referenduma i u danima nakon organiziranog glasanja, počinju srpske operacije za okupaciju Bratunca. Otvoreno se pripremaju operacije za progon Muslimana, a signal za početak etničkog čišćenja daje se sa Pala, gdje 13. aprila 1992. godine Miroslav Deronjić na sastanku sa Radovanoom Karadžićem dogovara provođenje plana. Dotad su okupirani Bijeljina, veći dio teritorije Zvornika i Višegrad.

„Znao sam šta se desilo u okolnim opštinama, i znao sam da će Bratunac uskoro doživjeti slične stvari. Šema onoga što se dešavalo u susjednim opštinama je, u suštini, kopirana, reprodukovana u Bratuncu... Postojala je određena hronologija, određeni redoslijed u tom slijedu događaja. Slične stvari su se desile u Bijeljini, Zvorniku, i u mjeri koja mi nije poznata, u Višegradu. Prvo bi u određeno mjesto stigli dobrovoljci, a onda bi uslijedilo ostalo: ubistva, likvidacije, zastrašivanje stanovnika, panika i tako dalje. Onda, nakon toga bi stigla Armija, JNA sa prividnom namjerom da uspostavi red. Međutim, sve to bi prouzrokovalo zastrašivanje stanovnika, Muslimana, nakon čega bi uslijedilo etničko čišćenje... Svi ovi događaji su osmišljeni sa ciljem da Srbi preuzmu vlast i sve je to povezano sa sprovođenjem plana A i plana B i stvaranjem Republike Srpske."[102]

Naoružani automatskim puškama u crnim uniformama pripadnici nepoznate vojne formacije osiguravaju učesnike na zasjedanju Skupštine Srpske demokratske stranke u Hotelu„Fontana" koja je održana 16. aprila 1992. godine, gje je narednog dana, u vremenskom periodu od 10 do 12 sati održano je zasjedanje parlamenta autonomne oblasti„Birač" u Bratuncu pod predsjedavanjem Gorana Zekića. Na sjednici su bili predstavnici Srba iz Zvornika, Bratunca, Vlasenice, Srebrenice i Šekovića. Između ostalih, donesena je odluka o razoružavanju pripadnika policije Muslimana.[103] Istoga dana u podne u Bratunac dolaze okupacione snage predvođene pripadnicima Arkanove „Srpske dobrovoljačke garde", Šešeljevi „Beli orlovi", uz podršku JNA, domaćih naoružanih Srba i pripadnika srpske policije i zauzimaju ključne institucije u gradu. Na sastanku sa muslimanskim predstavnicima, koje predvode predsjednik SDA, Dževad Gušić, načelnik Općine Nijaz Dubičić i načelnik policije

102 Dio izjave Miroslava Deronjića, „Bratunac-svjedočanstvo o nekažnjenom genocidu", Pargan M., BMG, BZK Preporod Bratunac, str. 145.1146.

103 „Satanski sinovi", Omeragić S., NIP „Ljiljan", 1994., str. 10.

Osman Halilović ultimativno zahtjevaju predaju općine i policije srpskim vlastima. Muslimanski predstavnici, u strahu za vlastitu sigurnost napuštaju Bratunac. Nenaoružani Muslimani su potpuno nezaštićeni i izloženi okrutnoj torturi koja je započela istoga dana.

Po unaprijed pripremljenim spiskovima uniformisani i naoružani vojnici hapse, pljačkaju, zatvaraju, isljeđuju i zvjerski zlostavljaju imućnije, ugledne i istaknute Muslimane koje su zatekli u njihovim kućama. Iako nisu pružali otpor, mnogi Muslimani su istoga dana ubijeni. Njihova izmučena beživotna tijela pronađena su nekoliko dana kasnije na obalama rijeke Drine i u koritu rječice Križevice. Među prvima su Esad Mešić, njegov sin Emir i brat Atif, izuzetno imućni i ugledni Bošnjaci. Ubijeni su i bačeni u riječno korito. Mediji iz Srbije izvještavaju o ubistvima Srba u Bratuncu i prikazuju javnosti slike ubijenih i izmučenih Bošnjaka.[104] Počeo je proces etničkog čišćenja čiji će se intenzitet pojačavati iz dana u dan.

Uhapšene Bošnjake muče u fiskulturnoj sali Osnovne škole „Vuk Karadžić" i policijskoj stanici u centru Bratunca. Počinje pljačkanje imovine prognanih i ubijenih i odvoženje preko mosta u Ljuboviju i dalje u Srbiji. Pljačkaju se roba i imovina iz privatnih zanatskih i trgovinskih objekata u vlasništvu Muslimana, privatne porodične kuće i stanovi, vozila i druga pokretna imovina. Jedan od predvodnika počinitelja zla je i Jovan Nikolić Jole, poslanik za Bratunac u SAO „Birač".[105]

Gradsko područje Bratunca je potpuno etnički očišćeno u kratkom vremenskom periodu, bez ikakvog otpora i suprotstavljanja Bošnjaka. Oko 200 mlađih muškaraca i vojno sposobnih Bošnjaka pobjegli su u Srebrenicu kada su vidjeli izmučeno beživotno tijelo zvjerski likvidiranog Asima Redžića, jednog od rukovodilaca u Rudniku „Sase". Stasiti Asim je iskoristio trenutak nesmotrenosti svojih mučitelja i zavezan skočio kroz prozor iz prostorije u kojoj je ispitivan. Naoružani pripadnici okupacionih jedinica su organizirali lov na čovjeka, ranili ga, a zatim, tako ranjenog zvjerski mučili i likvidirali. Kada su u Voljavicu dovezli da pokopaju Asimovo izmučeno i izmasakrirano tijelo, okupljeni Bošnjaci su postali svjesni šta ih čeka, pa su se odlučili da odu u Srebrenicu i pridruže se onima koji su se odlučili suprotstaviti okupaciji.

Srpske okupacione vlasti su donijele odluku da se protjeraju svi Bošnjaci sa područja općine Bratunac. Hapšenja, pljačka, maltretiranja, ubistva, fizička i psihička tortura se nastavlja noću i danju. U gradskom području se bošnjačka

---

104 Isto, str. 33

105 Isto, str. 39.

imovina pljačka kuća po kuća, radnja za radnjom, odvozi se u Srbiju sve što se vrijedno zatekne. Kada u gradskoj zoni više nije bilo Muslimana, a plijen je sve manji, donesena je odluka da se okupiraju, opljačkaju, popale i unište sela, a Bošnjaci iz tih sela pobiju ili protjeraju. Operaciju su osmislili kao kampanju razoružavanja Muslimana iz bratunačkih sela, a predvodili su je pripadnici JNA pod komandom kapetana Reljića. U zoru bi opkolili muslimansko selo u širokom obruču, zapucali prije upada, a zatim su u oklopnim vozilima ulazili uz ultimatum za predaju naoružanja. Kada sakupe predato naoružanje izvršili bi ubistva istaknutih pojedinaca u selu, uhapsili i odveli u nepoznato nenaoružane civile. Nekoliko dana poslije, znajući da se nemaju čime braniti u selo su upadali okrutni pljačkaši i ubice. 25. aprila izvršen je napad i oduzeto naoružanje koje su posjedovali stanovnici u selima Suha, Redžići, Mihaljevići i Ravne. Narednog dana, 26. aprila, grupu pljačkaša bošnjačke imovine ubili su branioci u Potočarima na teritoriji Srebrenice dok su transportovali opljačkanu imovinu iz Srebrenice prema Srbiji.

28. aprila ubijeno je devet civila Muslimana u Hrnčićima i Konjevićima, a zatim su razoružani, spaljena i opljačkana sela Omarsko i Krasanpolje. Narednog dana izvršen je napad i razoružavanje Bošnjaka u Glogovoj.

Predsjednik SDS-a Bratunac, Miroslav Deronjić objavio je 29. aprila proglas Bošnjacima o lojalnosti srpskoj vlasti. Rok za potpisivanje lojalnosti bio je 48 sati. Ko ne potpiše lojalnost bit će protjeran. Bošnjaci u Hranči su predali naoružanje 1. maja, a narednog dana selo je opljačkano, kuće spaljene, ubijeno je devet muškaraca, a ostali su protjerani. Predsjednišvo Srpske opštine Bratunac objavilo je 4. maja radnu obavezu za sve Bošnjake. Ko se ne odazove, ostat će bez posla. Odziv nije bio veliki. Ko se javio, zatočen je u kazamate.

Okupacione snage pojačavaju stroj 8. maja, kada u selo Vitkovići dolaze jedinice u sastavu Novosadskog korpusa sa oklopnim vozilima. Nakon žestokih noćnih vatrenih dejstava iz Srbije, vojnici JNA upadaju u selo, a Bošnjaci bježe ka Srebrenici. Više lica je uhapšeno i ubijeno. Narednog dana izvršen je napad na Hranču, pri čemu je ubijeno 42 bošnjačka civila, a selo spaljeno.

U napadima na sela Osamsko, Krasanpolje, Mihaljevići i Glogova, 9. maja počinjen je još jedan masakr nad nenaoružanim i nedužnim civilima. Samo u Glogovoj je ubijeno 65 civila, koji su zvjerski mučeni i strijeljani na koritu rječice i u džamijskoj avliji. U masakru u Glogovoj su ubijene kompletne porodice, a samo iz porodice Ibišević ubijeno je 17 članova. Ovaj masakr preživio je Mušan Talović.[106]

---

106 „Satanski sinovi", Omeragić S., NIPP „Ljiljan", Sarajevo 1994.

Okupacione snage su odlučile da kompletno nezaštićeno bošnjačko stanovništvo protjeraju i 10. maja provode sistematsku akciju, hapse i na stadion u Bratuncu dovode više od 5.000 Bošnjaka. Pri tome su počinili jedan od najokrutnijih zločina u naselju Suha, predgrađu Bratunca, gdje su ubijene žene, djeca i starci, čak i beba od nekoliko mjeseci i trudnica u devetom mjesecu trudnoće. Nakon torture, sistematske pljačke novca, nakita i vrednijih predmeta, odvajaju muškarce od žena i djece. Žene i djecu deportuju prema Kladnju, a muškarce zatvaraju u logoru koji je formiran u Osnovnoj školi „Vuk Karadžić" u Bratuncu.

U prostorijama OŠ „Vuk Karadžić" zatočeno je i okrutnim metoodama mučeno više od 750 Bošnjaka starosne dobi od 14 do 65 godina. U mučenjima i torturama su se isticali zločinci sa srbijanskim govorom, posebno okrutni ubica pod nadimkom Makedonac, ali i mnogi domaći Srbi, komšije i poznanici zatočenih Bošnjaka. U višednevnim torturama, Bošnjaci su izloženi neljudskim okrutnim metodama premlaćivanja i ubijanju. Mustafu ef. Mujkanovića ubili su 13. maja nakon svirepog mučenja na sredini sportske sale u školi ispred zatočenih civila. Efendija Mujkanović je ranije odveo ženu i djecu u Tuzlu da ih smjesti na sigurno i vratio se u Bratunac. Svojoj supruzi je rekao da mora biti sa svojim džematlijama, jer ljudi ginu i neko im mora klanjati dženaze.

Iz logora u OŠ „Vuk Karadžić" u razmjenu, uz posredovanje Crvenog križa, odvedena su 402 zatočenika. Njih 423 su zadržana.

Nakon masovnih egzekucija u Glogovoj, na širem području u ovom selu zatočeno je oko 350 civila i zatočeni su u crkvi u Kravici. Osim ostalih okrutnih metoda mučenja, silovano je više žena i djevojčica. Sistematska silovanja Bošnjakinja, uz okrutne torture, Srbi su izvršili nad zarobljenim ženama i djevojkama u Hotelu „Fontana" i na drugim mjestima, pri čemu su silovali čak i djevojčice od pet i sedam godina.[107]

14. maja minirana je nova džamija u spaljenoj Voljavici, odakle je stanovništvo dan prije protjerano.

Selo Borkovac je spaljeno i opljačkano 20. maja pri čemu je zarobljeno 14 civila, a njih osam ubijeno.

U aprilu i maju je sistematski protjerano kompletno civilno bošnjačko stanovništvo sa najvećeg dijela teritorije općine Bratunac. U prostorijama OŠ „Vuk Karadžić" i na drugim mjestima ubijeno 603 civila.

„Među ubijenima je 88 žena, ali i devet djevojčica i 10 dječaka. Ubijena je i nerođena beba. Najmlađa žrtva je Adina Hajdarević, koja je imala samo četiri

---

107 „Satanski sinovi", Omeragić S., NIPP „Ljiljan", Sarajevo 1994., str. 194.

mjeseca kada je ubijena, dok je najstarija Zahida Suljagić ubijena u 110. godini".[108]

8. aprila 1992. godine formiran je Krizni štab na čelu sa Velidom Šabićem a u Pobuđu Krizni štab na čelu sa Sulejmanom Mujčinovićem. Kasnije će se ova dva štaba objediniti u jedan Krizni štab. Prvo je organizovan i pružen otpor u Glogovoj i Hranči na čelu sa Ejubom Golićem, a zatim Voljavci, Biljači, Položniku, Joševoj i Jagodini na čelu sa Osmanom Mulagićem, Sadikom Zukićem i Šemsom Husićem.

Od 14. maja 1992. godine vojne formacije Konjević Polja nose naziv 114. Istočno-bosanske brigade. 8. juna 1992. godine formira se 16. Muslimanska brigada Bratunac, čiji je komandant Nurif Rizvanović sastavljena od boraca Bratunca koji su protjerana maja 1992. godine.

U sastavu 16. Muslimanske brigade nalazili su se i borci Glogove. Raspadom 116. Muslimanske brigade i njenim svođenjem na jednu četu 14. decembra 1992. godine nalazi se u sastavu 114. Istočno-bosanske brigade. 21. januara 1993. godine Odlukom Ratnog predsjedništva Opštine Bratunac za komandanta Oružanih snaga Bratunac imenovan je Ejub Golić.

Na području Konjevića i nekoliko sela na sjeverozapadnom dijelu teritorije općine Bratunac branioci su odolijevali napadima, zajedno sa braniocima susjednih općina Vlasenica i Srebrenica, ali su bili prinuđeni napustiti ove prostore početkom marta 1993. godine, kada su ostali bez sredstava za odbranu, hrane i elementarnih uslova za život. Najveći dio ovog stanovništva našao je spas u Srebrenici. Poslije okupacije Srebrenice u julu 1995. godine ubijeno je oko 3.000 prijeratnih stanovnika Bratunca. Na popisu stanovništva 2013. godine u Bratuncu je evidentirano 20.340 stanovnika od čega 7.803 (38,4 %) Bošnjaka, 12.350 (60,7 %) Srba, 33 (0,2 %) i 154 (0,8 %) ostalih.[109]

VLASENICA

Općina Vlasenica zauzima prostor u istočnoj Bosni i do rata je bila jedna od multietničkih općina sa većinskim bošnjačkim stanovništvom. Po popisu iz 1991. godine, općina Vlasenica je imala 33.942 stanovnika, raspoređenih u 92 naselja. Bošnjaka je bilo 18.727 (55,17 %), Srba 14.359 (42,30 %), Jugoslovena

108 Izjava, Šuhra Sinanović, predsjednica Udruženja Žene Podrinja, Oslobođenje, 29. 4. 2011.

109 http://www.statistika.ba/?show=12&id=20052

340 (1 %) i Hrvata 39 (0,11 %), ostalih, neopredjeljenih i nepoznatog nacionalnog određenja bilo je 477 stanovnika (1, 42 %).

Na lokalnim izborima 1990. godine Stranka demokratske akcije je osvojila 27 odborničkih mjesta, Srpska demokratska stranke 27, a ostale stranke ukupno sedam odbomičkih mjesta Skupština opštine Vlasenica je brojala ukupno 61 odbornika. Predratna atmosfera u Vlasenici bila je zasićena provokacijama zbog kojih su narušeni međuljudski i međunacionalni odnosi. Međunacionalnu netrpeljivost su pojačale izraženije nacionalističke tenzije zbog posebno naglašene srpske ikonografije, povećanje broj provokacija na javnim mjestima, sa fotografijama Slobodana Miloševića, uz četničku ikonografiju, svakodnevno su se jačale srpske nacionalističke strasti. Dodatno su zaoštrena neprijateljstva prilikom transporta kolona srpskih dobrovoljaca koji su prolazili i zadržavali se u Vlasenici uz šenlučenje, puškaranje i provociranja. "... odnosi Srba i Bošnjaka u ovome regionu dotad su mogli biti primjer međunacionalne tolerancije i saradnje. Zajedno se radilo i gradilo, veselilo i tugovalo, ženilo i udavalo. Ljudi su se do tada dijelili samo na loše i dobre u smislu etičkih normi i kodeksa."[110]

Srbi su još početkom 1992. godine formirali Autonomnu regiju „Birač" i imenovali članove Skupštine i Izvršnog vijeća.

U strukture novoformiranih sepa-ratističkih organa imenovani su radiklani srpski pojedinci, koji su otvoreno zagovarali čvršće povezivanje područja Podrinja i Vlasenice sa Srbijom. Razvijali su mehanizme za medijsku kampanju jačanja srpskog nacionalizma i širenja ideje o konfederalnom uređenju Republike Bosne i Hercegovine.

Pojačanu političku aktivnost s ciljem narušavanja međunacionalnih odnosa na području Vlasenice dirigovao je Rajko Dukić sa saradnicima, direktor Rudnika boksita Milići, koji je obavljao funkciju predsjednika Izvršnog odbora Srpske demokratske stranke. Dukić maksimalno koristi svoj politički uticaj obezbjeđuje naoružanje koje se u martu i aprilu dijeli Srbima na vlaseničkom području. Uslijedila su uporna insistiranja da se podijeli teritorija općine Vlasenica na srpski u muslimanski dio, te da se izvrši podjela nadležnosti nad svim resursima i institucijama.

Odluku o podjeli općine Vlasenica 1. aprila 1992. godine izglasalo je 27 odbornika SDS-a i četiri odbornika srpske nacionalnosti iz SDP-a, i tako preglasali one koji su bili protiv sukoba i nejedinstva, bošnjačke odbornike u Stranci demokratske akcije i trojicu Bošnjaka u SDP-u. Uprkos svim ustupcima koje

110 Šemsudin Šemso Salihović, „Nikad ne zaboravi Cersku", Sarajevo 2008., str 81.

politički predstavnici Bošnjaka daju Srbima i pristaju na ultimatume SDS-a, ubrzano se donose odluke i rješenja novoformirane srpske uprave o prisvajanju resursa i organa Općine. Organi reda i sigurnosti stavljaju se potpuno pod komandu srpskih struktura vlasti i donosi se odluka o preseljenju sjedišta Rudnika boksita u Miliće iz Vlasenice. Ovo najprofitabilnije preduzeće privatiziraju ugledniji članovi Srpske demokratske stranke i stavljaju ga u funkciju glavnog fmansijera srpskih ratnih operacija.

Pojačava se prisustvo pripadnika rezervnog sastava JNA u Vlasenici, učestale su provokacije, šenlučenja i maltretiranje Bošnjaka, a na dominantnim kotama teškom građevinskom mehanizacijom se izvode intenzivni radovi na izgradnji i utvrđivanju artiljerijskih i pješadijskih borbenih položaja.

Početkom aprila 1992. godine pješadijskim naoružanjem se opskrbljuje srpsko stanovništvo iz magacina JNA i oružjem dopremljenim iz Hrvatske u Vlasenicu, uspostavljaju se barikade, kontrole, maltretiranja i fizičke torture pojedinaca Bošnjaka. Bošnjaci organiziraju dežurstva i stražarenje u svojim selima, a naoružani Srbi čuvaju svoja sela.

U Neđeljištima se dogodio incident 4. aprila kada su bošnjački stražari razoružali srpsku stražu i oteli puškomitraljez. U prvim danima aprila iz magacina vojnog centra u Podkušlatu opljačkano je naoružanje i vojna oprema. Odvezeni su nepoznatim vozilima kroz Novu Kasabu u Miliće.

U atmosferi pojačanih tenzija, Tomislav Savkić, predsjednik radne grupe SDS-a, čiji je predsjednik Milorad Lukić, direktor Gimnazije u Vlasenici, iznosi ultimatume JNA bošnjačkoj strani o konačnoj podjeli teritorije općine Vlasenica na srpski i muslimanski dio, odnosno na podjelu Vlasenice na dvije općine - Miliće i Vlasenicu. Ultimatum je prihvaćen 14. aprila.

Radikalni elementi u srpskom narodu dodatno su osokoljeni dolaskom vojvode Vojislava Šešelja, lidera Srpske radikalne stranke na četnički skup u selo Raševo.

Ideolozi, kreatori i implementatori paklenih planova uništenja Bošnjaka bili su politički aktivisti SDS-a. Predsjednik SDS u Vlasenici bio je Savo Čeliković, predsjednik Kriznog štaba, Milenko Stanić je predsjednik Opštine Vlasenica, a isticali su se Zoran Jovanović novinar, Rade Bjelanović načelnik Stanice javne bezbjednosti i Bane Đurić.

Gradsko područje Vlasenice okupirali su 21. aprila 1992. godine pripadnici JNA, Srpske dobrovoljačke garde, šešeljevci, pripadnici jedinice „Žute ose“, „Škorpioni” u sadejstvu sa domaćim Srbima i policijskim strukturama. Otpora zauzimanju ključnih pozicija u gradskoj zoni u Vlasenici nije bilo.

U Čelebićima je 22. aprila 1992. godine održan neformalni sastanak uglednih Bošnjaka na kome su bili prisutni: Bego Uvalić, Ramiz Kadrić, Ferid Hodžić, Esad Dedić, Mirhat Selimović, Munib Avdić, Bešir Aljukić, Ismet Dautović, Senahid Korkutović, Huso Uvalić, Alija Hasanović, Nezir Mehmedović, Sabahudin Hadžiavdić Bahko, Adil Omerović, Salih Jusić, Safet Ahmetović, Enes Kičić Pene, Mirsad Kavazbašić, Ejub Dedić, Fadil Dedić, Hasan Hasanović, Ramiz Hodžić, Džemal Sejmenović, Sulejman Mrki Omerović, Fajko Kadrić i Šemsudin Salihović.

U naredna dva dana održana su dva vrlo bitna sastanka, jedan u selu Hasanovići, 25. aprila 1992. godine, a drugi u Rovašima, tačnije u Hurićima. Donesene su odluke o formiranju Ratnog predsjedništva i jedinica koje će činiti odbrambeni protuobruč oko Cerske.

Ratno predsjedništvo ili tzv. Krizni štab TO Vlasenica su predstavljali: Bego Uvalić, predsjednik Ratnog predsjedništva općine Vlasenica, Ramiz Kadrić, potpredsjednik, Bešir Aljukić, zamjenik predsjednika, Mirhat Selimović je zadužen za ekonomska pitanja, Esad Dedić je predsjednik Izvršnog odbora, Ferid Hodžić, član, kao komandant Teritorijalne odbrane Vlasenica, Hasan Ejubović, komandant Civilne zaštite, Abdulah Sejmenović, zamjenik komandanta Civilne zaštite, Salih Jusić, imam i pomoćnik za moralna pitanja i Merima Telalović, predsjednica Suda.

Uporedo sa formiranjem Ratnog predsjedništva formiraju se i jedinice i ustrojavaju neophodne organizacione i institucionalne forme.[111]

22. aprila 1992. godine u Cerskoj je formiran Opštinski štab Teritorijalne odbrane Opštine Vlasenica. Komandant Opštinskog štaba je bio Ferid Hodžić. Komandant vojne formacije Ceranski odred je bio Šemsudin Salihović kojeg će polovinom maja 1992. godine zamijeniti legendarni komandant Bećir Mekanić

Odluka o stvaranju odbrambenih linija oko sela koja nisu okupirana donesena je s ciljem očuvanja teritorije i sprečavanje da Srbi zauzmu ova sela i izvrše progon i zločine koje su već činili nad Bošnjacima koje su zatekli u Vlasenici. Svakodnevna su hapšenja, ubistva, progoni, zatvaranja, premlaćivanje i tortura nad onima koje su okupacione snage zatekle u Vlasenici.

Zbog velikog broja zarobljenih Bošnjaka, te u cilju progona i potpunog etničkog čišćenja koje će omogućiti pljačku njihove imovine, u Vlasenici se formiraju zatočenički logori. Zatočenici su izloženi zlostavljanju i zločinačkoj torturi, premlaćivani do smrti, likvidirani pojedinačno i u grupama, žene i djevo-

111 Isto, str. 120 -121.

jke su sistematski silovane. Najzloglasniji logor za Bošnjake u Vlasenici bio je logor "Sušica".

Logor je otvoren u maju 1992. godine i nalazio se u šumskom predjelu općine Vlasenica. Kao logorski objekti su korišteni objekti nekadašnjih magacina i skladišta. U periodu od kraja maja do oktobra 1992. godine, oko 8.000 bošnjačkih civila iz Vlasenice i drugih istočnobosanskih mjesta je sukcesivno bilo zatočeno u hangarima logora Sušica. Broj zatočenika u logoru je bio obično između 300 i 500 osoba. Zbog velikog broja zatvorenika koji su istovremeno bili zatvoreni, objekti su bili ozbiljno pretrpani i uslovi koji su vladali u logoru općenito su bili veoma loši.

U logoru su bili zatvoreni kako muškarci i žene tako i djeca, a ponekad i čitave porodice. Žene i djeca do 8 godina su iz logora prebacivana na druga mjesta, dok su muškarci zadržavani do njegovog zatvaranja krajem septembra 1992. godine nakon čega su preživjeli prebačeni u koncentracioni logor Batković u blizini Bijeljine. Žene svih životnih dobi su silovane ili seksualno zlostavljane od strane stražara ili drugih muškaraca kojima je bio dozvoljen ulazak u logor.

I muškarci zatočenici logora su pretrpjeli sličnu sudbinu kao i žene. Oni su maltretirali, mučeni i ubijani. Zatočenici koncentracionog logora su odvođeni na prinudni rad a ponekad su korišteni i kao živi štit. Ubijani su od strane stražara ili su umirali od posljedica zlostavljanja. Samo u toku noći 30. septembra 1992. godine desio se stravični zločin kada je preostalih 140 do 150 zatvorenika odvezeno autobusima iz logora i pogubljeno.

Koncentracioni logor "Sušica" je bio logor smrti, uspostavljen od strane srpskih snaga općine Vlasenica tokom rata u Bosni i Hercegovini. Kroz koncentracioni logor je prošlo oko 8.000 Bošnjaka od čega je njih više od 1.600 ubijeno.[112]

Na prostoru sela i zaselaka u podnožju planine Udrč, formirana je slobodna teritorija sa centrom u selu Cerska. Komandant Ceranskog odreda bio je Bećir Mekanić. Ratno predsjedništvo i Štab Teritorijalne odbrane općine Vlasenica djeluju u Cerskoj. Formiraju se jedinice i linije odbrane na kojima su vojnici sa veoma malo pješadijskog naoružanja.

U Cerskoj se formiraju linije odbrane nazvane „čovjek na čovjeka". Vile i sjekire u rukama, sa ponekom lovačkom puškom, ponekom kuburom napravljenom od „fićinog" volana ili napravom od koktela benzina i kreča sa kočanjem i fitiljem na flaši u rukama.

112 https://bs.wikipedia.org/wiki/Koncentracijski_logor_Su%C5%A1ica

04276217

Komanda brigade SV
"Birač"
Danas 31.05.1992. godine
Šekovići

VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Obesbedjenje zarobljenika
Naredjenje, dostavlja.-

Komandi ARHIVI

Na osnovu Odluke vlade SAR "Birač" kojom je regulisano iseljavanje muslimanskog življa sa područja SAR "Birač"

N A R E D J U J E M:

1. Organizovati logor u Vlasenici i isti obezbediti u duhu medjunarodnih pravila,
2. Zabranjujem samovoljno donošenje Odluke o fizičkoj likvidaciji zarobljenika,
3. Organ bezbednosti iz bataljona Vlasenica obaviće operativne razgovore i sve korisne podatke za rukovodjenje i komandovanje dostaviti brigadi SV "Birač",
4. Predsednik vlade SAR "Birač" hitno da stupi u kontakt zbog pregovora o razmjeni zarobljenika.

ZČ

K O M A N D A N T
major
Svetozar Andrić

Slika br. xxxxxx *Naredba komande brigade Birač o organizovanju logora u Vlasenici*

Hrabre patriote Cerske i sela Maćesi, Skugrići, Neđeljišta, Rovaši, Raševo i Gobelje odlučno su izašli na mejdan. Jedinice Patriotske lige stale su rame uz rame. Imaju 168 puščanih cijevi, uključujući u taj broj lovačke puške, karabine i ručno pravljene kubure.[113]

Odlučni da odbrane stanovništvo od zločinaca i spriječe okupaciju ovog dijela općine Vlasenica hrabro odolijevaju stalnim napadima. U toku ovih napada uspijevaju odbraniti linije, i uz to u kontraudarima oteti od neprijateljskih vojnika u bijegu često značajne količine oružja i municije. Tako su se naoružavali. U vlaseničkom selu Raševo, na obroncima planine Udrč, formirana je jedinica od boraca iz okupiranih dijelova Bijeljine, Vlasenice, Bratunca, Zvomika, a komandant jedinice je Avdo Ahmetović.[114]

---

113 Šemsudin Salihović, „Nikad ne zaboravi Cersku", Sarajevo 2008., str. 109. - 110.

114 Isto, str. 106.

Mediji pod kontrolom srpskih vlasti vrše intenzivnu kampanju zastrašivanja objavljivanjem neistinitih informacija poput one o 3000 „zelenih beretki" stacioniranih u Udrču i Cerskoj, i na taj način stvaraju alibi za istrajne i konstantne artiljerijske i pješadijske napade na ovo područje.

U selu Zaklopača, u subotu 16. maja počinjen je stravičan masovni zločin nad civilima. Zarobljeno je i ubijeno bez ikakvog povoda i razloga 59 nenaoružanih civila, od kojih je 12 djece.

Osim područja slobodne teritorije Cerske, na teritoriji Vlasenice su slobodna i naselja Nova Kasaba i Sebiočina teritorijalno povezani sa Konjević Poljem i bratunačkim slobodnim teritorijama. Sa druge strane planine Udrč je selo Raševok, u kome se branitelji uspješno odupiru napadu neprijateljskih formacija 30. maja. U tom napadu poginuo je Alija Babić prva civilna žrtva. U Raševu se stacionira jedinica pješadije i artiljerije, a jake neprijateljske artiljerijske snage ukopavaju oruđa u širem području planine Grkinja s koje neometano dejstvuju po sjeveroistočnoj strani planine Udrč.

Krajem maja, neprijateljsko djelovanje na područje Cerske izvršeno je kontinuiranim artiljerijskim djelovanjem i pješadijskim napadima koji su trajali od 27. do 30. maja. Posebno su izložene stalnim napadima linije na Rogosiji, Gro-biću i Potajniku. Uspješno su odbijeni žestoki napadi. Nakon neuspjelih pješadijskih ataka, slijedi neprekidna artiljerijska kanonada dalekometnim oruđima. Svakodnevno u ratnu bolnicu u prostorijama škole u Cerskoj pristiže sve veći broj ranjenih civila i vojnika. Načelnik ratne bolnice Huso Uvalić, sa svojim pomoćnicima, ima pune ruke posla, a sanitetskog materijala i opreme skoro da i nemaju.

Osim artiljerijskih i pješadijskih napada, na slobodnu teritoriju u reonu Cerske neprijateljski agitpropovci vrše i kontinuirane psihološke atake na borce i civile tako što šalju pojedinačno u manjim grupama izmučene zatočenike logora Sušica, koji donose stravične priče i svjedočenja o zvjerskim zločinima koje Srbi provode nad Bošnjacima Vlasenice.

Kada nema ofanzivnih dejatava na širokom frontu i napada na linije odbrane, neprijateljske jedinice pokušavaju iznenaditi branitelje u Cerskoj diverzanstkim upadima. Nakon neuspjelih pješadijskih akcija, i čestih gubitaka u ljudstvu, neprijatelji se svete tako što dalekometnom artiljerijom sa distance gađaju civilno stanovništvo koje u sve većem broju pristiže na ceransko područje i zvorničkih sela koja su izložena stalnim napadima. Ofanzivna dejstva pješadije i artiljerije neprijatelji izvode na linije u Cerskoj 4. juna, zatim provode ofanzivu 3.-8. jula, sljedeća je 20. - 30. avgusta, te od 25. septembra do 13. oktobra 1992. godine. U toku dana i noći 4. jula izbrojano je više od 2000 granata

ispaljenih na Cersku. 21.122. Augusta izvršenje avionski napada bombama velike razorne moći - „krmačama", kasetnim bombama, napalm - bombama, a izvršeno je i avionsko mitraljiranje civilnih ciljeva, te je ispaljeno više od 5.150 artiljerijskih projektila. Uslijedili su pješadijski napadi na sve linije odbrane na Čelebića brdu, Grobiću, Rogosiji, ali su uspješno odbijeni. Poginulo je i ranjeno desetine boraca i civila.

Na slobodnim teritorijama Cerske djeluje komanda Teritorijalne odbrane Vlasenica, na čelu sa komandantom Feridom Hodžićem. Pomoćnik komandanta za moral je Salih ef. Jusić, pomoćnik komandanta za ONP Adil Omerović, pomoćnik komandanta za logistiku je Enes Kičić Pene, načelnik veze je Senad Hasanović, načelnik Vojne policije Hasan Mustafić policajac iz Srebrenice, komandir policije Mevludin Durmić, zamjenici komandira policije su Muhamed Agić i Džemil Babić, a zamjeniici načelnika VP su Mušan Osmanović i Redžo Hurić, magacioneri su Ibro Berbić i Lutvo Ahmetović.[115] Vlasenički Bošnjaci koji nisu zatočeni u logore, ubijeni ili protjerani, u konačnoj operaciji etničkog čišćenja izloženi su okrutnoj torturi zločinaca pod kontrolom srpskih vlasti.

„Oko tri sata ujutro 13. septembra Ignjat Kraljević, Miodrag-Mićo Koroman i još trojica sakupili su Bošnjake koji su još ostali u svojim kućama. Razvaljivali su vrata i pobili sve koji nisu otvorili. Oni koji su otvorili vrata svojih kuća, sakupljeni su i dovedeni u logor "Sušica". Mićo je ušao kroz razbijeno staklo na ulaznim vratima naše kuće. Izveo je moju majku, brata, mene i žene koje su se s nama skrivale. Poveli su me sa sobom da idemo od kuće do kuće. Pred mojim očima su ubili Omera Džambića i njegovu ženu Galibu, Almasu Dautović, Hasana i Zumru Salaharević, Seniju Osmanović, kojoj je bilo 90 godina. Kada su Seniji upali u kuću, galamila je što ulaze obuveni i što je uznemiravaju. Almasa Dautović je bila ranjena u glavu i davala je znake života. Koroman je hicima iz puške dokrajčio pred mojim očima."[116]

Predrag Bastah je jedan od počinitelja stravičnih zločina nad Bošnjacima Vlasenice. Svjedoci koji su preživjeli ova zlodjela, sjećaju se njegovih brutalnih orgija:

"Viđao sam tog monstruma u mojoj ulici. On je lično u kući Smaila Durakovića napravio kuću mučenja i silovanja za mlade djevojčice Bošnjakinje. Tu je sebi doveo dvije sestre Ferhatović i Lelo Nihada, koja ja išla sa mnom u razred, dakle imala je 13 godina. Noću bismo čuli krike silovanja tako jake da se

115 Šemsudin Salihović, „Nikad ne zaboravi Cersku", Sarajevo 2008., str. 124. - 125.

116 Damir Kičić, preživjela žrtva zločina u Vlasenici kao trinaestogodišnji dječak u ispovijesti objavljenoj u knjizi „Prva Muslimanska podrinjska brigada", autora Dževada Mahmutovića, Bosanska medijska grupa, Tuzla, 2013.

nije moglo spavati"[117]. Gledao sam kroz prozor u kupatilu kako u susjednoj kući Bastah siluje šesnaestogodišnju djevojčicu. Silovao ju je na balkonu. Dovodili su djevojčice od dvanaest godina. Orgijanja su trajala noćima i danima.[118]

Iz logora Sušica nije živ izašao Edin Salaharević, košarkaški juniorski reprezentativac. Njemu je Bastah prijetio da nikada neće živ napustiti logor. Ostao je u logoru "Sušica" zajedno sa ocem Muhamedom.

Izoliranost ceranske slobodne teritorije, veliki broj civila koji su našli spas kod stanovnika sela u ovom području, iscrpljujuće borbe, slabo naoružani pripadnici odbrambenih snaga koji su mjesecima odolijevali napadima, i odbranili stanovništvo u toku četiri snažne neprijateljske ofanzive, konačno su doprinijeli da Cerska odbrana popusti krajem februara i početkom marta 1993. godine. Glad, neimaština, veliki broj ranjenika, nedostatak hrane, adekvatnog skloništa, ogreva, lijekova i žestoka zima prisilili su branitelje Cerske da napuste ovo područje. Dio boraca i civila su se probijali kroz neprijateljske obruče na putu prema Tuzli i Kladnju, a drugi dio je otišao ka slobodnim područjima Srebrenice. Cerska je konačno pala 13. marta 1993. godine.

Za 11 mjeseci i sedam dana odbrane Cerske, poginulo je 849 osoba, ranjeno je 585 lica, a 57 lica je amputirano.[119]

JNA je 21. aprila 1992. godine zauzela grad Vlasenicu. Okolna sela su okupirana u periodu od 1. maja 1992. godine do 13. marta 1993. godine, pri čemu je izvršen genocid i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog humanitarnog prava. Bošnjake su, nakon zarobljavanja, zatvarali, zatočavali i prebijali u lokalnoj stanici policije, Sudu, Općini, školama i drugim objektima, a kasnije u formiranom koncentracionom logoru "Sušica"... Mnogi civili Bošnjaci, pripadnici nacionalne, etničke i vjerske grupe kao takve, ubijeni su. U napadu i zauzimanju enklave Cerska, te zločinu genocida su, pored srpskih formacija Bosne i Hercegovine, u periodu od avgusta 1992. godine do 13. marta 1993. učestvovale i vojne jednice dva korpusa iz Srbije (Novosadski i Valjevski). U gradu Vlasenici i svim pripadajućim naseljima ove općine, kao i u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica, u kojoj su preživjeli Bošnjaci Vlasenice potražili spas, srpske snage su ubile 2.600 Bošnjaka. Od tog broja u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica ubijeno je oko 1.100 Bošnjaka. Od ukupnog broja Bošnjaka Vlasenice (18.727),

---

117 http://detektor.ba/bastah-i-ostali-ime-tesko-za-izgovoriti/

118 Nedim Salaharević, izjava o preživjelim traumama objavljena u knjizi „Prva muslimanska podrinjska brdska brigada", autora Dževada Mahmutovića, Tuzla, BMG, 2013.

119 Šemsudin Salihović, „Nikad ne zaboravi Cersku", Sarajevo 2008., str. 131.

srpske snage su prisilno protjerale oko 16.000 Bošnjaka. Uništeno je svih 25 vjerskih objekata Muslimana koji su predstavljali glavni simbol vjerske i kulturne pripadnosti ove nacionalne grupe. Oko 700 žena iz Vlasenice izloženo je najtežim oblicima torture, a veliki broj njih je silovan. Kroz logor "Sušica" prošlo je oko 8.000 Bošnjaka.[120]

Dragan Nikolić Jenki, prvo je lice protiv koga je Međunarodnih tribunal za bivšu Jugoslaviju u Hagu podigao optužnicu još 4. novembra 1994. godine Prva izmijenjena optužnica potvrđena je 12. februara 1999. godine, a sadržavala je 80 tačaka koje su ga teretile za zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija i kršenje zakona i običaja ratovanja. Ovaj predmet bavi se njegovom individualnom odgovornošću za posebno surove zločine počinjene u zatočeničkom logoru "Sušica". Aprila 2000. uhapsili su ga pripadnici SFOR-a, a on se 4. septembra 2004. godine izjasnio krivim po optužnici koja ga je teretila, između ostalog, i individualnom krivičnom odgovornosti za počinjenje ubistva, pomaganje i podržavanje silovanja i počinjenje mučenja, kao zločina protiv čovječnosti.[121] Osuđen je na 23 godine zatvora.

Za zločine nad Bošnjacima u logoru Sušica odgovorni su Veljko Bašić, prvi upravnik logora "Sušica", Predrag Bastah Car i Goran Višković Vjetar kojima se sudi u Sudu BiH. Osim ostalih, svjedoci zločina nad Bošnjacima u Vlasenici posebno ističu Višnju Aćimović Bebu koja je iz logora zatvora u zgradi suda sa još jednim vojnikom izvela 37 civila i strijeljala ih iz vatrenog oružja.

Poslije Daytona, iz sastava općine Vlasenica izdvojeno je područje od kojeg je formirana općina Milići. Na popisu iz 2013. godine na području općine Milići registrovano je 11.467 stanovnika, od kojih je Srba 7.589 (66,2 %), Bošnjaka 3.763 (32,8 %), Hrvata 31 (0,3 %) i ostalih 84 (0,7 %), dok je na preostalom dijelu općine Vlasenica popisano 7.589 (66,2 %) Srba, 3.763 (32,8 %) Bošnjaka, 31 (0,3 %) Hrvata i 84 (0,7 %) ostalih.

BRČKO

Općina Brčko se nalazi na sjeveru Bosne i Hercegovine, na obalama rijeke Save koja je ujedno i granica između Bosne i Hercegovine i Republike

---

120 Emir Ramić, http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=47033

121 http://www.icty.org/bcs/press/presuda-u-predmetu-tu%C5%BEilac-protiv-dragana-nikoli%C4%87a

Hrvatske. Općina Brčko je dijelom teritorije pozicionirana na obroncima Majevice, a najvećim dijelom se prostire u plodnoj posavskoj ravnici i nalazi se na koridoru puteva koji spajaju sjeverozapad i sjeveroistok Bosne i Hercegovine, ali i sjeverozapad Bosne i Hercegovine sa jugoistočnom Hrvatskom.

Po popisu stanovništva iz 1991. godine u općini Brčko bilo je 87.627 stanovnika. Muslimana je bilo 38,617 (44,07%), Hrvata 22.252 (25,39%), Srba 18.128 (20,69%), Jugoslovena 5.731 (6,54%) i ostalih 2.899 (3,30%). Muslimani su imali vlasništvo nad zemljištem na površini od 238,55 km ili 64,30%, pravoslavci 30,70 km^2 ili 10,70% i katolici 94,75 km^2 ili 25%.[122]

U gradskoj zoni Brčko je brojalo 41.406 stanovnika, od čega je Muslimana bilo 22.994 ili 55,53 %, Srba 8.253 ili 19,93 %, Hrvata 2.894 ili 6,99 %, Jugoslovena 5.211 ili 12,58 % i ostalih 2.054 ili 4,96 %.[123]

Na prvim višestranačkim izborima 1990. godine, SK BiH - SDP osvojio je 27%, SDA 26%, HDZ 22% i SDS 14% glasova. Na četiri ostale stranke (Savez reformskih snaga, Demokratski savez socijalista, Liberalna stranka i Muslimansko-bošnjačka stranka) otpada prostalih 11% glasova, Iako je SDP imao najveći broj odbornika, vlast se konstituira na osnovu dogovora između Stranke demokratske akcije (SDA), Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) i Srpske demokratske stranke (SDS) i za predsjednika Skupštine Općine izabran je Mustafa Ramić, predstavnik SDA. Za predsjednika Izvršnog odbora izabran je Pero Marković (SDS), potpredsjednik Skupštine Opštine bio je Mato Jurišić (HDZ). Načelnik MUP-a bio je Stjepan Filipović, komandir MUP-a je Zlatko Jašarević, šef Krim službe bio je Ševalija Tanjić. U strukturama lokalne vlasti predstavnici stranaka i naroda razgovaraju o ustroju vlasti i podjeli funkcija i pozicija. Tada je u Brčkom bilo 16 osmogodišnjih škola, od čega je 13 Srba direktora, dva Bošnjaka ijedan Hrvat. Po strukturi stanovništva, Srbima bi trebalo da pripadnu samo tri direktorske pozicije u školama.[124] Ovo je samo jedno od gorućih pitanja koja su predstavljala razlog za pojačane međustranačke i međunacionalne tenzije.

Milisav Milutinović, komandant je Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane, a kasnije je za njegovog zamjenika je imenovan Farid Mujkanović.[125]

---

122 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996., str 31. i 32.

123 Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Statistički bilten, br. 234, Sarajevo, str. 27.-28.

124 Munib Jusufović, izjava, sudionik i nosilac značajnih funkcija u prijeratnim i ratnim događajima u Brčkom

125 Munib Jusufović, svjedočenje, sudionik predratnih i ratnih dešavanja i nosilac više odgovornih funkcija

Rat u Hrvatskoj, svakodnevne artiljerijske borbe u Slavoniji, te učestali prolazak kolona rezervista na putu ka ratištu, unosile su nervozu među stanovništvo Brčkog u kome su se već krajem 1991. godine sjatile hiljade izbjeglica koje su tražile spas od dolazećeg rata i prolaz preko mostova na Savi. Međunacionalne tenzije su rasle, a naoružavanje Srba oružjem iz magacina Jugoslovenske armije bila je javna tajna.

Pošto se rat u Brčkom osjetio već 1991. godine SDA je pokušavala kroz Patriotsku ligu da pripremi odbranu. Uloga Teritorijalne odbrane, u organizaciji odbrane ljudstva i imovine, po nalozima organa iz Sarajeva nije bila zapažena zbog opstrukcija i blokada naredbi.

Građani se samorganizirali po mjesnim zajednicama i organizirali straže u drugoj polovini 1991. godine.

Dana 16. 9. 1991. godine Bošnjaci, Hrvati i određeni broj Srba odbijaju da iz Brčkog odu na ratišta u Hrvatsku kao mobilisani rezervisti Jugoslovenske armije. To su bili ljudi koji su odgajani u duhu bratstva i jedinstva i nisu željeli da sudjeluju u bratoubilačkom ratu.[126] Srpska demokratska stranka, na čijem je čelu bio dr. Milenko Vojnović, koristi ovaj protest da naoružaju srpsko stanovništvo. Do početka okupacije Brčkog naoružano je 3.400 Srba.[127] Komandant brčanskog garnizona Jugoslovenske vojske bio je potpukovnik Pavle Milinković.

Predstavnici Bošnjaka su predlagali na zvaničnim sastancima u organima lokalne vlasti da se opreme, naoružaju i osposobe zajedničke vojne snage koje će se staviti u funkciju odbrane u Brčkom, bez obzira na nacionalnu pripadnost. Međutim, to nije odgovaralo srpskim prvacima koji su imali cilj da naoružaju srpsko stanovništvo i formiraju svoje jednonacionalne snage.[128] U garnizonu Jugoslovenske armije smješten je veliki broj pripadnika rezervnog sastava i pridruženih jedinica, a mobilisani vojnici su na punktovima kontrolisali ulaz i izlaz iz grada. Naoružanje Teritorijalne odbrane i naoružanje iz garnizona Jugoslovenske armije prebačeno je iz Brčkog u Ugljevik. Hrvati su u septemru 1991. godine formirali Krizni štab i punktove u hrvatskim selima: Dubrava, Boće i Ulice. Registrirali su 1.200 vojno sposobnih lica, ali su samo polovicu naoružali. Rukovodstvo SDA formiralo je, krajem 1991. godine Općinski štab u prigradskom naselju Brod i Gornjem Rahiću. „Kroz rezervnu policiju mi smo pokušavali

[126] Šemso Saković, sudionik u organizaciji odbrane u Brčkom

[127] Dnevni avaz, 9. april 2006., str. 8.

[128] Mirsad Đapo, aktivni sudionik u odbrani Posavine.

doći do naoružanja, jer nismo mogli kroz Teritorijalnu odbranu. Jugoslovenska armija je naoružavala Srbe."[129]

Branitelji Brčkog, u internoj komunikaciji su bili zabrinuti kada su shvatili snagu, odnosno, brojnost, raspoloživu tehniku i opremu koju su pripremili agresori za okupaciju Brčkog.

„Vukovar je pao 81. dan, a mi smo sebi postavili cilj da se odupremo makar 88 dana, bio neki naš cilj više zasnovan na želji, nego na stvarnim mogućnostima"[130]

Nakon okupacije Bijeljine, a zatim i Zvornika, polovinom aprila 1982. u Brčkom je znatno povećan broj prognanih i izbjeglica, koji traže spas u pokušajima da pređu most preko Save u Hrvatsku.

„Koncept okupacije i strategija stvaranja "Velike Srbije" razrađena do detalja. Dogovor o podjeli teritorija i privrednih resursa nije ni bio cilj srpskih predstavnika. Pregovori su bili samo kupovina vremena dok se konsoliduju snage."[131]

Predstavnici SDS su ultimativno zahtijevali podjelu općine na dva dijela, tako da pod kontrolom srpskih vlasti budu tri četvrtine teritorije sa industrijskom zonom, željezničkom stanicom i lukom na Savi. Dana 25. aprila održana je sjednica Skupštine opštine na kojoj se raspravljalo o podjeli Brčkog. U ime Bošnjaka stavove je iznio Munib Jusufović, u ime Srba Đorđe Ristanić, u ime Hrvata Mato Jurišić. Po iznošenju stavova, bio je dogovor da se 4. maja nastavi sjednica i pregovori.

Odmah nakon sjednice Skupštine opštine, u Brčko su došli niški specijalci dok se u zgradi održavala sjednica Izvršnog odbora SO Brčko. Opkolili su opštinu i blokirali sve izlaze. Uzeli su svu vojnu dokumentaciju i odnijeli. Ranije su su izuzeli naoružanje Teritorijalne odbrane i otpremili u Ugljevik.

Uz pomoć pridošlih rezervista i jedinica za posebne namjene Srbi u Brčkom preuzimaju dominaciju. Milisav Milutinović, komandant Štaba TO, Pavle Milinković obavlja funkciju komandanta Savjeta za nacionalnu bezbjednost i u saradnji sa Milenkom Vojnovićem, predsjednikom SDS i drugim operativcima, pripremaju okupaciju Brčkog.

Početak okupacije je označen 30. aprila kada je srušen most na Savi koji spaja Brčko sa Gunjom u Republici Hrvatskoj. Most je srušen eksplozivom ujutro

---

129 Munib Jusufović, podsjećanje na prijeratne i ratne događaje.

130 Šemso Saković, sudionik u organizaciji odbrane u Brčkom.

131 Šemso Saković, sudionik u pripremi odbrane i odbrani Brčkog.

u 4,45 sati, i to u trenutku kada je na njemu bio veći broj civila koji su prelazili u Hrvatsku. Ljudi koji su digli most u vazduh bili veoma dobro pripremljeni. Bilo ih je oko 20 i došli su iz Srbije. Oni su zauzeli kontrolni punkt na mostu, zatim su čekali do jutra da aktiviraju eksplozive. U to vrijeme, na mostu se nalazilo oko 150 ljudi, to su sve bili Bošnjaci.[132] Rade Božić je kasnije Isaku Gašiju rekao daje on kapetan Vojne policije JNA za specijalne namjene, a da su Crvene beretke pripadnici te specijalne jedinice. Nad njim su bili vojnici kapetana Dragana iz Srbije. Isak Gaši je izjavio da su u Brčkom 30. aprila 1992. godine srušena dva mosta. Kasnije je od Radeta Božića saznao da je on odgovoran za dizanje tih mostova u vazduh.[133]

Nedugo nakon prve eksplozije i rušenja mosta, eksplozivom je srušen željeznički most na Savi u Brčkom. Paniku i strah među stanovnicima nedugo nakon eksplozije i miniranja mostova dodatno pojačavaju rafalna paljba, artiljerijske detonacije i avioni koji su u brišućem letu nadlijetali Brčko. Stanovništvo iz gradske zone bježi prema Gornjem Rahiću i Maoči.

Gradsko središte napušta oko 20.000 građana, uglavnom Muslimana i Hrvata i spas traže u seoskim mjesnim zajednicama. Vlast u gradu zauzimaju predstavnici Srpske opštine Brčko, a pripadnici naoružanih formacija pod kontrolom srpskih struktura okupiraju sjedište opštine, radio stanicu, bolnicu i druge javne ustanove.

Napad na Brčko su izvele snage srpskih jedinica, organizirane u različite skupine i to: Mandini četnici, Šešeljevci, Jovićevi četnici, pripadnici jedinice Kapetana Dragana, pripadnici Srpske dobrovoljačke garde - arkanovci, pripadnici jedinice Ljubiše Savića Mauzera, Srpska teritorijalna odbrana, vojnici Jugoslovenske armije i pripadnici policijskih snaga pod kontrolom Srpske opštine Brčko. U napadu je korišteno 80 tenkova i više od 100 topova i minobacača.

Branitelji Brčkog pružili su prvi otpor okupacionim snagama i zaustavili njihovo nadiranje u mjesnim zajednicama Dizdaruša, „4 . juli", Klanac i Broduša.

---

132 Mustafa Ramić, izjava u toku suđenja predsjedniku Srbije Slobodanu Miloševiću u Hagu, izjava, dana, 9. 9. 2003. godine: http://www.hlcrdc.org/Transkripti/Milosevic/Transkripti/Transkripti%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20%2840%29/Transkript%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20%209.%20septembar%202003..pdf.

133 Isak Gaši, izjava u Haškom tribunalu u predmetu Slobodan Milošević:http://www.hlcrdc.org/Transkripti/Milosevic/Transkripti/Transkripti%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20%2840%29/Transkript%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20-%2011.%20septembar%202003..pdf

Nakon zaustavljanja prodora okupacionih snaga, narednog dana su se organizirali i pružili otpor branitelji u naseljima: Meraje, Mujkići, Gluhakovac i Ivici.

Bošnjaci i Hrvati koji su ostali u gradskoj zoni, vjerujući da će ih zaštititi komšije Srbi ili da nisu nikome ništa krivi, uhapšeni su i isljeđivani u prostorijama Stanice policije (zloglasna soba 13), Bolnici, staroj džamiji, prostorijama preduzeća „Laser", hotelu „Posavina", u prostorijama Garnizona Jugoslovenske armije i fiskulturnom domu „Partizan", školi „Jelena Voćkić", ugostiteljskom objektu ,,Westfalija" i drugim mjestima. Mučenja, zlostavljanja, silovanja i nečovječna postupanja bili su sastavni dio procesa kroz koji su zatočeni prolazili, a mnogi su likvidirani i bačeni u rijeku Savu ili su njihovi posmrtni ostaci ukopavani u masovne grobnice u krugu Farme „Bimeks", lokalitetu Ogradice, Gorici, Bescarinskoj zoni...

Koncentracioni logor„Luka" Brčko otvoren je 7. maja 1992. godine. Ovaj zloglasni logor bio je mjesto stradanja, mučenja, silovanja, pljačke i zlostavljanja više od 3.500 zatočenika iz Brčkog, ali i iz drugih okupiranih područja pod kontrolom srpskih vlasti. U logor„Luka" su odvedeni među prvima bolesnici nesrbi koje su okupacione snage zatekle u bolničkim posteljama. U maju i junu 1992. godine, prema nezvaničnim podacima, u Brčkom je ubijeno 1.000 Bošnjaka.

Najistaknutiji zločinci iz Brčkog, čijih se zvjerskih metoda sjećaju preživjeli zatočenici bili su: Goran Jelisić Srpski Adolf, policajac, Monika Simenuović (tada imala 16 godina), Konstantin Kole Simeunović, Ranko Češić, Kosta Kostić, Miloš Milošević, Raco Simić, Branko Pudić i mnogi drugi.[134]

Zločini su počinjeni u vrijeme kada su u Brčkom najodgovorniji nosioci funkcija lokalne vlasti bili Đorđe Ristanić, predsjednik Ratnog predsjedništva Srpske opštine Brčko, Stako Stakić, predsjednik Skupštine Srpske opštine Brčko, a Boško Maričić, predsjednik Srpske demokratske stranke u Brčkom.

Odbranu teritorije sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, na kojoj je spas potražilo 20.000 ljudi, branitelji su uspostavili na liniji odbrane: Klanac - Dizdaruša - Broduša - Suljagića Sokak. Branitelji su bili svojevrsni brčanski pokret otpora, koji su se samoorganizirali bez značajnije organizirane pomoći viših organa. U bošnjačkim rukama je bilo 311 pušaka, jedan minobacač 120 mm koji je dopremljen ilegalnim kanalima preko Save i s tim naoružanjem je čuvana i održana linije odbrane od Cerika do Čelića. Uporedo sa organizacijom odbrane, obezbjeđenjem uslova za naoružavanje branitelja, organizirani su na slobodnim prostorima smještaj pridošli izbjeglica, obezbjeđenje sigurnosti i hrane za prog-

134 Dnevni avaz: „Brčko traži još 600 žrtava", 31. 8. 2005., str. 11.

nane. Stavljeni su u funkciju svi raspoloživi resursi, a pošto je ova teritorija bila odsječena od putnih komunikacija i od bolnice, pristupilo se uspostavljanju koridora i izgradnji puta preko Majevice ka teritoriji Srebrenika. Put je izgrađen nadljudskim angažmanom Civilne zaštite u periodu od 12. maja do 3. juna 1992. godine i bio je jedina veza između Brčkog i Srebrenika, odnosno tadašnjih slobodnih prostora tuzlanske regije, sve do septembra 1992. godine, kada je Armija R BiH oslobodila putnu komunikaciju Brka - Cerik - Srebrenik.

Dobri odnosi između Hrvata i Bošnjaka u Brčkom rezultirali su formiranjem zajedničke brigade, pa je 17. maja objedinjen front i uvezane seoske jedinice u jedinstvenu 108. posavsku brigadu u čiji sastav su ušle jedinice iz bošnjačkih i hrvatskih sela. Ferid Mujkanović imenovan je prvim komandantom brigade, njegov zamjenik je Stjepan Filipović, a Ramiz Pljakić je komandatnt Štaba Brigade. U sastav brigade ušli su četiri bataljona pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine pod komandom Envera Pamukčića, Hajrudina Jusufovića Belje i dr. i 2. i 5. bojna HVO koje su čuvale područja Bijele i Zovika.

Na slobodnoj teritoriji općine Brčko, Bošnjaci i Hrvati su, također, formirali i zajedničke civilne organe vlasti. Posebno dobra saradnja je bila između Muniba Jusufovića, Mije Anića i Mate Jurišića. Sve civilne strukture su se stavile u funkciju zbrinjavanja izbjeglog stanovništva iz grada i pomoći u odbrani slobodne teritorije.

Dobri odnosi između Bošnjaka i Hrvata u odbrani i uspostavljaju zajedničkih civilni strukutura, rezultirali su i značajnom pomoći iz Slavonskog Broda, tako da već 14-15. juna dobiva se 500 pušaka.

Pavo Sočković, pomoćnik zapovjednika za logistiku Operativne zone istok u Hrvatskoj vojsci, a njegov brat Zdravko Sočković, župan Slavonsko - brodske županije, imali su izuzetno pozitivan odnos prema Bošnjacima i pomagali su kad god su mogli. Nakon ovog kontingenta, dobijeno je 2.500 pušaka iz Slavonskog Broda, baterija minobacača 82 mm, dva topa T-12, tri topa ZIS, VBR-107 mm 23. juna 1992. godine.[135]

Organizirani otpor i ustroj jedinica zaustavio je okupaciju kompletnog prostora općine Brčko, pa se na slobodnim teritorijama pristupilo organiziranom zbrinjavanju velikog broja izbjeglih i prognanih, utvrđivanju odbrambenih linija, uspostavljanjem kontakata sa patriotama izvan Bosne i Hercegovine koji su pomagali odbranu, te ustrojavanjem osnovnih životnih tokova na slobodnim prostorima. Samo u širem području njemačkog grada Manhajma bilo je 4.000-4.500

135 Šemso Saković, sudionik u pripremi odbrane i odbrani Brčkog.

Bračaka koji su se organizirali i materijalno i finansijski pomagali da se sačuva stanovništvo i teritorija od okupacije. Pritekli su u pomoć i drugi Brčaci iz svih dijelova Evrope.

Aktivirana je Civilna zaštita, čiji su pripadnici kopali rovove, sakupljali žito i ljetinu, uređivali prostor za smještaj izbjeglih, prostorije za stacioniranje organa i institucija koje su počele funkcionirati. Ubrzo su na slobodnim područjima funkcionirale škole, bolnice, ali su aktivirane farme za logističku podršku odbrani i prehranu stanovništva. Uspostavljeni su osnovni mehanizmi za organizaciju života na izmještenoj teritoriji, a iz jedinica se povlače Sejfudin Zahirović, sa pozicije pomoćnika komandanta 3. bataljona na poslove sekretara opštinskog sekretarijata za privredu i finansije, Šemso Saković, zamjenik komandanta Brigade imenovan je za predsjednika Ratnog predsjedništva Općine Brčko. Načelnik opštine Brčko, Munib Jusufović, zajedno sa Mirsadom Đapom vode najveći dio operativnih poslova civilnih organa vlasti na slobodnim teritorijama.

18. januara 1993. godine Brigada mijenja naziv u 108. Motorizovanu brigadu Brčko i 215. Motorizovanu brigadu, ova Brigada je 15. maja 1995. godine proglašena Viteškom a njen i komandanti su bili Farid Mujkanović do 13 oktobra 1992. godine kojeg će zamijeniti Ramiz Pljakić do 22. februara 1995. godine nakon čega će na čelo Brigade biti imenovan Mensur Džakić od 23. februara 1995. godine do 22. aprila 1996. godine

U svakodnevnom granatiranju linija odbrane i teritorija u dubokoj pozadini, veliki broj je povrijeđenih i poginulih, pa se formira ratna bolnica sa mjesnim ambulantama. Dr. Zijad Trumić, prijeratni direktor bolnice u Brčkom je direktor ratne bolnice, a na raspolaganju su ljekari: dr. Nedžad Akšamić, dr. Ivan Hudolin, dr. Fikret Helać, dr. Samir Šadić, dr. Mevludin Hasanović, dr. Fadil Pilić i drugi.

Na istočnom dijelu prijeratne općine Brčko velika mjesna zajednica Brezovo Polje potpuno je etnički očišćena i opljačkana, a Bošnjake, koji su izrazili spremnost da ostanu lojalni građani, srpske vlasti su 17. juna 1992. godine zatočile u logore, protjerale ili ubile.

Konsolidacija stanja nastavljena je u toku ljeta 1992. godine na slobodnim teritorijama, dok je u okupiranom dijelu Brčkog intenzivirana pljačka bošnjačke imovine i tortura zatočenika u logorima. U logoru „Luka" počinjen je najveći broj okrutnih zlodjela. U nastojanju da oslabe odbrambenu moć, ali i sa ciljem da destabiliziraju slobodne teritorije, srpske vlasti iz Brčkog su ponudile za razmjenu oko 4.000 zatočenih civila. Na teritorijama pod kontrolom Armije Republike BiH, aktiviraju se svi raspoloživi resursi, a posebno se ističu u organizaciji života i smještaju izbjeglica Abdulah Karalić i Sevlet Mujkanović.

Slika br. XXXX *Gore s lijeva na desno: Kemal Hindić, Edib Kravić, Abdulah Karalić, Hazim Šadić, Mato Jurišić,N.N., Ejup Ganić, Mevludin Hasanović, Martin Frančešević, Ramiz Pljakić, Mustafa Ramić, N.N., Marko Lozić, Ahmet Fačić, Mirsad Islamović*

Čuče: Munib Jusufović, Adem Ribić, Zlatko Jašarević, Rifet Mujanović, Sejfudin Zahirović, Šemso Saković i Esed Lević

Jedino je zabilježen slučaj u Brčkom da je čaršija iselila zajedno sa predstavnicima organa vlasti i institucija na selo gdje su uspostavljeni organi vlasti koji su funkcionirali do kraja rata.[136]

Posebno su se u odbrani teritorija i ljudi na području Brčkog istakli Enver Pamukčić koji je objedionio seoske jedinice Brka, Palanka, Ograđenovac, Čande, Čoseta, Rašljani, Rahić. Iz tih jedinica se formirao kasnije 4. bataljon. Prvi bataljon su činili Broduša, Stari Rasadnik, Brod, Mujkići, Gluhakovac, Meraje. Prvi bataljon pod komandom Šemsudina Avdića Šeme, Rašida Žigića, Šemse Pekića uspješno odlijevaju napadima. Zaslužan je i Hajrudin Jusufović Belja kao i Huso Bahor, organizirao i finansirao svojim sredstvima opremanje branitelja u Dizdaruši. Apsolutna zasluga za odbranu Brčkog je u okružnoj, a kasnije i kantonalnoj vlasti u Tuzli koja je pomogla samoorganizovanju naroda da se brani.[137]

Linije odbrane uspostavljene polovinom 1992. godine neznatno su se mijenjale na veoma aktivnom brčanskom ratištu koje se nalazilo na koridoru života i smrti. Uprkos svakodnevnim artiljerijskim i čestim ofanzivnim napadima, slobodne teritorije u Brčkom bile su sigurne i očuvane. Zbog golemog bogatstva i raspoloživih resursa za sijanje obradivih površina žitaricama, organizirano su zasijane rekordne površine i ostvarivani značajni prihodi. Uz ostale prihode, brčansko područje bilo je poželjno za vojno sposobne prognanike iz Podrinja i drugih područja koji su se priključili braniteljima radi dobijanja paketa za borce. Brčanske civilne vlasti su mijenjale pšenicu i brašno za gorivo i druge neopho-dne potrepštine.

Borci brčanske 108. brigade u toku rata su od neprojateljskih vojnika zarobili tri i uništili 50 tenkova, jedan avion, tri helikoptera, izvukli nakon ofanzivnih dejstava devet tenkova, od kojih su četiri osposobili za dejstva, uz mnogo drugih oruđa, opreme i naoružanja.

U odbrani Brčkog poginulo je 560 boraca Armije Republike Bosne i Hercegovine. Ubijeno je 580 civila u logorima i stratištima, i porušeno devet džamija. Samo 17. avgusta 1992. eksplozivom su uništene Bijela džamija, sagrađena 1881. godine, Savska (Atik) džamija, sagrađena oko 1600. godine i Hadžipašina džamija, sagrađena 1850. godine, a nedugo potom i nova džamija u Rijekama. U toku septembra 1992. godine aviobombom je pogođena džamija u Gornjem Rahiću, te džamije Azizija u Brezovom Polju, sagrađena 1747. godine, kao i džamije u Dizdaruši, Brodu i Begovači. Konačnom arbitražnom odlukom, 5. marta 1999. godina Brčko je progla-šeno distriktom, kao administrativna jedinica

---

136 Munib Jusufović.

137 Munib Jusufović, prvi čovjek izvršne vlasti u Brčkom u toku i nakon rata

Bosne i Hercegovine sa vlastitom upravom, koja formalno pripada entitetu Federaciji Bosne i Hercegovine i entitetu Republika Srpska. Brčko distrikt službeno je osnovan 8. marta 2000. godine. Brčko distrikt formiran je na čitavoj teritoriji opštine Brčko. U toku rata, 1/3 općine, kao i centar grada, bilo je srpsko, a 2/3 teritorije bilo je pod kontrolom bošnjačkih i hrvatskih vlasti.

U Brčko distriktu Bosne i Hercegovine na popisu stanovništva 2013. godine bilo je ukupno 83.516 stanovnika. Od tog broja Bošnjaka je 35.381 (42,4 %), Srba 28.884 (34,6 %), Hrvata 17.252 (20,7 %) i ostalih 1.999 (2,4 %).[138]

KLADANJ

Opština Kladanj se prostire dolinom rijeke Drinjače u podnožju planine Konjuh. Zauzima površinu 325 km^2 od čega je poljoprivredno zemljište 7.474 hektara ili 23% a vlasništvo je privatno 8.651 hektara ili 26,6% i državno vlasništvo 23.865 hektara ili 73,4%. Nadmorska visina je 560 metara[139].

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području opštine Kladanj bilo je 16.070 stanovnika nastanjenih u 43 naselja[140]. Bošnjaka (Muslimana) tada je bilo 11.621 ili 72,31%, Srba 3.952 ili 24,59%, Hrvata 36 ili 0,22%, Jugoslovena 297 ili 1,72% i ostalih 184 ili 1,14%[141].

Nakon prvih višestranačkih izbora 1990. godine na kojima su najviše glasova građana dobile stranke sa nacionalnim predznakom, Stranka Demokratske Akcije i Srpska Demokratska Stranka. Ubjedljivo je pobijedila Stranka demokratske akcije koja je dobila 25 odborničkih mjesta i time apsolutnu većinu u Skupštini Opštine Kladanj. Osim SDA u Skupštini Opštine zasuptljene su Srpska demokratska stranka sa 3 svoja poslanika, Socijal demokratska partija je bila zastupljena sa 16 poslanika i Muslimansko-bošnjačka organizacija ja jednim poslanikom. Za Predsjednika Skupštine Opštine izabran je Enver Šarić, predstavnik Stranke demokratske akcije. Partner u vlasti bili su Srpska demokratska stranka.

138 http://www.statistika.ba/?show=12&id=30163

139 Zemljišna karta sa nacionalnom strukturom BiH, republička uprava za geodetske i imovinske-pravne poslove. Sarajevo. 1992.

140 Na području opštine nalaze se naselja: Stupari, Tarevo, Noćajevići, Gojkovići, Gojaslići, Brateljevići, Tuholj, Pauč, Starić, Turalići i dr.

141 Statistički podaci popisa stanovništva po Opštinama 1991. god. Republički zavod za statistiku

Za Predsjednika Izvršnog Odbora Skupštine Opštine Kladanj je izabran Osman Čučak. Predsjednici političkih stranaka u tom vremenu su bili Stranke demokratske akcije Sabrija Čamdžić, SDS-a Miroslav Stanišić i SDP-a Fehim Mezetović.

Još početkom 1991. godine otpočelo je masovno naoružanje bosanskih Srba i da se oni organizuju u samostalne vodove i čete i pripremaju za rat. Dobrovoljci sela Brnjica, Lupoglava i Olovaca predvođeni Dragomirom Vasićem odlazili su na ratišta Republike Hrvatske, Borovo Selo, Knin i Benkovac. Oni su sa Tuzlanskim garnizonom JNA konkretno sa komadantom kasarne Husinska buna - potpukovnikom Miletom Dubajićem u decembru 1991. godine pokušali zauzeti terminal goriva i maziva u općini Živinice.

JNA je naoružavala srpska sela u općini Kladanj, Vučinići, Vranovići, Olovci, Lupoglava, Majdan, Kovačići, Pelemiš i Pepići. Dana 7. 9. 1991. godine Srpska demokratksa stranka je donijela Odluku o proglašenju Autonomnih regija kao nedvojbenih dijelova Savezne države, Federalne Jugoslavije i sastavnih dijelova Federalne jedinice Bosne i Hercegovine, kao i izdvajanje naseljenih mjesta iz jedne Opštine i uključivanje u sastav druge Opštine. Od septembra do novembra 1991. godine formirane su Autonomne oblasti regije: Istočna i stara Hercegovina, Bosanska krajina, Romanija, Semberija i Majevica, Sjeverna Bosna i Birač.

SAO Birač donio je Odluku o pripajanju srpskih naselja u opštini Kladanj Olovci, Lupoglavo, Matijevići, Pepići, Pelemiš, dio Stupara, Vranovići i Starić, a SAO Romaniji naselja Kula, Konjevići, Vučinići i Kovačići.

Povodom proglašenja Autonomne regije Birač u Šekovićima u koju između ostalih Opština ulazi i Kladanj, izvršni odbor Stranske demokratske akcije Kladanj izdao je Saopštenje ......" proglašenjem SAO Birač iznenađeni smo i pripajanjem dijelova Opštine Kladanj čime se narušavaju izuzetno dobri komšijski odnosi"...

Već u aprilu i maju 1992. godine osnovani su i u cijelosti su započeli sa radom svi krizni štabovi SDS-a u Republici bosanskih Srba. Funkcionisali su kao opštinska vlast. MUP bosanskih Srba bio je jedan od prvih ustanova Republike koja je počela uspješno funkcionisati. Zakon o unutrašnjim poslovima stupio je na snagu 31. 3. 1992. godine.

Općinski odbor SDS-a u Kladnju traži podjelu vlasti izričitim zahtjevom za podjelu Stanice javne bezbjednosti Kladanj. Formiran je Srpski krizni štab Općine Kladanj. Donijeta je Odluka o formiranju Srpske opštine Kladanj. Takođe je 2. 5. 1992. godine formirana Stanica javne bezbjednosti Srpske opštine

Kladanj[142]. Počelo je uznemiravanje i prepadanje Bošnjaka i to postavljanjem seoskih i šumskih barikada i za kojih se provociralo pucnjavom i orgijanjima. Po čaršiji su pisali grafite, a po kafanama i sijelima urlale i pjavele nacionalističke „hojkače". Seoske vojvode ugošćavale su oficire bivše JNA i razrađivale svoje mračne planove. Definitivno otkrivanje karata desilo se 6. februara 1992. godine kada su svi vojni obveznici srpske nacionalnosti dobili pozive za mobilizaciju te da se jave u odred Pelemiš, Trnovo i Jelačiće. Tako se radilo i u ostalim srpskim selima što potvrđuje kasnije zaprimljena dokumentacija.[143]

Patriotska liga Opštine Kladanj formirana je 25. 11. 1991. godine. Za Komandanta Vojnog dijela određen je Zehrid Selimović, a za Predsjednika Kriznog štaba Muhamed Muhić Mujke dugogodišnji profesor. 20 marta 1992. godine

Slika broj XXXXX. *Rukovodni kadrovi Centra službi bezbjednosti Tuzla i SJB Kladanj sa komadantom Brigade Harizom Šarićem; Slijeva na desno čuče: Zihnija Mašić, Meša Bajrić, Ekrem Avdić, Zumra Karabdić i Nusret Muhić, Stoje: Zilkadir Šarić, Hariz Šarić, Ramiz Halilović, Šemso Softić i Selman Busnov*

142 Depeša br. 18-9/03-348 od 25. 5. 1992. godine, obavještava MUP RBiH da su 13. 5. 1992. godine radnici srpske nacionalnosti napustili Stanicu javne bezbjednosti Kladanj i sa sobom odnijeli lično naoružanje i ostalu opremu.
Odluka Srpske Opštine Kladanj broj 4 od 2. 5. 1992. godine koji ju je potpisao komadant Kriznog štaba Miroslav Stanišić o formiranju Stanice javne bezbjednosti Srpske Opštine Kladanj, za čiju je realizaciju zadužen komandir milicije Ljubiša Borovčanin.

143 Mr. Hariz Šarić, Kladanj za vrijeme agresije 1992-1995., Kladanj 2000.

formirana je jedinica posebne namjene na čijem je čelu Džihad Kovačević. Od aktivista u početnom periodu u regionalnom štabu Patriotske lige za Sjeveroistočnu Bosnu bili su Osman Čučak, na dužnosti Načelnika inžinjerije i Izet Gazdić na dužnosti načelnika Veze[144].

Poseban je doprinos organizacionih jedinica MUP-a odnosno Stanice javne bezbjednosti Kladanj njenih pojedinaca koji su davali sigurnost narodu[145]. U to vrijeme dužnost načelnika Stanice javne bezbjednosti u Kladnju obavljao je Muhamed Čaušević koji je 20. 4. 1992. godine podnio ostavku a na njegovo mjesto postavljen je Sead Čamdžić koji je na toj dužnosti bio samo 3 dana, zbog složene bezbjedonosne situacije podnio je ostavku, a Stanicu javne bezbjednosti Kladanj preuzeo je zamjenik komandira policije Selman Busnov i ostaće do kraja rata kao prvi čovjek Stanice javne bezbjednosti Kladanj. Komandir Stanice milicije je bio Ljubomir Borovčanin.[146] Pomoćnik komandira je bio Safet Mujčinović.

Odlukom Ratnog Predsjedništva Skupštine Opštine Kladanj 6. 5. 1992. godine formirana je Teritorijalna odbrana Kladanj, a dana 8. 5. 1992. godine izvršena je opća mobilizacija. Tom prilikom starješine Štaba Teritorijalne odbrane izvršile su smotru jedinica koje su već djelomično bile samoorganizovane na teritorijalnom principu. Na postrojavanja je izašlo samoorganizovanih 15 četa i 5 samostalnih vodova sa ukupno 1180 boraca[147]. Za prvog komandanta je postavljen Sifet Krekić.

Iz Općine Kladanj u jedinicama bivše JNA nalazilo se 33 oficira i podoficira bošnjačke nacionalnosti. Od tog broja u Kladanj je došlo 16 oficira i to: Sifet Krekić, Hariz Šarić, Kemo Dželepović, Ibro Alispahić, Zijad Hamzić, Nurdin Hasić, Halil Selimbašić, Amir Ahmetović, Edin Ahmetović, Ferid Mazalović, Ahmo Ahmetović, Muhamed Ahmetović, Izudin Šarić, Benis Ahmetspahić, Senahid Mušić, Sefer Mešković.

Komadant Štaba Teritorijalne odbrane u Kladnju bio je Miloš Marković koji je javno dao uputu građanima Srpske nacionalnosti da napuste svoje domove samo za tri dana za koje vrijeme će ponovo vojnički osvojiti Kladanj i proslaviti pobjedu. Tim pozivom mnogi su uzeli samo lično naoružanje i odazvali se na zborna mjesta Jelačići, Pelemiši, Pepići i Dole.

---

144 Isto, str. 34.

145 Ferid Kadrić, Ramiz Halilović, Irfan Selimbašić, Nusret Muhić, Zijad Rustemovć, Fehid Čavkunović, Džemo Selimbašić i Selman Busnov.

146 Haški sud ga pravosnažno osudio 17 godina zatvora za zločine u Srebrenici.

147 Mr. Hariz Šarić, Kladanj za vrijeme agresije 1992-1995., Kladanj 2000., str. 36.

U Opštini Kladanj registruju se mnogi incidenti: početkom aprila 1992. godine su 4 naoružana maskirna lica u Srpskom selu Pelemiši Opština Kladanj razoružala 2 električara muslimanske nacionalnosti poslovnice Kladanj, koji su vršili popravku trafoa u tom selu. Takođe u aprilu 1992. godine u šumi između sela Prijevor dolazi do masovnije rafalne paljbe iz automatskog naoružanja što je izazvalo strah i uznemirenost muslimanskog stanovništva u rubnim selima Prijevor, Starić i Ravne[148]. Na području Opštine osnivaju se "razni mirovni Forumi i komšijski štabovi" koji međusobno razgovaraju, zajedničke patrole pripadnika TO i milicije patroliraju i obilaze teren[149].

Narod je bio u strahu, bojali su se diverzantskih grupa kao reakcija formiraju se seoske straže.

Vlaseničko muslimansko selo Turalići koje se nalazi na samoj granici sa Opštinom Kladanj 27. 4. 1992. godine je napadnuto, popaljeno i sravnjeno sa zemljom. Bilo je poginulih i ranjenih. Ostalo stanovništvo je u panici bježalo u susjednu Opštinu Kladanj.

Dana 27. 5. 1992. godine srpsko stanovništvo se skoncentrisalo na područje Olovaca a zatim u koloni probili su se preko Stanova prema Pelemišu Opština Šekovići.

Skupština Opštine Kladanj je donijela Rješenje o imenovanju Ratnog Predsjedništva Skupštine Opštine Kladanj. Enver Šarić Predsjednik Predsjedništva, Osman Čučak, Predsjednik Izvršnog odbora Opštine Kladanj - Član, Danis Gojačić, Sekretar Sekretarijata za Narodnu odbranu – član, Sifet Krekić, Komandant Štaba Teritorijalne odbrane – član, Selman Busnov, v.d. načelnik SJB Kladanj, član, Ahmet Memišagić, Komandant Štaba civilne zaštite – član, Muhamed Krekić, zamjenik Predsjednika Izvršnog odbora – član, Salkan Herić – član, Sabrija Čamdžić – član, Kasim Prguda – član, Nenad Marković – član i Ahmo Gogić – član[150].

U veoma teškom, ratnom vremenu, promijenjena su četiri predsjednika Ratnog Predsjedništva odnosno načelnika opštine Kladanj Enver Šarić, Osman Čučak, Izet Gazdić, Salkan Herić i Hamid Begić.[151] Polovinom maja 1992. godine umjesto Envera Šarića novi predsjednik Ratnog predsjedništva postao je

---

148 Depeša Stanice javne bezbjednosti Kladanj od 8. 4. 1992. godine do . U potpisu načelnik stanice javne bezbjednosti Muhamed Čaušević.

149 Depeša Stanica javne bezbjednosti Kladanj, br. 18-9/01-294 od 11. 4. 1992. godine.

150 Hazim Šarić, Kladanj za vrijeme agresije 1992-1995., Kladanj 2000., str. 70.

151 Isto, str. 318-319.

dotadašnji predsjednik Izvršnog odbora Osman Čučak, a predsjednik Izvršnog odbora je postao Muhamed Krekić.

U junu 1993. godine smijenjen je Osman Čučak a za predsjednika je imenovan Izet Gazdić koji je do tada bio Predsjednik Skupštine Kladanj. Ostali su nejasni i neistraženi uzroci povremenih konfliktnih situacija na relaciji opština - Komanda štaba TO Kladanj.

Početkom maja 1992. godine agresor počinje neselektivna gađanja i provokacije teškim oruđima. Zatvaraju se putevi i pokušavaju više puta sa ubacivanjem diverzantsko-terorističkih grupa od kojih je jedna uspjela minirati Kladanjski vodovod u Stariću. A druga grupa kasnije zaklala i masakrirala dječaka Amira Hajdarevića iz Gojakovića[152].

U to vrijeme stvaraju se alterativni putevi ka Srednjoj Bosni i Hrvatskoj te kroz Kladanj prolazi čuveni put spasa koji je povezivao ovaj dio Bosne sa svijetom. To je bio razalog više da je Kladanj napadan sa svih strana i svim sredstvima.

Kladanj je sjedište više preduzeća ali posebno drvno-prerađivačke industrije[153].

U prvo vrijeme agresije Kladanj je Opština u koju je pristigao veliki broj izbjeglih i raseljenih osoba. U prvo vrijeme registrovano je 3.441 takva osoba.

Tako je u vremenu od 9. 4. 1992. godine do 8. 8. 1994. godine u Kladnju zbrinuto oko 35.000 prognanika[154], od kojih se do kraja rata na području općine Kladanj zadržalo oko 9.300 i 90% njih je smješteno u privremeno napuštenim individualnim stambenim objektima, koji su bili mahom svi vidno oštećeni[155].

U skladu sa naredbom Okružnog štaba Teritorijalne odbrane 5. novembra 1992. godine formirana je 301. borbena brigada Kladanj a za njenog komandanta je postavljen Halil Selimbašić. Odmah u decembru 1992. godine od jedinica Teritorijalne odbrane Kladanj formiran je 302. borbena brigada a za

152 Isto, str. 41.

153 U Općini Kladanj značajnija preduzeća su bila Drinjača, Fabrika masivnog namještaja - Starić, Progres, Hidrogradnja, Bosanka fabrika sportske opreme, Šumarstvo, Visokogradnja i druga.

154 Prihvaćena su i zbrinuta izbjegla i prognana lica sa ratom zahvaćenih prostora u Republici Hrvatskoj, a potop iz BH općina Zvornika, Vlasenice, Bratunca, Srebrenice, Šekovića, Olova, Han Pijeska, Sokolca, Brčko, Bijeljine, Mostara, Ilijaša i drugih.

155 Mr. Hazim Šarić, Kladanj za vrijeme agresije 1992-1995., Kladanj 2000., str. 299.

njenog komandanta postavljen je Hariz Šarić, od decembra 1992. godine do 6. marta 1993. godine.

Na osnovu naredbe komadanta 2. Korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine 7. marta 1993. godine od sastava 301. i 302. borbene brigade formirana je 121-a Brdska brigada za čijeg je komadanta imenovan Hazim Šarić i na toj dužnosti ostat će od 7 marta 1993. godine do 18. septembra 1995. godine.

Krajem 1992. godine i početkom 1993. godine politička rukovodstva općina Podrinja u saradnji sa 2. korpusom odllučuju o formiranju brigade.

U skladu sa naredbom komadanta 2. korpusa AR BiH-e od 2. 2. 1993. godine formirana je 1. Muslimanska Podrinjska brigada u Kladnju. Ova brigada je formirana od jedinica i štabova TO Zvornik, Vlasenica, Bratunac i Srebrenica. Komadanti 1. Muslimanske brigade su bili Nešad Šabić od 2. 2. 1993. do 1. 5. 1993. godine, Mevludin Zukić od 1. 5. do 28. 5. 1993. godine, Bećir Mekanić od 1. 7. 1993. do 26. 5. 1995. godine i Bajro Kasumović, od 1. 6. 1995. do 31. 8. 1995. godine.

Početkom oktobra 1992. godine bolnica Muška voda Kladanj je stavljena u funkciju. U toku priprema veliki doprinos dali su doktor Ivan Hudolin, glavni inspektor Saniteta 2. Korpusa, Pejo Banović Komandant Štaba Civilne Zaštite Tuzla, te tim iz Republike Hrvatske doktor Stojanović, Vinko Jandrić, doktor Muhamed Hadžihasanović i Mirza Mašić, doktor Džavid Habibović, doktor Murat Džogić, doktor Nedima Bašić-Kapidžić, doktor Muhamed Fatić, doktor Emir Halilbegović, doktor Osman Muratović, doktor Nusret Osmanović, doktor Jasenko Karamehić, doktor Zijo Jusufović, doktor Ismet Kutlovac, doktor Dževad Džananović, anestetičar Faruk Muratović i glavni medicinski tehničar Viktor Pikoloti[156]. Borci Kladnja odbranili su cijelu teritoriju općine i značajno pomogli odbrani domovine Bosne i Hercegovine.

Od početka agresije pa do 26. 12. 1995. godine bilo je 173 poginulih lica i 734 povrijeđenih kao posljedica agresorskog djelovanja.

Ratno priznanje "Zlatni ljiljan" u opštini Kladanj dobilo je 15. pripadnika oružanih snaga a njih 7-oro "posthumno". "Medaljom za hrabrost" je odlikovana kladanjska heroina Edina Čamdžić.

KALESIJA

Kalesija je udaljena od Tuzle 25 kilometara. Kroz njenu teritoriju prolazi magistralni put i željeznička pruga Tuzla-Zvornik.

---

[156] Isto, str. 114.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području općine Kalesija živjelo je 41.795 stanovnika. Muslimana je bilo 33.496 ili 80%, Srba 7.523 ili 18% i ostalih 836 ili 2%. Vlasništvo nad zemljištem imali su Muslimani na površini 148,25 km^2 ili 84,70% i pravoslavni na 26,75 km^2 ili 15,30%.[157] Inače, na ovom području bilo je 10.209 domaćinstava, od čega na poljoprivredna domaćinstva otpada 6.588 ili 64,53%.

Na prvim višestranačkim izborima učestvovalo je šest političkih stranaka: SDA, SDS, SK-SDP i DSS, Liberalna stranka i Savez reformskih snaga. SDA je osvojila 34, a SDS 9 odborničkih mjesta. Sve ostale stranke bile su u Skupštini općine Kalesija zastupljene sa 7 odbornika.[158]

Za predsjednika Skupštine općine izabran je Izet Hadžić, predstavnik SDA.

Srpska demokratska stranka za područje općine Kalesija osnovana je u Dubnici 19. avgusta 1990. g. Skupu je, pored ostalih,prisustvovao dr. Radovan Karadžić. Za predsjednika Općinskog odbora izabran je Petar Janković, koji razvija veliku aktivnost. Tako, na primjer, on u Dubnici organizira 12. januara 1991. g. sastanak aktivista SDS-a sa šireg područja (Ozrena, Ugljevika, Bratunca i drugih krajeva), sa ciljem da osnuje tzv. srpsku regiju "sjeveroistočnu Bosnu", te Regionalni odbor SDS-a, Nacionalno vijeće SDS-a, Srpsku banku, Osiguravajuće društvo, Fond solidarnosti i Ekonomski savjet. Na sastanku je bio izabran Regionalni odbor SDS-a i njegov predsjednik je postao Petar Janković. Sjedište Odbora je bilo u Dubnici.

Početkom 1991. g. SDS počinje da vrši vojne pripreme za predstojeću agresiju. U srpskim selima formira se sedam četa civilne zaštite u namjeri da se, prema potrebi, pretvore u vojne jedinice. Vojna obuka jedinica "srpske odbrane" se intenzivira, dok obuku za njihov starješinski kadar izvode vojna lica sa Ozrena. Naoružavan]e srpskog stanovništva vrši se organizirano. Oružje se doprema iz Srbije, pri čemu veliku ulogu u tome ima Komanda 17. korpusa JNA iz Tuzle. Po naređenju generala Save Jankovića i pukovnika Denčića, Srbima u ovom kraju isporučeno je 2.000 raznih vrsta pješadijskog naoružanja sa municijom i opremom. Krajem septembra i početkom oktobra 1991. g. na ovo područje dislociran je magacin naoružanja i vojne opreme iz Tuzle u Rakino Brdo i rejon Stolice. Početkom oktobra 1991. g. na područje Osmaka stigla je jedna vojna kolona sa naoružanjem i vojnom opremom, što kod muslimanskog stanovništva izaziva veliko nezadovoljstvo i

---

157 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996, str. 31-32.

158 Sead Omerbegović i Halid Tubić, Kalesija - Priprema i odbrana od agresije 1992. godine, Kalesija, 1997, str. 33.

strah. U znak protesta narod Osmaka, Sehera, Like i Sajtovića napušta svoje kuće, da bi se u njih ponovo vratili poslije odlaska vojske sa ovog područja.

Stranka demokratske akcije osnovana je u Kalesiji 19. avgusta 1990. godine. Predsjednik Općinskog odbora stranke bio je Izet Hadžić. Odnosi između vladajućih stranaka u Skupštini općine Kalesija bili su od početka nezadovoljavajući. U prvoj polovini 1991. g. "prvi nesporazumi i neslaganja poslije preuzimanja vlasti među vladajućim političkim strankama, izbili su 5. maja 1991. godine na Đurđevdan. Tada su čelnici SDS-a istakli zastave sa srpskim obilježjima na javna mjesta, ispred Robne kuće Kalesija, što je kod bošnjačkog stanovništva izazvalo revolt i nezadovoljstvo. Predstavnici SDS-a, znajući da će ovaj provokativni postupak kod bošnjačkog stanovništva izazvati reakciju, oko mjesta na kome su istakli zastave organizovali su dežurstvo sa naoružanim ljudima koji su se kretali po centru Kalesije". 57) To je bila provokacija, kojom je SDS htio da ispita spremnost Muslimana na suprostavljanje ovoj i drugim akcijama. Da se ne bi izazvao oružani sukob, zaključeno je da se zastave ne diraju i one su ostale na postavljenim mjestima do okončanja đurđevdanskih praznika.

Slika br. XXXX

slijeva na desno: Fahrudin Mešanović, Predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović, Predsjednik Okruga Izet Hadžić

Rezervni sastav milicije mobiliziran je u Kalesiji 20. septembra 1991. g. s tim što se na upućene pozive nisu odazvali Srbi. Nakon što je novembra 1991. g. formiran Regionalni štab Patriotske lige za sjeveroistočnu Bosnu, 26. novembra 1991. g. formiranje Općinski štab Patriotske lige Kalesija. Na čelu Štaba bio je Izet Hadžić, predsjednik Skupštine općine. Pored Općinskog osnovano je i više rejonskih štabova: Prnjavor sa sjedištem u Prnjavoru; Međaš sa sjedištem u Petrovicama; Memići sa sjedištem u Memićima. Svaki štab imao je u svojoj zoni odgovornosti formirane jedinice. U mjesnim zajednicama formirani su takođe krizni štabovi. Osim Odreda TO postojao je i Protivdiverzantski odred, kao manevarska jedinica za djelovanje na teritoriji općine. Da bi se obezbijedila novčana sredstva za nabavku oružja, septembra 1991. g. u Svajcarsku odlazi Izet Hadžić, da upozna naše radnike sa stanjem u Kalesiji i šire i da zatraži novčanu pomoć za nabavku oružja i vojne opreme. Na području općine Kalesija održano je više savjetovanja Patriotske lige, među kojima je najznačajnije Regionalno savjetovanje održano u Tojšićima 11. januara 1992. g.

Na savjetovanju su donijeti slijedeći zaključci:

“Nastaviti dalju aktivnost na organizacijsko-formacijskom ustrojstvu jedinica, komandi i štabova;

- Otpočeti sa pripremama starješina za komandne dužnosti i sa obukom jedinica uz mobilizacijsku provjeru;
- Poseban značaj dati obuci jedinica za specijalna dejstva;
- Formirati obavještajnu službu po mjesnim zajednicama, a za specijalna dejstva formirati jedinice po trojkama;
- Organizovanije vršiti nabavku naoružanja i vojne opreme.”[159]

Prvih nekoliko mjeseci 1992. g. protiču u znaku čestih provokacija SDS-a. Događaj koji je naročito nepovoljno uticao na pogoršanje političke situacije u Kalesiji, desio se 12. marta 1992. g. Naime, toga dana došla su, u kafanu “Mis” u Kalesiji, četiri pripradnika SDS-a: Milutin Ivanović, Marinko Todić, Milan Todić i Rade Janković. Zbog provociranja prisutnih, njen vlasnik pozvao je miliciju da interveniše. Došla su dvojica milicionera: Zijad Živčić i Sead Bukvarević. Milutin Ivanović i Marinko Tomić su uhapšeni, dok je Rade Janković počeo da bježi u pravcu Dubnice. Milicioneri su ga stigli i dok su se sa njim prepirali, on je izvadio pištolj i prvo ubio Bukvarevića, a potom i Živčića. Pobjegao je u svoje selo Dubnicu gdje mu je zaštitu pružio Petar Janković, predsjednik Općinskog odbora SDS-a. 15. marta 1992. godine, inspektori za sprečavanje i otkrivanje opšteg

159 Sead Omerbegović i Halid Tubić, “Kalesija priprema i odbrana od agresije”, str. 57. i 58.

kriminaliteta Centra službi bezbjednosti Tuzla, skupa sa specijalcima (Dragana Vikića) - MUP-a Republike Bosne i Hercegovine spriječeni su od naoružanih mještana Dubnice i komande 17. korpusa JNA u Tuzli da uhapse ubice kalesijskih policajaca Zijada Živčića i Seada Bukvarevića.

Ogorčeni zbog ovog ubistva Muslimani traže da se ubica uhvati i privede sudu pravde. Na vijest o pogibiji milicionera, Muslimani podižu barikade u Prnjavoru i centru Kalesije, a Srbi u Dubnici i Capardama. Žene i djeca iz Dubnice sele prema Priboju kod Lopara. Sutradan, 13. marta 1992. g. na izlazu iz Kalesije na barikadi je ubijen Senad Avdić, što dodatno izaziva nezadovoljstvo naroda. Tada je iz magacina TO podijeljeno stanovništvu 212 cijevi pješadijskog naoružanja.

Na sjednici Skuštine općine Kalesija, 14. marta, kojoj ne prisustvuju srpski odbornici, donesena je Odluka o formiranju Kriznog štaba. U Štabu je bilo pet članova, a na čelu je bio Izet Hadžić. Uveče, istoga dana Krizni štab je donio odluku da se minira željeznička pruga Tuzla-Zvornik. Miniranje pruge izvršeno je u rejonu Begove ćuprije.

Slika br. XXXX

slijeva na desno: Salem Hodžić, Refik Brđanović, Sead Omerbegović

Foto: Izet Čanić

Skupština Opštine Kalesija je 8. aprila 1992. godine donijela Odluku o formiranju Kriznog štaba u koje je imenovala Izet Hadžić predsjednik, Dževad Tosunbegović, zamjenik predsjednika, Sead Omerbegović, Ismet Mešić, Esad Čanić, Ševal Hamzić i Halil J. Jahić.

Omog aprila 1992. godine formiran je Opštinski štab TO Kalesija a za njenog komandanta je postavljen Ismet Sinanović, a za Načelnika štaba Sead Omerbegović. Od 28. aprila 1992. godine komadant Štaba je bio Mirsad Gutić, do 1. avgusta 1993. godine, kada ga je na toj dužnosti zamijenio Ševal Hamzić.

Mjesec dana kasnije, 14. aprila 1992. g. srpski odbornici su ponovo pokrenuli pitanje razdruživanja, odnosno podjele opštine. Tražili su da im se, pored drugih teritorija, ustupi Motel "Košuta", Centar za socijalni rad i jedan privredni objekt. Međutim, pošto je uskoro došlo do agresije, ovaj zahtjev o razduživanju nije realiziran. Provokacije, zlostavljanje i ubistva pojedinih ljudi nastavljani su i u mjesecu aprilu. Da bi se nastupajući događaji dočekali što spremnije, rukovodeće bošnjačke strukture vrše intezivne pripreme za borbu. Reorganiziraju se postojeće i stvaraju nove vojne jedinice, nabavlja naoružanje i učvršćuju odbrambene linije. Reorganiziran je 28. 4. 1992. g. i Općinski štab TO koji sada ima 14 članova. Komandant Štaba je Mirsad Gutić.

5. februara 1993. godine formirana je i 205. brdska brigada Kalesija. Komandant brigade je bio Mehmed Husić, a načelnik štaba Brigade Sead -. Pomoćnik komandanta za moral Ismet Sinanović, pomoćnik komandanta za obavještajne poslove Šemsudin Nasupović, a Asim Imamović bio je pomoćnik Komandanta za bezbjednost. Od 1. avgusta 1993. godine do 1. marta 1994. godine Komandant Brigade je bio Mirsad Gutić.

Početkom 1994. godine, sve jedinice i Komande Opštinskog štaba TO ušle u sastav 205.-te brdske brigade Kalesija. Na svim ratištima gdje su učestvovali, život je izgubilo 216 boraca i starješina, teže je ranjeno 242 borca a lakše 605. boraca.[160]

Za izvođenje ofanzivnih borbenih dejstava, jedinice Opštinskog štaba TO Kalesija su ojačane jedinicama Taktičke grupe 1 Okružnog štaba TO Tuzla u čijem sastavu su bili borci iz Zvornika, Vlasenice, Bratunca, Srebrenice i Tuzle. Ovim jedinicama komandovao je Mirsad Fidahić. Akcija oslobađanja Kalesije počela je kako je i planirano u 4 sata 23. maja 1992. godine. Dakle 23. maja 1992. godine oslobođeni su Prnjavor i Kalesija grad. Kalesija je u to vrijeme bila prvi oslobođeni grad u Bosni i Hercegovini.

---

160 Sead Omerbegović, Enver Zukanović, Muharem Avdić, "Vrijeme odluka i otpora" Kalesija 1992-1995., str. 67..

Ratna djejstva na području Kalesije počinju 2. 5. 1995. g. Od strane agresora u ovim napadima učestvuju: JNA, šešeljevci, arkanovci, Beliorlovi, SDS i njena srpska TO. Četnici su tada iz artiljerijskih oruđa napali Prnjavor i druga mjesta. Šest dana kasnije zauzeli su Memiće, Bulatovce i Mahalu. Kalesija je okupirana 11. maja, a u borbama, koje su na tom području vođene, uništen je prvi neprijateljski tenk. Tako je "padom Kalesije u četničke ruke prijetila opasnost daljeg nadiranja četnika prema Dubravama i Tuzli. Četnici su to planirali i već 17. maja otpočeli su ofanzivu radi povezivanja sa snagama koje još nisu bile napustile Aerodrom u Dubravama. Zahvaljujući braniocima sa područja opštine Kalesija i pristiglim pojačanjima sa drugih područja, njihov pokušaj se završio sa potpunim neuspjehom. Pored drugih gubitaka u tim borbama potpuno su uništene dvije čete četnika, valjevska i borogovska".[161]

U ofanzivi su učestvovale jedinice: I bataljon Tojšići; II bataljon Gornji Rainci; III bataljon Kalesija; bataljon I tuzlanske brigade; Vukovijska Četa; Samostalna četa Patriotske lige i dva voda minobacačlija 82 i 120 mm.

Kalesija je oslobođena 23. maja, a tri dana kasnije, 26. maja 1992. zauzeto je i četničko zloglasno uporište Dubnica. Dok su se vodile borbe u Kalesiji iz Stanice javne bezbjednosti Tuzla na to područje dostavljena su dva sanduka sa osam kumulativnih mina, dva ručna bacača i desetine bombi, kao i druga oprema. Pomoć je uručena u Donjim Vukovijama Midhatu Majdančiću, članu Patriotske lige u Kalesiji. Nakon potpisivanja Dejstonskog mirovnog sporazuma, 14. 12. 1995. godine u Parizu, teritorija Općine Kalesija podijeljena je na dva dijela. Istočni dio Općine pripao je novoformiranoj Općini Osmaci sa neseljenim mjestima: Osmaci, Šeher, Like, Drvenice, Sajtovići, Borogovo, Matkovac, Oškopice, Vilčevići, Caparde Donje, Caparde Gornje, Kusonje, Hajvazi i Mahala.[162]

GRAČANICA

Prema popisu stanovništva iz 1991. g. na području općine Gračanica bilo je 59.050 stanovnika. Muslimana je bilo 42.516 ili 72%, Srba 13.581 ili 23% i Jugoslavena i ostalih 2.953 ili 5%. Vlasništvo nad zemljištem imali su Muslimani na površini 222,75 km^2 ili 81% i pravoslavni 52,25 km^2 ili 19%.[163]

161 V.S., Srcem protiv oklopa, Zmaj od Bosne, br. 38, 20. 5. 1993, str. 7.

162 Sead Omerbegović i Halid Tubić, Isto.

163 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996, str. 31. i 32.

Na novembarskim višestranačkim izborima 1990. godine Stranka demokratske akcije dobila je najveći broj glasova. Na položaj predsjednika Skupštine općine izabran je Sejdo Šabić. Nakon podjele resora u Skupštini općine i organizovanja općinske uprave, rad ovih organa protiče u znaku rješavanja vitalnih pitanja, pri čemu odbornici Srpske demokratske stranke nastoje da to spriječe raznim oblicima opstrukcije. U septembru 1991. godine na mjesto predsjednika Skupštine Opštine Gračanica dolazi Hazim Vikalo, dotadašnji predsjednik Kluba odbornika Stranke demokratske akcije. Putem Tuzla-Doboj kretale su se velike kolone jedinica JNA, koje su često usmjeravane i na padine planine Ozren. Na prostore koje naseljava srpsko stanovništvo iz magacina JNA dovoze se velike količine oružja kojim se ono ubrzano naoružava.

Septembra 1991. u Stanici javne bezbjednosti Gračanica bilo je 50 aktivnih i 500 rezervnih milicionera. Za naoružavanje rezervnog sastava milicije iz Stanice javne bezbjednosti Tuzla dostavljeno je u Gračanicu 200 pušaka. Prvi ozbiljniji incident srpske paravojne formacije izvele su 1. oktobra 1991. g. Toga dana dijelovi pripadnika ovih formacija upali su u stanično odjeljenje Stanice javne bezbjednosti u Bosanskom Petrovom Selu, kojom prilikom su razoružah milicionere Muslimane i oduzeli oko 30 pušaka i drugih cijevi. Poslije toga izvršen je napad na Lovačku kuću na Ozrenu, a zabranjen je i dolazak ovlaštenih lica na Ozren. U 1992. godini broj terorističkih akata se povećava. Tako na primjer, 7. februara 1992. g. srpski ekstremisti zarušili su, na pruzi Tuzla-Doboj, željezničku prugu u blizini Karanovca s ciljem da se za to djelo okrive Muslimani. Šest dana kasnije, 13. februara 1992. g. rezervisti JNA digli su u vazduh milicijsku kuću u Donjoj Orahovici. Provokacije i diverzije koje iza toga slijede postaju sve opasnije. U Gračanici, 7. marta 1992. g. izvršena je diverzija u poslastičamici "Šeherzada", dvije sedmice nakog toga uništen je i inventar u poslastičamici "Amfora".

Prije nego što je počela agresija na BiH srpski teroristi izvršili su dva ozbiljnija napada. U prvom napadu, 24. marta 1992. g. oni gađaju Dom izviđača na Gaju, a u drugom, koji je izvršen sutradan poturanjem eksplozivne naprave, uništena je studijsko-režijska oprema Radio-Gračanice. Namjera je bila da se spriječi prodor pravih informacija na ove prostore. O tome Hazim Vikalo, predsjednik Skupštine općine Gračanica kaže sljedeće:

"Ovom prilikom pomenuo bih i dva značajna skupa održana poslije rušenja Radio-stanice. Prvi, kada smo u Domu kulture okupili ugledne građane sa teritorije opštine svih nacionalnosti. Tom prilikom objedinjene su patriotske i političke snage, te se dalje organizovanje odvija na dva nivoa: vojnom i političkom. Drugi skup održao sam sa članovima Predsjedništva Skupštine opš-

tine, kada sam se ultimativno postavio prema članovima srpske nacionalnosti i tom prilikom doslovno rekao: "Gospodo predstavnici srpskog naroda, tražim od vas da se u roku od 48 sati izjasnite da li ćete s nama učestvovati u odbrani grada i Opštine ili ćete nam pucati u leđa? Na slijedeći sastanak od svih njih došao je samo Mitar Kuzmanović, a ostali su otišli iz Gračanice."[164]

U prvoj polovini 1992. g. pripreme za borbu se intenziviraju, naročito u periodu od 25. marta do 5. aprila i dalje. Općinski štab TO se konsoliduje i u njemu se, nakon odlaska članova srpske nacionalnosti, nalaze članovi iz muslimanskog naroda. Suočeni sa neposrednom opasnošću Štab i drugi organi i organizacije preduzimaju niz mjera na planu organiziranja naroda za pružanje otpora nadolazećoj agresiji. Odlukom od 18. aprila 1992. g. formirana su četiri rejonska štaba TO: Gračanica, Malešići, Soko i Orahovica. Rejonski štab u Malešićima okupio je oko 1.200 boraca i u ovo vrijeme imao je oko 360 cijevi. U Sokolu je bilo 956 boraca, svrstanih u četiri čete i tri voda, dok je u Orahovici organizirano sedam četa. Nakon što je 2. maja 1992. g. agresor zauzeo Doboj, civilne vlasti u Klokotnici donijele su 5. maja odluku o privremenom pripajanju dijelova općine Doboj općini Gračanica. Jedinica koja je tada postojala u Klokotnici imala je 300 ljudi i 60 cijevi.

Kada je proglašeno ratno stanje u Republici Općinski štab TO formirao je Rejonski štab u Gračanici od osam članova i šest četa i dva voda. Prva četa brojala je 150 boraca i 76 cijevi, Druga 263 borca i 53 cijevi, Treća 117 boraca i 56 cijevi, Četvrta 118 boraca i 48 cijevi, Peta 198 boraca i 85 cijevi i Šesta četa imala je 160 boraca i 30 cijevi. Postojala su i dva voda. Vod protivavionske odbrane sa 15 boraca, dvije cijevi i jednim topom PAT 20/3, te Lovački interventni vod sa 36 boraca i toliko isto cijevi. U aprilu i početkom maja 1992. g. u Odredu TO Gračanica izvršena je popuna jedinica i naoružavanje boraca. Odred je u svom sastavu imao četiri čete. Ubrzo je organiziran kao manevarski bataljon, tako da su njegove jedinice brzim taktičkim manevrima znatno pomagale rejonskim štabovima u organiziranju odbrane na određenim područjima.

Osim ovih jedinica u okviru Stanice javne bezbjednosti formiranje Manevarski vod sa zadatkom da nadzire industrijsku zonu i onemogući da tim pravcem prodru srpske paravojne formacije u Gračanicu. U cilju objedinjavanja oružanih grupa pod direktnu komandu Općinskog štaba TO i predsjednika ratnog Predsjedništva SO stavljen je manevarski vod Patriotske lige, koji je ranije formirala SDA i čiji su borci učestvovali u odbrani Zvornika. Postojao je također i jedan protivdiverzantski vod.

---

164 Mirzet Hamzić i Izudin Duraković, Od Op ŠTO do OG-2, Gračanica, 1994, str. 14.

Zaprečavanje u gradu i njegovoj okolini izvršeno je na vrijeme. Organizirana je i namjenska proizvodnja i njeni pogoni su najvećim dijelom iz bezbjednosnih razloga bili locirani van grada. U ovim pogonima proizvodili su se čelični ježevi za zaprečavanje, ručne bombe, minobacači i druga ratna oprema. U drugoj polovini aprila 1992. godine osnovana je sanitetska stanica, koja je kasnije prerasla u ratnu bolnicu. Civilna zaštita je vrlo efikasno djelovala. Iz grada i njegove bliže okoline evakuirano je na bezbjednija mjesta oko 18.000 žena, djece i staraca.

Inače, ratno Predsjedništvo SO Gračanica formirano je 18. aprila 1992. g. dok je odluka o opštoj mobilizaciji donijeta 7. maja iste godine. Prvi artiljerijski napad na Gračanicu izvršen je 19. maja 1992. godine.[165]

Slika br. 4. *Predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović sa saradnicima u posjeti Gračanici*

165 Prikaz o Gračanici napisan je prema knjizi Mirzeta Hamzića i Izudina Durakovića, od OP ŠTO do OG-2, Gračanica, 1994.

Među najznačajnijim za organizaciju odbrane Opštine Gračanica osim predsjednika Ratnog predsjednika Skupštine opštine Gračanica Hazima Vikala u civilnom dijelu organizacije bio je Predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Gračanica Reuf Sokolović, komandant Opštinskog Štaba Civilne zaštite i Potpredsjednik Izvršnog odbora Faruk Širbegović, sekretar Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva Meliha Duraković, Osman Ahmetbegović član Izvršnog odbora, Ejub Hodžić, poslanik u Skupštini Bosne i Hercegovine, kao direktor logističkog centra, Tarik Rešidbegović, poslanik u Predstavničkom domu Skupštine Bosne i Hercegovine, Taib Omerdić i Faruk Huskanović kao načelnici Stanice javne bezbjednosti Gračanica.[166]

Iz reda vojne komponente komandant štaba TO Osman Puškar i načelnik Štaba Ibrahim Nurkić, kasnije komandant i načelnik druge Operativne grupe Gračanica.

Nakon formiranja brigada, na čelo 111. gračaničke brigade dolazi Tarik Nuhanović, 109. dobojske Arnautović Sead od 21. juna 1992 godine a zamijenit će ga Jukan Džemal 21. septembra 1993. godine do 01. marta 1995. godine, 111. gračaničke brigade Smajil Mešić te 221. oslobodilačke brigade Bahrija Džananović. Značajan je doprinos svih predsjednika kriznih štabova mjesnih zajednica te komandira i komandanata nižih jedinica Teritorijalne odbrane kao i Patriotske lige koji su dali nesebičan doprinos u organizaciji odbrane Opštine Gračanica i šire.

BANOVIĆI

Po popisu stanovništva iz 1991. g. na području općine Banovići živjelo je 26.507 stanovnika. Od toga je bilo Muslimana 19.085 ili 72%, Srba 4.506 ili 17%, Hrvata 530 ili 2% i Jugoslavena i ostalih 2.386 ili 9%.

Vlasništvo nad zemljištem imali su Muslimani na površini 44,60 km^2 ili 81,10%, pravoslavnih 8,36 km^2 ili 15,20% i katolici 2,04 km^2 ili 3,70%. [167]

Na prvim višestranačkim izborima, održanim 18. 11. 1990. g. od 40 odborničkih mjesta Stranka demokratske akcije dobila je 21 odborničko mjesto, Savez reformskih snaga 8, Savez komunista-SDP zajedno sa Demokratskim socijalističkim savezom 5, Srpska demokratska stranka 4 i Liberalna stranka 2 mjesta.

---

166 Intervju sa Hazimom Vikalom, 5. 4. 2018. god.

167 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci o popisu stanovništva 1991. g. Tuzla, 1996, str. 30.

U Skupštini općine vlast su podijelile dvije nacionalne stranke: SDA i SDS. Za predsjednika Skupštine općine Banovići izabran je Kasim Avdić. Do polovine 1991. g. u Skupštini općine nije bilo većih nesuglasica između partnera u vlasti. Međutim, kada je donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o vojnoj obavezi, po kojem je trebalo da se 1. 6. 1991. g. poslovi vojne obaveze prenesu iz djelokruga organa uprave za poslove odbrane i djelokrug vojno-teritorijalnih organa, nastali su problemi. I pored pritisaka i prijetnji da se kartoteka vojnih obveznika i ostala vojna dokumentacija predaju vojnim organima JNA, Savjet za narodnu odbranu Skupštine općine Banovići odlučio je da taj zahtjev odbije. Po odluci sekretara Sekretarijata za narodnu odbranu, kartoteka i ostala dokumentacija izmješteni su 27. avgusta 1991. g. na sigurno mjesto. O tome mr. Ćamil Huseinbašić piše sljedeće:

"Informisanje odbornika Skupštine opštine o preduzetim mjerama u Sekretarijatu za narodnu odbranu za sprečavanje preuzimanja kartoteke vojnih obveznika i druge vojne dokumentacije kao i mjerama za sprečavanje mobilizacije ljudstva i upućivanje na ratišta u Hrvatskoj, naišlo je na odobravanje odbornika u Skupštini opštine, osim protivljenja odbornika Srpske demokratske stranke Banovići. Ovi odbornici su tražili poštovanje saveznih propisa (SFRJ) i zahtjeva JNA."[168] Iako je SDS imala u Skupštini općine svega četiri odbornika ili 10% u odnosu na ukupan broj, u radu Skupštine stvarala je velike probleme. Djelujući sa pozicija velikosrpskog nacionalizma, ona je nastojala da se nametne kao glavni arbitar u rješavanju mnogih pitanja. Pričajući priče o tzv. "ugroženosti Srba" njihova Stranka je imala cilj da izvrši homogenizaciju srpskog naroda, kako bi zajedno i uz rukovodeću ulogu Srbije, Crne Gore i JNA, ostvarila ranije definiran projekat o stvaranju Velike Srbije.

Na području općine Banovići Srba je bilo svega 17% u odnosu na ukupan broj stanovnika. U kakvom su omjeru bili zastupljeni u privredi i ostalim djelatnostima mr. Ćamil Huseinbašić piše:

"Do početka agresije na BiH, u privrednim i društvenim djelatnostima opštine Banovići 70% rukovodećih dužnosti su zauzimali kadrovi srpske nacionalnosti. U školstvu, zdravstvu i državnoj upravi bilo je 55-60% radnika srpske nacionalnosti. Oko 60% stambenog fonda u gradu koristili su činovnici privredne ili državne administracije, prosvjetari i druga gospoda srpske nacionalnosti. Zloupotrebom demokratizacije društva i višestranačkog sistema, slobodna srpska politika je stigla i do ove sredine, 'otkrila' da su Srbi i ovdje

168 Ćamil Huseinbašić, Odbrana od agresije, Tuzla, 1995, str. 24.

'ugroženi', te da se moraju politički organizovati, naoružati i boriti za državu u kojoj će samo oni živjeti u 'blagostanju'.

Maksimalno homogenizirani i u najvećem broju pripadnici Srpske demokratske stranke, građani srpske nacionalnosti opštine Banovići su prostigli visok stepen jednoumlja, bez obzira na stranačku pripadnost i obrazovni nivo.

Podređivanjem svih interesa apsolutnim potrebama samo svoga naroda, Srbi su počinili veleizdaju zajedničkih interesa i svih tekovina 45-godišnjeg suživota na račun većinskog naroda opštine Banovići."[169]

Zbog pogoršanja političke situacije u Republici, odgovarajući republički organi naredili su da se mobiliše rezervni sastav milicije. Mobilizacija u Banovićima izvršena je 20. septembra 1991. godine.

Angažiranjem rezervnog sastava milicije Stanica javne bezbjednosti zavela je pojačane mjere bezbjednosti i stavila najvažnije objekte na području opštine pod svoju kontrolu. Na zahtjev majora Tomislava Pračera, zamjenika komandanta Aerodroma u Dubravama, održana je 19. septembra 1991. g. sjednica Savjeta za narodnu odbranu. Služeći se vrijeđanjem i prijetnjama tražio je da se izvrši mobilizacija 118 vojnih obveznika. S obzirom na činjenicu da je 19. septembra 1991. g. Predsjedništvo SR BiH donijelo Odluku o obustavljanju slanja vojnih obveznika u JNA, saglasnost o ovome nije postignuta. Dva dana kasnije, 21. septembra, Pračer je putem Radio- Banovića pozvao rezerviste i dobrovoljce da mu se jave na Aerodrom Dubrave. Predsjednik Skupštine općine je ovaj zahtjev proglasio nezakonitim, s tim što je putem Radio-Banovića pozvao rezerviste da se ne javljaju na mobilizaciju.

Istog dana održana je vanredna sjednica Savjeta za narodnu odbranu, na koju je nepozvan došao Tomislav Pračer sa još dva oficira, naoružana automatskim puškama. Agresivnim nastupom i prijetnjama ponovo je vršio pritisak na članove Savjeta, izjavljujući da su mu oni neprijatelji, koje će on u njiihovim objektima uništiti. Sjednica je trajala nešto duže i "nakon što je potpisao pismenu garanciju da neće rezerviste uputiti van Aerodroma Dubrave niti u krizna područja Savjet je prihvatio kompromisno rješenje da se otpočne sa mobilizacijom. Mobilizacija je počela 22. 9. i tekla je vrlo sporo, na mobilizaciju se javilo 6 obveznika srpske i 3 obveznika muslimanske nacionalnosti".[170]

Djelujući preko svojih ljudi u strukturi vlasti i njenim organima Srpska demokratska stranka se ozbiljno pripremala za nastupajuće događaje. U tome

169 Isto, str. 10.

170 Isto, str. 33.

su se naročito isticali: Zivojin Kablarević, predsjednik Općinskog odbora SDS-a, Dragan Miličević, profesor-komandir Stanice milicije, Vojin Stanišić, profesor-načelnik Štaba teritorijalne odbrane, Miloš Mihajlović, inžinjer-pomoćnik komandanta Štaba TO, Milenko Stevanović, ekonomski tehničar-referent za regrutne poslove i Uroš Lažnjaković, profesor-stručni saradnik za poslove odbrane u Sekretarijatu za privredu i poslove uprave. Naoružavanje srpskog stanovništva vršeno je iz skladišta JNA. Oružje se dovozi ne samo u srpska sela, nego i u Banoviće. Naročito dobro oružjem su bila snabdjevena ova srpska sela: Kalaiše, Željova, Lozna, Vijenac, odnosno srpska Treštenica. Vijenac, u kome je bio kamenolom, jedinica JNA zaposjela je 13. aprila 1992. g. Na njemu će biti izgrađeno jedno od najjačih četničkih uporišta na Ozrenu. Zbog dolaska i stacioniranja jedinice JNA na Vijencu u muslimanskim selima u banovićkoj i lukavačkoj općini zavladao je nemir. Pod rukovodstvom Patriotske lige, narod u ovim selima se organizira tako da se uspostavlja linija odbrane sa kontrolnim tačkama na svim putnim pravcima.

Srpska demokratska stranka uspjela je u velikoj mjeri da homogenizuje srpski narod i da u njemu razvije nacionalistička i šovinistička raspoloženja. Računajući da će se, uz pomoć JNA, sve brzo završiti Srbi se u ovo vrijeme češće posjećuju i druže u kućama i na javnim mjestima. Ponašanje i razgovori koje vode na ulici, odavali su njihova raspoloženja i skretali pažnju ostalim da nešto spremaju i očekuju. Kao i u drugim krajevima srpsko stanovništvo počinje da napušta grad i odlazi u srpska područja ili preko Drine u Srbiju.

Oružani incidenti koji se događaju početkom aprila 1992. g. djelo su SDS-a. Tako na primjer, 3. aprila, iz pravca Željove Srbi su otvorili pješadijsku vatru na osmatrače iz jedinica Ibrahima Modrića, dok su u Loznoj teže ranili Osmana Ikanovića iz Aljkovića. Nešto ranije, 30. marta 1992. g. u blizini Aljkovića, MZ Lozna, dogodila se eksplozija usljed koje je srušen drveni most na lokalnom putu za Borovce. Zbog sve učestalijih incidenata i pogoršavanja bezbjedonosne situacije grupa intelektualaca, mještovitog nacionalnog sastava, formirala je 11. aprila 1992. g. Forum uzajamnog povjerenja na čelu sa Hasanom Bećirevićem, direktorom Rudnika.

Namjera im je bila da obiđu sve mjesne zajednice i tako utiču na smirivanje situacije. Na skupu, koji je tog dana održan u Željovi, građani srpske nacionalnosti optužili su nekoliko rukovodećih radnika muslimanske nacionalnosti da naoružavaju Bošnjake i da su 3. aprila izvršili napad na Željovu. Kako su se po direktivi SDS mještani počeli iseljavati, zaključeno je da se to ne čini, a što se sporova tiče riješeno je da se rješavaju međusobnim dogovaranjem. Međutim,

vrijeme će uskoro pokazati da ni ovaj oblik djelatnosti nije dao očekivane rezultate.

Na političko-bezbjedonosnu situaciju u općini, uticale su teškoće koje su postojale u banovićkoj privredi, što se naročito odnosi na Rudnik uglja, Rudarinvest, Fabriku "Helios" i Fabriku građevinske opreme. Za proizvodnju uglja teško se dolazi do nafte, eksploziva i rezervnih dijelova. Na smanjenje proizvodnje, ne samo uglja nego i drugih proizvoda, uticala je prohodnost i nesigurnost na putevima, kojima je roba otpremana do kupaca. U prodavnicama prehrambenih proizvoda zalihe se smanjuju, tako da se javljaju nestašice pojedinih roba. Životni standard se ubrzano pogoršava. Vrijedno je posebno konstatirati da uoči agresije u banovićkim preduzećima nije bilo na ključnim položajima pripadnika srpske nacionalnosti, tako da je imovina u njima sačuvana. Pokušaji da se otuđe novi kamioni "Autosaobraćaja" i autobusi "Litvatransa", pravovremeno su spriječeni.

Polazeći od općeg stanja u BiH aktivisti Patriotske lige razvili su veliku aktivnost na planu formiranja njenih ogranaka u sredinama u kojima je SDA imao uticaj. Taj zadatak u Banovićima prihvatili su: Mešan Rahmanović, dipl. ing. na dužnosti načelnika Stanice javne bezbjednosti; Mirsad Kukić, dipl. ing. predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine i mr. Ćamil Huseinbašić, sekretar Sekretarijata za narodnu odbranu.

Prvo je formiran Politički štab sa 8 članova, a potom, 15. oktobra 1991. g. i Vojni štab Patriotske lige sa 9 članova. Intenzivne pripreme za borbu protiv agresije počele su početkom 1992. g. Vrše se procjene situacije i uporedo s tim formiraju u mjesnim zajednicama rukovodstva i jedinice Patriotske lige. Odlukom o objedinjavanju svih naoružanih snaga na teritoriji Republike BiH, koju je Predsjedništvo SR BiH donijelo 9. aprila 1992. g. bilo je predviđeno da se te snage objedine do 15. aprila 1992. godine. Poslije objavljivanja ove Odluke, u prvih nekoliko dana, u novu Teritorijalnu odbranu prijavilo se oko 3.500 dobrovoljaca, od kojih su samo dvojica bila srpske nacionalnosti. Zbog opstrukcija srpskih kadrova, formiranje TO je izvršeno kasnije. Naime, na vanrednoj sjednici Skupštine općine, održane 16. maja 1992. g. doneseno je više odluka:

- Odluka o proglašenju neposredne ratne opasnosti;
- Odluka o imenovanju članova Ratnog predsjedništva općine Banovići;
- Odluka o ukidanju dosadašnjeg Općinskog štaba TO i obrazovanje Štaba TO Općine Banovići.

Dva dana kasnije, 18. maja 1992. godine, Predsjedništvo SO formiralo je Krizni štab u kojem je bilo 7 članova.

U međuvremenu, do formiranja novih organa, pripreme za borbu su nastavljene. One se, prije svega, ogledaju u obuci postojećih i formiranju novih jedinica, u primanju izvjesnog broja aktivnih vojnih lica koja su napustila JNA, u osmatranju i patroliranju po rubnim područjima i drugom. Nije izostalo ni slanje pomoći krajevima u kojima su već otpočele borbe. Na Kula-Grad (Zvornik) upućeno je 10 dobrovoljaca, a u Kalesiju 17. Nedostatak oružja predstavljao je veliki problem. Ono se kupovalo i iz drugih krajeva dovozilo u Banoviće. Osim vojnog aktivirano je i lovačko naoružanje, dok su od eksploziva koji je bio u Rudniku pravljene ručne bombe i druge eksplozivne naprave. Banovići su agresiju dočekali sa oko 500 cijevi različitog kalibra, uračunavajući u taj broj i oružje rezervnog sastava milicije.

Četnički napad na Trešntenicu izvršen je 19. maja 1992. godine. Toga dana vatra je otvarana na Borovcu, u Seoni, Brezovači i sa pravca Željove.

Napadnuti su takođe položaji na pravcu od Gračanice, Lukavca, Banovića do Zavidovića. Zbog granatiranja stanovnici ugroženih sela se pomjeraju prema gradu gdje nalaze smještaj kod rodbine ili u prostorijama Dječijeg obdaništa, osnovnih škola i Školskog centra Banovići. U ovo vrijeme izbjeglice su došle iz ovih sela: Seone, Borovca, Treštenice, Pribitkovića i Banović Sela. Oni su se pridružili prognanicima koji su od početka aprila stalno pristizali iz Bratunca, Srebrenice, Zvomika, Kalesije i drugih mjesta. Suprostavljajući se agresoru borci i narod Banovića spremno su dočekali nastupajuće događaje i u borbi koju će voditi oni će uspjeti, samostalno i u sadejstvu sa drugim jedinicama, da odbrane naselja u kojima su živjeli. [171]

15. januara 1993. godine formirana je 119. Muslimanska brigada Banoviići a njen komandant je bio Derviš Mehinović od 15. januara 1993. do 8. avgusta 1993. godine, nakon čega za komandanta Brigade dolazi Nihad Šehović od 5. avgusta 1993. godine do 20. februara 1995. godine kojeg će zamijeniti Lutvo Cilović i biti komandant ove Brigade do kraja agresije na Republiku BiH.

LUKAVAC

Teritorij općine Lukavac zahvata centralni dio sjeveroistočne Bosne (TK) na površini od 354 km^2, od čega 10 km^2 pokriva akumulaciono jezero „Modrac".

171 Kraći prikaz o Banovićima napisan na osnovu knjige Ćamila Huseinbašića, Odbrana od agresije, Tuzla, 1995. godine

Veći dio teritorije je brdsko-planinski, ispresijecan rijekama Spreča i Turija sa pritokama, što je i odredilo karakter organizacije odbrane. Takođe, znatan uticaj su imali i neposredna blizina Tuzle, centra sjeveroistočne Bosne, Sprečkog polja-potencijalne desantne prostorije, operativnih pravaca Orašje-Sarajevo te Doboj-Tuzla-Zvornik i Srebrenik – Lukavac - Banovići, značajnih kapaciteta hemijske industrije u dolinama rijeka Jala i Spreča, velike količine vode jezera Modrac, čija je nadmorska visina cea 20 metara iznad grada Lukavca i drugi faktori.

Pokazala se, kao nepovoljna za uspješnu odbranu, i činjenica da su, taktički povoljne i dominantne objekte, naseljavali uglavnom stanovnici srpske nacionalnosti, što će se, po otpočinjanju ratnih dejstava i pokazati kao značajna prednost, koju su u neposrednoj ratnoj opasnosti i po otpočinjanju ratnih dejstava znali iskoristiti.

Posebno negativan faktor za organizaciju odbrane, bilo je potpuno razoružavanje Teritorijalne odbrane od strane JNA, a koja je tada, na općini Lukavac, imala cjelokupno formacijsko naoružanje i vojnu opremu za cea 8.000 boraca.

Istovremeno, značajne količine naoružanja i vojne opreme, tadašnja JNA doprema na prostor planine Ozrena, u naselja koja su smještena uglavnom na dominantne taktičke objekte i to sa isključivo srpskim stanovništvom, uključujući i selo Smolućа, koje gravitira objektu Ratiš.

U odbrambene pogodnosti je išao podatak da je općina Lukavac, većim dijelom graničila sa općinama Tuzla, Živinice, Banovići, Srebrenik i Gračanica, općinama naseljenim, većim dijelom, bošnjačkim ili hrvatskim življem.

Cjelokupnu administrativnu teritoriju općine je naseljavalo 56.830 stanovnika, a na površini od 350 km^2 ili 166 na km^2. Po popisu iz 1991. godine, Muslimana je bilo 38.076 ili 67%, Srba 12.502 ili 22%, Hrvata 2.273 ili 4% i Jugoslovena i ostalih 3.979 ili 7%.

Vlasništvo nad zemljištem, Muslimani su imali na površini 180,45 km^2 ili 76,70%, pravoslavci 48,17 km^2 ili 19,50% i katolici 9,38 km^2 ili 3,80%.[172]

Na prvim višestranačkim izborima 1990. godine, SDA je dobila 20 odborničkih mjesta, SDS 9, SK-SDP i DSS 12, SRSJ 6, HDZ i SSO- demokratski savez BiH 2 odbornička mjesta.

Ovakva nacionalna i politička struktura stanovništva, je trebala imati značajnu prevagu u korist snaga odbrane i očuvanja cjelovitosti teritorije općine, faktora, koji ce u daljem toku događanja, ipak, imati sasvim drugi tok.

172 Ratni zločini na tuzlanskom Okrugu, statistički podaci, Tuzla 1996., str. 31-32.

Općina Lukavac je bila sjedište više velikih preduzeća: Koksno- hemijski kombinat, Fabrika sode, Fabrika cementa, Fabrika čeličnih konstrukcija, Rudnik lignita i dr. Već u 1991. godini, ova preduzeća se susreću sa poteškoćama u proizvodnji. Tako se Koksno-hemijski kombinat, kao preduzeće, oslonjeno na uvoz uglja za koksovanje iz inostranstva, odmah susreće sa blokadama dopreme 36.000 tona uglja iz SAD u luci Ploče, koja je, najvećim dijelom, i ovisila o uvozu, upravo za potrebe ovog preduzeća.

Također, činjenica da je privreda općine imala uglavnom bazni karakter, u čijoj strukturi je preovladavalo rudarstvo, hemijska industrija, građevinarstvo i prerada metala, govori da, kao takva, nema komparativne prednosti za vođenje odbrambene oružane borbe. Naprotiv, bila je osjetljiva na različita borbena, pa i neborbena djelovanja.

Istina, određeni dijelovi sistema privrede, svojom postojećom opremom, stručnom radnom snagom i stvorenim ukupnim preduslovima, mogli su biti, za kratko vrijeme, preorjentisani za potrebe vođenja oružane borbe.

Ovdje se, prije svega, misli na opravku i održavanje postojećeg naoružanja i vojne opreme, a uz temeljitije zahvate i na izradu pojedinih artikala naoružanja, odnosno vojne opreme, što se, u procesu vođenja odbrambenog rata, pokazalo kao značajan faktor.

Bitno je napomenuti, da je općina Lukavac, kao prevashodno privredna /industrijska/ sredina, bila prinuđena obezbjeđivati prehrambene artikle iz susjednih općina i šire, što će, u periodu vođenja ratnih dejstava, imati višestruke posljedice na goli opstanak, kako odbrambenih snaga, tako i za stanovništvo u cjelini . Ovo će posebno biti izraženo krajem 1992. i cijelim tokom 1993. godine.

O uslovima, u kojima je Skupština općine Lukavac počela da radi, njen predsjednik Sead Hasanhodžić, kaže:

„Čim smo završili izbore, a imali smo 41% glasova, znali smo kako će ići stvari: trebalo je uz SDA, kao najjaču stranku, imati tzv. lijeve strane, da bi se imalo i težište vlasti. Ali, u daljem toku događanja, bilo je više nego jasno šta imamo u Skupštini, šta u organima uprave, šta u armijskim strukturama, „upornim manevrisanjem" smo dugo uspijevali u našim zamislima. Ali, u dalji slijed događanja, nismo mogli ukalkulisati i predvidjeti i počinjene zločine, koji su se već počeli dešavati u nekim rubnim područjima zemlje.

Mi smo bili svjesni da oko 26% Bošnjaka nije uz SDA i da, u takvim okolnostima, SDS nam se pojavljuje kao partner?! Trebali smo, dakle, biti politički mudri i obezbijediti da se „demokratski" ostvare naši interesi. Bili smo spremni na političke ustupke i činili smo takve korake. Izbjegavali smo da na sebe

navučemo pretjeranu podozrivost. Nismo insistirali na ostvarivanju našeg stranačkog prava da na određena mjesta i funkcije u privredi i organima uprave postavljamo svoje ljude. Srbi su, konkretno, svugdje imali veću zastupljenost od one koja im stvarno pripada.

Nismo se suviše suprotstavljali njihovim prijedlozima i zahtjevima. Nismo htjeli nikakvu vrstu sukoba, niti sumnje u mogućnosti zajedničkog života. I danas, kada mislim o tom vremenu, cijenim da smo dobro radili. Srbi, naprosto, nisu znali kako da izvedu neke radnje, koje su izvodili u bosanskohercegovačkom parlamentu i nekim drugim općinama, Hrvati su se držali krajnje korektno, tada, a i kasnije.

U vrijeme kada, na području tuzlanske regije, vojni organi JNA i SDS sprovode akciju pružanja pomoći Kninskoj krajini, na Ozrenu se uveliko vrše pripreme za osnivanje tzv SAO Ozrena. Tim poslom rukovodi Miladin Nedić, poslanik SDS u Skupštini SR BiH. Kao rok za izvršenje tog zadatka predviđen je bio 30. juni 1991. godine. Ova „oblast" bi obuhvatala pedesetak sela sa oko 80.000 stanovnika, a na prostoru Tuzle, Lukavca, Gračanice, Doboja, Maglaja, Zavidovića i Banovića.

Dok su pripreme za njeno formiranje tekle, na Ozrenu se već tada uveliko radilo na formiranju „dobrovoljačkih" odreda i organiziranju straža po srpskim selima.

Međutim, pošto je u drugoj polovini 1991. godine formirana SAO „Sjeverna Bosna", u koju je uklopljena i teritorija Ozrena, odustalo se od pomenute SAO Ozrena.

Ali, slijedeći politiku i praksu SDS-a u ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine, i lukavački SDS proglašava „Srpsku opštinu Lukavac", a prvi predsjednik ove opštine je bio Dušan Nešić, Predsjednik općinskog SDS-a Lukavac.

Inače, u legalno izabranoj Skupštini općine Lukavac, odbornici SDS- a, neprekidno su, i na razne načine, opstruirali rad Skupštine i njenih organa.

Dugo vremena nisu bila popunjena mjesta predsjednika Izvršnog odbora i podpredsjednika Skupštine općine Lukavac. Razlog je bio, isključivo, u nastojanju SDS-a, da na ova mjesta postavi ljude izrazite četničke orjentacije. Tek u petom krugu, kao prihvatljiv kandidat, izabran je Jovo Tripić za predsjednika Izvršnog odbora, dok je, nakon još jedne godine natezanja sa SDS-om, za potpredsjednika općine izabran Mladen Đurić, koji ce se u daljem toku predstaviti kao ortodoksni radikal.

U cilju održavanja koliko-toliko umjerene situacije, formira se Građanski štab za mir koji je usko sarađivao sa članovima Skupštine. Sa srpske strane, u

ovom organu se ističu Vojo Lukić, rukovodilac u Fabrici cementa, Todor Babić rukovodilac u Fabrici sode, oficir, koji će, prije početka ratnih dejstava, biti organizator posijedanja značajnog strateškog objekta Vijenac[173] u čiji sastav nisu dozvolili ulazak 50% Muslimana, koje smo predlagali, te Milje Jevtić, predsjednik MZ Lukavac grad.

Permanentno ostvarujući ciljeve SDS-a, nastojali su, takodje, na „svoju" stranu pridobiti Srbe iz SDP, Reformista i Liberala.

Zvanične-konkretne pripreme odbrambenih struktura i stanovništva su otpočele nakon održanog sastanka predsjednika Skupštine općine Seada Hasanhodžića, sekretara Sekretarijata odbrane Ibrahima Iljazagića i načelnika Štaba TO, majora Mehmeda Srabovića, još 13.decembra 1991. godine?"

Dogovoreno je da poslove oko mobilisanja /pravljenja spiskova/ starješina i vojnih obveznika, koji su bili u sastavima 25.istočno- bosanske brigade, Odreda TO, Diverzantsko-izviđačkog odreda i dr. predratnih jedinica, preuzmu provjereni radnici Sekretarijata, koji su,zahvaljujući odlučnom suprotstavljanju pred-

---

173 O lovištu i nastojanju Srba da ga podijele kako bi na "svom" dijelu mogli raditi ono što žele, Sead Hasanhodžić kaže sljedeće:
"Moram se prisjetiti starog problema sa lovcima i montiranih svađa u lovačkom društvu "Svatovac". Znali smo da Srbi insistiraju na podjeli lovišta, ne zato što je to rješenje za svađe, već stoga što žele zatvoriti "svoj" teritorij kako bi na njemu vršili sasvim nesmetano oružane pripreme. Političkom mudrošću pronikli smo u suštinu problema lovačkog društva "Svatovac". Mi smo odbijali podjelu lovišta. Predlagali smo da cijelo lovište bude njhovo, ali bez podjela. Bili su zbunjeni. Ponudili smo im i novac i srne i zečeve-samo da ne dijelimo lovnu površinu, htjeli smo da možemo ići na teritoriju, htjeli smo spriječiti da se zatvore i izoluju i uspijevali smo u ovoj namjeri. Oni su odbijali, tražeći samo svoj "ozrenski" dio. Htjeli su da rade fortifikacijske objekte, da ukopavaju haubice i tenkove, da prave skladišta municije, hrane, sanitetskog materijala itd. Nisu podnosili ništa bošnjačko, ni hrvatsko, ni zajedničko-htjeli su samo srpsko, htjeli su da dijele, parčaju, komadaju. Oni su znali da čuvaju svoje planove i bilo je jasno da u pozadini njihovih aktivnosti stoji očito moćna organizacija i da se radi po dobro osmišljenom planu. U konkretnom slučaju označavali su teritoriju na kojoj se kreću samo Srbi i niko više. Istovremeno su svakodnevno dolazili u Lukavac na svoje poslove, sve su imali na oku i pod kontrolom i dobro su znali da se niko osim njih ne priprema za rat i da su u apsolutnoj prednosti. U takvoj situaciji je zaista izgledalo suludo to što su tražili da "zaštite svoj dio lovišta", a nisu prihvatili da nabavimo divljač, da uzmu cijelo lovište. Znali su da im jednim dnevnim pazarom KHK Lukavac možemo kupiti srne, zečeve, tetrijebe i druge divljači da je ne mogu izloviti za petnaest godina, a mi smo, znajući za njihove namjere, željeli po svaku cijenu držati otškrinuta vrata na Ozrenu i imati u vidu šta nam se dešava na tom dijelu općine. Bili smo prinuđeni da im neke stvari kažemo u lice i to se može pročitati u skupštinskim zapisnicima: da oni žele rat, da zbog vršenja oružanih priprema žele zatvoriti teritoriju itd.

sjednika Hasanhodžića generalu Jankoviću, imali na raspolaganju cjelokupnu kartoteku.

Za animiranje „provjerenih" komandnih kadrova i „oblikovanje" budućih borbenih jedinica, tada Teritorijalne odbrane, te kontakte sa Komandantima, vec postojećih četničkih bataljona na Ozrenu, odreda na prostoru sela Smoluća, Komandom tadašnjeg OkSTO i p. pukovnikom Dubajićem, komandantom Kasarne „Husinska buna", zadužen je major Srabović, dugogodišnji operativac u Opštinskom štabu TO i ratni komandant predratne 25. IB brigade.

Za koordinaciju i ukupne odnose političkih struktura, organa državne uprave, uključujući Mjesne zajednice, privredna preduzeća i dr.strukture društva od interesa za odbranu, zadužen je Ismet Osmanović, tadašnji sekretar Skupštine naravno, uz svesrdnu podršku predsjednika SDA dr. Tarika Arapčića, ostalih odbornika SDA, te drugih patriota, kojima Lukavac nije oskudijevao.

Skupština općine, 12.04.1992. godine, donosi Odluku o formiranju Teritorijalne odbrane, koja, nakon izuzimanja NVO od strane JNA, praktično i ne postoji, a 16. 4. 1992. godine donosi akt o formiranju Komande grada-mješovitog sastava.

Pored, već aktivnog Ratnog predsjedništva, formiran je i, pomenuti Građanski štab za mir, koji je imao prevashodnu ulogu „balansiranja i nadmudrivanja", sa sve agresivnijom „drugom stranom". Takođe su i u MZ formirani ratni štabovi sa konkretnim zadacima organizovanja stanovništva i pomoći RJ, koje su bile u fazi formiranja, na njihovoj teritoriji.[174]

Tokom navedenih priprema oko organizovanja TO, Stranka demokratske akcije formira jedinicu „Patriotske lige", na čelu sa aktivnim starješinom i patriotom Seadom Osmanovićem, koji odmah vrši intenzivnu obuku i opremanje iz raznih izvora. Opozicioni SK- SDP, u okviru formiranog „Patriotskog fronta", a uz saglasnost i neposrednu pomoć p.pukovnika Dubajića, formira Samostalnu četu, koju je Dubajić obećao naoružati, pod uslovom da bude višenacionalna i, vjerovatno smatrajući, od pomoći JNA na tom prostoru. Kasniji pokušaji da se formiraju i naoružaju jos dvije „slične čete", u rubnim Mjesnim zajednicama, Dubajić nije odobrio.

Izvjesnu količinu lakog pješadijskog naoružanja /cea 200 cijevi i određenu količinu municije/ je posjedovala pomenuta Samostalna četa, koja nije iskorištena kako je planirao Dubajić, naprotiv.

---

174 Intervju 27. 1, 16. 3. i 31. 3. 2018. godine sa načelnikom Štaba TO Lukavac majorom Mehmedom Srabovićem.

Slika br. *Političke i vojne strukture Općina Lukavac, Srebrenik i Gračanica sa komandantom 2. korpusa AR BiH*

Pored toga, na evidenciji Lovačkog društva „Svatovac“ je bilo preko 500 cijevi lovačkog naoružanja i izvjesna količina municije, koje je stavljeno na raspolaganje snagama odbrane.

Općina Lukavac je, također, posjedovala, neizuzetih od strane JNA, 15 PA topova 20/3mm, koji su bili namijenjeni za protiv-vazdušnu odbranu određenih preduzeća.

Topovi su odmah izvučeni iz preduzeća i, kao jedina oruđa pogodna za pariranje agresorskoj artiljeriji i zaustavljanje prodora pješadije, bili ustupljeni Kalesiji 2 topa i Tuzli 3 topa. Ostali su bili raspoređeni na otporne tačke branilaca. Za napomenuti je da je top na objektu „Carska bašča“ iznad sela Dobošnica, već na dan otpočinjanja agresije-19. maja 1992. godine, spriječio prodor iz pravca sela Sižje, koji je pokrenut sa jasnim ciljem: presjeći teritoriju općine i prodrijeti ka značajnom vojnom objektu Ratiš. U kasnijem toku b/d, izvjestan broj topova je ustupljen općinama Srebrenik, Banovići i Živinice, a i drugim, u okviru zone odgovornosti 2. Korpusa.

Nakon sukoba na Brčanskoj Malti, 15. maja 1992. godine, te telefonskog poziva načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla Meše Bajrića noću 15. na 16. maja i dogovora sa načelnikom Sejom Hasanhodžićem iz Lukavca su upućena četiri kamiona sa ciljem da se iz magacina TO izuzme i dopremi oružje i municija za ratne jedinice TO Lukavac, u čemu se, u određenom obimu i uspjelo, nažalost, ni iz daleka, dovoljno.

Do otpočinjanja ratnih dejstava na općini Lukavac, komandant Štaba TO bio je Ivo Tunjić, jedan čestit Hrvat, čije je angažiranje, s obzirom na ukupnu političku situaciju, bilo veoma korisno. Po izbijanju sukoba, njega će zamijeniti Dževad Salibašić aktivni kap. I klase, a na mjestu načelnika ostaje iskusni Mehmed-Meša Srabović.

Zbog, sve složenije situacije i nemogućnosti normalnog rada i djelovanja, Štab odlučuje izaći na ratnu lokaciju, na prostor MZ Dobošnica - zaselak Seferi, na dan 14. maja 1992. godine.

Također, treba istaći da se, na poziv Ratnog predsjedništva i uz angažovanje ratnih štabova u MZ, dobrovoljno javilo više od 700 patriota, spremnih stati u odbranu porodica i cjelovitosti općine i RBiH.

Opštinski štab je procijenio da te dobrovoljce, uz pomoć sačuvane kartoteke Sekretarijata za NO, rasporedi u 7 bataljona, koje postaviti na „udarne“ rubne prostore i ubrzano raditi na formiranju ratnih komandi i službi, te formacijskih jedinica u okviru bataljona i njihovom „naoružavanju“. U kasnijem toku odbrane (druga polovina 1992. godine) prešlo se na formiranje Odreda TO - na

gradskom prostoru, u koji je planirano uključiti Samostalnu četu, Samostalnu Modračku četu, četu HVO Bistarac i dr. u daljem toku.

Nakon određene konsolidacije stanja, a u cilju pomjeranja snaga agresora sa nekih dominantnih objekata, izvršeno je nekoliko napada manjeg intenziteta sa polovičnim uspjesima. Oslobođen je vrlo važan objekat Grič i nekoliko okolnih sela, a neuspio pokušaj oslobađanja objekta Trepala prema Ozrenu i Vis prema, tada već blokiranoj, Smolući.

Pored navedenih organizacionih aktivnosti se, kao prioritetan zadatak, nametnuo, nabavka naoružanja i vojne opreme.

Sprovedena je velika akcija prikupljanja novčanih sredstava od stanovništva i privrednih preduzeća te upućivanja ljudstva i motornih vozila prema Hrvatskoj. U tom početnom periodu se posebno ističu: Refik Morankić-Fiko, Ekrem Nezirović-Kekec i Nihad Behaderović, koji su u već tada složenim uslovima, odradili veliki posao.

U trenutku izbijanja oružane agresije, u Samostalnoj četi je bilo 130 boraca, a u Samostalnoj četi Modrac oko 140 boraca, a tome treba pridodati i „priličan" broj naoružanih pripadnika Patriotske lige.

Stanicu javne bezbjednosti Lukavac je već napustilo 25 pripadnika srpske nacionalnosti. Izuzev dvojice, svi ostali su sobom ponijeli i lično naoružanje i opremu. Njihova mjesta su, naravno, odmah popunjena penzionisanim policajcima, a u Stanicu je primljen i veći broj rezervnih, tako da je Stanica bila i najosposobljenija jedinica na općini. Kao takva, izlazila je na najugroženija mjesta i, zajedno sa ostalim jedinicama, na sebe primila prvi udar agresora. Takve jedinice su već postojale u MZ Bokavići, Modrac, Devetak, Tabaci, Poljice, Prokosovići, Puračić, Bikodže, Orahovica, Turija, Gnojnica, Dobošnica, Sikulje, Bistarac...

Agresija na lukavačku općinu je izvršena 19.maja 1992. godine. U predvečerje tog dana, srpske formacije su iz pravca Ozrena, nakon iscrpljujuće i neuspješne sjednice Skupštine, artiljerijskim projektilima otpočeli dejstva po rubnim prostorima općine i šire i zvanično otpočeli agresiju, koju su već dugo planirali.

Iako slabo organizovane i naoružane, jedinice TO su uspjele zaustaviti planirani prodor na više pravaca i prišle planskoj konsolidaciji fronta, koji je tada iznosio 45 km.

Treba napomenuti da se, već u prvim danima agresije, osjetila potreba pravovremenog i istinitog informisanja stanovništva o značajnim događanjima na teritoriji općine, a i šire. U tom cilju, na inicijativu grupe građana, bliskih ovoj

oblasti, Ratno predsjedništvo daje podršku i pomoć za formiranje PRESS-CENTRA,[175] koji je uspješno obavljao ovu značajnu aktivnost i davao ogroman doprinos za konačno oslobađanje teritorije općine i cijele Bosne i Hercegovine.

„Oslobađanje" sela Smoluća, smanjenje i konsolidacija linije odbrane, pregrupisavanje snaga TO prema Ozrenu, konsolidovanje ukupnih društvenih i vojnih prilika i preformiranje TO i stvaranje uslova za aktivnije djelovanje i oslobađanje teritorije općine.

Selo Smoluća je jedino fizički odvojeno od Ozrena i u cjelini okruženo selima naseljenim muslimanskim stanovništvom, što će u daljem toku i činiti određenu specifičnost odnosa sa ovom MZ. Njihovo naoružavanje je takođe počelo prije otpočinjanja borbenih dejstava, ali nakon mjesec dana bezuspješnih pokušaja pregovaranja i predloga za organizovanje zajedničkih straža, odnodno kasnije i ponuda na neutralnost do kraja rata, zapošljavanje, snabdijevanje, zdravstvena i dr. vidovi zaštite, te njihovih kategoričkih odbijanja, izvršena je potpuna blokada od strane snaga tuzlanskih, lukavačkih i srebreničkih jedinica.

Blokada, uz povremene čarke, trajala je do kraja avgusta, kada su jake neprijateljske snage od oko 1500 vojnika, podržane sa 6 tenkova, oklopnim vozom iz pravca Petrova Sela, jakom artiljerijom, helikopterima i avijacijom, krenule u proboj i izvlačenje stanovništva i ratnih jedinica sa kompletnim naoružanjem.

Planirano je da akcija bude završena za 24 časa, ali je trajala puna tri dana.

U borbama su učestvovale jedinice 3. tuzlanske brigade, te jedinice TO Lukavac, Srebrenik, Živinice i dr.

Borbe su vođene na dane 26 ,27. i 28 .avgusta 1992. godine.

Neprijateljske snage su napadale u tri pravca: Dobošnica-Cibrići- Smoluća, drugi: bočno Dobošnica-Gnojnica-Kruševica i treći: demonstrativni, Devetak-površinski kop Sikulje- Lukavac. Sama evakuacija vojske i stanovništva je izvršena tokom noći 27/28. avgusta preko sela Cibrići-Dobošnica na teritoriju Ozrena.

Tokom proboja, agresorske snage su, po običaju njihovog ratovanja, spalili 90% kuća na pravcu dejstva i ubili 22 civila, uglavnom stari i nemoćni.[176]

Snage odbrane su imale 35 poginulih i više ranjenih. Zarobljena su tri oštećena tenka, dva PAT 20/3mm, dva BsT 76mm, 52 AP i PAP, veća količina sredstava veze i druge vojne opreme i sredstava.

---

175 U Press-centru su bili angažovani: mr. Edhem Muftić, mr. Nedžad Ibrahimović, Samir Šestan, Nehrum Suljić i Atif Kujundžić.

176 U oslobodilačkom ratu 1992.-1995. godina poginulo je i teško ranjeno 209 civilnih osoba.

Po okončanju ove operacije, stvorila se mogućnost pregrupisavanja snaga odbrane i prestrojavanja ukupne situacije na općini, posebno intenzivnijim angažovanjem civilne i vojne policije i drugih odbrambenih struktura.

Intenzivirana je, takođe obuka i opremanje jedinica uz stalno naoružavanje, osnovnog faktora odbrane.

Intenzivna konsolidacija i potpuni prelazak svih struktura društva, na ratni kolosijek (neka preduzeća pokreću neke vidove proizvodnje – posebno namjenske prozvodnje,[177] pokreće se nastava u srednjim i osnovnim školama) i drugi oblici normalizovanja života i rada.

Sve te aktivnosti i stvoreni uslovi na bojištu, stvaraju i neophodne preduslove za formiranje ratnih jedinica po potrebnim formacijama i sposobnim dalje braniti teritorije, odnosno biti u stanju krenuti i u ofanzivna dejstva.

Tako, krajem oktobra, formira se 117. brdska brigada, na čelu sa majorom Ismetom Arapčićem. Ubrzo su formirane komanda i službe brigada, te pet bataljona, po formaciji.

Intenzivirana je, takođe, popuna, naoružavanje i obuka već postojećeg Odreda TO.

Po okončanju ovih aktovnisti i potrebi intenzivnijih ofanzivnij dejstava, a na inicijativu već formirane OG 2. 03. decembra 1993. godine formirana je 212. Bosanska oslobodilačka brigada od mlađih boraca lukavačkih i gračaničkih jedinica. Za Komandanta brigade je postavljen major Bahrija Džananović.

Nepun mjesec po formiranju, brigada već bilježi prve uspjehe u neposrednoj blizini važnog objekta Vijenac i stvara neophodne preduslove za njegov konačan pad.

Osmomjesečna blokada u potpunom okruženju od strane jedinica vojske Republike Srpske i hrvatskih oružanih snaga.

23. februara 1994. u Zagrebu je potpisan sporazum o prekidu sukoba između HVO i Armije Republike Bosne i Hercegovine. Nakon toga, u Vašingtonu je 8. marta 1994. godine potpisan okvirni dogovor o uspostavljanju Federacije unutar Bosne i Hercegovine.

Vijenac tt. 619 oslobođen od 6. do 12. maja 1994. godine. Rudnik krečnjaka na Vijencu je stavljen u eksploataciju i omogućena proizvodnja u Cementari i Fabrici sode Lukavac.

---

[177] Braća Suljić, inžinjer Mehmed i odličan majstor metalac Alaga dali su rješenja proizvodnje artiljerijske municije (metak 40 mm) tromblon granatu, granate za tenk i samohodku 90 i 100 mm, uspostavljena je serijska proizvodnja ove palete p'roizvoda za cijelu Slobodnu teritoriju RBiH.

Oslobađanjem strateškog objekta Vijenac 11. 5. 1994. godine značajno su stvoreni uslovi za oslobađanje Vozuće i spajanje Drugog i Trećeg Korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine te Tuzlanske i Zeničke regije i to je prekretnica u ratu za oslobođenje privremeno zaposjednutih teritorija. Sve je to doprinijelo da 2. korpus Armije RBiH dobije manevarski prostor za odlučne operacije za oslobođenje Vozuće i ovladavanja putnom komunikacijom Tuzla-Zenica.

Obje brigade su, u daljem toku, imale značajnog udjela u odbranu i oslobađanju mnogih prostora u zoni odgovornosti 2. korpusa Armije BiH, akcija u kojima su živote izgubili najbolji sinovi i kćeri naše domovine, poginulo je 338, a ranjeno 457 boraca Lukavac, devetnaest boraca je odlikovano priznanjem Zlatni ljiljan od kojih 10 posthumno.

Na kraju, neophonodno je naglasiti veliki značaj i doprinos lukavačkih brigada i ostalih struktura društva u završnoj operaciji združenih snaga 2. i 3. korpusa ABiH, na raščišćavanju od srpskih vojnih formacija, posjednutih prostora između rijeka Krivaja i Spreče, u kojoj je i nanesen konačan poraz agresoru na ovim prostorima države Bosne i Hercegovine i stvoreni normalni uslovi života i rada svih struktura civilnog društva.

ŽIVINICE

Na području općine Živinice 1991. godine živjelo je 54.653 stanovnika. Muslimana je bilo 44.269 ili 81%, Srba 3.279 ili 6%, Hrvata 3.826 ili 7% i Jugoslavena i ostalih 3.279 ili 6%. Vlasništvo nad zemljištem Muslimani su imali na površini 115,05 km^2 ili 88,50%, pravoslavni 6,89 km^2 ili 5,30% i katolici 8,06 km^2 ili 6,20%.[178]

Na prvim višestranačkim izborima novembra 1990. godine pojedine političke stranke dobile su sljedeći broj glasova:

SDA .... 12.144 ili 63,31%
HDZ .... 735 ili 3,83%
SDS .... 637 ili 3,32%
SRS (Savez ref. snaga) .... 3.150 ili 16,42%
SDP .... 2.515 ili 13,11%

Na dužnost predsjednika Skupštine opštine izabran je Osmo Forčaković. Poslije rovedenih izbora, u narednoj godini, na području živiničke općine do-

178 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996, str. 31.

godit će se nekoliko važnih događaja, koji će na određen način upozoriti stanovništvo na to sa koje mu strane prijeti opasnost. Naime, 6. jula 1991. g. JNA je izvršila mobilizaciju oko 5.000 vojnika, pretežno Muslimana, s ciljem da ih pošalje na ratišta u Hrvatsku. Da bi ih u tome spriječile, patriotske snage iz reda muslimanskog i hrvatskog naroda organizirale su velike demonstracije i proteste ispred Aerodroma Dubrave. Demonstranti su ultimativno tražili da se rezervisti raspuste i vrate kućama. Podržani od naroda, rezervisti su demonstrativno odložili naoružanje, napustili mobilizacijsko zborište i otišli svojim kućama.

Da bi se obezbijedio mir i sigurnost građana, ali i spriječilo svako iznenađenje, u Stanici javne bezbjednosti trebalo je izbalansirati nacionalni sastav milicije. Iako ih je u ukupnom broju stanovništva bilo svega 6%, Srbi su u ovoj Stanici bili najbrojniji i u njoj su držali sva ključna mjesta. U nemogućnosti da se na drugi način stanje popravi iz Živinica su upućena, 10. jula 1991. g. 62 mladića Muslimana na milicijski kurs u Hrvatsku. Po povratku ih Hrvatske, oni će postati jezgro budućih oružanih formacija na ovom području. Po naredbi Predsjedništva SR BiH rezervni sastav milicije aktiviran je 20. septembra 1991. godine. S obzirom na činjenicu da su u ovo vrijeme u aktivnom i rezervnom sastavu preovladavali Srbi (60% sastava), pitanje nacionalnog sastava milicije postalo je posebno značajno. Traži se, da se, pored ostalih, u njen sastav uključe i svršeni kursisti sa kursa milicije u Hrvatskoj, čemu se vrlo oštro suprostavlja SDS. Bilo je jasno da se time željelo spriječiti pružanje otpora velikosrpskim planovima. Intenzivno naoružavanje srpskog naroda od strane JNA i odlasci rezervista srpske nacionalnosti na ratišta u Hrvatsku, izazivali su uznemirenje kod muslimanskog naroda, koji se počinje naoružavati, da bi se zaštitio od opasnosti koja mu prijeti.

Politički krizni štab Patriotske lige Opštine Živinice formiran je 19. novembra 1991. g. a 26. novembra i Vojni krizni štab. U Političkom kriznom štabu PL bili su: Osmo Fočaković, Haris Redžić, Safet Huseinović, Ševal Bašić, Fahrudin Fehrić, Omer Sinanović i komandant Vojnog štaba Salih Malkić.

U Vojnom kriznom štabu bilo je 7 članova: Salih Malkić, komandant Patriotske lige Živinice, Zijad Vuković, Abdulah Delić, Refik Tulumović, Safet Đulović, Musto Hukić i Halid Cokić. Osnovan je i kolegij privrednika za pružanje pomoći pripadnicima Patriotske lige, u kome je bio po jedan predstavnik ispred preduzeća Konjuh, Energopetrola, Živiniceprometa i Rudnika Đurđevik.

Na području Općine Živinice bilo je 26 mjesnih zajednica i u njima su formirani krizni štabovi za odbranu. Zadatak im je bio da rade na izradi planova odbrane, kao i da vrše uvezivanje pojedinaca i grupa u jedinice radi pružanja

otpora neprijatelju. Ukrupnjavanje jedinica i uvezivanje mjesnih zajednica po teritorijalnom principu izvršeno je tako što je formirano pet rejonskih štabova: Gračanica, Đurđevik, Šerići, Živinice i Dubrave.

I pored teškog vremena u kome je djelovao, Vojni krizni štab svoje obaveze i zadatke je u potpunosti izvršio. U kriznim štabovima mjesnih zajednica vodila se stroga evidencija patriotskih raspoloženih građana, kao i onih koji su sarađivali sa neprijateljem. Pripadnici MUP-a vršili su kontrolu teritorije i obezbjeđenje vitalnih objekata na području općine, kao što su: vodovod, trafostanice, škole, ambulante, telefonske centrale i drugo.

Dana, 20. decembra 1991. g. JNA je ušla u objekte Energopetrola u Živinicama s namjerom da rezerve savezne nafte[179] izveze u Srbiju. Odmah je u krug ovog preduzeća upućen jedan vod rezervnog sastava milicije. Uz pomoć državnih organa općinsko rukovodstvo je ovaj pokušaj onemogućilo.

Prvo političko ubistvo na širem području Tuzle dogodilo se u Opštini Lopare. Naime, mr. Abdulah Kovačević bio je predsjednik Muslimanske bošnjačke organizacije u Bijeljini. Krajem novembra 1991. g. došao je u posjetu roditeljima u selo Vražiće, općina Lopare. Od 29. novembra 1991. g. kada je otišao da u blizini kuće obiđe očev voćnjak, izgubio mu se svaki trag. Uz pomoć milicije teren je nekoliko puta pretraživan bez rezultata. Onog dana kada je Kovačević nestao, prema izjavama nekoliko očevidaca, primijećeno je na putu Lopare-Vražići više lica u uniformama JNA. Kada su sve nade o pronalasku Kovačevića bile izgubljene, 5. januara 1992. g. stigla je vijest da su lovci pronašli njegovo izmasakrirano tijelo na jednom teško pristupačnom mjestu, između Lukavice i Miladića u općini Lopare. Sudski obducent je konstatovao: "Smrt pokojnog Abdulaha Kovačevića je nasilna i nastupila je neposredno usljed oštećenja po život važnih centara u gornjem segmentu vratne kičme i produžene moždine."[180] Kako je Kovačević bio čovjek koji se borio da Bosna i Hercegovina postane suverena i nezavisna država sa sigurnošću se može tvrditi da su njegovo ubistvo izvršili pripadnici KOS-a i SDS-a.

Drugo ubistvo dogodilo se, 19. januara 1992. godine, u živiničkoj općini. Toga dana, oko 20 sati taksista Muhamed Mešanović odvezao je u pravcu Gornje Tišće tri osobe, od kojih je jedna bila u maskirnoj uniformi. Nakon što je, dva dana kasnije, njegovo tijelo pronađena u srpskom selu Brnjica u Živinicama, u mnogim selima došlo je do velikog nezadovoljstva muslimanskog

---

179 U terminalu Živinice u rezervoarima se nalazilo 8.000 tona goriva.

180 Ko su ubice, Front slobode, br. 3.170, 10. 1. 1992, str. 6.

stanovništva. Veliki broj građana došao je pred zgradu Skupštine općine Živinice da traži da se otkriju ubice, a neki su već tada tražili da im se da oružje. Rudari Rudnika "Đurđevik", radnici "Konjuha" i drugih preduzeća stupili su u štrajk. Putni pravci Sarajevo-Županja u lokalni put Živinice-Banovići bili su blokirani. U to vrijeme na području općine Živinice bilo je stacionirano više jedinica JNA, u kojima su se nalazili rezervisti. Narod je tražio da se rezervisti odmah dislociraju iz Brnjice i Gornjih Živinica u druga mjesta. Zbog napete situacije, koja je toga dana vladala, u Živinice je došao i general Savo Janković, komandant 17. korpusa JNA. U znak protesta, demonstranti su njegovo terensko vozilo prevrnuli. Suočena sa ovakvom situacijom, komanda Tuzlanskog korpusa morala je svoje jedinice dislocirati na druga mjesta. Ovaj događaj je bio najbolji znak da se treba pripremiti za nastupajuću borbu.

Prije otpočinjanja borbenih dejstava na području općine Živinice vrše se pripreme za pružanje otpora nadolazećoj agresiji. U gradu i po selima formiraju se ilegalne borbene grupe, sastavljene pretežno od seljačke i radničke omladine. Jedna takva ilegalna grupa djelovala je u selu Litve, na granici općine Živinice. Bila je pod komandom Općinskog štaba TO, a zadatak joj je bio da kontrolira ulazak motornih vozila u Živinice, kao i da organizira dežurstva i patrole u svojoj Mjesnoj zajednici. Oružje se na razne načine nabavlja. Pored onog što ga imaju građani u ličnoj svojini, ono se najčešće nabavlja kupovinom. Odbjegle oficire, koji su napustili JNA i dobrovoljno se stavili na raspolaganje, Općinski štab TO koristi na poslovima stručnog karaktera, odnosno oko formiranja jedinica i vojničke obuke njihovih pripadnika.

Sa područja općine Tuzla četa Patriotske lige sa Salemom Hodžićem na čelu, prebacila se 23. aprila 1992. g. na područje općine Živinice. Kratko vrijeme je boravila u selu Gračanici, da bi se nešto kasnije prebacila u Mjesnu zajednicu Lug i smjestila u barake "Bosnaputeva". Četiri dana po dolasku, 27. aprila 1992. g. došlo je do ozbiljnog oružanog sukoba sa JNA. Naime, toga dana pripadnici ove čete i jedinice Lug postavili su kod mosta na Spreči, u selu Maline, barikade. Oko deset sati naišlo je jedno vozilo u kome su bila dvojica starješina JNA-Raif Miftari i Sedin Bošnjaković. Oba su razoružana i vraćena na Aerodrom. Nakon kraćeg vremena kapetan Miftari se vratio u oklopnom transporteru i tada je došlo do sukoba. U oružanom okršaju kapetan je poginuo, a tri vojnika i jedan rezervni vodnik JNA bili su ranjeni.

Na mjesto sukoba sa Aerodroma je upućeno pojačanje, koje je predvodio potpukovnik Miodrag Radovanović, ali koji je i sam bio zarobljen. Uveče zarobljena su još tri vojnika i zaplijenjen jedan kamion.

Istog dana, oko 12 sati, major Tomislav Pračer sa još dva vojnika uhapsio je u kancelariji predsjednika Skupštine općine Živinice Osme Forčakovića, Vahida Karavelića i Bajru Kasumovića, komandanta Općinskog štaba TO Živinice. Na Aerodromu su uhapšeni,, Salih Malkić i Hamdija Redžić.

Iz Srbije, gdje je bio zatvoren, Karavelić je prebačen na Pale, odakle je doveden i razmijenjen u Sarajevu na Stupskoj petlji 13. maja 1992. g. za šest pripadnika JNA i četničkih jedinica. Istovremeno sa njim razmijenjeni su: Nedžad Ajnadžić, Bajro Kasumović, Husein Paravlić i Ferid Zuga. Potpukovnik Miodrag Radovanović razmijenjen je u Živinicama za Saliha Malkića i Hamdiju Redžića.

Nakon ovog sukoba komanda Aerodroma Dubrave postavila je zahtjev da se ova četa Patriotske lige dislocira sa područja općine Živinice. Zaprijetili su da ako se to ne učini, da će raketirati Živinice. Raketirali su barake iz kojih su nešto ranije otišli pripadnici ove čete u pravcu sela Suhe, odakle će nakon nekoliko dana otići prema Kalesiji, na čijoj su se teritoriji vodile oštre borbe sa agresorskim jedinicama.

Borbe na Kula-Gradu u Zvorniku trajale su od 8. do 26. aprila 1992. godine. Pomoć opkoljenim borcima ukazali su borci iz Kalesije, Banovića, Živinica i Gračanice. Prema svjedočenju Samira Ništovića - kapetana Almira, komandanta odbrane, Salih Malkić doveo je iz Živinica 85 dobrovoljaca. Njihov dolazak i učešće u borbama pozitivno su uticali na moral boraca. Ostali su nekoliko dana, nakon čega su se zbog stanja u Živinicama morali vratiti nazad.

U Općinskom štabu TO Živinice bili su: Mevludin Bešić komandant, Hasan Muratović, Ivica Bašadur, Zdenko Mišić Bučo, Mensur Kamberović, Kemal Hajdarbegović, Asif Omerbegović i Izet Kuljić. U prvo vrijeme Štab je formirao tri voda: Zaštitni vod, Vod Vojne policije i IDV.

U sjedištima ranije formiranih rejonskih štabova formirani su bataljoni: Đurđevički-komandant Ejub Čokić Šerićki - komandant Mujo Muherenović, Dubravski-komandant Esad Kitić, Živinički komandant Ešef Mešić, Izviđačko-diverzantski odred "Živiničke OSE"- komandant Mevludin Mahmutbegović i Živinički sokolovi-komandant Zdenko Mišić Bućo. Sprečanski odred je formiran od dobrovoljaca i svih mjesnih zajednica i njegov komandant je bio Salih Malkić. Oktobra 1992. godine u Ciljugama je formirana 116. muslimanska brigada i njen komandant je bio Ramiz Glavić.

Do početka maja 1992. g. neprijateljske snage uspjele su da se približe granicama općine Živinice. Da bi se obezbijedile povoljne pozicije za odbranu, jedinice TO napale su neprijatelja na Previlama-kota 505, koju su zajedno sa Lipom i Ravninama zauzeli. Na južnom dijelu općine Živinice, prema

Sekovićima, važna tačka koju je trebalo zauzeti bila je Gradina. Napad je počeo 22. maja 1992. g. u njemu su učestvovale jedinice TO iz Svojata, Zelenike, Podgajeva i Vojne policije. Gradina je zauzeta i u toku cijelog rata bila je često na udaru neprijateljskih snaga.

Slika br. XX *Ivo Komšić član Predsjedništva Republike BiH u ratnoj posjeti Živinicama Slijeva na desno: Sead Konjević, Safet Husejnović, Hidajet Tulumovića, Osmo Forčaković, Jakub Belkić, Ivo Komšić, Hasan Muratović, Ramiz Šuvalić, Ahmet Halilović i Komandant Civilne Zaštite RBiH*

Na drugom kraju živiničke opštine, sa centrom u Đurđeviku, stanje se pogoršava, naročito poslije ubistva taksiste Muhameda Mešanovića. Na to utiče i dolazak jedinica JNA i njihov smještaj u školskim objektima u Đurđeviku, Višći i još nekim selima. Narod sve više uviđa odakle mu prijeti opasnost. Aktiviraju se mjesne zajednice i odbori SDA, organizuju jedinice za odbranu, prikuplja se i nabavlja naoružanje i municija. Od 6. do 10. aprila 1992. g. organizovani su krizni štabovi u Đurđeviku, Podgajevima, Gornjoj Višći i Brnjici.

Pregovori sa Srbina iz Gornje Brnjice i Gornje Mahale o predaji naoružanja vršeni su do 25. maja 1992. g. ali bez rezultata.

U cilju bolje odbrane ovih krajeva Općinski štab TO naređuje da se zaposjednu najznačajnije tačke na ovom prostoru, a naročito Đebarska i Medovićka gradina. Džebarsku gradinu zaposjeli su borci iz sela Glodojevića i Džebara, Svo-

jata i Zelenike. Borbe koje su krajem maja vođena na ovim prostorima uspješno su okončane. Sprečanski odred, koji je bio na obuci u Hrvatskoj, dolazi na područje Kuljana odakle se 23. maja 1992. g. uključuje u borbe, koje se proširuju na naselja Omačevići i Matijevići. Dio jedinica koji je učestvovao u sukobima na području Kuljana prebačen je na područje Djedino, Berića i Zenuna, dok položaje oko Kupjerusa i Bašigovaca zauzimaju jedinice MUP-a i borci Dubravskog odreda.

Sa položaja iz sela Gornje Brnjice, četničke jedinice izvršile su 25. maja 1992. g. snažan napad iz minobacača 120 mm na Živinice, Kovače, Bašigovce, Đurđevik i Podgajeve. Ispaljeno je oko 140 neprijateljskih granata. Bilo je više mrtvih i ranjenih. Kao odgovor na ovaj napad istog dana jedinice TO izvršile su protuvnapad i zauzele Gornju Brnjicu i Gornju Mahalu, odakle su četnici usmjeravali svoje napade na slobodnu teritoriju.[181]

Na inicijativu građana Mjesne zajednice Litve, u opštini Živinice organizirana je 25. februara 1992. g. jedna četa za odbranu ovog prostora. Jedan dio ljudstva ove čete legaliziranje 15. aprila 1992. godine. Bio je to vod Ratne vojne policije Općinskog štaba TO Živinice, koji obezbjeđuje njegovo komandno mjesto u Bašigovcima. Pošto se broj boraca u Ratnoj vojnoj policiji povećavao, početkom mjeseca juna osnovan je, osim voda Ratne vojne policije, protivdiverzantski vod, koji je u svom sastavu imao četiri odjeljenja sa 38 boraca. Kako su i dalje novi borci pridolazili odlučeno je, u mjesecu julu 1992. g. da se od ovog voda i novih boraca formira izviđačko-diverzantska četa pod nazivom "Živiničke OSE". Zbog priliva novih boraca od ove čete formiranje, u septembru 1992. godine, Izviđačko-diverzantski odred "Živiničke OSE", koji je tada u svom sastavu imao tri čete sa 9 vodova. Komandant Odreda bio je Mevludin Mahmutbegović.

Ova jedinica bila je manevarskog tipa i u toku rata borbena dejstva izvodila je ne samo na području općine Živinice, nego i na prostoru sjeveroistočne Bosne, u srednjoj Bosni, Bosanskoj krajini i drugim mjestima. Još dok je djejstvovala pod nazivom Ratne vojne policije, ona učestvuje 9. i 10. maja 1992. g. u borbama na kalesijskom ratištu, da bi 18. maja iste godine dobila zadatak da obezbjeđuje, prilikom evakuacije Aerodroma, Gornje i Donje Dubrave. Od 25. do 30. maja 1992. g. učešćem u borbama doprinijela je da se oslobode novi prostori općine u rejonu sela Karavlasi, Filipovići, Culjage. Zauzimanjem 13 juna 1992. g. kote 776-Kip, ojačani su na tom sektoru odbrambeni položaji prema neprijatelju.

181 Prikaz o Živinicama napisan je na osnovu teksta: Asim Bojić-Učo, Živinice na braniku Sjeveroistočne Bosne, Živinice, 1996. godina.

Prvi put jedinica je angažirana na području druge opštine od 5. do 14. juna 1992. godine. Imala je zadatak da zauzme Tripića Vis u općini Banovići. U vezi sa prvim zauzimanjem Tripića Visa dr. Ćamil Huseibašić piše:

"Prije formiranja ove Komisije borci na odbrambenoj liniji su samoinicijativno vršili razmjenu zarobljenih četnika. Tako je napravljen krupan propust kada su pripadnici jedinice Teritorijalne odbrane iz Zivinica 7. juna 1992. godine prvi puta zauzeli Tripića Vis, zarobili 6 četnika i razmijenili ih za oružje i pustili."[182] Razmjenu je trebalo vršiti za zarobljene borce TO i uhapšene građane.

Jedinica je ponovo bila angažirana na banovičkom ratištu, 20. i 21. juna 1992. g. prilikom zauzimanja Željove. Nakon ovog biće prebačena u rejon Ledenica na gradačačkom ratištu, gdje će voditi od 22. do 26. juna 1992. g. žestoke borbe protiv agresora. Nakon odmora ponovo je prebačena 16. jula 1992. g. na banovićko ratiše, gdje je sa drugim jedinicama učestvovala u oslobađanju sela Alica i dijela Jaruška. Krajem jula 1992. g., upućena je na kladanjsko ratiše, gdje u rejonu Kaštijelja, Jelačića i Brgula ostaje, sa izvjesnim prekidima, skoro mjesec dana. Od 28. do 30. augusta ona se nalazi na lukavačkom ratištu gdje u rejonu Devetaka i Smolućе vodi oštre borbe s četnicima.[183]

1. decembra 1992. godine formirana je 116. Muslimanska brdska brigada Živinice a njen komandant je bio Ramiz Glavić. 11. februara 1993. godine formirana je 210. Brdska brigada koja je 8. decembra 1994. godine proglašena Viteškom i njeni komandanti su bili Nesib Malkić od decembra 1992. godine do 25. oktobra 1993. godine a kojeg će zamijeniti Asim Kamberović od 25. oktobra 1993. godine do 13. septembra 1995. godine, a potom Esad Kitić od 13. septembra 1995. godine do 24. aprila 1996. godine.

LOPARE - ČELIĆ

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području opštine Lopare bilo je 32.400 stanovnika, od toga 18.273 ili 56,4% Srba, 11,939 ili 36,8% Muslimana, 1259 ili 3,9% Hrvata i 929 ili 2,9% ostalih. Površina opštine Lopare je 42.996 ha od kojih je 28.925 ili 67,3% privatno vlasništvo dok je 14.071 ili 32,7% državno vlasništvo (društveno).

---

182 Ćamil Huseinbašić, Odbrana od agresije, Tuzla, 1995, str. 177.

183 Prikaz o Živinicama napisan je na osnovu teksta: Asim Bojić-Učo, Živinice na braniku sjeveroistočne Bosne, Živinice, 1996.

Poslije prvih višestranačkih izbora u Bosni i Hercegovini, održanih u novembru 1990. godine, uspostavljena je vlast tada koalicionih partnera SDS, HDZ i SDA. Ova koalicija je imala dvotrećinsku većinu u Skupštini opštine Lopare. Većinsko stanovništvo opštine je bilo srpske nacionalnosti – 52%.

U raspodjeli vlasti, SDS je dobio mjesto predsjednika Skupštine opštine i četiri mjesta šefa opštinskih službi, koji su bili i članovi Izvršnog odbora opštine. SDA je dobila predsjednika Izvršnog odbora opštine i šefa jedne službe, koji je bio član Izvršnog odbora, a HDZ-u je pripalo jedno mjesto u Izvršnom odboru iz reda građana.

U prvih šest mjeseci 1991. godine, odnosi između koalicionih partnera su bili korektni, tako da su Skupština opštine i Izvršni odbor funkcionisali normalno.

Sa početkom rata u Hrvatskoj, tenzije su se počele podizati, kao i slučajevi zastrašivanja, u vidu noćnih presretanja ljudi i vozila na putevima, paljenja sporednih građevinskih objekata, krađe stoke iz staja na imanjima. Prema izvještajima Policijske uprave u Loparama, sve je više slučajeva ostajalo nerazjašnjeno, a počinioci nisu otkriveni.

U ljeto 1991. godine, bivša JNA i Vojni odsjek iz Lopara su pokušali mobilisati mladiće iz ovog kraja. Trebalo im je „meso" za rat u Hrvatskoj. Pozivari, upućeni iz Lopara, nisu se dobro proveli u Čeliću. Građani su tu četiri puta na zborovima odbili mobilizaciju, ne želeći upućivati svoje sinove u rat u Hrvatskoj[184].

Krajem avgusta 1991. godine, SDS je u Skupštini opštine Lopare otvorio pitanje pristupanja opštine Lopare tzv. Srpskoj autonomnoj oblasti Semberija i Majevica. Na ovoj sjednici Skupštine opštine, nije donesena odluka o pristupanju toj novoj regiji, koju je predložio SDS.

Tokom septembra 1991. godine, u Loparama je održano više međustranačkih razgovora na temu pristupanja toj novoj autonomnoj oblasti. S ciljem izbjegavanja međustranačkih nesporazuma i smirivanja tenzija, razgovaralo se, na prijedlog SDA-a i HDZ-a, o donošenju Odluke o podjeli opštine Lopare, iz čijeg sastava bi se izdvojila naselja sa muslimanskim-bošnjačkim i katoličkim-hrvatskim stanovništvom. Prema rasporedu naselja u opštini, ova aktivnost je bila izvodljiva. U prvim pregovaračkim sastancima, SDS je prihvatio ovaj prijedlog.

Već u oktobru 1991. godine SDS nije, na temu razgraničenja prije donošenja odluke o pristupanju tzv. SAO Semberija i Majevica, više želio razgovarati, tako da je 20. oktobra 1991. godine Skupština opštine Lopare i zvanično donijela Odluku o pristupanju opštine Lopare tzv. SAO Semberija i Majevica.

---

184 Zlatko Dukić, Ratni reporter šta je to? Na Čelićkom brarniku Bosne, str. 74.

Pod rukovodstvom SDA, Muhamed Šadić, predsjednik Izvršnog odbora opštine Lopare, i Abdulah Kovačević su, u periodu oktobar-novembar 1991. godine uradili elaborat o izdvajanju mjesnih zajednica, nastanjenih Hrvatima i Muslimanima[185], i formiranju opštine Čelić. U međuvremenu, 17. i 18. novembra te godine, organizovan je u ovim mjesnim zajednicama referendum o izdvajanju iz opštine Lopare. Rezultat referenduma je bio 98% za izdvajanje, što je bilo logično, jer je strah u narodu već uveliko bio prisutan i osnovan.

U vezi s tim, posebno je značajno to da je tadašnji predsjednik Skupštine opštine Lopare Duško Jović razgovarao sa Muhamedom Šadićem[186], tvrdeći mu da SDS neće dozvoliti razgraničenje opštine Lopare, bez obzira na rezultat provedenog referenduma i da će se u nastupajućem vremenu dešavati mnogo toga lošeg, u čemu on ne želi da učestvuje, a zbog čega će podnijeti ostavku na mjesto predsjednika opštine Lopare. Kako je rekao, Jović je i učinio: 20. januara 1992. godine podnio je ostavku, a na njegovo mjesto je došao Slobodan Bogdanović, rođen u Priboju, nekada profesor u tuzlanskoj gimnaziji "Meša Selimović". Duško Jović je, poslije toga, napustio Lopare i Bosnu i Hercegovinu. Otišao je u Zrenjanin, a zatim u Švedsku, gdje je proveo čitav rat.

Pošto je već bila proglašena "srpska opština Lopare", u sastavu tzv. SAO Semberija i Majevica, 31. januara 1992. godine je formiran i "srpski Izvršni odbor", za čijeg predsjednika je imenovan Mitar Zarić, a smijenjen Muhamed Šadić.

Predsjedništvo RBiH je 20. decembra 1993. godine donijelo Odluku o osnivanju opštine Čelić, što je, nakon prvih poslijeratnih izbora, verifikovala Skupština Federacije BiH. Pokretanje ovih aktivnosti, u vezi sa formiranjem opštine Čelić, još u novembru 1991. godine i priznavanje u decembru 1993. uveliko je doprinijelo tome da priprema i organizacija odbrane ovog područja otpočne mnogo ranije i jedinstvenije u svim mjesnim zajednicama, u kojima je proveden referendum.

U toku juanuara i februara 1992. građani su pravili noćne patrole za svako naselje, kako bi se spriječile noćne diverzije ekstremista iz okolnih srpskih sela. Njihovo oružje su bile lovačke puške i skroman broj pješadijskog naoružanja, koje su kupili i posjedovali pojedinci.

Poslije referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercergovine 29. februara i 1. marta 1992. godine, pritisci kako ekstremnog dijela SDS-a, tako i pripadnika ak-

185 Koraj, Čelić, Ratkovići, Brnjik, Vražići, Velino Selo, Sitari, Gornji i Donji Humci, Nahvioci, Drijenča, Vučje i Šibošnica

186 Pisano svjedočenje Muhameda Šadića dato autoru avgusta 2018. godine

tivnog i rezervnog sastava srpske policije, bili su mnogo izraženiji na putevima u opštini i u preduzećima koja su još radila. Već u martu, radnici muslimanske i hrvatske nacionalnosti su počeli dobijati otkaze u firmama u Loparama. Pripadnici JNA, sa formacijama s četničkim obilježjima, koje su bile smještene u srpskim selima na Majevici, sve češće prolaze u kolonama vojnih transportera kroz naselja s muslimanskim stanovništvom, s ciljem unošenja straha i neizvjesnosti.

Krajem marta i početkom aprila 1992. godine, ljudi koji su noću čuvali naselja organizovani su u čete i imenovani su komandiri četa. Imenovanja je izvršio Krizni štab za opštinu Čelić. U skladu sa zadacima, koje su imali, u prvoj sedmici aprila organizovani su instrukitivni sastanci za oficire i podoficire, u dva navrata, sa potpukovnikom Hazimom Šadićem – u cilju da im se daju upute za odbranu[187].

Poslije izvršenih napada na Bijeljinu i Zvornik, evidentna su dva procesa kod građana tog prostora: jedni su bježali iz Čelića, a drugi, masovniji, sami su se prijavljviali u već oformljene čete u mjesnim zajednicama. Svima je već bilo jasno da je rat na pomolu.

Fabrika za preradu voća i povrća "Frigos" u Čeliću je funkcionisala. "Fruktal" iz Ajdovščine je, do kraja marta, izvukao značajne količine gotovih proizvoda iz "Frigosovih" skladišta. Velike količine sirovina i gotovih proizvoda je zadržan u hladnjačama fabrike, koje su tokom 1992. i 1993. godine korištene za finansiranje opremanja Brigade.

Rat u Brčkom, udaljenom 15 kilometara od Čelića, od 1. maja 1992. je vođen u najvećem intenzitetu, čime je komunikacija prema Hrvatskoj bila onemogućena.

U Čelić je 13. maja 1992. godine na sastanak došao komandant vojnih jedinica na Majevici, potpukovnik Momir Zec u društvu sa komandantom OŠ TO Lopare Mićom Stojšićem i njihovim vozačem, vojnikom na odsluženju vojnog roka iz Crne Gore. U restoranu "Holidej" u Brnjiku sastali su se sa predstavnicima Kriznog štaba Čelića. Tema sastanka je bila formiranje zajedničkih policijskih patrola na putevima Lopare-Brčko i Šibošnica-Čelić. Iz čega se da zaključiti da su vlasti iz Lopara željeli pod kontrolu staviti naselja i puteve, koji povezuju Majevicu sa već zahuktalim brčanskim ratištem. Dok su razgovori trajali, grupa naoružanih mladića je opkolila restoran i uhapsila Zeca, Stojšića i vojnika-vozača i odvezla ih u pritvor u Rahić u objektu Šumskog gazdinstva Brčko Poslije dužih pregovora i prijetnji, dogovorena je razmjena uhapšenih preko Okružnog štaba odbrane u Tuzli za već ranije zarobljene Muslimane i Hrvate u Brčkom (Zlatko Jašarević, predratni komandir policije u Brčkom, Ivo Krndelj iz predratne

187 Isto.

brčanske vlasti, Kadrija Avdić, policajac iz Brčkog i Jasmin Mešković, ranije zarobljeni potporučnik JNA, koji je bio u zatvoru u Sremskoj Mitrovici). Razmjena je obavljena u Slavinovićima, nedaleko od česme, 27. maja 1992. godine.

Početkom juna 1992. godine, civilne i vojne vlasti iz Lopara su u nekoliko navrata uputile ultimatum Nahviocima, Drijenči i Humcima, mjesnim zajednicama u čelićkoj opštini, sa zahtjevom da se preda naoružanje. To nije učinjeno. Poslije toga, iz pravca Pipera je izvršen artilejrijski i pješadijski napad. U tim borbama, odbrana je uspostavljena dolinom rijeke Šibošnice, koja je zadržana sve do ljeta 1995. godine, kada je pomjerena do naselja Piperi.

Vlasti iz Lopara su Čeliću 13. juna 1992. dostavile ultimatum da se preda naoružanje, koje posjeduju, i da se donese novac iz "Frigosa". Ultimatum prema Koraju je upućen takođe da preda oružje 15. juna 1992. godine.

Štab TO Općine Čelić formiran je 27. 5. 1992. godine kada su i postavljene linije odbrane Čelić i izvršena opća mobilizacija svih vojno sposobnih stanovnika i formiran odred TO Čelić u čiji sastav su ušle formirane formacije mjesnih zajednica Ratkovići, Vražići, Brnjik, Velino selo, Šatorovići i drugi.

Naredbom Okružnog štaba TO Tuzla od 12. juna 1992. godine, zvanično je formiran Opštinski štab TO Čelić, a za komandanta je postavljen Jasmin Mešković.

Iz pravca Lopara je 28. maja 1992. godine obustavljena isporuka električne energije za sve mjesne zajednice opštine Čelić. Tek 1996. godine je osigurano napajanje iz pravca Srebrenika preko Rahića.

Kada su nešto kasnije, 28. 6. 1992. godine podzemnim kanalom za odvod industrijskih odpadnih voda, Arkanovi tigrovi , njih oko 60, ušli u Fabriku "FRIGOS" i izvršiti diverziju, "toplo" su ih, vrlo toplo dočekali Čelićki borci. Tada je poginula desetinaola specijalaca, a ostali su se nekako izvukli. Nikad i više im ništa slično nije palo na pamet. Ovo je najznačajnija borba 208. brdske brigade u odbrani Čelića. U ovoj odbrani značajnu ulogu su imali i borci Brčkog na čelu sa komadantom Faridom Mujakanovićem, a u narednim danima u cilju učvršćenja odbrane na toj liniji pomoć su pružili i borci Banovića.

Čelić je grad i općina u sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine, na brežuljkastim i blago brdovitim padinama Majevice i dijelovima ravne Posavine, nadmorske visine od 140 – 711 metara. Zauzima površinu od 132 km^2, a na ovom prostoru živi oko 12.000 stanovnika.

Graniči s općinama Srebrenik, Tuzla, Lopare (RS) i Distriktom Brčko.

U najveću mjesnu zajednicu Koraj stigao je ultimatum 15. 6. 1992. godine.

Vijest o prispjelom ultimatumu od strane "srpskih vlasti" i njihovih vojnih agresorskih komandi duboko je uznemirila i zabrinula goloruke i nezaštićene

mještane Koraja, koji su bili ogorčeni lažima o navodnim paravojnim formacijama i ilegalnom naoružanju. Do 13 sati u centar čaršije je donijeto 14 lovačkih pušaka i 8 ličnih pištolja što je dostavljeno na pomenuti punkt, našto su agresorska komanda i čelnici četničkih formacija reagirali psovkama i prijetnjama i počeli raspoređivati svoje snage po okolnim kotama. Naređeno je Zijadu Konjiću koji je bio komandir rezervnog sastava policije da ponovo ode u Koraj i doveze policijsko naoružanje od 15 pušaka. Komandir i dva saradnika su dovezli traženo naoružanje nakon čega su sva trojica pod prijetnjom i torturom odvedeni u vojni zatvor u Ugljevik[188].

Granatiranje Koraja počelo je već 15. 6. u popodnevnim satima. Četnička banda Gorana Čolića "Čole" iz Beograda, bande kapetana Dragana, lokalni četnički komandanti Miljko Stevanović i Đorđe Mirković[189] U 15,05 oglasila se i sirena koja je označila vrijeme kada je Koraj napadnut i kada su Korajci "putem spasa" krenuli ka Čeliću linijom Koraj - Gajevi - Struka - Agići - Čelić. Prebacivanje glavnine stanovnika Koraja, njih oko 2.000 na slobodnu teritoriju, gdje su prihvaćeni od svog naroda, rodbine i prijatelja, uglavnom u Čeliću, Ratkovićima, Brnjiku, Vražićima, Šatorovićima, Rahiću, Maoči, Brki, Palanki, Srebreniku, Tuzli i drugim mjestima. Najveći broj Korajaca, skoro svi vojno sposobni, njih oko 600, uključilo se narednih dana u redove Armije BiH. U samom mjestu Koraj nastao je krvavi četnički pokolj, bespomoćnog stanovništva, uglavnom žena i staraca koji nisu mogli izbjeći četničkom nožu. U racijama na preostalo goloruko i nezaštićeno stanovništvo i u potrazi za plijenom, narednih dana prema iskazima očevidaca i preživjelih svjedoka tog stravičnog užasa. Ubili u na kućnom pragu 57 civila[190].

Pored nevinih i nezaštićenih mještana Koraja, meta razjarenih četničkih bandi, bili su islamski vjerski objekti i spomenici kulture, čitaonica, biblioteka i drugi javni stambeni gospodarski objekti, materijalna dobra, bukvalno sve.[191] Knjige iz Korajskih porodičnih biblioteka, porodični albumi slika i druga dokumenta paljeni su nasred čaršije i Korajskih mahala...

Moramo se, u svoj ovoj krvavoj drami, sjetiti Đorđa Đukića iz Puškovca, tog časnog i odgvažnog čovjeka, koji je imao snage i hrabrosti, u suditi se suprotstaviti četničkoj bezdušnosti i prepoznati zločin. Od stida i tuge za svojim komši-

---

188 Koraj, A nigdje ljudi, Alija Hamzić, str. 452.

189 Oslobođenje, 27. 1. 2004. godine.

190 Koraj, A nigdje ljudi, Alija Hamzić, str. 453.

191 Isto, str. 457.

jskim prijatlejima, nije mogao više otići u Korajsku čaršiju. Tražio ih je po Bijeljini, tješio da izdrže, plačući s njima zajedno nad obostranom nesrećom, što nam je još jedan dokaz da nemožemo poistovjetiti cijeli narod sa zločinom i onima koji su to direktno činili, programirali i naređivali.

U Čeliću rat je počeo 15. 6. 1992. godine. Minobacači su zapucali po gradiću uveče, čim su došle kolone izbjeglica iz Koraja. Branioci Čelića su, od samog početka, i Čelićani, ali i Korajci i žitelji sela iz okoline - Vražićani, Ratkovčani, Brnjičani.

Haubica postavljena na Smiljevcu godinu dana prije rata nije bila slučajnost, ni znak vojne vježbe već priprema za ubijanje. Sa tog mjesta i iz Ražljeva sa Pukiša i za Trešnjice artiljerija srpskih snaga je tukla slobodne brčanske teritorije Čelić i okolinu[192].

Skupština opštine Čelić je 22. 6. 1992. godine donijela Odluku o formiranju Ratnog predsjedništva općine kojeg su sačinjavali: Muhamed Šadić, predsjendik; Mehmedalija Mešić, član; Nedžad Šadić, član; Mehmed Bešić, član; Senad Bilalović, član; Sead Muminović, član; Ibrahim Mušanović, član; Ibrahim Smajić, član; Muhamed Memić, član; Mehmedalija Šadić, član; Franjo Jurić, član; Ivan Jurić, član; Sulejman Zenunović, član te ispred TO BiH Jasmin Mešković, član; ispred policije Fadil Mahmutović; a kasnije Muharem Čehajić te Mujo Bašić i ispred Civilne zaštite Halid Ribić. Odgovorni ljudi u policiji su bili do 1. 8. 1992. godine Fadil Mahmutović, a do decembra 1994. Muharem Čehajić, a do kraja rata Mujo Bašić. U opštinskom Sekretarijatu odbrane rukovodni izvršioci su bili Salih Mujkić, a njegov zamjenik Galib Mehmedović. Komadant Opštinskog Štaba Civilne zaštite je bio Halid Ribić.

Dana 19. marta 1993. godine, od jedinica iz sastava TO Čelić formirana je 208. brdska brigada Čelić. Komandant Brigade je bio Jasmin Mešković od 24. marta 1993. godine.

Predsjednici političkih subjekata u opštini su bili: Mehmedalija Šadić, predsjednik Stranke demokratske akcije, Salih Krasnić, Predsjednik Socijaldemokratske partije i Franjo Jurić, Predsjednik Hrvatske demokratske zajednice. Značajan doprinos u funckionisanju zdravstvene zaštite boraca i građana pružili su doktor Sabrija Nukić, doktor Adi Rifatbegović, doktor Zlatko Ercegović, Prof.dr. Ekrem Dizdarević. Medicinske sestre su bile Fahira Čirić i Sabira Šadić.

Značajan doprinos u obrazovanju mladih dali su u Srednjem obrazovanju Sulejman Zenunović, a u osnovnom Mensur Šadić.

---

192 Zlatko Dukić, Ratni reporter šta je to? Na čelićkom braniku Bosne, str. 74.

U oblasti informisanja građana i boraca Osman Čokić, a u pružanju kulturnog opora agresiji i podizanja morala kod boraca i građana značajan doprinos Mehmedalije Muratovića Čopok.

Značajnu logističku podršku borcima u ovoj općini obezbijedili su Mehmed Junuzović, Midhat Beganović, Fikret Mustafić te Zemljoradnička zadruga "Poljopromet" i Fabrika FRIGOS, Čelić sa svom svojom opremom, sirovinama i gotovim proizvodima u funkciji odbrane općine Čelić.

SREBRENIK

Godine 1991. na području općine Srebrenik živjelo je 40.796 stanovnika. Muslimana je bilo 30.597 ili 75%, Srba 5.303 ili 13%, Hrvata 2.856 ili 7% i Jugoslavena i ostalih 2.040 ili 5%. Vlasništvo nad zemljištem imali su muslimani na površini 159,28 km^2 ili 82,10%, pravoslavni 21,53 km^2 ili 11,10% i katolici 13,19 km^2 ili 6,80%.[193]

Općina Srebrenik smještena je u sjeveroistočnom dijelu Bosne. Ima 67 naselja koja su pretežno povezana asfaltnim putevima, elektrificirana su, imaju izgrađenu vodovodnu mrežu, uvedene telefone i dr. U sedam osmorazrednih i 16 područnih osnovnih škola obrazuje se preko 6.000 učenika, dok se u srednjoj Mješovitoj školi školuje oko 1.500 učenika. U odnosu na 1991. g. današnja struktura stanovništva je promijenjena, jer su Srbi u ratnom periodu, dobrovoljno ili pod pritiskom ekstremista SDS-a, skoro u potpunosti napustili svoje kuće. Danas je na području općine Srebrenik privremeno smješteno oko 20.000 prognanika, pretežno iz Podrinja.

Na prvim višestranačkim izborima, 18. novembra 1990, g. SDA je osvojila 21 odborničko mjesto, SDP 11, MBO 6, LS 5, DS 3, SDS 4 i HDZ 3 i Savez Reformskih snaga Jugoslavije 7. Za predsjednika Skupštine općine Srebrenik izabran je Mehmed Bajraktarević. U periodu kada se konstituira vlast, većina odbornika vidjela je, osim promjene političkog sistema, mogućnost rješavanja ekonomske krize u zemlji. O opasnostima koje će uskoro uslijediti razmišljao je mali broj ljudi. Za razliku od takvog načina razmišljanja i ponašanja SDS i njegovi odbornici imah su jasne ciljeve o onome što žele da ostvare. Pod uticajem SDS-a srpsko stanovništvo se zatvara u svoje okvire, dok njihovi intelektualci sve više počinju da veličaju Slobodana Miloševića i njegovu politiku. Uporedo

---

193 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996, str. 31. i 32.

s tim ističu kako su Srbi "neravnopravni i ugroženi" i da zbog toga moraju da se bore za bolji položaj u društvu. Istina je sasvim drukčija. Iako ih je bilo na području opštine svega 13% do izbora, bili su vrlo često na najistaknutijim položajima, počev od predsjednika Skupštine općine do raznih direktorskih funkcija u oblasti privrede, školstva i drugih djelatnosti.

Od 26. avgusta do 1. septembra 1991. g. u dva navrata, oficiri JNA pokušali su da izuzmu vojnu kartoteku iz Sekretarijata za narodnu odbranu Skupštine općine Srebrenik. Prvi put su došli 26. avgusta sa dva kamiona i jednim kombijem, u kojima su bili naoružani vojnici i dvojica oficira. Tražili su da im se dokumentacija preda. Međutim, dok su oni boravili u zgradi narod se počeo okupljati, a na putu su bile već napravljene barikade sa šest kamiona i cistenama goriva.

Drugi put je to učinjeno 30. augusta u večernjim satima. Te večeri okupilo se oko 1.500 mještana da to spriječe. Narednog dana oko 400 ljudi provalilo je u krug Stanice javne bezbjednosti, odakle su iz prostorija iznijeli i utovarili u kamion vojnu dokumentaciju i u pratnji oko 200 ljudi krenuli prema Sladni, gdje su je spalili na jednom smetljištu. Tako je propao i ovaj pokušaj izuzimanja vojne dokumentacije u Srebreniku.

Prema planu SDS-a područje općine Srebrenik trebalo je biti podijeljeno na dva dijela. Desni dio od željezničke pruge Brčko-Banovići pripao bi SAO Semberija i Majevica, a lijevi dio Ozrenu. I dok je ovako SDS zaokruživao "svoje" etničke prostore na sjednicama Skupštine općine nastavljaju se međustranačka prepucavanja, a kad se razmatraju pitanja iz oblasti privrede i društvenih djelatnosti o njima se teško postižu odgovarajuća rješenja. O opasnostima koje prijete malo se razgovara, iako pojedini odbornici na sjednicama uporno postavljaju pitanja o naoružavanju Teritorijalne odbrane i potrebi da se oduzeto naoružanje vrati onima koji su ga platili. Jedina dobro naoružana snaga bila je milicija, ali ona nije bila dovoljna da se odupre eventualnoj agresiji.

Kako je vrijeme odmicalo opasnost je postajala veća. Traže se preduzimanje konkretnih mjera i prevazilaženje stranačkih sukoba. Češće se održavaju sjednice Predsjedništva, Izvršnog odbora[194] i Savjeta za narodnu odbranu. Koncem

---

194 Izvršni odbor Skupštine Opštine Srebrenik do 21. 6. 1994. godine
Nihad Planjankić, Predsjednik Izvršnog odbora, Osman Suljagić, potpredsjednik, Fahrudin Ibrić, član izvršnog odbora, Sakib Hadžić, član, Taib Delić, član, Halid Kovač, član, Faruk Vikalo, član, Smajil Joldić, član, Fikret Bašić, član, Ekrem Omerović, direktor logističkog centra, Ibrahim Smajlović, član izvršnog odbora, Sakib Ibračević, Sekretar izvršnog odbora, Enver Mehmedović, Komandant Opštinskog štaba Civilne zaštite Srebrenik

marta 1992. g. radi se i na ilegalnoj kupovini naoružanja u Hrvatskoj. Prikupljanje dobrovoljnih sredstava za kupovinu naoružanja vrši se tajno i u tome učestvuje veliki broj građana.[195] U tajnosti, 4. aprila 1992. g. formirana je Lovačka četa, koja je ubrzo u svom sastavu imala oko 450 ljudi naoružanih ličnim naoružanjem.

Bili su raspoređeni na najvažnija mjesta u gradu i na području općine, a formirana je i jedna grupa snajperista za čuvanje važnijih objekata. Formirana je, takođe, i jedna dobrovoljačka jedinica sa oko 70 ljudi dobro naoružanih, pretežno automatskim naoružanjem. Po sastavu je bila heterogena i u njoj je bilo intelektualaca, zanatlija, oficira bivše JNA, vjerskih službenika i dr.

Devetog aprila 1992. g. održana je jedna od najvažnijih sjednica Skupštine općine Srebrenik. Općinskom štabu TO i Stanici javne bezbjednosti[196] naređeno je da preduzmu neophodne mjere za zaštitu područja općine od eventualnog napada. Aktivni i rezervni sastav milicije bio je prva oružana formacija opštine Srebrenik koja je stanovništvu ulijevala povjerenje. Sporazum o finansiranju općenarodne odbrane općine prihvatili su svi odbornici, osim odbornika SDS-a, koji su ovu sjednicu, u znak protesta, napustili. Zaključeno je, takođe, da se uspostavi što čvršća saradnja sa susjednim općinama, aktivira politički rad na terenu i da se spriječi iseljavanje Srba iz Potpeća i naoružavanje ekstremista. Trebalo je riješiti i pitanje komandnog kadra u štabovima i jedinicama TO i SJB. Zajedno sa Općinskim štabom TO i predstavnicima mjesnih zajednica taj zadatak trebalo je da riješe Predsjedništvo i Savjet za narodnu odbranu Skupštine općine.

Trinaestog aprila 1992. g. Predsjedništvo Skupštine općine Srebrenik izvršilo je procjenu bezbjedonosne situacije na području općine. U procjeni se, između ostalog, navodi daje TO popunjena sa 532 vojna obveznika, kao i da je u pet mjesnih područja ona uvećana za još 380 pripadnika koji imaju vatreno odužje u ličnoj svojini. Konstatuje se, takođe, da je potrebno obezbijediti za opremanje jedinica TO najmanje 600.000 DM. Snage Stanice javne bezbjednosti raspoređene su u sedam mjesnih područja i u njima ima 320 milicinera. Ljudstvo je uniformisano i polovina milicionera naoružana je poluautomatskim i automatskim puškama i puškomitraljezima. Za zaštitu i otklanjanje posljedica ratnih dejstava formirane su jedinice civilne zaštite za opće i specijalizirane namjene. Poklonjena je i odgovarajuća pažnja robnim materijalnim rezervama

[195] Građani zaposleni u inostranstvu - naša dijaspora pomogli su značajno odbranu u novčanim sredstvima u iznosu cirka 3.000.000 KM.

[196] Stanica javne bezbjednosti Načelnik Sakib Hadžić i komandiri Mujo Muratović, Bono Nišandžić i Ibro Ibrić

i njihovom razmještaju, pa kako se konstatuje da je stanje nezadovoljavajuće, predloženo je preduzimanje hitnih mjera da se ono popravi. 30. 4. 1992. godine Skupština Opštine imenovala je komandanta i načelnika novog Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane[197].

Naoružanje se i dalje nabavlja prikupljenim sredstvima građana. Međutim, već u aprilu 1992. g. stižu i prve uplate od više privatnih i društvenih preduzeća i to: MPDD "Majevica", "KOPEX-SARAJLIĆ", "IBRIĆ", "TMP", "Klas", "Fana", "Orijent", "Opskrba", "Zanat", "Ingram", "Motel", "Srebrenik stan", "Veda", "Gradnja", Dom zdravlja, "IBS", TFN-a, "Osmanović".

Most na Savi kod Orašja srušen je 30. aprila 1992. godine. Zbog stanja u okruženju, a naročito u Brčkom, Predsjedništvo SO Srebrenik naredilo je, 2. maja 1992. g. da se mobilišu dijelovi Odreda TO, a četiri dana kasnije mobilizirane su još četiri ratne jedinice TO. Za komandanta Odreda TO postavljenje Abdurahman Fazlić. Ovim mjerama povećana je sigurnost na području, ali i povjerenje naroda u odbrambene snage. Iako je sva sela i veća naselja srpskog stanovništva naoružao, da bi spriječio naoružavanje Tuzle, Živinica, Lukavca i drugih općina, potpukovnik JNA Mile Dubajić organizirao je na autoputu više vojnih punktova u cilju potpune kontrole prometa. Pošto su kolone motornih vozila JNA često prolazile ovim putem, Predsjedništvo SO i Općinski štab TO donijeli su 8. maja 1992. g. odluku da ih napadnu. U rejonu Bjelava i Dubokog Potoka koncentrisane su bile jake snage TO.

Međutim, do sukoba nije došlo jer je JNA bila obaviještena o postavljenoj zamci. Bitno je da od tada pa nadalje JNA više nije pokušala da prođe kroz Orlovu klisuru.

U mjesecu maju Predsjedništvo i drugi organi SO Srebrenik užurbano rade na pripremanju svih privrednih kapaciteta za rad u ratnim uslovima. Društvenom preduzeću "Elektro-Tuzla" naređeno je da popiše sve agregate i obezbijedi materijal i rezervne dijelove; "Ingram" da nastavi da proizvodi lomljeni kamen za zaklone, betonske cijevi i blokove i da sve količine eksploziva i goriva sačuva za odbranu; "Interplet" da sve svoje sirovine i repromaterijale stavi za potrebe odbrane, dok je od Doma zdravlja zatraženo da izvrši pripreme za izmiještanje na rezervne lokacije. Robne rezerve MP "Majevica" izmještene su, također, na bezbjednija mjesta, dok je mehanizacija zajedno sa voznim parkom stavljena na raspolaganje oružanim jedinicama.

197 Opštinski štab Teritorijalne odbrane na čelu sa komandantom Fadil Vikalo i načelnik štaba Zehrudin Mustafić

Slika br. XX *Čelnici opština Srebrenik, i Brčko Rahić - Sastanak u komandi 21. divizije u Srebreniku 1994. godine S lijeva na desno: Mehmed Žilić, Sead Delić, Munib Jusufović, Halid Kovač, Ramiz Šuvalić, Mehmed Bajraktarević,Rasim Delić, Ahmed Hanić, Mirsad Đapo, sjede: Šemso Saković i Sejfo Zahirović*

Uporedo sa ovim mjerama preduzimane su i druge akcije, kako bi se izbjegao oružani sukob na području općine. Naime, na sjednici SO Srebrenik od 30. aprila 1992. g. usvojen je Sporazum o međusobnim obavezama na zaštiti i daljem njegovanju zajedničkog života naroda općine Srebrenik. Sporazum su potpisale sve političke stranke, izuzev SDS-a. Formirana je i Parlamentarna grupa uglednih ljudi svih nacionalnosti sa zadatkom da obiđe teren i vodi sa ljudima razgovore o potrebi očuvanja mira i zajedničkog života. Pregovara se sa Srbima iz Špionice, Vrela, Radića, Bogdanovića, Jasenica, Tinje, Potpeća. Naročito su uznemireni građani muslimanske Tinje, Kuga, Caga, Bjelava, Brezika, Podorašja, Špionice i hrvatskih sela koja graniče sa srpskim naseljima. Ranije naoružani Srbi iz Potpeća uspostavili su punktove u Orlovoj klisuri sa kojih prijete i onemogućavaju prolazak vozila i ljudi. Da bi se stanje popravilo, organiziran je 13. maja 1992. g. sastanak predstavnika mjesnih zajednica Tinje, Potpeća i Bjelava. Na sastanku ništa nije postignuto. Potpećani su i dalje prijetili, pa su čak poslije dva dana otišli u Tuzlu da traže pomoć od JNA u transporterima, artiljeriji i tenkovima. Istog dana, kada su vršeni pregovori, Predsjedništvo SO Srebrenik

naredilo je da se uspostave kontrolni punktovi na svim ulazima u općinu, tako da je čitavo područje bilo blokirano. Punktovi su uspostavljeni na Previlama, Ormanici, Ceriku, Sladni, Cagama i Gornjem Srebreniku. Srpski punkt na Orlovoj klisuri gubi značaj, tako da će se od tada srebrenički Srbi početi tješnje povezivati sa Srbima u Smolući i Loparama.

Petnaestog maja 1992. g. dogodio se sukob na Brčanskoj Malti u Tuzli. Iz Tuzle su toga dana poslane dvije obavijesti u Srebrenik. U drugoj, koja je primljena oko 23,30 sati[198], bilo je rečeno da kolona vozila bude 16. maja u 1,00 sati na Šićkom Brodu, odakle će biti sprovedena na Kozlovac. Iz Šićkog Broda, u pratnji tuzlanske milicije, stigli su na Kozlovac. Do svitanja na kamione je natovareno oružje i druga oprema, a kada su krenuli nazad, glavni je problem bio kako proći kroz Tinju i Potpeć. Da bi obezbjedio nesmetan prolaz, Općinski štab TO razmjestio je u rejonu Bjelava četiri odjeljenja PDV. Po dolasku u Srebrenik nastalo je opće veselje. Radi bezbjednosti kamioni s oružjem iz Rapatnice razmješteni su po okolnim selima. I pored prednosti koju je imala TO u naoružanju i ljudstvu, provokacije sa srpske strane nisu prestajale. U tome su se isticali četnici iz Potpeća. Da bi se onemogućio transport i prevoz sumljivih tereta, 22. maja 1992. g. odlučeno je da se miniraju putni pravci Jasenica-Humci i srpska Tinja-Smoluća.

Uspostavljena su i dva nova kontrolna punkta: na Ceriku i Lipicama. Slobodnoj teritoriji Brčkog, tajnim kanalima, dostavljana je pomoć u municiji, lijekovima i opremi, a Gradačcu i Gračanici pomaže se u materijalno-tehničkim sredstvima. Ljudima iz Kruševice, sa lukavačke općine, i Humaca sa loparske općine daje se naoružanje i s njima uspostavljaju veze. U međuvremenu u Srebrenik dolazi veliki broj prognanih lica iz raznih krajeva, koja se smiještaju u gradu i selima. Prvih dana mjeseca maja izmješten je Radio-Srebrenik na rezervnu lokaciju, a već 27. maja 1992. g. počela je da emituje program lokalna televizija, čiji se signal prostirao sve do Hrvatske. Program je mogao pratiti dobar dio stanovništva Gračanice, Lukavca, Banovića i Gradačca.

18. juna 1992. godine ubilačkom pucnjavom na četiri sanitetska vozila iz Srebrenika koja su vozila cestom Tuzla-Županja, a pucnjevi su došli iz zgrade Željezničke stanice tri lica su ubijena[199]. U isto vrijeme iz Smoluće u Potpeć je

---

198 Načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla putem telefonske veze sa Mujom Muratovićem, komandirom Policijske stanice Srebrenik dogovorio hitan transport naoružanja i materijalno-tehničkih sredstava Teritorijalne odbrane Srebrenik iz magacina Kozlovac Tuzla.

199 Poginuli su medicinar Bego Kešetović i vozači saniteta Nail Bijelić i Jasmin Sofić svi iz Srebrenika uposlenici Doma zdravlja Srebrenik.

upala grupa naoružanih srpskih teritorijalaca oštroubijeđujući mještane da ne predaju naoružanje već da se bore. Poslije napada četničkih snaga na sanitetska vozila 18. juna 1992. godine po Odluci komadanta Okružnog štaba Tuzla združene jedinice Okružnog štaba Teritorijalne odbrane Tuzla u sadejstvu sa jedinicama Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Srebrenik ovladale su položajima u Orlovoj klisuri te zauzeli Potpeć i Donju Tinju i četnike odbacili prema Smolući.

Predsjedništvo Skupštine Opštine Srebrenik na sjednici od 14. 7. 1992. godine donijelo je Rješenje o imenovanju Predsjedništva Skupštine Opštine:[200] Mehmed Bajraktarević, Imšir Škahić, Nihad Slanjankić, Fahrudin Ibrić, Sakib Hadžić, Enver Mehmedović, Hazim Hadžić, Mufid Moranjkić, dr. Izudin Kešetović, Muhamed Moranjkić, Amir Husarić i Mato Matijević.

Predsjedništvo Skupštine Opštine rukovodi otporom na području opštine i Predsjedništvo donosi odluke iz nadležnosti Skupštine opštine u slučaju kad Skupština nije u mogućnosti da se sastane. Četnici iz Pelagićeva planirali su da izvrše proboj na Ceriku, kako bi izbili na Ormanicu i tako odsjekli Gradačac od Srebrenika. Procjenjujući namjere neprijatelja, Okružni štab TO održao je nekoliko sastanaka sa komandama općinskih štabova Gradačca, Srebrenika i slobodnog dijela Brčkog. Odlučeno je da se Cerik i Donji Hrgovi brane.

Nakon žestokog granatiranja, napad je počeo 16. juna 1992. g. Izvela ga je pješadija predvođena tenkovima. Zajedno sa snagama 107. i 108. HVO brigade, u borbi je učestvovala Manevarska jedinica, Izviđačko-diverzantsko odjeljenje i Protivoklopni vod Općinskog štaba Srebrenik. U jednodnevnoj borbi, srpske vojne formacije su pretrpili velike gubitke u ljudstvu. Zaplijena je veča količina naoružanja i municije. Oštećena su im četiri tenka i, osim porušenih kuća i izbjeglog stanovništva nisu ništa drugo postigli.[201]

Na osnovu naređenja Okružnog štaba Teritorijalne odbrane Tuzla,broj 03/46 od 7. avgusta 1992. godine, prvog septembra 1992. godine formirana je 21. pješadijska brigada Srebrenik a komandant brigade je bio Abdurahman Fazlić. Na dan formiranja brigada je imala oko 1.400 boraca i ona je uspješno djelovala na gradačačkom i brčanskom ratištu.

Radi potpune bezbjednosti stanovništva u naseljima sa većinskim srpskim stanovništvom uspostavljena su odjeljenja milicije. Pored toga u dogovoru sa

---

200 U skladu sa članom 39. i 40. Uredbe sa zakonskom snagom o odbrani, "Službeni list RBiH" broj 4/92 i člana 69. Statuta Opštine Srebrenik "Službeni glasnik Opštine Srebrenik" broj 1/92.

201 Pr: Hazim Hodžić, Opet vidim Bosnu - Srebrenik od 1991-1994, Tuzla, 1995.

predstavnicima srpske nacionalnosti - uglednim porodicama za koje su oni procijenili za bezbjedosnosno odgovornije osobe ostavljeno je ili pak dodijeljeno određeni broj naoružanja radi njihove sigurnosti. Lica srpske nacionalnosti nisu se mobilisala od strane nadležnih organa u toku čitavog rata. Čitavo vrijeme rata pojedini kadrovi srpske nacionalnosti bili su na funkcijama direktora Tvornice namještaja "Bosna", tehničkog direktora "Corn flipsa", u Javnoj zdra-vstvenoj ustanovi "Apoteke".

GRADAČAC

Između Gračanice, Brčkog, Orašja i Modriče, sjeverozapadno od Tuzle, nalazi se Gradačac. Na području općine Gradačac 1991. godine živjelo je 56.378 stanovnika. Muslimana je bilo 33.921 ili 60,2%, Srba 11.184 ili 19,8%, Hrvata 8.581 ili 15,1% i Jugoslavena i ostalih 2.752 ili 4,9%. U pogledu vlasništva nad zemljištem, muslimani su posjedovali 245,75 km^2 ili 69,10%, pravoslavnih 63,19 km^2 ili 17,80% i katolici 46,50 km^2 ili 13,10%.[202]

Poslije prvih višestranačkih izbora, konstituirana je Skupština općine Gradačac i za predsjednika izabran je Šefko Mešanović. Ratna zbivanja u Sloveniji i Hrvatskoj upozoravala su da će se rat vrlo brzo prenijeti i na Bosnu i Hercegovnu.

Krizni štabovi, koje od jula 1991. godine organizira SDA u mjesnim zajednicama na području općine, imali su zadatak da prate situaciju i organiziraju narod za nastupajuće događaje.

Aktivnost se ispoljava u organiziranju dežurstva u svim mjestima, te obilasku i čuvanju vitalnih objekata (škola, trafo-stanica, pošta, objekata za vodosnabdjevanje, državnih institucija, vjerskih objekata i dr.). Ostvaruje se neophodna saradnja sa Merhametom i organizacijom Crvenog krsta radi obezbjeđenja lijekovima, sanitetskog materijala i životnih namirnica. Sve se radi tajno i po utvrđenom planu.

Patriotska liga za regiju Tuzle formirana je 25. novembra 1991. godine. Nakon njenog formiranja na području općine se formiraju jedinice Patriotske lige veličine vod-četa, a nešto kasnije i četiri odreda:

Prvi odred za područje Lukavac Gornji, Vid I, Vid II, Novalići i Okanovići.

Drugi odred za područje Rajske, Jasenice, Zelinje Donje, Zelinje Srednje, Jelovće sela, Kerepa i Toka.

Treći odred za područje Vučkovaca, Srnica Donjih i Biberova Polja.

---

202 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Statistički podaci, Tuzla, 1996, str. 31. i 32.

Četvrti odred za područje Gradačca, Mionice I, II i III, Sibovca i Ledenica Gornjih.

U prostorijama Medrese u Gradačcu formirana su 5. decembra 1991. godine dva štaba Patriotske libe: Politički i Vojni. Na čelu Političkog štaba bio je do 22. februara 1992. godine Adem Hadžić, a od tada pa dalje dr. Sead Jamakosmanović. Vojnim štabom rukovodio je Reuf Huseinagić. Na savjetovanju Patriotske lige, koje je održano 11. januara 1992. godine u Tojšićima kod Kalesije, razmatrane su pripreme za vođenje borbe protiv agresije. Na ovom savjetovanju bili su prisutni i predstavnici iz Gradačca.

Odlaskom milicionera srpske nacionalnosti, 1. aprila 1992. godine, u Tolisu i Pelagićevu, Stanica javne bezbjednosti Gradačac preduzima više mjera kako bi osigurala red, mir i sigurnost građana na području općine. Pored patrolne službe, svi objekti od vitalnog značaja se obezbjeđuju, a zavodi se i kontrola ulaska i izlaska na teritoriju, koja se nalazi pod kontrolom bošnjačkog i hrvatskog stanovništva. Prolaz jedinica JNA se kontrolira i uz pratnju milicije one se propuštaju do 24. aprila 1992. godine.

O pripremama za odbranu predstavnici muslimanskog i hrvatskog naroda najčešće su se dogovarali u Starom samostanu i osnovnoj školi u Tramošnici. Ostvarivana je i vojna saradnja sa jedinicama u zoni odgovornosti Operativne grupe "Bosanska Posavina", odakle su jedinice iz Gradačca dobijale materijalno-tehnička sredstva manjim dijelom besplatno, dok su većim dijelom plaćana sredstvima koja su prikupljena od velikog broja građana. Pretpostavljena komanda jedinicama bio je Okružni štab TO Tuzla i sa njim je vojna saradnja redovno održavana. Posebno je važno konstatirati da je Gradačac u toku rata priznavao samo legalne organe Bosne i Hercegovine, ali ne i organizaciju tzv. Herceg-Bosne.

U martu i aprilu 1992. godine u Gradačac je došlo više 22.000 progranih lica iz Zvornika, Bratunca, Modriče, Bosanskog Samca, Odžaka i Brčkog. Organizaciji smještaja i njihovoj ishrani poklonjena je puna pažnja. Prije nego što su počela ratna dejstva, iz grada je prebačena velika količina roba, repromaterijala, gotovih proizvoda, mašina i druge opreme na bezbjednija mjesta. Svjesni da će ubrzo i Gradačac postati meta agresorskih napada, Ratno predsjedništvo Skupštine općine, koje je formirano 10. aprila 1992. godine donosi dodatne odluke o organiziranju jedinica Civilne zaštite, sa zadatkom da posebnu pažnju poklone sklanjanju i obezbjeđivanju stanovništva, zamračivanju, protivpožamoj zaštiti, ukazivanju prve medicinske i veterinarske pomoći i drugom. U funkciju je stavljen prislušni centar u Domu kulture u Krčevini, preko kojeg su prikupljane informacije o planovima i kretanju jedinica JNA i njene avijacije.

U organizaciji priprema za odbranu naročito su zaslužne sljedeće osobe: ef. Adem Hadžić, Reuf Huseinagić, Kemal Begović, dr. Sead Jamakosmanović, Šefko Mešanović, Enver Dizdar, Mustafa Novalić, Suad Mujanović, dr. Sead Mehić, Nusret Mešić, hadžija Tasim Okić i Esad Pekarić.

Naoružavanje stanovništva intezivno se vrši u 1992. godini. Veće i manje grupe ilegalno odlaze na obuku u Hrvatsku, odakle donose naoružanje i opremu. Kao prva naoružana jedinica, iz Hrvatske stigla je jedinica "Zmaj od Bosne" pod komandom Huseina ef. Kavazovića. Jedinice JNA bile su stacionirane u srpskim selima: Pelagićevu, Tolisi, Skugriću, Slatini i drugim. Djelujući sa tog i ostalih prostora, JNA je zatvorila za saobraćaj više putnih pravaca: Gradačac-Brčko, Gradačac- Modriča i Gradačac-Bosanski Šamac.

Prvi komandant Općinskog štaba TO bio je poručnik Saud Osmić. Na sjednici Ratnog predsjedništva Skupštine općine Gradačac, održanoj 25. aprila 1992. godine, donesena je odluka da se na dužnost komandanta ovog Štaba postavi potpukovnik Ivan Mijačević. Sa njegovim postavljenjem počeo je proces formiranja prve brigade u Gradačcu. Odmah je osnovana četa policije, a s obzirom na činjenicu da su ranije na području opštine bile već formirane neke jedinice TO i jedinice HVO sada se radi na njihovom novom organiziranju i uvezivanju. Brigada je formirana 9. juna 1992. godine u Gradačcu uz saglasnost civilnih vlasti i HVO. Imala je naziv 107. brigada Muslimansko-hrvatskog vijeća odbrane (MHVO). Njeni pripadnici imali su na uniformama kao oznake državne simbole Bosne i Hercegovine, ali su se uvažavale i druge želje njenih pripadnika. Od samog početka u vojsci su učestovali svi građani bez obzira na stranačku, nacionalnu, vjersku i drugu pripadnost. Osim Izviđačkog voda, čete Vojne policije, Voda veze, MB baterije, Voda PVO i Samostalne jedinice "Gradina", Brigada je imala sedam bataljona. Prvi bataljon Gradačac imao je 6 četa, Drugi bataljon Tramošnica 7 četa, Treći bataljon Mionica 4 čete, Četvrti bataljon 6 četa Peti bataljon 6 četa, Šesti bataljon 5 četa i Sedmi bataljon 3 čete. Na dan formiranja 107. brigada imala je 7.692 borca i starješina. Među njima je bila 301 žena[203]. Naredbom Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine Brigada je proglašena 15. aprila 1993. godine Viteškom Brigadom a za njenog komandanta od 12. jula 1994. godine do 1. marta 1995. godine imenovan je Ahmed Hanić.

203 Zbog svog odbrambenog i drugog djelovanja, kao i pokazane hrabrosti, krajem 1992. godine brigada je dobila priznanje "Prva viteška 107. motorizovana brigada Armije Republike Bosne i Hercegovine".

Slika broj XXXX *Stjepan Kljujić član Predsjedništva Republike BiH u ratnoj posjeti Gradačcu*
Slijeva na desno Sadan Imamović, Anđelko Makar, Kemal Hindić, Avdo Imširović, Ševal Smajlović, Ivan Mijačević, Ramiz Šuvalić, Sejfudin Lalić, Mato Jurišić, Stjepan Kljujić, Nusret Mešić, Emir Selmanović, Osman Kavazović, Šefko Mešanović, Adnan Selmanović, Marjan Lemešić, Ahmet Hanić, Hrustem Smailhodžić i Nihad Ibrišimović

Prilikom uspostavljanja prve borbene linije od ukupne površine opštine oko 40% teritorije ostalo je na agresorskoj strani, a dužina linije odbrane iznosila je oko 70 kilometara. U zoni odgovornosti 107. brigade ostala su tri srpska sela: Srnice Donje, Samarevac i Donje Krečane, što je stvaralo određene probleme prilikom uspostavljanja linije odbrane.

U strategijsko-operativnom planu agresora Gradačac se nalazio na glavnom pravcu napada za uspostavljanje komunikacijskog pravca: Brčko-Gradačac-Modriča-Banja Luka-Knin. Ispred linije odbrane postojale su snage agresora iz sastava 1. krajiškog korpusa (1.), Istočno- bosanskog korpusa (IBK), Teritorijalne jedinice domicilnog stanovništva, dijelovi snaga Novosadskog i Valjevskog korpusa, kao i raznih dobrovoljačkih paravojnih grupa kao što su: šešeljevci, arkanovci, mauzerovci i jedinice iz tzv. Kninske krajine. Brojale su ukupno oko 7.000 ljudi.

Prema procjeni Komande brigade glavni pravci napada očekivali su se iz pravca Modriče, Bosanskog Samca i Pelagićeva. U periodu od 10. maja do 18. juna 1992. godine nije bilo većih borbenih djejstava. Da bi ispitao jačinu snaga odbrane Gradačca, neprijatelj djeluje pješadijskim naoružanjem, PAM-ovima, PAT-ovima i minobacačima iz pravca sela Gajevi i Slatina. Njemu se uzvraća, ali i preduzimaju akcije na čišćenju terena u rejonu Samarevca i Kruševice, što rezultira uspostavljanjem nove linije odbrane kojom se stvara određena sigurnost naših snaga u pozadini. Na ova djejstva, neprijatelj je odgovorio vatrom iz svih artiljerijskih oruđa iz rejona Porebrica i Cerika po rejonu Vučkovci i Hrgovi Donji.

Prvo raketiranje užeg središta Gradačca izvršeno je 18. juna 1992. godine. Građani su civilni objekti i stanovništvo. Ubijeno je šest i ranjeno 37 civila. Napravljena je i znatna materijalna šteta. Sutradan, 19. juna 1992. godine, stanovništvo srpskog sela Smiče Donje predalo je preko 200 cijevi pješadijskog naoružanja i jedan MB-82 mm i izrazilo želju da napusti teritoriju općine Gradačac i ode u Pelagićevo. Većem dijelu to je omogućeno, a preostalom stanovništvu garantirana je puna lična i imovinska sigurnost. Komunikacija Gradačac-Čardak-Garevac-Hrvatska presječena je 20. juna 1992. godine kada se istovremeno od strane agresora vrši intenzivno granatiranje iz artiljerijskih oruđa i tenkova po rejonima Zelinje Srednje, Rajske, Jasenica, Novalić, Ledenica, Okanovića i Tramošnice.

Pješadijski napad koji je uslijedio na pravcu Krečane Gomje-Novalići uspješno je odbijen. Na spoju između 3. i 4. bataljona četnici su 30. juna 1992. godine ubacili jednu jaču diverzantsku grupu koja pravi pokolj na putu kod Kerepa. Tom prilikom ubili su 11 ljudi, a šestericu zarobili.

Brzom intervencijom naših jedinica i Vojne policije, ova grupa je razbijena i vraćena na polazne položaje. U mjesecu julu i kasnije, agresor je vršio svakodnevne napada s ciljem da zauzme Gradačac i ostvari svoj plan. To mu nije uspjelo. Gradačcu su u pomoć došli borci iz Srebrenika, Gračanice, Lukavca, Živinica, Tuzle, Banovića, Kladnja, Brčkog i Olova. Od septembra 1992. godine, čitava 21. brigada iz Srebrenika je do kraja rata bila angažovana na Gradačačkom ratištu - linijama odbrane.

Prije pokušaja ulaska u Gradačac prislušni centar 107. brigade saznao je da neprijatelj priprema oklopni voz za ulazak u grad. Da bi to spriječila, Komanda 107. brigade izdala je naređenje da se iza naših linija po dubini izvrši demontaža pruge. Pruga ispred naših linija odbrane bila je ranije demontirana i od njenih pragova bili su napravljeni zakloni za odbranu Okanovića i Bjeljeva. Međutim, koristeći maglu i kišu, neprijatelj je uspio ispred naših linija odbrane da popravi prugu u dužini od 500 metara.

Da bi odvukao pažnju branilaca i prikrio svoje prave namjere, neprijatelj je, rano ujutro, 22. oktobra 1992. godine otpočeo da izvodi artiljerijsko-pješadijski napad na naše linije odbrane (Lukavac-Gomji Hasanbašići-Vida I i II, Požarike i Sibovac).

Glavni pravac napada neprijatelj je usmjerio prema Ledenicama Donjim i Požarikama. I dok je ovaj napad bio u toku iz pravca Mišića pojavio se oklopni voz u namjeri da se probije u industrijski dio Gradačca.

Oklopni voz imao je lokomotivu i pet vagona, koji su bili specijalno obloženi oklopom i gumom. Naoružan je bio PAT-ovima, PAM-ovima, mitraljezima, minobacačima 60 i 82 mm, protivoklopnim raketama (maljutkama) i velikim zalihama municije. Bilo je dosta hrane i drugih MTS. U njemu je bilo preko 150 neprijateljskih vojnika. Imali su zadatak da prodru u industrijsku zonu i s leđa napadnu naše snage na potezu Požarike-SŠC (Srednjoškolski centar) - Vida.

Odlučujuću ulogu u zaustavljanju voza i njegovom izbacivanju iz šina imale su protivoklopne jedinice iz Gradačca i Gračanice. Preciznim pancirnim projektilima neutralizirana su bila oruđa i oružja na vozu. U borbama koje su trajale od 22. do 25. oktobra 1992. godine neprijatelju su naneseni veliki gubici u živoj sili i materijalno-tehničkim sredstvima. Zauzimanjem oklopnog voza zaplijenjena su slijedeća materijalna sredstva:

- PAT 40 mm .... 2 komada
- PAT 20/3 .... 4 komada
- Dva pulta 9K11 sa .... 11 raketa
- Broving 12,7 .... 6 komada

- MB 82 mm 2komada
- MB 60 mm .... 2 komada
- Agregat .... 1 komad

Zaplijenjeno je također 900 komada granata 40 mm, nekoliko stotina mina, više desetina hiljada raznih kalibara municije, te druga intendanska oprema i hrana.[204]

Računa se da je na teritoriju općine Gradačac palo u toku rata oko milion granata, raketa, bombi i drugih eksplozivnih naprava. Smrtno je stradalo 128 i ranjeno 416 civila, dok je 14 pripadnika Civilne zaštite poginulo prilikom obavljanja dužnosti.

To što je broj poginulih i ranjenih civila u odnosu na vojnike bio mali zahvaliti se može pravovremenoj i dobro organiziranoj evakuaciji stanovništva na bezbjednija mjesta. [205]

UGLJEVIK - TEOČAK

Opština Ugljevik na istoku i sjeveru se graniči sa opštinom Bijeljinom, na zapadu sa Loparama, Zvornikom na jugu te jednim dijelom na jugu sa opštinom Teočak. Smještena je na istočnom majevičkim padinama, gdje se ova planina počinje spuštati ka ravnoj Semberiji.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u opštini Ugljevik bilo je 25.729 stanovnika. Mještana srpske nacionalnosti bilo je 14.602 ili 56,8 %, Muslimana 10.310 ili 40,1 %, Hrvata 71 ili 0,3 % i ostalih 746 ili 2,9 % (jugoslovena 290). Površina opštine je bila 19.731 ha, privatno vlasništvo je bilo 16.275 ili 82,5 % a društveno 3.457 ili 17,5 %. Naseljena mjesta sa većinskim muslimanskim stanovništvom su bila Atmačići 550, Bilalići 958, Glinje 563, Janjari 635, Jasikovac 1.109, Snježnica 1.567, Srednja Trnova 682, Stari Teočak 739, Teočak – Krstac 2.831 i Tursunovo Brdo 222 stanovnika. U centru Ugljevika bilo je 348 stanovnika muslimanske nacionalnosti.[206]

---

204 Podaci o Gradačcu unijeti iz neobjavljenog materijala, koji se nalazi kod autora

205 Izjava Šefke Mešanovića, predsjednika Skupštine opštine Gradačac, Gradačac u ratu, Gradačac, 26. 7. 1998, str. 4. i 5.

206 Ratni zločini na Tuzlanskom okrugu, Tuzla 1996. godina, str. 32-33, vlasništvo nad zemljištem na području Tuzlanskog okruga bilo je u vlasništvu 62,36% Bošnjaka, 26,27% Srba i 8,72% Hrvata.

Nakon prvih višestranačkih demokratskih izbora u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini 1990. godine u opštini Ugljevik Srspka demokratska stranka i Stranka demokratske akcije su dobile najviše glasova od birača a time i odbornika u Skupštini Opštine. Odmah nakon konstituisanja Skupštine i izvršne vlasti u opštini počinje neslaganje među vladajućim političkim strankama SDS i SDA. Zbog različitih, dijametralno suprotnih stavova o daljem političkom ustrojstvu Bosne i Hercegovine, u opštinskom parlamentu sve su izraženiji sukobi i razmomilaženja srpskih i muslimanskih delegata. Nakon referenduma od 1. marta 1992. godine i iskazane većinske volje građana za jedinstvenu nezavisnu i nedjeljivu državu, Srpska demokratska stranka na čelu sa Radovanom Karadžičem potpomognuti Jugoslovenskom narodnom armijom započinju planiranu kampanju zastrašivanja, protjerivanja Muslimana Bijeljine, Zvornika i Ugljevika.

U februaru 1992. godien počeo je da se ostvaruje planirani, sistematski velikosrpski projekat na prostoru sjeveroistočne Bosne. Sve je već odavno bilo pripremljeno, te je zvanično 8. oktobra 1991. godine proglašena Srpska autonomna oblast Semberije i Majevice sa Bijeljinom kao glavnim gradom. Tog dana je i javno objavljeno otcjepljenje ovog dijela od teritorije države Bosne i Hercegovine. U tim prvim danima februara mjeseca 1992. godine pripremljeni su logori za Muslimane na širem području Bijeljine, napravljeni spiskovi nepodobnih, razvijena strategija zastrašivanja, pljačke, progona, protjerivanja i ubijanja nesrpskog stanovnštva, posebno muslimanskih intelektualaca sa ovih prostora.[207]

U Ugljeviku je 30. marta održana sjednica Skupštine Srpske autonomne oblasti Semberija i Majevica. O toj sjednici, u beogradskom listu „Politika" novinar Pero Simić objavio je sljedeći tekst:

Suspendovane nadležnosti Republike (Bijeljina, 31. marta):

U Ugljeviku, na sednici Skupštine Srpske autonomne oblasti Semberija i Majevica, danas je doneseno više značajnih odluka za srpski narod koji živi na teritoriji ove oblasti, čime je faktički od 1. aprila suspendovana nadležnost države BiH. Skupština SAO Semberije i Majevice donela je odluku o osnivanju oblasnog štaba teritorijalne odbrane i centra službi bezbednosti SAO Semberije i Majevice. Do izbora komandanta i načelnika, oblasnim štabom TO komandovaće predsednik vlade ove oblasti Đorđe Arsenović, a oblasnim centrom službe bezbednosti Savo Cvetanović, sadašnji načelnik stanice javne bezbednosti opštine Lopare. Na Skupštini je doneta

---

[207] Omer Džedović – Dežvad Abdičević. Teočanski dani otpora, 1992-1995. godine, str. 21.

i odluka o formiranju SDK SAO Semberije i Majevice, a za v.d. direktora izabran Mićo Vuković, dok je Radio-novinsko izdavačko preduzeće "Bijeljina" proglašeno informativnom kućom ćele oblasti Semberije i Majevice.

Zbog izuzetno nepovoljne političko-bezbjedonosne situacije za muslimanski narod, delegati Stranke demokratske akcije u Skupštini opštine Ugljevik, 2. aprila 1992. godine napuštaju rad u Skupštinu opštine Ugljevik i organizuju rad i djelovanje Opštinskog odbora Stranke demokratske akcije u Teočaku. Od tog perioda, počinje stalna prijetnja i pritisak na stanovnike Teočaka preko policije, prijeti otkazom radnicima u Rudnicima i Termoelektrani Ugljevik. U sklopu tih pritisaka vojni organi ultimativno traže predaju zakonito nabavljenog naoružanja građana i lovaca vlasnika naoružanja. 12. 4. 1992. godine srpske vojne formacije daju ultimatum o predaji naoružanja i lojalnosti srpskim vlastima, u protivnom slijedi totalno uništenje[208]. 19. 6. 1992. godine u 13,00 sati srpske vojne snage su počele da granatiraju sva naselja Teočaka jer Teočani ne predaju oružje.

U cilju bezbjednosti stanovništva na prostoru Teočaka održavaju se zborovi građana po mjesnim zajednicama na kojim su izabrani krizni štabovi. Osim uglednih i patriotski opredjeljinih mještana u štabove su ušli i komandiri rezervnih sastava milicije i mjesne Teritorijalne odbrane. Formirani su krizni štabovi u Mjesnim zajednicama Krstac - Meho Bilalić predsjednik, Snježnica – Mehmed Husić, Jasikovac – Abdurahman Halilović, Stari Teočak – Ibro Brkić, Bilalići – Dževad Bilalić, Janjari – Atmačići – Husein Omerbegović, Glinja – Sebdulah Jakubović i Srednja Trnova – Nedim Mehić. Odbrana i obezbjeđenje muslimanskih sela na ovim prostorima odvijala se preko seoskih straža i osmatračnica koje su postavljene na visinskim kotama i dominantnim objektima sa kojih se moglo kontrolisati kretanje i nagovjestiti eventualna opasnost.

JNA je naoružala srpsko stanovništvo Ugljevika i oko Teočaka na dominantnim kotama u Lazama, džematu Hrustu postavila srpske osmatračnice a na putnoj komunikaciji Tuzla – Ugljevik – Bijeljina srpske vojne i policijske snage postavili su punktove za kontrolu lica i tereta.

Sve ovo jasno govori da je teočanska teritorija u potpunom okruženju i blokadi. U takvoj dramatičnoj situaciji, kada nema teritorijalne odbrane kada se izdajnička JNA i praktično otvoreno uključila u ostvarivanje velikosrpskih ciljeva, stanovništvo Teočaka je bilo prepuštano samo sebi bez ikakve pomoći bilo pojedinca ili lokalne samouprave, političkih partija ili države. U takvoj neizv-

---

208 Dr. Omer Nakičević, dr. Ibrahim Nakičević, Teočak/Protok vremena, str. 213.

jesnosti, komandir Stanice milicije Hajro Mešić[209], iz magacina Stanice javne bezbjednosti Ugljevik je izuzeo 15 pušaka i 2 sanduka municije[210].

Komandir Stanice milicije u Ugljeviku kapetan Hajro Mešić ujedno komandant Patriotske lige Ugljevik, 13. aprila 1992. godine sa grupom od 36 ljudi rezervnog sastava milicije, članova Patriotske lige i dobrovoljaca iz Snježnice odlazi na prostor Sapne.

Pod komandom kapetana Hajre njihov je i samostalni vod „Moće" stacioniran u selu Goduš kojim je komandovao Edhem Omerović, zvani Tito. 14. jula 1992. godine grupa od 120 nenaoružanih muškaraca iz Teočaka uputila se ka slobodnoj zvorničkoj teritoriji koju je presrela srpska straža pripadnici Lokanjsko-pilićkog bataljona uhvatila na prostoru Jasenica kod Gornjeg Lokanja i zvjerski i na mučki način likvidirala[211]. Zarobili su i likvidirali 68 ljudi iz kolone, a njih oko 50 uspijeva se izvući iz zasjede.

Opštinski štab Teritorijalne odbrane Teočak formiran je 2. juna 1992. godine. Komandanti Opštinskog štaba TO Teočak bili su Dževad Avdičević - Babak, a od aprila do decembra 1992. godine, Besim Mehić od 16. februara 1993. do 17. oktora 1993. godine i Mirsad Mahmutović od 18. oktobra 1993. do 14. juna 1994. godine.

Srpske vojne i policijske snage dejstvuju skoro svaki dan, izvode silovite napade samo 23. jula 1992. godine agresor na prostore Teočaka ispalio oko 4.000 artiljerijskih projektila i granata.

Borci jedinica kapetana Hajre pružili su snažan otpor daleko nadmoćnijem neprijatelju, naneseni su ogromni gubici u živoj sili i materijalno-tehničkim sredstvima. U borbama su osim boraca ginuli i prvi ljudi lokalne samouprave među kojima i tadašnji predsjednik Ratnog predsjedništva općine Ugljevik-Teočak Abdurahman Huskić i načelnik MUP-a Teočak Admir Mujezinović. Obojica su poginuli sa puškom u ruci na prostoru Velikog grebena[212].

---

209 Hajro Mešić organizator otpora agresiji u Sapni i Teočaku, narodni heroj, nosilac priznanja „Zlatni ljiljan" poginuo tokom akcije probijanja koridora prema Cerskoj i Srebrenici 30. oktobra 1992. godine.

210 Tu naoružanje i municija bilo je namjenski uskladišteno kao naoružanje rezervnog sastava milicije za područje Teočaka.

211 Bili su to muškarci između 20 i 40 godina starosti koji su se te noći uputili ka Vitinici kako bi se pridružili jedinicama Hajre kapetana, gdje bi prikupili nešto naoružanja za odbranu Teočaka.

212 Omer Džedović – Dežvad Abdičević. Teočanski dani otpora, 1992-1995. godine, str. 55.

U skladu sa Odlukom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine od 4. jula 1992. godine i Odluke načelnika Štaba Vrhovne komande broj: 02/340-1540 od 16. 9. 1992. godine organizovana je i formirana Prva teočanska brigada Armije Republike Bosne i Hercegovine. Na formacijsku dužnost komandanta Brigade postavljen je Hajrudin Mešić, a nakon njegove pogibije na dužnost komandanta postavljen je Dževad Abdičević koji će tu dužnost obavljati sve do kraja rata. Odlukom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine od 14. decembra 1993. godine, Brigada je dobila naziv Slavna. U Brigadi su bili borci Podrinja i Semberije (Bijeljine, Janje, Zvornika, Vitinice, Goduša i Sapne). Brigada je uz pomoć boraca Kalesije, Živinica, Tuzle i Kladnja slomila velike neprijateljske ofanzive pod nazivom „Drina '93", „Bitka za Bilaliće" i „Čekić i nakovanj".

18. 9. 1992. godine na teritoriji Teočaka palo je preko 5.000 granata. Teočak je uspio da se odbrani dajući svoj doprinos odbrani domovine Bosne. Tom prilikom 18 boraca je položilo svoje živote[213].

Srpske snage 19. septembra 1993. godine pokreću još jednu od svojih najžešćih ofanziva takozvanu „SEMINAR", kojom se predviđa osvajanje oslobođene teritorije Teočaka i Zvornika. Ovom ofanzivom komandovao je Ratko Mladić, lično. Hrabri borci – branioci slobodnih teritorija Teočaka i Zvornika uspješno odoljevaju napadima braneći svoju rodnu grudu. Vode se rovovske borbe, ponekad samo ručnim bombama. Herojski je podvig djece Teočaka u pružanju otpora u ofanzivi SEMINAR. Djevojčica Hatidža Hodžić prvo je ranjena i nakon ukazane pomoći nastavlja da se bori i sa puškom u ruci, gine od tenkovske granate. Ta 15-godišnja djevojčica bila je oličenje hrabrosti-heroina djevojčica. Značajan doprinos u pružanju otpora dali su i branioci Bijeljinskog bataljona te borci iz 24 divizije.

Nakon 37 dana ofanziva je slomljena i od tada Teočanska brigada dobije naziv Slavna a 206. zvornička viteška.

Najveći dio naoružanja kojim su se naoružavali borci i sastavi odbrane od aprila 1992. do jula 1993. godine bio je ratni plijen nakon uspješno izvedenih borbenih dejstava.

U ratu u Teočaku je poginulo 42 civilne žrtve rata, od čega 38 žena i 7-oro djece. Poginuo je 341 borac Slavne teočanske brigade, ranjeno 795 boraca od čega 300 teže ranjenih.

Ratno Predsjedništvo opštine Ugljevik-Teočak 5. maja 1993. godine je pokrenulo postupak za formiranje Opštine Teočak. Predsjedništvo Okruga Tuzla

213 Dr. Omer Nakičević, Dr. Ibrahim Nakičević, Teočak/protok vremena str. 217.

je 28. aprila 1994. godine uputilo inicijativu za obrazovanje Opštine Teočak. Predstavnički dom i Dom naroda Federacije Bosne i Hercegovine 10. marta 1998. godine donijeli su Zakon o konstituisanju novih opština u Federaciji Bosne i Hercegovine, kojim je i zvanično konstituisana Opština Teočak. Dužnost opštinskog načelnika od 15. oktobra 1994. godine do danas obavlja Tajib Muminović

SREBRENICA - DOKAZANI GENOCID

Općina Srebrenica je imala 36.666 stanovnika registrirarnih na popisu 1991. godine. Bošnjaci su bili apsolutno dominantna većina i bilo ih je 27.572 (75,2%), Srbi 8.315 (22,7%), Hrvati 38 (0,1%) i ostali 741 (2,0%). U gradskom urbanom području živjelo je 5.746 (15,7 %) stanovništva.

U ljeto 1990. godine na sjednici Predsjedništva SFRJ na dnevnom redu je bila rasprava o bezbjednosnim prilikama u zemlji sa akcentom na među-nacionalne odnose. Član Predsjedništva iz BiH Bogić Bogićević, a i kao član Savjeta za za zaštitu ustavnog poretka SFRJ, upozorava na porast svih nacionalizama u SFRJ uz naglasak na sve agresivniji srpski nacionalizam.

Tada navodi i djelovanje nekih grupa izvan BiH, iz Kosova i Vojvodine, koje su prisutne u pojedinim dijelovima BiH.

Na ove tvrdnje je ljutito reagovao Boris Jović, član Predsjedništva SFRJ iz Srbije, a koji je bio produžena ruka Slobodana Miloševića u državnom vrhu.

Tom prilikom Jović ljutito i agresivno ističe da su Srbi žrtve nacionalizama. Kao tvrdnju i dokaz tome, Jović Bogiću Bogićeviću daje dokument sa oznakom „Državna tajna, strogo povjerljivo" sa naslovom „Razlozi iseljavanja Srba iz Srednjeg podrinja, opština Srebrenica i Bratunac". Ovaj dokumenat je sačinila SDB MUP-a Srbije na čijem je čelu tada bio Jovica Stanišić.

Po dolasku u BiH, Bogić Bogićević je upoznao tadašnje rukovodstvo BiH, koje je odbacilo navedenu informaciju kao neosnovanu i netačnu sa konstatacijom da se radi o konstrukciji srbijanske SDB i da su pripadnici SDB MUP-a Srbije na neovlšten i nezakonit način boravili i djelovali na teritoriji BiH uz najveću tajnost.

Iz ovog dokumenta se vidi da su službenici SDB Srbije više mjeseci boravili na prostoru BiH, i to u opštinama Srebrenica i Bratunac, te na nezakonit način, a u strogoj tajnosti prikupljali su podatke o razlozima navodnog iseljevanja Srba iz tih područja.

U tom izvještaju su navedeni razlozi da su djelimično ekonomski, međutim da se radi o ozbiljnim nacionalističkim pritiscima koji dolaze od većinskog muslimanskog stanovništva. Ovi navodi o nacionalističkim pritiscima većinskog muslimanskog stanovništva su u potpunosti bili netačni odnosno izmišljeni i naručeni za buduće aktivnosti koje će se preduzimati sa prostora Srbije prema BiH, i prema nesrpskom stanovništvu.

Ova naručena informacija i navodi u informaciji koje su na tajan i nelegalan način sačinili službenici SDB MUP-a Srbije se vrlo brzo pokazala kao uvod u pripremu agresije na BiH od strane Srbije i JNA SFRJ.

„Na prostorima Srebrenice i Bratunca služba SDB Srbije je čak išla u tu krajnost da je kod pojedinih Srba insistirala da dostavljaju pismene predstavke u Beograd kako su ugrženi od Muslimana na prostoru Bratunca, a na području Srebrenice su insistirali da su prinuđeni da se isele. Sa prostora Srebrenice osamdesetih godina Srbi su iseljavali iz pasivnih krajeva i naseljavali se u Srbiju u okolini Čačka, Valjeva, Zrenjanina, Šabca u mjesta gdje je lagodniji život. Isto tako iz pasivnih krajeva su se iseljavali i Muslimani i naseljavali na području Bijeljine, Modriče pa i Gunje u Hrvatskoj"[214].

Ratne strahote u Hrvatskoj koje su gledali posredstvom TV prijemnika u svojim domovima, unosile su zebnju i strah od nadolazećeg vremena u Srebrenici, kao i u svim dijelovima Podrinja i Bosne i Hercegovine.

U gradiću u kome je većinsko muslimansko stanovništvo, predratne tenzije su se osjećale zbog insistiranja srpskih predstavnika predvođenih SDS-om da se izvrši nasilnu promjenu vlasti i podjelu teritorija.

Početkom maja 1991., Miloševićev kabinet je pozvao dva lokalna čelnika bosanskih Srba na sastanak sa Mihaljom Kertesom u Beogradu. Sastanku su prisustvovali čelnici Srpske demokratske stranke (SDS), Goran Zekić iz Srebrenice i Miroslav Deronjić iz Bratunca. Kertes je na ovom sastanku obavijestio Zekića i Deronjića da je "političko i državno rukovodstvo SFRJ odlučilo da će područje 50 kilometara od rijeke Drine biti srpsko."[215]

Kao odgovor na rastuću krizu u bivšoj Jugoslaviji, predstavnici mirovne misije Evropske unije na čelu sa Jacques Gabrielle posjetili su Srebrenicu 3. januara 1992. i sastali se sa lokalnim političkim čelnicima. Upitan šta može najviše da destabilizira međunacionalne odnosne u srebreničkoj općini, predsjednik Skupštine Općine Srebrenica Besim Ibišević odgovorio je: "JNA". Ibišević je ob-

214 Intervju sa komandirom milicije Alijom Hasićem, 29. 6. 2018. godine

215 ICTY, Prosecutor v. Miroslav Deronjić, Sentencing Judgement, Case No. IT-02-61-S, para. 54.

jasnio da "...ta vojska ako dođe na ovo područje počet će sigurno rat. Srbi priželjkuju njen dolazak jer je to njihova Vojska. Vidjevši šta je JNA uradila u Hrvatskoj, Bošnjaci s razlogom strahuju od nje i smatraju je neprijateljskom vojnom formacijom. JNA ima namjeru doći na teritoriju naše općine, ako to pokušaju rat je neizbježan!"[216]

„Već u januaru 1992. godine, Srbi iz Ratkovića, Fakovića, Grabovačke Rijeke, sela u općini Bratunac, počeli su nositi uniforme i stavljati kokarde, tvrdi Hamet Tiro iz Gornje Orliće... Automatske puške, mitraljezi i teško naoružanje dovlačeni su kamionima i dijeljeni Srbima... Pješadijsko naoružanje je ... dijeljeno iz vojnih helikoptera s oznakama Crvenog križa.[217]

Negdje u martu 1992. godine Šešelj je održao veliki skup u Bajinoj Bašti, R Srbiji, i imao je namjeru preći preko drinskog mosta u Skelane u BiH. Te njegove aktivnosti su osujećene od strane rukovodstva SJB Srebrenica, koje je sačinilo plan hapšenja. U aktivnosti hapšenja je bila uključena i jedinica za podršku CJB Tuzla. Do hapšenja nije došlo, jer je Šešelj od strane pojedinaca SDB Tuzla, detašman Zvornik, obavješten da mu se sprema hapšenje, te je odustao od ulaska u BiH. Tada su i pojedini milicionari srpske nacionalnosti vršili razne opstrukcije u radu.

Dana 22. marta 1992, Srbi su formirali tzv "srpsku opštinu Skelani," bez ikakvih konsultacija sa većinom bošnjačkim stanovništvom opštine Srebrenica ili pak sa području ovog sela. Skelani su srebreničko selo, jedno od najvećih bošnjačkih sela u istočnoj Bosni. "Dobrovoljci" iz Srbije su prešli rijeku Drinu i preuzeli kontrolu nad ovim selom u prvoj polovici aprila 1992. Zauzimanje Skelana je poslužilo pripremama operacija usmjerenih na 'razoružavanju' civilnog bošnjačkog stanovništva i uspostavljanju srpskog uporišta u pretežno bošnjačkim opštinama Bratunac i Srebrenica.

Na prostoru opštine Srebrenica, pristalice SDS počinju da izvršavaju razne diverzije i pljačku državne imovine od kojih je posebno iteresantna pljačka rudarskih mašina u Rudniku boksita Srebrenica. Te mašine su odvezene u Srbiju pod izgovorom da se voze na remont. To sve su organizovali pojedinci iz rukovodstva SDS regija Birač. U martu i aprilu dolazi i do oružanog sukoba sa pristalicama SDS-a prilikom pokušaja miniranja radio- releja na brdu Bojna.

---

216 Ibišević, "Srebrenica (1987-1992)", 147.

217 „Dnevni avaz", „Nastavak dokaznog postupka odbrane Nasera Orića: Već u januaru 1992. godine komšije su stavljale kokarde", 6. 9. 2005, str. 13.

Krajem marta i početkom aprila 1992. godine, na desnoj obali rijeke Drine u Srbiji se sve više grupišu paravojne formacije kao što su Arkanova garda, Bijeli orlovi Vojislava Šešelja i drugi dobrovoljci regrutovani od strane SDS-a a potpomognuti JNA i policijom MUP-a Srbije.[218]

Konkretni ljudi za realizaciju planova, stvaranju uslova za paralizovanje stanja na prostoru Srebrenice su bili Rajko Dukić iz Milića, Goran Zekić iz Srebrenice i Miroslav Deronjić iz Bratunca, uz uže rukovodstvo SDS-a i pristalice SDS-a.

Početkom aprila 1992, srpski ekstremisti su eksplozivnim napravama uništili TV repetitor na planinskom vrhu Kvarac. Lokalno stanovništvo više nije moglo primati TV signal iz Sarajeva, samo srbijanske programe iz Beograda. Srbi su isto tako minirali gradski vodovod u selu Slapovići, ostavljajući Srebrenicu bez pristupa tekućoj vodi, što je znatno doprinijelo stvaranju atmosfere panike.[219]

Prva ubistva u Srebrenici se dešavaju 13. aprila 1992. godine. Ubijeni su Meho Hrvačić iz Potočara i Bahrudin Osmanović iz sela Gostilj. Tijela ubijenih je pronašao komandir ratne stanice milicije Alija Hasić zajedno sa 8 milicionara, a kojem je podršku dala i jedna grpa milicionara iz ratne stanice milicije Potočari. Pregledom tijela u Domu zdravlja utvrđeno je da su isti zlostovljani jer su imale polomljene ruke i noge, a i ubijeni su iz automatskog oružja sa leđa. S obzirom da su lica tog dana boravila na prostoru Bajne Bašte u SJB Srebrenica se raspolagalo nepotvrđenim informacijama da su to uradile naoružane grupe u Bajnoj Bašti u Srbiji, a nakon toga iste dovezli na prostor opštine Srebrenica u mjesto Vitez i izbacili iz vozila. Ova ubistva nisu rasvjetljena jer je na tim prostorima vladalo već ratno stanje.

Ranije tog dana, kamion pun naoružanih četnika došao je iz pravca Skelana u bošnjačko selo Kragljivoda, gdje su napadom uništili lokalni poštanski ured.[220]

Na prostoru Srebrenice sve aktivnosti u zaštiti građana u suprostavljanu ostvarivanja ciljeva SDS-a, otkrivanju subverzivne djelatnosti SDB Srbije, pronalasku nelegalnog oružja, presjecanju kanala dostave i podjele oružja iz Srbije i od JNA jedino se nosila milicija i uže njeno rukovodstvo. Sa kojim su se sve rizicima i opsnostima susretali pojedini kadrovi u miliciji to samo oni znaju, jer su imali destruktivnih djelovanja i unutar same SJB Srebrenica, posebno u SO Skelani. Trebalo je biti spreman i trebalo je biti profesionalac u radu pa se

---

218 Ove "Paravojne foramcije su bile u isključivoj nadležnosti službe Državne bezbjednosti Srbije i komande MUP-a Srbije.

219 http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=39951

220 http://www.bosnjaci.net/prilog.phpPpich39951

suprostaviti svim tim strukturama SDS-a, TO, JNA, SDB Srbije pa i pojedincima iz tadašnjeg SDA, kao i pojedinim Muslimanima koji su bili privrženi Goranu Zekiću i milicionarima srpske nacionalnosti koji su se prvi pridružili paravojnim hordama.

Dana 17. aprila 1992, održan je sastanak u hotelu "Fontana" u Bratuncu između bošnjačkih i srpskih predstavnika općina Srebrenica i Bratunac[221]. Upravo na ovom sastanku, srpske vlasti su izdale javni ultimatum bošnjačkom stanovništvu Srebrenice i Bratunca - koje je brojilo oko 49.000 ljudi. Prema riječima Miroslava Deronjića: "Vi Muslimani imate dvije mogućnosti, da mirno izađete ili da vas mi pobijemo, treće mogućnosti nema!" On je upozorio da su Bratunac, Skelani, Milići, Rogatica i Višegrad već u srpskim rukama. Bošnjacima je naređeno da "predaju naoružanje i legalnu vlast bosanskim Srbima... ili će ih uništiti hiljade srpskih vojnika koji su se okupili s druge strane Drine, u Srbiji."[222]

Nakon preuzimanja Bratunca, srpske snage su započele napad na Srebrenicu 18. aprila 1992. ispalivši oko 5.000 artiljerijskih granata na sam grad i okolna bošnjačka sela. Nije bilo otpora. Istog dana, Srbi su ušli u grad, pljačkali

221 Na taj sastanak je otišao Alija Hasić u pratnji dva milicionara (jedan od njih je Sidik Ademović i sastao se sa Goranom Zekićem, Miodragom Jokićem i Željkom Ražnjatovićem zv Arkan, a sastanku se kasnije pridružio i Miroslav Deronjić. Kao temu sastanka Alija je tražio da to bude sigurnost građana, ali srpska strana to nije htjela da prihvati. Srpska strana je saopštila da se nema šta razgovarati već da oni imaju samo ultimatum a to je predaja naoružanja od strane milicije u Srebrenici i od strane građana. Alija Hasić nije pristao na taj ultimatum i nije nasjeo na zastrašivanje i prijetnju. Na tom sastanku je uslijedilo zastrašivanje i sa jedne i sa druge strane pa čak se išlo do te mjere da su jedni drugim prijetili ubistvima. Na kraju sastanka Arkan je saopštio da se oružje preda 18.04.1992. godine do 08.00 sati ili će tada doći do opšteg napada na Srebrenicu. S obzirom da se u hotelu nalazila veća skupina uniformisanih i naoružanih osoba da je u gradu Srebrenici ostalo 6 milicionara, da je grad skoro prazan, da se stanovništvo povuklo u sela, da je prethodnih dana vršeno odvoženja stanovništva i da se toj hordi u tom momentu u gradu nema ko suprostaviti, Alija je predložio da sutradan 18. aprila u 12.00 sati ponovo razgovaraju, ali taj dogovor nije realizovan. Po povratku u Srebrenicu Alija je upoznao jedan broj preostalog stanovništva šta se sprema i kakva zlodjela se očekuju. Obavijestio je jedan broj milicionara i građana da traženi ultimatum nije prihvaćen i da na tu vrstu zastrašivanja građani ne nasjedaju i da se 18. aprila u prijepodnevnim satima očekuje granatiranje Potočarai Srebrenice što se i desilo u 10.00 sati. Sa prethodnih lokacija RSM. Srebrenica i Potočari su se izmjestile i to su vrlo dobro izveli komandiri tih ratnih stanica milicije Hakija Meholjić i Naser Orić.

222 http://www.bosnjaci.net/prilog.phpPpich39951

bošnjačku imovinu, palili kuće i ubijali bošnjačke stanovnike koji zbog bolesti i starosti nisu bili u stanju pobjeći u obližnje šume.

Srpska okupacija grada Srebrenice trajala je do 8. maja kada su Srbi spalili 23 stara i nemoćna bošnjačka civila u centru Srebrenice. Žrtve su umirale u nepodnošljivim bolovima. Od 18. aprila do 8. maja, Srbi su ubili ukupno 74 bošnjačka civila u okupiranoj Srebrenici.[223] Najmlađa žrtva je bio 12-mjesečni dječak Nezir Suljić.

Njegovo ugljenisano tijelo je nađeno u kolijevci. Spaljena tijela njegovog oca Huse, majke Muške i brata Nisveta nalazila su se u istoj sobi. Nezirova sestra Sanela, koja je tada imala 9 godina, preživjela je masakr skočivši kroz prozor i sakrivši se u obližnjoj šumi.[224]

Dana 20. aprila 1992, srpske oružane formacije koje su pljačkale bošnjačku imovinu u Potočarima, bošnjačkom selu na putu iz Srebrenice prema Bratuncu presreli su u zasjedi branitelji Srebrenice - skupina bošnjačkih mještana naoružanih lovačkim puškama i predvođena Naserom Orićem. Seljani su postavili zasjedu i ubili četiri napadača koji su pripadali zloglasnoj paravojnoj jedinici poznatoj kao "Arkanovi tigrovi". To je bio prvi primjer uspješnog bošnjačkog otpora četničkim napadima na prostoru opštine Srebrenica.

Istog tog dana, planinsko selo Likari postalo je prvo bošnjačko naselje u općini Srebrenica da bude u potpunosti uništeno od strane Srba. Ovo selo je udaljeno oko 10 km od Srebrenice. Likare je branila grupa slabo naoružanih mještana uz pomoć "oko 25 starih lovačkih pušaka i bez sredstava dobivan je više." Pad Likara omogućio je srpskim snagama i Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA) da premjeste svoje teško naoružanje na nove strateške visove sa kojih su mogli nanositi težu materijalnu štetu privatnim i poljoprivrednim objektima u Potočarima i obližnjim bošnjačkim selima.

20. maja 1992. godine u selu Bajramovići formiran je novi Štab Teritorijalne odbrane RBiH Srebrenica. Štab je imao 7 članova a njegov komandant je bio Naser Orić, Akif Ustić, zamjenik komandanta, Zulfo Tursunović, Šefket Đozić, Hamdija Fejzić, Ahmo Tihić i Bećir Bogilović, a komandir milicije Nurija Jusufović, članovi štaba. 21 maja 1992. godine izabran je Bećir Bećirović na čelo Stanice javne bezbjednosti.

223 The Netherlands Institute for War Documentation (NIOD), Appendix IV, History and Reminders in East Bosnia, Chapter 6, War In Eastern Bosnia: Ethnic cleansing by Serbs and first acts of Muslim resistance.

224 Dnevni Avaz, "Obilježavanje stradanja prvih srebreničkih žrtava", 7. maj 2009.

1. jula 1992. godine u selu Iza bojna izabrano je Ratno predsjedništvo Skupštine Opštine Srebrenica, prvi predsjednik je bio Hajrudin Avdić a predsjednik Izvršnog odbora Skupštine Opštine Hamdija Fejzić.

Snage bosanskih Srba povukle se iz Srebrenice nakon smrti svoga vođe Gorana Zekića, ubijenog 8. maja 1992. Zekić je bio ključni organizator etničkog čišćenja bošnjačkog stanovništva Srebrenice i Bratunca. Nakon njegove smrti, Bošnjaci su uspjeli da se vrate u svoj razoreni grad, te su počeli organizirati odbranu. Međutim, oslobođena Srebrenice se našla pod opsadom, totalno izolovana i odsječena od teritorija pod kontrolom vlasti Republike Bosne i Hercegovine. Ujedinjeni narodi su brutalnu opsadu Srebrenice kasnije opisali kao "spori proces genocida."[225]

Uspostavljene su linije odbrane Srebrenice od napada iz pravca Bratunca i počela je konsolidacija stanja i formiranja struktura lokalne vlasti i vojnog ustrojstvo slabo naoružanih mladića Srebrenice. Na čelu je bio prijeratni milicajac Naser Orić.

Srpske snage su granatirale teritoriju Srebrenice iz Srbije sa pozicija na planini Tari, gdje se nalazio centar za obuku specijalaca Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Srbije. Neka mjesta su granatirana slijepo, ali znatan dio slobodne teritorije je bio na dometu srpske artiljerije i snajpera stacioniranih na Tari. U prva tri mjeseca rata, srpske snage su u prosjeku ispaljivale dnevno oko 2.000 artiljerijskih granata na slobodnu teritoriju enklave Srebrenica.

"Između aprila 1992. i marta 1993., grad Srebrenica i okolna sela pod kontrolom bosanskih Muslimana bili su neprestano meta srpskih vojnih napada artiljerijom, snajperima, a povremeno i bombardovanjem iz zraka. Svi napadi su vršeni po sličnom obrascu. Srpska vojska i paravojne snage okružili bi selo ili zaselak bosanskih Muslimana, pozvali bi stanovništvo da preda oružje, a tada bi započeli sa granatiranjem i pucnjavom ne birajući ciljeve. U većini slučajeva, ušli bi u selo, protjerali ili poubijali stanovnike, koji nisu pružali značajniji otpor, i uništili njihove domove. U tom razdoblju, Srebrenica je svakodnevno bila izložena nasumičnom granatiranju iz svih pravaca. Naročito su Potočari bili svakodnevna meta srpske artiljerije i pješadije jer su bili važna tačka u odbrambenoj liniji oko Srebrenice. Druga naselja bosanskih Muslimana takođe su neprekidno napadana. Rezultat svega toga bio je veliki broj izbjeglica i stradalih."[226]

---

225 http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=39951

226 ICTY, Prosecutor v. Naser Orić, Trial Judgement, Case No. IT-03-68-T, Par. 103

U toku maja, u prostorijama Rudnika olova i cinka "Sase" formiran je logor za Bošnjake. U logor su dovođeni zarobljeni bošnjački civili, među kojima je najviše bilo žena i djece iz srebreničkih sela. Srbi su u ovom logoru premlaćivali mučili, silovali i ubijali Bošnjake.

Sjedište rudnika je bilo smješteno u Gradini, zabačenom zaseoku sela Sase. Srpske snage su napale i preuzele kontrolu nad ovim nezaštićenim zaseokom 21. maja 1992. Sedmoro bošnjačkih civila je ubijeno. Mnogi bošnjački civili, koji su potražili pomoć u obližnjoj šumi, naknadno su zarobljavani od srpskih paravojnih bandi i odvođeni u logor Sase. U logoru je silovano na stotine bošnjačkih žena i maloljetnih djevojaka. Srpske paravojne formacije predvođene Novakom Stjepanovićem zvanim Krke redovno su dolazile u logor i odvodile žene i djevojčice u okolne napuštene muslimanske kuće, gdje su ih seksualno porobljavali i neprestano silovali.[227] Komandir logora u Sasama, Mirko Todorović je u jednom incidentu prozvao grupu logoraša da izađu napolje. Pedeset i jedan zatvorenik je potom ukrcan na dvije kočije i poslat na strijeljanje.[228]

U toku 1992. godine pod kontrolom legalnih struktura vlasti Republike Bosne i Hercegovine bilo je više enklava u Podrinju koje su imale vezu sa jedinim slobodnim podrinjskim gradskim središtem u Srebrenici. Branitelji su odolijevali napadima i branili narod koji je tražio zaštitu u Kamenici, na području Zvornika, Cerskoj na području Vlasenice, Konjević Polju, na teritoriji Bratunca, a u tom periodu su branili i Veliku Glogovu, Potočare, Sućesku, Osmače i Žepu na teritoriji susjedne općine Rogatica. Sva ova mjesta su bila izložena svakodnevnom artiljerijskom granatiranju. Napadi su pojačani u junu uvođenjem zračnog bombardiranja.

Borbeni avioni su polijetali iz zračne luke Ponikve u blizini Užica u Srbiji i Batajnice u blizini Beograda. Ostali avioni su bili locirani na aerodromu u Banja Luci pod kontrolom bosanskih Srba. Relativno sporo-leteći tip aviona je uzlijetao sa piste na farmi u blizini Bratunca, oko 4 km udaljene od Srebrenice.[229]

U junu 1992. godine SDB Srbije u Skelane, opština Srebrenica, upućuje svog instruktora sa zadatkom da na prostoru Skelana uspostavi centar za obuku Crvenih beretki. Taj centar je trebao da bude nukleus za osposobljavanje i organizovanje manjih grupa koje će djelovati na prostoru Srebrenice, Bratunca,

---

227 Udruženje "Žene Srebrenice". Tuzla, 1998. "Samrtno Srebreničko Ljeto '95" str. 133-135

228 ICTY, Court Transcript, Prosecutor v. Naser Orić, Testimony of Edina Karić, 14-15 September 2005

229 http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=39951

Rogatice i Višegrada. Za uspostavu tog centra je bio zadužen Frenki Simatović, zvani Frenki. Od rukovodstva navedenih opština je traženo da regrutuju po 20 maladih ljudi, a instruktori i komandanti su došli iz Srbije.[230]

Na Petrovdan, 12. jula 1992. godine branitelji Srebrenice pod komandom Nasera Orića izvršili su napad na srpska sela Zalazje, Biljača, Sase i Zagone. U ovoj akciji, prema izvorima iz srpskih arhiva, poginulo je 69 osoba, oko 70 ranjeno, a 19 se vode kao nestali. Akcija u ovim selima izvršena je s ciljem pribavljanja hrane, naoružanja i municije kojima su srpske vlasti neposredno prije praznika opskrbile stanovništvo i borce, koji su se u većem broju koncenntrisali za ofanzivna dejstva.

Pripadnici Armije Republike Bosne i Hercegovine izvršili su, s istim ciljem i zadatkom - pribavljanje hrane, naoružanja i municije, na srpsko selo Kravica. Akcija je izvedena 7. januara 1993. godine, kada su srpske snage vodile snažna ofanzivna dejstva na kameničko područje na teritoriji zvorničke općine, Konjević Polje na području Bratunca, Cersku na slobodnoj teritoriji Vlasenice s ciljem njihove okupacije.

Srpske vojne snage su pokrenule opsežnu ofanzivu 15. februara 1993. godine. Ubrzo potom su sve enklave izvan teritorije Srebrenice bile okupirane, osim susjedne Žepe. U Srebrenicu se slila rijeka nezaštićenih žena, djece, staraca i nenaoružanih vojno sposobnih muškaraca. Humanitarna situacija je veoma kritična. Hrane, odjeće, obuće i prostora za smještaj hiljada prognanih nije bilo. Humanitarne konvoje koji su upućivani ka Srebrenici zaustavljali su i pljačkali Srbi na punktovima u okolini Bratunca. Naoružani branitelji pod komandom Nasera Orića vršili su napade na srpska sela iz kojih su izvlačili hranu, stoku i druge neophodne potrepštine za preživljavanje.

"Mi smo bili bombardirani na svakodnevnoj bazi. Centar Srebrenice je napadan avionima svakog dana, a pored toga je bilo i neprestano granatiranje, osobito iz višecijevnih raketnih bacača. Oni bi odjednom jednostavno ispalili oko 30 do 40 raketa na područje grada. Pa to je bilo užasno."[231]

„Ratna bolnica u Srebrenici od aprila 1992. do aprila 1993. godine zbrinula je oko 2.600 ranjenih civila i vojnika... Ako postoji pakao, onda je to bila Srebrenica. To je bilo vrijeme gladi, svakodnevnih napada srpske vojske, granatiranja, avionskih bombardiranja, vrijeme izbjeglica, vrijeme neprimjereno civilizaciji, neprimjereno dvadesetom stoljeću. Bilo je to vrijeme operacije bez

---

230 Intervju sa Alijom Hasićem, komandirom milicije 29. 6. 2018. godine

231 Naser Orić Trial, Court Transcripts, Testimony of Mensud Omerovic, 26 May 2005

anestezije, bolnice bez lijekova, bez bilo čega što daje nadu na tom prostoru."[232] [233]

„Bilo je dana kada je na grad ispaljivano i po hiljadu granata. Sjećam se 12. aprila (1993.) kada je pred školu u Srebrenici ispaljeno šest do sedam raketa, od kojih je ubijeno oko stotinu ljudi i još više ranjeno. Znam da sam više od 30 sati ostao u operacionoj sali. Sjećam se dječaka Bekira, kojemu su geleri izbili oči. Sjećam se šezdesetak avionskih napada na Srebrenicu, a sve je to dolazilo iz Srbije.

U sumrak 11. 3. 1993. godine u Srebrenicu je ušao Morillon kao komandant UNPROFOR-a i održao sastanak sa Ratnim predsjedništvom opštine Srebrenica. Nakon tog sastanka Morillon je imao namjeru da pobjegne iz Srebrenice, ali su se veoma brzo organizovale žene i spriječile ga u tome.

Savjet bezbjednosti je 16. aprila 1993. donio Rezoluciju 819 i Srebrenicu proglasio za zaštićenu zonu Ujedinjenih nacija.

Uprkos odluci o zoni pod zaštitom UN-a, napadi artiljerijeom na Srebrenicu nisu nikada prestali. Formirana je linija odbrane sa 450 pripadnika međuna-rodnih snaga. Razoružani su branitelji Srebrenice, ali su formirali linije na kojima su osmatrali i čuvali prilaze opkoljenoj Srebrenici i bez oružja. Oko kompletnog područja pod zaštitom UN-a srpske snage su konstantno imale snažan obruč.

U pauzama kada je vladalo zatišje bez napada na opkoljenu Srebrenicu, stanovništvo je nastojalo organizirati normalan život. U centru Srebrenice su organizirani pazarni dani. Ljudi iz okolnih sela ili iz grada su donosili kojekakve stvari koje su željeli prodati. Bilo je puno nekih stvari o kojima su mnogi mogli samo sanjati. Jedan kilogram duhana je koštao nekoliko stotina maraka. Ljudi su donosili sve kako bi prodali i prehranili svoje porodice.[234]

Na školskom igralištu kod škole u Srebrenici tokom proljetnih i ljetnih dana 1994. i 1995. godine, su se odigravali turniri u malom fudbalu. Učestvovale su ekipe lokalnog stanovništva i vojnika UN-a.

Stanovnici Srebrenice su gradili mini brane na rijeci i na taj način proizvodili struju. Samo mali broj domaćinstava je imao mogućnost za proizvodnju električne energije.

232 Izjava, dr. Nedret Mujkanović u toku haškog suđenja Naseru Oriću: „Ako postoji pakao, onda je to bila Srebrenica u ratu", 15. 2. 2005. str. 4

233 Izjava, dr. Nedret Mujkanović u toku haškog suđenja Naseru Oriću: „Doktor Nedret Mujkanović zaplakao tokom svjedočenja", „Dnevni avaz", 17. 2. 2005. str. 4

234 https://faktor.ba/vijest/potresne-fotografije-iz-ratne-srebrenice-prezivljavanje-turniri-proizvodnja-struje-i- kopanje-po-deponiji-foto-206535#2

S obzirom da se u enklavi nalazilo desetine hiljada ljudi, te da su kuće i stanovi bili pretrpani, odlučeno je da se izgradi novo montažno naselje. Naselje se zvalo Slapovići - Zeleni jadar, a izgrađeno je uz pomoć Švedske.

Ljudi su u enklavi jedva preživljavali. Koristili su svaku priliku da od vojnika - pripadnika međunarodnih snaga traže pomoć u bilo čemu, a pogotovo u hrani. Mnogi su prekopavali deponije smeća blizu baze međunaordnih vojnih snaga u potrazi za hranom.[235]

Tokom proljeća i ljeta 1993. i 1994. godine konvoji pomoći su dolazili u Srebrenicu. Konvoji su dolazili u prosjeku svaka dva mjeseca. Hranu, odjeću i obuću su skladištili u Robnoj kući, a zatim su dijelili na punktovima.[236] Nedostatak soli predstavljao je ogroman problem. Soli nije bilo dovoljno u humanitarnim konvojima UNHCR-a pa se podavala po 50 njemačkih maraka za kilogram.

„Sve vrste borbenih djelovanja u Srebrenici su se zvale akcijom. Kada bi Srbi napali enklavu, onda se to, prirodno, zvalo napadom; međutim, kada bi snage Armije BiH, izlazeći iz enklave ili šireći njene granice, napadale srpska uporišta ili oslobađale nekada čisto muslimanska sela, to bi se zvalo akcijom. Obično se unaprijed znalo i kada će koja akcija biti izvedena i koje će snage u njoj učestvovati i gdje će se odvijati, a na dugim sjedeljkama se sa velikom sigurnošću moglo pretpostaviti i tačno vrijeme početka akcije. U gradu bi dan ili dva prije zavladala nekakva čudna užurbanost, a vojnika je uvijek bilo više nego obično. Odlazili bi dan ranije, na otvorenim kamionima, pjevajući "Poljem se širi miris ljiljana", mnogi da se nikad i ne vrate.

Vojnici su se u borbi međusobno raspoznavali uglavnom po trakama povezanim oko ruku ili na ramenima, a boja traka bi se sa svakom novom operacijom mijenjala.

Nakon završetka svako bi išao na svoju stranu, nije postojalo jedno skladište gdje bi bila odložena zaplijenjena municija ili hrana. Na papiru ustvari jeste, ali je uvijek bilo prazno jer su vojnici i civili koji su ih pratili u svaku akciju plijen nosili pravo kući.[237]

U proljeće 1993. godine u operaciji američkih zračnih snaga počelo je snabdijevanje humanitarnom pomoći stanovnika zaštićene enklave UN-a paketima

---

235 https://faktor.ba/vijest/potresne-fotografije-iz-ratne-srebrenice-prezivljavanje-turniri-proizvodnja-struje-i- kopanje-po-deponiji-foto-206535#2

236 https://faktor.ba/vijest/potresne-fotografije-iz-ratne-srebrenice-prezivljavanje-turniri-proizvodnja-struje-i- kopanje-po-deponiji-foto-206535#2

237 Suljagić, Emir: „Razglednica iz groba": http://www.zurnal.info/novost/2209/emirsulja-gic-razglednice-iz- groba-3

iz zraka. Prve pakete iz američkih aviona izbacili su noću na linije srpskih snaga koje su okruživale Srebrenicu. Narednih noći su gladni stanovnici s upaljenim bakljama pokušavali skrenuti pažnju pilotima na koje mjesto bi trebali baciti tovar.[238]

Život u okruženoj „zaštićenoj zoni UN-a" imao je ustaljeni ritam u toku 1994. godine, sve do početka okupacije grada. Stanovništvo se teško snalazilo za hranu, konvoji su nedovoljno često snabdijevali osnovnim potrepštinama više od 40.000 ljudi sabijenih na malom prostoru.

Neposredno prije napada na okruženo stanovništvo Srebrenice Zdravko Tolimir, pomoćnik komandanta odgovoran Glavnom štabu VRS „9. jula proslijedio je naređenje Radovana Kradžića za zauzimanje Srebrenice Radislavu Krstiću i Milanu Gveri, koji su se nalazili na IKM Drinskog korpusa VRS".[239]

Pješadijskoj ofanzivi na „zaštićenu zonu UN-a" prethodila su višednevna intenzivna granatiranja pri čemu je ranjen i ubijen veliki broj ljudi.

Opšti pješadijski napad, uz upotrebu oklopnih transportera i pješadijsku paljbu počeo je ujutro 11. jula 1995. godine. Nakon cjelodnevnog bjesomučnog artiljerijskog napada, u Srebrenicu je ušla dobro opremljena i naoružana pješadija. Osim jedinica Bratunačke brigade, vojnika VRS iz Šekovića, Milića, Vlasenice, Zvornika, u okupaciji Srebrenice učestvovali su: Drugi specijalni odred policije iz Šekovića, Prva četa posebne jedinice policije CJB Zvornik, Mješovita četa združenih snaga MUP-ova Republike Srpske Krajine, Srbije i RS i četa iz kampa za obuku na Jahorini. Ove jedinice izvršile su većinu masovnih strijeljanja zatočenika iz Srebrenice.[240]

Civilno stanovništvo iz srebreničke enklave potražilo je spas u kampu holandskih vojnika UN-a u Potočarima.

Komandant Glavnog štaba VRS organizira sastanak 11, a zatim i 12. jula u hotelu „Fontana" u Bratuncu na kome je bio holandski pukovnik Petar Boring sa pukovnikom Tomom Karemansom i drugim oficirima holandskog bataljona. Mladić je tražio da se predaju svi naoružani Bošnjaci „čak i ako su počinili ratne zločine, što mnogi i jesu". Mladić: „Odavde možete izaći svi, ostati svi ili umrijeti svi".[241]

---

238 Suljagić, Emir: „Razglednica iz groba": http://www.zurnal.info/novost/2209/emir-suljagic-razglednice-iz- groba-3

239 Dnevni avaz, 1. 6. 2007. str. 3

240 Dnevni avaz, 18. 12. 2006., str 8.

241 Dnevni avaz, „Mladić je galamio na Karemansa zbog bombardovanja NATO-a", 22. 9 2006., str. 15

Jedan broj stanovnika (između 10.000 i 15.000) nakon zauzimanja Srebrenice okupio se u selima Jaglić i Šušnjari, tražeći spas prema teritoriji i pod kontrolom Armije RBiH. Oko trećine muškaraca bili su vojnici iz 28. divizije Armije RBiH, iako svi nisu bili naoružani. Čelo kolone činile su jedinice 28. divizije, nakon njih kretali su se civili, među kojima je bio manji broj žena, djece i staraca pomiješanih sa vojnicima. Na začelju kolone nalazio se Samostalni bataljon 28. divizije. Čelo kolone je 12. jula 1995. u 00.30 krenulo iz Šušnjara preko Jaglića i Buljima ka Kameničkom brdu. U toku noći je zbog slabe vidljivosti, straha od mina i panike došlo do prekida kolone i kretanje je bilo zaustavljeno. Prekinuta kolona je ponovo nastavila kretanje tek nakon svitanja.

VRS je iz raznih pravaca granatirala kolonu, koja je, prema propisima VRS, u čemu su bili saglasni vojni vještaci optužbe i odbrane u procesu protiv generala Krstića, „predstavljala legitimni vojni cilj". Glavnina kolone je u popodnevnim satima nastavila kretanje, pri čemu je kasnije prva grupa prešla saobraćajnicu Konjević Polje-Nova Kasaba. VRS je oko 18.00 časova tačno locirala poziciju izbjeglih na Kameničkom brdu (iznad sela Pobude), gdje je veći dio kolone uspio stići.

Kolona izbjeglih, predvođena opštinskim rukovodstvom sa ranjenicima u prednjem dijelu, oko 20.00 časova je krenula i spuštala se sa Kameničkog brda ka Krajinovičkom potoku. Nakon što je prešlo samo nekoliko desetina ljudi iz kolone preko tog potoka, pojavili su se vojnici Vojske Republike Srpske. Oni su dolazili kolskim putem iz pravca Kravice, kamionima i oklopnim transporterima (među kojima je bilo i jedno vozilo bijele boje sa oznakama UNPROFOR, Bošnjaci su pozivani preko razglasa da se predaju.)

U poslijepodnevnim i ranim večernjim časovima snage VRS i MUP zarobile su veći broj ljudi sa začelja kolone u rejonu Ravni Buljim. VRS je koristila razne načine, uključujući i opremu Ujedinjenih nacija i Crvenog krsta, kako bi obmanula učesnike kolone, uz obećanje da će im štititi živote, zatim da će biti prebačeni u Tuzlu i da im se garantuje bezbjednost, te da su UNPROFOR i Crveni krst zaduženi za njihovo prebacivanje za Tuzlu.

Broj zarobljenih je 12. jula iznosio oko 1.000 osoba. Prilikom zarobljavanja VRS je od zarobljenih oduzimala ličnu imovinu, a neke od njih i na licu mjesta likvidirala. Jedinice Drinskog korpusa su 12. jula preduzimale „sve mere u cilju sprečavanja iznenađenja, angažovanjem jedinica na izvršenju zadatka KRIVAJA-95", planski izvršavajući sve borbene zadatke.

Na procijenjenim pravcima jedinice Vojske i MUP Republike Srpske organizovale su „zasedna dejstva u cilju uništenja" pripadnika kolone koja je pokušavala „proboj iz enklave prema Tuzli". Pripadnici kolone pokušavali su da

se izvuku „sa ženama i djecom prema Ravnom Buljimu i Konjević Polju", gdje su naišli „na minsko polje".

Na blokiranju i zarobljavanju izbjeglih iz Srebrenice, Republika Srpska je angažovala i specijalne jedinice policije. Tako je u rejonu sela Brežanci-Bokčin Potok u 15.55 časova bio blokiran veći broj izbjeglih. U tim aktivnostima su, prema naredbi koju posjeduje Komisija, trebalo da učestvuju i neke manje jedinice policije iz Republike Srpske Krajine i Republike Srbije. Međutim, analizom cjelokupne dokumentacije ne dolazi se do pouzdanih dokaza o učešću tih jedinica u događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995.

Drugo mjesto zarobljavanja bilo je u rejonu presijecanja kolone u podnožju Kameničkog Brda i zaseoka Krajinovići u selu Pobude (A/8, paragrafi 60-63; B/66- 77). Razbijene grupe iz kolone 13. jula 1995. u 01,00 čas su nastavile kretanje prema putnoj komunikaciji Konjević Polje-Nova Kasaba i uspjele preći put pred samo svitanje. Prelaz preko navedene komunikacije vatrom su sprečavali pripadnici Vojske Republike Srpske.

Posljednje veće grupe prešle su asfaltni put u Svilima oko 6 časova, nakon čega je dalji prelazak ceste bio nemoguć, jer je VRS na tom mjestu postavila jake snage. U jutarnjim časovima na širem prostoru sela Pobude između putne komunikacije Bratunac-Konjević Polje-Nova Kasaba blokirano je oko 8.000 ljudi.

U toku dana je do 17.30 zarobljeno najmanje 6.000 muškaraca, koji su raspoređeni na nekoliko lokacija. Najveći broj zarobljenih odvoden je na sabirna mjesta u Novoj Kasabi, gdje je zatočeno između 1.500-3.000 ljudi, i u selu Sandići na jednoj poljani, gdje je bilo zatočeno između 1.000 i 4.000 ljudi. Određeni broj zarobljenih kod Nove Kasabe i Konjević Polja ubijeni su na obali Jadra, ujutro 13. jula 1995. Istog dana u poslijepodnevnim časovima (oko 16 časova) VRS je u tri autobusa dovezla grupu zarobljenih Bošnjaka i strijeljala ih u Cerskoj. Najmanje su strijeljana 149 lica, starosne dobi od 14 do 50 godina, od čega je 147 lica nosilo civilnu odjeću. Najmanje 48 je bilo povezano žicom, tako što su im ruke svezane s leđa. Nekoliko zarobljenih na putnoj komunikaciji Kravica-Milići (Konjević Polje, Pervani, Lolići...) ubijeno je na licu mjesta.

Kasno poslije podne 13. jula 1995. više od 1.000 zarobljenih u selu Sandići odvedeno je u Kravicu i zatvoreno u skladište Osnovne organizacije kooperanata „Kravica" (zemljoradnička zadruga). Nakon što se desio incident u kome je jedan zarobljenik ubio jednog policajca, čiji su se pripadnici „snaga MUP razbjesnili i oko 18,00 sati počeli likvidirati zarobljenike" (zoljama, ručnim bacačima, ručnim bombama i puščanim mecima).

VRS je oko 16 časova po planini Udrč tačno locirala okupljenu masu, gdje se nalazilo oko 5.000 ljudi, po kojima je otvarala artiljerijsku vatru. Kolona je nastavila kretanje prema selu Kamenica i dalje prema Tuzli. U selu Glodi kolona je zaustavljena zbog toga što je VRS u rejonu Velja glava postavila zasjedu, vjerovatno očekujući da će kolona ići preko Capardi ka Tuzli, tj. najkraćim putem.

Jedinice 1. bratunačke brigade su napadale i dio ljudstva iz presječene kolone u Pobudu, koji je pokušao naći spas u Žepi, postavljajući zasjede u rejonu Bračan i Podravanje. VRS je 14. jula 1995. postavila zasjedu na objektu Velja glava i razbila kolonu. Nakon toga, kolona se vratila i krenula prema Mlađevcu. Čelo kolone se zaustavilo u Jošanica Gaju i čekalo da se kolona prikupi, gdje je ostala do 16 časova, nakon čega je nastavljeno kretanje.

VRS je u rejonu sela Marčići - Snagovo postavila jaku zasjedu, kombinovanu sa tenkovima i transporterima, koju su podržavale specijalne snage MUP. U tom sukobu zarobljen je komandir jedne jedinice, koja je bila sastavljena od specijalaca.

U 16 časova kolona (oko 5.000 ljudi) nastavila je dalje kretanje prema Tuzli. Na kolonu je otvorena artiljerijska vatra sa objekta Velja glava, te sa Kula grada iznad Zvornika. Zarobljeni komandir je posredstvom motorole uspostavio kontakt sa majorom Obrenovićem iz Zvorničke brigade Vojske Republike Srpske, nakon čega je prestalo djelovanje artiljerije.

U toku noći 14. na 15. jul 1995. kolona sa nešto više od 4.000 ljudi kretala se prema putnoj komunikaciji Zvornik - Tuzla. Nakon napravljenog prolaza u rejonu sela Marčići čelu kolone su počeli pristizati i oni koji su se uspjeli probiti iz okruženja na prostoru Konjević Polja i Nove Kasabe.

Oružane snage Republike Srpske, a posebno 1. milićka i 1. bratunačka brigada, te Samostalni bataljon Skelani, 14. jula vršile su „pretres terena" i zarobljavale veći broj Bošnjaka. U selu Liješanj je, pored drugih mjesta, zarobljeno šest-sedam Bošnjaka. Presječeni dio kolone na području Pobuda, Konjević Polja, Cerske, Kamenice, Džafinog Kamena, Snagova, Marčića i Han Pogleda (prevoj između Vlasenice i Han Pijeska) bio je sve vrijeme meta progona, hapšenja i likvidacije od strane pripadnika policije i vojske Republike Srpske.

U toku 14. jula 1995. iz Bratunca je u Zvornik prevezeno 2.000-2.500 muškaraca. Zarobljenici su zatočeni u salu osnovne škole u Grbavcima (kod Orahovca) i u drugim školama. U Grbavcima je, po nekim procjenama, bilo oko 1.000 zatočenih. Oni su iz Grbavaca prevoženi kamionima do stratišta u Orahovcu. Svi su prethodno povezani po očima. Za pogubljenje korištene su dvije livade. Ubijeni su odmah zatrpavani u masovne grobnice, koje je kasnije VRS

prekopala i prenijela tijela na druge lokacije (Lazeta 1 i Lazeta 2, a zatim ista tijela još jednom premjestila na cesti za Hodžiće). Istoga dana VRS je prevezla između 1.500 i 2.000 zarobljenika iz Bratunca do Petkovaca i zatočila ih u sali osnovne škole. Zarobljenicima su žicom vezali ruke na leđima, natjerali ih da izuju cipele i kamionima ih prevozili do brane Petkovci. VRS je zatočenike strijeljala u grupi od 5 do 10 ljudi (dva zatočenika su preživjela strijeljanja). Jedan broj zarobljenika je 14. jula iz Bratunca prevezen autobusima u Pilicu (u salu osnovne škole), gdje su zadržani dvije noći. U toku noći između 14. i 15. jula 1995. glavnina kolone sa ranjenicima, nastavila je dalje prema Crnom vrhu i prešla put Zvornik - Tuzla. U jutarnjim časovima ona je prešla asfaltni put u rejonu Crni vrh i uputila se ka lokalitetu Križevačke njive, gdje je izvršeno prikupljanje kolone.

Kolona je u jutarnjim satima 15. jula prešla komunikaciju Zvornik - Caparde i do tada nije imala borbeni dodir sa prednjim linijama Vojske Republike Srpske, s obzirom na udaljenost 3-4 km od Baljkovice. Drugi dio kolone je u to vrijeme bio još ispod Udrča i kretao se prema Kamenici i dalje prema Tuzli.

Za „čišćenje" i „pretres terena" od 15. jula 1995. bio je zadužen komandant Bratunačke brigade Vidoje Blagojević. Pod njegovu komandu stavljene su sve jedinice koje su bile zadužene za „čišćenje" terena. Te su jedinice u narednim danima vršile „pretres terena". Dio kolone se kretao prema Kravici i Konjević Polju, radi prebacivanja u rejon planine Udrč, a zatim prema Tuzli i Živinicama. U toku 15. jula više takvih grupa se predalo pripadnicima Vojske Republike Srpske. Prva zvornička pješadijska brigada je „sa pojačanjima" vršila pripreme za blokiranje i okruženje „neprijateljskih vojnika" koji su se kretali od sela Planinci ka Križevićima. Takođe su i 1. milićka i Samostalni pješadijski bataljon Skelani dijelom snaga vršili „pretres terena radi otkrivanja zaostalih neprijateljskih grupa".

Snage Vojske Republike Srpske su, radi sprečavanja prolaska grupa, blokirale širi rejon Crnog Vrha i Planinaca, djelimično rejon Kamenice i Glođansko brdo. U rejonu Pandurice, Planinaca, Crnog vrha, Kamenice i Glođanskog brda nalazilo se oko 3.000 ljudi.

U zoni odgovornosti 1. zvorničke brigade 15. jula 1995. bilo je ogromnih problema sa ukopavanjem, strijeljanjem i čuvanjem zatvorenika „koje tek treba strijeljati". Dragan Obrenović, koji je znao da se vodi operacija ubijanja, te drugi oficiri odvodili su ljude „gdje oni hoće". Pri tome nisu zapisivali ništa što se odnosilo na aktivnosti „oko operacije ubijanja", dajući smjernice da se o tome ne govori preko radija. Visoki oficir Zvorničke brigade je obavijestio Komandu Drinskog korpusa da mu dodatno opterećenje predstavlja veliki broj zaroblje-

nika razmještenih po školama u zoni brigade, kao i obaveze obezbjeđenja i asanacije terena, jer su mu sve snage bile angažovane i nije imao rezervi.

U razgovoru sa jednim generalom iz Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, Obrenović je predložio da se kolona propusti. Međutim, taj general to nije odobrio i naredio je da kolonu zaustavi i uništi, sa čime se saglasio i savjetnik ministra unutrašnjih poslova (ime nepoznato), tražeći da svim raspoloživim snagama, uključujući i avijaciju, pobiju sve ljude u koloni. Visoki oficir Centra javne bezbjednosti Zvornik upoznao je Obrenovića sa stanjem u Bratuncu u vezi sa velikim brojem zarobljenih Bošnjaka i ukazao na činjenicu da je time stvorena opasna situacij a. Tim prije, jer zbog nedovoljnog prostora neke grupe zarobljenika nisu imali gdje smjestiti, te su noć proveli u autobusima, pri čemu su se uznemirili i počeli da ljuljaju autobuse.

Prilikom prelaska linija na putu Konjević Polje zarobljen je veliki broj Bošnjaka. Tog je dana Sekretarijat Ministarstva odbrane Zvornik, na osnovu zahtjeva Komande Drinskog korpusa, Str. pov. broj: 05/1-241, od 15. jula 1995. „i ukazane potrebe", izdao naređenje za mobilizaciju svih vojno sposobnih obveznika sa teritorije opština Vlasenica, Milici, Skelani, Bratunac, Šekovići, sa ciljem pretresa terena i uništenja kolone.

Osim vojske, i policijske snage Republike Srpske su, bile aktivno uključene u hapšenje i privođenje.

Čelo kolone se 15. jula 1995, (u 17.15 časova) sukobilo sa jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske u selu Marčići na pravcu kretanja kolone. Tada je prvi put došlo do direktnog sukoba između čela kolone i zasjede koju su postavile snage MUP Republike Srpske, čije su jedinice, posebno Centar javne bezbjednosti Zvornik, zajedno sa vojskom, bile raspoređene na prostoru od Srebrenice do Tuzle. Na obje strane je bilo žrtava. Jedinice Drinskog korpusa, posebno 1. bratunačka i 1. milićka brigada, te Samostalni bataljon Skelani, vršile su zarobljavanje i likvidaciju izbjeglih Bošnjaka, što, između ostalog, potvrđuje visoki oficir u prijedlogu upućenom Komandi korpusa, koji je višeg oficira predložio za komandanta svih snaga koje obavljaju te poslove. Kolona je u toku noći 15. na 16. jul 1995. bezbjedno prošla dio puta Križevačke njive - Baljkovica, gdje se sakrila u jednom potoku, čekajući ishod borbi na Baljkovici, koje su u to vrijeme vodile snage 2. Korpusa Armije RBiH iz Tuzle i jedna grupa naoružanih vojnika koji su se kretali na čelu kolone.

Jedinice iz sastava Zvorničke brigade, osim što su u rejonu Baljkovice na borbenim linijama izvršile pojačanja u ljudstvu i naoružanju, organizovale su i zasjede na više mjesta.

U rejonu Marčići-Crni vrh oružane snage Republike Srpske su angažovale 500 vojnika i policajaca kako bi zaustavili prekinuti dio kolone (oko 2.500 ljudi), koji se iz pravca Glodi kretao prema Marčićima.

I jedinice Bratunačke brigade su 15. jula 1995, po naređenju Komande Drinskog korpusa, Str. pov. br. 01/4-157-5, od 13. jula 1995, vršile „pretres terena", pri čemu je dio snaga upućen u rejon Zvorničke brigade (60 vojnih obveznika). Dana 15. jula 1995. oko 11 časova visoki oficir je obavijestio generala Krstića „da ima još 3.500 'paketa'", koje je morao razdijeliti, za što, kako navodi, nije imao rješenja.

Obrenović je u razgovoru sa dvojicom visokih oficira saznao o pogubljenim Bošnjacima na mnogim mjestima, a posebno u Kravici. On je bio siguran da su svi prisutni znali za plan egzekucije prognanika iz Srebrenice. U tom vremenu u Zvornik su stigli i vojnici iz Bratunca, koji su kasnije učestvovali u egzekucijama.

Obrenović je upoznao komandu Zvorničke brigade o zarobljenim Bošnjacima i operaciji ubijanja u kojoj su učestvovali visoki oficiri. Dijelovi iz 28. divizije Armije RBiH uz sadejstvo i artiljerijsku podršku jedinica 2. korpusa Armije RBiH iz Tuzle, u jutarnjim časovima (oko 8) 16. jula 1995. izveli su napad, probili linije Vojske Republike Srpske i spojili se sa čelom kolone u širem rejonu Baljkovice, gdje su vođene žestoke borbe. Nakon toga, preko sredstava veze, uslijedili su pregovori između 2. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine i Zvorničke brigade Vojske Republike Srpske. Komanda Zvorničke brigade je „ceneći situaciju" izgubila tri rova,samovoljno otvorila koridor „civilnom stanovništvu, koga je bilo oko 5.000 hiljada sa protivničkom stranom", i usaglasila „tehniku evakuacije", zahtijevajući „oslobađanje zarobljenog policajca i svojih nestalih boraca". Vjerovatno je, po njoj „među civilima izašao i određen broj vojnika, ali sve što je prošlo je nenaoružano".

Dogovoreni koridor koji je bio otvoren (od 14 do 17 časova) za kolonu u rejonu Baljkovice potpuno je 16. jula (između 17 i 18 časova) zatvoren. Šesnaestog jula 1995, prema utvrđenom obrascu, ubijeno je između 1.000 do 1.200 ljudi, koji su 14. jula 1995. odvezeni u Pilicu. Strijeljanja su izvršena na Vojnoj ekonomiji Branjevo. Istoga je dana (oko 15 časova) izvršena još jedna egzekucija zarobljenih. Tada je grupa pristiglih vojnika iz Bratunačke brigade Vojske Republike Srpske izvela zatočene iz Doma kulture u Pilici i likvidirala oko 500 ljudi. Takođe je oko 16. jula 1995, VRS izvršila i likvidaciju više stotina zarobljenih (oko 500) u Kozluku.

U rejonu Pobuda je 16. jula 1995. bilo oko 2.000 izbjeglih koji su se krili po šumama. Srpske snage su i 17. jula 1995. nastavile akciju zarobljavanja Bošnjaka. Vršeći „pretres terena", VRS je tog dana zarobila više civila, među kojima je bilo i

četvoro maloljetne djece (od osam do četrnaest godina), koji su zatvoreni u vojnički pritvor u Bratuncu.

Jedinice 1. bratunačke lake pješadijske brigade (3. i 4. pješadijski bataljon) i mobilisano ljudstvo iz radne obaveze, te policijske snage, 18. jula 1995, vršili su „pretres terena" u rejonu Pobude, Glogova, Hrančići, Konjević Polje, te s obje strane komunikacije Milići - Drinjača. Malobrojne grupe su pokušavale da se izvuku iz rejona Pobuda, Konjević Polja u pravcu Cerske i Kušlata prema Tuzli. Komanda Zvorničke brigade izdala je, nakon pogibije jednog njenog vojnika, koji je „pokušao da privede neke zarobljenike u toku operacije pretresa", 18. jula naredbu da zarobljene u njenoj zoni odgovornosti treba likvidirati, kako se ne bi rizikovalo „njihovim hvatanjem". Tako su, u skladu sa tom naredbom, svi oni koji su prilikom „pretresa terena" pronađeni ubijani na licu mjesta sve do 21. jula 1995, kada je komanda promijenila navedenu naredbu.

VRS je 18. jula 1995. radila na pronalaženju, hapšenju i likvidaciji Bošnjaka. U ranim jutarnjim časovima jedna grupa od 200 lica predala se na prostoru između Nove Kasabe i Konjević Polja. Tada se u širem rejonu Pobuda krilo oko 500 ljudi, koji su pokušavali da se izvuku prema Žepi, zatim Srbiji ili preko Udrča u Tuzlu.

Jedinice 1. zvorničke brigade su organizovale blokadu i uništenje zaostalih grupa, kao i "pretres terena", sa pridodatim jedinicama na pravcu Baljkovica - Ćetino brdo - Crni vrh - Perunika - Lisina. Pretres terena u rejonu sela Kamenica vršile su jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova.

U rejonu Planinci - Baljkovica VRS je 18. jula 1995. u jutarnjim časovima likvidirala 20 lica. Na lokacijama Crni vrh - Potočari - Planinci - Baljkovica bilo je u okruženju oko 150 lica.

U toku dana 19. jula 1995. Vojska i snage MUP Republike Srpske nastavili su sa pretresom i blokadom terena radi blokiranja i uništenja zaostalih bošnjačkih grupa. Na području zone odgovornosti Zvorničke brigade prilikom pretresa terena likvidirano je 13, a uhapšena su 2 Bošnjaka.

Sve raspoložive snage MUP Republike Srpske, koje su se nalazile u zoni Centra javne bezbjednosti Zvornik, izvršile su pretres terena u rejonu Kamenica, Jošanica, Liplje, Džafin kamen i Crni vrh do Snagova. Tom prilikom je ubijeno osam Bošnjaka. Tada se u rejonu ispod stare ceste kod Snagova krilo "još oko 200 muslimana naoružanih automatskim i lovačkim puškama". Tog jutra je "oko 50 muslimana napalo liniju Zvorničke brigade u rejonu Pandurice, u namjeri da se probiju na muslimansku teritoriju. Tom prilikom jedan borac VRS je poginuo, a jedan je teško ranjen". Centar javne bezbjednosti Zvornik je planirao da sljedećeg dana svim raspoloživim snagama opkoli i uništi obje navedene grupe.

Bratunačka brigada Vojske Republike Srpske vršila je pretres terena na području Gornji Potočari, Blječeve, Čizmića, Lehovića, Bacute i putne komunikacije Glogova-Konjević Polje. Manje grupe Bošnjaka su se i poslije 19. jula 1995. danima i mjesecima krile po šumama, pokušavajući da se probiju do Tuzle. Jedan broj zarobljenih ranjenika (oko 50) prevezen je u bolnicu Bratunac. Druga grupa zarobljenih odvedena je u logor Batkovići (kod Bijeljine), oni su kasnije, uglavnom, razmijenjeni.

Jedan broj Bošnjaka je uspio da pređe u Srbiju (Ljubovija i Bajina Bašta), odakle je njih 38 vraćeno u Republiku Srpsku. Neki od njih odvedeni su u logor Batkovići, gdje su razmijenjeni. Za najveći broj vraćenih do sada nije utvrđena sudbina.

U Žepu je do 17. jula „stigao 201 vojnik" („jako su iscprljeni, ima ih dosta lakše ranjenih"). Do 28. jula u Žepu je iz Srebrenice pristiglo još 500 ljudi. Izvjestan broj učesnika mješovite kolone je stradao na razne načine, kao što su: ranjavanje, pojedinačna samoubistva, utapanja u rijeci Drini prilikom pokušaja prelaska u Srbiju, iscrpljenost i dr.[242]

13. jula 1995. godine „od devet sati ujutro pa do kasnih popodnevnih sati u Zemljoradničku zadrugu u Kravici su pristizali autobusi sa zarobljenim muslimanima, kojih je bilo oko hiljadu... Čitavu noć čuli su se jauci iz hangara. U Zadruzi su bili i na zarobljenike pucali specijalci Ljubiše Borovčanina iz Skelana i vojnici pod komandom Arkana s Pala...iz šume je došlo desetak civila i predalo se vojnicima u Zadruzi...cijele noći čulo se pucanje iz tenka i prage po šumi iz koje su se čuli jauci. Vojnici su preživjele pozivali da izađu van. Iz hangara je izašlo oko 100 Bošnjaka i sjeli su ispred. Jedan vojnik je pitao ima li neko nešto reći, na što je neko od zarobljenika upitao kada će doći cisterna s vodom. Tada je vojnik rekao: „Pali!", i ponovo je počelo. Vojnici su sutradan „ovjeravali" ubijene muslimane pucajući iz blizine."

„Nakon puščanih i mitraljeskih rafala, nekoliko minuta su bacali bombe na hangar i onda je nastala tišina da se ni ptica nije mogla čuti... Dan poslije došlo je 17 komunalaca sa cisternom, utovarivačem i dva velika kamiona kojima su odvezeni pobijeni zarobljenici. Čistili su zadrugu puna dva dana.

U petak, 14. jula, neki su vojnici doveli u zadrugu desetak zarobljenika, naredili im da legnu i pucali im u potiljak.

---

242 Izvještaj Komisije za Srebrenicu; http://www.srebrenica-mappinggenocide.com /files/SMG-bh-doc- svjedocanstva-22.pdf

Masovno strijeljanje zatočenih Bošnjaka na najbrutalniji način u skladištu Zemljoradničke zadruge u Kravici izvršili su pripadnici Drugog voda Prve čete Centra za obuku Jahorina, pri MUP-u RS: Božidar Kuvelja,

„... u fiskulturnoj sali u Orahovcu bili su zatočeni Bošnjaci, a oko škole stajali su srpski vojnici i vojni policajci. Sa njima i dvojica oficira Sreten Milošević i Drago Nikolić. Iz sale je jedne prilike izvedeno oko 25 zarobljenih Bošnjaka koji su „utovareni" u kamion.

Sa svojim kombijem svjedok je, kako mu je naređeno, pratio kamion i na stratištu kraj pruge bio je očevidac prizora od kojeg je zavladao muk i u streljačkom stroju".

Iz gomile leševa Bošnjaka, koji su u turama „dovoženi i strijeljani čitav dan", izronila je figura dječaka od pet-šest godina.

Uputio se ka vojnicima iz streljačkog stroja koji su, zapanjeni tim prizorom, spustili oružje. Dječak je bio krvav i izgubljen, a oficir. kojeg je svjedok opisao kao visokog čovjeka s brkovima i činom potpukovnika ili pukovnika, okrenuo se skamenjenim vojnicima i kratko rekao: „Šta čekate, završite s njim!" Vojnici su to odbili, opisao je svjedok, nakon čega je uslijedilo naređnje da se dječak strijelja „sa sljedećom turom zarobljenika". Svjedok je predložio da on poveze preplašenog dječaka i umjesto nazad u školu u Orahovac, odvezao ga je u bolnicu u Zvorniku, gdje mu je ukazana ljekarska pomoć.

Više od hiljadu zarobljenika, koji su nakon pada Srebrenice zarobljeni u zoni Konjević Polja i Bratunca, najprije su dovezeni u zgradu Osnovne škole u Petkovcima, da bi 14. i 15. jula, u organizaciji 6. pješadijskog bataljona, kamionima bili prevoženi na lokalitet brane crvenog mulja, gdje su strijeljani... Prema dokumentima Haškog tribunala, postoji više dokaza o odgovornosti komande 6. pješadijskog bataljona Zvorničke brigade za zločin u Petkovcima i Đulićima.[243]

Na lokalitetu Godinjske Bare kod Trnova, na vikendici Hasana Zvizdića, 17. jula 1995. godine izvršeno je strijeljanje šest zatočenika iz Srebrenice: Safeta Fejzića, Sidika Salkića, Azmira Alispahića, Smaila Ibrahimovića, Dine Salihovića i Juse Delića. Strijeljanje su izvršili pripadnici jedinice „Škorpioni". Odgovornima za ovaj zločin se smatraju: Slobodan Medić, Pero Petrašević, Aleksandar Medić, Aleksandar Vukov i Branislav Medić. Osim ove šestorke „Škorpioni" su istog dana ubili još najmanje 12 civila Bošnjaka na istom mjestu.[244]

243 „Dnevni avaz", „Stanišić i Milošević organizirali i nadzirali strijeljanja u Đulićima", 22. 6. 2012., str. 11

244 „Oslobođenje", 31. 3. 2007. „Zavjet šutnje zloglasnih „Škorpiona", str. 5

„... pravi krivci za masakr u Srebrenici nisu „jadni vojnici na terenu ni Ujedinjeni narodi, nego lideri Zapada koji su odlučili da ne zaštite sigurne zone". Dnevnik „The Independent" piše da su Srebrenicu izdali izaslanik UN-a Jasuši Akaši i zapovjednik UNPROFOR-a genaral Bernar Žanvije, jer nisu odobrili zračne udare na položaje vojske bosanskih Srba, što je izazvalo bijes britanskog zapovjednika u BiH Ruperta Smita.[245]

U maju 1996. godine, deset mjeseci nakon okupacije Srebrenice, sedmorica preživjelih Bošnjaka: Samir Avdić, Nedžad Hasić, Behudin Husić, Ahmo Flarbaš, Vahdet Avdić, Enver Harbaš i Muharem Hasić, odlučili su da se predaju pripadnicima UNPROFOR-a u blizini Zvornika. Izjavili su da su živjeli u šumama i napuštenim područjima u podrinjskim selima od jula 1995. godine. Međunarodni vojnici su ih predali srpskoj policiji u Zvorniku. Zatvoreni su i optuženi za ubistva srpskih drvosječa i jednog njihovog saputnika iz grupe Muniba Mustafića. Nakon višegodišnjeg suđenja u montiranom procesu[246], presuda i žalbi, dospjeli su na slobodu.

Međunarodni sud pravde u Hagu je u sporu „BiH protiv Srbije i Crne Gore" izrekao najtežu presudu protiv jedne države u šezdesetogodišnjoj historiji postojanja najvišeg pravosudnog organa UN-a.

U presudi je Srbija proglašena krivom jer nije učinila ništa da bi spriječila genocid u Srebrenici i jer nije kaznila, odnosno izručila Haškom tribunalu optužene za taj zločin. Proglašena je odgovornom i za kontinuirano kršenje Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida od 1995. godine do danas, zbog odbijanja da Tribunalu izruči optužene za genocid, na čelu sa Ratkom Mladićem.

Presuda se u velikoj mjeri zasniva iz presuda Haškog tribunala. Proglašavajući Radislava Krstića krivim za pomaganje i podržavanje genocida, Žalbeno vijeće Tribunala je kao izvršioce genocida u Srebrenici navelo „snage bosanskih Srba".

Međunarodni sud pravde precizniji je u identifikaciji: izvršilac genocida je Vojska RS pod komandom njenog Glavnog štaba koji je imao specifičnu „genocidnu namjeru."[247]

Apelaciono vijeće Haškog tribunala proglasilo je petoricu bivših oficira Vojske Republike Srpske krivim za genocid i druge zločine počinjene u julu 1995.

245 „Dnevni avaz", „Je li iz Srebrenice izvučena pouka", 7. 12. 2006., str, 12

246 „Dnevni avaz", „Izbjegao smrt u Srebrenici, sad ga SAD vraćaju u RS", str. 12.

247 „Dnevni avaz", „Da li je rasplet 14-godišnjeg spora bio preuranjen za BiH", 28. 2. 2007., str. 13.

u Srebrenici. Odbacujući većinu žalbi na prvostepenu presudu iz 2010., Tribunal je osudio Vujadina Popovića i Ljubišu Bearu na doživotne kazne zatvora za genocid, a Dragu Nikolića na 35 godina za pomaganje pri činjenju genocida. Presudom je Vinko Pandurević osuđen na 13, a Radivoje Miletić na 18 godina zatvora za zločine protiv čovječnosti.

Popović je bio načelnik za bezbjednost Drinskog korpusa VRS, Nikolić oficir za bezbjednost Zvorničke brigade VRS, a Beara je istu dužnost obavljao u Glavnom štabu VRS. Pandurević je bivši komandant Zvorničke brigade VRS, a Miletić pomoćnik komandanta VRS Ratka Mladića. Sva petorica su proglašeni krivim za zločine počinjene u julu 1995. godine u Srebrenici i Žepi, kada su srpske snage napale zaštićenu enklavu UN-a, pogubile više hiljada bošnjačkih muškaraca, a protjerale žene, djecu i starije.[248]

Raspravno vijeće Haškog suda osudilo je generala Vojske Republike Srpske Zdravka Tolimira, na doživotan zatvor zbog učešća u genocidu u Srebrenici. On je kao bivši pomoćnik Ratka Mladića za obavještajno-sigurnosne poslove u Glavnom štabu VRS-a osuđen kao pripadnik udruženog zločinačkog poduhvata sa ciljem trajnog uklanjanja bošnjačkog stanovništva iz Srebrenice i Žepe. To je prema presudi postignuto u srpnju 1995. godine ubojstvom preko 7.000 muškaraca i prinudnim preseljenjem desetina tisuća žena i djece iz spomenutih Zaštićenih zona.[249]

„Morate staviti stvari u povijesni kontekst. Nepuni mjesec prije Krajine dogodila se Srebrenica. Razmjeri tog pokolja postali su nam jasni negdje oko 25. jula, a u isto vrijeme naši ljudi na terenu, kao i hrvatski dužnosnici, uvjeravali su me da su Mladić i Martić krenuli na Bihać. Da je Bihać pao, to bi bilo mnogo gore od Srebrenice, objašnjava Galbrajt i tvrdi da je pred njim bio težak izbor: „Hoćemo li dopustiti da se dogodi još jedna Srebrenica ili Hrvatima dopustiti da napadnu Krajinu?"

Evo sad vam kažem, da Ratko Mladić, taj brutalni koljač, taj bezobzirni ubica, da on nije naredio Srebrenicu, mi (SAD) ne bismo dopustili pad Krajine. Ne bismo dali zeleno svjetlo Hrvatima za operaciju „Oluja".[250]

---

248 Oslobođenje, 1. 1. 2015. Pravomoćna presuda za zločine u Srebrenici: Popoviću i Beari doživotni zatvor, str. 6

249 https://www.slobodnaevropa.Org/a/presuda-tolimiru-za-srebrenicu/24795761.html

250 Bivši američki ambasador u Zagrebu Piter Galbrajt u intervjuu kojo je objavio beogradski časopis „Nedeljnik"

„Postoji dokaz kako su Slobodan Milošević, Ratko Mladić i Radovan Karadžić organizirali napad na Srebrenicu i da su za to znali i međunarodni zvaničnici, ali nisu ništa govorili, niti uradili da spriječe „pokolj velikih razmjera".[251] „Zaštićene zone UN-a Srebrenica i Žepa predate su srpskom agresoru u ljeto 1995. Kao dio „dila" nekih predstavnika međunarodne zajednice i Slobodana Miloševića, kategoričan je nekadašnji ministar vanjskih poslova i ambasador pri UN-u Muhamed Šaćirbegović. [252]

Žepa je odolijevala najezdi srpskih okupatora pod komandom Ratka Mladića do 26. jula 1995. godine. Tog dana počela je evakuacija žena i djece, dok su ubijene desetine muškaraca i civila u ovom napadu. Oko 800 zatočenika završilo je u srbijanskom logoru Šljivovica u općini Čajetina i Mitrovo Polje u Aleksandrovcu. Napadi na Žepu su počeli 10. jula, ali su branitelji pod komandom Avde Palića odlijevali do 26. jula. Zarobljen je i ubijen na kukavički način podmuklo komandant žepe Avdo Palić.

U genocidu u Srebrenici ubijene su 8.372 žrtve. Međunarodni crveni križ je utvrdio ovaj broj na osnovu izjava porodica žrtava, iako predstavnici udruženje porodica ubijenih i nestalih operišu sa podatkom da je u Srebrenici u toku rata od 1992. godine ubijeno ili zbog nehumanih uslova života umrlo 10.701 Bošnjak.

„Ljudi koji pokušavaju poreći genocid u Srebrenici, svojim riječima sami sebe marginaliziraju. Veoma je važno, i to trebaju znati svi u Bosni i Hercegovini, da niko na cijelom svijetu, koje pogledao činjenice, nema ni najmanju sumnju o tome šta se dogodilo u julu 1995, o tome šta je vojska bosanskih srba počinila Bošnjacima u Srebrenici. Nekoliko politiziranih, ideoloških glasova ne bi trebalo nikome skrenuti pozornost sa činjenica koje dokazuju da je u Srebrenici počinjen genocid."[253]

Na Popisu stanovništva u BiH 2013. godine u gradu Srebrenici je bilo ukupno 13,409 stanovnika, od tog broja su Bošnjaci 7.248 (54,1%), Srbi 6.028 (45,0%), Hrvati 16 (0,1%) i ostali 117 (0,9%).

---

251 Iz intervjua Karle Del Ponte beogradskom nedjeljniku NIN, (Dnevni avaz, 9. 12. 2006., str. 12)

252 „Dnevni avaz" 8.11. 2006., str 12, „Srebrenica i Žepa predate su da bi se udovoljilo Miloševiću"

253 Samantha Power, ambasadorica SAD-a pri UN-u, intervju „Oslobođenje, 27. 6. 2015.

POGLAVLJE III

POLITIČKO-VOJNO ORGANIZIRANJE ODBRANE TUZLE

KONTINUITET VELIKOSRPSKIH PLANOVA KOJIMA SE NEGIRA BOSNA I HERCEGOVINA KAO DRŽAVA I BOŠNJACI KAO NAROD

Od pada Bosne pod Osmansko carstvo 1463. godine, Bosna je bila zemlja o čijoj su sudbini u više navrata odluke donosili drugi. Smještena na prostoru na kome se ukrštaju različiti interesi, ona je vrlo rano postala područje prema kome ispoljavaju interes ne samo njeni susjedi, nego i pojedine velike evropske sile. Kako je rješavana sudbina Bosne i Hercegovine akademik Enver Redžić kaže sljedeće:

“U toku posljednjih 110 godina Evropa je tri puta krojila sudbinu Bosne: 1878. evropske sile u Berlinu predale su Bosnu na okupacionu upravu Austro-Ugarskoj monarhiji (da bi spriječile uspostavljanje velikosrpske hegemonije, odnosno da bi balkanski prostor stavile pod u AUM); drugi put je to Evropa učinila 1918. u Versaju, kada je u ‘ obliku SHS monarhije prihvatila i legalizovala velikosrpsku hegemoniju; treći put je to učinila u Moskvi (1944) kada je na sastanku Čerčil-Stanjin dogovorena fifti-fifti podjela uticajnih sfera u Jugoslaviji (Istok-Zapad).

Istočnoj sferi uticaja pripala je Bosna. Nijedanput u proteklih 110 godina u evropskim centrima mirovnih odluka nije mogao da se čuje glas Bosne, iako se svaki put o njoj radilo i odlučivalo”.

Interesiranje o prošlosti Bosne starijeg je datuma. Među historičarima i političarima vodi se više od 250 godina polemika o tome čija je Bosna. Svojatanje Bosne ispoljava se na više načina. Dok oni iz Srbije tvrde da je Bosna oduvijek bila srpska zemlja, njihovi oponenti iz Hrvatske to negiraju, ističući daje Bosna hrvatska zemlja. U 19. stoljeću Vuk Stefanović Karadžić (1777-1864) ubraja u Srbe, bez obzira na vjeru, sve one koji govore štokavskim narječjem. On smatra da srpski narod ne čine ne samo pravoslavci, nego i katolici i muslimani koje naziva Srbima.

U pogledu muslimana on ističe da će prosvjeta učiniti da Srbi-muslimani shvate da oni “nijesu Turci nego Srbi”. U doba ustavobraniteljskoga režima u Srbiji (1842-1858) posebna pažnja se poklanja definiranju srpske nacionalne poli-

tike. Vodeća ličnost koja tu politiku definira i razrađuje je Ilija Garašanin, dugogodišnji ministar unutrašnjih poslova Kneževine Srbije. U tajnom dokumentu NAČERTANIJE (1844) on smatra da srpska država treba da se širi na sva područja na kojima žive Srbi, a granice tog područja su granice srpskoga jezika. Tako proširena srpska država treba da bude nastavljač Dušanovog carstva, koje su u 14. stoljeću Turci razorili.

Jugoslovenska država između dva svjetska rata bila je opterećena mnogim socijalnim, nacionalnim i političkim protivrječnostima. [254]

Negiranjem nacionalnih prava drugih naroda, velikosrpska buržoazija nastoji putem hegemonije da odnose u državi uredi po svojoj mjeri, što drugi građanski nacionalni pokreti, naročito Hrvata i Slovenaca, ne prihvataju. Oni traže podjelu vlasti i zaštitu svojih ekonomskih interesa. Kada je sklopljen sporazum Cvetković-Maček, 26. avgusta 1939. g. Srpski kulturni klub, koji je osnovan 1937. godine kao predstavnik srpskih građanskih krugova, povodom osnivanja Banovine Hrvatske stvara svoj projekt za osnivanje "Srpske zemlje". U članu 1. ovog projekta bilo je predviđeno da se "Banovine: Vrbaska, Drinska, Dunavska, Zetska, Moravska i Vardarska spajaju u jedno, pod zajedničkim imenom - Srpske zemlje, čije je sjedište u Skoplju".

Na čelu ovoga Kluba bio je Slobodan Jovanović, istaknuti građanski pravnik, historičar i profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, koji je u toku Drugoga svjetskog rata bio predsjednik emigrantske vlade u Londonu i jedan od najdosljednijih pomagača Draže Mihailovića.

Na bazi ovoga i drugih velikosrpskih shvatanja četnički pokret Draže Mihailovića definiše svoj projekt o granicama, društvenom uređenju i srpskoj politici Velike Srbije u obnovljenoj Jugoslaviji poslije Drugoga svjetskog rata. U projektu "Homogena Srbija", koji je 30. juna 1941. g. objavio Stevan Moljević, između ostalog, piše slijedeće: "Stoga se Srbima nameće prva i osnovna dužnost da stvore i organizuju Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive..."

Ovaj projekt dopunjen je, septembra 1941. g. četničkim programom u kome, pored ostalog, piše slijedeće:

"Pripremiti se da bi u danima sloma mogli izvršiti akcije... b) omeđiti "defakto" srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;

v) posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjavanje svežim srpskim elementom;

---

254 Enver Redžić, Bosna je čudo od istorije, Oslobođenje, 8-15. XII 1994, str. 16. i 17.

g) izgraditi plan za čišćenje i pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice;

d) da u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje Muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi..[255]

U instrukciji koju je 20. decembra 1941. g. uputio komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori i komandantu Limsko-četničkih odreda Đorđiju Lašiću i kapetanu Pavlu Đurišiću, Draža Mihailović piše sljedeće:

"2) Stvoriti Veliku Jugoslaviju i u njoj Veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije - Crne Gore - Bosne i Hercegovine - Srema, Banata i Bačke.

Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata.

Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne gore kao Srbije i Slovenije, čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa..." [256]

Stevan Moljević u pismu Dragiši Vasiću, glavnom političkom savjetniku Draže Mihailovića, piše februara 1942. g. slijedeće:

"Što se tiče našeg unutrašnjeg pitanja, razgraničenje sa Hrvatima tu držimo da treba odmah, čim se ukaže prilika, prikupiti sve snage i stvoriti svršen čin:

- zaposesti na karti označenu teritoriju,

- očistiti je pre nego li se iko pribere.

Zaposedanje bi se, mislimo, moglo izvesti samo tako ako bi se jakim odredima zaposela glavna čvorišta i to:

Osijek, Vinkovci, Slav. Brod, Sunja, Karlovac, Knin i Šibenik, te Mostar i Metković, a onda iznutra pristupiti čišćenju zemlje od svih nesrpskih elemenata." [257]

Iz svega što je navedeno, jasno se vidi na koji je način četnički pokret Draže Mihailovića planirao da ostvari projekt stvaranja Velike Srbije. Osvajanje tuđih teritorija, zasnovano na zločinima nad drugim narodima, a naročito nad Muslimanima koje namjeravaju istrijebiti i vraćanje starog društveno-ekonomskoga sistema u kome će velikosrpski krugovi imati cjelokupnu vlast, osnovne su karakteristike četničkoga pokreta u toku Drugoga svjetskog rata. Ako se pažljivo analiziraju stavovi i prakse četničkoga pokreta iz ovoga doba, sa onim što se čini i nastoji ostvariti agresijom na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. g. vrlo lahko

---

[255] Prema: Vladimir Dedijer i Anton Miletić, Genocid nad Muslimanima, Svjetlost, Sarajevo, str. 25.

[256] Isto, str. 25.

[257] Isto, str. 26.

će se uočiti da su ciljevi i sredstva kojima se to želi postići isti i da suštinske razlike tu nema.

Srpsko rukovodstvo na čelu sa Slobodanom Miloševićem prihvatilo je Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti iz 1986. godine, kao svoj nacionalni program. U njemu se osim mržnje, pored ostalog, zagovara srpski nacionalizam separatističkog vida. U Srbiji se razvija i jača nacionalistički totalitarizam koji ima cilj da stvori, ne birajući sredstva, Veliku Srbiju.

Analizirajući stanje koje je u Jugoslaviji postojalo prije agresije na Bosnu i Hercegovinu ili u vrijeme njenog raspada Nijaz Duraković, u knjizi Proklestvo Muslimana, piše, između ostalog, slijedeće:

„"U tom sklopu sve ofanzivnije se plasiraju teze o potrebi "nacionalnog pomirenja", izjednačavaju se snage koje su se borile za oslobođenje zemlje i protiv fašizma sa onima protiv kojih su se borile, što dovodi do ubrzane rehabilitacije četništva, nedićevaca i ostalih fašističkih kolaboranata. Posebna politička uloga dodjeljuje se Pravoslavnoj crkvi, koja kao 'majka i spasiteljica srpstva' ima za cilj da nacionalno homogenizira srpski narod. Problem iseljavanja Srba s Kosova i probuđeni albanski nacionalizam služe kao idealan povod za 'zbijanje nacionalnih redova', afirmaciju kosovskog mita, sve u duhu pompeznog svetosavlja, veličanja stare junačke i ratničke tradicije, jeftine epike i 'guslarskog duha' koji sve rezolutnije traži odmazdu i osvetu. Masovne procesije, nosanje mošti Kneza Lazara širom zemlje, osvjećenje pojedinih crkava i stratišta Srba iz drugog sv. rata, neviđena medijska pompa koja ih prati, te nezapamćeno glorificiranje novoga vožda i moćnog nacionalnog maga Slobodana Miloševića, postupno Srbiju dovode u stanje kolektivne nacionalne euforije u kojoj se sve više brišu klasno-socijalne, ideološke i političke razlike, gdje se svi utrkuju da daju svoj doprinos afirmaciji velike majke Nacije. To je idealan teren za postupnu fašizaciju zemlje i zavođenje totalitarne diktature."

Devetog januara 1992. godine počela je sa djelovanjem ideja Svi Srbi u jednoj državi, koja je dovela do genocida i masovnih zločina počinjenih širom Bosne i Hercegovine. Tada je takozvana Skupština srpskog naroda proglasila takozvanu Srpsku Republiku Bosnu i Hercegovinu sa 70 opština među kojima je i opština Tuzla. Paradržavna tvorevina je na nelegalan i nelegitiman način kršeći ustavno-pravni sistem, teritorijalnu cjelovitost i jedinstvo Republike Bosne i Hercegovine, ignorišući i ugrožavajući ličnu i imovinsku sigurnost svih njenih građana, kazao je Akademik Smail Čekić [258].

---

[258] Dnevni Avaz, 10. januar 2017. god. str. 12.

Deveti januar je dan kada su predstavnici Srpskog naroda pod maskom borbe za Jugoslaviju, planirali genocid, združeno započeli i izvršili genocid nad nesrpskim stanovništvom, posebno bošnjačkim. 2.750 godina zatvora presuđeno je pripadnicima Vojske i policije Republike Srpske za zločine protiv čovječnosti i genocid, kao i 9 doživotnih robija.

Skupština Srpske Republike BiH 12. maja 1992. godine u Banja Luci je donijela Odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH. Strateški ciljevi su:

1. Državno razgraničenje od druge dvije nacionalne zajednice u BiH;
2. Uspostava koridora između Semberije i Krajine;
3. Uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, odnosno eliminisanje rijeke Drine kao granice između srpskih država;
4. Uspostavljanje granica na rijekama Uni i Neretvi
5. Podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo
6. Uspostavljanje efektivne državne vlasti u oba dela
7. Na kraju izlaz Republike Srpske na more.

Odluka je objavljena u Službenom glasniku Republike Srpske BiH, Banja Luka, 26. novembar 1993. godine.

Kao opravdanje za agresiju, uzeta je činjenica osamostaljenja, što je protumačeno kao napad na ustavno stanje u SFRJ i razlog otvorenog oružanog napada kombiniranim sa unutrašnjom pobunom zato pripremljenih snaga. To je ideološka i politička geneza rata i agresije. Izvode se vojne vježbe i demonstrira vojna moć JNA. „Radi o stvaranju tehničkih uvjeta za izvođenje masovnih vojnih operacija preko rijeke Drine, prema muslimanskom srcu Bosne i Hercegovine, a to je tuzlanski kraj ili Sjeveroistočna Bosna, gdje je bila najveća koncentracija stanovnika muslimanske vjere. Koja je i danas, i to na najgrozniji način, putem genocida, uništena i cijeli jedan kraj, sa nizom općina u kojima su Muslimani imali apsolutnu većinu stanovništva, kao što su Višegrad, Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik je etnički očišćen i raseljen da bi se načinio homogen Srpski kraj".[259]

Rezolucijom 757 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija od 31. maja 1992. godine uvedene su sankcije za SR Jugoslaviju, zbog njenog aktivnog učešća i otvorene umiješanosti u agresiju na Republiku BiH.

Konferencija o miru u Bosni i Hercegovini, održana u Londonu 20. avgusta 1992. godine je konstatovala da se u Bosni i Hercegovini radi o agresiji i geno-

[259] Muhamed Filopović – Nijaz Duraković, Tragedija Bosne, Sarajevo 2002. str. 75.

cidu, kada je naložila da se agresija zaustavi i da se stanje stvari vrati kako je bilo prije početka rata.

Sud u Hagu nije mogao osuditi Srbiju za genocid i agresiju, jer bi se postavilo pitanje uloge međunarodne zajednice, zašto nije branila međunarodno priznatu državu? Zašto nepravedni embargo za nabavku naoružanja za odbranu međunarodno priznate države?

To su bila mjesta istrebljenja, mučenja, ubijanja, silovanja i doslovno „koncentracije" koja je prethodila prisilnoj deportaciji ljudi, i to primarno na nacionalnom principu. Napokon, tokom bosanskog rata upravo su britanski Foregin Office, CIA, UN i velike sile, bili ti koji su se najenergičnije protivili bilo kakvom pokušaju da se zaustavi trajući genocid, koji je bio hrabren od strane njih i njihovih saveznika u visokoj politici, da bi trajao tri krvave godine 1992. do masakra u Srebrenici 1995. godine.[260] Avgusta 1995. godine, nakon genocida u Srebrenici, NATO je bombardovao srpske snage i položaje u Bosni i Hercegovini. Prvi put u historiji modernih država, Srbija je presuđena za nesprečavanje genocida

Karadžić je bio arhitekt zločinačke politike i komandant snaga koje su tu politiku provodile. Karadžić je bio centralna figura udruženog zloči-načkog poduhvata sa ciljem nasilnog trajnog, uklanjanja bosanskih Muslimana i Hrvata sa velikih dijelova teritorije Bosne i Hercegovine, kako bi se na tim prostorima uspostavila čista srpska država.[261]

Dejtonski mirovni sporazum je podijelio Republiku Bosnu i Hercegovinu, i ozakonio etničko čišćenje. Politike podjele u Bosni i Hercegovini doživjele su politički uspjeh. Bosna i Hercegovina je podijeljeno društvo. Bosna nije onakva za kakvu smo se na referendumu prvog marta 1992. godine izjasnili – glasali, pa i za kakvu smo se borili u ratu 1992-1995. godine bar u Tuzli i njenoj regiji. Ishod rata je takav kako je neko drugi htio - upravo kao i do sada, zadnjih 130 godina. Mir je donijela vojna intervencija, NATO - bombardovanje, a ne Dejton.

PODJELA BOSNE I PLANOVI RAM I DRINA

Pregovori između Miloševića i Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine održani su u Karađorđevu 24. marta 1991. godine. To se čini u vrijeme pos-

260 Ed Vulliamy, The Observer novinar koji je svijetu razotkrio užase koncentracionih logora Omarska i Keraterm.

261 Tužilac Alan Tigar (Tieger) Tribunal, Dani 30. 10. 2009. god. str. 10.

tojanja jugoslavenske države od koje se još nisu razišle njene republike. Ratovi koji će se iza toga voditi vođeni su za proširenje teritorija Srbije i Hrvatske, za nacionalno "homogenu Veliku Srbiju" i "homogenu Veliku Hrvatsku".

U listu "Monitor" iz Podgorice, objavljen je 28. marta 1997. godine, intervju Stipe Mesića, u kome on, između ostalog, kaže sljedeće:

"Razgovarajući sa Borom Jovićem i Miloševićem, ja sam shvatio da njih Srbi u Hrvatskoj ne interesuju. Kako ja procjenjujem ratovi se uvijek vode za hranu i energiju, a pošto se to nalazi na jednom prostoru, ratovi se vode za prostor, a ne za ljude. Nikada Miloševića nisu interesovali Srbi, to je pokazao poslije 'Bljeska' i 'Oluje', kad nije ni prstom maknuo da bi zaštitio one koje je poslao u samoubilački rat. Kad su mi rekli da njih Srbi ne interesuju nego Bosna, ja sam Bori rekao: neka se bosanski problem internacionalizira bez rata, neka se rješava za zelenim stolom, ali da izbjegnemo rat. Pitao sam Boru da li se on i Milošević slažu da se sjedne za stol, a s tim se složio i Tuđman. Nakon jedno 15 dana sastao se hrvatski vrh i Tuđman je rekao da je dogovorio sastanak, razgovor u četiri oka, sa Miloševićem u Karađorđevu. Budući da mi nemamo baš sjajna iskustva sa Karađorđevom, jer smo mnogi nakon one sjednice u Karađorđevu 1971. godine imali i te kako teške posljedice, ja sam mu prigovorio: 'Pa, kud baš Karađorđevo.' No, Tuđman je rekao da nije važno gdje se sastajemo, važno je da izbjegnemo rat i da vidimo šta oni žele. Po povratku iz Karađorđeva, Tuđman je rekao da je sa Miloševićem dogovorio da će Hrvatska dobiti banovinske granice na račun BiH, a Milošević je rekao: 'Franjo, uzmi još i Cazin, Kladušu i Bihać, to je takozvana turska Hrvatska, a to Srbiji ne treba.' Sada se vidi zašto je Tuđman kasnije igrao na kartu Fikreta Abdića, a zašto je Milošević sve ovo radio u Bosni".[262]

A šta je Tuđman stvarno želio može se vidjeti iz njegovog intervjua listu "Slobodna Dalmacija", objavljenog 31. 12. 1991. - 1. 1. 1992. godine. U njemu Tuđman, između ostalog, kaže sljedeće:

"Spremnost za razgraničenje značila bi da možda nije neizbježan rat u Bosni i Hercegovini... možda je moguće postići sporazum kao 1939. godine (Cvetković-Maček), ali još povoljnije. Srbija bi dobila 'svoje' na ovoj strani Drine, a ujedno bi se Hrvatskoj priključilo njezine krajeve, jer je sadašnji hrvatski perec (kifla) neprirodan. U hrvatskom je interesu da se taj problem riješi na naravan način, na način kako je bila riješena banovina. Pri tome bi mogao ostati dio

262 Miloš Minić, Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine, Svjedočenje Stipe Mesića, Sarajevo, 1998, str. 79

'zemljice Bosne', gdje bi Muslimani imali većinu, ta država Bosna bi mogla biti tampon između Hrvatske i Srbije i time bi ujedno nestala kolonijalna tvorevina Bosna i Hercegovine."

Sve se promijenilo nakon dogovora u Karađorđevu, 83% Hrvata živjelo je u Bosni a svega 17% u Hercegovini. 600.000 Hrvata koji su živjeli u miješanim sredinama u odnosu na 200.000 Hrvata Hercegovine. Bivši Titov general Franjo Tuđman je žrtvovao interese većinskog hrvatskog populusa, tako da je svaki 4 stanovnik otišao ne svojom voljom sa svojih ognjišta, zato što "Herceg Bosna" bila Franjina opsesija i što je Tuđman povijesno stavio ispred državničkog i uz znak zahvalnosti Šušku i drugima za dolazak na vlast. ..."Miješanje gospodina Tuđmana prevršila su mjeru. Miješanje u naše unutrašnje odnose, pod izgovorom zaštite interesa hrvatskog naroda. A kao što se vidi, ta politika je najštetnija upravo za hrvatski narod, jer hrvatski narod prije tog direktnog i brutalnog miješanja nije imao nikakvih problema u Bosni i Hercegovini. Problemi su nastali nakon toga. Došlo je do radikalizacije u Hrvatskom vijeću odbrane do otvorene saradnje sa četnicima na planu razbijanja Bosne i Hercegovine, za šta se gospodin Tuđman zdušno zalaže već odavno."[263] Najveći uspjeh Miloševićeve politike bio je sukob između Bošnjaka i Hrvata u kojem su se dvije žrtve međusobno obračunale, iako do tada su bile zajedno, svedoči o agresiji Srbije i Crne Gore na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.[264]" Herceg Bosna" u početku agresije je bila kao odbrana hrvatskog naroda s obzirom da nije funkcionirala centralna vlast.

Ali kada se počela stvarati paradržava - paradržava hrvatskog naroda, počinje zlo. Zločinci su bili u funkciji političkih ciljeva, ubitstava, terora, etničkog čišćenje, silovanje, paljevina, rušenje vjerskih objekata, uništenju svega u temelju da bi se uzeo prostor, odnosno teritorij. Da bi se stvorila paradržavna tvorevina "Herceg Bosna" eskluzivna država Hrvata. Guverner "Herceg Bosne" je bio Gojko Šušak, zagovornik otcjepljenja zapadne Hercegovine i pripajanje Republici Hrvatskoj. Oko 25 hiljada ljudi je prošlo kroz logore "Herceg-Bosne" koja je bila stroj za etničko čišćenje. Logor Dretelj je bio pakao, tako kažu logoraši svjedoci, tortura u tom logoru. "Hajd što ne daju hranu, ne daju vodu a vrućina nepodnošljiva".

Ljudi su (Bošnjaci) sistematski uništavani. Ljudi su mučeni i ubijani. Hrvatska zajednica "Herceg Bosna" formirana je u novembru 1991. godine a 23. 8. 1993.

---

263 Alija Izetbegović: Ja izdati ne znam, str. 60., Ljiljan, Sarajevo, 1996. god.

264 Stjepan Kljujić.

godine proglašena je "Hrvatskom Republikom Herceg Bosnom", a Mate Boban, predsjednikom "Herceg Bosne". Ukinuta je Vašingtonskim sporazumom 1994. godine.

O nekim neposrednim posljedicama pregovora između Miloševića i Tuđmana, Hasan Efendić kaže:

"Rezultat pregovora između Tuđmana i Miloševića je predaja četnicima teritorija Bosanskog Broda, Dervente i Odžaka. Bio sam u Slavonskom Brodu na dan povlačenja jedinica iz Bosanskog Broda (preko čijeg je područja išao koridor kroz Posavinu kojim je vršeno snabdijevanje Bosanske krajine i Kninske krajine iz Srbije). Svi časnici i vojnici bili su svjesni da se radilo o predaji teritorije, jer im je naređeno povlačenje a da uopšte nisu bili napadnuti. Pošto sam držao sastanak sa jedinicama HVO i TO BiH morao sam da izmišljam odgovore na njihova pitanja zašto i ko je naredio povlačenje i napuštanje već osvojenih teritorija. Na ovim prostorima skupa su se borile postrojbe HVO i jedinice TO BiH.[265] Po izvlačenju u Slavonski Brod jedinice i pojedini pripadnici TO BiH koji nisu htjeli da pristupe hrvatskoj vojsci ili HVO bili su razoružani. Četnici mogu da zahvale Tuđmanu za koridor kroz Posavinu preko kojeg je vršeno snabdijevanje Bosanske i Kninske krajine iz Srbije. Prema pričanju vojnika HVO koji su bili na položajima na koridoru, morali su plaćati po 7 DM za svaki ispaljeni metak u pravcu koridora. Tako su bojovnici HVO uspješno čuvali koridor od sebe samih."[266]

U uzrocima za vođenje rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Miloš Minić piše:

"Moje je, pak, mišljenje, na osnovu mnogobrojnih činjenica, uključujući informacije koje sam uneo u ovu moju zabelešku o razgovorima Milošević-Tuđman u Karađorđevu marta 1991, da se rat u Hrvatskoj vodio za 'nove granice' 'smanjene Jugoslavije' ili, tačnije, za nove teritorije i granice 'velike Srbije', a rat u Bosni i Hercegovini za podjelu ove republike između Srbije i Hrvatske, za stvaranje 'velike Srbije' i 'velike Hrvatske' i za nove granice između tako proširenih država Srbije i Hrvatske."[267] "Nismo tražili sankcije Hrvatskoj" jer u njoj postoji jedan proces, postoje demokratske, ali postoje i radikalne snage koje su negdje na ivici fašizma ili bošljevičkog fašizma.

---

265 Pismo komandanta Drugog korpusa ARBiH Željka Kneza upućeno na generala Stipetića Akt br. 01/1060, od 6. septembra 1992. godine.

266 Isto, Efendić, str. 67. i 68.

267 Miloš Minić, n. d. str. 25.

Mi smo željeli da ne učinimo korak koji bi ojačavao te snage koje su negativne."[268]

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, znači Sud Ujedinjenih nacija, potvrdio je prvostepenu presudu o udruženom zločinačkom poduhvatu šestorice funkcionera Herceg-Bosne (Jadranko Prlić, predsjednik Herceg Bosne, kazna 25 godina zatvora; Bruno Stojić, ministar odbrane 20 godina zatvora, Slobodan Praljak, glavno komandujući Hrvatskog vijeća obrane, 20 godina zatvora; Milivoje Petković, 20 godina zatvora; Valentin Ćorić, komandant Vojne policije, Hrvatskog vijeća obrane, 16 godina i Berislav Pušić, Šef komisije za razmjenu zarobljenika, 10 godina) i državnog vrha Hrvatske sa Franjom Tuđmanom na čelu tokom januar 1993 – april 1994. godine rata u Bosni i Hercegovini. Utvrđeno je da je Hrvatska izvršila agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Potvrđeno je da su zločini počinjeni na teritoriji "Herceg-Bosne" bili planirani, uz podršku tadašnje vlasti u Hrvatskoj, da su dijelili iste ciljeve. Karakter rata je ponovo utvrđen, kao i udruženi zločinački poduhvat, u kojem su učestvovale vojne i političke strukture "Herceg Bosne" i Hrvatske s ciljem da podijele Bosnu i Hercegovinu i da se očisti (jedan od naroda u Bosni i Hercegovini – bošnjački narod).

Presudom je utvrđeno ono što se događalo u stvarnosti, preciznije da je tadašnje hrvatsko rukovodstvo sa predsjendikom Franjom Tuđmanom ministrom odbrane Gojkom Šuškom i načelnikom Glavnog stožera Hrvatske vojske Jankom Bobetkom vodilo pogrešnu politiku prema Bosni i Hercegovini.

Šta tačno piše u presudi koja tereti šestorku iz Bosne i Hercegovine i državni vrh Hrvatske? Herceg Bosna je osnovana u vrijeme pada Vukovara, iako je "Herceg Bosna" bila stvorena u kontekstu srpske agresije, ona nije bila samo privremena odbrambena inicijativa. Tuđman je podržao formiranje Hrvatske zajednice "Herceg Bosne" 18. novembra/studenog 1991. godine kao hrvatskog entiteta koji će zaštitit prava Hrvata i braniti „nacionalni i povijesni hrvatski teritorij" inspiriran granicama Banovine. Kako bi se Hrvatska rasteretila od srpske agresije kako je saopćio predsjedavajući Žalbenog vijeća Karmel Adijus, optužnica je obuhvatila period između 1992. i 1994. godine a fokus joj je bio na dešavanjima u osam BH općina[269] i pet koncentracionih logora[270] pod upravom

---

[268] Alija Izetbegović: Ja izdati ne znam, str. 60., Ljiljan, Sarajevo, 1996. god.

[269] Gornjem Vakufu, Prozoru, Varešu, Jablanici, Ljubuškom, Zapadnom Mostaru, Stocu i Čapljini.

[270] Logori Hrvatske Republike Herceg Bosne: Vojno Heliodrom, Dretelj, Gabela, i Ljubuški .

Hrvatskog vijeća obrane. Presuđeno je da je udruženi zločinački poduhvat postojao već od početka 1993 godine. Njegov cilj bio je stvaranje hrvatskog entiteta u Bosni i Hercegovini, čime bi se omogućila reunifikacija[271] hrvatskog naroda. Taj udruženi zločinački poduhvat imao je za svoj zajednički zločinački cilj „dominaciju Hrvata u Hrvatskoj Republici Herceg Bosni putem etničkog čišćenja muslimanskog stanovništva".

Za članove tog poduhvata ustanovljeno je da su kreirali cijeli sistem deportacije muslimanskog stanovništva iz Hrvatske Republike "Herceg Bosne", naveo je Adijus. Također istakao da je Hrvatsko vijeće obrane bilo u potpunosti počinjeno Hrvatskoj vojsci i političkoj vlasti u Zagrebu.

Tek pod međunarodnim pritiskom, Tuđman je odustao od svog plana da proširi granice Hrvatske 21. februara 1994. godine. Hrvatska je imala presudnu kontrolu nad Hrvatskim vijećem obrane ne samo preko časnika Hrvatske vojske, poslanih u Bosnu i Hercegovinu (strana 118 presude) poput Praljka i Petkovića ili Žarka Tolea i Ivana Kapulara.

Osim toga, Hrvatska i Hrvatsko vijeće obrane su zajedno upravljali vojnim operacijama. Članovi udruženog zločinačkog poduhvata dijelili su zajednički cilj, stvaranje etnički čistih hrvatskih teritorija, što se moglo postići protjerivanjem muslimanskog stanovništva i počinjenjem širokog spektra zločina (strana 254 presude).

Ratovi se vode oružjem i uz pomoć drugih oblika djelovanja. Kako je prije početka ratnih dejstava nabavljano oružje za JNA Anto Marković, predsjednik Saveznog izvršnog vijeća, na sjednici od 18. septembra 1991. godine, kaže sljedeće:

"Pri tome, ja moram još reći neke stvari koje traže još da se istraže. Molim vas, 13. 3. 1991. godine je ekipa Jugoslavenske armije, na čelu sa generalom Kadijevićem, otputovala u Moskvu i imala razgovore sa Jazovim (ministar odbrane-prim. autora). O tome ja ništa ne znam, oficijelni krugovi ništa ne znaju, možda netko zna? Trebalo bi znati tko zna. Također, ja moram reći, ja sam to saopćio i generalu Kadijeviću i drugu Aci Mitroviću, kada sam bio u posjeti Moskvi, bio sam pozvan na stranu, sa strane vodećih ljudi Sovjetskog Saveza, i pitan - da li znam da postoji narudžba za ogromnu količinu oružja iz Sovjetskog Saveza. Ja pojma nisam imao. Istina, rečeno je daje isporuka trebala biti u nekoliko godina. Sa mnom je bilo razgovarano da se naruče neki rezervni dijelovi, ali da se naruče novi avioni, da se naruče raketni sistem, da se naruče helikopteri

271 Ponovo iznova ujedinjavati, izjednačiti i sl.

itd. - ja moram reći da sam, na žalost, saznao od mojih ruskih sagovomika. Ja, pored toga, moram kazati i sljedeće: Iz kasete, koju sam preslušao jasno proizlazi, molim vas, jasno proizlazi veza, ja moram upotrijebiti imena, zato što sam ih čuo i glasovi su bili sasvim jasno prepoznati, gdje Slobodan Milošević daje naloge Karadžiću da Karadžić stupi u kontakt sa Uzelcem i kaže - po dogovoru na najvišem vojnom vrhu da se preda oružje i naoruža teritorijalna odbrana Bosanske krajine i da se u realizaciji programa RAM - tako kažu, ja ne znam, to je realizacija programa RAM - to je upotrijebio čovjek koji je vodio taj razgovor, kažu da je to program velike Srbije. Da je u tom smislu vršeno naoružavanje, direktno naoružavanje ljudi koji su se u Hrvatskoj borili na srpskoj strani i naoružavani ljudi u Bosni i Hercegovini. Takođe je snimljen dio razgovora u kojem Karadžić razgovara sa Adžićem direktno. Kazali su mi, ja ne znam, da je JUTEL prikazao snimku aviona iz kojeg se vidi kako se po nalogu ide u određenom sasvim jasnom datom cilju upotrebe.

Htjeli mi ili ne, ako mi hoćemo da damo doprinos razrješavanju naše krize, onda mi moramo, moramo biti svjesni svega onoga što se događa i svjesni toga da, na žalost, JNA sudjeluje u direktnom građanskom ratu i daje direktno se opredijelila za jednu stranu."[272]

Prema planu "RAM" zamišljeno je bilo da zapadna granica Velike Srbije bude linija Karlobag-Karlovac-Virovitica. Bilo je predviđeno da se ovaj plan ostvari udruženim svesrpskim snagama (lokalni naoružani teritorij alci, domaći četnički odredi, četničke skupine iz Srbije i Crne Gore tipa arkanovaca, Belih orlova, šešeljevaca, martićevaca i drugih) uz puno i otvoreno učešće JNA. Da bi se to postiglo, lokalni i srpski teritorijalci izazivali su incidente koji su ostalim srpskim snagama i JNA otvarale mogućnost da se direktno umiješaju i nastave sa progonima, ubijanjima i etničkim čišćenjem određenih prostora od nesrpskog stanovništva. Veće gradove trebalo je opkoliti i izložiti stalnoj artiljerijskoj i snajperskoj vatri sa ciljem da se što više ubije civila i poruši sve ono što u privrednom, stambenom, kulturnom, vjerskom i drugom pogledu predstavlja njihovu prošlost i mogućnost daljeg razvoja.

I prije otpočinjanja borbenih dejstava, planeri i izvođači velikosrpskog plana RAM realizirali su informativnu blokadu, jer su zauzeli mnoge značajne repetitore, pa i repetitor na Majevici – Stolice. Time je krvotok radio i TV mreže bio presječen, da bi se pripreme za agresiju i zločinačke akcije sakrile od svjetske i domaće javnosti. Tako su prvi kolektivni zločini i genocidne radnje nad Musli-

---

272 Stenogram sjednice SIV-a od 18. 9. 1991, Vreme, br. 48, 23. 9. 1991, str. 7. i 8.

manima, počev od Bijeljine preko Zvornika pa do cijelog Podrinja, bili uglavnom predstavljeni tako da je od agresora napravljena žrtva. [273]

Veljko Kadijević u svojoj knjizi „Moje viđenje raspada" ne krije ulogu JNA u agresiji na Republiku BiH kao što to kontinuirano čine predstavnici srpske vlasti. Kadijević piše: „JNA je predstavljala osnovu iz koje su formirane 3 vojske – Vojska SRJ, Vojska Republike Srpske i Vojska Repulike Srpske Krajine... znači ovaj zadatak je vrlo bitan. Njega je rukovodstvo JNA utvrdilo kao prioritetni, zato što su drugi narodi u Jugoslaviji počeli da na razne načine stvaraju svoje vojske, a srpski i crnogorski narodi su JNA smatrali svojom vojskom kao što su i jugoslovensku državu smatrali svojom državom, pa je shodno tome, i obaveza JNA bila da novoj Jugoslaviji i cjelokupnom srpskom narodu obezbijedi njegovu vojsku, bez koje na ovim prostorima i u uslovima koji su neprijatelji nametnuli, nema ne samo slobode, već ni života". [274]

Najvrijednije, najargumentovanije i najmjerodavnije dokaze o planskom i dirigovanom učešću komandi jedinica JNA u pripremi i tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu je dao bivši komandant Druge vojne oblasti JNA, general-pukovnik Milutin Kukanjac. U svojim intervjuima datim nekim od srbijanskih listova nakon svog penzionisanja javno je objelodanio ulogu JNA u Bosni i Hercegovini. U razgovoru sa novinarom S. Miškovićem objavljenom u beogradskom listu „Borba", on između ostalog ističe:

„Srbi u Bosni i Hercegovini su dobili gotovo cjelokupno naoružanje, municiju i druga sredstva koja su imali korpusi JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine i da je JNA više od 90% naoružanja, ubojnih sredstava svih vrsta i druge opreme izmjestila na sigurne prostore i da je sve to predala Republici Srpskoj, koja je time naoružala svoju vojsku.

Navedene tvrdnje general-pukovnika Milutina Kukanjca potvrđuju da su komande i jedinice JNA stacionirane u Bosni i Hercegovini, po direktivama i naredbama iz Beograda bile glavni oslonac stvaranja Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

U intervju datom beogradskom nedeljniku NIN, penzionisani general Milutin Kukanjac ističe sljedeće:

„Uvidjevši šta se radi i šta se sprema, mi smo (misli na jedinice Druge vojne oblasti JNA kojima je komandovao), pravovremeno otpočeli sa izmještanjem

---

273 R. Minčić, „Skica Pakla", „Vreme", br. 72, 9. mart 1992. godine, str. 25.

274 Veljko Kadijević, „Moje viđenje raspada – Vojska bez Države", Beograd, 1993. god., str. 163-164.

cjelokupne pokretne imovine u vlasništvu JNA, u izvanrednoj organizaciji mi smo izvukli, spasili i zadržali sve, u ruke muslimansko-hrvatskih hordi nije pao ni jedan avion, helikopter, tenk, oklopni transporter, top, minobacač ... Armija pod mojom komandom je branila i odbranila državu 100% u dodijeljenoj zoni odgovornosti. Nismo se povukli ni jedan metar na bojnom polju. U sukobima nismo doživjeli ni jedan, ni najmanji poraz ... Prvi put u istoriji, 1992. godine su zaokružene sve srpske zemlje. To je uradila Armija pod mojom komandom. Da nije bilo nas, da ih nismo opremili, osposobili i zaokružili Republiku Srpsku Krajinu u Hrvatskoj i Republiku Srpsku u Bosni i Hercegovini, Srbi sa tih prostora već bi sada najvjerovatnije popunili brojne kazamate i logore".[275]

Navedene tvrdnje Milutina Kukanjca nedvosmisleno potvrđuju da su jedinice JNA kojima je on komandovao u Bosni i Hercegovini, nakon zauzimanja i okupacije teritorija Bosne i Hercegovine, planski izmjestili i zadržali imovinu u vlasništvu JNA, a zatim je predali Vojsci Srpske Krajine i Vojsci Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

Tuzla je imala prvorazredan značaj za povezivanje Srbije sa Kninskom krajinom. Osnovna procjena je bila, ako se izgubi glavna komunikacija Beograd-Bijeljina-Tuzla-Doboj-Banja Luka-Knin plan se dovodi u pitanje. Nakon povlačenja JNA iz Slovenije i Hrvatske izvršena je velika koncentracija snaga na prostorima sjeveroistočne Bosne. Četvrta oklopna brigada iz Jastrebarskog razmještena je oko Tuzle, padobranski bataljon iz Niša i vazdušna ekskadrila iz Pule razmješteni su na Aerodrom Dubrave kod Tuzle, artiljerijska brigada iz Slovenije razmještena je na prostorima Bijeljine, protivoklopna brigada iz Đakova raspoređena je na prostorima Brčkog, Obudovca i Lončara. Sedamnaesti korpus JNA oružje je izmjestio u opštine sa većinskim srpskim stanovništvom (Šekovići, Lopare, Ugljevik), koje je gotovo u svim selima bilo dobro naoružano.

Da bi se strategijski pravci i šire okruženje držali pod kontrolom, za obavljanje ovog zadatka, prema procjeni, trebalo je angažirati srpske paravojne formacije. Tako je formirana jedna brigada na Ozrenu, zatim jedan bataljon u Smolući, te po jedna četa u Tinji i Jasenici. Formirane su bile i druge četničke jedinice o kojima je bilo govora u prethodnom dijelu teksta. Cilj je bio da se Tuzla okupira, a ako se to ne može postići onda da se drži u okruženju.

Plan "Drina" je sastavni dio plana "RAM". Za realizaciju ovog plana trebalo je ovladati svim važnijim saobraćajnicama, naoružati srpsko stanovništvo, izmjestiti je-

[275] Milutin Kukanjac, Moja Istina, NIN Beograd, broj 2558 od 6. januara 2000. godine.

dinice JNA iz naseljenih mjesta gdje Srbi nisu bili većina u mjesta i prostore gdje je to slučaj, obezbijediti učešće u borbama raznih paravojnih formacija iz Srbije i Crne Gore, postaviti na odgovarajuće vojne funkcije oficire zadojene srpskim nacionalizmom i šovinizmom.

Prema ovom planu trebalo je djelovati iz dva pravca. Iz prvog pravca trebalo je okupirati sjeveroistočnu Bosnu, dok bi iz drugog pravca iz Crne Gore preko istočne Hercegovine napadi bili usmjereni prema Sarajevu. Za djelovanje na prostoru prvog pravca najznačajniju ulogu je imao 17. korpus JNA.

U sadejstvu sa srpskim paravojnim formacijama jedinice JNA iz Bosne i Srbije napale su i zauzele Bijeljinu, Zvomik i Bratunac, da bi nakon toga okupirali posavske gradove: Bosanski Šamac, Bosanski Brod, Brčko, Derventu i Modriču. Na ovaj način bila je velikim dijelom prekinuta pogranična veza sa Republikom Hrvatskom.

Nakon što se okupiraju gradovi sjevernog Podrinja i većeg dijela Posavine i Trebave, trebalo je, prema ovom planu, izvršiti napad na Tuzlanski bazen. Da bi se to ostvarilo, sa snagama sa prostora Birča i Ozrena, trebalo je presjeći komunikacije: Tuzla-Banovići-Kladanj, Banovići-Zavidovići Doboj-Maglaj-Zavidovići i Tuzla-Srebrenik i na taj način odsjeći Tuzlanski bazen od ostalog dijela Bosne i Hercegovine. Poslije ovog bilo je planirano da jedinice JNA i četničke snage sa Ozrena napadnu i zauzmu Gračanicu i Lukavac, a one sa područja Birča da ovladaju Sprečkim poljem i zauzmu Banoviće i Živinice. Nakon ovog, snage iz ove dvije grupe sa pomoćnim snagama spojile bi se u širem rejonu sela Bistarac, odnosno Šićke petlje. Iza toga napad na Tuzlu bio bi izvršen od strane udruženih četničkih snaga i jedinica JNA.

Prije hapšenja Vahid Karavelić, u svojstvu komandanta štaba TO okruga Tuzla, u Izvještaju o stanju u zoni odgovornosti od 26. aprila 1992. godine, na osnovu prikupljenih obavještajnih podataka, analizira stanje u Tuzli i na širem prostoru. U Izvještaju se navode, između ostalog, slijedeći podaci o rasporedu neprijateljskih jedinica na ovom prostoru:

"Snage neprijatelja neprekidno se pomjeraju, pokreću i zauzimaju nove strateške pozicije, između ostalog, poznato je da prema novim saznanjima isti izvlači iz kasarni svu opremu i locira je u srpskim selima opštinske regije Tuzla. Tako je komanda 17. korpusa sa prištapskim jedinicama izašla u širi rejon Ugljevika, 92. mtbr. je dislocirana na planinu Ozren (Bosansko Petrovo Selo), 497 inžp. na planinu Majevicu (Lopare), 904 POB (deo) u selo Vrbak opština Lukavac, 17 lad PVO u s. Vukosavce u opštini Lopare, mtbr. (bivša 4. obr. iz Jastrebarskog) je komandu i dio tenkovskih jedinica izvukla u Šekoviće, a I.ob je otišao za Bosan-

ski Brod, 329. mtbr. iz Brčkog je dislocirana sa delom snaga u s. Obudovac i Pelagićevo gde drži u blokadi deo puta od Pelagićeva do Lončara i ne dozvoljava saobraćaj tom relacijom.

Za komandanta 17. korpusa postavljen je general Nedeljković umjesto generala Save Jankovića.

U Kasarni 'Husinska buna' u Tuzli nalazi se oko 358 ljudi (aktivni i rezervni sastav), u objektu 'Kozlovac' smješten je bataljon koji je došao iz Pirota i ima 573 čovjeka od čega su 41 starešine. U Bosanskom Petrovom Selu nalazi se tenkovska četa (tenk T-34) sa 9 starešina i 59 vojnika, takođe u objektu Lužanjak u istom selu nalazi se i HAD iz 92.mtbr. sa 10 rezervnih starešina i 105 rezervnih vojnika. U s. Sižje nalazi se jedan motorizovani bataljon iste brigade sa 16 rezervnih starešina i 406 rez. vojnika. U s. Vozuća nalazi se i jedan motorizovani bataljon sa 16 rezervnih starešina i 578 rezervnih vojnika. Komandant bataljona je por. Ranko Kaurin.

Još dva batajona su razmeštena u s. Stog i Kauliši u opštini Zavidovići.

92. mtbr. je naoružala dobrovoljački odred 'Kraljica' koji broji oko 733 čoveka i isti je na finansijskom obezbeđenju kod navedene jedinice. Dejstvo Odreda je usmereno prema Gračanici u slučaju zaoštravanja sukoba na toj teritoriji. U Odredu ima oko 70 rezervnih starješina. U Kovačevom Selu kod Tuzle nalazi se MB jedinica iz brigade i broji oko 40 ljudi, a deo ljudstva nalazi se oko kasarne sa postavljenim minobacačima na položajima i cevima usmjerenim prema gradu Tuzli.

497. inž. iz Kasarne 'Husinska buna' razmešten je u općini Lopare, gde ima oko 450 ljudi, od čega 34 starešine. Sastav je uglavnom iz rezerve i sa te teritorije. Deo jedinice je lociran u Priboju i Požamici, gdje ima oko 384 čoveka od čega 24 starešine.

GL (građanska lica) koja su radila u Komandi 17. korpusa dobila su ultimatum da se u ponedeljak jave na posao u Ugljevik, inače će ostati bez posla. Tako je i maj. Ranko Belojica zapretio GL iz njegove jedinice da će ostati bez posla i napisao im rešenje za prestanak radnog odnosa, jer nisu potpisali lojalnost Armiji.

92.mtbr. je naoružala u Lukavcu 150 ljudi, a u Tuzli oko 500 ljudi, isti nose uniforme tzv. JNA i petokraku, uz to i amblem (grb) grada Tuzle-Lukavca.

Naše snage:

Jedinice TO se organizuju uz ogromne poteškoće, zahvaljujući opstrukciji, pa čak i otvorenog delovanja pete kolone. Ponajbolje stanje po tom pitanju je u općinama Kalesija, Živinice, Gračanica, Srebrenik, Gradačac, Orašje, Banovići

i Kladanj, dok je u opštini Brčko moguće očekivati situaciju i rješenje kao u općinama Vlasenica i Bratunac. U općinama Bijeljina, Janja, Zvomik, Bratunac, Srebrenica i Vlasenica uspostavljena je okupaciona vlast. OSTO su razbijeni, takoreći ne postoje. Za općinu Zvomik, oformio sam štab TO za Zvomik koji djeluje izvan Zvomika. Akcije od tog OŠTO su u toku (.. .)."[276]

Iz Izvještaja, koji je pisan dvadeset dana prije sukoba na Brčanskoj Malti, zaključiti se može da je Tuzla bila skoro sa svih strana opkoljen grad. Zahvaljujući oružanoj borbi njegovih stanovnika agresor neće uspjeti ostvariti svoje zamisli o njegovom zauzimanju.

IZJAVA O STATUSU OPĆINE TUZLA

Sudeći prema mjerama koje je preduzimala Srpska demokratska stranka u Tuzli i njenoj okolini, moglo se zaključiti da će se u narednom periodu zbiti važni događaji. Sve češći kontakti njenih funkcionera i aktivista sa srpskim stanovništvom, imali su cilj da to stanovništvo drže pod svojim uticajem kako bi ga u pogodnom trenutku mogli angažirati za ostvarenje svojih planova. Inače, osim Općinskog odbora SDS-a bilo je na području općine još dvanaest mjesnih odbora koji su pokrivali područje na kome je živjelo srpsko stanovništvo. U Kriznom štabu bili su: Veljko Milić, Predrag Nikolić, Neđo Đerić, prof. dr. Miodrag Vidović, Zoran Antić, Zoran Vujanović, Vojin Erkić, Đuro Đurić, Dušan Gajić i još neki. U prvo vrijeme sjedište Kriznog štaba bilo je u Tuzli, a od marta 1992. godine ono je premješteno u Simin Han. Obavljajući razne zadatke, Štab je naročitu brigu poklanjao opremanju ljudi u rezervu i naomžavanju ostalih koji ostaju u svojim selima i naseljima. Sve što je rađeno obavljano je uz punu saradnju i pomoć oficira JNA.

U martu 1992. godine u gradu i njegovoj okolini održavaju se mnogi sastanci, na kojima se najčešće vode rasprave o političko- bezbjedonosnoj situaciji. O jednom takvom skupu, načelnik Stanice javne bezbjednosti piše:

"Tako smo 2. marta 1992. godine bili na sastanku Savjeta Mjesne zajednice Čaklovići. Kao predstavnici Skupštine općine Tuzla ovom sastanku prisustvuju: načelnik Selim Bešlagić, tadašnji potpredsjednik SO Branko Perić, zatim Vaso Šolaja, Zvonko Oroš i ja. Sastanku predsjedava predsjednik MZ Čaklovići Milan

---

276 Štab TO okruga Tuzla-Živinice, Izvještaj Vahida Karavelića o stanju u zoni odgovornosti (nema podataka kome je dostavljen), 26. 4. 1992, str. 1-3.

Nikolić. Tema razgovora: komunalni problemi, ali i političko-bezbjedonosna situacija u ovoj Mjesnoj zajednici.

Nakon kratkog vremena predsjednik MZ Nikolić saopštava da su mještani donijeli odluku o pripajanju tzv. SAO "Semberija i Majevica"! Nikolić, takođe, saopštava da će ta odluka biti upućena SJB Tuzla i korpusu tadašnje JNA u Tuzli. Nikolić to obrazlaže 'da mještani Čaklovića ne vjeruju tuzlanskom MUP-u'. Predsjednik MZ Čaklovići je to objasnio riječima:

'Tuzlanski MUP je vojna sila koja se bori za jedinstvenu BiH'. Potom Nikolić dalje dodaje:

'Nismo za bilo kakvu stanicu milicije MUP-a BiH. U Čaklovićima će, najvjerovatnije, biti srpska milicija. U toj vašoj građanskoj Tuzli bilo je već pokušaja istjerivanja pripadnika JNA. Reagujući, Bešlagić i načelnik SJB odbacili su svaku mogućnost pripajanja bilo kojeg dijela opštine Tuzla nekoj parapolitičkoj organizaciji kakva je tzv. SAO Semberija i Majevica. Ako se uzme u obzir da je Nikolić dao ovu izjavu o otcjepljenju jedan dan prije nego što je SDS donio odluku o proglašenju tzv. Srpske općine Tuzla, sa velikom sigurnošću može se pretpostaviti da je to učinjeno s ciljem da se utvrdi kako će na to reagovati vlast u Tuzli.

Milicijske patrole koje obilaze određena područja često su saopštavale podatke o sumnjivom djelovanju aktivista SDS-a. Na tajnim sastancima koji se održavaju u Kovačici, Kovačevom Selu, Crnom Blatu i drugim mjestima, raspravlja se o formiranju jedinica srpske teritorijalne odbrane, s tim što se svima koji im prisustvuju dijeli naoružanje i vojna oprema.[277]

Na referendumu, koji je održan 29. februara i 1. marta 1992. godine, građani su se kvalificiranom većinom izjasnili za suverenu, cjelovitu, nezavisnu i demokratsku Bosnu i Hercegovinu. Međutim, kako se u ovo vrijeme i dalje vode rasprave o kantonizaciji Bosne i Hercegovine, što podržavaju i sprovode SDS i HDZ, tokom dramatičnih Lisabonskih pregovora pod pokroviteljstvom Evropske zajednice, vlast u Tuzli i akteri civilnog društva, bili su protiv ideje kantonizacije po nacionalnoj osnovi. Tako je Skupština opštine 30. marta 1992. godine izglasala Deklaraciju o statusu Opštine Tuzla, koja je podržana od strane vladajuće koalicije i Stranke demokratske akcije, a odbijena od strane Srpske demokratske stranke i Hrvatske demokratske zajednice. Deklaracija je takođe upozorila da lokalna vlast Tuzle neće dozvoliti da grad bude uključen u bilo koju, buduću etničku mini državu i da će u slučaju da pregovori za jedinstvenu

277 Stanica milicije Tuzla 1, Službena zabilješka od 18. i 23. 3. 1992. g.

Bosnu i Hercegovinu ne budu uspješni, Općina organizovati referendum i proglasiti "izvanteritorijalni status grada". Na osnovu vođene rasprave usvojena je Izjava o statusu općine Tuzla u kojoj, između ostalog, piše sljedeće:

"1. U ime građana općine Tuzla, koji su nam poklonili povjerenje na prvim višestranačkim izborima u novembru 1990. godine, ponavljamo svoje nepokolebljivo opredjeljenje za samostalnu, suverenu i nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu, kao parlamentarnu republiku, sa jedinstvenim sistemima zakonodavne, sudske i izvršne vlasti.

2. Ne pristajemo na nacionalnu podjelu, kantonizaciju i uopšte na teritorijalnu reorganizaciju koja polazi od etničkog principa getoizacije građana i naroda. Nova teritorijalna i ukupna organizacija Bosne i Hercegovine mora polaziti prvenstveno od ekonomskih, prostornih, razvojnih, saobraćajnih i drugih kriterija, uz uvažavanje kulturnih, tradicijskih, etničkih i drugih aspekata. O tome odluku mora donijeti isključivo Skupština SRBiH, a Ustav odlučiti šta su čije nadležnosti.

3. Građanski koncept vlasti, koji se u Tuzli, nasuprot nacionalnoj u BiH, uspješno ostvaruje gotovo godinu i po, ima za svoje vezivno tkivo punu nacionalnu ravnopravnost, toleranciju i razumijevanje, sa sačuvanim međunacionalnim odnosima. Zato upozoravamo krojače novih karata i razbijanja dosadašnjeg zajedništva da nećemo pristati na to da općina Tuzla bude svrstana ni u jednu nacionalnu državicu, jer bi to značilo guranje u sukob, podozrenje i nepovjerenje između brojnije, s jedne i preostalih nacija, koje bi ostale nacionalna manjina, s druge strane (...)."[278]

Značaj ove Izjave je veliki, utoliko prije što je donijeta u vrijeme zaoštrenih političkih odnosa u Republici. Ako se njen značaj cijeni sa stanovišta budućih kretanja, znači u doba agresije i njenog toka, može se sa sigurnošću konstatovati da je Skupština općine Tuzla sa svojim organima i cjelokupnim odbrambenim mehanizmom ostala vjerna proklamovanim načelima.

Pozivanje na mogući referendum, "izvanteritorijalni status, postavljalo je vrlo kontraverzne stavove. Međutim, Deklaracija u isto vrijeme priznaje nadležnost i prioritet bosanskog Ustava i Parlamenta. I insistira na nedjeljivosti Bosne i Hercegovine. Uprkos svojoj spoljašnjosti, Deklaracija je bila podrška pravnom i ustavnom poretku i jedinstvu Bosne i Hercegovine.[279]

---

278 Izjava o statusu opštine Tuzla od 30. 3. 1992, str. 1. i 2.

279 Joanis Armakolas, Politika i društvo u Tuzli od 1992. do 1995. godine.

Pravilnikom o unutrašnjoj ratnoj organizaciji Općinskog sekretarijata unutrašnjih poslova (OSUP), koji je na ovoj sjednici usvojen, predviđeno je bilo da se broj stanica milicije znatno poveća. Pored šest postojećih i jedne Stanice za bezbjednost saobraćaja, bilo je planirano da se osnuje još pet milicijskih stanica. Prema novoj organizaciji u općini Tuzla postojale bi slijedeće stanice milicije: Brčanska Malta, Breške, Dobrnja, Gornja Tuzla, Husino, Kreka, Lipnica, Požarnica, Stari Grad, Slatina i Šićki Brod. One bi pokrivale sve mjesne zajednice. Međutim, pošto će se za nekoliko dana donijeti nova odluka o organiziranju ratnih stanica milicije, ranije doneseni propisi biće, zbog pogoršanja situacije, prevaziđeni.

Dok se o ovim pitanjima vode rasprave u Skupštini općine Tuzla, u Ministarstvu unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine (MUP) došlo je do otvorene diobe po nacionalnoj osnovi. Naime, Momčilo Mandić, pomoćnik ministra unutrašnjih poslova, poslao je 30. marta 1992. godine jednu depešu u kojoj je pozvao milicionere srpske nacionalnosti da se 1. aprila stave na raspolaganje „MUP-u Srpske republike". U ovoj depeši, između ostalog, stoji sljedeće:

„Na sjednici održanoj 27. 3. 1992. godine Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini je u skladu sa političkim opredjeljenjima srpskog naroda i sarajevskim dogovorom proglasila Ustav Srpske Republike Bosne i Hercegovine. Pored toga, Skupština srpskog naroda je donijela jedan broj zakona i drugih propisa neophodnih za funkcionisanje Republike srpskog naroda u Bosni i Herccegovini. U tom smislu donijela je i Zakon o unutrašnjim poslovima koji će se od 1. aprila 1992. godine jedinstveno primjenjivati na teritoriji Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini."[280]

Na ovu podrivačku akciju SDS-a reagirao je Samostalni sindikat MUP-a Bosne i Hercegovine. Na mitingu, održanom 1. aprila 1992. godine, na platou ispred Skupštine BiH bilo je prisutno oko 4.000 milicionera i ostalih radnika iz Sarajeva i više gradova Bosne i Hercegovine. Iz Tuzle i okoline na ovaj miting došlo je oko 400 pripadnika aktivnog i rezervnog sastava milicije. Svi su jednoglasno osudili svaku diobu, pa i ovu koju je organizirao SDS.

VANREDNE SJEDNICE SKUPŠTINE OPĆINE TUZLA 3. I 4. APRILA 1992. GODINE I POZIV GRAĐANIMA DA BRANE GRAD

Poslije krvavog masakra nad nedužnim muslimanskim stanovništvom u Bijeljini bilo je očigledno da će se agresija proširiti i na ostale krajeve sjevernog

280 Prvoaprilska zbilja, Oslobođenje, br. 15.727, 1. 4. 1992, str. 1.

Podrinja, kao i na područja koja se graniče sa opštinom Tuzla. Prisustvo JNA u gradu, kretanje njenih jedinica u pravcu istok-zapad i obratno, sve češće sastajanje oficira KOS-a sa pojedinim građanima srpske nacionalnosti, česti odlasci oficira JNA u srpska sela i njihovo višečasovno zadržavanje u njima upozoravali su na opasnost koja se iza toga krije. Građani su to sa neskrivenim nezadovoljstvom posmatrali i osuđivali.

Prateći razvoj situacije na području općine i njenom okruženju, Skupština općine Tuzla održala je 3. aprila 1992. godine vanrednu sjednicu. Na dnevnom redu vanredne sjednice bila je samo jedna tačka dnevnog reda - razmatranje bezbjedonosne situacije. Istog dana, prije ove sjednice, u prijepodnevnim časovima, održana je proširena sjednica Savjeta za narodnu odbranu na kojoj je razmatrana bezbjedonosna situacija u opštini. O zapisniku ove sjednice vođena je rasprava na sjednici Skupštine opštine u poslijepodnevnim časovima. U ovom zapisniku bilo je naglašeno nekoliko pitanja. Prije svega, da je glavni cilj da se očuva mir i bezbjednost u gradu, zatim da se spriječi svako nacionalno podvajanje i samoorganiziranje, te da se grad brani po planu, a da bi se to moglo ostvariti zatraženo je od odgovarajućih organa odobrenje za mobilizaciju odreda TO i protivdiverzantskog voda.[281] U vezi sa posljednjim Selim Bešlagić, predsjednik Skupštine općine Tuzla, je na sjednici izjavio slijedeće: „Imali smo kontakte sa Vladom Bosne i Hercegovine i sa komandantom Druge vojne oblasti generalom Kukanjcem gdje sam lično dobio uvjeravanja od ovih ličnosti da će se odobriti dizanje Teritorijalne odbrane Skupštine opštine Tuzla."[282]

Na ovom zasijedanju Skupštine općine usvojena je sljedeća odluka:

„U skladu sa bezbjedonosnom situacijom u Republici i regiji, a s obzirom na karakter i industriju našeg grada, Skupština opštine Tuzla, u skladu sa Planom odbrane opštine, uvodi posebno pojačane mjere bezbjednosti i zaštite građana, kao i imovine i očuvanja javnog reda i mira.

Skupština opštine ovlašćuje Savjet za narodnu odbranu, odnosno Predsjedništvo Skupštine opštine da prate i procjenjuju situaciju, te u skladu sa procjenom i da preuzimaju odgovarajuće mjere, odnosno da donose odluke od značaja za obezbjeđenje lične sigurnosti, imovine i sigurnosti građana i materijalnih dobara."[283]

---

281 Zahtjev za odobrenje izuzimanja naoružanja i ostale opreme iz magacina ratnih materijalnih rezervi za jedinice TO Opštine Tuzla.

282 Stenogram vanredne sjednice SO Tuzla od 3. 4. 1992, str. 3.

283 Isto, str. 7.

F-SA-062

ŠIFROVANO
VRLO HITNO
VOJNA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Zahtjev za odobrenje izuzumanja naoružanja i ostale opreme iz magacina ratnih materijalnih rezervi za jedinice TO opštine Tuzlaž traži.-

REPUBLIČKOM ŠTABU TO SR BiH
S A R A J E V O
(na ruke Komandanta TO SR BiH)

Cjeneći veoma složenu političko bezbednosnu situaciju na području Opštine Tuzla Savjet za NO i Skupština opštine Tuzla na sastanku od o3.o4.1o92.godine odlučila je da izvrši mobilizaciju i angažovanje:

1.- Protivdiverzantskog voda TO Tuzla sa 5o v/o
2.- Odreda TO Tuzla I varijante sa 439 v/o
3.- Lake protivavionske baterije PVO sa 128 v/o

Sve jedinice TO bi se koristile za izvršenje namjenskih zadataka, iste su u cjelosti obučene za ove zadatke a popuna istih odgovara nacionalnom sasvavu SO Tuzla.
U skladu sa Saveznim i Republičkim zakonom o ONO Predsjedništvo SR BiH je na isto dalo svoju saglasnost.
Isto tako dobili smo predhodnu usmenu saglasnost Komandanta II vojne oblasti general-pukovnika Milutina Kukanjca.
Cjelokupna aktivnost TO Opštine Tuzla bi se odvijala u kordinaciji sa jedinicama JNA i MUP Tuzla.
Molimo hitno rješavanje našeg zahtjeva da bi predupredili sve eventualnosti, ~~eventualno~~ formiranje paravojnih formacija i obezbedili mir, ličnu i imovinsku sigurnost gradjana i opštine Tuzla u cjelosti.

PREDSJEDNIK SO TUZLA
Mr. Selim Bešlagić

Polazeći od činjenice da vojni organi nisu, i pored ranijeg uvjeravanja, dali saglasnost za mobilizaciju jedinica TO, Selim Bešlagić, predsjednik SO Tuzla odmah sazvao sutradan ponovo na vanredno zasjedanje Skupštinu općine Tuzla. Sjednica je održana 4. aprila 1992. godine. U uvodnom izlaganju Bešlagić je obavijestio odbornike da je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine dalo saglasnost za opremanje i mobilizaciju TO, ali da to nije slučaj i sa vojnim organima. Naime, u razgovoru koji je ponovo vodio sa generalom Milutinom Kukanjcem ovaj mu je sada rekao da tu odluku o mobilizaciji TO može donijeti Predsjedništvo Jugoslavije, a ne Druga vojna oblast, na čijem je on čelu. Isti odgovor dao mu je i general Drago Vukosavljević, komandant TO BiH, uz sugestiju da bi dobro bilo da nazove predsjednika Predsjedništva SR BiH i zatraži od njega da obavi razgovor sa Beogradom. Taj razgovor je obavljen i u vezi s njim Bešlagić je obavijestio odbornike da mu je Alija Izetbegović rekao da on tu saglasnost ne može dobiti.

Uzimajući u obzir sve ovo, Bešlagić je na kraju rekao:

„Našavši se pred ovim trenutno teškim zadatkom, a znajući da je bezbjedonosna situacija neophodna i prevashodna za grad Tuzlu i sve građane Tuzle, da im moramo garantovati sigurnost i bezbjednost, Savjet za narodnu odbranu jutros, je imajući sve ovo u vidu, već dva do tri sata razmatrao mogućnost kako da organizujemo bezbjednost u Tuzli i na osnovu svih razmišljanja predloženo je da se ipak ispoštuje jedan legalitet, a to je da formiramo jedinice koje su po Zakonu moguće i koje bi nam vrlo brzo mogle da daju garanciju."[284]

Prije nego što je počela debata o ovom pitanju, prijedlog o formiranju ovih jedinica obrazložio je načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Predloženo je da se svi vlasnici oružja pozovu da se jave u svoje mjesne zajednice, kako bi se od njih formirale rezervne stanice milicije. Ovim jedinicama komandovali bi aktivni radnici Stanice javne bezbjednosti, a da bi se spriječile eventualne zloupotrebe u ovaj posao bili bi uključeni i radnici sektora Državne i Javne bezbjednosti Centra službi bezbjednosti Tuzla. Zbog nedostatka uniformi, pripadnici ovih jedinica bili bi obučeni u odijela Civilne zaštite, na kojima bi bile naljepnice Opštinskog SUP-a i amblem grada Tuzle, dok bi se identitet tih pripadnika utvrđivao na osnovu posebno izdatih uvjerenja. Ratne stanice milicije djelovale bi na osnovu Zakona o unutrašnjim poslovima Bosne i Hercegovine i Pravilnika o vršenju službe javne bezbjednosti. Dati su, takođe i podaci o oružju koje bi se moglo prikupiti za odbranu Tuzle.

---

284 Stenogram vanredne sjednice SO Tuzla od 4. 4. 1992, str. 2.

Godinu dana kasnije, u listu Front slobode, načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla o tome kaže sljedeće:

„Stanje u gradu, a posebno na terenu, neprestano se pogoršavalo. Od referenta za naoružanje SJB, Medihe Avdagić, zatražio sam da, na osnovu registra svih vrsta naoružanja koje posjeduju građani Tuzle, napravi pregled svih vrsta oružja, kalibara, te broja vlasnika oružja. Od inspektora policije Nazifa Bajrića takođe sam zatražio da snimi cjelokupno naoru-žanje u preduzećima, čuvarske službe i službe fizičkog obezbjeđenja. Zatražio sam da se izvrši popis naoružanja u streljačkim družinama, kao i u Okružnom zatvoru u Tuzli.

Na osnovu svih ovih pregleda dobio sam slijedeće podatke: kod građana po popisu bilo je 7.203 komada, razne vrste naoružanja, od toga je najviše bilo pištolja i revolvera - 4.443, zatim lovačkih pušaka 1670; u kolektivima je bilo ukupno 666 cijevi, od čega je i ovdje najviše bilo pištolja i revolvera - 376, potom 117 lovačkih pušaka itd; streljačke družine su posjedovale 751 cijev, od čega je, naravno, najviše bilo vazdušnih pušaka - 630. Tako je po popisu ukupno bilo 8.620 raznog naoružanja, od čega su, opet, dominirali pištolji i revolveri 4.819.

Pored ovog naoružanja imali smo u tom trenutku 638 naoružanih policajaca, a posjedovali smo i oko 300 cijevi kvalitetnog pješadijskog oružja sa dva borbena kompleta. Ovo posljednje oružje bilo je kao neka vrsta zalihe i nju smo naveče 4. aprila podijelili rezervnim stanicama milicije Gornja Tuzla, Slavinovići, Kula, Jala, Mosnik i Ši Selo.

Na osnovu popisa oružja predložio sam Savjetu za NO SO Tuzla da se održi vanredna sjednica tuzlanskog parlamenta i da odbornici donesu odluku o pozivu svim opredijeljenim građanima, koji posjeduju legalno ili ilegalno oružje, kako bi se pojačala odbrana grada. Prijedlog je jednoglasno prihvaćen i 4. aprila prošle godine održana je vanredna sjednica SO, sa koje je upućen poziv braniocima Tuzle."[285]

Nakon što je dr. Sead Avdić podnio izvještaj Međustranačkog savjeta, uslijedila je rasprava o predloženim mjerama. U diskusiji je učestvovalo 12 odbornika. Izuzev pojedinih odbornika SDS-a, svi ostali su podržali ono što je predloženo. Kritikujući predloženi plan mjera, Predrag Nikolić, odbornik SDS-a, nastojao je da onemogući usvajanje bilo kakvih mjera koje imaju za cilj odbranu Tuzle. U svom prvom nastupu on je, između ostalog, rekao:

„Dame i gospodo, poštovani odbornici, ja moram da kažem da sam u najmanju ruku zblanut izlaganjem načelnika Meše Bajrića.

---

285 Meho-Meša Bajrić, Poziv braniocima, Front slobode, br. 3292, 27. 4. 1993, str. 2.

Pozivati dobrovoljce, pa to je pozivati u rat, ko garantuje svim građanima Tuzle da među tim dobrovoljcima koje ćete vi pozivati nećete pozvati HOS-ovce ili Zelene beretke. (...) Pozivati dobrovoljce, to je po meni izazivanje građanskog rata u Tuzli. To je zaprepašćujuće da načelnik Javne bezbjednosti koji treba sve svoje snage da usmjeri ka tome da sačuva mir u Tuzli." Nastavljajući dalje, on kaže: „... po meni vojska (JNA opa autora) – može i ima snage i ima savjesti da osigura bezbjednost ovog grada."[286]

Dvije su stvari u njegovom izlaganju bitne. Prva je spriječiti formiranje rezervnih stanica milicije i druga da grad brani vojska, odnosno bivša JNA. Njegovu „argumentaciju" odbornici su prozreli, jer ako bi se sudbina Tuzle predala u ruke vojske, ona bi istog momenta bila zauzeta, a to se nije smjelo dozvoliti.

EMIR HADŽIHAFIZBEGOVIĆ - odbornik SRS:

Ovako teško mi je da govorim, jer nikada u životu nisam mislio da će neki košmarni snovi od početka ovoga rata postati java, moji košmarni snovi.

Teško mi je da govorim zbog toga što mi je pola familije na apaurinima i zbog mnogo drugih stvari.

Ja sam se mnogo puta osjećao ponosan kao Tuzlak od trenutka kada je Svjetlana Kitić proglašena najboljom rukometašicom svijeta, preko Mirze Delibašića, Ismeta Mujezinovića, Slobodana Đurića i hiljadu drugih ljudi, a danas sam po ko zna koji put ponosan što sam Tuzlak. Zbog toga što grad Tuzla ima ovake ljude u bivšem SUP-u ili MUP-u kako se to zove.

Sve ono što se predlaže iz jedne takve kuće koja je svoj dignitet, dostojanstvo i obraz u ovome sačuvala, nekima će grobove zapišavati, a budite sigurni kada sve ovo prođe da ćemo našem MUP-u podići spomenik.

Ko to brani da izađemo da branimo svoj grad. U prijedlogu gospodina Meše stoji jedna fantastična stvar, pa šta mi drugo radimo nego upravo sprečavamo, bila bi upravo veća anarhija da se posjedovanje i eventualno njegovo korištenje ne usmjeri na ovaj način na koji želi da osnuje MUP-a. Šta bi se desilo kada to ne bi uradili.

Otkud ne znate da bi bila veća anarhija da to stoji kod kuće pa da u tom samoorganizovanju oružje puca i gdje treba i gdje ne treba. Ja mislim da je to izvanredan prijedlog, upravo zbog toga što se može oružje koje već postoji koje je od SUP-a izdato usmjeriti na pravu stvar.[287]

---

286 Stenogram vanredne sjednice Skupštine opštine Tuzla od 4. 4. 1992, str. 9. i 10.

287 Stenogram vanredne sjednice Skupštine Opštine Tuzla od 4. 4. 1992. godine str. 17 i 18.

SALIH KULENOVIĆ - odbornik SDA:

Poštovani gospodine predsjedniče, gospodo predsjedavajući, gospodo i drugovi odbornici, pred nama je sudbonosan trenutak.

Ovo je trenutak, biti ili ne biti.

Do sada smo svi bili pametni ovdje u mirnodopskim uslovima, računam da ćemo i od sada biti pametni, shvatite gospodo i drugovi, da je građanski rat, da je pravi građanski rat, na žalost, jedan od najprljavijih vidova ratova, vrsta ratova kako hoćete.

Ja lično, u mojih 48 godina života nisam se nadao da će do ovoga doći i niko me nije mogao uvjeriti bar da će u Bosni i Hercegovini početi ovo što je počelo. Ako je iko bio demokratskiji u ovoj našoj ludoj situaciji i razumniji, to je upravo ovaj opštinski parlament, vi to htjeli ili ne mi to moramo sasvim pošteno priznati.

Ovdje smo već dosta vremena izgubili, jer svaki nam je trenutak dragocjen, vjerujte da raspolažem konkretnim podacima sa terena.

Ja lično osjećam da gubim tlo pod nogama, da gubim svoju otadžbinu.

Ova Tuzla je dio moje otadžbine i ja ću je braniti sve dotle dok me neko ne upuca. U pitanju su i moja djeca, i vaša djeca, i Markova djece i Husina djeca i sva naša djeca.

No mislim da Savjet za narodnu odbranu je najbolje ovako odlučio, mi smo i na međustranačkom sastanku govorili oko toga da se angažira dodatni rezervni sastav milicije uz sve ove detalje koje ste čuli.

Što se tiče gospodina Bajrića on je čak i neke detalje iznio, suviše se ovdje ograđivao, bez potrebe, ne treba se ograđivati, ja sam prvi da se ne da oružje kakvoj budali, jer budala je budala bez obzira je li on bio Suljo ili on bio Marko, ako je budala.

Šta je to u ovoj Tuzli ovaj opštinski parlament ili ovo građanstvo pogriješilo prema komandi korpusa? Držali smo ih kao malo vode na dlanu, i dalje ćemo ih držati.

Ja nisam za to, od ovog trenutka promijenio sam mišljenje, ako nam nisu omogućili naoružanje Teritorijalne odbrane hvala im, ali hvala im isto tako, ne trebaju nam u mješovitim patrolama, neka se povuku u kasarnu, dlaka im neće faliti sa glave, to ja obećavam, a nadam se da i vi tako imate mišljenje i neka budu u kasarnama sve dotle dok se ne riješi status države Bosne i Hercegovine.

Zato sam da se angažira rezervni sastav milicije, da se svi ti detalji provedu jer ako to ne učinimo danas, vjerujte da će se građani samoorganizirati, i onda će nastati belaj i ono što ne valja.

Dakle, ja vas još jedanput molim da donesemo takvu odluku, s tim da ne odustajemo od one naše odluke u kojoj smo tražili da se naoružanje Teritorijalne odbrane izuzme i da se aktiviraju jedinice Teritorijalne odbrane. Ja vam mogu još nešto reći, đavo je odnio šalu, moje stranačke kolege iz Bijeljine, samo je jedan živ, više ih nema iz rukovodstva.

Juče su razgovarali sa mnom, danas ih nema među živima.

Bijeljina je opkoljen grad, to je drugi Vukovar.[288]

Na kraju Skupština opštine Tuzla usvojila je tri zaključka i to:

„1. Prihvata se prijedlog Savjeta za narodnu odbranu o mobilizaciji 100% sastava rezervne milicije, s tim da se u rezervni sastav milicije ne uključuju građani koji imaju oružje već da ga ustupe Stanici javne bezbjednosti, koja će, zajedno sa mjesnim zajednicama, poštujući nacionalne i ostale kriterije, zadužiti ljude koji će ponijeti to oružje i biti pod komandom Opštinskog SUP-a.

2. Prihvata se prijedlog da povodom novonastale situacije u gradu, Radio-Tuzla počne emitovati non-stop program, do daljnjeg.

3. Da se društvena preduzeća stave na raspolaganje Savjetu za narodnu odbranu i sva sredstva informisanja."[289]

Istog dana, poslije održane sjednice Skupštine opštine Tuzla u predvečerje obratio se građanima Tuzle putem Radio-Tuzle načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla[290]. Razgovor sa njim vodio je novinar Želimir Mlađenović. Nakon što

---

288 Isto, str. 18-21.

289 Isto, str. 25

290 Dragi Tuzlaci ovo je vanredni program Radio Tuzle. Radićemo dokle budemo mogli. Ima za to razloga.
Radio Tuzla: U našem studiju je Mehmed Bajrić, načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Načelniče, odakle dolazite i sa kojim porukama.
Meša Bajrić: Evo dolazim iz Stanice javne bezbjednosti Tuzla, i želim da se javno obratim građanima Tuzle, vezano za aktuelnu bezbjednosnu situaciju u Tuzli, mjere i radnje koje poduzima Stanica javne bezbjednosti Tuzla, nadležni opštinski organi, konkretno Skupština opštine Tuzla, Izvršni odbor i Savjet za narodnu odbranu Skupštine opštine Tuzla
Radio Tuzla: Danas je održalo više skupova, više sjednica, međustranačkih, pa i onda Skupština opština prije otprilike dva sata
Meša Bajrić: Mi smo u kontinuitetu sagledavanja ukupne bezbjedonosne situacije a koja je u Bosni i Hercegovini dramatična, čak sa tragičnim obrtima koja ima značajno refleksija na grad Tuzlu i proizvod takvog stanja, imamo da su građani Tuzle izuzetno zabrinuti u strahu, strepnji, grču. U tom smislu i Stanica javne bezbjednosti Tuzla, nadležni opštinski organi, a posebno Savjet za narodnu odbranu Skupštine opštine Tuzla, on svakodnevno zasijeda, prati situaciju i preduzima mjere. Juče smo sredstvima informisanja dali infor-

maciju da smo sačinili plan odbrane grada Tuzle uvezan sa Stanicom javne bezbjednosti Tuzla, jedinicama Tuzlanskog korpusa i Teritorijalnom odbranom opštine Tuzla. Danas smo bili u situaciji da dobijemo saznanja da nismo u mogućnosti odnosno nemamo saglasnosti da se mobiliše dio Teritorijalne odbrane.
Radio Tuzla: Hoćemo li objasniti šta je razlog?
Meša Bajrić: Razlog je iako je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine dalo saglasnost, imali smo uvjeravanja generala Kukanjca prema predsjedniku Skupštine opštine Tuzla da će se taj zahtjev koji je verifikovan sa predstavnicima odnosno oficirima i starješinama Tuzlanskog korpusa da će se on realizovat, danas je saznanje odnosno objašnjenje komandanta 2. armijske oblasti da to treba dignuti na nivo Predsjedništva Bosne i Hercegovine, pa saglasnost Predsjedništva SFRJ i konkretno to znači nemamo mogućnosti da izvršimo mobilizaciju Teritorijalne odbrane. S tim u vezi Savjet za narodnu odbranu danas je viza vi tih saznanja razmatrao tu bezbjednosnu situaciju, zaključio da se u gradu Tuzli s obzirom da je grad Tuzla jedinstven, nepodijeljen, nema stranačkih tih podjela, nema nacionalne mržnje izražene, nemamo tih samoorganizovanja, barikada, noćnih straža, ali da to može realno postati, jer u tom grču i panici zabrinutosti građana, građani mogu pribjeći samoorganizovanju. Mi to ne smijemo dozvoliti, jer bi to za Tuzlu bilo pogubno.
Radio Tuzla: Da bi se to izbjeglo?
Meša Bajrić: Da bi se to izbjeglo Savjet za narodnu odbranu danas je zaključio i predložio parlamentu tuzlanskom koji je vanredno danas takođe održao sjednicu u 17,00 časova i prihvatio taj prijedlog Savjeta za narodnu odbranu, da se pozovu svi građani koji imaju oružje da se jave u mjesne zajednice svoje, tamo gdje žive. Oni bi se stavili pod komandu Opštinskog SUP-a Tuzla. Tamo bi ih primili aktivni sastav Opštinskog SUP-a Tuzla, formirali ratne odnosno rezervne Stanice milicije, radilo bi se isključivo po Zakonu unutrašnjih poslova i Pravilniku javne bezbjednosti.
Radio Tuzla: Pod nadzorom profesionalaca?
Meša Bajrić: Po nadzorom profesionalaca isključivo u interesu odbrane grada Tuzle. Ja koristim ovu priliku da pozovem građane Tuzle koji su imaoci oružja, a mi imamo što se tiče legalnog oružja koja se drže, nose na osnovu odobrenja zakonitih, negdje 7.200 cijevi, to je uz 600 aktivnih i rezervnih radnika milicije uz značajan broj naoružanja koje imaju službe fizičkog bezbjeđenja u organizacijama odnosno preduzećima, uz jednu kvalitetnu organizaciju, zastupljenost nacionalnu do kraja u skladu sa stanovništvom grada Tuzle. Na osnovu provjera koji će ova Stanica javne bezbjednosti uradit odnosno njen aktivni sastav staviti u funkciju 4-og brigadnog sistema ratnih stanica na osnovu važećih uputa, planova, da se rasporede svi ti rezervni radnici milicije po mikro područjima, po pozornim reonima, patrolnim sektorima, tako da pokrijemo svaki pedalj Tuzle.
Radio Tuzla: Kad ljudi treba da se jave? Odmah.
Meša Bajrić: Ljudi treba da se počnu javljat negdje oko 20 časova večeras. To znači do 20 časova i imat ćemo na terenu u svim mjesnim zajednicama, komandni sastav Opštinskog SUP-a koji će prihvatiti dobrovoljce u funkciju ratnih stanica Milicije.

je građane upoznao sa stanjem u gradu i zaključcima Skupštine opštine Tuzla, on im je uputio poziv da se jave u svoje mjesne zajednice radi formiranja ratnih stanica milicije. Odziv je bio iznad očekivanja. Za nepuna 24 sata rezervne stanice milicije bile su formirane u svim mjesnim zajednicama, izuzev u Gornjim Čaklovićima, Požarnici i Kovačevu Selu. Bilo ih je 37 i u njima je već tada bilo oko 2.200 naoružanih ljudi. Broj prijavljenih dobrovoljaca bio je nekoliko puta veći od broja oružja sa kojim se raspolagalo. Rezerva od 300 cijevi koja se nalazila u Stanici javne bezbjednosti Tuzla, procentualno je raspodijeljena milicijskim stanicama, s tim što je nešto veći broj cijevi ustupljen rezervnim stani-

---

Radio Tuzla: Jeli treba još nešto reći ovim povodom?

Meša Bajrić: Ja želim da ukažem na jedan mali incident, koji se desio malo prije i koji je još u toku. Mi smo imali saznanje da određeni pripadnici paravojnih formacija, ovdje se konkretno radi po tim našim prijavama građana o zelenim beretkama što je uznemirilo jedan dio građana pa su prijavili Stanici javne bezbjednosti Tuzla, mi smo dali do znanja i ovaj put dajemo do znanja gradu i građanima i svim strankama. U Tuzli nećemo dozvoliti bilo kakve paravojne formacije. To bi bilo pogubno za grad Tuzlu. Zato i ovom prilikom koristimo sve što je paravojno doći će u sukob sa legalnim organima, odnosno radnicima aktivnog i rezervnog sastava milicije. Mi mislimo da za to nema potrebe u gradu Tuzli. To bi bilo pogubno i mi ćemo to energično sprječavati.

Zato smo i reagovali na ovo saznanje, blokirali tamo lokalitet gdje je to prijavljeno, odmah su se javili predstavnici stranke SDA, dogovorili da se to na osnovu njihovih informacija da se to radilo o nekim njihovim mladićima, maloljetnicima i ne znam šta. Mi smo ih ozbiljno upozorili, da nećemo tolerisati bilo kakve paravojne formacije u gradu jer bi to bilo pogubno za ovaj grad. S obzirom da smo se sa njima dogovorili povukli smo naše snage sa tog lokaliteta. Imamo informaciju da je to malo zabrinulo građane otkud tolika milicija, pa da je bilo i nekog okupljanja građana, zašto lično mislim da nema osnova. Mi treba da dobijemo na ovom kursu podršku čitavog grada i svih građana. Bilo kakvo paravojno organizovanje preduzimanje mjera i radnji jednog od naroda, samoorganizovanje, to bi bilo pogubno za ovaj grad. Ja molim građane Tuzle da imaju povjerenje u Stanicu javne bezbjednosti koja je jedinstvena, svih njenih 600 radnika koji su u cjelosti, zastupljene sve nacionalnosti, onako kako je življe Tuzle. Da su oni pravi profesionalci, jedinstveni i istrajat će na ovom principu branit će slobodu Tuzle, njenih građana, živote građana do posljednjeg, ali ne dozvolimo da se iko samo-organizuje, da poduzima mjere i radnje na svoju ruku. To bi bio haos.

Radio Tuzla: Načelniče, to bi mogla i poruka građanima Tuzle. Mi ćemo biti još u kontaktu svakako.

Meša Bajrić: Ja idem na daljnje zadatke.

Radio Tuzla: Bile su ovo riječi Mehmeda Bajrića, načelnika Stanice javne bezbjednosti u Tuzli.

cama u Slavinovićima, Gornjoj Tuzli, Ši Selu, Kuli, Jali i Mosniku. Među raspoloživim naoružanjem značajan dio činilo je lovačko oružje. Inače, lovci su dali značajan doprinos u borbi, i to tako što su se sa svojim naoružanjem lično svrstali u redove branilaca, a kako su to bili iskusni i snalažljivi ljudi, oni su često predvodili jedinice na terenu i prikupljali razne informacije o neprijatelju. Pošto za sve pripadnike milicije nije bilo dovoljno uniformi, jedan dio pripadnika nosio je odijela Civilne zaštite sa grbom Tuzle.

Tuzlanski način odbrane, strategiju i koncept u uslovima okupiranosti od strane JNA i paravojnih srpskih formacija, na jednoj strani a na drugoj razoružane Teritorijalne odbrane Republike BiH, prihvatili su rukovodni radnici Centra službi bezbjednosti Tuzla, na čelu sa načelnikom Centra Hazimom Rančićem koji je 4. aprila 1992. godine svim stanicama Javne bezbjedsnosti u sastavu Centra službi bezbjednosti Tuzla poslao instruktivnu depešu broj 18-1/01-332.[291]

[291] Obavještavamo Vas da je nakon iskazanog jedinstva svih radnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla, Sektora javne i Sektora državne bezbjednosti Centra službi bezbjednosti Tuzla, dogovoreno da se zajedničkim snagama preduzimaju sve mjere u cilju sprečavanja djelovanja paravojnih formacija i eliminisanja ekscesnih situacija na području Tuzle, čemu je prethodila podrška Savjeta za narodnu odbranu i odbornika svih stranaka Skupštine opštine Tuzla. Na zajedničkom kolegiju Centra službi bezbjednosti Tuzla i Stanice javne bezbjednosti Tuzla dogovoreno je animiranje postojećih planova odbrane uz njihovo prilagođavanje postojećoj situaciji na području opštine Tuzla, a ujedno je dogovoreno da se o preduzimanju ovih konkretnih radnji obavijeste sve stanice javne bezbjednosti na području Centra službi bezbjednosti Tuzla, sa ciljem da se upoznaju sa ovim planom, te da donesu svoje konkretne planove rada i pristupe njihovoj realizaciji. Navedenim planom predviđene su sljedeće mjere i radnje:

- mobilizacija ukupnog sastava aktivnih i rezervnih radnika organa unutrašnjih poslova;
- na osnovu odluke Skupštine opštine Tuzla upućen je proglas svim građanima Tuzle, a posebno licima koja legalno posjeduju vatreno oružuje, da se jave u svoje mjesne zajednice u kojima su formirane Stanice milicije kojima će rukovoditi radnici aktivnog sastava milicije. Na ovaj način, a zbog velike uznemirenosti građana, namjera nam je da izbjegnemo samoorganizovanje građana i da ih stavimo pod našu komandu i kontrolu, a ujedno da se i sami građani stave u funkciju odbrane grada i steknu još čvršće povjerenje u organe Unutrašnjih poslova;
- povećan je broj punktova od kojih će se neki držati zajedno sa pripadnicima JNA, punktovi su obezbijeđeni potrebnim sredstvima za zaustavljanje i kontrolu u saobraćaju;
- izvršeno je obezbjeđenje vitalnih objekata, a vrši se obilazak svih radnih organizacija i prikupljaju se svi operativni podaci sa bezbjedonosnog aspekta;
- specijalna jedinica stavljena je u stanje potpune pripavnosti;
- neprekidno se ostvaruje kontakt sa predstavnicima Skupštine opštine Tuzla preko kojih se dalje ostvaruje kontakt sa predstavnicima svih stranka koji djeluju na području grada;

Dan poslije formiranja ratnih stanica milicije, načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla nazvao je general Savo Janković, komandant 17. korpusa JNA i tom prilikom mu rekao:

„Vidim, formiraš vojsku. Na ovom prostoru ne mogu biti dvije vojske. To je rat!"

Načelnik mu je odgovorio:

„Nije to vojska, to su policijski sastavi koji će brinuti o javnom redu i miru, zaštititi društvenu i ličnu imovinu građana."

General Janković je na ovo dodao:

„Nemoj da ti se otme ispod komande."[292]

FORMIRANJE KRIZNOG I OPERATIVNOG ŠTABA SKUPŠTINE OPŠTINE TUZLA I OPŠTINSKOG ŠTABA TO TUZLA

Nedjelja i ponedjeljak, 5. i 6. april 1992. godine, protiču u mirnom okupljanju građana. Prvog dana kroz grad je prošla velika kolona taksista, koja se zaustavila pred Centrom službi bezbjednosti Tuzla i nekoliko minuta glasno skandirali i davali podršku načelniku Stanice javne bezbjednosti i policajcima, dok je drugog dana održan na Trgu oslobođenja veliki miting pod nazivom „Pet do dvanaest". Na mitingu su govorili predstavnici više političkih stranaka. Građani su osudili rat i sve ono što se dogodilo u pojedinim krajevima, nacionalne podjele i siromaštvo u kojem se nalaze.

- dogovoren je svakodnevni kontakt sa sredstvima informisanja, posebno preko Radija Tuzle, sa ciljem da se građani pravovremeno i istinito informišu o postojećem stanju i na taj način eliminišu razne dezinformacije;
- mobilisani su svi aktivni i rezervni radnici kriminalističke službe koji su neprekidno, zajedno sa radnicima milicija i radnicima službe Sektora državne bezbjednosti kroz smjenski rad angažovani na pokrivanju grada Tuzle, a pružaće pomoć svim stanicama javne bezbjednosti sa područja regije u zavisnosti od postojeće situacije;
- uspostavljeno je i neprekidno dežurstvo rukovodnih radnika, a kolegij Centra službi bezbjednosti Tuzla i Stanice javne bezbjednosti Tuzla zajednički analiziraju postojeće podatke i stanje bezbjednosti i planiraju dalje aktivnosti.

Sugerišemo svim stanicama javne bezbjednosti da pojačaju svoju ukupnu aktivnost (stupe u kontakt sa predstavnicima opštine, stranaka, građana i drugo) i da na o svim preduzetim mjerama i radnjama, kao i bezbjednosnim saznanjima redovno obavještavaju, kako bi, u zavisnosti od situacije, mogli zajedničkim snagama djelovati na širem području u cilju vladanja bezbjednosnom situacijom.

292 Meho-Meša Bajrić, poziv braniocima, Front slobode, 27. 4. 1993, str. 2.

Odluka o obrazovanju Predsjedništva Skupštine opštine Tuzla donesena je 3. aprila 1992. godine. Tri dana kasnije, 6. aprila, Savjet za narodnu odbranu donio je Naredbu o aktiviranju subjekata odbrane kojom se naređuje da se:

1. Izvrši mobilizacija protivdiverzantskog voda i Odreda TO;
2. Aktivira Opštinski štab Civilne zaštite (CZ) i jedinica NUS-a (Specijalna jedinica za neeksplodirana ubojna sredstva), a ostale stave u stanje pune pripravnosti;
3. Zabrani svim prodavnicama prodaja oružja i municije do daljnje naredbe.[293]

Naredbom Predsjedništva Skupštine opštine Tuzla od 7. aprila 1992. godine naređeno je Društvenom preduzeću„Tuzla-kvarc" da doveze u grad 40 kamiona pijeska."[294]

Prema ranije izrađenim planovima zaprečavanje u gradu izvršeno je na 49 tačaka, a napravljeno je do izdavanja ove naredbe još i 85 grudobrana od pijeska. Odlukom o obustavi prodaje materijalno-tehničkih sredstava Predsjedništvo je zabranilo prodaju određenih sredstava neophodnih za odbranu, ali i naredilo preduzećima iz oblasti prometa i snabdijevanja da izvrše potrebne pripreme za popis roba radi izrade potrošačkih kartica za racionirano snabdijevanje stanovništva.[295]

Za odbranu Tuzle i daljnji tok vojnih priprema značajan je bio dolazak većeg broja aktivnih oficira i podoficira koji su napustili JNA i prešli na stranu branitelja Bosne i Hercegovine. Oni su se javljali u Okružni i Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu i Stanicu javne bezbjednosti Tuzla. Do kraja aprila 1992. godine prijavilo se 160 oficira i podoficira i drugih lica, koja su bila u službi JNA.[296] Među

[293] Naredba o aktiviranju subjekata odbrane, Sl. glasnik opštine Tuzla, br. 4. od 14. 9. 1992, str. 90

[294] Naredba o utovaru pijeska, Sl. glasnik opštine Tuzla, br. 4. od 14. 9. 1992, str. 90

[295] Odluka o obustavi prodaje materijalno-tehničkih sredstava, Sl. glasnik opštine Tuzla, br. 3. od 28. 8. 1992, str. 57

[296] Među prvima došli su pukovnik Hamdija Duratbegović pukovnik potpukovnik Željko Knez, potpukovnik Hazim Šadić, major Sead Delić, pukovnik Ramiz Šuvalić, potpukovnik Anđelko Makar, potpukovnik Pejo Kovačević, potpukovnik Mihajlo Narad, major Anto Pranjić, potpukovnik Mustafa Hadžiefendić, potpukokvnik Hajrudin Hadžimustafić, major Sifet Krekić, kapetan Hajrudin Mešić narodni heroj, kapetan prve klase Farid Mujkanović, potpukovnik Ivan Mijačević, potpukovnik Muharem Efendić, potpukovnik Esad Halilbašić, potpukovnik Ahmed Hanić, major Martin Frančešević, kapetan prve klase Šemsudin Muminović, kapetan prve klase Nesib Malkić narodni heroj, kapetan prve klase Marko Dovođa, major Branko Leskovar, kapetan prve klase Mevludin Bešić,

prvima došli su major Sead Delić, potpukovnici Željko Knez i Hazim Šadić, zatim Rifat Kamberović, Faruk Omanović, Nusret Mešić, Besim Gaši, Osman Bajić, Pejo Kovačević, Ali Aziri, Dragan Tunjić, Branko Leskovar, Anđelko Makar, Marko Dovođa, Mevludin Bešić i drugi. JNA su napustili piloti i vazduhoplovni kadar i priključili se Vazduhoplovnoj jedinici Dubrave[297]

Da bi se ubrzalo formiranje novih jedinica TO i unaprijedio rad na odbrambenim pripremama, Predsjedništvo Skupštine opštine Tuzla, na sjednici od 22. aprila 1992. postavilo je za komandanta Općinskog štaba TO majora Seada Delića. U vezi sa ovim imenovanjem ono je uputilo Ministarstvu narodne odbrane i Republičkom štabu TO BiH dopis slijedeće sadržine:

„Na osnovu člana 2. Uredbe o ukidanju dosadašnjeg Opštinskog štaba TO Tuzla od 8. aprila 1992. godine, Predsjedništvo Skupštine opštine Tuzla predlaže za komandanta Opštinskog štaba TO Tuzla Seada Edhema Delića, rođenog 13. 9. 1954. u Goraždu. Aktivni major, VES- 31139, završio školu KSSKOV Beograd. Molimo za saglasnost nadležnog Ministarstva za postavljenje Seada Edhema Delića za komandanta Opštinskog štaba Tuzla."[298]

kapetan prve klase Hamza Šarić, kapetan prve klase Huseir Hajdarević, Sulejman Budaković, kapetan prve klase Kadir Kljajić, kapetan prve klase Samir Ništović, podoficir Fikret Brkić, kapetan prve klase Sead Kozlić, poručnik Marko Batlin, kapetan Ševal Kurspahić, kapetan Izet Bačić, major Sead Begović, kapetan Ali Aziri, major Abdulah Zulčić, major Mustafa Beganović, major Osman Bajić, potpukovnik Rasim Sakić, kapetan Sakib Hurić, kapetan Ibrahim Mehčić, major Esad Ahmetović, major Hariz Šarić, kapetan Velid Šabić, kapetan prve klase Mirsad Gutić, kapetan Dževad Salibašić, major Kemal Hindić, major Ibrahim Nuhanović, kapetan prve klase Mirsad Mujović, poručnik Jasmin Mešković, kapetan prve klase Ahmet Hadžialić, kapetan prve klase Adnan Selmanović, kapetan prve klase Stjepan Čačić, kapetan prve klase Dragan Radić, major Ramiz Pljakić, kapetan Nedžad Imširović, major Ibrahim Salilhović, kapetan prve klase Bahrija Džananović, kapetan prve klase Smajil Mešić, kapetan Džemal Jukan, kapetan prve klase Sead Amautović, kapetan prve klase Nihad Šehović, kapetan prve klase Senad Kljajić, kapetan prve klase Mevludin Mahmutović, kapetan prve klase Kemo Džanko, kapetan prve klase Nihad Livadić, kapetan prve klase Mensur Kamberović, kapetan prve klase Nedžad Mulalić, kapetan prve klase Adem Tokić, kapetan prve klase Mirsad Bajraktarević, kapetan prve klase Mustafa Sišić, kapetan prve klase Nijaz Vrabac.

297 Piloti: Dervišević Safet, Brakić Stjepan, Husić Mustafa, Tokić Adem, Mehle Srećko, Biščević Nedim, Jagić Željko, Sinanović Sead, Sinanović Esad, Nurković Hajro, Bešić Mevludin, Jamaković Salih, Salkić Šerif, Leskovar Branko, Burgić Nedžad, Čačković Esad, Mašinović Džemal, Siočić Jakub, Brajlović Salem, Mešić Mujo, Baralić Amir, Hrustić Erdin, Krekić Sifet, Ahmetović Muradif, Maleškić Izudin, Isabegović Miralem, Mušić Mujo, Malkić Džemal, Čokić Enver.

298 Dopis Predsjedništva SO Tuzla, str. pov. br. 01/1-34/92 od 22. 4. 1992.

Slika. br. *Krizni Štab Opštine Tuzla*
Slijeva na desn: Šerif Salihović, Stjepo Lukić, Refik Ahmedinović, Selim Bešlagić, Sead Avdić, Jasmin Imamović, Sead Delić, Mehmed Žilić, Meho Bajrić i Enver Halilović

Savjet za narodnu odbranu i Izvršni odbor Skupštine opštine Tuzla bili su organi preko kojih je, uglavnom, obavljan veći dio aktivnosti. Međutim, pošto su ti organi bili brojni, događalo se da prema JNA „cure" informacije povjerljivog sadržaja, što je trebalo spriječiti. Na sjednici Predsjedništva, održanoj 26. aprila 1992. odlučeno je da se osnuje Krizni i Operativni štab u opštini Tuzla. U Odluci o osnivanju ovih štabova piše sljedeće:

„Član 1.

Predsjedništvo Skupštine opštine (u daljem tekstu Predsjedništvo) ovlašćuje Krizni štab Predsjedništva da za slučaj početka ratnih dejstava u opštini Tuzla rukovodi sistemom odbrane Opštine.

Član 2.

Krizni štab Predsjedništva (u daljem tekstu: Krizni štab) radit će u slijedećem sastavu:

Mr. Selim Bešlagić, predsjednik

Mr. Branko Perić[299], zamjenik predsjednika
Dr. Sead Avdić, član
Dr. Refik Ahmedinović, član
Jasmin Imamović, član
Stjepo Lukić, član

Napomena autora: Rješenjem Predsjedništva Skupštine opštine Tuzla od 29. maja 1992. u Krizni štab Predsjedništva imenovani su još: major Sead Delić, komandant Opštinskog štaba TO Tuzla; Meša Bajrić, načelnik SJB Tuzla i Mehmed Žilić, sekretar Sekretarijata za NO Tuzla.

Član 3.

Predsjedništvo, za slučaj proširenja rata na područje opštine Tuzla, formira Operativni štab Predsjedništva (u daljem tekstu: Operativni štab)

Član 4.

Operativni štab radit će u slijedećem sastavu:

1. Mehmed Žilić, rukovodilac
2. Meho Bajrić, pomoćnik za bezbjedonosna pitanja
3. Enver Delibegović, pomoćnik za vojna pitanja
4. Zvonko Gusković, pomoćnik za Civilnu zaštitu
5. Vukosav Ašanin, pomoćnik za civilni sektor
6. Jozo Nišandžić, pomoćnik za obavještajni rad
7. Halid Tabukčić, pomoćnik za sistem veza
8. Jadranka Jovanović, pomoćnik za informisanje
9. Adem Tucaković, pomoćnik za pozadinsko obezbjeđenje
10. Prof. dr. Božina Radević, pomoćnik za zdravstvenu zaštitu
11. Dr. Enver Halilović, pomoćnik MPV
12. Željko Knez, saradnik za vojno-stručna pitanja
13. Milan Bucalo, saradnik za vojno stručna pitanja
14. Sead Delić, saradnik za vojno stručna pitanja

Član 5.

Ostali članovi Predsjedništva, izuzev funkcije člana Predsjedništva, obavljat će funkciju u okviru resornih organa na čijem su čelu.

---

299 Pobjegao iz Tuzle 15. 5. 1992. godine. Rješenjem Predsjedništva SO Tuzla od 25. maja 1992. razriješen dužnosti potpredsjednika SO Tuzla, člana Predsjedništva SO i zamjenika predsjednika Kriznog štaba Predsjedništva Skupštine opštine - napomena autora.

Član 6.

Operativni štab, pod nadzorom Kriznog štaba, priprema cjelovit sistem odbrane opštine.

Član 7.

Prijedlog za upotrebu jedinica i razradu strategije odbrane opštine, Kriznom štabu podnosi Operativni štab.

Član 8.

Operativno štab je dužan izvršavat odluke Predsjedništva i Kriznog štaba.

Član 9.

Operativnim štabom Službe javne bezbjednosti komanduje Meho Bajrić. Zadatke za operativno vođenje odbrane sa jedinicama MUP-a realizuje Operativni štab Službe javne bezbjednosti, a na osnovu Odluke Kriznog štaba i po potrebi Predsjedništva."[300] Nešto ranije imenovan je Operativni štab Stanice javne bezbjednosti Tuzla na čelu sa Mešom Bajrićem i u njemu su bili: Muhamed Brkić, Zlatan Cuvaj, Ivica Divković, Enver Delibegović, Mato Divković, Rasim Hadžić, Mladen Kondić, Niko Jurić, Ilija Jurišić, Vicko Milić, Milenko Milićević, Budimir Nikolić, Faruk Prcić, Šemso Softić, Džemal Sadiković, Osman Šarajlić, Nikola Slavuljica i Mehmedalija Šljivić. Kasnije će ovaj Štab pretrpjeti izvjesne izmjene.

Operativnom štabu Stanice javne bezbjednosti Tuzla, na raspolaganje, a i konkretno angažovanje, na uspostavljanju koncepta odbrane, mobilnosti i što uspješnije bezbjednosti grada, stavili su se: prof. dr Husein Sušić, novinar Ekrem Avdić, pripadnici Vojne bezbjednosti JNA Hamza Šarić i Uzeir Hajdarević. U cilju što boljeg informisanja Predsjedništva RBiH i predsjednika Izetbegovića o odbrambenim pripremama u opštini Tuzla, kao i demantovanja u to vrijeme zlonamjernih informacija, koje su upućivane iz Tuzle, značajno je angažovanje novinara Ekrema Avdića.

INŽINJERIJSKO UTVRĐIVANJE GRADA I MOBILIZACIJA STANICE JAVNE BEZBJEDNOSTI TUZLA

April 1992. godine protekao je u znaku brzog smjenjivanja događaja. U grad masovno iz podrinjskih opština dolaze prognana lica, prije svega iz Bratunca,

300 Odluka o ovlašćenju Kriznog štaba i Operativnog štaba Predsjedništva SO Tuzla, Sl. glasnik opštine Tuzla, br. 3. od 28. 8. 1992., str. 59.

Srebrenice, Zvomika, Vlasenice i područja Posavine. Pored pravih vijesti šire se i razne dezinformacije sa ciljem da se poveća strah i stvori panika među građanima. Vijesti koje se šire po gradu o odlasku oficirskih porodica iz Tuzle postale su stvarnost. U početku je to rađeno prikriveno, s tim što to kasnije postaje redovna pojava. Prema planu SDS-a građani srpske nacionalnosti grad su napuštali postepeno, a da svojim komšijama o odlasku nisu ništa govorili. Oni to rade vješto, uvjereni da će se brzo vratiti nazad. Razmatrajući ovu pojavu Predsjedništvo Skupštine opštine Tuzla donijelo je odluku po kojoj je sve napuštene stanove trebalo evidentirati, kako bi se sačuvali od nasilnog useljenja i njihovog pretvaranja u mjesta odakle bi mogli djelovati snajperisti. Donesena je i odluka o zavođenju radne obaveze i prekidu korištenja godišnjih odmora i drugih odsustvovanja radnika u svim društvenim i privatnim preduzećima. Vatrogasne jedinice stavljene su u mobilno stanje, s tim što je naročita pažnja bila poklonjena industrijskoj zoni u gradu i njegovoj okolini. Nešto kasnije bila je donijeta i Naredba o zavođenju dežurstva u stambenim zgradama.

U ovo vrijeme u Tuzli se inžinjerijski obezbjeđuje grad. Postavljaju se ježevi i krstila, a na raskrsnicama i pojedinim objektima prave se grudobrani. Grade se gnijezda za puškomitraljeze i ručne minobacače. Pune se vreće pijeskom, osposobljavaju se skloništa. Uvodi se i policijski čas. Početkom maja preduzimaju se dodatne mjere za odbranu. Vrši se blokada svih puteva, osim južne saobraćajnice u Tuzli, koja se stalno kontrolira. Posebno se obezbjeđuju strateški objekti: TV FS3, pošta, MUP, zgrada Skupštine općine, vodooskrbni objekti, hemijska industrija, Termoelektrana Tuzla, Radio Tuzla, Banke i Služba društvenog knjigovodstva, magacini i eksplozivi u rudnicima i drugo. Borbena gotovost naših jedinica bila je na zavidnom nivou. Da bi se provjerilo rukovanje ručnim bacačima, na poligonu Paša-bunar izvršeno je gađanje, tako da je zbog štednje svaki nišandžija ispalio samo po jednu minu.

Mjere koje preduzimaju JNA i SDS upozoravali su da se nešto ozbiljno sprema. Tih dana Mile Dubajić, komandant kasarne u Tuzli i major Veljko Brajić formirali su šest „trojki" snajperista sa zadatkom da vrše likvidacije i obavljaju druge specijalne zadatke. Iznad Pivare bio je postavljen puškomitraljez sa snajperistima kako bi se ostvarila kontrola nad Titovom ulicom i drugim ulicama koje su u vezi sa njom. Osim ranije zaposjednutih položaja oko Tuzle, JNA postavlja tih dana više minobacača na koti Drljevića dolovi, zatim u Bagremiku, Pločniku i još nekim mjestima. Kroz Tuzlu i dalje prolaze kolone vojnih vozila u kojima se nalaze, osim vojnika, srpski dobrovoljci sa četničkim znamenjima. U svim srpskim selima na istočnoj strani, a naročito u Požarnjci i Kovačevom Selu,

gomila se vojska, a dolaze i dva kamiona sa crvenim beretkama. Da se situacija pogoršava, moglo se zaključiti iz događaja koji se zbio 2. maja 1992. Kada je toga dana došla milicijska patrola da obiđe, nedaleko od Tuzle, u Gornjim Čaklovićima, punkt zatekla je u njegovoj blizini oko 30 dobro naoružanih ljudi u maskirnim uniformama. Na čelu im je bio Milan Nikolić, koji vođi tuzlanske policijske patrole saopštava da su nepoželjni i da će srpska policija obezbjeđivati komunikaciju u ovom selu. Dva dana kasnije, pripadnici SDS-a spriječili su, takođe, da se u Simin Hanu, 6 km od Tuzle, na raskrsnici koja vodi prema Zvomiku i Bijeljini, postavi pet metalnih ježeva.

„Na osnovu ukazane potrebe, proizašle pogoršavanjem političko-bezbjedonosne situacije u gradu, a u cilju provjere funkcionisanja svih rukovodećih struktura i jedinica u sistemu odbrane grada

NAREĐUJEM

1. Odmah mobilisati i staviti u funkciju Operativni štab SJB Tuzla.

2. Odmah mobilisati cjelokupan sastav MUP-a Tuzla i sve sastave koji su po dosadašnjim rješenjima stavljani u njihovu nadležnost za odbranu grada. Mobilno-interventne snage imati u trenutnoj gotovosti za upotrebu.

Snage Milicije u MZ (mjesnim zajednicama) i na saobraćajnim punktovima staviti u funkciju tako što će 1/3 snaga vršiti rad na punktu, 1/3 snaga zaposjesti će najpogodnije objekte za odbranu u neposrednoj blizini punkta, 1/3 snaga imati u rezervi i upotrebljavati ih shodno razvoju situacije.

3. Pripremljene fortifikacijske prepreke (krstila, jež, sredstva za rušenje) odmah staviti na planirana mjesta, blokirati saobraćaj i spriječiti prolaz m/v, osim na pravcima koji su odobreni za saobraćaj unutar grada, shodno novoj šemi regulisanja saobraćaja. Kamionima i drugim m/v predviđenim za blokadu pojedinih pravaca i raskrsnica izvršiti zatvaranje saobraćaja, a ljudstvo iz tih m/v uključiti u sistem odbrane prepreka. Sve postavljene barikade i prepreke moraju biti uključene u vatreni sistem snaga u neposrednoj blizini. Svaka stanica milicije, saobraćajna-punkt postavlja prepreke koje su u njenoj zoni odgovornosti.

(...)

7. Komandovanje jedinica vršit će: za jedinice MUP-a Operativni štab SJB Tuzla na čelu sa Mehom Bajrićem, za jedinice CZ komandant Šerif Salihović, za zaprečavanje pravaca i rejona major Faruk Prcić u duhu Naređenja Kriznog štaba Predsjedništva."[301]

301 Opštinski sekretarijat za unutrašnje poslove Tuzla, str. pov. br. 18-15/08-106/127 od 4. 5. 1992. Izvod iz naređenja Kriznog štaba Predsjedništva SO Tuzla od 4. 5. 1992, str. 1. i 2.

Slika br. XXXX *Inžinjerijsko utvrđivanje grada Tuzle u izvedbi domaće vojne namjenske proizvodnje*

Prije nego što je došlo do sukoba na Brčanskoj Malti vrlo stručno pravljeni su planovi o načinu suprostavljanja agresoru i preduzimanju određenih kontra akcija protiv njega. Veliki doprinos u tome dali su: major Sead Delić i potpukovnici Željko Knez i Hazim Šadić. Bili su razrađeni planovi o onesposobljavanju i eventualnom zauzimanju haubica u Kovačevom Selu, minobacača na Badrama i drugog artiljerijskog oruđa na potezu Bukovčić-Kozlovac. Izrađene su i dvije supozicije u slučaju napada iz pravca Požarnica-Simin Han i sa pravca Lukavac-Bistarac- Šički Brod.

Nedostatak oružja bio je veliki problem. Naredbu o razoružavanju Teritorijalne odbrane Generalštab oružanih snaga SFRJ izdao je 14. maja 1990. godine.[302] Sutradan, 15. maja 1990. godine Komanda 1. vojne oblasti izdala je svoje naređenje po kome je preuzimanje i smještaj naoružanja i municije trebalo završiti do 21. 5. 1990. što nije izvršeno prema predviđenom planu. Izloženo velikom pritisku iz Beograda, Predsjedništvo SR BiH, na sjednici od 19. 10. 1990. donijelo je Odluku o povlačenju naoružanja i vojne opreme u vojne magacine. Novo Predsjedništvo SR BiH, koje je izabrano nakon novembarskih izbora ovu

302 Naređenje G.Š. OS SFRJ, str. pov. br. 9-1 od 14. 5. 1990.

Odluku je stavilo van snage 11. 3. 1992. i zatražilo da se povedu razgovori sa organima JNA o vraćanju naoružanja i municije. S obzirom na vrijeme kada je ova odluka donesena njena primjena nije se mogla ostvariti.

Sa Dubajićem, komandantom Kasarne u Tuzli, više puta je razgovarano o potrebi naoružavanja jedne jedinice koja bi štitila industrijski kompleks u Tuzli (Termoelektranu, HAK, DITA, objekti PTT i drugo) od eventualnog napada i diverzija od strane paravojnih snaga. U grupi, koja je o tome sa njim, polovinom aprila, razgovarala, bili su: dr. Sead Avdić, Enver Delibegović, Meša Bajrić i pukovnik Milan Bucalo. Uspjeli su ga ubijediti da to odobri, tako da je tim oružjem naoružana jedna manevarska jedinica. Dobijeno je naoružanje, naše naoružanje Teritorijalne odbrane Tuzla a ne JNA kako to zlonamjerno piše Vahid Karavelić komandant štaba Patriotske lige za sjeveroistočnu Bosnu: "92. motorizovana brigada je naoružala u Lukavcu oko 150 ljudi a u Tuzli oko 500 ljudi. Isti nose uniforme JNA, usto i amblem (grb) grada Tuzle, odnosno Lukavca.[303] Struktura tog dobijenog naoružanja je sljedeća:

- automatskih pušaka .... 120 komada
- puškomitraljeza .... 3 komada
- pištolja .... 10 komada
- metaka M,62 mm za PAP; AD i PM .... 21.000 komada
- metaka 7,62 mm za pištolj .... 320 komada
- radio uređaj R 4 2/2 .... 4 komada
- radio uređaj RU 2/2 .... 3 komada
- radio uređaj RUP 33 .... 8 komada
- kuhinja tovamih 25 kut .... 7 komada
- vojničkih ćebadi .... 450 komada
- vojničkih busola .... 10 komada
- dvogleda .... 10 komada

Sedmog aprila 1992. naišla je nenajavljena kolona od šest vojnih kamiona, sa topovima i bez topova. Na punktu u Donjim Vukovijama, blizu Aerodroma Dubrave, kolonu je zaustavila rezervna milicija. Prije nego što su došli predstavnici Aerodroma i Skupštine općine Kalesija iz okolnih sela došlo je nekoliko stotina ljudi i njih preko 200 opkolili su sa svih strana kamione. Sa kamiona je prema tvrđenju predstavnika Aerodroma odneseno: 19 automatskih pušaka, 5 raznih pištolja, 23 signalna pištolja, 20 automatskih pištolja, 10 trofejnih pušaka,

[303] Vahid Karavelić, Agresija na Bosnu i Hercegovinu, Sjeveroistočna Bosna 1991-1992., Sarajevo 2004. godine, str. 143.

dva ručna raketna bacača tipa OSA, oko 60.000 raznih metaka i 250 noževa za automatsku pušku. Nešto od ove opreme je narednog dana vraćeno, ali je većina otetog oružja ostala kod onih koji su ga uzeli.

Pošto se dvadeset dana nakon ovog događaja dogodio, 27. aprila 1992, oružani sukob kod mosta na Spreči, u blizini Živinica, između pripadnika Prve samostalne čete Patriotske lige i jedinice Lug iz Živinica s jedne i pripadnika JNA s druge strane Komanda Aerodroma Dubrave bila je suočena sa opasnošću za svoje objekte, koji su bili locirani u nekim selima oko Aerodroma. U selu Ljubačama nalazio se magacin u kome su čuvane rakete, razne vrste eksploziva, kerozin i druga sredstva. O formiranju jedne jedinice koja bi to obezbjeđivala, vođeno je više razgovora sa pukovnikom Bogdanom Čičom, komandantom Aerodroma i njegovim ljudima. Pod izgovorom da će te objekte čuvati od paravojnih formacija, rukovodstvo Aerodroma pristalo je da naoruža jednu jedinicu uz uslov da je uvježbavaju njihova dva čovjeka. Kada su dobrovoljci čuli da treba da ih obučavaju dva vojna lica, došlo je do negodovanja. Nakon datog objašnjenja da je važno dobiti oružje i naučiti taktiku i rukovanje oružjem pripadnici ove jedinice prihvatili su prisustvo ove dvojice. Od komandanta Čiče dobijeno je 50 automatskih pušaka, 10 zolja, dvije ose sa punjenjima, dva snajpera, po dvije bombe i po dva borbena kompleta, zatim određen broj cipela, deka i dušeka. U stvari, ovim oružjem i opremom naoružana je još jedna manevarska jedinica u Ljubačama – Husino.

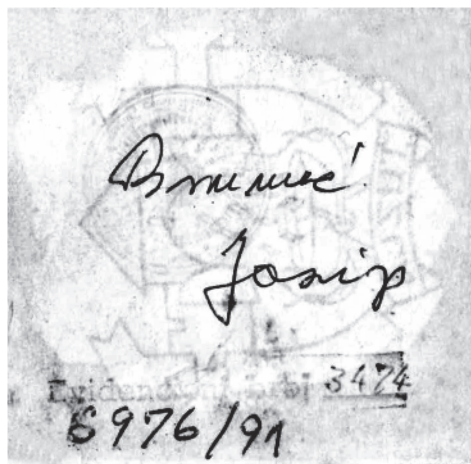
Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine je depešom broj 10-68 od 19. 4. 1992. godine insistiralo na dosljednom sprovođenju Odluke Predsjedništva RBiH o objedinjavanju svih patriotskih snaga u novu Teritorijalnu odbranu BiH. U vezi s tim Predsjedništvo opštine Tuzla 21. 4. 1992. godine broj 01/1-30/92. dalo je pismeno obavještenje MUP-u RBiH. Nakon što je napadom na Bijeljinu izvršena agresija na sjeveroistočni dio suverene Republike Bosne i Hercegovine, Opštinsko rukovodstvo Skupštine opštine Tuzla je, zbog opasnosti od eventualnog širenja agresije i na ovaj grad zatražio od Tuzlanskog korpusa vraćanje oduzetog naoružanja TO koje je inače vlasništvo Skupštine Opštine Tuzla.

Nakon što je taj zahtjev JNA odbila, rukovodstvo Opštine je pristupilo mobilizaciji dobrovoljaca i formiranja jedinica rezervnog sastava milicije organizujući naoružane građane pod jedinstvenu komandu MUP-a. Rezervni sastav milicije je obučen u uniforme MUP-a i Stanice milicije sa znakom grba Tuzle.

Istovremeno, pristupili smo mobilizaciji TO i to inžinjerijskog i protivdiverzantskog voda. Do donošenja Odluke Predsjedništva o obrazovanju nove

TO, razradili smo sistem inžinjerijskih zapreka i uveliko započeli uvježbavanje rezervnog sastava milicije koji je ukomponovan u jedinice Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Time smo postigli jedinstvo svih građana i njihovu sigurnost u odbrambene snage Tuzle, a vjerovalo se i odbili eventualni napad agresora.

Slika br. XXXX *Znak grba Tuzle i akreditacija pripadnika MUP-a Josipa Brumeca*

Nakon toga uslijedila je Odluka Predsjedništva o organizovanju nove odbrane TO BiH.

Predsjedništvo Skupštine opštine Tuzla, odmah je pristupilo izvršenju zadataka u vezi sa mobilizacijom nove Teritorijalne odbrane. Uspostavljen je komandni kadar iz reda postojećih pripadnika Teritorijalne odbrane i novopridošlih starješina iz JNA, koji dalje razrađuju odbambene pripreme grada i način mobilizacije novih pripadnika Teritorijalne odbrane.

Predsjedništvo Opštine Tuzla izvršit će svaku naredbu legalnih organa vlasti suverene Republike Bosne i Hercegovine, pa i naredbu MUP-a RBiH - 10, od 19. 4. 1992. godine, ali po postupku i na način primjeren bezbjedonosnoj situaciji u ovom gradu, koja nalaže, zbog niza specifičnosti, poseban oprez i postepenost.

Razlozi za to su u sljedećem:

1. Naprijed opisanim radnjama mi smo još više učvrstili jedinstvo MUP-a i Stanice javne bezbjednosti Tuzla, a u redovnom i rezervnom sastavu milicije imamo građane svih nacionalnosti.

2. Sačuvan je mir u opštini, bez ijednog incidenta i međunacionalnog sukoba.

3. Teritorijalna cjelovitost i politička nepodijeljenost opštine i grada na njihove "nacionalne dijelove" sačuvana je.

Sve ovo smatramo velikim i značajnim rezultatom, ne samo za političko i teritorijalno jedinstvo opštine Tuzla već cijele Republike Bosne i Hercegovine i ovakva situacija nalaže u primjeni naredbi uvažavanje lokalnih okolnosti i oprez kako ne bi došlo do ozbiljnog narušavanja postignutog stepena odbrane grada, obučenosti jedinica i njihove svijesti i patriotizma o neophodnosti da se opština Tuzla i BiH brani po svaku cijenu.

TELEFONSKI RAZGOVOR IZMEĐU TOMISLAVA PRAČERA, MAJORA JNA I SELIMA BEŠLAGIĆA, PREDSJEDNIKA SKUPŠTINE OPŠTINE TUZLA

Tuzla se nalazi na raskrsnici važnih puteva. Ona spada u red najrazvijenijih područja u Bosni i Hercegovini. Prema velikosrpskim planovima Tuzlu je trebalo uklopiti u krnju Jugoslaviju kako bi se izazvao rascjep u Bosni i Hercegovini od kojeg bi se ona, da je uspio, teško održala kao samostalna država. Telefonski razgovor koji je vođen, maja 1992. godine, između Selima Bešlagića, predsjednika Skupštine opštine Tuzla i majora Tomislava Praćera, zamjenika komandanta Aerodroma u Dubravama, to najbolje potvrđuje. Razgovor je snimio Centar za obavještavanje i javljanje, a da o tome predsjednik Bešlagić prethodno nije obaviješten.

Razgovor je tekao ovako:

„Pračer: (...) Ja razmišljao, a ti ćeš sad, možda me otjeraš u materinu. To me uopšte ne interesuje. Imam jedan prijedlog.

Bešlagić: Hajde.

Pračer: To je za žive ljude koji još nisu popaljeni i pobijeni.

Bešlagić: Kaži.

Pračer: Sa tim tvojim saradnicima u opštinama o kojima si govorio proglasite, bre, neku autonomiju i izjavite da želite živjeti u Jugoslaviji.

Bešlagić: Neću ba, ne dolazi u obzir, Pračer...

Pračer: Da tražite izvjesnu autonomiju.

Bešlagić: Ma, nema govora, Pračer. Koju Jugoslaviju?

Pračer: Jebi ga, onda je rat.

Bešlagić: Neka je rat! Neka je! Ja nemam druge države osim Bosne i Hercegovine! Mene interesuje gdje su ljudi iz Banovića.

Pračer: Ko iz Banovića?

Bešlagić: Pa, razumiješ o čemu govorim. O tebi kao čovjeku koji je rođen u Bosni. Šta ti imaš sa Srbijom i Crnom Gorom?

Pračer: Slušaj, recimo sada realnije da shvaćam.

Bešlagić: Nema tu realnijeg shvaćanja. Jebi ga.

Pračer: Hoćeš me saslušati. I bez ovog. (...)

Bešlagić: (...) Moram. Dobio sam informaciju da mi je Dubajić stavio četiri S u kasarnu.

Pračer: Slušaj, ne znam za to.

Bešlagić: Pa, jebi ga, kod nas niko ništa ne zna dok ne dođe odozgo, iz komande, a ja sve pred očima gledam, pička mu materina njegova.

Pračer: Gledam odnos snaga.

Bešlagić: Neka je kakav jeste.

Pračer: Nemoj tako.

Bešlagić: Pa, nek nas pobiju, bolan.

Pračer: Nemoj tako, to je Izetbegovićevo.

Bešlagić: Bit će u istoriji zapisano da je srpski narod genocidan. A Bosanci to nisu.

Pračer: Traži, čovječe autonomiju. Daj saglasnost da ćeš živjeti u novoj Jugoslaviji...

Bešlagić: Ne dolazi u obzir, Pračer.

Pračer: Jebi ga, onda smo najebali svi.

Bešlagić: Ništa? Vi nemojte pucati na nas avionima. Prepustite. Mi ćemo rukama.

Pračer: Nema problema. Nećemo avionima. Ali, nemoj niko i moje ljude da dira.

Bešlagić: Neće do osamnaestog. Ja ću se dogovoriti za to: Vi piloti ste ipak kulturniji ljudi. Ma, kakva Jugoslavija?! Srboslavija? Ne dolazi u obzir! Ja svoje dostojanstvo ne prodajem, nek me kolju.

Pračer: Slušaj, razmišljao sam o tom istom mom ocu koji ostaje, o mojoj majci (...).

Bešlagić: Bit ćeš im na sramotu, ili ljepotu. Ti procijeni.

Pračer: Moju rodbinu ... Procijenio sam. Zato sam i rekao što jesam.

Bešlagić: Dobro...

Pračer: Hoćeš li jedan apel od mene da ne bude rata ovdje?

Bešlagić, Ništa, dogovorili smo se... Zdravo (...)."[304]

---

304 Selim Bešlagić, Grad i čovjek, Tuzla, 1998, str. 24-26.

Učesnici u ovom razgovoru su na dijametralno suprotnim pozicijama. Dok major Pračer, koji ovaj razgovor vodi uz znanje i u ime velikosrpskih krugova i JNA, traži da Tuzla i njena okolina proglase autonomiju i da žive u Jugoslaviji Bešlagić to kategorički odbija i izjavljuje: „Neka je rat. Neka je. Ja nemam druge države osim Bosne i Hercegovine..." To je bio odgovor Tuzle svima koji su pokušali ovaj grad i njegovu okolinu da odvoje od Bosne i Hercegovine.

FORMIRANJE REZERVNIH STANICA MILICIJE I OSTALIH ORUŽANIH JEDINICA

Do vanredne sjednice Skupštine opštine Tuzla, koja je održana 4. aprila 1992. godine, u Stanici javne bezbjednosti Tuzla bilo je 638 aktivnih i rezervnih milicionera. Pošto su vojni krugovi odbili da daju saglasnost za mobilizaciju jedinica TO, Skupština opštine Tuzla je na pomenutoj sjednici donijela odluku o formiranju rezervnih stanica milicije. Formirano je 37 rezervnih stanica milicije. Odluka o njihovom formiranju saopštena je istog dana putem Radio-Tuzle i u roku nepuna 24 sata u ove stanice prijavilo se oko 2.200 dobrovoljaca. Od tada pa nadalje njihov broj se stalno povećavao tako da je Tuzlu u vrijeme incidenta na Brčanskoj Malti branilo preko 4.500 ljudi. U odbrani Tuzle učestvovalo je i pet manevarskih jedinica, od kojih je četiri formirala Stanica javne bezbjednosti Tuzla, te neke do tada formirane jedinice TO. Nakon incidenta na Brčanskoj Malti i transformacije milicije, koja će biti izvršena 25. maja 1992. te formiranja jedinica TO BiH glavni teret odbrane i borbe protiv agresora preuzet će ove jedinice.

Svi ljudi, koji su dobrovoljno stupili u ove jedinice, učinili su to iz patriotskih razloga i potrebe da se agresoru pruži dostojan otpor i odgovor na njegove planove o porobljavanju Bosne i Hercegovine.

Od ukupno 37 rezervnih stanica milicije[305], 15 je bilo u gradu i 22 u prigradskim i seoskim naseljima. Sagledavajući raspored ovih rezervnih stanica, može se konstatirati da je Tuzla bila obezbijeđena u obliku prstena kojeg su činile dobro kordinirane rezervne stanice milicije.

305 Ratne stanice milicije formirane su u sljedećim Mjesnim zajednicama: Bukinje, Šićki Brod, Mramor, Dobrnja, Dragunja, Kiseljak, Gornji Pasci, Husino, Ljubače, Par Selo, Kreka, Solana, Slavinovići, Mosnik, Stari Grad, Centar, Batva, Jala, Kula, Slatina, Tušanj, Brčanska Malta, Sjenjak, Ši Selo, Lipnica, Ljepunice, Breške, Dokanj, Gornja Obodnica, Solina, Grabovica, Požarnica, Simin Han, Gornja Tuzla,

Rezervna stanica milicije Bukinje - Novoformirana Rezervna stanica milicije Bukinje pokrivala je područja Rapača, Bukinja, Divkovića, Driježnika, Hudeča i još nekih manjih prostora ove Mjesne zajednice. Na prostoru ove Rezervne stanice milicije nalazio se veći dio industrijske zone Tuzle - Hloroalkalni kompleks 1 i 2, Termoelektrana, Rudnik Bukinje. Stanica je imala 63 pripadnika, od kojih su 42 bili Hrvati, 18 Muslimani i 3 Srbi. Komandir Stanice je bio Zlatko Iveljić a njegov zamjenik Hamzalija Husanović. Pomagali su im dva pomoćnika komandira Senahid Tinjić i Pejo Tunjić. Jedno vrijeme kao zamjenik komandira bio je angažovan Ljubomir Teufilović.

Rezervna stanica milicije u Šićkom Brodu - Ova Stanica milicije je formirana 20. septembra 1991. godine nakon Odluke Predsjedništva RBiH o mobilizaciji cjelokupnog rezervnog sastava milicije. U to vrijeme brojala je oko 100 milicionera od kojih su 16 bili aktivni, a 85 rezervni milicioneri. U prvom periodu nakon formiranja stanice komandiri Stanice su bili Miladin Stević i Ilija Mijatović a njihovi zamjenici i pomoćnici Ramiz Joldić, Zoran Stjepić i Zoran Vasiljević. Ova Stanica pokrivala je područje više Mjesnih zajednica Bukinje, Šićki Brod, Husino, Ljubače i Kiseljak. Na poziciju komandira Stanice bili su raspoređeni Zikrija Hamustafić, dok su pomoćnici bili Zoran Stjepić i Jovo Vasiljević. Sve do 4. aprila 1992. godine, kada je za komandira raspoređen Gavro Tešić a za njegovog zamjenika Mustafa Mrkonić, dok su dužnost pomoćnika obavljali Tomislav Tomić i Milorad Andrić. U stanici za vršenje vojne obuke pripadnika bio je angažovan Vjekoslav Bajer, rezervni kapetan.

Ova Stanica imala je 15. maja 1992. godine 90 dobrovoljaca. Inače, na spisku je bilo preko 300 dobrovoljaca koji zbog nedostatka oružja nisu odmah bili angažirani. Već 25. maja ona broji 133 pripadnika, od kojih su 104 Muslimani, 22 Hrvati, 6 Srbi i 1 Rom.

Rezervna stanica milicije u Mramoru - Krajem aprila 1992. godine Stanica je imala 47 naoružanih ljudi, a 15. maja taj se broj povećao na 75, od čega Muslimana 44, Hrvata 14, Srba 13 i 4 Albanca. Stanica je pokrivala područje Mramora, a njeno sjedište je bilo u prostorijama Društvenog doma Mramor. Komandir ove stanice bio je Budimko Lovrić, a njegov zamjenik Ivica Pejić.

Rezervna stanica milicije u Dobrnji - Ova Stanica rezervne milicije 20. aprila 1992. imala je 77 naoružanih ljudi. Komandir ove Stanice bio je Ibrahim Delić. U Stanici su bili angažovani 3 aktivna, a svi ostali su rezervni milicioneri.

Rezervna stanica milicije u Dragunji - Stanica je formirana 4. aprila 1992. Djelovala je na poručju pet sela. Pokrivala je Dragunju, Osoje, Namliće, Srednju i Gornju Dragunju a ovaj prostor se graniči sa Opštinama Srebrenik i Lopare te Mjesnim zajednicama Dobrnjom i Obodnicom. Imala je 42 milicionera. Hrvata je bilo 17, Muslimana 13 i Srba 12. Komandir ove Stanice bio je Nazil Bajrić, a njegov zamjenik Jovo Vasiljević. Pored patroliranja, milicioneri su pokrivali dva punkta. Prvi se nalazio na Previlama, a drugi u Srednjoj Dragunji na raskrsnici magistralnog puta Županja - Tuzla.

Rezervna stanica milicije u Kiseljaku - Stanica je formirana između 4. i 5. aprila 1992. i u Stanicu se prijavilo 250 dobrovoljaca. Ova stanica je brojala 97 milicionera, 3 aktivna a ostali rezervni sastav i dobrovoljci. Pripadnici stanice su bili mješovitog nacionalnog sastava. Na staničnom području bili su smješteni objekti za kolektivni smještaj prognanih iz Podrinja i u dva hotela Salinasa ra-njenici iz Podrinja. Komandir ove Stanice bio je Anto Lukić, zamjenik Enes Hasanbašić, a pomoćnik komandira Rado Pejić.

Rezervna stanica milicije u Gornjim Pascima - Ova Stanica je formirana 4. aprila 1992. godine. U toku prvog dana prijavilo se oko 60 dobrovoljaca sa i bez oružja. U početku u njoj su bila 32 pripadnika i svi su bili po nacionalnoj pripadnosti muslimani. Komandri Stanice bio je Hasim Hodžić a njegov zamjenik Ibrahim Mešić.

Rezervna stanica milicije u Husinu - Na poziv da se jave za odbranu Tuzle i njene okoline prijavilo se oko 350 dobrovoljaca. Oni koji su imali oružje odmah su uključeni u rad Stanice, a od određenog broja koji to nisu imali formirana je radna jedinica sa zadatkom da kopa rovove. U ovo vrijeme u njoj su bila 53 naoružana pripadnika, od kojih su 44 bili Hrvati i 9 Muslimani. Brojno stanje se mijenjalo i već oko 25. maja u njoj je bilo 142 pripadnika. Komandir ove Rezervne Stanice milicije je bio Ivica Petrović a njegov zamjenik Branko Šimić. Pomoćnik komandira je bio Dragan Sabranović. Na punktu u Husinu vršena je kontrola saobraćaja, vozača i tereta.

Rezervna stanica milicije u Ljubačama - Stanica je formirana 4. aprila 1992. godine. Prvog dana javilo se oko 100 dobrovoljaca. Njih 24, koji su imali oružje,uključeni su u Rezervnu stanicu, što je bio kasnije slučaj i sa većinom ostalih. Komandir ove Stanice je bio Zoran Stjepić, a zamjenik Tomislav Kovačević.

Na staničnom području obezbjeđivani su objekti od posebnog interesa "Mlin i pekare" Ljubače i "Elektroprenos", glavno čvorište Ljubače.

Rezervna stanica milicije u Par Selu - Stanica je djelovala na prostoru Par Sela, Pasaca i Orašja. Komandir Stanice je bio aktivni milicioner saobraćajac Marko Perić, njegov zamjenik Anto Krešić, a pomoćnik komandira Mijo Franjić.

Stanica milicije u Kreki - Ova Stanica milicije je jedna od tri matične Stanice milicije u Stanici javne bezbjednosti Tuzla i jedna je od šest Stanica koje su po Odluci Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine 20. 09. 1991. godine mobilisane usljed usložavanja bezbjedonosne situacije u BiH.

Do 4. aprila 1992. godine Stanica milicije Kreka je pokrivala veliki prostor Mjesnih zajednica Mosnik, Mejdan, Solana, Kreka i Par Selo, na kome je živjelo oko 26.000 stanovnika. U to vrijeme komandir Stanice je bio Milenko Miličević, njegov zamjenik Francija Piljić a pomoćnici Izudin Mujkanović, Niko Pavić i Kadro Pekarić. Četvrtog aprila 1992. godine ova Stanica je reducirana na prostor samo Mjesne zajednice Kreka i tada je komandir te Stanice Miladin Stević a njegov zamjenik Enver Čehajić. Ubrzo zbog odlaska Stevića na bolovanje, a potom na stranu agresora na dužnost komandira ove Stanice imenovan je Enver Čehajić, a njegov pomoćnik Igor Suhi. Ova Rezervna stanica milicije spada u red većih stanica. Zavisno od razvoja situacije, brojno stanje ljudstva često se mijenjalo, a u određenim intervalima u njoj je bilo oko 190 pripadnika. Stanica je obezbjeđivala teritoriju na kojoj je djelovala, zatim preduzimala posebne mjere oko obezbjeđenja industrijske zone, te dijela južne saobraćajnice i puta Tuzla-Dubrave.

Rezervna stanica milicije u Solani - Stanica je osnovana 5. aprila 1992. godine. U prvim danima u njoj je bilo 29, zatim 38 pripadnika; a nakon 16 maja 1992. taj se broj povećao na 165 pripadnika. Komandir Stanice bio je Zoran Kovačević, njegov zamjenik Alija Žilić, a pomoćnici komandira Božo Perić i Alija Ibrić.

Rezervna stanica milicije u Ši Selo - Nekoliko sati nakon javnog poziva načelnika Stanice javne bezbjednosti putem talasa Radio Tuzle javilo se oko 300 dobrovoljaca za popunu ove Stanice milicije. S obzirom na ograničen broj naoružanja i pored dostavljenog naoružanja iz Stanice javne bezbjednosti Tuzla u startu je angažovano 52 pripadnika ove Stanice. Za komandira je postavljen

Jusuf Beganović a za njegovog zamjenika Suad Halilčević, obadvojica aktivni radnici milicije. Stanica je pokrivala područje Mjesne zajednice Ši selo sa naseljima Stupine i Zlokovac. Polovinom mjeseca aprila zamjenik Suad Halilčević i desetak pripadnika ove Stanice prešlo je u Manevarsku jedinicu pa je za zamjenika postavljen Fahrudin Huremović. Rad Stanice se odvijao po ustaljenom planu i programu, rad na punktovima i patrole a posebno je pokriveno brdo Vršani gdje su postavljena dva mitraljeska gnijezda koja su imala stalnu posadu. Zadatak im je bio da ne dozvole ubacivanje diverzantsko-terorističkih grupa na ovaj prostor. Rukovodstvo ove Stanice je iniciralo da mještani srpske nacionalnosti koji su bili naoružani od strane JNA posebno dio građana iz Vukovarske ulice uključe u sastav ove Stanice milicije što su oni i učinili, bar većina među kojima je bio i predstavnik u organima Mjesne zajednice Luka Petković kod koga su nakon pretresa pronašli skriveni puškomitraljez. Blagovremeno smo raspolagali podacima da su neki građani srpske nacionalnosti naoružani od strane JNA, što potvrđuju i pronađeni reversi koje je lično potpisao potpukovnik Mile Dubajić. (Reversi su predati Državnoj bezbjednosti na obradu). Stanici se na raspolaganje stavio i Petar Ostojić za kojeg smo dobili informaciju da je on lično od strane bivše JNA u mjesecu februaru i martu bio zadužen za distribuciju naoružanja svojim komšijama Srbima. Nakon pretresa stana i informativnog razgovora isti je otišao na stranu agresora.

Rezervna stanica milicije u Slavinovićima - Stanica je formirana 4. aprila 1992. U toku prvih dana prijavilo se oko 300 dobrovoljaca. U početku je bilo oko 40 naoružanih pripadnika milicije. Brojno stanje se stalno povećavalo i u Stanici je 24. maja bilo 358 pripadnika.

Postojale su dvije odbrambene linije. Na prvoj liniji trebalo je spriječiti prodor neprijatelja iz pravca Simin Hana u naselje Križani-Sepetari, a na drugoj iz pravca Simin Hana i Čaklovića prema Slavinovićima. Na više mjesta bila su postavljena zaprečna sredstva, dok je područje kuda bi mogli proći tenkovi bilo minirano. Komandir ove Stanice je bio Ekrem Selimović a njegov zamjenik Ahmet Taletović Pomoćnici komandira bili su Rahman Šabanović, Miroslav Andrić i Ivan Slišković. Svi osim Ivana aktivni radnici milicije. Ubrzo zbog potreba na terenu Rahman Šabanović je angažovan u Rezervnoj stanici milicije Sjenjak, a Miroslav Andrić u Rezervnoj stanici milicije Grabovica gdje su postavljeni za komandire Stanica. Veoma brzo organizovana je dežurna služba pozorna i patrolna djelatnost, kontrolni punkt u Slavinovićima, te tri strateško-osmatračka mjesta: na Križanima, kod cvjećare Simin Han prema Čaklovićima i sa krova kuće u neposrednoj blizini Rez-

ervne stanice milicije Slavinovići. U skladu sa naredbom broj: 18-15/01-57 od 28. 4. 1992. godine upućeno je 20 pripadnika rezervnog sastava sa naoružanjem u Manevarsku jedinicu smještenu u DTV Partizan.

S obzirom da se političko-bezbjedna situacija sve više usložnjavala ova Policijska Stanica je pojačavala aktivnosti oko obezbjeđenja značajnih objekata, pojačanoj kontroli putne komunikacije Tuzla - Bijeljina, na raskrsnici u Slavinovićima, te sporednim putevima iz pravca Čaklovića i Križana, s ciljem sprječavanja upada diverzantsko-terorističkih grupa u grad Tuzlu. Pomenute aktivnosti se odvijale kontinuirano naročito noću kroz pozornu, patrolnu djelatnost te postavljanjem zasjeda na Križanima i kod cvjećere prema Čaklovićima. Uvedena su dežurstva na ulazima u stambene objekte sa evidencijama ulaza u zgrade. Pripadnici ove Stanice pružali su pomoć pridošlim izbjeglicama iz drugih Općina u Tuzlu. Naime, pored navedenog posebna pažnja je posvećena sprječavanje narušavanja javnog reda i mira, sprječavanju vršenja krivičnih djela, sprječavanju međunacionalnih sukoba i drugih poslova i zadataka iz nadležnosti MUP-a.

U periodu od 15. do 25. maja 1992. godine pripadnici ove Rezervne stanice milicije su pokrivali prostore naselja Križane, a 19. maja 1992. godine upućena je Manevarska jedinica sa komandirom Nikom Jurićem koji su zamijenili pripadnike ove Stanice. Dana 22. maja 1992. godine pet pripadnika ove Stanice je zarobljeno i odvedeno u logor Ugljevik dok su obavljali patrolnu djelatnost u predjelu naselja Ivanovića (Mijo Bradvić, Milenko Slišković, Marinko Pavić, Tunjo Kamenjašević i Dragan Bradvičić).[306] U periodu od 20 do 24 maja 1992. godine Marko Dovadža sa pripadnicima Teritorijalne odbrane je preuzeo položaje na Križanima dok su na Momanovu Brdu kapetan Mirsad Mujović i Aziri sa svojim teritorijalcima preuzeli položaje od pripadnika Rezervne stanice Slavinovići.

Rezervna stanica milicije u Mosniku - Stanica je formirana 4. 4. 1992. godine i pokrivala je dvije Mjesne zajednice, Mosnik i Mejdan. Komandir ove Stanice bio je Izudin Mujkanović, a njegov zamjenik Pero Perić. Veliki broj građana ovih Mjesnih zajednica stavio se na raspolaganje za angažovanje u stanici milicije. Zbog nedostatka naoružanja veći broj je vraćen kućama ali su se svakodnevno javljali u Stanicu, što je i većini i udovoljeno, pošto su iz MUP-a dostavili naoružanje jer je u to vrijeme Stanica javne bezbjednosti Tuzla imala oko 300 komada kvalitetnog pješadijskog naoružanja, a ono je podijeljeno Ratnim stani-

[306] Uhapšeni policajci logoraši razmijenjeni su iz logora Batkovića.

Slika br.xxxx *Pripadnici Rezervne Stanice milicije na obilježavanju godišnjice u Mjesnoj zajednici Mosnik*

Slijeva nadesno: Meša Bajrić, Selim Bešlagić, Jasmin Imamović, Zuhdija Delić, Sead Avdić, Mehmed Žilić, N.N., Sead Delić, Muhamed Džambić, Vicko Milić, Šerif Salihović, Mefudin Zahirović, Mirsad Mujević, Samedin Mustafa, Izudin Mujkanović, N.N.

cama milicije Mosnik, Kula, Jala, Slavinovići i Gornjoj Tuzli. Dana 6. aprila 1992. godine na prostoru ove Mjesne zajednice formirana je i Prva Manevarska jedinica milicije.

U prvo vrijeme u njoj je bilo oko 80 pripadnika, a do 24. maja taj se broj povećao na 120 ljudi. Pripadnici ove Stanice pokrivali su južnu saobraćajnicu, zatim su obezbjeđivali željezničku i autobusku stanicu, SKC „Mejdan", rezervoare vode u Mosniku, vodocrpne pumpe na Ilinčici i još neke objekte. Na više mjesta prilazi ovim objektima bili su minirani.

Na Staničnom području locirano je više značajnih objekata kao što su: Željeznička stanica Tuzla, Međugradska autobuska stanica Tuzla, dva RTV releja na Ilinčici, glavni rezervoar za vodu u Ulici 9. maja, Sportsko-kulturni centar Mejdan gdje su bile smještene izbjeglice protjerane iz svojih Općina Podrinja, Semberije i Posavine. Tu su još zgrada Bosansko-kulturnog centra, zgrada ŽTO, upravna zgrada PTK, zgrada Zavoda za zapošljavanje i INZIO (Institut). Na ovom području smještene su dvije Osnovne škole Kreka i Mejdan te Srednje škole Hemijska , Mješovito saobraćajno mašinska i Građevinsko-geodetsko-rudarska. Pored ovih obrazovnih ustanova na ovom području lociran je i Medicinski fakultet.

Dana 25. maja 1992. godine nakon transformacije sastava Stanice javne bezbjednosti Tuzla jedan broj pripadnika ove Stanice upućen je u Stanicu milicije Kreka, a veći broj pripadnika otišao je u Prvu i Drugu Tuzlansku brigadu Armije Republike Bosne i Hercegovine. U junu 1992. godine ponovo je formirana RSM Mosnik u kojoj je za komandira postavljen Mustafa Samedin, a za njegovog zamjenika Muhamed Zahirović.

Rezervna stanica milicije Gornja Tuzla - Nakon Odluke Predsjedništva RBiH o mobilizaciji cjelokupnog rezervnog sastava milicije aktivirana je i Rezervna stanica milicije Gornja Tuzla. Ova Rezervna stanica milicije pokrivala je prostore Gornje Tuzle, Požarnice, Čaklovića, Kovačeva Sela i Simin Hana koja je funkcionisala do 4. aprila 1992. godine, kada se formiraju Rezervne stanice milicije u svim Mjesnim zajednicama. Dana 4. aprila 1992. godine Rezervna stanica milicije Gornja Tuzla ima 37 pripadnika od kojih su 4 aktivna i 33 rezervna policajca, mješovitog nacionalnog sastava 5 pripadnika Srpske nacionalnosti, 5 hrvatske nacionalnosti a ostali su bili muslimani. Komandir ove Stanice Muradif Ibrahimović, a njegov zamjenik Halil Lukavica i pomoćnik Predrag Ljubojević. Nakon Odluke Skupštine Opštine Tuzla od 4. aprila 1992. godine u sastav ove Stanice prijavilo se 103 dobrovoljca među kojima je bilo i dva aktivna podoficira bivše JNA kao i jedan rezervni kapetan prve klase.

Polovinom aprila na zahtjev struktura Mjesne zajednice Gornja Tuzla[307] izvršena je promjena rukovodnog sastava Rezervne stanice milicije, za komandira je postavljen Ismet Hadžimehmedović za zamjenika Muradif Ibrahimović, za pomoćnike Halil Lukavica i Predrag Ljubojević, dok su vođe smjena bili Ćazim Mušanović, Smajl Memišević i Milorad Prodanović svi aktivni radnici milicije. U radu ove Stanice bio je angažovan Mehmedalija Mehić radnik Službe državne bezbjednosti Tuzla.

U sastav ove stanice među prvima uključili su se članovi Lovačke sekcije Gornja Tuzla. Osam pripadnika milicije srpske nacionalnosti[308] sa 6 automatskih pušaka 7,62 mm i jednom ručnom radio stanicom samovoljno su napustili punkt u Kovačici. Pomenuti pripadnici su pristupili agresorskoj vojsci, dok je Sreten Obrenović ranije napustio Stanicu sa ličnim naoružanjem, a 17. maja isto će učiniti i Milorad Prodanović.

S obzirom na geostrategijski položaj Mjesne zajednice Gornja Tuzla ova Rezervna stanica milicije je čitav period odbrambeno-oslobodilačkog rata bila podčinjena, u prvo vrijeme samostalnom odredu Teritorijalne odbrane Gornja Tuzla, a kasnije jedinicima 5. Operativne grupe Armije Republike BiH.

Stanica milicije u Starom Gradu - Ova Stanica milicije je jedna od tri matične Stanice milicije u Stanici javne bezbjednosti Tuzla i jedna je od šest Stanica koje su po Odluci Predsjedništva R BiH mobilisane usljed usložavanja bezbjedonosne situacije u BiH. Stanica je kontinuirano nastavila svoju djelatnost 4. aprila 1992. godine i u njenom sastavu, dan kasnije, je bilo 58 pripadnika. Brojno stanje se mijenja i do 24. maja ona ima 106 pripadnika. U početku komandir ove Stanice do 13. aprila bio je Niko Jurić a njegov zamjenik Zehrudin Hidanović. Pomoćnici Komandira bili su Asim Kurtić i Cvjetko Doknjić (Cvjetko je 14. maja 1992. godine napustio Tuzlu i svrstao se na stranu agresora). Odlaskom Nike Jurića na dužnost Komandira Druge manevarske jedinice za komandira ove Stanice postavljen je Ilija Mijatović, a pored nabrojanih pomoćnika tu dužnost obavljali su Nazif Bajrić, Ešref Jogunčić i Zlatan Memić. Imala je zadatak da obezbjeđuje zgradu SJB Tuzla, zgradu SO Tuzla, Poštu, zgradu SDK, te zgradu Privredne banke i još druge objekte. Zapreke u vidu ježeva i krstila bile

[307] Rukovodstvo u MZ G. Tuzla su bili: Halil Lukavica, Salih Terzić, Šahin Toskić, Hazim Mehanović, Mensur Alić, Dr. Mehmed Huseinefendić, Ibrahim Mandžukić, Abdurahman Dervišagić i komandir RSM G. Tuzla.

[308] Predrag Ljubojević, Nenad Ljubojević, Miodrag Ostojič, Miladin Tomić i Srećko, Dragan Vasilić

su postavljene oko zgrade SJB Tuzla, zatim na raskrsnicama ulica: Slavka Mičića, Đure Đakovića, Maršala Tita, Vladimira Perića, Oktobarske revolucije, te kod Osnovne škole „Albin Herljević".

Rezervna stanica milicije Batva - Istog dana nakon održane Vanredne sjednice Skupštine Opštine Tuzla i javnog poziva Načelnika Stanice javne bezbjednosti putem Radija Tuzle, u Mjesnoj zajednici Batva formirana je Rezervna stanica milicije. Za komandira Stanice postavljen je aktivni milicioner Nedim Selimović a za njegovog zamjenika aktivni radnik MUP-a Sead Alić, a za pomoćnike Azrudin Zubčević. Od prvobitnih 35 pripadnika 4. aprila 1992. godine nakon 15. maja ova Stanica je imala 144 milicionera.

Od 14. maja 1992. godine ova Stanica milicije nalazila se u prostorijama Rudarskog-školskog centra u Tuzli. U ovoj Stanici kao dobrovoljci bili su angažovani ugledni građani kako ove Mjesne zajednice tako i grada Tuzle. Između ostalih direktor Gimnazije "Meša Selimović" Mirsad Hadžihalilović, član menadžmenta Fabrike soli Hasib Altumbabić i drugi.

Rezervna stanica milicije Jala - I u ovoj Mjesnoj zajednici kao i mnogim drugim 4. aprila 1992. godine u prostorijama Mjesne zajednice formirana je Rezervna stanica milicije Jala. To veče 4. aprila sala Mjesne zajednice je bila puna građana koji su došli da se stave na raspolaganje ovoj Rezervnoj stanici. S obzirom da mještani ovog dijela grada nisu imali značajnijeg broja naoružanja to im je dobro došao kontigent pješadijskog naoružanja koji je dostavljen te večeri iz Stanice javne bezbjednosti Tuzla.

Komandir ove Stanice bio je Častislav Marić, a njegov zamjenik Nijaz Tabaković. U ovu stanicu stavio se na raspolaganje i jedan broj istaknutih poduzetnika Tuzle kao što je Mladen Stokanović koji će biti angažiran u rukovodni sastav ove Rezervne stanice. S obzirom da je profesionalno Vatrogasno društvo Tuzla i njegova vatrogasna jedinica u neposrednoj blizini ove Mjesne zajednice, značajna je bila saradnja pripadnika Stanice milicije Vatrogasne jedinice i specijalizovanih jedinica Civilne zaštite.

Rezervna stanica milicije Kula - Četvrtog aprila 1992. godine prijavio se veliki broj građana za uključenje u Rezervni sastav Stanice milicije Kula. Za komandira ove Stanice postavljen je Akif Turčinović, aktivni radnik MUP-a, a za njegovog zamjenika Zihno Softić. Uspostavljanju rada ove rezervne Stanice značajno je pomogao Predsjednik ove Mjesne zajednice Esad Pirić. Komandiru Turčinoviću

pridodati su Nedžad Omazić, a za pomoćnike Ramiz Suljagić i liječnik Edin Suhonjić. Do 1. maja 1992. godine Stanica je imala 71 pripadnika. Poslije incidenta na Brčanskoj Malti Stanica je 19. maja 1992. godine imala 205 pripadnika. Pripadnici ove Stanice uz redovne milicijske poslove obezbjeđivali su infrastruktu Eletrodistribucije te komunikaciju za Ilinčicu, javne ustanove, Pedagošku akademiju, Dom penzionera, Centar za obavještavanje i druge značajne objekte. U cilju vojnostručne obuke pripadnika ove Stanice angažovan je kapetan Husref Pašić i inžinjerijski poručnik Sead Korlatović koji su na rad u ovu Stanicu došli posredstvom Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Tuzla.

S obzirom na okolnost da je dobrovoljaca bilo toliko da se svi nisu mogli naoružati formirana je jedna četa čiji je zadatak bio da rade na postavljanju raznih inžinjerijskih prepreka na putevima, izgradnji grudobrana i skloništa. Važno je angažovanje stolara Abdurahmana Demirovića koji je izradio nekoliko drvenih maketa minobacača koje su bile prefarbane i postavljane na Ribinom brdu. Ove makete minobacača bile su dobro maskirane ali postavljene da se mogu primijetiti sa Kozlovca i Badra gdje su bili položaji bivše JNA i koji su budno motrili na ove "minobacače". Evidentni su i mnoge druge aktivnosti pripadnika ove Rezervne stanice, kao što je izuzimanja sredstava veze. Pored stroge kontrole pripadnika bivše JNA na površinskom kopu "Šikulje" kod Lukavca izuzeta je mini-centrala, PR-10 stanica i 10 "pejdžera" sa antenom. Ovim sredstvima veze pokriven je cijeli prostor na kome je djelovala ova Stanica.

Rezervna stanica milicije Slatina - Urbana gradska Mjesna zajednica Slatina je također među prvim formirala svoju Rezervnu stanicu milicije. I u ovu Mjesnu zajednicu prijavio se značajan broj dobrovoljaca za angažovanje u Rezervnom sastavu milicije. Među dobrovoljcima bilo je istaknutih ličnosti iz javnog, kulturnog, političkog i sportskog života grada Tuzle.[309]

Za komandira Stanice postavljen je aktivni milicioner Vlado Čajić, za njegovog zamjenika doktor Adi Rifatbegović, a za pomoćnika Mirko Stetković profesor muzičkog odgoja.

Izvršena je kontrola nezakonito nabavljenog i držanja naoružanja, najviše ga je pronađeno u stanovima građana srpske nacionalnosti koje je naoružala bivša JNA odnosno komandant kasarne potpukovnik Mile Dubajić. Veoma uspješna saradnja je ostvarena sa Kućnim savjetima stambenih objekata koja je

[309] Dr. Adi Rifatbegović; dr. Mirza Atić; prof.dr. Enes Atić, direktor Rudarskog instituta; Alojz Knezović istaknuti aktivista nevladinog sektora; Fejsal Gračanović i drugi.

doprinijela da u Tuzli nisu dejstvovali snajperisti angažovani od strane agresora. Nakon 15. maja 1992. godine Stanica je brojala 150 pripadnika koji će nakon 25. maja pristupiti novoformiranim brigadama Teritorijalne odbrane Tuzla.

Rezervna stanica milicije u Simin Hanu - Policijska stanica Simin Han formirana je 4. aprila 1992. godine i prva tri dana njen komandir je bio aktivni milicioner Milorad Prodanović kojeg će zamijeniti također aktivni milicioner Ilija Ivković a njegov zamjenik je bio Danko Gospić (obadvojica su otišli na stranu agresora nakon incidenta na Brčanskoj Malti 15. maja). U skladu sa zakonom o unutrašnjim poslovima i pravilniku o vršenju poslova javne bezbjednosti pored obavljanja redovnih poslova, pripadnici ove stanice imali su zadatak da vrše pojačanu kontrolu vozila i učesnika u saobraćaju na dva punkta. Jedan uspostavljen na samoj raskrsnici u Simin Hanu, i drugi kod tunela u Čaklovićima. U funkcionisanju ovog drugog punkta u Čaklovićima stalno je bilo čarki sa članovima ekstremnog dijela SDS-a koji su htjeli uspostavu Srpske policije koja bi pripadala Srpskoj autonomnoj oblasti Semberija i Majevica. Inače znatno ranije ovo mjesto odnosno njegove mještane naoružala je bivša JNA i ono je dugo bilo jedno od najjačih uporišta Srpske Demokratske Stranke u Općini Tuzla. Nakon incidenta na Brčanskoj Malti i neposredne ugroženosti pripadnika ove stanice na punktu u Simin Hanu na koje je pucano iz jednog oklopnog vozila JNA došlo je do raskola u sastavu pripadnika milicije. Milicioneri Srpske nacionalnosti, jedan dio je otišao prema Čaklovićima, a drugi dio s kolonom prema Požarnici. Policajci nesrpske nacionalnosti su se povukli do korita rijeke Jala prema Tuzli, a jedan dio preko naselja Tanovića i Gospića na bezbjedne prostore.

Rezervna stanica milicije Požarnica - Formiranjem Srpskog MUP-a i Srpske milicije uz logističku podršku i kadrovsku popunu iz sastava 17 Korpusa JNA u Tuzli i Kasarne "Husinska Buna", posebno na aktuelnost odluke o proglašenju Srpske opštine Tuzla i pripajanju Srpskoj autonomnoj oblasti Semberija i Majevica, rukovodstva mjesnih zajednica sa većinskim srpskim življem (Gornji Čaklovići, Kovačevo Selo, Kovačica i Požarnica) nisu pozitivno reagovali na Odluku Skupštine opštine Tuzla o formiranju reze-rvnih stanica milicije u svim mjesnim zajednicama. 6. aprila 1992. godine Predsjednici mjesnih zajednica i Savjeta Požarnice i Kovačeva Sela zatražili su hitan sastanak u Izvršnom odboru Skupštine opštine Tuzla, kojem su prisustvovali Sead Avdić, Jasmin Imamović, Branko Perić, Vaso Šolaja, Mehmed Žilić i Meho Bajrić. Na tom sastanku pred-

sjednici pomenutih mjesnih zajednica zatražili su pomoć Općinskih struktura da se i u njihovim mjesnim zajednicama formiraju rezervne stanice milicije. Ovo formiranje uslovili su da komandiri budu isključivo srpske nacionalnosti nastanjeni na tom području, zatim dio naoružanja i uniformi, milicijsko vozilo i dio sredstava veze. Prisutni ljudi iz općine prihvatili su bez rezerve sve zahtjeve u cilju teritorijalnog i političkog jedinstva općine i zadovoljstva građana tog prostora Tuzle. Za komandira Stanice Požarnica postavljen je aktivni radnik MUP-a Nenad Kukarić, a Kovačeva Sela Danko Gospić. Nakon uspostave ovih stanica posebno je bio produktivan profesionalni rad komandira stanice Požarnica koji je bez rezervno u skladu sa zakonom i važećim pravilnicima izvršavao poslove javne bezbjednosti u ulozi komandira. Iz službenih zabilješki koje je dostavio prvog maja dvije a drugog maja jednu u kojima se kaže da su 30. aprila 1992. godine oko 20,30 časova u prostorije došli Stevo Erkić i Vojko Erkić predsjednici Izvršnog odbora i Savjeta Mjesne zajednice te Zoran Vujanović predsjednik SDS-a i Duško Bojić vodnik u rezervi kod vojske i tom prilikom tražili spisak rezervnog sastava milicije u Stanici milicije Požarnica. Komandir je odbio taj zahtjev, a oni su mu oštro dali do znanja, ako ne bude radio kako oni traže dovešće oni "pravu miliciju" iz Lopara i Priboja i koji će raditi kako oni hoće. U drugoj zabilješci napisano je da je također 30. aprila 1992. oko 22.15 časova radnici milicije na Banj-Brdu zaustavili putničko vozilo marke golf, registarskih oznaka ZV 329-93 koje se kretalo iz pravca Priboja i prema releju. Radnik milicije Stanko Sekulić je od pet u maskirnim uniformama sa dugim naoružanjem prepoznao da su to ljudi "Pusule" i da navodno idu na kontrolu releja. S obzirom da su pripadnici milicije prepoznali da se radi o pripadnicima paravojnih i parapolicijskih struktura koji pljačkaju učesnike u saobraćaju na Majevici, grupa od osam policajaca je iste udaljila sa svog staničnog područja.

U službenoj zabilješci od 2 maja 1992. godine piše da su toga dana oko 10 časova na području naselja Kolimer izveli navodno taktičku vježbu i tom prilikom uzbudili mještane navedenog naselja.

Nakon intervencije pripadnika milicije, ustanovljen je identitet izgrednika koji su se pravdali da im je kapetan Čolović odobrio da izvrše gađanje na ovom području, a radilo se o kriminalno aktivnim licima, povratnicima u vršenju krivičnih djela koje komandant Kasarne "Husinska buna" mobilisao za posebne zadatke.

Nakon icidenta na Brčanskoj Malti 15. maja 1992. godine ove stanice milicije i njeni pripadnici su nasilno pripojeni policijskim strukturama Srpske Republike BiH.

Rezervna stanica milicije Brčanska Malta - Ova stanica rezervne milicije oformljena je 20. septembra 1991. godine kada je donešena odluka Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine o mobilizaciji cjelokupnog rezervnog sastava milicije. Jedna je od šest stanica rezervne milicije iz tog vremena u kojoj je bilo 109 pripadnika. U to vrijeme komandir je bio Nazif Bajrić, njegov zamjenik Niko Janjić i pomoćnici Pašaga Mehanović i Nenad Kukarić. Početkom 1992. godine za komandira je postavljen Rasim Hadžić a za njegovog zamjenika Ljubomir Divković i ranija dva pomoćnika Mehanović i Kukarić ostali su na svojim dužnostima.

Nakon što je 4. aprila 1992. godine u svim Mjesnim zajednicama oformljen rezervni sastav milicije ova Stanica je pokrivala Mjesne zajednice Brčanska Malta i Novi grad 1, a na samom početku komandir je bio Boro Marković a njegov zamjenik Ramiz Joldić, dok je pomoćnik komandira bio rezervni kapetan prof. dr. Abudlah Bašić. Zbog samoranjavanja komandir Marković je otišao u bolnicu te poslije izlaska iz bolnice otišao na stranu agresora, pa je na njegovo mjesto 18. aprila 1992. godine na dužnost komandira postavljen dotadašnji pomoćnik Pašaga Mehanović, a za njegovog zamjenika Ramiz Joldić, te pomoćnici Simo Jovanović, Abudlah Bašić i Nedim Hodžić. Do 15. maja 1992. godine ova Stanica je brojala 152 pripadnika.

Prilikom formiranja Druge manevarske jedinice, 27. aprila 1992. godine iz ove Stanice je upućeno 14 pripadnika. Stanica je djelovala do 25. maja 1992. godine i njeni pripadnici jedan dio je angažovan u Rezervnoj stanici policije na Sjenjaku dok su ostali otišli u jedinice Teritorijalne odbrane.

Rezervna stanica milicije U Solini - U skladu sa zaključcima Skupštine opštine Tuzla 4. aprila 1992. godine javnim pozivom načelnika Stanice javne bezbjednosti putem talasa Radio Tuzle predstavnici Mjesne zajednice Solina Jakub Jahić, Predsjednik Mjesne zajednice Rifat Vuković, Fahrudin Hidanović i još neki skupa sa zaduženim ljudima Stanice javne bezbjednosti Tuzla formirali su Rezervnu stanicu milicije u Mjesnoj zajednici Solina. Za komandira ove Stanice postavljen je Franci Piljić, a za njegovog zamjenika Muharem Dedić. Ova dvojica su aktivni pripadnici milicije u Tuzli. U početku Stanica je imala 38 pripadnika, većinom pripadnici Rezervnog sastava milicije među kojima značajan broj lovaca. U drugoj polovini aprila 1992. godine izvšene su promjene u komandnom sastavu i za novog komandira postavljen je Nazif Bajrić, a njegov zamjenik je bio Vladimir Skaramuca. Nakon incidenta na Brčanskoj malti broj dobrovoljaca se naglo povećao, tako da ih je bilo 330 pripadnika.

Rezervna stanica milicije Dokanj - U Mjesnoj zajednici Dokanj 4. aprila 1992. godine formirana je rezervna stanica milicije (policije) Dokanj. Prijavio se značajan broj građana među kojima gotovo svi lovci sekcije Dokanj na čelu sa Predsjednikom Ivicom Banović. Ova Mjesna zajednica je multientički prostor gdje su živjeli Hrvati u naselju Dokanj, Srbi u naselju Crno blato a Bošnjaci u naselju Hidani. Ova Mjesna zajednica pokriva područje koje se graniči sa Mjesnim zajednicama Solina, Gornja Tuzla, Breške i Gornja Obodnica (otvoreni dio planine Majevica prema naseljima - Visor, Piperi i Jablanica). Međunacionalni odnosi tradicionalno su dobri. Nakon što je stanica formirana u kojoj je Tomislav Matošević bio komandir, zamjenik Francija Piljić a pomoćnik Rasim Šljivić. U naselju Crno Blato bila je formirana i naoružana jedna vojna jedinica nivoa čete od strane komandanta kasarne u Tuzli kojom je rukovodio Rade Mijatović rezervni vojni oficir. Nakon 15-og maja svi naoružani građani srpske nacionalnosti odnosno pripadnici navedene jedinice dobrovoljno su predali oružje u Policijsku stanicu Dokanj.

Rezervna stanica milicije Sjenjak - Aktivisti Mjesne zajednice Sjenjak skupa sa zaduženim radnicima Stanice javne bezbjednosti Tuzla su u popodnevnim satima 4. aprila 1992. godine formirali ovu Rezervnu stanicu milicije u prostorijama Mjesne zajednice Sjenjak.

Komandir je bio Rahman Šabanović, zvani Beneš a njegov zamjenik Nurija Avdić. Stanica je na samom startu imala 80 naoružanih pripadnika iako se oko 200 dobrovoljaca odmah prijavilo.

Nekoliko pripadnika ove Stanice imalo je zapažene rezultate u sprečavanju kriminalnih aktivnosti pojedinaca. Tako su 13. maja 1992. godine kontrolom službenog vozila golf koji je vozio Zoran Bogdanović, zamjenik Komandira Stanice bezbjednost saobraćaja u Tuzli kojom prilikom su pronašli 2 automatske puške, 4 zolje, jedan sanduk granata za ručni bacač, 3 ručne bombe i oko 3.000 metaka kalibra 7,62 mm. Vozilo sa naoružanjem i većom količinom prehrambenih proizvoda je oduzeto a Bogdanović je priveden i nakon saslušanje pušten. Ubrzo je otišao na stranu agresora.

Osim rezervnih stanica milicije formirano je više manevarskih jedinica. Ovim jedinicama komadovao je Operativni štab Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Za ove jedinice navode se osnovi podaci, i to:

Prva manevarska četa policije - Nakon formiranja rezervnih stanica milicije u svim mjesnim zajednicama planski se prišlo izboru ljudi i formiranju Mane-

varskih jedinica milicije. Iz novoformiranih rezervnih stanica milicije angažovani su najsposobniji, dobro vojno stručno obučeni i psiho fizički spremni pripadnici koji su po svojim sposobnostima odgovarali kriterijima specijalaca. Brzo se pročulo o formiranju manevarskih jedinica za koje je vladalo veliko interesovanje. Za prvu manevarsku prijavilo se blizu 500 kandidata. Veliki doprinos u formiranju, osposobljavanju i upotrebi jedinice dali su Ivica Divković, njen komandir, Ramiz Vilić, njegov zamjenik i Muhamed Brkić član Operativnog štaba Stanice javne bezbjednosti Tuzla.

Jedinica je formirana 6. aprila 1992. U svom sastavu brojala je oko 130 pripadnika, a među njima bilo je 12 rezervnih oficira i jedan aktivni podoficir. Od naoružanja jedinica je posjedovala: 100 automatskih pušaka, 4 puškomitraljeza, 4 snajpera, 6 ručnih bacača i oko 40 pištolja. Kasnije, kada su oslobođeni magacini na Kozlovcu, dodatno je naoružana sa oko 200 zolja, 30 osa sa minama, 89 mina za ručne bacače, 400 ručnih bombi, 60 kumulativnih mina i sa oko 100 trenutnih tromblonskih mina. U početku obavljaja je redovne poslove i vršila kontrolu policijskog časa, ali i pratila i nadzirala vojne kolone koje su prolazile kroz grad. U dogovoru sa Općinskim štabom TO vršena su izviđanja neprijateljskih položaja, a kada otpočnu borbena dejstva ova jedinica učestvovat će u borbama na prvim odbrambenim linijama.

Jedinica je imala 3 voda. Komandir prvog voda bio je inžinjer Amir Zonić, rezervni oficir koji je 23. maja 1992. godine poginuo u borbi na Križanima. U drugom vodu komandir je bio Rado Krešić, a u trećem Šefik Durić. Osim obavljanja redovnih poslova javne bezbjednosti značajno je učešće u kontroli kretanja u policijskom času.

Paralelno je realizovana vojna obuka na širem prostoru grada u cilju širenja pozitivnog patriotskog osjećaja građana i osjećaja sigurnosti u mjestu življenja da neće građani biti ugroženi od upada paravojniih i parapolicijskih formacija ili pak diverzantsko-terorističkih grupa neprijatelja. U trenažnom procesu psihofizičkog osposobljavanja za obavljanje specijalnih zadataka, značajan doprinos dali su uposlenici Sporsko-kulturnog centra u Tuzli, a posebno Midhat Hadžiskakić i Ramadan Kabaši, trener BK "Sloboda". Ova jedinica i njen komandni sastav logistički je podržavao naoružanjem i u municiji branioce Brčkog, Kalesije, Zvornika i Teočaka. Po naređenju načelnika stanice javne bezbjednosti Tuzla pripadnici ove jedinice kalesijskim braniocima blagovremeno su dostavili dva sanduka kumulativnih mina, dva ručna bacača koji su zaustavili tenkove prilikom napada na Kalesiju. Pripadnici ove jedinice uspješno su izvršili akciju dopremanja tri protivavionska topa iz Lukavca u Tuzlu.

Slika br.xxxx *Pripadnici prve manevarske jedinice na obilježavanju godišnjice u Mjesnoj zajednici Mosnik*

Druga manevarska četa policije - Ova jedinica formirana je 27. aprila 1992. godine. Imala je 120 pripadnika. Njen smještaj je bio u Dvorana tjelesnog vaspitanja "Partizan" u Tuzli. Bila je multietičkog sastava, apsolutno onakva kakva je demografska struktura Tuzle. Komandir ove čete bio je Niko Jurić, a njegovi zamjenici Zlatko Krivošić i Marko Dovođa. Većim dijelom pripadnici ove jedinice su došli iz redova ranije formiranih rezervnih stanica milicije, ali je bilo i dosta dobrovoljaca. Ispred štaba Teritorijalne odbrane, u jedinici je angažovan Zlatko Krivošić rezervni kapetan koji je postavljen na dužnost zamjenika komandira čete, te Josipa Dusparu, Josipa Biloša i Seada Okanovića. Oni su bili komandiri vodova. Jedinicu je krasila visoka disciplina i odgovornost u izvršavanju svakodnevnih zadataka. Ova jedinica skupa sa Prvom manevarskom ubrzano je vježbala supozicije uspješne odbrane u svim varijantama napada na Tuzlu i njene građane. Značajnu stručnu pomoć u vojno-stručnom osposobljavanju i razrađivanju supozicija dali su komandanti Željko Knez, Sead Delić i Hazim Šadić. Također, neizmjerljiv doprinos dali su Marko Dovađa kapetan JNA koji je pristupio našim redovima.

Pored obavljanja redovnih poslova, ova jedinica, oko 10. maja, dobila je zadatak da u slučaju iznenadnog napada na grad Tuzlu i sastave policije da likvidira jedno mitraljesko gnijezdo na Gradini, a nakon toga da se spoji sa jedinicom koju je vodio Vlado Čajić, a koja je dobila zadatak da sa brda Kicelj djeluje u pravcu Kozlovca. Vršena su i stalna izviđana prostora oko Kasarne, a pravljeni su i molotovljevi kokteli za borbu protiv oklopnih vozila.

Treća Manevarska četa policije - Umjesto da slave 1. maj međunarodni praznik rada kako je to tradicija mješta Husina, Ljubača, Pasaca i Kiseljaka, aktivisti i zvaničnici tih Mjesnih zajednica skupa sa odgovornim ljudima Stanice javne bezbjednosti Tuzla u krugu mlina "Ljubače" pristupili su formiranju 3. Manevarske jedinice milicije.

Formirana je 1. maja 1992. godine. Komandir je bio Mato Manjić, a njegov zamjenik Franjo Mišanović. Imala je 64 pripadnika. Jedinica je imala tri voda, komandir prvog je bio Tomo Tokić, drugog Fuad Đulović i trećeg Božo Vilušić. Naoružanje je dobila iz vojnog magacina Aerodroma Dubrave na način kako je to obrazloženo ranije. Od oružja je imala: 48 automatskih pušaka, 2 puškomitraljeza, 4 ose, i 4 zolje, a svaki borac je imao i po dvije ručne bombe. Obezbjeđivala je Mlin u Ljubačama, postrojenja Elektrodistribucije. Starala se o redu i miru na svom području, a kontrolirala je i saobraćaj na uspostavljenim punktovima u Ljubačama i Šićkom Brodu te zaseoku Marići kod Mramora naselje Previle.

Slika br.xxxx *Pripadnici druge manevarske jedinice na obilježavanju godišnjice ispred DTV Partizan (Fakultet za tjelesni odgoj i sport)*

Četvrta Maneva31rska četa policije - U završnom dijelu popune i formiranja manevarskih jedinica milicije značajno je angažovanje Muhameda Brkića načelnika policije u Operativnom štabu Stanice javne bezbjednosti Tuzla[310].

Jedinica je formirana 8. maja 1992. godine u krugu Fabrike "Tusko" u Slavinovićima. Njen komandir je bio Kadro Pekarić dok je njegov zamjenik bio Zoran Bogdanović[311]. U svom sastavu imala je 96 pripadnika, od kojih su dvojica bili aktivni i petorica rezervni oficiri. Imala je 55 automatskih pušaka, 9 puškomitraljeza, tri automata, 21 poluautomatsku pušku, osam pušaka M-48, tri lovačka karabina, devet pištolja, 30 ručnih bombi, 10 zolja i dvije ose. Bila je raspoređena na najosjetljivijem prostoru i njen je zadatak bio da spriječi prodor neprijatelja iz pravca Požarnice i Simin-Hana prema Tuzli.

U ovoj jedinici bilo je angažovano više oficira među kojima se ističe Alosman Vuković koji je u martu 1992. godine napustio bivšu JNA i značajno doprinio vojno-stručno osposobljavanju pripadnika ove Manevarske jedinice. Geostrategijski jedinica je imala zadatak da spriječi prodor agresorskih jedinica ili diverzantsko-terorističkih grupa sa Majevice prema Tuzli.

Manevarska jedinica policije, od oktobra 1992. godine prerasla je u borbenu jedinicu za posebne namjene, prije svega za podršku jedinicama Armije RBiH. Imala je tri voda i od 1. seeptembra 1993. godine ukupno je angažovan 151 pripadnik, od kojih su tri aktivna i 148 rezervnih radnika policije, od čega 5 žena. Nacionalni sastav ove jedincie je bio: Muslimani 95, Hrvati 31, Srbi 7, a ostali su se izjašnjavali kao Bosanci. U to vrijeme, komandant Odreda je bio Tomo Vidović, a njegov zamjenik Rade Golić, dok su pomoćnici bili Mirsad Muharemagić, Zoran Kovačević i Mirhidžan Turčinović. Doktor u sanitetu je bio Edin Suhonjić. Komandiri četa su bili Dinko Dedić i Ramo Trubljanin, dok su komandiri specijalnog voda i odjeljenja bili Midhat Alić, Jasmin Draganović i Živan Zarić. Na čelu Odreda, Tomu Vidovića je naslijedio Izet Džananović, njegov zamjenik je bio Mirsad Muharemagić, a pomoćnici Željko Vidović, Šemsudin Joldić i Miralem Bajrektarević.

---

310 Muhamed Brkić je dugogodišnjeg rukovodni radnik policije. Svojim angažovanjem dao je značajan doprinos uspostavljanja koncepta odbrane Tuzle i dobitnik je najvećeg ratnog priznanja Zlatna policijska značka.

311 Dana 13. maja 1992. godine kontrolom službenog vozila golf koji je vozio Zoran Bogdanović, zamjenik komandira Stanice bezbjednost saobraćaja u Tuzli kojom prilikom su pronašli 2 automatske puške, 4 zolje, jedan sanduk granata za ručni bacač, 3 ručne bombe i oko 3.000 metaka kalibra 7,62 mm. Nakon toga Bogdanović je prešao u redove policije Srpskog MUP-a

Slika br.xxxx *Pripadnici Specijalne jedinice policije MUP-a Republike Bosne i Hercegovine*

Ova jedinica je učestvovala u borbenim dejstvima na ratištima u zoni odgovornosti tuzlanskih brigada na majevičkom ratištu, u Gradačcu, Banovićima, Varešu, na Visu kod Gračanice, na Gredi na Majevici, na Špicastoj stijeni „Ašpilja" u Kladnju, uvijek tamo gdje je bilo najteže.

Specijalna jedinica policije - Formirana je 1983. godine. Međutim, kada je donijeta odluka o formiranju rezervnih stanica milicije ova se jedinica brzo transformira u jedinicu za borbena dejstva gerilskog tipa. Komandir Specijalne jedinice bio je Rasim Hadžić, dok mu je zamjenik bio Ljubomir Divković. Do 15. maja 1992. godine imala je 31 pripadnika, a poslije toga bilo ih je 57. Imala je 30 automatskih pušaka, tri snajperske puške, dvije zolje, jedan ručni bacač, 50 tromblonskih mina, 50 tromblonskih trenutnih mina, 80 ručnih bombi i izvjesnu količinu hemijskih sredstava.

Nakon 15. maja 1992. godine jedinici su pristupili 3 oficira bivše JNA, 7 članova streljačkog kluba "Tuzla" i određen broj pripadnika rezervnog sastava policije. Pripadnici jedinice bili su naoružani automatskim puškama M 70A, kratkim cijevima (pištoljima) a jedinica je pored toga posjedovala 3 snajperske puške 7,9 mm, kao i određen broj protivoklopnih sredstava. Zadatak ove jedinice je bio izvršavanje složenijih policijskih poslova (pretresi, racije, talačke situacije i sl.) razoružavanje paravojnih formacija, kontrole kretanja u policijskom satu, i pružanje pomoći pripadnicima Rezervnog sastava policije.

15. maja 1992. godine Specijalna jedinica policije nije bila angažovana u incidentu na Brčanskoj Malti, nego je bila angažovana na kontroli izvlačenja naoružanja i materijalno-tehničkih sredstava Teritorijalne odbrane iz skladišta na Kozlovcu.[312]

Policijska stanica za bezbjednost saobraćaja - Ova Stanica milicije je jedna od tri matične stanice milicije u Stanici javne bezbjednosti Tuzla i jedna je od šest Stanica koje su po Odluci Predsjedništva R BiH mobilisane usljed usložavanja bezbjedonosne situacije u BiH. Stanica je kontinuirano nastavila svoju djelatnost 4. aprila 1992.

Sa svoja 64 aktivna i rezervna milicionera ova stanica je vršila kontrolu saobraćaja, posebno na ulazno-izlaznim punktovima u gradu, raskrsnicama i drugim kritičnim mjestima (glavni kontrolni punktovi u Šićkom Brodu i Simin

---

312 Izjava Ljubomira Divkovića, zamjenika komandira Specijalne jedinice policije data 29. 3. 2018. godine.

Slika br.xxxx *Komandiri Milenko Miličević i Mato Manjić sa pripadnicima aktivnog i rezervnog sastava saobraćajne milicije*

Hanu). Pripadnici ove stanice, u cilju realizacije zaključaka najviših organa Bosne i Hercegovine i opštine Tuzla u periodu neposredne ratne opasnosti, imali su određenu kordinaciju i saradnju s vojnom policijom JNA u kontroli saobraćaja posebno u pratnji kolona vojnih vozila na hrvatsko ratište i povratak kroz Tuzlu. Njen komandir bio je Mato Divković, zamjenik Hasan Halilčević, a pomoćnici komandira Mato Manjić i Božo Galušić.

U periodu nakon 4. aprila 1992. godine prilikom formiranja rezervnih stanica milicije u svim mjesnim zajednicama i manevarskim jedinicama milicije, veliki doprinos su dali u uspostavljanju i funkcionisanju tih jedinica pripadnici Stanice saobraćajne milicije. Preciznije, njih 44 je angažovano na tim konkretnim zadacima. I pored toga 34 aktivna saobraćajca, 21 rezervni i 24 dobrovoljca njih 79 je veoma profesionalno izvršavalo poslove i zadatke iz oblasti bezbjednosti saobraćaja u uslovima neposredne ratne i ratne situacije. Nažalost, nakon izbijanja ratnih dejstava 15 pripadnika srpske nacionalnosti je napustilo svoje kolege i otišlo u redove Srpske policije.

S obzirom na djelatnost ove Stanice njenu lokaciju u zgradi Centra službi bezbjednosti bila je jedna od najbolje opremljenih i naoružanih organizacionih cjelina.

Po prirodi posla svakodnevne kontrole saobraćaja u novonastaloj složenoj, vanrednoj situaciji, značajna je bilo kontrola i pratnja prevoza zapaljivih i eksplozivnih sredstava.

SAMOSTALNA ČETA PATRIOTSKE LIGE U TUZLI

Usložnjavanje sigurnosnih prilika u Bosni i Hercegovini, politička previranja, prenošenje ratne psihoze sa ratom zahvaćene teritorije Republike Hrvatske, oružani incidenti sa ozbiljnim posljedicama, inicirali su čelnike najveće bošnjačke stranke, Stranke demokratske akcije, da se predloži formiranje grupa za praćenje ukupnog stanja, s posebnim akcentom na sigurnosne izazove. U svim većim centrima u Bosni i Hercegovini su analizirali stanje sigurnosti i u okviru najužeg stranačkog rukovodstva, angažirali pojedine članove da se aktivnije pozabave stanjem sigurnosti na teritoriji BiH.

Sam naziv "Patriotska liga" nastao je na prijedlog dvojice rukovodećih ljudi SDA, Hasana Čengića i Rusmira Mahmutčehajića. Inače, inicijator osnivanja Patriotske lige je Alija Izetbegović lider SDA - pobjedničke stranke na izborima 1990. godine i predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine[313].

313 Salim Hodžić, Patriotska liga Tuzle i agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Tuzla,

Hasan Čengić, jedan od vodećih ljudi u Stranci demokratske akcije Bosne i Hercegovine kaže: "Mi smo odlučili da formiramo Patriotsku ligu, organizovanu kroz strukture partije Stranke demokratske akcije. Pošto je to bila jedina struktura na koju smo se mogli osloniti. Mi nismo mnogo mislili o oružju u tom momentu, mi smo se koncentrisali na organizovanje naroda[314]. Odmah je prihvaćen prijedlog Izvršnog odbora Stranke demokratske akcije da se krene sa predloženim organizovanjem odbrane kroz strukture SDA, čime je praktično isključen sistem ONO i DSZ, kao organizovana snaga za realizaciju tog sistema.

U Republici Bosni i Hercegovini postojali su u sistemu ONO i DSZ - teritorijalna odbrana, MUP i civilna zaštita i drugi mobilizacijski planovi, i planovi za vanredne prilike, ratni planovi, sa razrađenim varijantama i rješenjima. Na osnovu procjena stručnih kadrova svi prilozi planova bili su ažurni, ljudstvo određeno po formacijskim mjestima raspoređeno, kroz razne vježbe obučeno i uvježbano. Ljudi su se poznavali, od mobilizacijskog mjesta do konkretnog angažovanja u svojoj formaciji. "Sve je to zanemareno i prepušteno stihiji i dezorganizaciji. Jedina dva sistema koji su koliko-toliko očuvana zahvaljujući ljudima koji su radili u tim sastavima bile su jedinice milicije i Teritorjalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine koji su specijalno razoružani i za borbu onesposobljavane od strane Beograda i Zagreba i uz pomoć institucija Republike Bosne i Hercegovine"[315].

„U svim općinama do kraja jeseni formirani su općinski štabovi, a štab Patriotske lige Tuzlanske regije formiran je 19. novembra 1991. godine u Tuzli u prostorijama Općinskog odbora Stranke demokratske akcije. Ovom sastanku su prisustvovali komandanti i pojedini članovi opštinskih štabova Patriotske lige opština Kalesija, Tuzla i Živinice: Dževad Tosumbegović, Sead Omerbegović, dr. Salih Kulenović, Sakib Srabović, Salem Hodžić, Salih Malkić, Abdulah Delić, predsjednici općina Gračanice, Kalesije i Lukavca: Hazim Vikalo, Izet Hadžić i Sead Hasanhodžić, a ispred opštine Gradačac Reuf Huseinagić – Dedo. Sastankom je predsjedavao koordinator Patriotske lige Sakib Mahmutović – Adnan"[316].

Na tom sastanku izabrani su u politički dio Štaba Mehmed Kavazbašić, Salih Kulenović, Izet Hadžić, Sead Hasanhodžić, Osmo Forčaković, Mustafa Ramić, Hariz Redžić, dr. Asim Juzbašić, Hazim Vikalo i Mirsad Kikanović, a u vojni dio Sakib

---

2016. godina, str. 41.

314 Ljiljan, Sarajevo, 1996. godina, str. 13-20.

315 Hasan Efendić, komadant, Smjena i izdaja, Sarajevo, 2018. godina, str. 177.

316 Salem Hodžić, Patriotska liga Tuzle i agresija na BiH, str. 75.

Mahmutović-Adnan, Vahid Karavelić – Vaha, Senad Hodžić – Mehdin, Samir Ništović – Almir, Alija Muminović, Hasan efendija Spahić, Izet Gazdić, Osman Čučak, Nedžad Hasanović, Dževad Salihbašić, Asif Omerbegović, dr. Abdulah Fazlić, Dževad Tosumbegović, Salih Malkić – Sale, Salim Hodžić, Muamer i Irfan Hasić – Kiba[317].

U maju 1991. godine Izvršni odbor SDA u Tuzli donio je odluku o formiranju Kriznog štaba čiji su članovi: Sakib Srabović, Mirsad Bajramović, Began Mujkanović, Adil Pezerović, Salko Bukvarević, Omer Sinanović, Alija Muminović i Adil Hadžimehmedović. Salih Kulenović i Alija Muminović učestvovali su 10. juna 1991. godine u Sarajevu, na skupu u domu Milicije, na kome su analizirane opasnosti koje se spremaju bošnjačkom narodu, pa je pokrenuta inicijativa da se formira organizacija za pripremu odbrane, koja će kasnije dobiti naziv Patriotska liga Bosne i Hercegovine.[318] Aktivnije pripreme za formiranje Patriotske lige u Tuzli počele su krajem avgusta 1991. godine. Krizni štab SDA, koji je tada postojao, proširen je i podijeljen na vojni i politički dio. Vojnim je rukovodio Salem Hodžić, a političkim Salih Kulenović. U vojnom dijelu bilo je 14 članova, i ovo je u stvari bio Općinski štab Patriotske lige u Tuzli.

Po naređenju Radovana Karadžića, koje je izdato 21. 9. 1991. godine zahtijeva se formiranje prijekih sudova za eliminisanje iz redova SDS ustašoidnih i drugih muslimanskih elemenata koji ometaju pravedne vlasti u svesrpskim zemljama.[319]

U septembru je, po uputama iz Glavnog štaba Patriotske lige počela organizacija jedinica po opštinama, uz pojačane aktivnosti mobilizacije ljudstva u rezervni sastav MUP-a BiH s krajnjim ciljem da se naoružaju. U Tuzlu dolazi Mehdin Hodžić Senad[320] i aktivno se uključuje u organizaciju odbrane.

U oktobru 1991. godine formirane su prve grupe specijalne jedinice Patriotske lige Tuzla, a vođe grupa su: Emir Razić, Dino Hasić, Suljo Osmanović i Enes Vrabac, te su nabavljene prve količine eksploziva, jedna puška i dva pištolja.

Regionalni štab Patriotske lige za sjeveroistočnu Bosnu formiran je 19. novembra, a 25. novembra formira se i Opštinski štab PL Tuzla u sastavu: Salem

317 Vahid Karavelić, Agresija na Bosnu i Hercegovinu, Sjeveroistočna Bosna 1991-1992. godina, Sarajevo, 2004., str. 201-203.

318 Bukvarević, Salko, Patriotska liga u Tuzli 1991 - 1992. godine, Klub Patriotske lige Opštine Tuzla, Tuzla 11. 1., 2000., str. 1

319 Hadžić, Izet, Političke prilike u periodu formiranja i djelovanja P.L.N. u Sjevero-istočnoj Bosni, Tuzla, januara

320 Policajac iz Republike Hrvatske, rođeni Tuzlak. Poginuo 10. 5. 1992. godine u Nezuku, Općina Sapna. 1994. godine posthumno odlikovan „Ordenom heroja oslobodilačkog rata".

Hodžić, komandant, Sakib Srabović, načelnik Štaba, Sadudin Hodžić, pomoćnik komandanta za obavještajne poslove, Adil Pezerović, pomoćnik komandanta za logistiku, Hasan Spahić, pomoćnik komandanta za moral, Ćamil Selmanović, pomoćnik komandanta za personalne poslove, Abdulah Fazlić, pomoćnik komandanta za sanitet, Salko Bukvarević, pomoćnik komandanta za specijalne jedinice i Adil Hadžimehmedović. Zadaci novoustrojenog rukovodstva su: formiranje vodova i četa po mjesnim zajednicama, formiranje i opremanje specijalne jedinice, nabavka naoružanja i MTS-a, obuka jedinica i organizacija probnih mobilizacija i praćenje neprijateljskih snaga.[321]

Specijalna jedinica PL Tuzla nastala je iz organizacije MOS-a Tuzla, a formirana je u skladu sa uputstvom o organizovanju i sporovođenju aktivnosti specijalnih jedinica, koje je izdao Mehdin Senad Hodžić, komandant specijalnih jedinica za regiju sjeveroistočna Bosna. Sa planiranjem i izvođenjem operativnih zadataka, jedinica je počela u novembru 1991. godine kada su nabavljene prve količine eksploziva (250 kg) i pet pušaka. Postavljena je minsko-eksplozivna naprava ispred zgrade u kojoj su stanovali oficiri JNA, 1.1. 1992. godine, kao odgovor na pucnjavu iz automatskog naoružanja u novogodišnjem slavlju. Iz Visokog je dopremljeno 120 pušaka[322], izvršena je izrada i postavljanje minsko-eksplozivne naprave ispod tračnica pruge Tuzla - Zvornik u Kalesiji. U ovoj akciji su sudjelovali: Pašan Rahan Kovačević, Emir Razić, Salko Bukvarević, Nusret Bašić i Maksid Makso Joldić.[323] Pripadnici jedinice su učestvovali u osiguranju glasačkih mjesta na dan referenduma za nezavisnost BiH, vršili su obuku i nabavljali oružje i MTS.

Dana 4. aprila 1992. godine, pripadnici policije u Tuzli su blokirali zgradu u kojoj su bili smješteni pripadnici Patriotske lige, koji su bespravno lišili slobode dva civilna lica pod sumnjom da su četnici i da opserviraju zgradu Općinskog odbora Stranke demokratske akcije i ljude u njoj[324][325]. S obzirom da su neovlaštena lica uhapsili nezakonito civilne osobe reagovali su ovlašteni radnici Stanice javne bezbjednosti Tuzla u cilju zakonitosti te suzbijanja anarhije i samovolje i stvara-

321 Bukvarević, Salko, Patriotska liga u Tuzli 1991 - 1992. godine, Klub Patriotske lige Opštine Tuzla, Tuzla 11. 1., 2000., str. 3

322 Prof.dr. Sadudin Hodžić, Salko Bukvarević i Zlatan Hodžić uspjeli su iz Visokog preko Vozuđe dopremiti ovu količinu naoružanja i municije, Salem Hodžić, "Patriotska liga Tuzle i agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu", str. 131.

323 Isto, str. 5

324 Doktor Muhamed Borogovac, Rat u Bosni i Hercegovini, politički aspekti, str. 53, 57 i 58.;

325 Salem Hodžić, Patriotska liga Tuzle i agresija na BiH, str. 140.

Slika br. XXXX *Sudionici 4. 4. 1992. godine pred zgradom Općinskog odbora SDA Tuzla*

ranja ambijenta paravojne policije sve u cilju zaštite zakonitosti i ljudskih prava na ovim prostorima. U pregovorima je učestvovao i Predsjednik Skupštine Opštine Tuzla Selim Bešlagić koji je uzet za taoca do okončanja procesa.

Nakon blokade i pregovora, napetosti i reakcije veće skupine civila, ova jedinica je dislocirana u Izviđački dom, zatim u prostorije osnovne škole u Tušnju, a poslije na površinski kop Kalajevo u MZ Šićki Brod. Sa kopa Šićki Brod, komandant Opštinsko štaba PL Tuzla, Salem Hodžić, uputio je poziv svim članovima PL-a Tuzla koji imaju oružje da se priključe jedinici, a ostali da se priključe ratnim stanicama policije i Teritorijalne odbrane.[326]

Međutim, iako su historijskog 4. aprila 1992. godine pripadnici Specijalne jedinice milicije intervenisali u oslobađanju dva civila bespravno i neovlašteno lišena slobode građanina srpske nacionalnosti od strane pripadnika Patriotske lige, ova intervencija je pokušana da se prikaže da je policija intervenisala da bi onemogućila odlazak Patriotske lige Tuzle u odbranu Bijeljine[327][328] što je notorna laž.[329]

326 Isto, str. 7

327 Vahid Karavelić, "Agresija na Bosnu i Hercegovinu, sjeveroistočna Bosna 1991-1992. godina", Sarajevo, 2004.;

Nesporazuma sigurnosnih struktura u Tuzli sa ovom jedinicom je bilo, a najčešće su nastajali zato što su njeni pripadnici izlazili na ulice s oružjem. Da se ne bi dao povod za napad JNA na grad, u tom slučaju oni su privođeni i puštani, a oružje koje im je oduzimano vraćano je u jedinicu kojoj su pripadali. To se čini u vrijeme kada sve pripreme za odbranu grada nisu završene. Jer, ako bi se napravio neki neodgovarajući potez to se moglo, s obzirom na malobrojnost ove jedinice, pretvoriti u oružani sukob sa neizvjesnim posljedicama.

Na sastancima predstavnika Okružnog štaba Teritorijalne odbrane Tuzlanske regije, pomoćnika ministra za narodnu odbranu Tuzlanske regije, članova Predsjedništva Skupštine opštine Tuzla, Opštinskog štaba TO Tuzla i predstavnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla, održanom 19 i 20. aprila u Tuzli razmatran je status pripadnika ove jedinice. U zaključcima nakon sastanka konstatovano je slijedeće: 1. Jedinica je formirana od strane Republičkog štaba TO i u sastavu je Okružnog štaba ove regije; 2. Prema izjavama građana u jedinici ima pojedinaca sa neprovjerenim karakteristikama, pa je zatraženo od Okružnog štaba regije da se izvrši provjera svih pripadnika te jedinice; 3. Konstatovano je da se ta jednica organizovala prije Odluke Predsjedništva Bosne i Hercegovine u okviru Partiotske lige; 4. Pripadnici ove jedinice nisu se prijavili po Odluci Republičkog štaba TO BiH do 15. 4. 1992. godine u Opštinski štab TO; 5. Predsjedništvo opštine Tuzla i Opštinski štab TO Tuzla su prihvatili da daju logističku podršku toj jedinici u formiranju. Ova jednica se privremeno nalazi na lokaciji Kalajevo (MZ Šićki Brod); 6. Opštinski štab TO i Predsjedništvo u Tuzli predlaže da se jedinica dislocira po potrebi Okružnog štaba van opštine Tuzla, na kriznija područja na regiji i da ne bi svojim ponašanjem pojedinaca u toj jedinici zaustavila proces formiranja jedinica TO opštine Tuzla, sa područja mjesnih zajednica gdje je privremeno locirana i gdje se ljudi uzajamno poznaju; 7. Dogovoreno je da načelnik Stanice javne bezbjednosti vrati naoružanje oduzeto od tih pripadnika koji su nosili nezakonito u gradu, a da član Okružnog štaba TO, Fehro Kahrimanović garantuje postignuti dogovor oko statusa ove jedinice i zakonito ponašanje; 8. Takođe je dogovoreno da predstavnici Okružnog štaba ove regije utvrde mjesto i ulogu ove jedinice na području naše regije, da se utvrde principi njenog opremanja, smještaja i ostala pitanja postojanja i djelovanja ove jedinice (LD, ishrana, MTS, i dr.); 9. Zaključeno je da ako se ne ispoštuje dogovor pod tačkom 7. U smislu ponašanja ove jedinice i njenih

[328] Sead Delić," Tuzla u odbrani BiH", str. 69.

[329] Meho Bajrić, Gostovanje na Radio-Tuzle, 4. 4. 1992., Poziv dobrovoljcima.

pripadnika, Predsjedništvo je odlučilo da zahtijeva od Okružnog štaba TO ove regije da se jedinica dislocira sa opštine Tuzla. Osim ovih, usvojeno je još nekoliko zaključaka Predsjedništva SO Tuzla. Sa Površinskog kopa Šićki Brod jedinica je preseljena na područje Mjesne zajednice Lug u općini Živinice.

Nakon hapšenja Vahida Karavelića, komandanta Okružnog štaba PL, Saliha Malkića, komandanta Opštinskog štaba PL Živinice i Bajre Kasumovića, komandanta Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Živinice, 27. aprila 1992. godine, došlo je do oružanog sukoba pripadnika jednice PL sa jedinicom JNA na živiničkom mostu.[330] Jedinica je nakon tih događaja prekomandovana na kalesijsko ratište i dobila naziv Prva samostalna četa Okružnog štaba TO Tuzla.[331]

Brojno stanje ove čete, kako kaže Salim Hodžić, kretalo se od 53 do 126 boraca. Sastojala se od četiri voda i dva posebna odjeljenja i to: artiljerijsko-oklopnog voda, dva izviđačko-diverzantska voda, jednog voda za specijalna dejstva, te sanitetskog i pozadinskog odjeljenja.

Vrijeme je pokazalo da je Patriotska liga u to vrijeme (1992) bila pretača stvaranja TO i odbrambenih snaga Bosne i Hercegovine. U Tuzli PL imala mobilizirajući, politički značaj, jer konstituisanjem jedinica PL u našem gradu, natjeralo je opštinske vlasti pa i nas u SUP-u na konstruktivna razmišljanja i iznalaženje rješenja za odbrambene pripreme u tada izuzetno složenim uslovima.

PRVI INŽINJERSKI BATALJON

Općinski štab TO pozvao je 4. aprila 1992. rezervnog majora Faruka Prcića, da formira jednu inžinjerijsku jedinicu sa zadatkom da vrši neophodne poslove oko utvrđivanja i zaprečavanja grada i njegove okoline. Na dan formiranja u jedinici je bilo 16 boraca[332]. Međutim, brojno stanje se mijenjalo i već 15. maja 1992. godine u njoj je bilo oko 250 boraca svrstanih u Prvi inžinjerski bataljon. Komandant bataljona bio je major Faruk Prcić, a njegov zamjenik kapetan Mahmut Jogunčić. Priliv dobrovoljaca bio je i dalje velik, tako da je inžinjerija ubrzo brojala oko 800 boraca. Nakon formiranja više tuzlanskih brigada

330 Izjava, Omerbegović, Asif, jedan od osnivača PL regije Sjeveroistočna Bosna

331 Bukvarević, Salko, Patriotska liga u Tuzli 1991 - 1992. godine, Klub Patriotske lige Opštine Tuzla, Tuzla 11. 1., 2000., str.7

332 Major Faruk Prcić, Said Begović, Amir Hidanović, Zoran Behlilović, Izet Bijedić, Dragan Džaferbegović, Senad Hajdarević, Miralem Hukić, Zoran Hura, Mahmut Jogunčić, Fuad Isanović, Osman Konjhodžić, Pašan Pašanović, Amir Rahmanović, Slavko Simela i Ahmet Zaimović - Šerija

i pokretanja namjenske proizvodnje, veći broj ovih boraca raspoređen je u ove jedinice ili na rad u namjenskoj proizvodnji.

Zadaci ovog bataljona bili su raznovrsni i složeni. Do sukoba na Brčanskoj Malti trebalo je zapriječiti sve važnije putne pravce, postaviti na određena mjesta mine, minirati prilaze industrijskoj zoni, izgraditi mnoge zaklone i drugo. Da bi se to moglo ostvariti, intenzivirana je proizvodnja ježeva i krstila, a od raspoloživih materija (propilenoksida, etilenoksida i propilena) osmišljena je proizvodnja eksplozivnih materija. Izrađivani su molotovljevi kokteli, ručne bombe, mine i granate, popravljana razna oružja i oruđa i drugo. Veliku pomoć ovom bataljonu pružila su mnoga tuzlanska preduzeća kao: Amos, TTU, Livnica, Rudnik soli „Tušanj“, „Tuzla-putevi“, „HAK“ i druga. Na širem prostoru, zapreke su postavljene na sljedećim putnim pravcima: Čaklovići-Simin Han, Požarnica-Simin Han, Gornja Tuzla-Simin Han, Požarnica-Gomja Tuzla, Krojčica Tuzla, Ravna Trešnja-Tuzla, Sićki Brod-Tuzla, prilazima koji vode na Ilinčicu itd. Na mnogim mjestima urađeni su zakloni za zaštitu građana. Postavljeno je oko 15.000 vreća sa pijeskom, zatim oko 150 ježeva i krstila, a na linijama odbrane još i 15 betonskih blokova. Sa širenjem slobodne teritorije u oslobođenim krajevima inžinjerija je na pojedinim mjestima postavljala fortifikacijske prepreke, a izvršeno je i miniranje dva mosta u općini Tuzla i dva u općini Lukavac.

Posebna pažnja bila je poklonjena pronalaženju i demontiranju mina na području više općina. Svi zahtjevi jedinica na ratištu bili su pravovremeno zadovoljeni. Osposobljavanje boraca iz drugih jedinica za diverzantsku i druge djelatnosti vršeno je prema posebnom programu. Održavanje i izgradnja novih putnih pravaca bio je, također, jedan od važnih zadataka bataljona. Uz pomoć mehanizacije građevinskih preduzeća izgrađeno je više makadamskih puteva: Lučići-Nahviovci, Gornja Tuzla-Bilježak, Grabovića-Kulice, Gornja Obodnica-Kulice, dok je rekonstrukcija puteva obavljena na pravcima: Brloški Potok-Vitalj, Kladanj-Milankovići, Jasenice-Humci, Gornji Srebrenik-Rašljani, Slavi-novići-Mamonovo-Čaklovići. Izgrađeno je i više lokalnih i vojnih puteva na Majevici. Od mostova posebno je značajna izgradnja dva mosta: u Ormanici kod Srebrenika i u Seljublju.

Četa TO “Ilinčica”

Četa je formirana 4. maja 1992. godine. Imala je oko 70 boraca i njen komandir je bio Mehmed Krainović. Bila je smještena u šumarevoj kući na Ilinčici, a kasnije u osnovnoj školi Orašje. Imala je zadatak da na prostoru Ilinčice obezbjeđuje TV relej i PTT repetitor, te s desne strane južnu saobraćajnicu prema Slavinovićima. U maju i junu 1992. godine njeni pripadnici učestvovali su u bor-

bama u rejonu Gornje Tuzle i Gornjih Čaklovića. Kada je formirana 3. brigada TO, četa je ušla u njen sastav.

Četa TO Čaklovići

U selu Donji Caklovići živi muslimansko stanovništvo i ono se nalazi nedaleko od Simin Hana. U blizini sela uzdiže se kota 505 - Kaldrma sa koje se dobro vidi Tuzla i njena okolina. Na drugoj strani, prema cesti koja vodi prema Zvomiku, nalazi se srpsko selo Gornji Čaklovići. Zbog važnosti ovog sela, koje se nalazi blizu Tuzle, Kizni štab SO Tuzla dao je njegovim braniocima 116 cijevi, 6 ručnih bacača i nekoliko sanduka municije. Četa je imala 110 ljudi. Zajedno sa više drugih jedinica njeni borci učestvovali su u borbama na području Gornjih Čaklovića, zatim na Barama, Kovačevom Selu i drugim položajima na Majevici, te kasanije u sastavu više jedinica Armije RBiH i u borbama oko Gradačca, Olova i na drugim mjestima.

Izviđački vod "Solina"

Vod je osnovan početkom maja 1992. godine od dobrovoljaca sa područja mjesnih zajednica Solina i Dokanj. Jedna njegova grupa osmatrala je srpsko selo Crno Blato, a druga područje na Majevici oko Lovačke kuće, Tetime, Medvjednika, Kadine česme, Zelenog kamena i Drijenče.

Diverzantski vod "Kozlovac"

Prije sukoba na Brčanskoj Malti mještani Kojšina i drugih naselja dobili su zadatak od radnika SJB Tuzla, da osmatraju šta se događa na Kozlovcu i u kasarni „Husinska buna". Oni su to vrlo vješto radili i podatke do kojih su dolazili saopćavali su određenim pripadnicima SJB Tuzla. Magacini s oružjem TO na Kozlovcu bili su zauzeti 15. maja 1992. godine i oni su bili među prvim koji su to oružje iznosili i pripremali za transport. Samostalni diverzantski vod „Kozlovac" osnovan je 17. maja 1992. godine. Imao je 31 borca, koji su već sutradan učestvovali u borbama na Križanima, a potom u rejonu Gornje Tuzle i Gornjih Čaklovića.

Solinsko-brđanska jedinica

Ova jedinica formirana je 16. maja 1992. godine. Imala je u početku 41 borca. Raspolagala je sa 37 automatskih i poluautomatskih pušaka i tri mitraljeza. Sutradan, 17. maja, jedinica je obezbjeđivala izbjeglice, koje su se iz Gornje Tuzle kretale prema Solini. Do stupanja u 1. tuzlansku brigadu učestvovala je u borbama na Križanima i oko Simin Hana.

Vod „Bećarevac“

Vod je formiran 15. maja 1992. godine. Ima je 14 doborovljaca.

Učestvovali su u borbama u Slavinovićima, Simin Hanu i Čaklovićima.

Vod „Talijani”

Vod je formiran prije sukoba na Brčanskoj Malti. Dobio je ime „Talijani“ po talijanskoj šumi, koja se nalazi u zaleđu naselja iz kojeg su bili njegovi pripadnici. Imao je 13 boraca, koji su se borili na prostoru Slavinovića. Poslije formiranja jedinica TO ovi borci su uključeni u te jedinice.

Odred TO Slavinovići

U drugoj polovini maja 1992. godine formiran je odred TO Slavinovići. U njegov sastav ušle su čete iz Slavinovića i Caklovića, te vodovi „Bećarevac“, „Talijani“, LPA vod Solana i vod MB 82 mm. Na dan formiranja jedinica je brojala oko 330 boraca. Formiranjem 3. brigade ova jedinica postala je 3. bataljon u njenom sastavu.

Protivdiverzantski odred

Formiran je u isto vrijeme kada je osnovana i inžinjerijska četa. Imao je 26-30 ljudi i zadatak mu je bio da obezbjeđuje Pašaginu vilu, odnosno druge lokacije na kojima se nalazio Krizni štab SO Tuzla i Općinski štab TO Tuzla.[333]

---

333 Prikaz o ratnim stanicama milicije i drugim jedinicama napisan je na osnovu izvještaja tih stanica i jedinica, koji se nalaze u SJB Tuzla

POGLAVLJE IV

SUKOB NA BRČANSKOJ MALTI 15. MAJA 1992. GODINE

ZAUZIMANJE MAGACINA NA KOZLOVCU U KOJIMA JE BILO NAORUŽANJE I MATERIJALNO-TEHNIČKA SREDSTVA TERITORIJALNE ODBRANE TUZLA, SREBRENIK I LUKAVAC

Prema riječima generala Seada Delića, tadašnjeg komandanta Općinskog štaba TO Tuzla, grad je bio u sljedećem položaju: „Grad je bio praktično okupiran. U Garnizonu je bila 92. brigada bivše JNA, inžinjerijski puk i više prištapskih jedinica 17. korpusa koji je ovdje imao sjedište. To je ukupno tri hiljade vojnika, vrhunski obučenih, do zuba naoružanih. Uoči samog sukoba, iz Pirota je doveden bataljon mladih vojnika, koji su okončali obuku. Osim toga, pripadnici SDS-a u gradu i okolnim selima sa srpskim življem, bili su naoružani, iz magacina oružja i municije prilikom mobilisanja novih pripadnika iz rezervnog sastava i dobrovoljačkih jedinica. Mnogi bunkeri bili su potpuno pripremljeni, planovi za okupaciju Tuzle razrađeni... Praktično, gradu je bila svezana omča oko vrata. Na Badrama (Skojevska) i Kozlovcu bili su ukopani minobacači, iz kojih su bez muke mogli gađati svaki objekat po gradu. Građani nisu bili ni svjesni u kakvoj su se situaciji nalazili."[334]

S obzirom na situaciju u gradu i njegovoj okolini Krizni štab SO Tuzla, Operativni štab SJB i Općinski štab TO Tuzla skoro danonoćno zasijedaju. Prave se planovi za odbranu u slučaju napada vojske iz kasarne i sa okolnih brda.

Sa jedinicama i drugim strukturama odbrane veze se održavaju neprekidno i moral ljudi u njima je visok. Aktivnost KOS-a i drugih armijskih službi je pojačan, što se moglo zaključiti po čestim sastancima i susretima njihovih oficira sa građanima srpske nacionalnosti. O uslovima u kojima se djelovalo, Muhamed Brkić, načelnik policije kaže sljedeće:

„Sve vrijeme sam bio na terenu, u gradu i SUP-u. Iz bezbjedonosnih razloga rasporedili smo se tako da nam se ništa nije moglo desiti, odnosno da nas neko na okupu ili na spavanju ne uhvati. Imali smo podatke da pojedince prate, a naročito Mešu Bajrića, koga su ucijenili i odredili ubicu koji je imao zadatak da

334 V. Jahić, Agresori bačeni iz sedla, Oslobođenje, Nedjeljno ratno izdanje za tuzlansku regiju, br. 13. od 16. 5. 1992, str. 3.

ga ubije. Meša je bio glavni cilj. U tom smislu smo se dosta podešavali sa ostalim članovima Štaba da nam se ne može desiti maler da nas neko na spavanju ne uhvati."[335]

Da se nešto ozbiljno sprema potvrdili su i podaci o odlasku mještana iz okolnih srpskih sela, ali i mnogih građana Tuzle. Odlazili su u pravcu Požarnice, odnosno Bijeljine i Srbije. Pojačan odlazak uslijedio je 5. i 6. maja 1992. a naročito pred sukob 14. i 15. maja.

Iako im nije prijetila nikakva opasnost u Tuzli, odlazili su u uvjerenju da tako treba da bude. Solidarišući se sa proklamovanom velikosrpskom politikom oni su napustili svoj zavičaj, kako bi sebi i drugima dokazali kako su navodno Srbi ugroženi u gradu u kojem ni po kojem osnovu to nije bio slučaj.

Sa Ozrena je 13. maja 1992. u kasarnu došlo 350 rezervista. Među njima je 15. maja, u jutarnjim časovima, došlo do neke podjele. Njih tridesetak bacilo je oružje i sa dva kamiona krenulo prema Šićkom Brodu, odnosno Ozrenu. Pripadnici vojske i dobrovoljci takozvane Srpske republike BiH, 15. maja 1992. godine došli su sa Majevice i Ozrena u pljačku naoružanja i materijalno-tehničkih srestava Teritorijalne odbrane koji su bili smješteni u kasarni "Husinska buna" u Tuzli. Već je bilo iseljeno preko 95% materijalno tehničkih sredstava i vojnih efektiva. Tom prilikom su provalili u magacine u kojima je bilo smješteno naoružanje TO opština Tuzla, Lukavac i Srebrenik i značajne količine natovarili u motorna vozila tzv. JA čak, i u cisterne za prevoz goriva. Ovom prilikom su izuzeli i određenu količinu eksploziva i natovarili u pomenuta vozila.

Znači, namjeravali su kao i u mnogim drugim općinama u BiH, kako je to naređivao komadant Druge armijske oblasti JA, general Milutin Kukanjac, realizujući plan "RAM" o zaokruživanju zamišljenog prostora Velike Srbije da se svo naoružanje i oprema TO dislocira na prostore gdje je većinsko srpsko stanovništvo. Apsolutno nije bilo nikakvog dogovora o bilo kakvom izlasku kolone iz kasarne između komande 17. Korpusa JNA i komande kasarne "Husinska buna" sa civilnim vlastima općine Tuzla.

O tome najbolje govori svjedočenje komadanta kasarne "Husinska buna", potpukovnika Mileta Dubajića da je sam donio odluku i naredio izlazak kolone iz kasarne.

Negdje između 10.00 i 10.30 sati u moju kancelariju je došao Pero Lovrić, stražar Okružnog zatvora u Tuzli. Rekao mi je da je telefonski obaviješten od

335 Muhamed Brkić, Izlaganje na savjetovanju komandira ratnih stanica milicije 11. 11. 1992., stenogram, str. 4.

kolege Izeta Alića, koji je u to vrijeme obavljao stražarske poslove u zatvorskom objektu Kozlovac, da je vojska iz kasarne izvršila provalu u magacin TO i počela da pljačka naoružanje i MTS i tovari u kamione. Radi se o naoružanju i MTS-u vlasništvo TO Tuzle, Lukavca i Srebrenika.

U krivičnoj prijavi Fondacije Istina - pravda - pomirenje na strani 8. tačka 57. piše: Dana 15. maja 1992. godine jedinice pod neposrednom komandom potpukovnika Mileta Dubajića izvršile su obijanje, odnosno provalu u magacine naoružanja koje je državno vlasništvo opštine Tuzla, Lukavac i Srebrenik, natovario ih na vojna vozila, sa namjerom da opljačkana sredstva prebaci do Požarnice, na teritoriju pod kontrolom Srpskih paravojski. Time je počinjeno krivično djelo "Kršenje zakona ili običaja rata" odnosno, "pljačkanje javne ili privatne imovine" (član 3, stav 1, tačka: E , statuta MKSJ.

Kako ne bih bio odgovoran za pljačku državne imovine, što je u ostalom bila i moja dužnost, ja sam poslao na lice mjesta na Kozlovac, komandira Hadžića sa jednim brojem policajaca iz njegove jedinice, da prekinu izvršenje daljnje pljačke i obezbijede mjesto za uviđaj i dolazak istražnog sudije.

Nakon što sam od gosp. Rasima Hadžića obaviješten, da je prijava istinita, telefonskim putem sam odmah o ovom slučaju obavijestio predsjednika SO Tuzla Selima Bešlagića, predsjednika IO Opštine Tuzla, Seada Avdića i Envera Delibegovića, kao člana rukovodstva OŠ TO, te tom prilikom zatražio savjet šta da se radi, jer to nije bio isključivo problem samo klasičnog kriminala, koji je u nadležnosti policije, već se radilo i o bezbjednosnom, vojnom i političkom problemu.

Kako sam dobio od gosp. Rasima Hadžića informaciju, da su provalu vojnika iskoristili mještani koji tu stanuju i da sada oni kradu naoružanje i MTS sa Kozlovca, to je dodatno usložilo situaciju i bilo je neophodno pojačati angažovanje policije na terenu, kako bi se uspostavio javni red i mir i spriječila daljnja krađa.

O zauzimanju magacina u kojima je bilo oružje TO Rasim Hadžić, komandir Specijalne jedinice svjedoči:

„Prilikom zauzimanja položaja oko skladišta oružja na Kozlovcu, prišao mi je građanin po imenu Muradif Salkić, zvani Mure i pitao me da li može sa grupom građana da učestvuje u osvajanju skladišta. Rekao sam mu da se nađu tu negdje u blizini ako bude trebalo, samo da ga ne bi uvrijedio, jer sam vidio da su bez oružja, goloruki.

Negdje oko 13,00 časova sa jedinicom sam izvršio obezbjeđenje lica mjesta na objektu skladišta oružja. Uplašeni četnici su se nakon nekoliko rafala razbježali, a mi smo zaposjeli skladište oružja. Na prvom magacinu smo pucali u

bravu i na taj način otvorili vrata i ugledali puno oružja i opreme, što je do tada bio samo naš san. Prvo je ušao Muradif Salkić-Mure i izvukao bestrzajni top.

Pripadnici Specijalne jedinice su vatrom štitili građane koji su u naručju nosili iz magacina oružje i odlagali ga u obližnjem objektu i nakon toga u zgradu Mjesne zajednice u II krajiškoj ulici. To smo radili dok nije došlo pojačanje u ljudstvu i prevoznim sredstvima. Bilo je to veliko oduševljenje i zadovoljstvo za građane Tuzle, pripadnike MUP-a i TO". [336]

S ciljem obezbjeđenja nesmetanog izlaska i sprečavanja incidentnih situacija pri izvlačenju JNA i eventualnog napada iz pokreta na vitalne objekte u gradu Tuzla, aktivirali smo naše sastave. S obzirom da smo imali operativna saznanja da će komanda bivše JNA u Tuzli izmjestiti preostali dio materijalno-tehničkih sredstava i vojnike na Ozren, to je Muhamed Brkić član Operativnog štaba SJB, dobio zadatak da u krajnje mobilno stanje stavi sve policijske stanice u zapadnom dijelu grada, a posebno na lokalitetima Kreke, Solane i Šićkog Broda. Oko 11 sati izdali smo naređenja komandirima manevarskih jedinica i policijskih stanica.

1. Komandirima policijskih stanica Tušanj i Slatina, Džemi Musiću i Vladi Čajiću da sa svojim sastavima pokriju komunikaciju - prostore Kozlovca, Rasovca, Kicelja i Tušnja.

2. Komandiru 1. manevarske jedinice Ivici Divkoviću da sa 1. manevarskom jedinicom blokira raskrsnicu u ulici Rose Hadživuković (mala pijaca) i zaposjedne blokove "D i B" na Sjenjaku, raskrsnica Brčanska Malta, te skupa sa policajcima Sjenjaka, s dijelom snaga, da pokriju komunikaciju Brčanska Malta, benzinska pumpa Slavinovići, te sa dijelom snaga skupa sa policijskom stanicom Solina blokiraju most "Solina" Dokanj i da dio snaga da uputi na Kozlovac sa zadatkom da se povežu sa snagama u Solini.

3. Komandiru 2. manevarske jedinice Niki Juriću da sa dijelom snaga 2. manevarske jedinice pokrije mobilizacijsku prostoriju u Doknju - Crno Blato, a sa glavninom snaga da blokira prostor na pravcu most na Solini kod kasarne prema Bukovčiću ispred Kliničko-medicinskog centra.

4. Komandiru Policijske stanice Brčanska Malta Pašagi Mehanoviću, da pokrije Skojevsku ulicu, Gradovrh visinsku tačku, te visinske tačke kula "F" i crveni neboder u Skojevskoj broj 6.

5. Komandiru Policijske stanice Solina Nazifu Bajriću, da pokrije komunikaciju Novog naselja prema Doknju, te prostore Badri i Svojtine i da se blokira istočni dio na prostoru Brđana.

---

[336] Rasim Hadžić, Izvještaj o učešću Specijalne jedinice milicije u odbrani Tuzle, str. 2.

6. Komandiru Policijske stanice Slavinovići Ekremu Selimoviću, da pokriju komunikaciju od benzinske pumpe u Slavinovićima prema Simin Hanu, skupa sa snagama Četvrte manevarske jedinice koje su locirane u fabrici Tuzko, te da se pokriju visinske tačke prema Križanima i Momanovom Brdu.

7. Komandiru Policijske stanice Ši Selo Jusufu Beganoviću, da pokrije prostor oko komande korpusa do mosta na Sjenjaku kod kule "G" i "F", a sa ostatkom snaga pokrije brda Vršani i Babin Do.

8. Komandiru Policijske stanice Kula Akifu Turčinoviću, da skupa sa sastavom Policijske stanice Ši Selo pokrije Brčansku Maltu, a ostatkom snaga pokrije južnu saobraćajnicu.

Takođe smo dali u zadatak Džemi Sadikoviću, članu Operativnog štaba, da mobiliše raspoloživa transportna sredstva za transport oružja, municije i materijalno-tehničkih sredstava iz magacina Kozlovac na lokacije koje je odredila komanda Teritorijalne odbrane Tuzla. Pored naših specijalaca veliku pomoć u izvlačenju oružja i municije pružili su nam privatni auto prevoznici i mještani Kozlovca i Kojšina.

U akciji iznošenja oružja učestvovalo je više grupa građana iz susjednih naselja. Oružje je odlagano u zgradu, gdje je nekad bilo Interno odjeljenje bolnice, zatim u Osnovnoj školi u Mosniku, te u Institutu za hemijska istraživanja u Kreki. Zauzimanje magacina sa oružjem najzna-čajniji je događaj, koji se dogodio u ovo vrijeme u Tuzli. Da toga nije bilo odbrana grada i njegove okoline bila bi dovedena u pitanje. Oružje je odmah bilo raspoređeno po jedinicama koje su branile Tuzlu, ali i transportovano u više općina (Lukavac, Srebrenik, Živinice) radi dodatnog naoružavanja tamošnjih jedinica. Bilo je tu preko 11.000 cijevi. Među tim oružjem bilo je dosta automatskih i poluautomatskih pušaka, minobacača raznih kalibara, zatim izvjesna količina topova, te velike količine puščane municije, granata, ručnih bombi i druge raznovrsne opreme.

Ostali policijski sastavi su bili u pripravnosti kao rezerva.

Negdje oko 14 sati pozvao me je putem telefona komandant kasarne Mile Dubajić, te mi iskazao ozbiljne prijetnje kako će Tuzlu sravniti sa zemljom, zbog prisustva policajaca na Kozlovcu. Tom prilikom me pozvao da dođem u kasarnu, što sam ja u pratnji komandira Milenka Miličevića i mog vozača učinio tj. otišao u kasarnu istog dana negdje iza 14 sati. Pred zgradom komandanta kasarne vidio sam i čuo vojnog policajca, kako u grupi vojnika glasno komentariše, upućuje mi poglede i kaže: „Ubij kera, bolje danas, nego sutra". Pošto mi je direktno upućena prijetnja, ja sam se uplašio, ali se nisam osvrtao na tu prijetnju, ujedno i provokaciju, već sam se zaputio u zgradu gdje je prostorija koman-

danta. Na putu prema zgradi, primijetio sam kako vojnici ubrzano tovare opremu, da su neobičnog izgleda, neobrijani, stariji ljudi, prljavih uniformi. Oni mi nisu ličili ni na vojnike JNA, a niti na uobičajne rezerviste JA, nego na paravojsku.

U kancelariji, Mile Dubajić, vidno ljut, galami, prijeti, gestikulira i izražava svoje negodovanje riječima kako će sravniti Tuzlu sa zemljom, a meni u tom momentu nije bilo jasno čemu takva reakcija, jer nisam znao razloge njegove ljutnje. Pokušao sam ga smiriti i tražio njegovu pomoć i angažovanje da se razriješi slučaj provale i pljačke magacina Kozlovac. Dubajić je tvrdio kako to nije istina, a ja sam mu predložio da zajednički odemo na Kozlovac, kako bi se na licu mjesta i Dubajić lično uvjerio da se radi o pljački. U međuvremenu, nakon što smo krenuli ka odredištu, prišao nam je vidno uzrujan poručnik Tešić, koji me je upozorio da ne idemo na Kozovac, jer je rizično, iz razloga što su se kako je rekao rezervisti JNA oteli komandi, ne slušaju naređenja i da su nam životi u opasnosti.

Nakon ovih upozorenja, predložio sam Dubajiću da ipak ne idemo na Kozlovac, već da predsjednik SO i on, komandant kasarne formiraju zajedničku komisiju, koja će izvršiti uviđaj u ove objekte i zapisnički konstatovati zatečeno stanje. Dubajić mi je dao rok od 15 minuta, a ja sam napustio kasarnu i vratio se u SJB u svoju kancelariju, odakle sam telefonom kontaktirao predsjednika Selima Bešlagića, upoznao ga sa svim ovim događajima, uključujući dogovor o formiranju zajedničke komisije, a on je prihvatio da će odrediti predstavnike općine kao članove komisije. Grupa parlamentaraca - članovi komisije ispred Općine Tuzla otišli su u kasarnu (a Komisiji su bili Jasmin Imamović, Enver Delibegović i Benjamin Fišković, a ispred kasarne Husinska buna 92. motorizovane brigade komisiju su sačinjavali potkupovnik Ranko Belojica potpukovnik Abdulah Mandžo i kapetan N. Lučić[337]), te negdje oko 18 i 40 sati saznajemo od Centra za obavještavanje, da su članovi komisije zadržani od strane Dubajića i da se trenutno nalaze kao taoci u koloni. Sve vrijeme ja sam bio u svojoj kancelariji, a u to vrijeme na zahtjev Bogdana Čiče, komandanta aerodroma Dubrave i Uge Nonkovića, potpukovnika JNA, uputio sam policajce iz mog obezbjeđenja Mirzeta Bukvara i Aleksandra Kobelju u pratnju šlepera ka Simin Hanu, a operativca Zlatana Cuvaja da otprati supruge i djecu pilota u pravcu Živinica na aerodrom Dubrave.

U dopuni krivične prijave Fondacije - istina- pravda-pomirenje na strani 9 u tački 67 piše: Dana 15. 5. 1992. godine oko 18,48 prilikom nenajavljenog

[337] Podatak za Dubajićeve članove ove zajedničke komisije prezentirani su na svjedočenju u slučaju Ilija Jurišić u Beogradu.

izlaska vojne kolone pripadnici JNA, rezervisti i pripadnici paravojski iz kolone otvorili su vatru na okolne stambeno-poslovne objekte, civile koji su se u tom trenutku nalazili na ulici ili na prozorima i balkonima svojih stanova, te na pripadnike Stanice javne bezbjednosti Tuzla koji su imali naređenje da obezbijede nesmetan i bezbjedan izlazak vojne kolone iz grada.

Ovaj događaj je upozoravao da će se nešto brzo dogoditi.

Na televiziji FS-3, pušta se snimak Brčanske Malte i kolone, te, negdje oko 15 do 7 uveče, obavještava nas komandir 1 manevarske jedinice Ivica Divković, koji se nalazi kod druge kapije kasarne Husinska buna, da vojnici iz zadnja dva kamiona pucaju s obje strane ulice, te traži da se sklone građani u cilju njihove bezbjednosti.

U prostoriji SJB Tuzla se nalazimo Budo Nikolić, Ilija Jurišić i ja. Pratimo snimke na televiziji, te nešto prije 19 sati dolaze pozivi za pomoć sa terena od komandira Selimović Ekrema, Pekarić Kadre, Šabanović Rahmana i Jurić Nike, koji javljaju da se puca po policiji, po objektima, po građanima. Čuje se pucnjava na televiziji, a isti zvukovi pucnjave dolaze sa radio stanica. Nakon ovih dramatičnih vapaja i upita šta da rade, rekao sam Iliji Jurišiću koji je sjedio za mojim radnim stolom, gdje se nalazila fiksna radio-stanica da prenese preko radio uređaja uputu: „vatrom na vatru" jer to je njihovo legitimno zakonsko pravo da štite svoje živote i živote građana i da otklone neposrednu opasnost-odgovori vatrom na vatru, samo na onog ko neposredno puca na policiju i građane koji su na raskrsnici Brčanska Malta, dakle na policiju koji čine sve da kolona neometano i bezbjedno izađe.

Naši komandiri imali su svega 5 ručnih radio stanica na Brčanskoj Malti, komandir rezervne stanice Brčanska Malta Pašaga Mehanović nije imo ručnu radio stanicu. Samo su oni mogli čuti ovu zakašnjelu uputu jer ostali policajci nisu imali radio uređaj i ova zakašnjela uputa nije ništa značila jer je sve gorilo prije nje, pale su žrtve i komandiri nisu imali načina, vremena ni sredstava da je prenesu jer do upute vatrom na vatru pogođeno je desetine policajaca i građana, a poginuli policajci Šemsudin Mahmutović i Alidin Mustajbašić, te teško ranjen Emir Malohodžić koji će kasnije od rana podleći a zadobio ih je pružajući pomoć ranjenom vojniku iz kolone. Ranjeni su Nedim Hodžić i Nusret Mešić saobraćajci koji su tablicama regulisali izlazak kolone. Ukupno je 24 ranjenih pripadnika policije.[338] Istom prilikom je smrtno stradalo i civilna osoba Fikreta Ibrahimović.

338 Pejo (Ante) Brkić, Džemal (Šahina) Đulović, Zijad (Bajre) Ibrić, Nijaz (Šefkije) Musić, Željko (Nade) Petrović, Refik (Nazifa) Plavšić, Samir (Ferida) Avdović, Ivo (Franje) Božić, Igor (Josipa) Bošnjak, Fikret (Muje) Ibrahimović, Hasret (Salke) Mujanović, Hidajet (Ševala)

Moram istaći da su ovi upiti s terena šta da se radi, posljedica striktne naredbe, koju sam ranije izdao i koja je kontinuirano bila na snazi, da se ne smije nasjesti ni na jednu provokaciju i da se po svaku cijenu sačuva mir, te obezbijedi miran izlazak JA iz Tuzle. Policajci su na Brčanskoj Malti imali zadatak da budu tu kako bi štitili miran izlazak vojne kolone iz Tuzle i kako bi spriječili bilo kakve provokacije, bilo u vidu verbalnog obraćanja, gestikulacije, a posebo da spriječe bilo kakav agresivni čin prema vojnicima JA. U to vrijeme u Tuzlu je iz Podrinja i drugih krajeva pristiglo oko 60.000 izbjeglih I prognanih lica. I u mirnodopskim uslovima, prema važećim propisima, policajci imaju legitimno pravo i obavezu da otklone neposredno opasnost za život i tijelo sebe ili drugoga. U takvim uslovima, kada je postojala striktna naredba da se ne nasjeda na bilo kakvu provokaciju, a posebno činjenica da mi nismo imali dovoljan broj radio uređaja, bilo je teško ostvariti komunikaciju i imati potpunu sliku o onome šta se dešava na terenu.

Iz kolone je pucano na pravcu od izlaska iz kasarne, pa do Slavinovića. Prvo, iz protivavionskog mitraljeza 12 mm sa bornog vozila su dejstvovali po benzinskoj pumpi u Slavinovićima. I dalje su dolazili vapaji sa terena, da se puca po stambenim objektima i po policajcima.[339] Tom prilikom, pijani rezervisti srpske paravojske su nepropisno natovarili minsko-eksplozivna sredstva i velike količine goriva na kamione, skupa sa vojskom. Za ovakav transport moraju biti posebne mjere bezbjednosti, obzirom na količinu opasnih materija, koje se prevoze, zbog izuzetno opasnih svojstava tih materija. U vozila sa ljudima su natovarene materije, koje su izazvale požar (benzin, nafta, eksploziv, zolje, ose, maljutke i drugo). Zbog toga su stradali mnogi vojnici. U krivičnoj prijavi Fondacije „Istina-pravda-pomirenje" na strani 8. tačka 60 piše:

Dana 15. maja 1992. godine, po naredbi potpukovnika Dubajića, na obične vojne i civilne kamione, koji nisu namijenjeni za transport eksplozivnih tereta, izvršen utovar minsko-eksplozivnih sredstava te kamione uvrstio u kolonu i na

---

Muratović, Midhat (Arifa) Subašić, Miralem (Bege) Handanović, Nedim (Novalije) Hodžić, Nusret (Nezira) Mešić, Edina (Mehmeda) Mujkića, Ramiz (Zihnije) Đekić, Zijad (Omera) Kovačević, Slađan (Hamze) Dervišević, Safet (Mehmeda) Bašić, Zdenko (Adolfa) Benković, Mevludin (Džemala) Bošnjić i Galib (Mehe) Mevkić, policije, prije nego što je data uputa da se na vatru, koja je trajala nekoliko minuta, treba odgovoriti vatrom i da su u cilju da odbiju protivpravni napad jedan broj policajaca, ne čekajući nikakvu uputu odgovorili su na neposredan napad pijanih rezervista.

339 Za šire podatke pogledati izjavu policajca Zorana Teofilovića data BH Tužilaštvu u vezi slučaju Brčanska Malta.

njih smjestio naoružane pripadnike JNA i rezerviste. Dakle, na eksplozivna sredstva postavio je ljude. Ova vozila nisu bila ničim obilježena niti je kao komandant kasarne bilo koga obavijestio šta prevozi u tim vozilima. Postupivši ovako potpukovnik Dubajić je počinio krivično djelo „izazivanja opšte opasnosti" iz člana 172 tačka tada važećeg krivičnog zakona SRBiH (Službeni list SRBiH broj 16/77, 32/84, 19/86, 40/87, 33/89, 2/90 i 24/91) kao i krivično djelo „nepropisne predaje saobraćaju eksplozivnog ili zapaljivog materijala" iz člana 188 tačka iz tog Zakona.

U takvim okolnostima, mi naknadno saznajemo da su u toj pucnjavi prvo ranjeni saobraćajci, koji su bili bez oružja i tablicama regulisali saobraćaj, a da je pogođeno oko 24 pripadnika policije, prije nego što je data uputa da se na vatru, koja je trajala nekoliko minuta, treba odgovoriti vatrom i da je u cilju da odbiju protivpravni napad jedan broj policajaca, ne čekajući nikakvu uputu odgovorio na neposredan napad pijanih rezervista.

U dopuni krivične prijave Fondacija "Istina-pravda-pomirenje" na strani 10. tačka 70 piše:

U fazi razmjene vatre između pripadnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla i pripadnika vojne kolone došlo je do aktiviranja minsko-eksplozivnih sredstava natovarenih na kamione zajedno sa ljudstvom. To je prouzrokovalo zapaljenje vojnih vozila, požare velikih razmjera i serijom eksplozija minsko-eksplozivnih sredstava, što je onemogućilo blagovremeni pristup vatrogasnih službi grada i hitne medicinske pomoći. Tom prilikom ranjeno je i u medicinskom centru Tuzla zbrinjeno 40[340] učesnika vojne kolone. Smrtno je stradalo 49[341] učesnika

340 Nenad (Ilija) Dragić, Radoslav (Ivan) Modraković, Milenko Sinanović, Zoran Todorović, Miodrag (Zoran) Vukmirica, Pero (Radivoje) Gavrilović, Radovan (Čedomir) Stjepanović, Milo Simić, Goran (Stevo) Ilić, Ljubo (Nenad) Tešić, Branislav Kulišić, Ljubo Pajić, Blagoje (Đorđe) Ljubojević, Branislav (Borislav) Nedić, Momir (Mladen) Miljanović, Milomir (Živojin) Jovanović, Tomislav Mitrović, Saša Januz, Radovan Krstić, Miodrag Stojanović, Mirko Lukić, Danko Mihajlović, Miladin Ćosić, Tatomir Kulišić, Zoran Marković, Branko Jović, Blagoje Lazarević, Vojislav Mihajlović, Zoran Vuković, Željko Sarafijanović, Veljko Sarafijanović, Ozrenko Todorović, Vidak Trifunović, Marko Kopić, Mladenko Lazić, Milo Simić, Radovan Živković, Zoran Pepić, Marko Mičić i Lazar Jović

341 Mladen (Krsto) Josipović, Ostoja (Đorđe) Perić, Ranko (Ranko) Mrkonjić, Vaskrsije (Žarko) Goganović, Dragan (Milenko) Mekić, Savo (Anđelko) Vukojević, Žarko (Jovan) Gavrić, Vlado (Stevo) Ilić, Slavko (Petko) Despotović, Zoran (Radovan) Mihajlović, Cvijetin Trifunović, Živorad (Milan) Cvjetinović, Milorad (Ranko) Ostojić, Milan (Radovan) Mihajlović, Zoran Đurić, Marko Đurić, Milenko Đurić, Željko Đurić, Vojo Blagojević, Gordan Božić, Boško Ilić, Goran Jokić, Duško Jovanović, Zoran Jurković, Milan Kulišić, Slobodan Latković, Milan Nedić, Boro Petrović, Božidar Sorajić, Boro Tadić, Radomir Todorović,

kolone od čega je 14 identifikovano i isporučeno suprotnoj strani 19. maja 1992. godine. 4 pripadnika vojne kolone koji su identifikovani sahranjeni su na Mjesnom groblju Crno Blato, kraj Tuzle. 31 tijelo neidentifikovanih učesnika vojne kolone sahranjeno je na groblje Trnovac. Nakon ekshumacije vršenih na ovom groblju DNK analizom izvršeno je identifikacija 17 učesnika vojne kolone.

Načelnik SJB Meho Bajrić i član opertivnog štaba SJB Tuzla Mladen Kondić odlaze u IHI – sjedište Ratnog predsjedništva općine Tuzla. Nakon konsultacija, dogovoreno je da Mladen Kondić, Vukosav Ašanin, Zlatan Jovičić, Bećir Džindo a kasnije će im se pridružiti i pukovnik Ugo Nonković odu na Brčansku Maltu da smire situaciju i obave razgovore sa oficirima i vojnicima.

Sve se uživo prenosi, preko televizije FS3, odnosno novinara Zlatka Dukića i Marka Divkovića, ali i putem Radio Tuzle, zahvaljujući uredniku Želimiru Mlađenoviću i novinarima na terenu Nedimu Hrustambegoviću, Jasni Žunić i ostalima.

Putem radio Tuzle dat je građanima kontakt telefon Predsjedništva opštine Tuzla (214-120) i tom prilikom su pozvani da na taj broj i na broj Radio Tuzle (32-341, 222- 778) zatim preko općinskog centra za javljanje, obavještavanje i uzbunjivanje (985) te MUP/SJB Tuzla (92, 32-811, 238-280) javljaju o svim bitnim saznanjima sa terena, posebno na prostoru Brđanske Malte.

Putem Radio Tuzle pozivaju se starješine vojske da se jave potpukovniku Dubajiću. Stižu informacije da su požari u stambenim blokovima i da gori 9 stanova. Šalju se na teren ekipe i sanitetska vozila, takođe i vatrogasna vozila i ekipe sa opremom (komandir Šehan Ferizović).

Stalno apelujemo na građane na prisebnost i pružanje pomoći nastradalim. Upućuju se ekipe i sanitetska vozila na lokalitete Voćarska škola u Slavinovićima i benzinska pumpa u Slavinovićima radi pružanja hitne pomoći ranjenim vojnicima. (Vozač saniteta Srabović).

Pozivaju se doktori dr. Zoran Blagojević, dr. Huzeir Duraković, medicineske sestre (sestra Bjanka) i ostalo osoblje Kliničkog centra Tuzla da hitno dođu na svoja odjeljenja.

Stiže informacija da je jedna grupa rezervista srpske vojske zarobila nekoliko građana Brđanske Malte kao taoce.

Putem radio programa apelujemo da niko ne puca- šaljemo poziv svima da se ne puca.

Medicinska sestra Bjanka sa hirurgije traži vozila za prevoz doktora zbog hitnosti. Ona putem Radio Tuzle daje podatke o adresama i brojeve telefona

Jelenko Tubić, Jovo Vasić, Cvijetin Vujanović, Jovan Đolić i drugi.

nekolicine doktora (dr. Dragana Divkovića Skojevska br. 4 tel. 31-605, dr. Zlatan Ber. Lukić Vladimira Nazora br.4, dr. Milu Stanišića Ismeta Mujezinovića br. 37 tel. 230-543).

U prodavnici namještaja „Šipad" u neposrednoj blizini raskrsnice Brđanska Malta, u zgradi zvanoj Pecara rezervisti srpske vojske su formirali privremeni punkt i putem telefona br. 33-015 uspostavili vezu sa Radio Tuzlom. Na tom lokalitetu ranjenima prvu pomoć pruža nepoznati student medicine.

Pukovnik Ugo Novković putem Radio Tuzle poziva vojnike rezerviste da se pridruže policiji MUP i da im se garantuje bezbjednost i sloboda i sutra odlazak u željenom pravcu. Po Tuzli počinje da dejstvuje artiljerija kojom komanduje potpukovnik Dubajić (haubice iz Kovačeva Sela i minobacači sa Badri). Čuje se zvuk sirena koje oglašavaju prvu opću opasnost u Tuzli. Dolaze informacije gdje su granate pale i da su ispred DTV „Partizan" poginuli trojica policajaca Bahrija Dajanović zv. Lija, Fuad Mehanović i Sadik Čehajić, te značajan broj ranjenih. Takođe ranjeni su dijete Damir Grbić i njegova majka Hamida i otac Amir. Malom Damiru je amputirana desna potkoljenica a majci Hamidi odstranjena slezena zbog povreda. U direktnom radio programu javljaju se novinari Nedim Hrustembegović, Željko Mlađenović, Mirza Mukić, Hajrudin Selesković, Milan Cvjetinović, Jasna Žunić i novinari FS3 Zlatko Dukić, Marko Divković i drugi.

Grupa od 20 vojnika srpske vojske zarobila je dvojicu ljudi iz obezbjeđenja vodovoda Gradovrh i od komandira rezervne stanice milicije Slavinovići tražili garanciju da pripadnik MUP-a (4. manevarske jedinice) Bogdanović Zoran prebaci do Simin Hana u zamjenu za ovu dvojicu ljudi što je prihvaćeno.

Sutradan, u ranjim jutarnjim satima, obavio sam telefonski razgovor sa potpukovnikom Dubajićem, komadantom kasarne Husinska buna, oko rješavanja nastale situacije, transporta svih ljudi, a takođe povlačenja ljudi minobacačke baterije sa prostora Badri. Prilikom ovog telefonskog razovora u prostriji načelnika SJB nalazio se i pukovnik Ugo Novković pomoćnik komadanta 17. korpusa JNA za veze i saobraćaj.

U ranim jutarnjim satima (05:30, 16.05.1992 godine) predsjednik Kriznog štaba općine Tuzla gospodin Selim Bešlagić dao je vanredni izvještaj putem Republičkog centra za obavještavanje Sarajevo svim relevantnim medijima ex. Jugoslavije o teškom incidentu koji se desio u Tuzli oko 19 sati, 15. 5. 1992. godine na raskrsnici Brčanska Malta

Ujutro je izvršen uviđaj na licu mjesta od strane kriminalističke tehnike Centra službi bezbjednosti (Nedim Mutapčić, Jovićić Zlatan, Kovačević Vlado, Srećko Gavrilović i Nezir Ahmetović), te uviđaj istražnih pravosudnih organa ko-

jima je prisustvovao zamjenik okružnog tužioca Vidosav Gajić, a ispred vojnih organa potpukovnik Ugo Novković a poslije toga izvršena je posjeta svim ranjenim i pripadnicima vojske i pripadnicima MUP-a u Univerzitetskom kliničkom centru koje je osim predstavnika vlasti posjetio također potpukovnik Ugo Nonković.

Oko 200 naoružanih vojnika srpske vojske, smještenih u jedan zglobni, jedan obični autobus i 11 kamiona bezbjedno su otpraćeni za Požarnicu u pravcu Bijeljine, bez ikakvog uslovljavanja.

Da policija nije sprečila pljačku i otuđenje naoružanja Teritorijalne odbrane općina Tuzla, Lukavac i Srebrenik koju je pokušala izvršiti agresorska vojska iz magacina na Kozlovcu, bilo bi veoma upitan daljnji ishod odbrane Tuzle, regije, pa i Bosne i Hercegovine. Nekoliko hiljada komada pješadijskog naoružanja, veliki broj artiljerijskih oruđa, velike količine municije, sredstva veze i druga MTS, bili su značajni za naoružavanje jedinica TO Bosne i Hercegovine, odnosno regije sjeveroistočne Bosne.

Da bi se imala predstava o količini i vrsti naoružanja i municije koja je oduzeta iz magacina na Kozlovcu, prilažu se dvije tabele iz kojih se to vidi i to:

1. Pregled oružja koje je 15. maja 1992. godine oduzeto iz magacina na Kozlovcu i
2. Pregled municije koja je 15. maja 1992. godine oduzeta iz magacina na Kozlovcu.

Kako se iz oba pregleda vidi oružje i municija ustupljeni su štabovima i brigadama kako slijedi:

1. OK (Okružni) štab TO
2. Brigadama TO Tuzle
3. Štabu TO Lukavac
4. Štabu TO Srebrenik
5. Štabu TO Tuzla
6. Štabu TO Zvomik[342]

[342] Podaci 2. korpusa od 13. maja 1993. godine.

P R E G L E D

MUNICIJE KOJA JE 15. MAJA 1992. GODINE ODUZETA IZ MAGACINA NA KOZLOVCU

R. br.	Dato štabovima TO	7,62 pištolj	7,65 pištolj	7,62 za APPAP, PM	7,9 M-48	7,9 snajper	MINE 60,82 i 120mm	METAK 82 mm BST	Ručne bombe	Raketa 90 mm OSA	RAKETE maljutka	Protiv Pješad. mina	Protiv Tenkov. mina	TNT
1.	OK ŠTAB TO	2.300	2.417	150.302	19.800	1.800	-	-	948	60	-	-	-	100 kg
2.	BRIGADA TO TUZ.	6.300	-	430.500	30.600	2.700	4.640	66	640	-	8	770	300	636
3.	ŠTAB TO LUKAVAC	99.886	12.664	450.029	97.381	7.200	2.640	33	536	-	4	530	254	330
4.	ŠTAB TO SREBRENIK	25.778	4.000	190.709	50.938	-	1.200	33	600	-	-	446	184	325,3
5.	ŠTAB TO TUZLA	171.844	8.395	524.957	186.628	1.800	9.468	99	-	-	-	536	2.144	3.078,8
6.	ŠTAB TO ZVORNIK	77.488	4.251	300.971	7.207	3.600	1.900	15	1.614	6	-	470	234	380,3
	SVEGA	383.596	31.727	2.057.478	392.554	17.100	19.848	246	4.338	66	12	2.752	3.116	4.750,4

P R E G L E D

ORUŽJA KOJE JE 15. MAJA 1992. GODINE OSLOBOĐENO IZ MAGACINA NA KOZLOVCU

R. br.	Dato štabovima TO	Pištolja	Sig. pištolja	Autom. 7,62	PAP	Autom. p. M-70	M-48	Snajper 7,9	PM	RB	OSA	ZOLJA	MB	BST	POLK	PATTOP	LAN. MEH.	SVEGA
1.	OK ŠTAB TO	85	8	-	469	114	50	10	27	-	11	8	-	-	-	4	-	786
2.	BRIGADA TO TZ.	187	39	-	447	730	-	30	110	50	12	75	40	4	4	4	3	1.735
3.	ŠTAB TO LUKAVAC	147	29	232	570	440	286	40	144	47	4	160	22	10	2	19	4	2.156
4.	ŠTAB TO SREBRENIK	48	3	70	298	181	50	18	43	14	2	-	8	2	-	-	-	737
5.	ŠTAB TO TUZLA	571	28	495	1.673	798	101	93	235	452	9	12	72	26	8	8	6	4.587
6.	ŠTAB TO ZVORNIK	155	9	214	446	270	-	34	101	16	12	77	16	10	-	4	-	1.364
	SVEGA	1.193	116	1.011	3.903	2.533	487	225	660	579	50	332	158	52	14	39	13	11.365

PORAZ AGRESORA U GRADU

Petnaestog maja 1992. godine, oko 14,30 časova, naišla je prva kolona vojnih vozila. Na raskrsnici puteva na Brčanskoj Malti kolona je zaustavljena, pa kako je ustanovljeno da se u vozilima nalazi oružje Teritorijalne odbrane, ona je vraćena nazad u Kasarnu. Nakon što je ova kolona vraćena, izviđanjem je utvrđeno da se u Kasarni vrše užurbane pripreme za odlazak JNA iz Tuzle. Prije nego što će krenuti ova i ostale kolone, u istočnom dijelu grada preduzete su posebne mjere sigurnosti. Tako su „na područje Slavinovića upućeni su pripadnici Četvrte manevarske čete i Ratna stanica milicije Slavinovići. U blizini njih, idući prema gradu, bili su pripadnici Ratne stanice milicije Senjak, čije je odjeljenje u Grabovici dio svog ljudstva rasporedilo duž šume ispod Badri. Kao pojačanje Stanici milicije na Sjenjaku, iz Ši Sela je oko 19 časova stigla veća grupa pripadnika tamošnje milicije, koji su zajedno sa jednim pridodatim vodom Ratne stanice milicije Kula raspoređeni su na reonu do benzinske pumpe u Slavinovićima. Na Brčanskoj Malti i u Skojevskoj ulici, pored pripadnika iz više manevarskih jedinica, na odgovarajućem sektoru bili su raspoređeni svi pripadnici Ratne stanice milicije Brčanska Malta. Dva odjeljenja iz čete Poštari Prvog tuzlanskog odreda TO raspoređeni su između kula „G" i „F", dok su ostala dva to isto učinila od raskrsnice Hotela „Bristol" do Pošte. Prije nego što je kolona krenula, iz Stanice „Brčanska Malta" upućeno je pet ljudi Muhamedu Brkiću, načelniku policije, koji se nalazio na prostoru prve vojne kapije kasarne "Husinska Buna". Nedaleko od raskrsnice na Brčanskoj Malti, na putu koji vodi prema Ši Selu, bila su postavljena oklopna vozila vlastite izrade tzv. 'mrgudi', koji su u to vrijeme predstavljali značajno odbrambeno sredstvo."[343]

Prema odluci Kriznog štaba Predsjedništva Skupštine općine Tuzla jedinicama JNA, koje su napuštale Kasarnu, dozvoljeno je da napuste Tuzlu i odu u pravcu Požarnice i dalje na istok. Ova odluka donesena je poslije zauzimanja magacina sa oružjem na Kozlovcu.

Do 18,30 sati, na raskrsnici na Brčanskoj Malti, sve je bilo mirno. Ubrzo je naišla jedna kolona u kojoj je u jednom transporteru bio potpukovnik Mile Dubajić, komandant Kasarne. Dio ove kolone bezbijedno je prošao raskrsnicu i nastavio kretanje prema Slavinovićima. Drugi, veći dio nastavio je kretanje iza prvog, ali je već oko 18,50 sati iz ratnih stanica Slavinovići i Sjenjak radio-vezom javljeno Operativnom štabu SJB Tuzla da vojnici pucaju ispod cerada i daje sa

343 Dževad Pašić, Zemlja između Istoka i Zapada Tuzla, 1996, str. 298.

jednog oklopnog vozila otvorena vatra po benzinskoj pumpi u Slavinovićima. Na ove provokacije nije odgovoreno.

Međutim, kada je sa Brčanske Malte javljeno da vojska puca po stanovima i građanima, načelnik Stanice javne bezbjednosti, kao komandant njenog Operativnog štaba, dao je uputu da se pripadnicima milicije i manevarskih jedinica radio-vezom prenose: „Odgovoriti vatrom na vatru!" Sukob sa bivšom JNA dogodio se 15. maja 1992. godine, a počeo je u 19,02 sati na Brčanskoj Malti.

U toku ovog dana saobraćaj na ovoj raskrsnici regulisao je Hamza Dervišević. Kao neposredni očevidac ovog događaja on, između ostalog, kaže sljedeće: „Do 18,30 sati ne događa se više ništa. Samo se povećava masa okupljenih građana. Sada ponovo treba da naiđe kolona. Opet nailazi načelnik Meša. Pruža mi motorolu i izdaje naređenje: 'Sad, Hamza, pusti nek' svi prođu. Nek' voze i oružje i municiju i šta god hoće samo nek 'idu s milim Bogom'.

Ovo naređenje izdato je nakon zauzimanja magacina s oružjem na Kozlovcu.

Nailaze prvi kamioni, voze brzo i skreću prema Slavinovićima, izlaze i one prage. Već vidim kraj kolone 50-tak metara od mene.

Odjednom katastrofa. Iz posljednjeg oklopnog vozila dug rafal. Pucaju budale iz PAM-a. Pucaju u krug, po parkiranim automobilima, prozorima, balkonima, radoznalim prolaznicima čak i po svojima. Onda, par sekundi tajac. Tada se otvorilo i nebo i zemlja. Svi su istovremeno zapucali, i vojska iz vozila iz kolone i mi smo uzvratili. Nastao je pravi pakao."[344]

U blizini kafića „Papagaj" pogođen je prvi kamion iz kojeg se počeo pojavljivati veliki plamen. Zapaljeno je 13 kamiona i 9 stanova. U kamionima su se nalazile velike količine eksploziva, municije i granata. Od eksplozija na sve strane letjeli su razni projektili i dijelovi drugih eksplozivnih sredstava. Sve je to bilo praćeno velikim požarima na prostoru na kome se dogodio sukob. Poginulo je tri pripadnika MUP-a, a ranjena su još 34 milicionera i jedna civilna osoba. Nakon izvršene identifikacije utvrđeno je da je na strani bivše JNA poginulo 49 pripadnika, dok ih je 39 ranjeno i oni su svi liječeni u Kliničko-medicinskom centru u Tuzli. Do sukoba je došlo i na području Slavinovića. Na kamione iz kojih se pucalo otvorena je vatra tako da su dva kamiona pogođena i zaustavljena kod Veterinarske stanice i jedne vulkanizerske radnje. Uz pomoć građana milicioneri su iz ovih kamiona prenijeli na sigurna mjesta znatne količine oružja i druge opreme.

Neposredno iza sukoba, oko 19,30 sati, sedam do osam vojnika bivše JNA pucajući u bravu na jednom ulazu u zgradu Pecara, koja se nalazi na mjestu

---

344 Svjedočenje Hamze Derviševića o sukobu na Brčanskoj Malti. str. 1. i 2.

sukoba u Skojevskoj ulici, nasilno je provalila u zgradu i zatražila od stanara iz podruma da izađu napolje. Bilo ih je šezdeset. Djeca su plakala, a svi ostali su sa strahom napuštali prostorije. Jedan stariji vojnik, koji se ostalim nametnuo za komandujućeg, na pitanje šta od njih hoće odgovorio je da će mu oni poslužiti kao taoci prilikom pregovora sa tuzlanskim vlastima. Zatražio je, takođe, da mu se obezbijede aparati za gašenje požara i što više zavoja i ostalog materijala za previjanje ranjenika, koji su se nalazili u prodavnici „Šipad".

Pokušaj da se te noći, između 22,00 i 23,00 sati probije linija odbrane branilaca iza garnizonske ambulante i tako izvrši prodor na Gradinu nije uspio. U prvom pokušaju to je učinila veća grupa rezervista iz Skojevske ulice, dok su u drugom, uz jaku vatru, koristeći farove jednog vozila, pokušali to isto. Preciznim pogodkom, farovi koji su osvjetljavali položaje branilaca, bili su uništeni.

Dragocjeni podaci o tome šta se događalo na Brčanskoj Malti, u noći između 15. i 16. maja 1992. nalaze se u svjedočenju Mladena Kondića, koji je u svojstvu člana Operativnog štaba SJB Tuzla pregovarao sa opkoljenim vojnicima u Skojevskoj ulici. Da se ne bi prepričavanjem uma-njila njegova važnost i autentičnost navodimo ga u cjelini. Ono glasi:

„Dana 15. 5. 1992. godine, oko 19,30 sati, nalazio sam se u prostorijama krim. službe OSUP-a Tuzla u svojstvu člana Kriznog štaba OSUP-a zaduženog za kriminalitet, kada se iz gornjeg istočnog dijela grada začula jaka pucnjava iz pješadijskog naoružanja, a potom i snažne detonacije. Prešao sam u drugu sobu i na lokalnom TV-programu primijetio snimak zaustavljene vojne kolone na saobraćajnoj raskrsnici Brčanska Malta. Odmah sam rekao vođi smjene u kriminalističkoj službi da povuče sa terena i redovnih zadataka sve ljude iz kriminalističke službe u bazu i da čekaju dalja naređenja.

Ubrzo me je pozvao Meho Bajrić, načelnik OSUP-a Tuzla, naložio da ga, u pratnji još jednog vozila i ličnog obezbjeđenja, odvezem u sjedište općinskog Kriznog štaba, što sam i učinio. Tokom vožnje čuo sam bliske detonacije za koje sam pomislio da potiču od eksplozija naoružanja u zapaljenim kamionima na Brčanskoj Malti, ne sluteći da je ovaj grad postao meta teškog naoružanja pomoćenih umova sa majevičkog područja. U podrumskim prostorijama Kriznog štaba, gdje je bila prilična frekvencija ljudstva, imao sam priliku čuti da na lokalitetu Brčanska Malta i početka Skojevske ulice ima poginulih, ranjenih i obostrano zarobljenih vojnih i civilnih lica. Oko 22 časa, tačnog vremena se ne sjećam, Selim Bešlagić i Meho Bajrić pozvali su Vukosava Ašanina, člana Kriznog štaba i mene i dali nam zadatak da pregovaramo sa pripadnicima sada bivše JNA, koji su se nalazili u okruženju, a u cilju sprečavanja dalje eskalacije

sukoba između pripadnika JNA i pripadnika MUP-a, prikupljanja i evakuacije ranjenih, poginulih i preostalih pripadnika JNA kao i obostranog oslobađanja talaca.

Za efikasno obavljanje zadataka ustupljeno nam je na korištenje terensko motorno vozilo marke PUH sa jakim razglasom. Navedenim vozilom, Vukosava i mene do sjedišta OSUP-a dovezao je vozač gdje su nas čekala dva sanitetska vozila, ali ljekarsko osoblje nije željelo da ide s nama na određeni lokalitet dok ne uspostavimo bezbjednu situaciju. Potom smo se odvezli do Vojne komande gdje smo, u kratkom razgovoru, pukovnika po imenu Ugo Novković upoznali o planu pregovora i evakuciji pripadnika JNA u Vojnu komandu JNA, s čime se on saglasio.

Navedenim vozilom, iz pravca Južne magistrale, preko krhotina od vozila, granata i drugog naoružanja i vojnih sredstava, probili smo se do centra raskrsnice gdje smo, putem snažnog megafona, uputili apel oružanim snagama MUP-a i bivšoj JNA da dolazimo na dogovore i da se bezuslovno isključi upotreba naoružanja sa bilo koje strane u sukobu. Navedeni kvart, koji je bio u totalnom mraku i raskrsnica sa vozilima koja dogorijevaju, leševima vojnika na ulici i raskrsnici, djelovali su sablasno. Nakon našeg poziva, dogovorio sam sa sa Vukosavom da on ostane u vozilu, a da ja pokušam ostvariti kontakt sa pripadnicima JNA, te ukoliko se brzo ne vratim da on napusti lokalitet. Krenuvši trotoarom (preplavljenim krhotinama stakla i metala) ka Skojevskoj ulici, začuo sam iz mraka povike: 'Ne pucajte, imamo ranjenike.' Pozvao sam ih da iznesu ranjenike na ulicu i putem radio-stanice pozvao vozila hitne pomoći koja su došla i odvezla nekoliko ranjenih pripadnika JNA. Interesantno je napomenuti da se tu nalazio i jedan strani državljanin (Norvežanin ili Holanđanin),pripadnik Međunarodnog crvenog krsta, koji je učestvovao u spašavanju ranjenika zajedno sa civilnim licima.

Po odlasku sanitetskih vozila uputili smo se salonu namještaja„Šipad", gdje su me zaustavili naoružani vojnici, koji su ispred salona instalirali mitraljesko gnijezdo sa 2 mitraljeza i više osa, a jedan od vojnika poveo me je u pomenuti salon u kojem je bilo smješteno stotinjak vojnika. Predstavio sam se i rekao da želim razgovarati sa glavno komandujućim vojnim licem na šta sam dobio odgovor da tu nema aktivnih vojnih lica, a da je organizaciju odbrane i zauzimanja privremenih pozicija preuzeo jedan vojnik-rezervista, koji mi se nije htio predstaviti, a kojem sam ja dao nadimak Crni, po boji kose i starosti. Ovaj tridesetgodišnjak, za kojeg sam kasnije saznao da je iz okoline Banovića, arogantnog ponašanja, nije bio raspoložen za bilo kakav dogovor postavljajući mi

uslov da se raskrsnica bezuslovno raskrči od uništenih vozila i da se saobraćajnice oslobode, kako bi kolona sa naoružanjem i hranom u pravcu Ugljevika i Ozrena, napustila Tuzlu. U protivnom, on i njegovi ljudi borit će se do posljednjeg čovjeka.

Tada sam mu prenio naše uslove i zahtjeve da se oružje bezuslovno preda, da prikupimo ostale vojnike JNA iz haustora i obližnjih šumaraka, kao i vojnike iz minobacačke baterije na Badrama, te da se autobusima, iste noći, evakuišu u Vojnu komandu. Tom prilikom sam vojnicima objasnio da su u potpunom okruženju i da svaka nepromišljena aktivnost ugrožava njihovu bezbjednost, a da za ovaj incident krivicu snose komandujuća aktivna vojna lica. U cilju smirivanja tenzija rekao sam im daje, za vrijeme ratnih operacija na području Slovenije, Hrvatske i BiH, kroz Tuzlu prošlo 870 raznih kolona vojnih vozila (proizvoljan i izmišljen podatak), koji su u svim pravcima dovozili i odvozili naoružanje i ljudsku silu, te da niko nikad od tuzlanskih vlasti nije pomišljao da napadne kolone, s obzirom daje građanima ovog grada stalo do mira.

Pod okriljem odsjaja svjetlosti od svijeća, primjetio sam da se pojedini vojnici zgledaju, a potom došaptavaju, shvativši da među njima ima priličan broj vojnih obveznika koji ne žele nikakav sukob, ali da se ne smiju suprostaviti Crnom. Razgovor sam nastavio na potenciranju njihove lične bezbjednosti. Crni je svaki pokušaj vojnika da nešto predlože odmah arogantno i uz prijetnju presijecao. Iako sam predočio situaciju kojoj se nalaze, Crni je naglo napustio dogovor tražeći dobrovoljce koji će da pomjere kolonu vozila u Kasarnu govoreći da on ne želi da ostavi naoružanje u ovom gradu, a da se u kamionu, parkiranom ispred salona nalazi razorno raketno naoružanje. S obzirom da se nisu javili dobrovoljci, on je odredio nekoliko vojnika za tu operaciju, a ja sam ga upozorio da će svako pomijeranje biti sankcionirano dejstvom naših pripadnika. Na pitanje Crnog da li sam ja izdao naređenje o prekidu vatre (smatrajući me komandantom oružanih snaga Tuzle u funkciji pregovarača koju ulogu sam morao i prihvatiti zbog ozbiljnosti situacije), odgovorio sam mu da sam naredio prekid vatre 'mojih' jedinica, ali da u okolnim zgradama ima veći broj naoružanih građana, koji su oružje kupovali ilegalno putem nacionalnih stranaka, te da ne garantujem kako će isti reagovati na bilo kakav sumnjiv pokret.

Kada su vojnici počeli reagovati, govoreći mi da su prilikom odvijanja incidenta, bili zasuti milionima metaka iz raznih pravaca pa i iz zgrada i da su osjećali kao da su upali u košnicu. Ipak, niko od njih nije pristajao na to da odloži lično naoružanje (vjerovatno plašeći se užasnih prizora iz incidenta, što im je davalo dozu nepovjerenja u pregovore), mada sam ih ubjeđivao da bi njihovo

kretanje sa oružjem izazvalo sukob. Nakon obostranog ubjeđivanja, pristali su da kolona vozila ostane u Tuzli, a da će oni organizirati prikupljanje ostalih vojnika u navedeni salon, gdje će dočekati jutro kada ćemo ih transportovati u Ugljevik, pod uslovom da ja ostanem s njima i da pozovem da dođe i pukovnik Ugo Novković. Crni je lično odabrao vojnike za prikupljanje ostalih vojnika i izašao iz salona raspoređujući ih. U toku pregovora u salonu sam zatekao i jednog civila, mlađeg čovjeka, koji je, putem telefona, ostvario kontakt sa Radio- Tuzlom pa smo pozivali vojnike da se bezbijedno okupe u salonu.

Po izlasku Crnog iz salona, vojnici su me pitali gdje se sada nalazi kapetan Mijatović. S obzirom da nisam bio upućen u kompletnu situaciju o odvijanju incidenta, a nisam ni poznavao niti čuo za kapetana Mijatovića, našao sam se u nezgodnoj situaciji. Tako da sam im odgovorio da je Mijatović, zajedno sa komandantom Dubajićem i prvim dijelom kolone, otišao u Ugljevik. Vojnici su bili začuđeni o odlasku prvog dijela kolone s obzirom da im je Crni rekao da je prednji dio kolone potpuno uništen. Pozvao sam jednog vojnika desetara, vojnog policajca, po akcentu Paraćinca, da ode sa mnom do raskrsnice i da se uvjeri i sam. Izašli smo vani i tom prilikom sam Vukosavu rekao da pregovori teku u dobrom pravcu, a da bi, kao garancija uspješnosti ove akcije i održavanja iste do jutarnjih časova, bio poželjan dolazak pukovnika Uge Novkovića. Vrativši se u salon, vojni policajac je ostalim vojnicima prenio utisak sa raskrsnice kada su pojedini vojnici započeli međusobnu konverzaciju u smislu 'da li je i njih kapetan Mijatović, prilikom formiranja kolone u Kasarni, idući od kamiona do kamiona, pitao da li žele da pucaju iz oružja kad kolona dođe do raskrsnice na Brčanskoj Malti.' Nekoliko vojnika je ove navode potvrdilo, ali su se izjasnili da su to odbili imajući isključivo želju za mirnim odlaskom kući, s obzirom da ih je većina odslužila vojni rok.

Također su mi rekli da je prilikom incidenta, nakon zapaljenja pojedinih kamiona, Crni odigrao značajnu ulogu pomjerivši unazad kolonu vozila, prema Kasarni, i tako nije došlo do lančanog zapaljenja vozila, što bi, s obzirom na količinu i vrstu eksplozivnih sredstava koja su se nalazila na njima, izazvalo katastrofalne posljedice za okolinu. Crni se tada ostalim vojnicima nametnuo kao vođa. Po povratku Crnog u salon začuo se telefonski poziv, koji je Crni prihvatio. Po gromoglasnom govoru, karakterističnom glasu, koji se čuo i do mene, shvatio sam da se javlja major Brajić sa kojim smo, proteklih dana, imali negativno iskustvo. Crni mu je objasnio da je ovaj incident u Tuzli klasičan „sarajevski slučaj". Brajić mu je sugerirao da odmah pokrene kolonu na što je Crni odgovorio da je to i njegova želja, ali da nisu u mogućnosti probiti se preko raskrsnice zbog

uništenih vozila koja su zapriječila raskrsnicu. Tada mu je Brajić oštro naredio da uništi kolonu. Svjestan kakve bi posljedice proizišle iz toga, mimikom sam rekao Crnom da rukom zatvori mikrofon telefona, a potom mu rekao da bi uništenjem samo vozila u kojima se nalazi raketno naoružanje nestao kvart u kojem se nalazimo. Samim tim bi stradalo hiljade nevinih života, posebno djece i žena. Crni je Brajiću odgovorio da on ne može da izvrši naređenje, a na što je Brajić jednostavno pobjesnio zahtijevajući da se ipak kolona uništi kako bi ostalo manje balija za dalju borbu. Tada sam čuo interesantnu konverzaciju između Crnog i Brajića na osnovu čega, kao i uloge kapetana Mijatovića, mi je postalo jasno šta je bio razlog izazivanja incidenta. Naime, na Brajićevo zapjenjeno insistiranje da se uništi kolona, Crni je odgovorio žučno, odnosno rekao mu je: 'Pa dobro majore, kad znate tako da komandujete sa Ozrena, zašto ste nas izdali?'

Brajić mu je odgovorio da ga nije izdao, nego je imao problema na području Gračanice i Lukavca. Tada mu je Crni doslovno rekao: ' Zajebi te priče majore. Jesmo li se dogovorili da ćemo mi napasti sa Brčanske Malte, a vi iz pravca Bukinja, to jest iz Kreke. Mi smo bar pokušali napad upavši u kišu metaka, a vi niste ni mrdnuli k..... Vi ste nas izdali i zato neću da slušam vaša naređenja.' Zalupivši slušalicom, Crni je završio ovaj razgovor.

Oko 1,00 sat Vukosav me sa raskrsnice poziva, jer je došao pukovnik Ugo, za kojeg ću ubrzo utvrditi da se radi o karakternom čovjeku i vojniku. Odlazim sa pukovnikom i usput mu objašnjavam do koje faze sam došao u dogovorima sa vojskom. Po ulasku u salon, pukovnik je oko sebe okupio vojnike obrazlažući naširoko uzroke incidenta, rekavši im da su oni i poginuli vojnici žrtve suludog i manijačkog plana neodgovornih pripadnika JNA, te da grad, kao što je Tuzla, nije zaslužio da mu se dogodi to što se dogodilo, a da će neko morati snositi odgovornost. Crni, pukovnik Ugo Novković i ja sjeli smo za sto kako bismo pripremili plan o evakuaciji vojnika. Jedini prijedlog koji je odbijen je da se vojska razoruža. Potom smo se dogovorili o sljedećem:

1. Da se do jutra svi vojnici okupe i stacioniraju u salonu „Šipad", jer su pojedini vojnici već pridolazili;
2. Da pukovnik i ja vojnike sa Badri u jutarnjim časovima, takođe, evakuišemo u salonu;
3. Da se, u jutarnjim časovima, svi vojnici i lična oprema evakuišu u Ugljevik u dva autobusa i 2 kamiona;
4. Da pukovnik ujutro obiđe sve ranjene vojnike u KMC Dr. Mustafa Mujbegović, kako bi se uvjerio u kakvom zdravstvenom stanju se nalaze;

5. Da vojna policija i ekipa MUP-a izvrše uviđaj na licu mjesta incidenta;
6. Da se vozila istovare, a potom stacioniraju u krugu Kasarne.

Nakon ovog dogovora, uslijedio je ponovni poziv majora Brajića na koji se javio vojni policajac. Brajić je i dalje insistirao da se uništi kolona, a razgovor je nastavio pukovnik Ugo Novković. Tema je bila ista, a Brajić je pukovniku uputio više pogrdnih riječi, na što mu je Ugo rekao da Brajić ne može da razgovara s njim na taj način, niti on uopšte želi da razgovara s njim, a da će o ovome izvijestiti i generala Nedeljkovića. Ja sam Ugu Novkovića takođe obavijestio o prethodnom Brajićevom pozivu, na što je on odgovorio da je teško bilo što govoriti o svojim radnim kolegama, a za Brajića se mora reči daje 'ortodoksna budala' i još nešto gore. S obzirom da smo utanačili navedene aktivnosti, Ugo Novković je nazvao generala Nedeljkovića, koji je razgovarao oštrim tonom, ali je za mene razgovor bio nerazgovjetan. Nakon par minuta, Ugo Novković mu je rekao da general nije u pravu i da je krivo informiran, a da će mu on sutra u potpunosti objasniti kako je izbio i kako se odvijao incident. Ugo Novković mu je prenio sve tačke dogovora sa kojima se general odmah saglasio. Zaboravio sam napomenuti da je Crni, u kontaktu sa Ugom, bio izuzetno arogantan tako da smo na teške muke postigli dogovor o pomenutim radnjama.

Ubrzo potom, negdje oko 2,00 sata, začule su se dvije snažne detonacije, koje su strahovito odjekivale u širem prostoru salona na kojem su sva stakla bila polomljena. Ugo Novković je odmah nazvao generala Nedeljkovića od kojeg je tražio 'da ta budala sa Majevice, koja je napravila ovu glupost u Tuzli, a potom izvukla svoje dupe, ostavivši većinu vojnika u Tuzli, odmah prestane sa granatiranjm grada inače će postignuti dogovor o evakuaciji vojnika i sam život vojnika doći u pitanje.' U međuvremenu, dok je telefonski razgovor ostvaren i dok se odvijao, pale su još tri granate, a potom je zavladala mukla tišina. Noć je bila izuzetno hladna, u prostorijama je bila promaja zbog razbijenih staklenih površina, pa smo ostatak noći proveli u kratkim razgovorima drhteći od hladnoće.

Oko 6 sati, s obzirom da je bilo svanulo, Ugo Novković i ja izašli smo iz salona, prethodno se dogovorivši da će oko salona, u cilju lične bezbjednosti vojnika, biti raspoređeni i pripadnici MUP-a. To smo odmah verifikovali sa pripadnicima Ratne stanice milicije Brčanska Malta, koji su inače čitavu noć opservirali navedeni kvart. Vozilom, iste RSM-e Ugo Novković i ja, smo se dovezli u sjedište gdje smo prisutnim članovima Kriznog štaba obrazložili šta smo uradili i dogovorili, što su oni i verifikovali. Takođe, dogovoreno je da se odmah pronađu i stave u pogon dva autobusa GSP-a za evakuaciju vojnika, a u pratnju

jedno vozilo saobraćajne milicije i 'marica' u kojoj će se nalaziti 'specijalci'. Sa nama, u vozilu marke PUH, pošao je i Vukosav Ašanin.

Navedena kolona je formirana ispred sjedišta OSUP-a gdje je u jedan autobus, iz Okružnog zatvora, ukrcano oko 30 vojnika, koji su u toku noći bili privremeno zarobljeni. Prije kretanja kolone, Ugo je pitao prisutne vojnike da li žele da idu u Ugljevik ili da idu kući. Petnaestak vojnika rezervista je izrazilo želju da idu kući, jer ne žele da ratuju, pa smo za iste organizirali poseban prevoz do Lukavca, s obzirom da je najveći broj njih bio sa tog područja.

Potom je kolona krenula preko Gradine do Kasarne. Cijelim putem smo pozivali vojnike da nam se pridruže ili da dođu u salon 'Šipada'. Dolaskom do salona primijetili smo da se u njemu i ispred njega nalazi 200-250 vojnika i manji broj civila, kao i 2-3 aktivna vodnika. Među civilima sam prepoznao i Istoka Pojatara (kriminalno aktivno lice osuđivano za teška krivična djela), naoružanog snajperskom puškom. Na moje pitanje gdje on ide, odgovorio mi je da ja znam da on ne može ovdje ostati i da ide sa vojskom. Ugo je postrojio vojnike, održao im kratak govor o evakuaciji i upozorio ih da više ne smiju ispaliti niti jedan metak, inače im u protivnom više niko neće moći garantovati sigurnost. Vojnici su sa ličnim naoružanjem ukrcani u autobuse, a njihova lična oprema smještena je u 2 kamiona i 2 terenska vozila 'pincgauera'. Kolona se, uz tešku muku zbog zakrčenosti vojnih vozila u Skojevskoj ulici, formirala na raskrsnici Skojevske ulice i ulice koja vodi preko Gradine. Tu smo sačekali i Vukosava, koji je ubrzo došao u pratnji vojnog kamiona na kojem su se nalazili vojnici iz minobacačke jedinice sa Badra. Čekali smo komandu za kretanje kolone, koju je trebalo da izda Operativni štab OSUP-a. Neposredno prije kretanja kolone, putem ručne radio-stanice, čuli smo saopštenje radnika RSM „Sjenjak" da se na Sjenjaku skupljaju naoružana, neorganizirana civilna lica što je bila potencijalna opasnost za izbijanje novog incidenta, s obzirom da je kolona, zbog zakrčenosti saobraćajnice Brčanska Malta-Slavinovići, morala proći dio etape Sjenjakom. Operativni štab je izdao naređenje da se preduzmu odgovarajuće mjere kako bi prolaz kolone kroz Sjenjak bio siguran. Već je bilo oko 9 sati, sunce je jako pržilo, tako da su vojnici, u pretrpanim autobusima, postajali nervozni.

Nakon sat vremena, putem radio-stanice, čuli smo saopćenje da na Sjenjaku više nema naoružanih građana, ali da se primjećuju naoružana lica kako idu prema šumi na lokaciji Slavinovića, preko puta Sjenjaka. Smatrajući i ovu relaciju nepouzdanom, a imajući u vidu sve veću prisutnost nervoze i negodovanja kod vojnika, komandir SM za BS-a, Mato Divković i ja tražili smo od Operativnog štaba da se pronađe adekvatna radna mašina koja bi bar

djelimično raskrčila dio kolovoza ka Slavinovićima, što je ubrzo i učinjeno. Sva ova događanja potakla su u meni instikt da će kolona biti napadnuta od neorganiziranih pojedinaca, koji su se naoružali u toku noći, kradući oružje sa vojnih vozila. Svjestan da bi na najmanju provokaciju vojnici otvorili vatru iz ličnog naoružanja u kojem su se, osim automatskih pušaka, nalazile ose i zolje, čijim djelovanjem bi se uništilo mnogo nevinih života i materijalnih dobara, rekao sam komandiru Mati da ću iz našeg vozila na svakog pojedinca koji pokuša napasti kolonu otvoriti vatru. Mato se nasmiješio i rekao mi da valjda do toga neće doći. Oko 11 sati, kolona je krenula uz znatiželjno praćenje pogledima građana iz zaklona.

Prolazeći pored bolnice na Gradini, kroz Brčansku Maltu i Slavinoviće osjećali smo, blago rečeno, nelagodnost i napetost, a vrijeme kao da je stalo. Napokon, kolona se zaustavila na kratkom pravcu u Gospiću gdje je bio krajnji cilj pratnje pripadnika MUP-a. Iz prvog njihovog vozila 'pincgauera' izašla su dva vodnika i tri vojnika koji su nam se, sa suzama u očima, zahvalili na bezbjednoj pratnji, jer su sumnjali da kolonu vodimo u klopku gdje bismo ih likvidirali. Takođe su psovali sve jugoslavenske i druge lidere i Generalštab koji su ih doveli u ovu situaciju. Prilikom pokreta kolone vojnici su nam srdačno mahali rukama, a sa srca mi je pao kamen, s obzirom da je ovim činom uspješno okončana evakuacija vojnika bez ijedne civilne žrtve.

U znak potpune 'zahvalnosti' ovi ili dio evakuiranih vojnika, koji su smatrali da im je ovo putovanje odlazak kući, nakon nekoliko dana počeli su da nam šalju vruće pozdrave iz artiljerijskog naoružanja. Mada se ponekad pitam da li se ova akcija (vojno-strateški) mogla drukčije odvijati i završiti, ipak smatram da smo mi Tuzlaci višestruko pokazali svoje 'čojstvo' i prema onima koji to ne zaslužuju, nadajući se da će se i sa druge strane pojaviti ljudi."[345]

Svjedočenje koje je ovdje u cijelosti citirano veoma je značajno, jer „iz Kondićevog teksta posebno se izdvajaju dva mjesta iz kojih se može zaključiti kako je pripreman sukob na Brčanskoj Malti i šta mu je bio cilj. Prvo je kada vojnici u Šipadovom salonu međusobno razgovaraju pitajući jedan drugog, da li je i njih kapetan Mijatović, prilikom formiranja kolone u Kasarni, idući od kamiona do kamiona, pitao da li žele da pucaju iz oružja kad kolona dođe do raskrsnice na Brčanskoj Malti.

Nekoliko vojnika je ove navode potvrdilo, ali su se izjasnili da su to odbili imajući isključivo želju za mirnim odlaskom kući, s obzirom da ih je većina odslužila vojni rok."

345 Mladen Kondić, Moja posljednja noć sa bivšom JNA, 31.5. 1992, str. 1-8.

Drugo mjesto koje, također, zaslužuje pažnju da se posebno uoči je telefonski dijalog između Brajića i Crnog. Ponovo navodimo dio onoga što su jedan drugom rekli: „Naime, na Brajićevo zapjenjeno insistiranje da kolonu uništi, Crni je odgovorio žučno, odnosno rekao mu je, Pa dobro, majore, kad znate tako da komandujete sa Ozrena zašto ste nas izdali?' Brajić mu je odgovorio da ga nije izdao nego je imao problema na području Gračanice i Lukavca. Tada mu je Crni doslovno rekao: „Zajebi te priče, majore. Jesmo li se dogovorili da ćemo mi napasti sa Brčanske Malte, a vi iz pravca Bukinja, tj. iz Kreke. Mi smo bar pokušali napad upavši u kišu metaka, a vi niste ni mrdnuli k..... Vi ste nas izdali, zato neću da slušam vaša naređenja." Zalupivši slušalicom Crni je završio ovaj razgovor.

Smisao ovog razgovora je više nego jasan. Pouzdano se može tvrditi da je napad na Tuzlu bio planiran iz više pravaca. Grad su iznutra trebale napasti jedinice bivše JNA iz kasarne, uz pomoć dijela srpskog stanovništva, kojem su ranije podijeljene veće količine oružja i municije. Drugi pravac napada trebalo je da uslijedi sa istoka od Majevice i srpskih sela koja se nalaze u blizini grada, na području tuzlanske opštine. Da je napad bio planiran i sa zapada ili iz pravca podozrenskih i ozrenskih sela naseljenih srpskim stanovništvom, to najbolje potvrđuje razgovor koji vodi major Brajić sa Crnim. Dolazak majora Brajića sa oko 200 vojnika bivše JNA na Paša Bunar radi navodnog gađanja, koje je trebalo obaviti od 12. do 15. maja 1992. godine, a koje je istog dana spriječeno, dio je općeg plana za napad na Tuzlu. Pošto je vojska uskoro morala napustiti grad, logično se postavlja pitanje zašto se gađanje planira u to vrijeme i to do 15. maja. Namjera je jasna. Ova vojna jedinica trebala je, uz pomoć naoružanog dijela srpskog stanovništva, da napadne zapadni dio grada i tako prokrči put četničkim snagama iz zapadnog pravca. Avijacija koja se nalazila na Aerodromu Dubrave bila bi, također, upotrijebljena u mjeri koja odgovara napadaču. Pri svemu ovome zanimljivo je da se minobacačka baterija, koja se nalazi u blizini kasarne, na uzvišenju Badre, ne pokreće ni onda kada zadnja kolona odlazi iz Kasarne. Vjerovatno je bilo zamišljeno da ona sa svojih položaja otvara vatru po ciljevima u gradu i tako pomaže one koji napadaju grad. Šest minobacača usmjerenih prema gradu dovoljno jasno govori zašto se ta baterija ne povlači, nego ostaje na ranije zauzetim položajima. Ako se njima pridodaju mnoga artiljerijska i druga oruđa raspoređena na Kozlovcu između kamponira, u Požarnici, Kovačevu Selu, Čaklovićima i na pojedinim isturenim tačkama na Majevici i drugim mjestima, očigledno je da je agresor raspolagao tehničkim sredstvima, koja su mu davala znatnu prednost u odnosu na branioce grada. I na kraju, postavlja se pitanje zašto grad nije napadnut onako kako je to ovdje izloženo?

Odgovor treba potražiti u onom što se dogodilo 15. maja 1992. godine na Brčanskoj Malti. Da nije bilo toga, jedinice bivše JNA otpočele bi opšti napad prema gradu. S obzirom na njihov poraz na Brčanskoj Malti i činjenicu da je na tom prostoru, pored poginulih i ranjenih, bilo opkoljeno oko 250 vojnika bivše JNA, koji se nisu bez pregovora mogli nikako izvući iz grada, svaki napad na grad doveo bi u pitanje i živote tih vojnika. Prisiljen na odustajanje od prvobitnog plana, agresor više nije bio u mogućnosti da svoje snage konsoliduje i pokrene i zato ih on izvlači u srpska sela i na ogranke Majevice odakle će, u narednom periodu, iz artiljerijskih oruđa da gađa grad. Otuda se može zaključiti da pobjeda branilaca Tuzle na Brčanskoj Malti ima za grad i njegovu širu okolinu mnogo veći značaj nego što se to obično misli. Predsjedništvu Skupštine općine Tuzla i njegovom Kriznom štabu, Operativnom štabu Stanice javne bezbjednosti Tuzla, te Općinskom štabu TO, aktivnom sastavu milicije, mnogobrojnim dobrovoljcima ratnih stanica milicije i manevarskih jedinica i njihovom komandnom kadru, te jedinicama TO, koje će ubrzo postati glavni faktor u borbi sa neprijateljem, građani Tuzle i opštine, i ne samo oni, duguju zahvalnost što njihov grad nije doživio varvarsko razaranje kakvo su doživjeli mnogi gradovi u Bosni i Hercegovini.”[346]

IZJAVE U VEZI DOGAĐAJA 15 MAJA 1992. GODINE (TUZLANSKA KOLONA)

Završio sam sve škole u struci, a cijeli radni vijek do početka rata proveo sam na dužnosti saobraćajnog oficira (stručanjaka za kretanje motorizovanih i drugih kolona.

Mile Dubajić - komadant kasarne i 92 mbr u pripremi kolone šta je trebao činiti?

Ako je dobio naređenje od svojih pretpostavljenih o napuštanju Kasarne, a jeste onda je težište svog angažovanja trebao fokusirati na pripremi kolone, pripremi MTS za prevoženje, pripremi ljudi i svih elemenata u koloni. Šta je to priprema?

U svim borbenim pravilima, pješadijske brigade, pješadijske divizije, pravilima saobraćajne službe, a posebno u knjizi o vođenju motorizovanih kolona izdaju se precizni, tačni i stručni zadaci svim elementima kolone.

[346] Dževad Pašić, Zemlja između Istoka i Zapada, Tuzla, 1996, str. 308-310

Šta su to elementi kolone?

Ešaloni, zadaci vođama ešalona

- Motorna i borbena vozila - zadaci staiješinama vozila, starješinama kabina, vozačima.

Zadaci saobraćajno obezbjeđenje, saobraćajnoj pratnji ili eventualno organima za regulisanje i kontrolu saobraćaja koji mogu biti i organi iz DPZ.

- Zadaci sanitetskom obezbjeđenju.
- Zadaci tehničkom začelju (mehaničarima).
- Zadaci za obilježavanje kolone sa zastavicama.

Ostali zadaci po potrebi zavisno od tereta (eksplozivi, gorivo, municija i druga MTS.

Kolona ne može izvršiti pokret dok se sve ne reguliše i dok svaki elemenat kolone ne shvati ili nauči zadatak i nađe svoje mjesto u koloni.

Međutim, ja ovdje ne ulazim u ciljeve JNA-e, njihovu ukupnu strategiju i konkretne laži Dubajića prema tuzlanskim čelnicima: Bešlagiću, Avdiću, Meši Bajriću i drugima. To je sve relevantno jer je on ovaj segment pripreme kolone morao najozbiljnije shvatiti i nije smio potcijeniti ukupnu situaciju koja je vladala u Tuzli, a posebno je morao dati akcent na sigurnosnim pripremama ljudstva za prevoženje. Svima je poznato da je tog dana u kasarni bilo enormno pijančenje, šenlučenje i da je vojska postala rulja.

Uzimajući u obzir činjenicu da je i pukovnik Ugo Novković (pukovnik saobraćajne struke) najvjerovatnije dobio zadatka da preduzme sve mjere u cilju pripreme kolone, isti se pojavio u noći 15/16 maj na Brčanskoj Malti skupljajući ranjene i poginule. Gdje je bio prilikom pripreme kolone?

I ovaj povod na Brčanskoj Malti desio se neodgovornošću pijanih vojnika u koloni.

Ako je pijanstvo u kasarni tog dana uzelo maha, Mile i Ugo morali su takve razoružati, vezati i na svaki način onemogućiti da izazovu incident. Ako su imali namjeru nekoga plašiti pucnjavom i ako se nisu zadovoljili pukim šenlučenjem u vazduh i ako su počeli pucati po ljudima na ulici, to su njihove greške. Pucanjem na ljude čaša je bila prelivena i bilo je što je bilo.

Ne želim šire analizirati ni namjere Miloševićevog koncepta, za ovih 15 godina svi smo dosta naučili, a posebno njegove planove za Tuzlu i koridor Zvornik-Tuzla-Doboj. Cilj mi je samo se fokusirati za konkretan slučaj tog 15 maja i konstatovati da su se tog dana građani Tuzle opredijelili za Tuzli i BiH-u.

U svojim istupima po ovom pitanju o zbivanjima početkom 1992. godine, mnogo puta sam isticao:

Sretan sam kao čovjek i kao oficir što sam se tih sudbonosnih dana zatekao u Tuzli i što sam u ovoj sredini proživo ratne dana, a ponosan sam i na opštinske organe od Bešlagića i njegovih saradnika i na vojno organizovanje od Kneza, njegovih saradnika i svih suboraca.

Da nije bilo takve politike i takve dalekovidne i vidovite pretpostavke, Tuzla bi bila što je Vukovar, Sarajevo, Mostar, Srebrenica i moja Žepa.

Međutim, da li je drugoj strani stalo do istine, vrijeme će pokazati svoje. Ja samo želim sa stručne strane objasniti odgovornost Dubajića i Novkovića i tvrditi da imenovani nisu uradili ono što su trebali, ukoliko im je bio cilj da se mirno izvuku iz Tuzle. Međutim, ukoliko su imali drugačije zamisli, želje ili uputstva, to je druga stvar. Na BN televiziji Dubajić žali za bataljonom koga nije imao, međutim, tvrdim da je takav bataljon i angažovao toga dana samo bi se žrtve upetorostručile ili udesetorostručile. Ovakve izjave imenovanog očito ukazuju na manjkavost tadašnje političko-vojne procjene u gradu Tuzla i procjene da je ljudski faktor ipak najvažniji u vođenju oružane borbe.

Spreman sam i šire obrazlagati ovu moju tvrdnju, na svakom sudu i bilo gdje, ali mislim da je i ovo za sada dovoljno.

Tuzla, 16.07.2007.

Osman Bajić,
Umirovljeni pukovnik ABiH-e

Na više mjesta bilo je govora o minobacačkoj bateriji koja se nalazila na uzvišenju na Badrama, nedaleko od Kasarne. Iako je bivša JNA doživjela 15. maja 1992. poraz na Brčanskoj Malti, ova baterija ostala je cijelu noć na položaju na kome se nalazila. Trebalo ju je po svaku cijenu odatle eliminirati. Ukratko, događaj se zbio na sljedeći način. Ujutro, 16. maja načelnika SJB Tuzla telefonom je nazvao pukovnik Ugo Novković. Po dolasku u Stanicu javne bezbjednosti, pukovnik je uspostavio vezu sa potpukovnikom Miletom Dubajićem, govoreći mu šta je do tada bilo dogovoreno. Međutim, Dubajić je prijetio, više puta ponovio: „Šta su nam uradili?" Pukovnik ga je obavijestio da se i dalje na Badrama nalazi jedinica sa minobacačima i da je treba povući, ali pošto je načelnik SJB zatražio da se to ljudstvo povuče bez minobacača on na to nije pristao. Na to je Ugo Novković rekao: „Mile, pusti minobacače, treba izvući ljude." Tom prilikom mu je rekao da su svi ranjeni vojnici zbrinuti i da im ne prijeti nikakva opasnost. Nakon toga, formirana je jedna grupa, koja je trebala otići na Badre. U grupi su

bili: Ugo Novković, Sead Delić, Hamza Šarić i Mirzet Bukvar. Šta se dalje događalo, o tome Hamza Šarić kaže sljedeće:

„Petnaestog maja se desilo ono što se desilo, šesnaestog dobijam zadatak od načelnika Meše, da zajedno sa Seadom Delićem i Ugom (pukovnik) odem gore na Badre i onaj ostatak jedinice, njih je mislim bilo gore dvadeset i jedno, pozovem na predaju i poželimo im sretan put, kao i ovima dolje sa Brčanske Malte koji su željeli da odu, a da minobacače i mine po svaku cijenu zadržimo za sebe. Znači da se oružje komplet zadrži, po mogućnosti i lično."[347]

Kada su se Delić i Šarić približili vojnicima, Delić ih je preko megafona pozvao da se predaju. Pošto se niko sa njihove strane nije oglašavao, on im je u porukama javljao da su opkoljeni i ako se ne predaju da će biti ubijeni, na što se kroz nekoliko minuta odozgo pojavila jedna žena, što je bilo neobično s obzirom da se radi o artiljerijskoj jedinici. Od nje je traženo da se jedinica preda s kompletnim naoružanjem.

O pregovorima sa ovom ženom Šarić dalje kaže: „Dugo smo se ubjeđivali. Ona je tu bila izuzetno čvrsta. Rekao sam joj: 'Ti si sigurno ovdje radi finansija', na što ona odgovara da nju nikakve finansije ne interesuju. Na naše insistiranje, otišla je gore i pojavio se jedan potporučnik ili je poručnik bio i dvadeset i jedan čovjek odozgo je krenuo. Dogovoreno je bilo da ostanu tih šest minobacača i tri hiljade granata. Međutim, oni su insistirali da sa sobom ponesu lično naoružanje. To je bila kao neka garancija njima da nećemo zaista pucati u njih. Kada smo došli u Skojevsku ulicu, došlo je do grupisanja vojnika i mislim da je tu pukovnik Ugo Novković odigrao fantastičnu ulogu."[348]

Na godišnjicu sukoba na Brčanskoj Malti, Selim Bešlagić, predsjednik Skupštine opštine Tuzla, kaže sljedeće:

„Mi smo 4. aprila donijeli životnu odluku da za kratko vrijeme izvršimo sve pripreme za odbranu. Tu časnu ulogu, uz uključivanje TO, dobio je SUP, koji je od 4. aprila do 15. maja bio u stalnoj vezi i na uskoj saradnji sa Kriznim štabom općine i koji je u najvećem realizovao sve naše zamisli. Mi smo u Kriznom štabu analizirali svaku mogućnost djelovanja jedinica SUP-a, koje su zadatke realizovale, maltene bez ijedne greške, sve do finala, koji se odigrao 15. maja..."[349]

---

347 Svjedočenje kapetana Hamze Šarića na savjetovanju komandnog kadra koji je rukovodio odbranom Tuzle, održanog 11. 11. 1992, str. 7. i 8.

348 Isto.

349 Svjedoci govore Bosna je odbranjena u Tuzli, 15. maja-Specijalni prilog Fronta slobode od 15. maja 1993, str. 3.

O istom događaju, Sead Delić, tadašnji komandant Općinskog štaba TO, kaže sljedeće:

„Za sjeveroistočnu Bosnu 15. maj je jedan od datuma za koji se slobodno može reći da je bio presudan za stvaranje slobodne teritorije. Tom prilikom neprijatelju su naneseni najveći gubitci u jeku agresije na našu državu. Tada je četnicima jasno stavljeno na znanje da je ovaj narod spreman da se bori za slobodu. Upravo, zahvaljujući događajima na Brčanskoj Malti, pripadnici oružanih snaga došli su do značajnog naoružanja i opreme. Naoružane su jedinice u Tuzli i susjednim općinama, koje su na početku rata bile i osnova odbrane ovog dijela naše države.

U to vrijeme, bilo je i te kako značajno sačuvati Tuzlu kao centar sjeveroistočne Bosne i u tome se uspjelo. Da je kojim slučajem Tuzla porobljena, siguran sam da ne bi bilo ni jednog slobodnog predjela Bosne, a rekao bih ni jedinstvene BiH. Samim tim, svjetska javnost bila bi dovedena pred svršen čin, što bi dovelo do stvaranja "Velike Srbije", odnosno velike Hrvatske, zapravo ostvarenja konačnog cilja agresije.[350]

Nakon sukoba sa jedinicama bivše JNA na Brčanskoj Malti, na Aerodromu u Dubravama vršene su pripreme za njegovu evakuaciju. Evakuacija je izvršena 18. maja 1992. godine. U koloni su bila 82 vojna vozila. Kretala su se pravcem Dubrave-Krojčica-Brčanska Malta-Simin Han. Dok je prolazila ovom relacijom kolonu su obezbjeđivali avioni iz vazduha. Inače, u vozilima su se nalazile veće količine avionskih bombi, raketa i drugih eksplozivnih sredstava. Posebno su bile primjetne velike cisterne u kojima se nalazio kerozin. Prije prolaska kolone, braniocima i sta-novništvu grada, odgovarajući organi vlasti uputili su zahtjev da se povuku i da ne izazivaju incidente. Iako nije bilo predviđeno da se kolona zaustavlja, ona je to dva puta učinila. Zadnji dio kolone, krečući se putem Par Selo-Krojčica napravio je zastoj od 23 minute radi uzimanja većeg broja građana srpske nacionalnosti, koji su napuštali Tuzlu. Drugi zastoj dogodio se u Simin Hanu, zbog neblagovremenog razminiranja dijela puta kojim je ova kolona trebala da prođe. Pošto je to brzo otklonjeno kolona je krenula dalje na istok da se više ne vrati u ove krajeve.

Aerodrom u Dubravama spadao je u red najvećih vojnih aerodroma u bivšoj Jugoslaviji. Prije povlačenja bilo je dogovoreno da se 19. maja 1992. preda živiničkim vlastima. Međutim, do toga nije došlo jer se toga dana, oko 18,30 sati dogodila strahovita eksplozija izazvana tempiranim upaljačem. U centralnom magacinu, koji je imao dimenzije 20x40 metara, bilo je oko 100 tona ek-

[350] Isto, str. 2.

sploziva. Od eksplozije oštećene su mnoge kuće u Gornjim i Donjim Dubravama, Živinicama, Donjim i Gornjim Vukovijama, dok je povrijeđenih bilo i na dva kilometra od eksplozije.

Pilot Mevludin Bešić, krajem maja 1992. godine postavljen je za komandanta Aerodroma u Dubravama, i u izjavi, datoj avgusta 1992. godine, o ovom događaju kaže sljedeće:

„Štete su zbilja ogromne, ali ne toliko koliko se misli od odmazde bivše JNA koliko od onog što su učinili pojedinci iz okoline. Računa se da je iz Aerodroma, prvih dana po izlasku bivše vojske, odneseno opreme i robe u vrijednosti od najmanje 300 hiljada njemačkih maraka. Nije zanemarljiva, međutim, ni šteta koju su svojim suludim naredbama počinili bivši komandanti garnizona. Na pisti je na primjer, napravljeno 14 kratera od eksplozije nitroglicerina, u zrak je dignuto i nekoliko skladišta opreme, da ne računamo štete na objektima nastale od silnih detonacija. Ipak, moglo je biti gore. 'Pedantni stručnjaci bivše jugo-armade' bili su praktično minirali sve što je vrijedno na Aerodromu. Srećom, mnogo toga, iz nepoznatih razloga, nije aktivirano. Vjerovatno su se 'gospoda' oficiri jako žurili, pa nisu uspjeli u svojoj podmukloj namjeri. Treba se samo sjetiti šta su učinili sa bihaćkim Aerodromom, a ista sudbina trebala je da zadesi ovaj dubravski. U ovo kratko vrijeme obnove, prilično toga je sanirano i može se reći da smo uspješno obavili postavljeni zadatak."[351]

BORBE U SLAVINOVIĆIMA, KRIŽANIMA I NA PODRUČJU GORNJE TUZLE

Prvih dana poslije sukoba na Brčanskoj Malti, Četvrta manevarska četa i Ratna stanica milicije Slavinovići držali su položaje na prostoru Slavinovića. Pošto je prijetila opasnost da se koritom Jale prebace neprijateljski vojnici, Ekrem Selimović, komandir Ratne stanice milicije u Slavinovićima, naredio je da petnaest milicionera pređe preko željeznog mosta u Slavinoviće i da to spriječe. Njegov zamjenik, Ahmet Taletović, poslao je na raskršće prema Momonovu 13 pripadnika sa zadatkom da osmatraju raskrsnicu u Simin Hanu, odakle su agresorske snage mogle izvršiti prodor prema Tuzli. Tu je bio postavljen bestrzajni top i jedan protivavionski mitraljez. Treća grupa, u kojoj su bila 23 pripadnika, zaposjela je brdo Križani-Bradvići i tu postavila drugi protivavionski mitraljez. U

351 J. M. Vratit ću se avionu, Front slobode, br. 3224, 28. 8. 1992, str. 4.

ovim danima linija odbrane nalazila se na Sepetarima, Križanima i Bradvićima i na njoj su bili pripadnici milicije, dok je na prostoru od asfaltnog puta Tuzla-Simin Han prema koritu Jale bila raspoređena Četvrta manevarska četa. Od korita Jale prema Momanovu položaje su držali pripadnici Ratne stanice milicije Slavinovići.

S obzirom na činjenicu da se ovo područje nalazilo u neposrednoj blizini grada, trebalo ga je utvrditi i braniti pod svaku cijenu. Da bi se to moglo učiniti, na ove prostore upućivana je pomoć iz više rezervnih stanica milicije: RSM Solina, Mosnik, Solana, Slatina, Batva, Brčanska Malta, te Prve, Druge i Treće manevarske čete. Pripadnici ostalih rezervnih stanica milicije bili su, prema planu odbrane, raspoređeni po gradu sa zadatkom da održavaju red i obezbjeđuju ga iznutra. Zbog opasnosti od prodora četnika sa Ozrena, položaji u Šićkom Brodu, koji su se nalazili na zapadnoj strani opštine, bili su dobro pripremljeni za odbranu. Bio je, također, zatvoren put kod Fabrike Siporex, kao i onaj na Krojčici, kojim se iz Dubrava dolazi u Tuzlu.

Najistureniji prostor, na kome je pružan otpor agresoru, nalazio se oko Gornje Tuzle. Položaji su se nalazili na lokalitetu Novo naselje, Bilježak, Tursunovača, Karaula i Zmajevi. U sukobu sa neprijateljem, poginuo je kao prva žrtva Faik Mandžukić iz Gornje Tuzle. Braniocima je upućen ultimatum da predaju oružje. Pošto to oni nisu učinili, iz Požamice, Kovačice i još nekih mjesta započelo je žestoko granatiranje. Zbog siline napada jedan dio branilaca napustio je položaje i tako stvorio određene probleme u odbrani ovog područja. Stanovništvo je bilo evakuirano u šumu Zagar, a zatim preko Grabovice i Tetime u Tuzlu. Gornjoj Tuzli upućena je pomoć iz više ratnih stanica milicije. Tako, na primjer, iz RSM Solana u borbama na ovom području učestvovalo je 30 pripadnika, a iz Stanice Ši Selo 25. Pomoć je stigla iz više drugih stanica: Husina, Kiseljaka, Batve, Gornjih Pasaca, Kule i Mosnika.

Na ovaj prostor došla su i dva voda Prve manevarske čete policije iz Mosnika i jedna jedinica TO kojom je komandovao kapetan Aziri. Cilj im je bio da, u rano jutro, 19. maja 1992. godine krenu u akciju kako bi ovladali linijom Konjkovići-Kovačica-kota 416-Akino brdo-Polom iznad Bara. Borba je vođena više od šest sati, ali postavljeni zadatak nije mogao biti izvršen zbog jake minobacačke vatre. U ovo vrijeme, na području Gornje Tuzle bila su česta prestrojavanja ljudstva. Tako, na primjer, 18. maja 1992. godine formirane su dvije čete sa po četiri voda, tako da je RSM Gornja Tuzla prerasla u Odred Gornja Tuzla. U njemu će biti i jedna četa iz Grabovice. U pomoć Gornjoj Tuzli, narednog dana, došla je i četa „Ilinčica" pod komandom kapetana Ševala

Kurspahića, koji će 23 maja 1992. naredbom od Općinskog štaba TO Tuzla preuzeti rukovođenje ovim Odredom. Sada su snage Odreda bile usmjerene prema istočnoj strani Gornje Tuzle na lokalitete: Novo naselje, Dragčin, Krnje, Grad, Tursunovača, Karaula, Menice i Zrnajevo. Krajem maja 1992. ponovo je formirana RSM u Gornjoj Tuzli. Njeno ljudstvo učestvovalo je, zajedno sa Odredom u borbama za oslobađanje privremeno zauzetih teritorija, te obezbjeđivalo objekte Rudnika soli na Tetimi i Fabrike „Majevičanka" i vršili patrolnu službu na širem prostoru.

U uslovima teškog granatiranja, 20. maja 1992. godine, izmješteno je sa farme u Gornjoj Tuzli 110 grla krupne stoke, kao i veća količina prehrambenih proizvoda iz fabrike „Majevičanka".

TRANSFORMACIJA STANICE JAVNE BEZBJEDNOSTI TUZLA

Krizni štab Skupštine opštine Tuzla donio je 24. maja 1992. godine odluku o transformaciji Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Bilo je zamišljeno da se ona izvrši na dobrovoljnom principu. Zauzet je stav da se od onih koji se izjasne za uključivanje u jednice TO i evidentiranih dobrovoljaca u Sekretarijatu za narodnu odbranu, formiraju krupnije vojne jedinice. Od više od 4.500 pripadnika milicije Armiji RBiH stavljeno je na raspolaganje oko 3.000 ljudi. Nakon toga, umjesto 37 rezervnih stanica milicije, formirano je 11 milicijskih stanica: Kreka, Stari Grad, Husino, Mramor, Šićki Brod, Breške, Sjenjak, Slatina, Simin Han, Gornja Tuzla i Stanica milicije za bezbjednost saobraćaja. U svim ovim stanicama bilo je 30. 7. 1992. angažovano 1.430 pripadnika, od kojih su bili 266 aktivni i 1.164 rezervna milicionera. Muslimana je bilo 820 ili 57,35%, Hrvata 375 ili 26,22%, Srba 106 ili 7,41% i ostalih 129 ili 9,02%.[352]

Načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla je 17. 6. 1992. godine uputio odgovor na depešu MUP-a BiH-e, u kojem se kaže:

Obavještavamo vas da smo u skladu sa Odlukom Predsjedništva RBiH o preraspodjeli rezervnog sastava milicije u jedinice TO Republike BiH od 28. maja 1992.godine, izvršili sve obaveze po tačkama 1-4, a koje proizilaze iz depeše veze.

---

352 SJB Tuzla, Podaci o nacionalnoj strukturi, 30. 7. 1992.

Kada su u pitanju brojčani pokazatelji o potrebnom broju pripadnika aktivnog i rezervnog sastava milicije, za obavljanje poslova i zadataka u SJB, obavještavamo vas da smo u odnosu na raniju organizaciju i sistematizaciju SJB Tuzla u ratu (OSUP Tuzla) izvršili povećanje broja rezervnog sastava milicije u stanicama milicije po ratnoj organizaciji za oko 100% i da smo umjesto ranijih šest, izvršili povećanje za još tri RSM, cijeneći razvoj ratnih dejstava na području opštine Tuzla, što je i verifikovano od strane Ratnog predsjedništva SO-e Tuzla.

Ratna sistematizacija OSUP-a Tuzla je sljedeća:

Odjeljenje milicije		7 pripadnika
1.	RSM STARI GRAD	137 "
2.	RSM SLATINA	120 "
3.	RSM SJENJAK	129 "
4.	RSM GORNJA TUZLA	135 "
5.	RSM KREKA	134 "
6.	RSM HUSINO	110 "
7.	RSM ŠIĆKI BROD	131 "
8.	RSM MRAMOR	101 "
9.	RSM BREŠKE-	131 "
10.	MANEVARSKA ČETA MILICIJE	102 "
		1237 "

Napominjemo da su se, na principu izdvajanja formirale Specijalna jedinica milicije od 34 pripadnika, kao i Manevarska četa milicije od 58 pripadnika.[353] Od oko 4000 pripadnika OSUP-a Tuzla, što aktivnih, rezervnih i velikog broja dobrovoljaca koji su bili pod komandom OSUP-a Tuzla, u jeku najtežih trenutaka odbrane grada, njih l084 je pristupilo po principu dobrovoljnosti jedinicama

353 Manevarska četa policije u tom periodu brojala je 100 do 120 pripadnika.Komandir jedinice bio je Ljubomir Divković, a njegov zamjenik Davor Vidić (poručnik bivše JNA). Ova četa je formirana nakon rasformiranja xčetiri manevarske čete policije imala je zadatak izvršavanja borbenih zadataka. U slobodno vrijeme jedinica je izvršavala složenije policijske poslove na području djelovanja Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Važno je napomenuti učešće u borbenim dejstvima na oslobađanju Lovačkog doma na Staroj Majevici, zatim na području Drijenče i Šibošnice, kao i redovno angažovanje na očuvanje borbenih linija na području Majevice.

TO RBiH, noseći sa sobom razno automatsko naoružanje i veću količinu municije, a 98 pripadnika SM je pristupilo jedinicama TO Tuzla bez oružja.

Preostali dio ljudstva koji je bio u sastavu stanica i jedinica milicije, u prvom momentu se razdužio sa naoružanjem i opremom, a kasnije je određen broj angažovan po pozivu Opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu i Štaba TO Tuzla.

Struktura naoružanja koje su pripadnici OSUP-a ponijeli u jedinice TO, po vrsti oružja je sljedeća:

AP 374 komada, PIT 64 komada, sedam automata, 465 PAP, pušaka M-4S 60 komada, 2 snajpera, jedan škorpion, 29 pištolja, 13 lovačkih karabina, 16 ručnih bacača, 30 zolja, 40 ose, dva BST, 70 ručnih bombi, 6 tromblonskih mina, jedan MB 60 mm, 3 MB l20 mm, i veće količine municije različitog kalibra po osnovu zaduženja i ratnog plijena.

Od oko 2.200 milicionera, koliko ih je bilo prije 15 maja 1992. godine, iz Stanice javne bezbjednosti Tuzla otišla su 37 aktivna i 85 rezervna milicionera srpske nacionalnosti.[354] Većim dijelom prešli su na stranu agresora i sa sobom su odnijeli 89 komada raznog pješadijskog naoružanja (44 automatske puške, 27 pištolja, 2 puškomitraljeza i dr.) sa borbenim kompletima i pratećom municijom, te pet motornih vozila, dvije radiostanice i dr.[355] Prije i poslije sukoba na Brčanskoj Malti Odjeljenje za poslove kriminaliteta napustio je 21 pripadnik srpske nacionalnosti, što zajedno sa prvim iznosi 143 pripadnika ili 6,5% od ukupnog broja zaposlenih milicionera u ovoj stanici. Pokušaj SDS-a da Stanicu javne bezbjednosti Tuzla razbije po nacionalnoj osnovi nije uspio, zato što je ljudstvo ove Stanice bilo čvrsto riješeno da brani državu kojoj pripada.

U vrijeme dok jedinice TO i jedan dio milicijskih snaga vode oštre borbe sa agresorom, drugi dio milicije angažiran je na poslovima javne bezbjednosti, otkrivanju raznih oblika petokolonaškog djelovanja, pronalaženju tajnih radiostanica, pomoću kojih su ovi elementi navodili neprijateljsku artiljeriju prilikom artiljerijskog granatiranja gradskog područja. Bilo je i onih koji su to činili raznim svjetlosnim signalima. Uz pomoć građana, mnogi su u tome pravovremeno onemogućeni.

Veliki broj građana srpske nacionalnosti napustio je grad. Pregledom njihovih i drugih stanova, a bilo ih je 8.840, otkrivene su u 1992. godini velike količine oružja, municije i drugog materijala. Pronađeno je blizu 1.900 raznih

---

354 OSUP Tuzla, Podaci dostavljeni MUP-u RBiH, br. 18-15/08-5671 od 6. 5. 1993.

355 SJB Tuzla, Izvještaj o radu SJB za 1992, str. 17.

vrsta pješadijskog i lovačkog naoružanja, i to: 229 automatskih i 739 poluautomatskih pušaka, 126 pušaka M-48, 73 puškomitraljeza, 69 ručnih bacača, 16 snajperskih pušaka, 126 lovačkih karabina, 206 pištolja, 76 ručnih bombi, 189.870 metaka raznih kalibara, te drugog naoružanja i materijalno-tehničkih sredstava i opreme.[356] Tako na primjer, kod Drage Todorovića, starog 68 godina, pronađeno je u njegovom stanu u naselju Borić, jedna poluautomatska puška, u dvorištu ispod svinjca 2.520 metaka kalibra 7,62 mm i 960 metaka kalibra 7,9 mm, a kod njegovog sina jedna ručna bomba i 1.260 metaka. U Čaklovićima, na imanju Veljka Vujanovića, pronađen je, u jednoj bačvi, minobacač kalibra 60 mm i tri metka za protivavionski mitraljez M-57 kalibra 20 mm. Takvih primjera bilo je mnogo i oružje koje je na ovaj način pronađeno odmah je stavljeno u funkciju odbrane.[357]

Nekoliko dana poslije sukoba na Brčanskoj Malti manja grupa provalnika ušla je u Vladičin dvor u namjeri da ga opljačkaju. Nakon što su to uradili, u njegovim prostorijama nastavili su da prže kobasice i piju rakiju. Kada se to otkrilo milicija je brzo reagirala. Istog dana krivci su pronađeni i uhapšeni. Poslije toga, više se niko u toku rata nije smio približiti Vladičinom dvoru i srpskoj pravoslavnoj crkvi u namjeri da ih ošteti ili na bilo koji drugi način oskrvnari. Međutim, krajem maja 1992. godine četničke jedinice svakodnevno su granatirale Tuzlu. Pored drugih objekata jedna granata direktno je pogodila i zgradu Zvorničko-tuzlanske eparhije Srpske pravoslavne crkve (Vladičin dvor) u Tuzli. Oštećeni su 18m2 krova, krovna podzida i znatan dio prostora u potkrovlju. Tri dana kasnije, od granate koja je pala u dvorište Sabornog hrama, oštećena je fasada zgrade i razbijeno više prozora. U vezi s ovim u jednom intervjuu Selim Bešlagić, načelnik opštine Tuzla, 12 novembra 1996. godine, između ostalog, kaže sljedeće:

„... Prve granate su oštetile, zamislite, pravoslavnu crkvu. A ja sam dao nalog da se ona popravi. U tom trenutku to je bio rizičan potez.

Ljudi ginu, hiljade izbjeglica kreće prema Tuzli, a vi takvu odluku donosite. Ali, meni je drago što sam primio taj rizik, jer je to bio dokaz da mi ne želimo tuđe kulturno blago, bez razlike kom narodu pripada. Nismo željeli da propadne. Bile su silne priče, čini mi se da je jedna bila aktuelna. Na Televiziji Novi Sad vrtjela se reportaža kako su mudžahedini, Muslimani u Gornjoj Tuzli

[356] SJB Tuzla, Izvještaj SJB Tuzla za 1992, januar 1993, str. 18.

[357] OSUP Tuzla, Kuća kao skladište oružja, Front slobode, 28. 8. 1992.

razrušili dvije pravoslavne crkve. A u Gornjoj Tuzli 99% stanovništva su Bošnjaci i nikada ni jedan crkveni objekat nije postojao."[358]

U pojedinim ratnim godinama, pripadnici Stanice javne bezbjednosti Tuzla učestvovali su u sljedećim borbama:

Red. broj	Godina	Broj pripadnika	Ukupno dana	Ratišta
1.	1992.	1.983	132	Brčanska Malta, Križani, Slavinovići, Gornja Tuzla, Stara Majevica
2.	1993.	468	130	Majevica, Gradačac, Vareš, Banovići
3.	1994.	1.886	209	Majevica, Gradačac, Kladanj, Gračanica, Kalesija, Vozuća
4.	1995.	199	15	

U periodu 1992-1994. godine Stanica javne bezbjednosti Tuzla ustupila je drugim subjektima odbrane slijedeće naoružanje:

[358] Selim Bešlagić, Grad i čovjek, Tuzla, 1998, str. 525

P R E G L E D

NAORUŽANJA KOJE JE SJB TUZLA USTUPILA DRUGIM SUBJEKTIMA ODBRANE (PERIOD 1992-1994. godine)

R.b.	PREDATO ŠTABOVIMA I DRUGIM SUBJEKTIMA	AP M-70	PAP	PM	AUTOMAT	M-48	M-48 SNAJPER	LOV. KARABIN	LOV.KAR.O PT.NIŠAN	LP	PIŠTOLJ	MK PUŠKA	RB	MB	BST	SVEGA
1.	KOMANDA 5.0G	114	2	-	8	6	7	3	1	-	79	-	-	-	-	220
2.	KOMANDA 2. KORPUSA	219	254	16	63	2	3	74	2	77	29	31	-	1	1	772
3.	PRENESENO DIREKTNO U TO	216	308	39	4	43	1	5	1	35	14	-	3	-	-	714
4.	TO (maj-avgust 1992)	657	623	94	47	57	15	104	3	3	162	3	26	2	1	1.797
5.	DRUGIM SJB	6	180	-	5	46	1	-	-	-		-	4	-	-	242
6.	GRAĐANIMA	3	1	1	-	3	-	3	-	6	4	-	-	-	-	47
7.	RADNIM ORGANIZ.	3	1	1	-	3	-	3	-	6	4	-	-	-	-	21
UKUPNO:		1.260	1.368	150	127	157	27	189	7	121	334	35	33	3	2	3.813

U istom periodu (1992-1994) Armiji RBiH predata su ova minsko-eksplozivna sredstva, municija i oružje:

- Municija za A.p. kal. 7,62 .... 398.955 kom
- Municija, kal. 7,9 mm .... 59.614 „
- Municija pištoljska kal. 7,62 .... 45.649 „
- Municija pištoljska kal, 7,65 .... 800 „
- Municija lovačka (razna) .... 1.050 „
- Municija za P.A.M .... 20 „
- R.R.B. (OSA) .... 3 „
- R.R.B. (ZOLJA) .... 73 „
- Ručna odbrambena bomba .... 575+67= 642 „
- TNT eksploziv .... 46 kg.
- Kumulativne mine za R.B .... 7 kom.
- Pješadijske mine (razne) .... 94 „
- Tromblonske mine (razne) .... 52 „
- Mine za minobacače .... 107 „
- Električni upaljači (ZDK) .... 350 „
- Praga sa topom .... 1 „
- Minobacača .... 21 „
- B.S.T .... 3+3=6 6 „
- Ručnih bacača 76
- Protivavionski top .... 1 kom[359]

Pored navedenih redovnih poslova održavanje javnog reda i mira, sprečavanju i otkrivanju krivičnih djela, regulisanja bezbjednosti saobraćaja i drugih poslova javne bezbjednosti u uslovima proglašene ratne situacije pravovremeno je sačinjen plan stručnog osposobljavanja pripadnika policije. U tom smislu u vremenu od 25. 12. 1992. godine do 18. januara 1993. godine organizovan je ratni kurs za rezervne policajce, prema planu i programu koji je sadržavao sljedeće predmete:

- Zakon o unutrašnjim poslovima,
- Pravilnik o načinu vršenja poslova Službe javne bezbjednosti,
- Zakon o prekršajima,
- Kriminalistika,
- Zakon o krivičnom postupku i Krivični zakon,

359 SJB Tuzla, br. 20-16/10 od 9. 5. 1977.

- Opštefizičke pripreme i borilačke vještine,
- Prva pomoć i zaštita,
- Osnove engleskog jezika,
- Vojno stručna obuka,
- Upotreba sredstava veze.

Plan i program je realizovan u prostorijama Gimnazije "Meša Selimović" u Tuzli, uz stručnu pomoć Centra Službi bezbjednosti Tuzla, te najstručnijih ljudi iz Osnovnog i Višeg suda u Tuzli, Opštinskog suda za prekršaje i nastavnog centra Drugog korpusa Armije Republike BiH Tuzla. Kursom je rukovodio Mirsad Hadžihalilović, direktor Gimnazije u Tuzli.

Kurs je pohađalo 186 pripadnika među kojima je i 18 djevojaka a isti je nakon izvršenog testiranja uspješno ga je završio 171 pripadnik sa izuzetno dobrom riješnosti testa više od 70%.

Takođe u cilju stručnog usavršavanja i osposobljavanja rezervnih radnika za uspješno obavljanje poslovnih zadataka iz oblasti kriminaliteta, realizovan je kurs od 6 sedmica, koji je pohađalo 117 polaznika sa područja općine Tuzla i Tuzlanske regije.

POGLAVLJE V

RATNI PUT OPŠTINSKOG ŠTABA TERITORIJALNE ODBRANE TUZLA, 5 OG - 25. DIVIZIJE I 2 KORPUSA ARMIJE BOSNE I HERCEGOVINE

FORMIRANJE BRIGADA I DRUGIH JEDINICA ARMIJE RBIH

Kao što je poznato, agresor je od prvog dana agresije nastojao pokidati sve sisteme komunikacija u BiH. Ovo se naročito odnosilo na sistem subordinacije između tadašnjih republičkih i općinskih organa vlasti. U službi ostvarenja ovog cilja agresora, bila je i dugo pripremana i na svirep način ostvarena višegodišnja opsada glavnog grada Bosne i Hercegovine.

U općini Tuzla i na tuzlanskoj regiji ovako faktičko stanje prevazilaženo je dosljednim ostvarivanjem principa ustavnosti i zakonitosti u radu svih organa. Općine ove regije su među prvima u Bosni i Hercegovini, a u skladu sa uredbom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine sa zakonskom snagom o obrazovanju i radu okruga, 8. avgusta 1992. godine osnovale Okrug Tuzla i sve njegove organe.

Na osnovu tačke III Odluke o proglašenju neposredne ratne opasnosti, Predsjedništvo RBiH, na sjednici održanoj 8. aprila 1992. godine, donijelo je Uredbu o ukidanju dotadašnjeg RŠTO i obrazovanju Štaba TO RBiH. Ovom Odlukom, u članu 2, definirano je da Predsjedništvo Republike BiH donosi odluke o upotrebi jedinica TO RBiH, a Ministarstvo za narodnu odbranu RBiH, preko Štaba TO BiH, rukovodi i komanduje sastavima TO. Dan kasnije, Predsjedništvo RBiH, kao vrhovna komanda, donijelo je Odluku o objedinjavanju svih oružanih snaga na teritoriji RBiH. U to vrijeme, Predsjedništvo RBiH u ulozi vrhovne komande ima štabove i jedinice TO, aktivni i rezervni sastav MUP-a i Ministarstvo narodne odbrane.

Nivoi rukovođenja u oružanim snagama RBiH su: strategijski - Predsjedništvo RBiH kao Vrhovna komanda OS, strategijsko-operativni - ŠTO RBiH i MUP RBiH, operativni - OK ŠTO i okružni centri bezbjednosti i taktički - OpŠTO, brigade TO i niže jedinice TO i opštinske stanice milicije. Iz ovoga proizilaze organizacijsko-formacijske strukture: Glavni štab oružanih snaga, Okružni štab odbrane i općinski štab odbrane.

SLIKA br. XXX *- Prva Vlada Okruga Tuzla*

Prvi red sjede: Hazim Rančić ministar MUP-a; Ismet Osmanović, sekretar Vlade; Izet Hadžić, predsjednik Kantona; dr. Mirsad Kikanović, ministar finansija; Tomislav Ljubić, ministar pravde; stoje; Ferid Hodžić, ministar za boračka pitanja; Idriz Vrtagić, ministar za poljoprivredu; Mr. Ibrahim Morankić, ministar za pr ostorno uređenje; Šemso Saković, ministar za saobraćaj i komunikacije; dr. Kasim Muminhodžić, ministar za zdravstvo; prof.dr. Enver Halilović, ministar za obrazovanje, nauku, kulturu i sport; Muhamed Bilajac, ministar za obnovu i razvoj; Ivica Marinović, ministar bez porfelja; prof.dr. Božo Tomić, ministar industrije, energetike i rudarstva, odsutni nisu na slici Muhamed Ibrahimović, ministar bez porfelja; Šemsudin Hasanbegović, ministar za izbjegla i raseljena lica

Na osnovu Odluke Predsjedništva RBiH od 4. 7. 1992. godine naređene su organizacijske promjene. Naređeno je formiranje korpusa, operativnih i taktičkih grupa Armije RBiH. Na osnovu ove Odluke, okružni štabovi su potčinjeni korpusima Armije RBiH. Na osnovu ove odluke formiran je 2. Korpus Armije RBiH i 5. opererativna grupa, sa sjedištem u Tuzli. Na ovaj način bio je obezbijeđen princip subordinacije u rukovođenju i komandovanju u jedinicama. Ovim sistemom obezbijeđen je način ostvarivanja kontrole Predsjedništva RBiH nad vojskom.

Okružni štab TO Tuzla formiran je 29. aprila 1992. godine. Komandant Štaba bio je potpukovnik Željko Knez, a načelnik Štaba potpukovnik Hazim Šadić. Drugi korpus Armije RBiH osnovan je 29. septembra 1992. godine. Komandant Korpusa bio je Željko Knez, a načelnik Štaba Hazim Šadić. Zona odgovornosti ovog Kor-

pusa prostirala se na području okruga Tuzla i Doboj. Željka Kneza na dužnosti komandanta Korpusa zamijenio je Hazim Šadić 18. 2. 1993. godine sve do 19. 11. 1994. godine. Korpus je imao više operativnih grupa. Peta operativna grupa (5. OG) sa sjedištem u Tuzli formirana je 10. 9. 1992. godine i njen komandant bio je Sead Delić. Odlaskom Hazima Šadića na novu dužnost 22. 9. 1994. godine, postavljen je na dužnost komandanta 2. korpusa brigadir Sead Delić.

Drugi korpus Armije RBiH bio je najbrojniji korpus na slobodnim prostorima Bosne i Hercegovine. Branio je ne samo najveću slobodnu teritoriju, na kojoj je

Slika br. XXX *Komadanti 2. Korpusa ARBiH sa saradnicima*
Slijeva na desno: Sead Delić, Željko Knez, Mehmed Žilić, N.N., Faruk Prcić, N.N., Hazim Šadić; Stoje: Selim Bešlagić i Refik Ahmedinović

postojao i koju je oslobođenjem novih prostora širio, nego je sa svojim jedinicama učestvovao i na skoro svim ratištima u Bosni i Hercegovini. Zahvaljujući dobroj organizaciji i rukovođenju, na ovim prostorima je vrlo brzo, u 1992. godini, izbjegnut domobranski način vođena oružane borbe, kojim se nije mogla obezbijediti odbrana ugroženih teritorija. Umjesto njega sve jedinice bile su organizovane na vojničkoj osnovici i u borbu su išle tamo gdje su bile potrebne. U jedinicama Drugog korpusa bili su angažovani građani svih nacionalnosti.

Braneći ovu regiju u kojoj su se nalazili značajni privredni, kulturni, naučno-obrazovni, zdravstveni i drugi potencijali Korpus je dao veliki doprinos odbrani ove i svih ostalih teritorija Bosne i Hercegovine.

Drugi korpus Armije RBiH je prilikom osnivanja brojao 77.640 boraca, a kroz njega je prošlo 168.400 boraca. Među njima je bilo 3.300 žena. Tokom odbrambenog rata poginulo je ukupno 14.795 boraca, teže i lakše je ranjeno 21.950 pripadnika 2. korpusa Armije Republike BiH.

Ovaj Korpus je oslobodio 1.500 kvadratnih kilometara okupirane teritorije i uspješno se suprotstavio neprijateljskim akcijama i ofanzivama "Čekić i nakovanj"

Slika br. XXXX. *Nijaz Duraković, član Predsjedništva Republike BiH u posjeti 2 korpusu General Hazim Šadić, komandant 2 Korpusa Armije Republike BiH Nijaz Skenderagić, Nijaz Duraković, član Predsjedništva BiH i Ramiz Šuvalić pomoćnik komandanta 2. korpusa*

kojom je komandovao ratni zločinac Ratko Mladić. Oslobodio je prvu općinu Kalesiju okupiranu od agresora 23. maja 1992. godine, te uništio oklopni voz u Gradačcu, oslobodio Vijenac i Vozuću i stvorio uslove za komunikacijsko povezivanje Tuzlanske i Zeničke regije.

Ovaj Korpus je dao 3 heroja Oslobodilačkog rata Mehdina Hodžića, Hajrudina Mešića i Nesiba Malkića.

Najveće ratno priznanje "Zlatni ljiljan" je dobio 301 pripadnik, dok je njih 90 posthumno dobili ovo najveće ratno priznanje.

Zamjenici komadanta 2 korpusa AR BiH bili su: Hazim Šadić od 29. 9. 1992. do 17. 2. 1993. godine, Ramiz Šuvalić od 18. 2. 1993. do 8. 12. 1994. godine i

Anđelko Makar od 25. 12. 1994. godine do 30. 8. 1995. godine. Dužnost načelnika štaba 2. korpusa AR BiH su obavljali Ramiz Šuvalić, Anđelko Makar i Sulejman Budaković.

Slika br. XX *Član Predsjedništva RBiH Tatjana Ljujić Mijatović u posjeti 2. korpusu AR BiH S lijeve na desnu stranu: Komadant Hazim Šadić, Predsjednik Okruga Izet Hadžić, Predsjednik IO SO Tuzla Sead Avdić, Pomoćnik komadanta 2. Korpusa AR BiH Anđelko Makar*

U svom sastavu 2. korpus AR BiH imao je 38 brigada, 10 viteških, 7 slavnih i 7 oslobodilačkih. U 2. korpusu su bile i 3 brigade Hrvatskog vijeća obrane 110 Usorska, 108 Brčanska i 115 Tuzlanska. 2 korpus kao najbolje organizovan, najjači i najstabilniji u svojoj zoni odgovornosti vezivao je 3 agresorska korpusa: Drinski, Istočno-bosanski i Prvi Krajiški Korpus Vojske Srpske Republike BiH.

Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla, na sjednici od 22. aprila 1992. godine, postavilo je za komandanta Općinskog štaba TO Tuzla majora Seada Delića. U Općinskom štabu su bili:

1. Sead Delić, komandant
2. Enver Delibegović, zamjenik komandanta
3. Abdulah Zulčić, pomoćnik za pozadinu
4. Pero Janković, operativno-nastavni poslovi
5. Jozo Nišandžić obavještajni poslovi
6. Mihajlo Narad, obavještajni poslovi

7. Marko Badžo, tehnička služba
8. Imšir Imširović, pomoćnik za moral
9. Nusret Džafić, saobraćajna služba
10. Dr. Ekrem Jusufović, sanitetska služba.

U okviru Općinskog štaba TO Tuzla, odnosno 5. OG, formirane su slijedeće oružane jedinice Armije RBiH:

PRVA TUZLANSKA BRIGADA

Na osnovu odluke Kriznog štaba Skupštine opštine Tuzla i naređenja komandanta Općinskog štaba TO Tuzla, na strelištu „Paša Bunar" u Tuzli formirana je 16. maja 1992. godine Prva tuzlanska brigada TO. Ovaj datum uzima se kao dan kada je osnovana prva brigada Armije RBiH. U svom sastavu, imala je u početku dva ojačana bataljona i prištapske jedinice. U njoj su bili dobrovoljci iz općine Tuzla i dobrovoljci-izbjeglice sa područja općine Vlasenice, Zvornika, Srebrenice i Bratunca. Brojala je oko 1.000 boraca. 27. marta 1993. godine dobila je naziv „1. motorizovana brigada Tuzla", da bi se kasnije nazvala „1. brdska brigada", „250. motorizovana", „250. brdska brigada". Prvi komandant ove jedinice bio je Ekrem Šehović od 16. 5. 1992. do 20. 11. 1992. godine, a poslije njega Jusuf Šećer-begović od 3. 12. 1992. do 17. 5. 1995. godine.

U uže rukovodstvo brigade, osim komadanta imenovani su Jusuf Šećerbegović, Safet Husanović, Mirsad Fidahić, Hajrudin Kunosić, Slavko Peričević, Ivica Topalović i drugi. Komadant Prvog bataljona bio je Mirsad Fidahić, Drugog je kapetan Franjo Krešić, kojeg će nakon teškog ranjavanja, zamijeniti Marko Dovađa. Komadant Samostalnog odreda Teritorijalne odbrane Slavinovići bio je Mirsad Mujević.

U Prvoj Tuzlanskoj brigadi za odbranu BiH svoje živote položilo je 206 boraca, a njih 313 je teže ranjeno i 1024 borca i starješina lakše ranjeno. Ova brigada za izuzetan doprinos u borbi protiv agresora ima 7 dobitnika su dobitnici najvišeg ratnog priznanja "Zlatni ljiljan" od kojih je šestoro "posthumno", a komandant Bataljona Marko Dovađa odlikovan priznanjem "Srebreni štit".

Pred postrojenim jedinicama Brigada 1 Tuzlanske i 115 HVO Brigade Zrinjski 16. 5. 1993. godine u kasarni "Husinska buna" izvršen je čin bratimljenja ove dvije Brigade uz prisustvo svih komadanata 5. OG i 2. korpusa AR BiH te političkih struktura Tuzle i Okruta Tuzla

Slika br.f fXXXXXX *Čin bratimljenja 1 Tuzlanske i 115. HVO Zrinjski*
Komadant 1 Tuzlanske brigade Jusuf Šećerbegović i Komadant 115. HVO brigade Zrinjski Zvonko Jurić u pozadini Komadant Bataljona Marko Dovođa i snimatelj Dušan (Bobina) Mićević

DRUGA TUZLANSKA BRIGADA

Brigada je formirana 22. maja 1992. godine u Lipnici. U njen sastav ušle su čete iz Mramora, Mosnika, Kozlovca, Kiseljaka i Dobrinje, zatim dobrovoljci iz Lipnice i Obodnice, te pripadnici 1. i 2. manevarske čete SJB Tuzla. Imala je četiri bataljona i prištapske jedinice i polovinom jula 1992. godine brojala je preko 1.500 boraca. Zbog reorganizacije, jedinica je mijenjala nazive, pa se zvala: „2. lahka brigada TO",„2. tuzlanska motorizovana brigada,„2. motorizovana brigada", „2. slavna motorizovana brigada",„2. slavna brdska brigada" i "252. slavna brdska brigada". Naziv„slavna" dobila je 15. aprila 1993. godine. Do 15. septembra 1992. godine komandant brigade bio je Ibrahim Mujezinović, Ramiz Vilić od 16. 9. 1992. godine do kraja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Slika br. *XXXX Ramiz Vilić Komadant 2. Slavne uručuje ratnu zastavu 5. bataljonu brigade*

Načelnik Štaba Brigade je bio Džemo Ljaljić, a kasnije Ali Aziri i Mehmedalija Memić. Takođe, u užem dijelu komande su bili Salih Hukić, Hamza Hukić, Nadir Ikanović, Munib Softić, Hasan Hujdur i Himzo Karić, kasnije Kemo Džanko, Anton

Vuleta, Abdulah Halilović, Faik Cipurković, Sakib Bekrić, Vinko Marković, Pašaga Razić, Miljenko Forvatić, Rado Vidović, Sakib Hukić.

Komadanti bataljona su bili Hazim Fuljacan, Izet Mušić, Munib Suljić i Ramiz Vilić.

Nakon prestanka ratnog puta 115. brigade HVO "Zrinjski", u ovu Brigadu ušao je i bataljon iz Drijenče koji se kao 5. bataljon u sastavu 2. slavne nastavio boriti sve do kraja rata. U ovoj brigadi, od njenog formiranja do kraja rata, prošlo je 6.443 borca od čega je 117 žena.

Tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu u ovoj brigadi je poginulo 169 boraca, dok je 390 teže i 629 lakše ranjeno.

Za izuzetan doprinos u borbi protiv agresora odlikovani je "Zlatnim ljiljanom" 8 pripadnika od kojih su 5 posthumno, a komandant brigade Ramiz Vilić odlikovan priznanjem "Srebreni štit".

TREĆA TUZLANSKA BRIGADA

Ova brigada formirana je 22 juna 1992. godine u Mramoru. U njen sastav ušle su sljedeće jedinice: Rudarski bataljon, Prvi tuzlanski odred, Manevarska četa Kozlovac, Samostalna četa Ilinčica, Odred TO Slavinovići i vod LPA Solana. Imala je tri bataljona i prištapske jedinice i na dan formiranja brojala je oko 1.200 boraca. U početku imala je naziv, „3. tuzlanska lahka brigada" s tim što se ovaj naziv kasnije više puta mijenja pa se naziva 21. 12. 1992. godine „3. motorizovana brigada", a 28. 7. 1993. godine „3. brdska brigada" i na kraju „253. brdska brigada". Do kraja juna 1993. godine komandant brigade bio je Enes Atić, a od tada pa nadalje na toj dužnosti su se smijenili Mirsad Mujović 1. 7. 1993. godine do 12. 10. 1994. godine i Kemal Džanko od 12. 10. 1994. godine do 22. 4. 1996. godine. Zamjenici Komadanta Brigade su bili: Kemo Džanko i Nedžad Mulalić, a načelnici Štaba Brigade Mirsad Mujović, Kemo Džanko, Niko Ivanović, Muharem Džambić i Nedžad Mulalić. Pomoćnici komadanta za moral su bili: Derviš Alić i Husein Bakalović, za bezbjednost Fejsal Gračanović i Mehmedalija Kurtalić, a za logistiku Meho Krajinović, Niko Čaić i Rešad Bakić.

Komadant Prvog bataljona je bio Suad Džindo, a njegov zamjenik Faik Fazlić te pomoćnici Muhamed Kantić, Mirsad Katanić i ljekar dr. Vahid Jusufović. Komadant Drugog bataljona je bio Muharem Džambić zvani "Čile", njegov zamjenik Ibrahim Hadžiefendić, a pomoćnici dr Sadudin Hodžić, Marijan Šimić, Ismet Srabović i ljekar dr. Niko Babić.

Na čelu Trećeg bataljona je bio bivši komadant odreda Mirsad Mujović, a njegovi pomoćnici su bili Midhat Muharemagić, Sead Srabović, Mirsad Mešković i ljekar dr. Zihnet Salihbašić.

U odbrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta i slobode R BiH, 165 pripadnika ove brigade dalo je svoje živote. Od ovog broja, 5 boraca se vode kao nestali. U Brigadi je 319 boraca teže ranjeno, a lakše 932 pripadnika.

Dobitnici najvećih ratnih priznanja u ovoj Brigadi su: posthumno "Medalja za hrabrost" Niko Ivanović, srebreni štit Redžep Muratović, i petorica boraca značku Zlatni ljiljan.

Slika br. *Slijeva nadesno, stoje: Muharem Džambić, komandant 2. bataljona, Suad Džindo, komandant 1. bataljona, Enes Atić, komandant brigade, Mirsad Mujović, komandant 3. bataljona, Husein Bakalović, pomoćnik komandanta brigade za moral, Dragan Kovačević, pomoćnik komandanta Okružnog štaba TO (2. korpusa ARBiH) za moral. Čuče: Fejsal Grabanović, Marijan Šimić, Fedor Pavlović, Sadudin Hodžić*

115. HVO BRIGADA „ZRINSKI"

Brigada je formirana 30. oktobra 1992. godine. Imala je tri bataljona i prištabske jedinice. Brojala je preko 1.000 boraca, a sa područja općine Tuzla bilo ih je 384. U prvo vrijeme bila je pod komandom Okružnog štaba TO, da bi kas-

nije prešla u sastav 5. OG. Komandant brigade bio je Zvonko Jurić, načelnik brigade Milenko Horvatić, pomoćnici Davorin Vidić, Mijo Čajić, Niko Jurić, Marko Mijatović, Viktorin Jurić, Anto Tomić, Anto Džojić i Zdenko Mijatović.

Početkom maja 1992. godine formira se prva jedinica snage voda kojoj su dali naziv "Pro patria" koja će biti popunjena sa dvije čete dobrovoljaca općine Tuzla i ova jedinica će prerasti u bataljon koji će biti osnova za formiranje 115. HVO brigade "Zrinjski".

Slika br. *Komandni sastav 115. HVO Zrinjski*
S lijeva na desno: Milenko Horvatić, Asmir Tetarević, dr. Ivan Hudolin
Niko Jurić, Niko Čančarević, Zvonko Jurić, Martin Frančešević, Mijo Čajić
pripadnici zapovjedništva 108 HVO Brčko i 115 HVO Zrinjski Tuzla brigade

Istaknuti organizatori odbrane Zvonko Jurić, Viktorijan Jurić, Josip Knežević i Mato Brčina ostvariće saradnju sa već formiranom jedinicom Hrvatskog vijeća obrane "Živinički sokolovi" općina Živinice, tako će obezbijediti naoružavanje preko 100-tinu dragovoljaca iz Drijenče.

U to vrijeme, za komadanta odreda Drijenča postavljen je Zvonko Jurić. 10. 11. 1992. godine kada je formirana 115. Brigada "Zrinjski" ona ulazi u sastav tuzlanskih jedinica. Ova Brigada je imala i sljedeće bataljone: bataljon "Frankopan" u kojem su bile dobrovoljci tuzlanskih mjesnih zajednica Kiseljak, Husino i Ljepunice. Takođe Treći bataljon "Herceg-Stjepan", u kojem su bili dobrovoljci

tuzlanskih naselja: Orašje, Par Selo i Grabovica. I četvrti bataljon "Kralj Tomislav" kojeg su sačinjavale čete naselja Lug, opština Živinice, te dobrovoljci opština Lukavac i Banovića. 115. Brigada HVO "Zrinjski", osim vojnog imala je i politički značaj, jer su Hrvati i Bošnjaci na ovim prostorima zajednički branili Bosnu i Hercegovinu. 16. 5. 1993. godine 115. "Zrinjski" se bratimila sa Prvom tuzlansko brigadom AR BiH. Ova brigada je imala preko 1.000 pripadnika, uglavnom na dobrovoljnom principu i bila je multietničkog sastava. Sva borbena dejstva realizirana su po naredbama komande 5. operativne grupe. 48 boraca ove brigade položilo je svoje živote u odbrani ovih prostora, 64 je teže ranjeno i 137 lakše.

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine 14. 12. 1993. godine donijelo je Odluku da se sve jedinice Hrvatskog vijeća obrane transformišu u jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine, tako da je 115. brigada "Zrinjski" raspuštena 10. januara 1994. godine i dio ljudstva i materijalno-tehničkih sredstava pridodat je u brigade 2. korpusa AR BiH.

SAMOSTALNI ODRED G. TUZLA

Odred je nastao u toku borbe na prostoru Gornje Tuzle. Brojao je oko 400 boraca. Novembra 1992. godine ušao je u sastav 1. motorizovane brigade. Postojao je i Odred „Vjetrenik" i u njemu je bilo oko 440 boraca.

PRIŠTAPSKE JEDINICE OPŠTINSKOG ŠTABA TO TUZLA

U ovom sastavu imale su:

Zaštitni vod	35 boraca
Vod veze	16 boraca
Četa specijalne namjene	20 boraca
Četa MB 82 mm	76 boraca
IDČ	63 borca
Baterija 120 mm	39 boraca
LAV PVO	74 borca
Nastavni centar	23 borca
Vod oklopnih transportera	37 boraca
baterija haubica	39 poslužilaca

MJEŠOVITI ARTILJERIJSKI DIVIZION (MAD)

Naredbom komandanta 5.0G ovaj divizion formiran je decembra 1992. godine. Imao je bateriju haubica 155 mm i 122 mm i bateriju VBR 107 mm. Decembra 1993. godine u njegov sastav ušla je i jedna protivoklopna baterija. Od formiranja do kraja rata njegovi borci prisutni su na svim bojištima u zoni odgovornosti 2. korpusa na Majevici,

Posavini, na području Banovića, Lukavca, Teočaka i drugim mjestima.

Komandant diviziona bio je Feriz Šehanović-Šehan.

PREGLED FORMIRANIH JEDINICA 5. OG NA KRAJU 1992. GODINE

Red. broj	JEDINICA boraca	Broj	Red. broj	JEDINICA boraca	Broj
1.	1. tuzlanska brigada	1.398	10.	IDČ	47
2.	2. tuzlanska brigada	1.523	11.	Četa MB 82 mm	85
3.	3. tuzlanska brigada	1.295	12.	Baterija MB 120 mm	47
4.	115. HVO brigada	384	13.	PDV	29
5.	MAD	169	14.	Zaštitni vod	39
6.	Inžinjerijski bataljon	94	15.	Vod OT	40
7.	Odred Gornja Tuzla	421	16.	Vod veze	21
8.	Odred Vjetrenik	441	17.	N C za obuku vojnika	24
9.	Larb PVO	93	18.	Komanda 5. OG	47
SVEGA		5.818		SVEGA:	379
UKUPNO: 5.818+379= 6.1971[360]					

PRVE BORBE U BLIZINI GRADA I NA MAJEVICI

Poslije formiranja 1. tuzlanske brigade, njene jedinice zaposjele su rejon odbrane i to: kota 505-Donji Čaklovići-Slavinovići-Križani-Gornja Tuzla-

360 115. brigada HVO imala je preko 1.000 boraca, a od toga 384 iz Tuzle. Podaci o jedinicama i broju boraca 5.0G dobijeni su u 2. korpusu Armije BiH

Tetima. Krajem maja 1992. godine ova linija odbrane proširena je lijevo na Tetimu-Duler-Lipik-Šiljak. Zadatak je bio da se spriječi prodor agresorskih snaga prema Tuzli.

U prvoj polovini juna 1992. godine, oslobođen je Lovački dom na Staroj Majevici. U cilju širenja oslobođene teritorije i potiskivanja neprijateljskih snaga u dubinu Majevice, donesena je odluka da se 19. juna 1992. godine izvrši napad na širem prostoru. U napadu su učestvovale jedinice 1. i 3. brigade, kao i 1. tuzlanski odred, Odred Gornja Tuzla i Odred Slavinovići. Desni susjed u napadu su bile jedinice Općinskog štaba TO Kalesija, a lijevi jedinice Općinskog štaba TO Čelić. Napad je počeo u predviđeno vrijeme i nakon kraće borbe jedinice 3. brigade ovladale su selima Rikići, Stevanovići i Vasići i produžile napad prema tunelu. Jedinice 3. brigade i Odred „Gornja Tuzla" ovladale su Simin Hanom-Polomom-Akinim brdom-Batinim brdom i Markovcem. Neprijatelju su naneseni veliki gutici u živoj sili, a zaplijenjena je i velika količina materijalno-tehničkih sredstava (MTS-a). Oslobođeno je 35 km^2 okupirane teritorije.

Novi napad na neprijateljske snage izvršen je 23. juna 1992. godine. U njemu su učestvovale jedinice 1. i 3. brigade. Desni susjed u napadu su bile jedinice iz Kalesije, a lijevi jedinice iz Čelića. Zadatak je bio da se neprijateljske snage razbiju u rejonu Požarnice i da se to područje zauzme i tako stvore uslovi za dalje napredovanje. Zadatak je uspješno izvršen i jedinice su zaposjele položaje na liniji odbrane: Dolovi-Carska bašta-Tuhori-Požarnica-Trakilović-Šljivino brdo. Neprijatelj je više puta napadao u namjeri da izgubljenu teritoriju vrati, ali u tome nije uspio. U rejonu Carske bašte od djejstva neprijateljske artiljerije poginulo je 8 boraca iz 3. brigade.

Po naređenju Okružnog štaba TO Općinski štab TO Tuzla uputio je 4. jula 1992. godine jednu ojačanu četu iz sastava 2. tuzlanske brigade na gradačačko ratište. Po dolasku četa, je zaposjela položaje u rejonu Rajska - Jasenice. Odbijala je najžešće neprijateljske napade na Gradačac i u toku borbi imala je 10 ranjenih boraca.

OSLOBAĐANJE TODOROVIĆA-GOJINA BRDA-TT 444 KALBROVAC

Dvadesetpetog avgusta 1992. komandant Općinskog štaba TO Tuzla, Sead Delić, donio je odluku o napadnim borbenim djejstvima na majevičkom ratištu. Cilj je bio da se oslobode okupirane teritorije i onemogući artiljerijsko gađanje grada Tuzle. Nakon komandantskog izviđanja i prikupljanja obavještajnih podataka napad je počeo 27. avgusta 1992. godine, u jutarnjim satima.

U sadejstvu sa Odredom „Tojšići" u napadu su učestvovale jedinice 1. i 3. brigade. Napad je izvršen iz više pravaca. Žestoke borbe su trajale do kasnih večernjih sati, pri čemu su oslobođeni Čapljak i Gojino brdo. Neprijatelj je imao 12 poginulih vojnika. U toku naredna dva dana naše jedinice probile su neprijateljsku liniju odbrane i nakon žestokog otpora agresora uspjele su zauzeti selo Todoreviće-Kukarića brdo i tt 444-Kalbrovac. U ovim bormbama neprijatelj je potisnut u dubinu Majevice tako da su stvoreni povoljniji uslovi za odbranu Tuzle. Oslobođeno je oko 20 km^2 okupirane teritorije. Iz sastava 1. tuzlanske brigade poginula su četiri borca, a ranjenih je bilo 25. U 3. brigadi poginula su četiri borca, dok je 9 boraca teže i 25 lakše ranjeno.

OSLOBAĐANJE KOLIMERA

U cilju daljeg proširenja slobodne teritorije na Majevici, 14. oktobra 1992. godine izvršenje novi napad na neprijateljske položaje. U toku napada neprijatelj je razbijen na svim pravcima, tako da je ostvarena kontrola na komunikaciji Gojino brdo-Seljubije.

Uspostavljena linija odbrane na tt 560 (Bandera) - tt 514-tt 513 (Dozivalo)-Kukarići- Kalbrovac-Dragoman i dalje prema zoni odgovornosti 2. tuzlanske brigade, a oslobođena su sela Vujići i Gajići. U ovom danu neprijetelj je imao 10 poginulih i zaplijenjena su značajna MTS.

U napadu, koji je izvršen 18. oktobra 1992. godine, oslobođeni su slijedeći objekti: kota 561-Toromanovići-Janjići-Adžina kosa-tt 573-Bezimeni vis-tt 556 (Četenište)-Beram-Lučino brdo. U večernjim satima neprijatelj je izvršio protivnapad i tom prilikom je uspio da povrati dio izgubljene teritorije (Adžina kosa i Bezimeni vis). U ovim borbama oslobođeno je oko 25 km^2 teritorije.

Nešto ranije, 16. septembra 1992. godine 1. bataljon 3. tuzlanske brigade, u sadejstvu sa jedinicama Općinskog štaba TO Zvornik i jedinicama Općinskog štaba TO Kalesija, izvršio je napad na Stolice. Zadatak je bio da se presiječe komunikacija Banj prevoj-Stolice, a zatim da se ostvari spajanje sa jedinicama TO, koje su imale zadatak da oslobode Debelu lipu. U početku akcija je tekla po planu, tako da su naše jedinice uspjele presjeći komunikaciju M.Jelica-Stolice i prodrijeti do same ograde releja na Stolicama. Međutim, zbog snažne minobacačke vatre i loše ostvarenog sadjejstva naše jedinice su se povukle. U ovim borbama 9 boraca je poginulo, 6 teško i 13 lakše ranjeno, dok su 4 borca nestala.

UČEŠĆE JEDINICA 5. OG U ODBRANI GRADAČCA

Ranije je napomenuto da je 4. jula 1992. upućena na gradačačko ratište jedna ojačana četa 2. tuzlanske brigade. Bila je raspoređena u rejonu odbrane na potezu Rajska-Jesenice, gdje su se sve do novembra 1992. stalno smjenjivale jedinice ove brigade. Pored ovih jedinica na ovom prostoru bit će angažirane i jedinice 1. i 3. tuzlanske brigade.

Od polovine novembra 1992. godine do januara 1993. borbe na majevičkom ratištu jenjavaju, tako da neprijatelj svoja borbena djejstva prebacuje na gradačačko i posavsko ratište, sa ciljem da proširi koridor koji vodi od Bijeljine prema Banja Luci. U borbama neprijatelj je upotrebljavao artiljeriju svih kalibara, tenkove, rakete zemlja-zemlja i avijaciju. Pored postojećih snaga na ovo ratište dovedeni su specijalci iz Niša. U borbama koje se u ovom periodu vode za odbranu Gradačca, jedinice 1., 2. i 3. tuzlanske brigade, smjenjujući se, uspješno vode borbe na rejonu Sibovca i tako onemogućavaju prodor neprijatelja ka industrijskoj zoni grada. Na svim sektorima linije odbrane ostale su uglavnom nepromijenjene. Neprijatelju su naneseni veliki gubici u živoj sili i MTS. U ovim borbama iz tuzlanskih brigada poginulo je 25 boraca, dok ih je nešto veći broj bio teže i lakše ranjen.

BORBENE AKTIVNOSTI 5. OG U BOSANSKOJ POSAVINI

Da bi obezbijedio nesmetano korištenje puta Bijeljina-Banja Luka, radi snabdijevanja svojih jedinica na bihaćkom ratištu, neprijatelj je pojačao borbena djejstva u rejonu koridora Brčko-Lončari-Modriča. Naredbom komandanta 5.0G Seada Delića formiran je jedan mješoviti bataljon u koji su ušle jedinice četnog sastava iz svih tuzlanskih brigada i jedna satnija 115. HVO brigade, te interventni vod 1. brigade, vod MB 82 mm i jedan top četverocijevac. Jedinica je formirana 18. novembra 1992. godine. Komandant bataljona bio je Mirsad Fidahić, a njegov zamjenik Kelvedin Đozić. Po dolasku na ratište, jedinica je 20. novembra zaposjela rejon odbrane Marković polje-Drenova. Zadatak je bio da se stvore određeni preduslovi za presijecanje koridora i spajanje sa oraškim jedinicama. Borbe na ovom sektoru bile su vrlo teške i jedinice 5.OG uspjele su da odbiju jake neprijateljske napade, nanoseći neprijatelju velike gubitke u živoj sili i MTS.

U periodu od 20. novembra 1992. godine do 6. maja 1995. godine jedinice 5. operativne grupe bile su stalno angažirane u borbana na području Bosanske

Posavine. U ovom vremenu one su postigle velike rezultate na ovom području odbijajući neprijateljske napade od Marković polja, Drenove, Vukšića, Ulica, Dizdaruše, Omerbegovače do Bajića i Vitanovića.

Uporedo sa izvođenjem borbenih dejstava u svojoj zoni odgovornosti, jedinice 5. OG učestvovale su u toku 1993. godine u borbama za Pelemiš, na kladanjskom ratištu, zatim na slamanju četničkih ofanziva oko Olova i Teočaka, oslobađanju Vareša i otvaranju puta prema srednjoj Bosni.

Po naredbi komandanta 2. korpusa, početkom oktobra 1994. jedinice 5. OG učestvovale su u oslobađanju Lisače na Majevici. U narednom mjesecu, izvršene su pripreme za novi napad. Cilj je bio da se zauzme Debelo brdo-Adžina kosa-Vis-Spasovnica-Kostića brdo i još neki objekti. U napadu koji je počeo 9. novembra 1994. godine jedinice su uspjele da ovladaju dijelovima objekata Debelo brdo-Adžina kosa i Spasovnice, ali ih nakon neprijateljskog protivnapada nisu uspjele zadržati. U ovim borbama poginulo je 35 vojnika VRS, jedno neprijateljsko vozilo je uništeno, a zaplijenjena su i značajna MTS. Na našoj strani 6 boraca je poginulo, a teže je ranjeno 13 i lakše 18 boraca.

Vojno uporište VRS uporište na Vijencu bilo je važna strateška tačka na Ozrenu. U njemu su bile koncentrirane znatne neprijateljske snage iz Banje Luke, Teslića i Doboja. Sa Vijenca četnici su imali širi pregled slobodne teritorije i pod vatrom velikog broja artijerijskih oruđa držali su Lukavac, Banoviće i Tuzlu. Akcija oslobađanja Vijenca izvedena je po odluci Komande 2. korpusa pod neposrednom komandom Ramiza Šuvalića, zamjenika komandanta 2. korpusa, koji je rukovodio ekipom stariješina koja je planirala i neposredno učestvovala u realizaciji ovog borbenog zadatka. Zadatak su ostvarili borci 212. i 117. brigade.

Vijenac je oslobođen 11. maja 1994. godine. U borbama neprijatelju je nanesen snažan vojni poraz. U ovoj akciji iz stroja su izbačeni 1. i 3. bataljon Kninske brigade. Poginulo je preko 50 pripadnika VRS, dok ih je jedan broj zarobljen. Zaplijenjena su dva tenka T-34, pet topova 76 mm ZIS, po četiri minobacača 120 i 82 mm, četiri bestrzajna topa,pet PAT-ova, te pješadijskog naoružanja, vozila, intendandske i druge opreme, kao i više magacina municije i granata svih kalibara. Nakon uspješno izvedene akcije uspostavljena je nova linija odbrane, pa su se na oslobođenoj teritoriji našla sela: Delani, Ristići, Treštenica Gornja, Mihajlovići, Stevanovići, Gavrići i Jaruške.

Oslobađanjem Vijenca i dijela Ozrena i na njemu Kamenoloma „Vijenac", stvoreni su uslovi za nastavak proizvodnje u Fabrici sode i Fabrici cementa u Lukavcu, a omogućen je i nesmetan rad površinskog kopa u Banovićima i šum-

skim gazdinstvima. Stvorene su, također, pretpostavke za povratak izbjeglica i obradu obradivog zemljšta.[361]

BORBENA DJEJSTVA U 1994. GODINI-OSLOBAĐANJE GREDE

Deblokadom koridora prema srednjoj Bosni i poboljšanjem logističke potpore s te strane, krajem 1993. godine stvaraju se povoljniji uslovi za izvođenje ofan-zivnih borbenih dejstava. Tako su jedna četa 252. brdske brigade i dva izviđačka diverzantska voda napali 23. januara 1994. godine Kapljevac i Cerje na maje-vičkom ratištu. Brzim prodorom naše snage su zauzele tt 738-Kapljevac, ali je nisu mogle zadržati zbog nedostatka municije i jakog neprijateljskog protivnapada. U borbama je uništeno 19 zemunica i ubijeno oko 30 pripadnika VRS.

Početkom mjeseca jula 1994. godine vršene su pripreme za oslobađanje zloglasnog četničkog uporišta „GREDA"-tt 803.U ovoj akciji učestvovale su jedinice 252. brdske brigade i 251. lahke brigade, te„ Odreda „Vjetrenik". Jedinice za podršku bile su iz MAD-a 5. OG i 252. slavne brigade. Od sredstava za podršku bila su angažirana: MB 60 mm 8 komada, MB 82 mm 8 komada, MB 120 mm 2 komada, VBR 107 mm 1 komad, VBR 128 1 komad, ZIS 76 mm, PRAGA 30/2, PAT 15,4 mm, PAM 12,7 i PAM 14,5 mm.

Napad je počeo 19. jula 1994. godine u 18,15 sati. Nakon žestokog otpora agresora, jedinice 5. OG uspjele su probiti linije odbrane neprijatelja i u munjevitoj akciji ovladati Gredom (tt 803) i k-738. Jedinice iz prvog ešalona nastavile su prodor u dubinu neprijateljske teritorije, a one iz drugog ešalona uspostavile su novu liniju odbrane, koja je išla na Duler-Andrića potok-k.622-k 738-Kadijinu česmu-Arsenovac-Zobljike. U narednih nekoliko dana neprijatelj je, koristeći sve raspoložive snage i artiljerijska sredstva, nastojao da izgubljene položaje povrati, ali u tome nije uspio. Tih dana, u znak odmazde intenzivno je granatirana Tuzla. Osim jedinica 5.0G u odbrani dostignutih linija odbrane učestvovali su i dijelovi 4.0G (IDV „Crni vukovi" i jedna četa 241. brigade). Veliki doprinos u očuvanju dostignute linije odbrane imale su starješine 5.0G, na čelu sa brigadirom Seadom Delićem. Kada je neprijatelj, nakon žestokih napada, uspio da probije liniju odbrane, tada su naše jedinice pod direktnom komandom i ličnim učešćem brigadira Seada Delića uspjele vratiti dijelove rovova, koje je

361 V.H., Vijenac okićen -"ljiljanima", Armija ljiljana, br. 51,28. 5. 1994, str. 1.

agresor bio privremeno zaposjeo. Prilikom oslobađanja i očuvanja zemljišnog objekta GREDA poginula su 22 borca, a više boraca bilo je teže i lakše ranjeno. Ovaj strateški važan objekat bio je od bitnog značaja za stvaranje uslova za dalje oslobađanje okupiranih teritorija.

BORBENA DJEJSTVA U 1995. GODINI

U cilju racionalnijeg organiziranja ratnih jedinica, komandant 2. korpusa donio je 18. januara 1995. godine naredbu o formiranju 25. divizije kopnene vojske (KOV). U njen sastav ušle su jedinice 5. OG i 254. (Čelić) i 255. brigade (Teočak). Na dužnost komandanta divizije postavljen je pukovnik Refik Lendo. U sastavu ove divizije bile su slijedeće ratne jedinice:

250. bbr .... dosadašnja 1. brdska brigada
251. lahka brigada .... kao manevarska jedinica divizije
252. Sbbr .... dosadašnja 2. Slavna bbr
253. bbr .... dosadašnje 3. bbr
254. bbr .... dosadašnja 208. bbr
255. Sbbr „HM" .... dosadašnja 1. Slavna bbr „HM"
Komanda 25. dKOV sa PJ
Komanda mjesta Tuzla
Komanda mjesta Čelić
Komanda mjesta Teočak.

Do kraja rata u ovoj diviziji izvršeno je nekoliko organizacionih promjena. Tako je 28. aprila 1995. godine rasformirana 250. bbr, s tim što je njeno ljudstvo raspoređeno u 251., 252. i 253. brigadu. Naredna izmjena izvršena je 24. maja 1995. godine kada je rasformirana 251. lbr, a umjesto nje formirana 250. obr četnog sastava, sa sedam oslobodilačkih četa. Radi što bolje obuke starješina, vojnika i regruta, formiranje, 15. septembra 1995. po naređenju komandanta 2. korpusa, Nastavni centar 25. dKoV sa sjedištem u Mramoru.

Početkom 1995. godine, u vrijeme četveromjesečnog primirja, vršene su intenzivne pripreme za naredna ofanzivna borbena dejstva. Cilj ovih dejstava je bio: proširenje teočanskog džepa, oslobađanje privremeno zauzete teritorije i pomjeranje neprijateljske artiljerije u dubinu, kako bi se onemogućilo gađanje Tuzle i oslobođene teritorije, oslobađanje relejnog centra Stolice, te razvlačenje neprijateljskih snaga u cilju smanjivanja agresorskog pritiska na zonu odgovornosti 5. korpusa u zapadnoj Bosni.

Prvi napad je počeo 20. marta 1995. godine. Iznenadnim napadom jedinice 253. bbr brigade razbile su neprijateljske snage i zauzele k-892 i tt 903-Konjic, dok su druge jedinice ove brigade, napadajući na drugom pravcu, uspjele zauzeti objekat Kolijevka-788 i izbiti na raskršće puteva Kolijevka-Mala Jelica. Lijevo od ove brigade napadale su jedinice 251. lbr. Zbog žestokog otpora agresora u rejonu k-721 one svoj zadatak nisu izvršile. Nakon što je uspostavljena linija odbrane Kolijevka-Repušine-k 892-tt 903 Konjic-Duge njive, u borbu je uveden drugi ešalon jedinica 250. bbr i 252. sbr. Zadatak ovih jedinica bio je da ovladaju objektom RRC-Stolice i Štalija. Dva su razloga što ovaj zadatak nije izvršen: žestok otpor agresora i veoma loši vremenski uslovi.

U namjeri da povrati izgubljene položaje, neprijatelj je 6. aprila 1995. godine izvršio sedam kombiniranih artiljerijsko-pješadijskih napada, pri čemu je iz tenkova direktno gađao zemunice u rejonu tt 903. Ovim djejstvima veliki broj boraca bio je izbačen iz stroja, a kada je neprijatelj u večernjim satima uspio probiti našu odbrambenu liniju, među borcima je zavladala panika i strah da će biti okruženi. Nakon toga, neprijatelj je ponovo preuzeo kontrolu nad Dugim njivama, tt 903 i k- 892. U našim rukama ostali su Kolijevka k-788 i dijelovi Male Jelice, ali je i njih neprijatelj povratio 1. maja 1995. godine. Naše snage su se tako povukle na rezervne položaje.

U borbama koje su vođene od 20. marta do 17. maja 1995. neprijatelju su naneseni veliki gubici u živoj sili i MTS, ali je gubitaka bilo i na našoj strani. U 253. bbr poginulo je 17 boraca, 35 ih je teže i 98 lakše ranjeno. Zarobljeno je 18 boraca, koji su kasnije razmijenjeni.

Novi napad na neprijateljske položaje izvršen je 1. juna 1995. Osim jedinica 252. Sbbr i 211. Vbbr, u napadu su učestvovali i dijelovi jedinica 253. bbr, 254. Sbbr, 255 Sbbr, 250 obbr i IDV 25. divizije. U ovom napadu jedinice su uspjele osloboditi objekte: Škrilj, Kapljevac i Lještrak. Nastojeći da izgubljeno povrati, neprijatelj je u više navrata preduzimao kombinirane artiljerijsko-pješadijske napade, ali su ti pokušaji neuspješno završeni.

MASAKR NAD TUZLANSKOM MLADOŠĆU, KAPIJA 25. 5. 1995. GODINE

Međunarodna zajednica suočena sa svom žestinom i brutalnošću ratnih dejstava agresije na Republiku BiH pokušava preventivno zaštititi ugroženo ciivilno stanovništvo koje je u blokadi, i kome ne dozvoljava dostava hu-

manitarne pomoći, lijekova i hrane. Da bi se to spriječilo, Organizacija UN je nastavila donositi svoje rezolucije sa prijetnjama sankcijama ako bi se one iste osporavale ili ne bi sprovodile. U tom smislu, 6. 5. 1993. godine UN donose Rezoluciju 824 o proglašenju 6 sigurnosnih zona[362], u narodu popularno nazvane zaštićenim zonama. Rezolucijom je naloženo da se srpske vojne snage povuku, da se omogući slobodan pristup UNPROFOR-u i drugim međunarodnim humanitarnim organizacijama. Novom Rezolucijom broj 836 od 4. 6. 1993. godine dat je mandat UNPROFOR-u da štiti sigurnosne zone. Srpske oružane snage su ignorasle sve pomenute rezolucije, nastavljaju još žešćim napadima na zaštićene zone, otimaju od UNPROFOR-a 9 topova i 1 minobacač sa sabirnog punkta kod Sarajeva, počinju zarobljavati vojnike UNPROFOR-a i koristiti kao živi štit vitalnih vojnih objekata. Paralelno s tim srpske vojne snage nastavljaju artiljerijskim djelovanjem sa Majevice i Ozrena ubiti što više drugih i drugačijih makar to bili civili, djeca i omladina. Iz tih pobuda, 25. 5. 1995. godine u 20,55 sati sa srpskih položaja sa Ozrena iz topa 130 milimetara ispaljena je granata na jezgru starog grada Tuzle, zvanu Kapija[363], od čije je razorne moći i hiljada gelera je poginula 71 osoba, a više od 124 ranjeno. Prosječna starosna dob ubijenih nije prelazila 21 godinu. Najmlađa žrtva masakra na Kapiji, bio je dvoipogodišnji Sandro Kalesić. Geler od granate pogodio ga je ravno u srce, a umro je očevim rukama[364].

SPISAK POGINULIH 25. maja 1995. godine

Suzan Abulismail (15),
Edina Ahmetašević (20),
Elvis Alagić Enko (17)
Admir Alispahić (24),
Lejla Atiković (14),
Asmir Bakalović (19),
Adnan Beganović (16),
Damir Bojkić (27),
Indira Borić (36),
Ilvana Bošnjaković (17),
Elma Brguljak (20),
Lejla Bučuk (16),
Sanja Čajić (17),
Selma Čaušević (17),
Amir Čekić (21),
Samir Čirak (18),
Almasa Ćerimović (19),
Zada Dedić (20),

362 Srebrenica, Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde i Bihać.

363 Kapija je u samom centru starog grada Tuzle, urbanistički uređena u kojoj je mnogo kafića, butika, klubova za zabavu, salona za uljepšavanje, atraktivna lokacija za večernje okupljanje mladih iz svih dijelova Tuzle i šire.

364 Dnevni avaz, 25. 5. 2011. godine, strana 10, autor A. Muslimović.

Razija Djedović (19),
Suzana Đušić (14),
Muris Fatušić (15),
Hamdija Hakić (48),
Šemsa Hasičić (20),
Nedim Hodžić (30),
Adnan Hujdurović Kindže (18),
Almir Jahić Bato (18),
Sandro Kalesić (2),
Damir Kurbašić (20),
Vesna Kurtalić Veca (15),
Pera Marinović (37),
Amira Mehinović (21),
Edisa Memić (19),
Nešet Mujanović (20),
Samir Mujić (28),
Šaban Mustačević (29),
Selma Nuhanović (17),
Rusmir Ponjavić (20),
Fahrudin Ramić (34),
Jasminko Rosić (32),
Armin Šišić (19),
Edhem Sarajlić (20),
Asim Slijepčević Asko (20),
Jelena Jezidžić Stojičić (44),
Azur Vantić (19),
Adnan Zaimović Garo (27).
Amir Đapo (20),
Amir Đuzel (26),
Ago Hadžić (20),
Senad Hasanović (26),
Alem Hidanović (19),
Hasan Hrustanović (25),
Elvira Hurić (16),
Azur Jogunčić (24),
Franc Kantor (24),
Vanja Kurbegović (17),
Sulejman Mehanović (28),
Nenad Marković Nešo (19),
Edin Mehmedović (19)
Adrijana Milić (17),
Edin Mujabašić Mony (21),
Elvir Murselović (23),
Dijana Ninić (20),
Indira Okanović (16),
Raif Rahmani (22),
Nedim Rekić (27),
Nihad Šišić (19),
Senahid Salamović (25),
Jasminka Sarajlić (23),
Savo Stjepanović (25),
Ilinka Tadić (53),
Mustafa Vuković (23),

Suočeni sa posljedicama ovog za Tuzlu i Bosnu i Hercegovinu najtežeg nezapamćenog terora i zločina nad nevinom omladinom, u prvom trenutku pomoć pružaju zatečene osobe, djevojke i momci i drugi prisutni, policija i poneki borac koji se našao tu. Hitno reaguju saniteti, hitna pomoć i svi uposlenici Kliničkog centra. Pomažu pripadnici inostranih humanitarnih organizacija, UN, UNHCR, Amica, te liječnici NORD bataljona – Pakistanskog bataljona UNPROFOR-a sa lijekovima.

Zaprepašćenje, žalost i bol su bili prisutni na svakom koraku[365].

„Uz izvanrednu organizaciju rada i izvrsnu medicinsku trijažu, 25. 5. 1995. godine, od 21 sat uveče do 10 sati narednog dana, hirurške ekipe Kliničkog centra uz pomoć rukovodnog i ostalog osoblja, zbrinule su više od 200 pacijenata, za to vrijeme timovi ortopedsko-traumatološke klinike obavili su 36 velikih operativnih zahvata. Svima nam je stalno u sjećanju teško, preteško stradanje tuzlanske omladine kod Kapije, kada je uporedo te noći u Kliničkom centru radilo 16 operacionih sala“[366]. U povodu zločina počinjenog nad mladošću Tuzle Predsjednik Skupštine opštine Tuzla Selim Bešlagić u otvorneom pismu govrčine i bola obratio se Savjetu bezbjednosti UN-a sa apelom da se zaštite nevini ljudi u zaštićenim zonama.

U veoma složenim okolnostima, ogromne nevjerice šta se desilo, tuzi i bolu, opštinske vlasti čine sve da nastradali budu dostojno sahranjeni, da se ukopaju zajedno, zajedno su rasli, zajedno su ubijeni, zajedno će biti i sahranjeni i zajedno će biti svjedočanstvo tragičnog rata i brutalnosti agresije na Republiku BiH, i onoga što piše na Kapiji: "Ovdje se ne živi samo da bi se živijelo, ovdje se ne živi samo da bi se umrlo, ovdje se i umire da bi se živjelo[367]".

U cjelokupnu organizaciju oko sahrane poginulih na Kapiji nametnuo se i problem koji je iniciran putem Reis-a ef. Mustafe Cerića "da se djeca bošnjaci ne kopaju kolektivno" na planiranom mjestu, kako je to dogovoreno sa porodicama poginulih. Zbog toga je prije sahrane održan sastanak sa roditeljima i rodbinom poginulih na kojem je bio prisutan i Reis ef. Cerić. Roditelji su ostali i dalje da se nastradali na predviđenoj lokaciji sahrane, pa je poslato pismo Islamskoj zajednici u Tuzli da na dan ukopa imami prisustvuju i klanjaju dženazu. Kako se na dan ukopa 04,55 sati imami nisu pojavili Predsjednik Bešlagić je pitao doktora Saliha Bureka da li je on spreman da klanja dženazu a da će ga Selim pratiti. Na to je profesor Salih Burek odgovorio bez zastoja da zna i hoće to uraditi. Međutim, odustalo se od toga jer neposredno pred vrijeme ukopa pojavili su se10 imama pa je ukop završen bez ikakvih problema.

---

365 „12 godina sam radio u službama bezbjednosti, ali taj dan nikada neću zaboraviti. Svašta sam vidio u svom poslu i radu, ali onakav masakr nad mladim ljudima ostavio je dubok trag u mom životu. Tada sam prvi put u zrelim godinama zaplakao, a kada sam se našao na mjestu događaja, 2 policajca su me uzela ispod ruku, jer sam od silnog negativnog uzbuđenja umalo ostao bez svijesti", Meša Bajrić, novine SAN, četvrtak, 26. 5. 2005. godine, str. 20.

366 Izvještaj JZU Kliničkog centra, br. 1-456/94 od 30. 3. 1994. godine. str. 1.

367 Mehmedalija Mak Dizdar.

Tog istog dana u 07,00 je ispaljena granata na Tuzlu iz kojih razloga je i obavljena dženaza u noćnom terminu.

Povodom ovog masakra, Ratnom predsjedništvu i predsjedniku Bešlagiću i drugim relevantim političkim, vojnim, kulturnim, pa vjerskim subjektima, stigao je veliki broj telegrama saučešća među kojima je jedan koji zaslužuje da ostane trag za buduće generacije. U telegramu brigadnog generala Jovana Divjaka, nakon masakra nad tuzlanskom mladošću 25. 5. 1995. godine upućen predsjedniku općine Tuzla Selimu Bešlagiću piše:

„Bošnjaci su plemeniti i tolerantni narod. I danas, u najtežim iskušenjima, kada trpe još jedan od desetak genocida. Bošnjaci kao većinski narod predvode u Oslobodilačkoj borbi sve koji su za demokratsku Bosnu i Hercegovinu u međunarodnim granicama i dokazuju da u toj borbi zajedno Bošnjak, Hrvat, Srbin, Jevrej, Albanac i Rom imaju jedinstven cilj. Mir i slobodnu Bosnu i Hercegovinu. Istrajte u tome da Tuzla i dalje služi primjerom u Oslobodilačkoj borbi i građenju i čuvanju najvećih ljudskih vrijednosti."

U ratnim dejstvima 1995. godine, 2. korpus AR BiH u akciji na Vozućoj, pronašao je top kalibra 130 milimetara ruske proizvodnje, oruđe iz kojeg sa Ozrena granatirana Tuzla. Uz oruđe je pronađena i dokumentacija među kojom i plan vatre, na kojem je bilo vidljivo da su mete artiljerije bile između ostalih petlja Šićki Brod, autobuska stanica u Tuzli, Lovac, Gimnazija "Meša Selimović" i gradsko korzo.

Dakle mjesta na kojima granate mogu pobiti najveći broj civila, a što se potvrdilo na najtragičniji mogući način". Ovo je napisao Avdo Avdić u novinama Oslobođenje, nedelja, 5. 12. 2004. godine.

Paralelno s timnadležni državni organi, prije svega MUP skupa sa ekspertima UNPROFOR-a vrše zajednički uviđaj i istragu ovog zločina.

U skladu sa „Pravilima puta", odnosno Rimskim sporazumom iz 1996. godine, istražni sudija sačinio je rezime ovog Predmeta i zajedno sa pribavljenim dokazima i vještačenjima dostavio ga Haškom tribunalu radi davanja mišljenja[368]. Iz Haga je stigla saglasnost za oznakom C za 9 osumnjičenih osoba. Momčilo Arsić, Novak Đukić, Boro Maksić, Miroslav Ostojić, Nedeljko Pejčić, Golub Panić, Đorđe Petković, Duško Popović i Mladen Mihajlović, oficiri Vojske Republike Srpske, među kojima i neki sa visokim činovima. Svi su oni bili u sastavu Operativne grupe 3 Doboj koja je u maju 1995. godine bila smještena u Tumarama, mjestu odakle je ispal-

[368] E. Huremović, Dnevni avaz, 25. 5. 2004. godine, str. 12.

jena granata. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je pokrenulo istragu protiv penzionisanog generala Vojske Republike Srpske Novaka Đukića, tada komadanta TG Ozren. 2007 godine je uhapšen, nakon toga optužen i osuđen za krivično djelo – ratni zločin protiv civilnog stanovništva koji je direktno naredio sebi podređenoj posadi da 25. 5. 1995. godine dejstvuju dalekometnim topom na Kapiju i izazovu maksimalan broj žrtava među civilnim stanovništvom[369].

Pravosnažno je osuđen na 20 godina zatvora i 14. februara 2014. godine pušten je iz zatvora na liječenje kada je otišao na VMA u Srbiju i od tada je nedostupan organima gonjenja i pravosuđa Bosne i Hercegovine

VOZUĆKO-OZRENSKO RATIŠTE

U toku ljeta1995. godine Armija R BiH ostvaruje uspjehe na svim ratištima, čime se ostvaraju uslovi za izvođenje operacije na Ozrensko-vozućkom ratištu. Cilj je da se u ovoj operaciji spoje snage 2. i 3. korpusa, oslobodi putna komunikacija Tuzla-Banovići-Zavidovići-Zenica i tako poveže tuzlanski i zenički bazen, kao i da se oslobode značajne snage za daljnje oslobađanje okupiranih teritorija. Planina Ozren sa svojim podozrenskim dijelom ispunjava prostor između donjeg toka rijeke Spreče na sjeveru i rijeke Bosne na zapadu, tako da zauzima prostor od oko 1.800 km^2 ili oko 4% ukupne teritorije Bosne i Hercegovine. U strateškom pogledu ozrenski prostori imaju veoma važnu ulogu za odbranu Doboja i krajeva koji mu gravitiraju.

OSLOBAĐANJE VOZUĆE

U ovoj operaciji 2. korpus ARBiH trebalo je da oslobodi jugoistočne i istočne dijelove Vozuće, dok je 3. korpus sa svojim snagama to isto trebao da ostvari sa jugozapadnog i zapadnog dijela Vozuće. Značajnu ulogu u izvršenju ovog zadatka dobile su jedinice 25. dKov.

369 General Vojske Republike Srpske, Novak Đukić je pred sudom Bosne i Hercegovine nepravomoćno osuđen na 25 godina zatvora zbog granatiranja Tuzle u maju 1995. godine, odnosno zločina protiv civilnog stanovništva. On je kriv jer je u svojstvu komadanta Taktičke grupe Ozren, Vojske Republike Srpske naredio svojim jedinicama smještenim na Cerovom brdu u Ozrenskom selu Panjik da iz topova 130 milimetara gađaju Tuzlu 25. 5. 1995. godine. Tom prilikom je poginula 71 osoba a više od 150 ranjeno.

U jutarnjim satima, 10. septembra 1995. godine, jedinice 25. dKoV izvršile su marš iz sela Pribitkovića u rejon Cvjetovina gdje su, uz velike mjere predostrožnosti, izvršile podilaženje neprijateljskim položajima. Glavne snage su bile grupirane na pravcu: Tripića vis-Klupa-Vis (k-607), a pomoćne na pravcu: tt 610-Straža-Kablovac.

Nakon što se neprijateljske snage razbiju, bilo je pred-viđeno da se ovlada sljedećim objektima: Klupe (tt 603), k-615-tt 608-Šiktor-Bezimeni vis, s tim da se izbije na liniju: tt 603-zapadna padina Klupe-k 615-Šiktar-Kuk-Jeliči i tako stvore uslovi za uvođenje drugog ešalona u borbu kako bi se izbilo na liniju: Zečevo brdo-tt 726-Debelo brdo-Brdo, a zatim na kote: 380-520 i 430. Sve zadatke snage 25. dKoV su u potpunosti izvršile. Uvidjevši da agresor bježi i povlači se prema Ozrenu, borbena djejstva su nastavljena i u popodnevnim satima došlo je do spajanja jedinica iz sastava 25. dKoV sa jedinicama 3. korpusa u oslobođenoj Vozući.

OSLOBAĐANJE OZRENA

Poslije oslobađanja Vozuće, jedinice 25. dKoV prebačene su u rejon razmještaja gdje je izvršena popuna municijom i drugim MTS. Sutradan, 11 septembra 1995. godine, oslobođeni su: Lozna, Seona, Delići, Savičići, a zauzeta je i kota 292. Nakon ovih uspjeha jedinice ove divizije povučene su na jednodnevni odmor, s tim što su daljnja napadna borbena djejstva nastavile jedinice 22. dKoV. Već 13. septembra 1995. godine jedinice 25. divizije su ponovo u akciji. Preuzimajući liniju od 22. divizije u rejonu Orahovice, one nastavljaju sa čišćenjem terena i zauzimanjem sljedećih mjesta i objekata: Plavtnog brda, tt 510, Gornje Grahovice, Dukanovina, Tubića i tt 380. Poslije četverodnevnog odmora one vrše marš prema selu Mosorovac, odakle će, 19. septembra 1995. nastaviti da vode borbena djejstva i oslobađanje privremeno zauzetih teritorija na Ozrenu. Borbe će trajati do 27. septembra 1995. kada će se naše jedinice zaustaviti na dostignutoj liniji odbrane na potezu: Kremenita Glava-k 330-Ravno Brdo-Veliki i Mah Kikovac-Lošina kosa.

U borbama koje su vođene na ovom području zaplijenjen je veliki broj MTS i naoružanja.

Iz sastava 25. dKoV, kojom je komandovao pukovnik Refik Lendo, u borbama na Ozrenu učestvovale su sljedeće jedinice:

- 250. oslobodilačka brigada, komandant Nedžad Mulalić

- 252. Sbbr, kmandant pukovnik Ramiz Vilić,
- 253. bbr, komandant major Kemal Džanko,
- 254. Sbbr, komandant Jasmin Mešković,
- 255. Sbbr, komandant Dževad Avdičević.

USPJESI U BORBI PROTIV AGRESORA

U toku odbrambeno-oslobodilačkog rata, jedinice Općinskog štaba TO Tuzla, 5. OG i 25. dKoV u 1992. oslobodile su veoma značajne objekte na teritoriji Majevice, kao i pojedina uporišta na široj teritoriji općine Tuzla. Borbenim dejstvima u 1992. godini oslobođena su veoma jaka uporišta i naseljena mjesta: Simin Han, Gornji Čaklovići, Tunel, Kovačevo Selo, Bare, Polom, Akino brdo, Požarnica, Trakilovići, Bojići, Kostići, Vujići, Todorovići, Toromanovići, Janjići, Drenov Do, Pelemiš, Čapljak, Bandera, Lovački dom, Batino brdo, Kolimer, Stublić, Visori i drugi značajni i dominantni objekti.

Na ovom dijelu ratišta ukupno je oslobođeno oko 99 km^2 okupirane teritorije. Dio jedinica Općinskog štaba TO Tuzla aktivno je učestvovao u oslobađanju jakog neprijateljskog uporišta u naselju Smoluća. Oslobođena su sljedeća mjesta: Despotovići, Potočari, Spasojevići, Lazići i Miladići.

Ukupna oslobođena teritorija povećala se za još 18 km^2.

U 1992. ukupno je oslobođeno oko 125 km^2 privremeno zauzete teritorije.

I pored veoma teške situacije i nedostatka MTS-a, jedinice 5. OG uspjele su u 1993. godini osloboditi u svojoj zoni odgovornosti Lipik i tt 622. One u ovoj godini aktivno učestvuju u borbenim djejstvima van svoje zone odgovornosti. Za ispomoć u odbrani Gradačca i Posavine, 5. OG je iz svog sastava izdvajala dva bataljona.

U 1993. godini oslobođeno je 5 km^2 prostora.

U periodu januar-decembar 1994. godine jedinice 5. OG učestvovale su u borbenim djejstvima na drugim ratištima (Gradačcu, Vozući, Doboju, Teočaku, Kalesiji, Varešu i Olovu).

U istome periodu jedinice 5. OG učestvovale su u oslobađanju Vijenca u zoni odgovornosti 2. OG.

U svojoj zoni odgovornosti uspjele su da oslobode izauzmu jedno od najvećih agresorskih uporišta na Majevici GREDU. U toj akciji jedinice su oslobodile Cerje, tt 738, Kadijinu česmu, tt 750 i Gredu tt 803.

Oslobođeno je 15 km^2 prostora.

Početkom 1995. formirana je 25. dKoV. U njen sastavu su ušle, pored tuzlanskih brigada, i dvije nove brigade: 208. bbr Čelić i Teočanska brigada „Hajrudin Mešić".

Od juna do avgusta 1995. godine jedinice 25. dKoV oslobodile su Igličar, tt 426, Todiće, Kaštel, Zunovo, Ceste, Popoviće i Janiće.

Oslobođeno je oko 20 km^2 teritorije.8

U drugoj polovini 1995. godine izvedena je operacija pod nazivom „URAGAN 95". U ovoj operaciji učestvovale su snage 2. i 3. korpusa.

Nakon što su probile prednji dio odbrane neprijatelja, jedinice 25. dKOV uspjele su osloboditi: Cvjetovine, Glavice, Klupe, Brdo, Vručak, Vozuću, Greben, Loznu, Seonu, Kelempeće, Deliće, Pavetno brdo i Modru stijenu. U daljnjem napredovanju oslobođena su slijedeća mjesta: Gornja i Donja Brijesnica, Tumare, Panjik, Nišići, Blagojevići, Milino selo, Komari, Katanići, Stupari, Lipova Glava, Bjeljevina, Veliki i Mali Kikovac.

U operaciji „URAGAN 95" ukupno je oslobođeno oko 150 km^2, a u toku cijele 1995. g. oko 170 km^2.

Osim navedenih borbenih dejstava jedinica Općinskog štaba TO Tuzla, 5. OG i 25 d KOV ukupno su oslobodile oko 320 km^2 teritorije.

PREGLED ZAPLJENJENOG NAORUŽANJA I MTS-a PO VRSTI I KOLIČINI

Redni broj	VRSTA NAORUŽANJA I MTS-a VRSTA	KOLIČINA
1.	Tenk T-55	2 komada
2.	Samohodka 57/2	2 komada
3.	Haubica 122 mm	1 komad
4.	Haubica 122 mm	1 komad
5.	Bofors 37 mm	1 komad
6.	Top ZIS 76 mm	1 komad
7.	Polk 9 K 11	5 komada
8.	Strijela 2 m	8 komada
9.	Lanser 128 mm	1 komad
10.	PAT 30 mm	1 komad
11.	PAT 20/1	1 komad
12.	PAT 203/3 na vozilu	2 komada

Redni broj	VRSTA NAORUŽANJA I MTS-a VRSTA	KOLIČINA
13.	MB 60 mm	11 komada
14.	MB 82 mm	12 komada
15.	Bst 82 mm	3 komada
16.	Broving 12,7 mm	12 komada
17.	RBM (OSA) 90 mm	3 komada
18.	RPG-7	4 komada
19.	RBM-57	24 komada
20.	RBR 643 MM-Zolja	43 komada
21.	SnP-m 76	12 komada
22.	AP-M 70	490 komada
23.	PAP M 59/66	161 komad
24.	PM-M-53	97 komada
25.	PM-M-72	40 komada
26.	Automat M-56	9 komada
27.	Automat Zagi	3 komada
28.	PM M-84	12 komada
29.	PM M.-44	2 komada
30.	Mitraljez M-57	2 komada
31.	Mitraljez PKT	1 komad
32.	Puška M-44	36 komada
33.	Ručna bomba	100 komada
34.	Mina za R B M - 57	45 komada
35.	Mina za R P G - 7	60 Komada
36.	Granata za top 76 mm-ZIS	19 komada
37.	Granata za MB 60 mm	241 komad
38.	Granata za MB 82 mm	112 komada
39.	Granata za MB 82 mm	19 komada
40.	Granata za Bofors 37 mm	230 komada
41.	Granata za tenk T 55	38 komada
42.	Granata za samohotku	173 komada
43.	BRK M 75	24 komada

Redni broj	VRSTA NAORUŽANJA I MTS-a VRSTA	KOLIČINA
44.	Metak 7,62x39 mm	67.760 komada
45.	Metak 7,62x94 mm	43.200 komada
46.	Metak 7,9 mm	44.000 komada
47.	Metak 12,7 mm	6.400 komada
48.	Metak 20 mm	700 komada
49.	TT mine	140 komada
50.	TK mine	260 komada
51.	PMR-1	8 komada
52.	PMR-2a	28 komada
53.	PROM-1	2 komada
54.	MRUD	12 komada
55.	TMM	1 komad
56.	TMA-4	4 komada
57.	Kapisla PK-8	10 komada
58.	Eksploziv vitezit	2 kg
59.	Metok trotilski po 200 gr.	100 komada
60.	Metar trotilski po 100 gr.	50 komada
61.	Sporogoreći štapin	300 komada
62.	TMRP-6	7 komada
63.	PMA-3	20 komada
64.	PMA-2	30 komada
65.	Optički nišan za RB M 57	8 komada
66.	Opštički nišan za RB R M 90 mm	4 komada
67.	NSB-1 za mb.	8 komada
68.	PRG 320	1 komad
69.	Indutorski telefon	7 komada
70.	RUP 33	6 komada
71.	RUP 12	3 komada
72.	Radio stanica (centrala)	1 komad
73.	RU MRS TIR 400-100	1 komad
74.	Primoprodajni blok	1 komad

Redni broj	VRSTA NAORUŽANJA I MTS-a VRSTA	KOLIČINA
75.	Punjač motorola	1 komad
76.	P AMK	1 komad
77.	Periskog	1 komad
78.	Mašina za kucanje	4 komada
79.	TAM 150	3 komada
80.	T AM 130	1 komad
81.	TAM 110	4 komada
82.	Kampanjola AR 55	1 komad[370]

POGINULI I RANJENI TUZLACI-PRIPADNICI SJB TUZLA I AR BIH U RATU ZA ODBRANU BOSNE I HERCEGOVINE

U sukobu na Brčanskoj Malti 15. maja 1992. g. poginula su 3 pripadnika milicije, a u noći istog dana od neprijateljske granate kod DTV„Partizan" u Tuzli poginula su još 3 pripadnika milicije. Na oba mjesta teže i lakše je ranjen 31 pripadnik milicije.

U toku rata iz sastava SJB Tuzla poginula su 23 pripadnika milicije. Teže i lakše je ranjeno 199 milicioner, od kojih su 46 postali invalidi. Ograničeno sposobnih za vojnu službu bilo je 35. U borbama je zarobljeno 14 milicionera i svi su bili u koncentracionim logorima.

U ratnom periodu u jedinicama Armije BiH poginulo je 714 boraca sa područja općine Tuzla. Od tog broja Bošnjaka je bilo 569, Hrvata 104, Srba 32 i ostalih 9. Poginuli su na području 24 opštine, najviše na ratištu oko Tuzle 491, Brčkog 83, Gradačca 34, Banovića 25, Lukavca 19, Čelića 13 i Kladnja 11.

U vrijeme od 1992. do 1995. g. teže i lakše je ranjeno i oboljelo 1413 Tuzlaka. Doda li se tome 8 boraca ranjenih poslije rata, u tom slučaju ukupan broj je 1.421. Bošnjaka je bilo 1.239, Hrvata 127, Srba 36 i ostalih 19. Ranjeni su na području 31 općine.

370 Prikaz borbenih djejstava Općinskog štaba TO Tuzla, 5.0G i 25. dKOV Armije BiH napisan je prema podacima dobijenim u 2. korpusu ABiH

Slika br. XX *Spomen obilježje poginulim policajcima u odbrambeno-oslobodilačkom ratu 1992-1995. godina ispred zgrade MUP-a TK (simbol korice ove knjige)*

PREGLED POGINULIH TEŽE, LAKŠE RANJENIH I POVRIJEĐENIH PRIPADNIKA SJB TUZLA 15. MAJA 1992. GODINE NA BRČANSKOJ MALTI

POGINULI		
Redni broj	IME I PREZIME	JEDINICA
1.	Mustabašić (Sadik) Alidin	RPS Solina
2.	Mahmutović (Halil) Šemsudin	Man. jedinica policije Stari Grad
3.	Malohodžić (Osman) Emir,	RPS Brčanska Malta (od zadobijenih povreda preminuo 5. 6. 1992. g.)

TEŽE RANJENI:		
Redni broj	IME I PREZIME	JEDINICA
1.	Brkić (Ante) Pejo	RVI 100% Man. jedinica policije Stari Grad
2.	Plavšić (Nazil) Refik	RVI 30% RPS Brčanska Malta
3.	Božić (Franjo) Ivo	RVI 50% RPS Brčanska Malta
4.	Hodžić(Novalija)Nedim	RVI 50% PS za BS Tuzla
LAKŠE RANJENI:		
1.	Dervišević (Hamza) Slađan	PS Stari Grad
2.	Kovačević (Omer) Zijad	MJ policije Mosnik
3.	Đekić (Zihnija) Ramiz	RPS Brčanska Malta
4.	Mujkić (Mehmed) Edin	MJ policije Mosnik
5.	Subašić (Arif) Midhat	MJ policije Mosnik
6.	Muratović (Ševal) Hidajet	MJ policije Stari Grad
7.	Mujanović (Salko) Hasret	RPS Brčanska Malta
8.	Ibrahimović (Mujo) Fikret	RPS Brčanska Malta
9.	Ibrić (Bajro) Zijad	RPS Brčanska Malta
10.	Musić (Šefkija) Nijaz	PS za BS Tuzla
11.	Avdović (Ferid) Samir	RPS Sjenjak
12.	Bošnjak (Josip) Igor	RPS Slatina
13.	Bošnjić (Dževad) Mevludin	RPS Sjenjak
14.	Handanović (Bego) Miralem	II Manevarska jedinica
15.	Mešić (Nezir) Nusret	PS za BS Tuzla
16.	Husić (Meho) Amir	RPS Kreka
17.	Mevkić (Meho) Galib	RPS Sjenjak
18.	Petrović (Nade) Željko	RPS Brčanska Malta

SPISAK
poginulih, ranjenih i povrijeđenih pripadnika SJB Tuzla u noći 15/15. 5. 1992. godine kod DTV „Partizan“ u Tuzli

POGINULI		
Redni broj	IME I PREZIME	JEDINICA
1.	Mustabašić (Sadik) Alidin	MJ policije Stari grad
2.	MĆehajić (Salih) Sadić	MJ policije Stari grad
3.	Mehinović (Sead) Fuad	MJ policije Stari grad
RANJENI I POVERIJEĐENI		
1	Đulović (Šahin) Džemal	RVI 40% MJ policije Stari Grad
2	Hadžić (Avdo) Mirsad	RVI 40% MJ policije Stari Grad
3	Jusić (Šefik) Vahidin	RVI 50% MJ policije Stari Grad
4	Pejić (Pejo) Ivica	RVI 40% MJ policije Stari Grad
5	Okanović (Ismet) Rusmir	RVI 20% MJ policije Stari Grad
6.	Pajić (Čedo) Milan	MJ policije Stari Grad
7.	Dizdarević (Sefkije) Suad	MJ policije Stari Grad
8.	Majdančić (Ismet) Elmir	MJ policije Stari Grad
9.	Krivošić (Ismet) Zlatko	MJ policije Stari Grad

Pripadnici aktivnog i rezervnog sastava MUP-a od prvog dana agresije na R BiH pa do kraja rata učestvovali su na svim ratištima u zoni odgovornosti 2 korpusa AR BiH, a i drugim ratištima odbrane Republike Bosne i Hercegovine. U odbrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine svoj život je položio 121 policajac , ranjeno je 326, a vode se kao nestali 79 policajaca. Iz Stanice javne bezbjednosti Tuzla poginuo je 31 policajac

Slika br. *Sahrana prvih žrtava*[371]

BROJČANI PREGLED POGINULIH TUZLAKA PO OPĆINAMA POGIBIJE

RATIŠTE U OPĆINI	BROJ POGINULIH TUZLAKA
Žepa	1
Živinice	1
Banovići	25
Brčko	83
Crnoriječka Vis	1
Čelić	13
Gornji Vakuf	1
Gradačac	34

371 Svjedočenje Kerim Bekrić: "Uz sve državne počasti 19. 5. 1992. godine obavljena je sahrana prvih poginulih policajaca Općine Tuzla Alidin Mustabašić, Šemsudin Mahmutović, Bahrija Dajanović - Lija, Sadik Čehajić i Fuad Mehanović".

RATIŠTE U OPĆINI	BROJ POGINULIH TUZLAKA
Gračanica	2
Ilijaš	1
Kalesija	8
Kladanj	11
Lukavac	19
Olovo	1
Sarajevo	6
Srebrenik	1
Teočak	3
Tešanj	1
Travnik	1
Tuzla	491
Vareš	3
Visoko	1
Zavidovići	1
Zvornik	5
UKUPNO:	714

Pregled pogibije Tuzlaka po godinama i općinama pogibije u odbrani BiH

GODINA POGIBIJE	OPĆINA POGIBIJE	BROJ POGINULIH
1992.	Banovići	1
	Brčko	5
	Čelić	2
	Gradačac	31
	Kalesija	4
	Lukavac	9
	Sarajevo	3
	Srebrenik	1
	Teočak	1

GODINA POGIBIJE	OPĆINA POGIBIJE	BROJ POGINULIH
1992.	Tešanj	1
	Travnik	1
	Tuzla	214
	Visoko	1
	Zvornik	3
	UKUPNO: 1992	227
1993.	Živinice	1
	Banovići	1
	Brčko	66
	Crnoriječka Vi	1
	Čelić	2
	Gornji Vakuf	1
	Gradačac	2
	Kalesija	3
	Kladanj	9
	Olovo	1
	Sarajevo	2
	Teočak	1
	Tuzla	64
	Vareš	2
	UKUPNO: 1993	156
1994.	Banovići	9
	Brčko	9
	Čelić	1
	Gračanica	1
	Kalesija	1
	Kladanj	2
	Lukavac	1
	Sarajevo	1
	Tuzla	103
	Vareš	1
	Zavidovići	1
	UKUPNO: 1994	130

GODINA POGIBIJE	OPĆINA POGIBIJE	BROJ POGINULIH
1995.	Gradačac	1
	Gračanica	1
	Ilijaš	1
	Lukavac	8
	Teočak	1
	Tuzla	102
	Zvornik	1
	UKUPNO: 1995	141

Ranjeni Tuzlaci po godinama i općinama

GODINA POGIBIJE	OPĆINA POGIBIJE	BROJ POGINULIH
	Nepoznato	20
	Oboljenje	333
	Tuzla	2
	Zarobljenik	1
	UKUPNO:	356
	Brčko	31
	Cerska	1
	Dubrave	1
	Čapljak	2
	Čelić	6
1992.	Fojnica	1
	Gradačac	32
	Igman	1
	Kalesija	5
	Kladanj	1
	Konjević Polje	1
	Logor Batković	1
	Lukavac	3
	Nepoznato	11

GODINA POGIBIJE	OPĆINA POGIBIJE	BROJ POGINULIH
1993.	Žepa	1
	Živinice	1
	Brčko	84
	Cerska	2
	Doboj	2
	Čelić	4
	Gradačac	2
	Kalesija	4
	Kladanj	7
	Konjević Polje	1
	Lukavac	1
	Nepoznato	4
	Olovo	3
	Srebrenica	2
	Teočak	8
	Tuzla	95
	Vareš	2
	Vozuća	4
	Zvornik	2
	UKUPNO: 1993.	1
1994.	Brčko	10
	Doboj	1
	Čelić	4
	Gradačac	1
	Gračanica	2
	Kalesija	3
	Kladanj	9
	Nepoznato	7
	Oboljenje	1
	Parači	3
	Teočak	1

GODINA POGIBIJE	OPĆINA POGIBIJE	BROJ POGINULIH
1994.	Tuzla	124
	Vozuća	15
	Vran planina	1
	UKUPNO: 1994	182
1995.	Brčko	1
	Čelić	17
	Gračanica	3
	Kalesija	8
	Konjević Polje	3
	Lukavac	1
	Nepoznato	10
	Ozren	15
	Parači	4
	Sarajevo	1
	Teočak	2
	Treskavica	1
	Tuzla	156
	Vozuća	12
	Zvornik	1
	UKUPNO: 1995.	235
1996.	Čelić	1
	Sanski Most	1
	Tuzla	3
	UKUPNO: 1996.	5
1997.	Tuzla	2
	UKUPNO: 1997.	2
1998.	Teočak	1
	UKUPNO: 1998.	1

Ranjeni Tuzlaci po općinama ranjavanja

MJESTO RANJAVANJA	BROJ RANJENIH
Žepa	1
Živinice	1
Brčko	126
Cerska	3
Doboj	3
Dubrave	1
Čapljak	2
Čelić	32
Fojnica	1
Gradačac	35
Igman	1
Kalesija	20
Kladanj	17
Konjević Polje	5
Logor Batković	1
Lukavac	5
Nepoznato	52
Oboljenje	334
Olovo	4
Ozren	15
Parači	7
Prisoje	1
Sanski Most	1
Sarajevo	2
Srebrenica	3
Teočak	18
Treskavica	1
Tuzla	680
Vareš	2
Vozuća	31
Vran planina	1
Zarobljenik	1
Zvornik	9
Ukupno	1421[372]

372 Podaci o broju poginulih i ranjenih dobijeni u SJB Tuzla i Sekretarijatu za boračko-invalid sku zaštitu općine Tuzla

Slika br. XX *Član Predsjedništva RBiH Mirko Pejanović u Tuzli ratne 1995. godine*
S lijeve na desno: Reis ef. Mustafa Cerić: ef. Besim Čanić; Mirko Pejanović, član Predsjedništva RBiH i
Sead Delić, komadant 2. korpusa AR BiH

Slika br. XX *Član Predsjedništva RBiH Mirko Pejanović u Tuzli*
S lijeve na desno: Mirko Pejanović, član Predsjedništva RBiH; Selim Bešlagić, načelnik Općine Tuzla;
U pozadini Mišo Božić, Predsjednik Srpskog građanskog vijeća Općine Tuzla

POGLAVLJE VI

POLITIČKE PRILIKE I FUNKCIONISANJE ORGANA VLASTI I INSTITUCIJA SISTEMA U TUZLI U VRIJEME RATNOG STANJA 1992-1995. GODINE

DJELATNOST ORGANA SKUPŠTINE OPŠTINE TUZLA U RATU

Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla osnovano je 3. aprila 1992. g. a djelovalo je do 12 aprila 1994. g. Krizni i Operativni štab Predsjedništva Skupštine općine Tuzla osnovani su 26. aprila 1992. g. i djelovali su kraće vrijeme. Naime, pomjeranjem linija fronta dalje od Tuzle, funkcije ovih organa, u drugoj polovini 1992. g. preuzeće Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla, koje će do njegovog ukidanja biti jedini organ civilne vlasti u općini Tuzla. Mnogobrojni su i raznovrsni problemi koje je rješavalo Predsjedništvo. Skoro da nema ni jedne djelatnosti, čija problematika nije razmatrana i rješavana na sjednicama ovog organa.

Na ovom mjestu biće naznačena samo neka pitanja, koja su bila od neposredne važnosti za uspješno vođenje borbe protiv agresora.

Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla, na sjednici od 14. aprila 1992. g. donijelo je Odluku o obustavi prodaje materijalno-tehničkih sredstava. U članu 1. ove odluke piše sljedeće:

„Obustavlja se prodaja materijalno-tehničkih sredstava za obezbjeđenje prioritetnih potreba za bezbjednost i odbranu opštine, prema priloženoj specifikaciji Opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu i Opštinskog sekretarijata za privredu, finansije i planiranje."

Odlukom je, takođe, bilo određeno da se izvrše pripreme za popis roba za racionirano snabdijevanje, kao i da se obustavi prodaja prehrambenih proizvoda izvan područja općine Tuzla.

Prije nego što je došlo do sukoba na Brčanskoj Malti, Predsjedištvo je donijelo Naredbu o stavljanju naoružanih građana pod komandu Stanice javne bezbjednosti Tuzla ili Općinskog štaba TO Tuzla. U članu 1. ove naredbe piše:

„Svi građani sposobni za borbu, koji posjeduju oružje (legalno i ilegalno), dužni su da se stave pod komandu Stanice javne bezbjednosti Tuzla ili Općinskog štaba Teritorijalne odbrane Tuzla.

Građani koji posjeduju vatreno oružje, a nisu sposobni za borbu, dužni su oružje koje posjeduju predati Stanici javne bezbjednosti Tuzla."

Da bi se onemogućila bilo kakva subverzivna djelatnost, 10. maja 1992. g. donijeta je Naredba o zavođenju dežurstva u stambenim zgradama. Pošto je veliki broj građana napustio Tuzlu, u članu 1. Naredbe o dužnosti izvršenja Odluke o radnoj obavezi piše sljedeće:

„Nalaže se svim subjektima kontrole zakonitosti i izvršenja dužnosti povodom Odluke o radnoj obavezi, a naročito direktorima, da donesu odluke o prekidu radnog odnosa licima koja nisu izvršavala radnu obavezu, posebno onim koja se ne javljaju na posao iz razloga što su napustili grad."

Naredba o zabrani prometa nekretninama donijeta je 25. maja 1992. g. U članu 1. piše sljedeće:

„Zabranjuje se promet nekretnina, a naročito zamjena zgrada, stanova i zemljišta u privatnom vlasništvu, kao i zgrada i stanova i zemljišta u društvenom vlasništvu, između građana i preduzeća opštine Tuzla s jedne strane i građana i preduzeća okupiranih teritorija s druge strane." Ugovori sklopljeni od 4. aprila 1992. godine smatraju se ništavnim.

Odluka o transformaciji milicije donesena je 24. maja 1992. godine. Naredba o mobilizaciji vojnih obveznika donesena je 26. maja 1992. godine. Sutradan, 27. maja zabranjen je ulazak i izlazak iz Tuzle građanima i vozilima bez odobrenja.

Redovno su sjednicama Kriznog štaba i Predsjedništva Skupštine općine Tuzla prisustvovali Sead Delić, komandant Općinskog štaba TO i Meša Bajrić načelnik Stanice javne bezbjednosti Tuzla. Delić je prisutne upoznavao o stanju na ratištu i mjerama koje treba preduzeti, a načelnik o političko-bezbjedonosnoj situaciji u gradu i njegovoj bližoj okolini. Major Delić je na sjednici Kriznog štaba, održanoj 2. juna 1992. godine, naročito insistirao da se pokloni puna pažnja moralnoj i psihološkoj pripremi boraca, zatim da se ubrza nabavka uniformi za borce, da SJB Tuzla preda izvjestan broj motornih vozila i višak naoružanja TO, te da se prekinu PTT veze, dovod struje i vode na područjima koja kontrolišu pripadnici VRS. Na ovoj sjednici doneseno je više naredbi kao: Naredba o zabrani prolaska civilima kroz zone zahvaćene borbenim djejstvima, Naredba o zabrani rada ljetnih ugostiteljskih bašti i Naredba o zabrani okupljanja većih grupa građana.

Zbog nezakonitog zaposjedanja napuštenih stanova Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla donijelo je 8. juna 1992. g. Naredbu o iseljenju lica i stvari iz nezakonito useljenih stanova u društvenoj svojini. Narednog dana, donesen je propis o pečaćenju napuštenih stanova i porodičnih stambenih objekata.

Da bi se obezbijedile neophodne količine prehrambenih artikala, sanitetskog i drugog materijala, Predsjedništvo SO Tuzla, na sjednici od 12. juna 1992. g. osnovalo je Distributivni centar za humanitarnu pomoć od strane Svjetske islamske organizacije „IGASE“ u Tuzli, kao i Odbor za pomoć Tuzli, sa sjedištem u Zagrebu.[373]

Odbor je imao zadatak da koordinira svu humanitarnu pomoć „IGASE“, zemalja Evropske zajednice i drugih organizacija, namijenjenih Tuzli i Bosni i Hercegovini.

U vremenu od 6. do 24. juna 1992. g. na 16 sjednica Kriznog štaba Predsjedništva SO Tuzla razmatrana su razna pitanja. Na prvom mjestu nalaze se ona koja se odnose na potrebe boraca i jedinica na frontu. Na sjednici od 8. juna konstatuje se da je borcima podijeljeno 1.000 maskirnih uniformi i 500 šatorskih krila, a četiri dana kasnije da je ostvareno u borbama sadjejstvo jedinica iz više općina. Konstatira se, takođe, da je oslobođen Lovački dom na Majevici i da se radi na presijecanju komunikacije kojom se četnici iz SAO Semberije i Majevice nastoje povezati sa Ozrenom. Istaknut je i zahtjev da se obezbijedi veća količina granata za haubice 155 mm, zatim da se u mjesnim zajednicama povede akcija za prikupljanje alata za ukopavanje, sanitetskog materijala, čebadi, čizama, ranaca i šatorskih krila.

Snabdijevanje stanovništva, boraca i prognanih lica bio je veliki problem. Rezerve brašna i drugih artikala su se trošile, a da se istim tempom nisu obnavljale. Prvi kontigent brašna od 85 tona stigao je iz Hrvatske početkom juna 1992. g. Porodicama boraca dijeljeni su paketi u kojima je, pored ostalog, bilo 15-20 kg. brašna. Borci na frontu i pripadnici SJB Tuzla primali su po 10 cigareta dnevno, te periodično naknadu od oko 20.000 dinara.

Da bi se pronašlo sakriveno oružje, nastavljena je ranije započeta akcija pretresa stanova. Donijeta je odluka da se izvrši i pretres u selima Crno Blato i Marići.[374] Prema ratnim profiterima, koji koriste nastalo stanje da se na račun osiromašenog stanovništva brzo obogate, odlučeno je da se preduzmu energične mjere.

Na sjednici Kriznog štaba, koja je održana 20. juna 1992. g. konstatirano je da se u informacijama TV BiH i drugih medija vrlo malo objavljuju podaci o Tuzli,

---

373 Odbor za pomoć Tuzli su činili Senaid Dubravić, Dževad Jogunčić, Mr. Miroslav Gojo, Domagoj Pudelko i Dr. Sadik Čolić.

374 Sela Crno Blato i Marići nastanjeni pretežno srpskim življem u općini Tuzla koje je komandant kasarne Husinska Buna Mile Dubajić naoružao u XXXXXX. godine.

kao da se rat na ovim prostorima ne vodi. Zaključeno je da se od Okružnog štaba TO zatraži da saopšti stvarne podatke o doprinosu Tuzle u odbrani od agresije. S obzirom na ratne operacije i potrebu očuvanja jedinstva, Radio-Tuzli i svim novinarima zabranjeno je objavljivanje saopštenja političkih stranaka. Istaknuta je potreba da se za štampu održavaju redovne konferencije, ali i novinarima omogući da odlaze na front kako bi se upoznali sa stvarnom situacijom i životom boraca.

Zbog nedovoljnog informiranja bosanskohercegovačke i druge javnosti o zbivanjima u Tuzli, Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla uputilo je 8. septembra 1992. g. Predsjedništvu RBiH pismo u kojem se kaže:

„U više navrata neugodno smo iznenađeni pominjanjem Tuzle u posve negativnom ili pogrešnom kontekstu od strane najodgovornijih ljudi u civilnom i armijskom vrhu naše države. Naročito zabrinjava namjerno izbjegavanje pominjanja Tuzle u vezi sa borbom za suverenu i cjelovitu državu Bosnu i Hercegovinu. Osjećamo potrebu da u ime 130 hiljada svojih građana, preko 60 hiljada ovdje zbrinutih izbjeglica i u ime velikog broja poginulih i ranjenih boraca iz ove općine i drugih okolnih općina, napišemo nešto o zbivanjima pred početak i nakon početka rata u samoj Tuzli.

Poslije napada agresora na Bijeljinu, mi smo počeli intenzivne pripreme za odbranu. Nakon okupacije Zvomika, Bratunca, Vlasenice, Srebrenice, Brčkog i napada na Kalesiju proanalizirali smo situaciju na nivou BiH i došli do sljedećih zaključaka:

1. Ukoliko sami ne zaštitimo svoje građane, ovaj grad, i za početak bar susjedne općine, njih neće zaštiti niko i doživjeće genocid poput onoga u Zvorniku, Brčkom, Foči i drugim gradovima.
2. Zato smo odlučili hitno jačati (u to vrijeme policijske) jedinice sopstvenim novcem i to brzim i tajnim naoružavanjem.
3. Jedina šansa da dobijemo bitku za Tuzlu i sjeveroistočnu Bosnu i na taj način definitivno prekinemo vezu između četnika na sjeveru Bosne i četnika na Majevici i Semberiji bila je u tome da u rat uđemo maksimalno pripremljeni i to ni prije ni poslije, nego TAČNO NA VRIJEME.
4. Za dobru pripremu bilo je potrebno vrijeme, a vrijeme smo obezbijedili zavlačenjem jugo-armije svakodnevnim i iscrpljujućim pregovorima uz istovremenu i danonoćnu pripremu kroz analiziranje bitaka u svim gradovima i razrađivanje različitih supozicija napada na kasarnu ili kolonu, i obrnuto, napada četnika na grad iz kasarne, kolone

> ili sa okolnih brda. Uskom krugu tada organizovanog Kriznog štaba opštine pridružili smo kao stručne konsultante potpukovnika Željka Kneza i majora Seada Delića uz dogovoren plan da nam se potpukovnik Hazim Šadić pridruži u drugoj polovici aprila, nakon što nam pribavi potrebne obavještajne podatke.

Poučeni lošim iskustvima drugih gradova, učinili smo sve da ne dođe do izdaje u MUP-u i do njegovog cijepanja. „Pokrili" smo i vješto izolovali sve one koji su nam bili sumnjivi kao kadrovi SDS-a, a istovremeno smo (iako smo imali odštampane znakove ljiljana) odložili stavljanje ljiljana na uniforme do samog početka rata u Tuzli.

Na uniforme smo stavili grb Tuzle kako bi JNA i dalje vjerovala našim pregovaračima i kako ne bi izvukla naoružanje iz kasarne i time osujetila naš plan otimanja oružja i naoružavanjaTuzle i okolnih općina.

U međuvremenu smo, uz saglasnost nadležnog republičkog organa, postavili Željka Kneza za komandanta Okružnog štaba TO, Hazima Šadića za načelnika Okružnog štaba TO, a majora Seada Delića za komandanta Općinskog štaba TO Tuzla. U redovima TO imali smo skoro stotinu, a u redovima MUP-a oko 2.200 boraca.

Na našem terenu boravila je jedna jedinica Patriotske lige, koja je imala 50-60 boraca i koja je stalno insistirala na otpočinjanju borbe još u aprilu mjesecu. Naše procjene ukazivale su na to da u to doba nismo spremni za napad i da bi napad odgovarao samo agresoru, jer bi iskoristio priliku da skrši naš otpor još u samom početku ustanka naroda Tuzle i sjeveroistočne Bosne. Da smo bivšu jugo-armiju napali, naš grad bi tada prošao kao Zvomik ili Brčko, a naši građani bi doživjeli genocid.

Tuzla, umjesto prepreke, postala bi veza između SAO Semberije i Ozrena i sjeveroistočna Bosna bi bila definitivno poražena.

Ovu jedinicu smo s mukom ubijedili da bi preuranjen napad bio ravan samoubistvu i da treba sačekati još samo nekoliko dana kako bismo nakon završetka svih priprema udarili organizovani, istovremeno i snažno. Napokon smo uspjeli vrijeme za ulazak uborbu odrediti za sredinu maja, što je iz našeg ugla garantovalo uspjeh.

U međuvremenu, u našim pripremama, mi smo prvo inžinjerijski blokirali i minirali sve komunikacije izuzev južne saobraćajnice koju su naše jedinice imale pod apsolutnom kontrolom. Razradili smo i suppoziciju okruženja i napada na kasarnu i konačno 13. maja putem predsjednika Skupštine općine saopštili

bivšoj JNA da mora napustiti ovaj grad u miru, jer će u suprotnom biti uništena (dokaz o ovome posjedujemo snimljen na audio-kaseti).

15. maja smo se na Brčanskoj Malti sudarili sa pripadnicima VRS. Prije toga, okružili smo kasarnu i kolonu vratili nazad, dok nam se ne preda oružje, koje je u vlasništvu Tuzle i regije. Četnici su u koloni krenuli kroz grad i počeli pucati iz kolone. Ušli smo u oštar sukob i do mraka okončali bitku u kojoj je poginulo 5 naših boraca i veliki broj četnika. „SAO Semberija" je izvještavala o 250 poginulih četnika. Beograd o preko 200, a mi smo izvijestili da smo identifikovali 50 poginulih četnika, uz veliki broj ranjenih, i zarobljenih. Tog dana, mi smo zarobili svo naoružanje i naoružali tri tuzlanske brigade TO i jednu brigadu MUP-a, te smo oformili jak Okružni štab TO, koji je naoružao okolne opštinske štabove. Četnike smo potisnuli na 15-17 km iz grada. Naša taktika je bila po svaku cijenu ih potisnuti i s njima se boriti u brdima, a ne u gradu.

Tuzla je sada sjedište Okružnog štaba Armije BiH, koji je pod sigurnom komandom Željka Kneza i Hazima Sadića. Okružni štab je pod jedinstvenom komandom Armije BiH, sa istovjetnim uniformama i istovjetnim oznakama Armije BiH, povezao sve opštinske štabove sjeveroistočne Bosne. Jedinice Opštinskog štaba TO Tuzla ne bore se samo u opštini Tuzla, nego se bore širom ove regije (do sada su imale značajne uspjehe u spašavanju situacije u Gradačcu i Lukavcu).

Sada imamo jaku Armiju BiH koja svaodnevno širi NAJVEĆU SLOBODNU TERITORIJU U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI. Dakako, ova komanda je u vezi i pod komandom Glavnog štaba Armije BiH. Jedinice se svakodnevno čiste od neposlušnih, ovdje nema samovoljnih komandira i komandanata, vlada red i disciplina.

Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla održava najmanje jednom nedjeljno sastanke sa predsjednicima općina, predsjednicima izvršnih odbora i svim republičkim poslanicima sa ove regije tako da ovaj dio Bosne i Hercegovine sve radi koordinirano i na vojnom i civilnom planu. Jedini problem predstavlja nam slaba komunikacija sa Sarajevom i činjenica da jesmo velika slobodna teritorija, ali da smo ipak u okruženju.

Dakle, u Opštini Tuzla neposredno pred početak rata i nakon početka rata u samoj Tuzli postignuti su sljedeći rezultati:

1. 130 hiljada stanovnika Tuzle i 60 hiljada izbjeglica protjeranih iz Brčkog, Zvomika, Vlasenice itd. sačuvani su od genocida.
2. Sopstvenom pameću i snagama Tuzla je nanijela prvi veliki poraz agresoru i otela naoružanje koje je podijeljeno svima ravnomjerno.

3. Na vojnom planu, dobijena je bitka za Tuzlu, sjeveroistočnu Bosnu, naravno i za Bosnu i Hercegovinu - jer da je Tuzla poražena, okolne općine se ne bi imale na koga nasloniti i bio bi to poraz u ovom dijelu naše države; to bi značilo trajnu vezu četnika iz Semberije sa četnicima na Ozrenu, Doboju i Banja Luci, odnosno - genocid nad svim Muslimanima i Hrvatima ove regije.
4. Sačuvan je grad od znatnijeg rušenja.
5. Sačuvana je do rata najzdravija i najmoćnija industrija u Bosni i Hercegovini koja u ratu i nakon rata treba da nosi našu državu.
6. Sve to koštalo nas je mnogo žrtava, jer mi smo jedini dio Bosne i Hercegovine u kojem je broj poginulih civila u ratu zanemarljiv. Zato smo, nažalost, imali mnogo poginulih i ranjenih boraca.

Postavljaju se pitanja: da li je trebalo da dozvolimo genocid i stradanja našeg stanovništva, da se ne dočepamo naoružanja, da ne organizujemo jak i disciplino van Okružni štab i da li smo trebah biti neuspješni umjesto uspješni u borbi za Bosnu i Hercegovinu, pa se ime našeg grada ne bi zaobilazilo tako očigledno kao što se to sada čini?!!!

Koliko Tuzlaka treba da pogine, koliko izbjeglica treba da zbrinemo i koliko gradova da spasimo, pa da bi se bar našim poginulim borcima ukazalo toliko poštovanja da ih rukovodstvo države za koju su pali i rukovodstvo Armije u kojoj su se borili bar pomene u vezi sa bitkama protiv pripadnika VRS?!!!

Molimo da svoje snage usmjerite na ukidanje embarga na uvoz naoružanja i u ime države Bosne i Hercegovine iskoristite najsigurniji i potpuno bezbjedni aerodrom u Bosni i Hercegovini. U tom slučaju mi bismo bili dovoljno naoružani i opskrbljeni hranom da oslobodimo ne samo Podrinje i Posavinu, nego i centralnu Bosnu, pa i naše Sarajevo.

Pozivamo predstavnike Vrhovne komande i predstavnike Predsjedništva i Vlade BiH da posjete Tuzlu i okolne općine i uvjere se u ovo o čemu smo pisali.

Srdačno vas pozdravljamo.[375]

U prvoj i ostalim godinama rata bilo je veoma važno ostvariti što čvršći kontakt sa borcima na frontu. Rukovođeno tom potrebom Predsjedništvo SO Tuzla donijelo je 17. jula 1992. g. Odluku o ovlašćenju članova Predsjedništva Skupštine općine Tuzla.

U članu 1. ove odluke piše sljedeće:

375 Selim Bešlagić, Grad i čovjek, Tuzla 1998, str. 61-66.

„1. Za kontakte Predsjedništva Skupštine opštine Tuzla sa Okružnim štabom TO, zadužuje se predsjednik Skupštine opštine mr. Selim Bešlagić (predsjednik Predsjedništva).
2. Za kontakte sa Opštinkim štabom TO, zadužuje se dr. Sead Avdić, predsjednik Izvršnog odbora opštine, potpredsjednik Predsjedništva.
3. Za kontakte Predsjedništva sa I brigadom OpŠTO Tuzla, zadužuje se dr. Refik Ahmedinović, potpredsjednik Izvršnog odbora opštine, član Predsjedništva.
4. Za kontakte Predsjedništva sa II brigadom OpŠTO zadužuje se Jasmin Imamović, sekretar Skupštine opštine (Član Predsjedništva).
5. Za kontakte sa II brigadom OpŠTO, zadužuje se dr. Enver Halilović, sekretar Sekretarijata za društvene djelatnosti (član Operativnog štaba).
6. Za kontakte Predsjedništva sa brigadom MUP-a, zadužuje se Mehmed Žilić, sekretar Sekretarijata za NO (član Predsjedništva)."

Već u avgustu 1992. g. doneseni su propisi o snabdijevanju stanovništva. Predviđena su bila tri načina snabdijevanja: racionirano-obezbijeđeno snabdijevanje putem slobodne kupoprodaje na tržištu i kupoprodajom u slobodnim carinskim prodavnicama. Obezbijeđenim snabdijevanjem bili su obuhvaćeni svi stanovnici općine Tuzla. Mjesečno su dobijali besplatno određenu kličinu prehrambenih i drugih aktikala. Ovo snabdijevanje vršeno je na osnovu potrošačkih kartica. Doneseni su i odgovarajući propisi o snabdijevanju stanovništva pitkom vodom.

U uslovima rata robne rezerve bile su značajan faktor u odbrambenim aktivnostima. Polazeći od toga Predsjedništvo Skupštine općine donijelo je 11. septembra 1992. g. Odluku o općinskim robnim rezervama. Prema ovoj Odluci robne rezerve čine: poljoprivredni i prehrambeni proizvodi, rezerve mesa u živoj stoci, sirovine, reprodukcioni materijal i industrijski proizvodi, lijekovi i sanitetski materijal, te dinarska i devizna sredstva. Odlukom su precizirani načini obrazovanja, korišćenja, obnavljanja, smještaja i čuvanja robnih rezervi. Logistički centar Tuzla osnovan je 20. januara 1993. g. sa zadatkom da prikuplja, prihvata i dijeli humanitarnu pomoć, obezbjeđuje racionirano snabdijevanje stanovništva, stvara robne rezerve i obezbjeđuje repromaterijale za potrebe privrede.

Osnivanjem Logističkog centra, prestala je sa radom ranije osnovana Općinska direkcija za racionirano snabdijevanje.

Da bi se organizirano prišlo rješavanju stambenih problema boraca, Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla donijelo je 31. marta 1993. g. Odluku o osnivanju Fonda za stambena pitanja pripadnika Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, učesnika rata 1992. g. Fond je imao zadatak da obezbjeđuje stalna sredstva za izgradnju i adaptaciju boračkih stanova u državnoj svojini, za dogradnju i adaptaciju porodičnih kuća, odnosno stanova u ličnoj svojini porodica poginulih boraca, odnosno invalida, za davanje kredita borcima za izgradnju i popravak kuća u ličnoj svojini uz vlastito učešće i ostale namjene utvrđene zakonom za ovu vrstu sredstava. Predviđeno je bilo da se sredstva za ove namjene obezbjeđuju iz šest izvora.

Odluku o raspisivanju ratnog zajma za odbranu grada i Republike Bosne i Hercegovine Predsjedništvo SO Tuzla je donijelo 31. marta 1993. godine. Zajam je raspisan u iznosu od 2.500.000 DM, a upotrijebit će se za kupovinu materijalno-tehničkih sredstava za odbranu grada i Republike. Predviđeno je da najniži iznos ratnog zajma iznosi:

- za pravna lica .... 10.000 DM
- za fizička lica koja se bave samostalnim privređivanjem .... 2.000 DM
- za građane .... 100 DM

Sigurnost zajma garantirala je Skupština općine Tuzla, s tim što su njegovi upisnici mogli koristiti povlastice prilikom kupovine poslovnog prostora, stanova u svojini Skupštine općine i građevinskih placeva namijenjenih za izgradnju poslovnih prostora. Dospjelim anuitetom svaki upisnik mogao je izvršiti plaćanje poreskih obaveza. Istog dana donesena je i Odluka o plaćanju posebne naknade privatnih preduzeća, pravnih i fizičkih lica, koja se bave samostalnim privređivanjem za odbranu grada i Republike.

Prema ovoj odluci, ovu naknadu su u roku od tri dana morala uplatiti u iznosu od:

- 2.000 DM privatna preduzeća;
- 1.000 DM pravna i fizička lica - samostalni privrednici, koji se bave trgovinom, ugostiteljstvom, igrama na sreću, drumskim i taksi prevozom;
- 500 DM pravna i fizička lica - samostalni privrednici, koji se bave ostalim djelatnostima.

U maju 1993. godine vođena je rasprava o Stanici javne bezbjednosti i njenim pripadnicima. Na prijedlog Stanice javne bezbjednosti, Tuzla Predsjedništvo je zauzelo stav da pripadnik policije

- ne može biti stariji od 45 godina,
- da najmanje ima srednju stručnu spremu,
- da se policajac ne može baviti dodatnom djelatnošću, posebno trgovinom,
- da nije krivično osuđivan,
- te da lice koje želi biti policajac, ako ima člana uže porodice na teritoriji koju kontroliše agresor, u tom slučaju ono ne može biti policajac.

Stanica javne bezbjednosti imala je u ovo vrijeme 1.154 pripadnika i 10 policijskih stanica. Na rukovodećim radnim mjestima bila su zaposlena 24 radnika, u Odjeljenju kriminaliteta 35 i na upravno-pravnim poslovima 20 ili ukupno 79. Ostatak od 1.075 pripadnika bili su raspoređeni u 10 policijskih stanica i Manevarskom odredu policije.

Sjednici Predsjedništva Skupštine općine Tuzla, koja je održana 9. maja 1993. godine, prisustvovao je dr. Ejup Ganić, član Predsjedništva R BiH. Bilo je govora o radu i mjerama koje Skupština općine preduzimala u proteklom periodu. Konstatirano je da je osnovni zadatak Predsjedništva Skupštine općine bio pružanje logističke podrške Armiji RBiH, te briga o ranjenicima, invalidima, porodicama poginulih boraca, prognanicima i prehrani stanovništva. Prije rata, u općini Tuzla bila je 41 mjesna zajednica. Sada, pod kontrolom legalnih organa vlasti nalaze se područja 39 mjesnih zajednica, od čega je pet u zoni ratnih dejstava i jedna,u Gornjoj Tuzli, pod direktnom komandom Armije R BiH.

Posebno je ukazano na okolnost da je, poslije raspada elektroenergetskog sistema uspješno osnovan termoenergetski sistem koji čine: Termoelektrana Tuzla, Rudnici mrkog uglja Banovići i Đurđevik i Rudnik Kreka. U to vrijeme Termoelektrana Tuzla je bila na „ostrvskom radu", što je predstavljalo najnižu tačku tehničke i funkcionalne sigurnosti elektrane. Radilo se na izradi tehničkih pretpostavki oko uključenja novog agregata od 200 MW. Pa i pored svih teškoća, Termoeletrana je uspjela obezbijediti električnu energiju za područje sjeveroistočne Bosne, a u određenim periodima i za ostala područja Bosne i Hercegovine, pa i za izvoz u Hrvatsku.

U dogovoru sa Okružnim štabom TO, određena su preduzeća - nosioci organiziranja namjenske proizvodnje. U periodu zaživljavanja ove proizvodnje, uloženo je preko 3.000.000 DM, tako da se ona održavala isključivo uz korišćenje gotovih proizvoda tuzlanske industije i podrške Skupštine općine Tuzla. Grupa stručnjaka, organizirana od strane Kriznog štaba, proizvela je prototip prve minobacačke granate, koja se odmah iza toga počela industrijski proizvoditi.

Održavanje i remont vojnog naoružanja, opreme i drugih materijalno-tehničkih sredstava, vršeno je u preduzećima, koja su za takvu djelatnost bila organizirana.

Komunalna privreda je bila u vrlo teškoj situaciji zbog nedostatka repromaterijala, rezervnih dijelova i energenata. Pa ipak u određenoj mjeri obezbjeđivana je kontinuirana isporuka vode, električne i toplotne energije.

Kapaciteti prehrambene industrije (proizvodnja hljeba, mlijeka i kvasca) bili su u pogonu, i u zavisnosti od obezbjeđenja sirovina, oni su mogli zadovoljiti potrebe stanovništva. Poljoprivrednoj proizvodnji poklonjena je posebna pažnja. Stanovništvu se nastoji iz više izvora obezbijediti dovoljne količine sjemena, vještačkog đubriva i nafte. Cilj je da se zasiju sve raspoložive površine zemljišta. U gradu su bile obrađene i zasijane sve zelene površine između ulica, oko kuća i solitera i zahvaljujući tome mnogi građani su na taj način proizvodili dodatne količine životnih namirnica za preživljavanje.

Obezbjeđenje hrane bio je i ostao veliki problem. Robni fondovi su bili brzo iscrpljeni i jedini način da se hrana iz humanitarnih izvora obezbijedi, bio je njen prevoz iz Hrvatske u Tuzlu. Pošto je na području Hercegovine bilo blokirano oko 700 tona hrane, zatraženo je da se ta hrana deblokira i doveze u Tuzlu. Traženo je, takođe, da se hitno otvori Aerodrom Dubrave, te koridor Tuzla-Brčko i „plavi put" Tuzla - Split. Početkom juna 1993. godine konvoj sastavljen od preko 500 kamiona, trebalo je iz Hercegovine da preveze hranu u Tuzlu. Međutim, konvoj je u srednjoj Bosni bio od strane HVO napadnuti i opljačkan. Hrana i lijekovi su opljačkani, a od sedam tona cigareta ni jedna nije stigla u.Tuzlu. Nekoliko vozača i drugih bilo je ubijeno i ranjeno.[376]

Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla često je razmatralo pitanje preživljavanja stanovništva na području općine Tuzla. Na sjednici od 4. avgusta 1993. usvojen je Program preživljavanja za period od jedne godine. U dijelu koji se odnosi na očuvanje biloške strukture stanovništva, obrađeni su problemi koji se odnose na ishranu, energiju i zadovoljavanje komunalnih potreba, a u drugom oni o zdravstvu, školstvu, informiranju i drugim djelatnostima. U oba slučaja razrađene su mjere i određeni subjekti, koji će se starati o njihovoj realizaciji.

O mobilizaciji vojnih obveznika rasprava je vođena u više navrata. Konstatirano je da je Tuzla svoje građane angažirala po raznim osnovama od 90%, ali da i pored toga ima izvjesnih problema koje treba rješavati. Tako, na primjer, pojedina lica koja se ne odazivaju na mobilizaciju navode kao razlog svoje

---

376 Vidi opširnije u poglavlju: Pljačkanje konvoja hrane u srednjoj Bosni.

državljanstvo ili problem prognanika - vojnih obveznika koji hodaju po gradu, a nisu mobilizirani u vojne jedinice. Zatraženo je da se izvrši revizija lica koja su angažirana u preduzećima i ustanovama po osnovu radne obaveze, te da se zauzme stav o licima koja su angažirana u humanitarnim i drugim organizacijama. U slučajevima kada jedan sin pogine, zaključeno je da se drugi sin iz porodice oslobodi mobilizacije, što se ima učiniti i u slučaju teškog ranjavanja jednog sina.

Na sjednici Predsjedništva i Izvršnog odbora Skupštine općine Tuzla, održane 21. septembra 1993. godine, razmatran je zahtjev 5. operativne grupe Armije R BiH. Nakon temeljne rasprave, usvojeno je više zaključaka, od kojih se neki navode:

- da se pitanje energenata za 5. operativnu grupu riješi putem Okruga Tuzla, odnosno da se racionizacijom potrošnje u općini Tuzla pogonsko gorivo ustupi oružanim snagama,
- da se pronađu mogućnosti nabavke 6.000 gotovih maskimih uniformi za zimske uslove ili potrebnog materijala od kojih bi se te uniforme sašile,
- da privredne i druge organizacije stave na raspolaganje sve raspoložive rezerve kožnih i gumenih čizama i dubokih cipela,
- da borci imaju prvenstvo prilikom isplate plate,
- podržavaju se mjere koje sprovodi 5. operativna grupa u pogledu obezbjeđenja uglja borcima i njihovim porodicama,
- da se obezbijede odgovarajuće količine namirnica za zimsku sezonu,
- da se nastavi sa redovnom dodjelom stanova i napuštenih kuća porodicama poginulih i teško ranjenih boraca,
- da se utvrde spiskovi vojnih obveznika iz reda prognanih i izbjeglih lica u općini Tuzla, kako bi se ta lica uputila u jedinice na teritoriji svojih općina ili u jedinice 5. operativne grupe.

Po naredbi Ratnog predsjedništva, a na prijedlog komandanta Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Tuzla izvršena je zamjena oko tri stotine automatskih pušaka koje su policajci dužili za 300 pušaka M48 (tandžare i papovke) koje su dužili borci na prvim linijama.

Preče je bilo angažovati ovo automatsko pješadijsko naoružanje na prvim borbenim linijama nego ga imati kod policajaca u gradu. Takođe je izvršena i zamjena oko stotinu boraca - jedan broj ratnih vojnih invalida i zaslužnih boraca za stotinu policajaca koji su raspoređeni u tuzlanske brigade. Ova zamjena je pozdravljena od strane boraca a novopridošli borci i policajci dobro su sarađivali

sa vojnom policijom Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine u zajedničkim akcijama.

Informacija o aktualnim problemima oko zbrinjavanja raseljenih i prognanih lica razmatrana je na sjednici 28. oktobra 1993. g. Konstatirano je da ne postoje tačni podaci o broju seoskog stanovništva među prognanicima, ali se pretpostavlja da na ovaj dio stanovništva otpada oko 50% ove populacije. Pored tri objekta, koji su ispražnjeni (KSC Mejdan, Univerzitetska dvorana i Osnovna škola Mosnik), Centar za prognana i raseljena lica stara se o 20 kolektivnih objekata o kojima vodi potpunu brigu (smještaj, ishrana, zdravstvena zaštita, školovanje, socijalna zaštita i ostalo).

Osim ovih objekata postoji još šest drugih koji nisu pod patronatom Centra, ali im obezbjeđuje hranu i zdravstvenu zaštitu. Radi se o objektima u kojima su smješteni prognanici posredstvom drugih općina. U pogledu daljnje brige oko smještaja i zbrinjavanja prognanika, zaključeno je, između ostalog, sljedeće:

- Da bi se što spremnije dočekala zima, potrebno je ljudima u kolektivnim centrima pravovremeno obezbijediti hranu, grijanje, odjeću i dodatne pokrivače;
- Da se Centru stave na raspolaganje napuštene kuće, kako bi ih prema usvojenim kriterijima dodijelio prognanim licima;
- Da se sa Logističkim centrom i humanitarnim organizacijama usklade kriteriji i standardi u pogledu strukture ishrane prognanih lica;
- Da se pristupi izradi analize o smještaju prognanika kako bi se racionalnije izvršio njihov razmještaj po općinama.

Briga o bezbjednosti građana i njihove imovine, često je bila predmet razmatranja na sjednicama Predsjedništva Skupštine općine Tuzla. Tako na primjer, 4. februara 1994. godine usvojeno je više zaključaka, od kojih se navode:

1. Obavezuju se direktori preduzeća i drugih pravnih lica da preduzmu pojačane mjere fizičkog obezbjeđenja objekata u kojima su zaposleni.
2. Obezbijediti punu kotrolu ulaska i izlaska iz grada, kao i kretanja vozila u gradu.
3. Privremeno se zabranjuje rad kafića i drugih ugostiteljskih objekata poslije 17,00 sati.
4. Ličnoj sigurnosti stranaca treba pokloniti posebnu pažnju.

Statutarna odluka o organizaciji organa općine Tuzla i konstituiranju Prelaznog općinskog vijeća donesena je na sjednici Skupštine općine 6. jula 1994. godine. Nakon izbora određenih organa, na dužnost načelnika općine Tuzla iz-

abran je Selim Bešlagić. Do obrazovanja Okruga, Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla redovno je održavalo kontakte i sastanke sa predsjednicima skupština općina i drugim funkcionerima iz susjednih općina, radi koordiniranja rada i preduzimanja zajedničkih mjera u cilju što uspješnijeg rješavanja određenih problema. Predsjedništvo R BiH donijelo je 8. avgusta 1992. godine Uredbu sa zakonskom snagom o obrazovanju i radu okruga na osnovu koje je bio organziran Tuzlanski okrug sa sjedištem u Tuzli. Na sjednici Skupštine Tuzlansko-podrinjskog kantona, održane 22. avgusta 1994. godine, usvojen je Ustavni zakon Tuzlansko-podrinjskog kantona na osnovu kojeg će biti izvršeno konstituiranje ovog kantona. Sada se ovaj kanton naziva Tuzlanski kanton.

Avgusta 1994. godine donesena je Odluka o bratimljenju Tuzle sa gradom Bolonjom u Italiji. Poništene su ranije donesene odluke o bratimljenju sa gradovima bivše Jugoslavije i zemalja koje pomažu agresora.

Nakon zauzimanja Srebrenice i četničkog masakra nad muslimanskim stanovništvom u tom gradu, Opštinsko vijeće Tuzla održalo je, 15. jula 1995. g. posebnu sjednicu na kojoj su razmatrane mjere koje treba preduzeti oko zbrinjavanja Srebreničana. Na sjednici je osuđeno ponašanje UN, Evropske zajednice i snaga UNPROFOR-a, koje su imale zadatak da zaštite ovu zaštićenu zonu. Međutim, dogodilo se suprotno. Pošto su prognanici iz Srebrenice stigli na Dubrave, za njihov smještaj je odmah obezbijeđen prostor u više osnovnih škola, Univerzitetskoj dvorani, Sportskom centru „Mejdan" u Tuzli, kao i napuštenim individualnim stambenim objektima. Organizirana je i akcija za prikupljanje hrane i odjeće u gradu i okolnim selima.

Na kraju su usvojeni sljedeći zaključci:

„1. Usvaja se Izvještaj o situaciji u zaštićenoj zoni Srebrenica.
2. Zadužuje se načelnik općine Tuzla, da sazove Međustranački savjet, zajedno sa predstavnicima svih klubova vijećnika i svih političkih partija koje egzistiraju u opštini Tuzla, a povodom situacije u Srebrenici.
3. Pozivaju se svi građani Tuzle, da pruže maksimalnu brigu i pomoć prognanicima iz Srebrenice, kao i na poštovanje reda, mira i zakonitosti.
4. Sve odluke nadležnih organa Republike i Federacije Bosne i Hercegovine, a koje se odnose na obaveze općine Tuzla i njenih organa, bit će u cjelosti provedene.
5. Sve političke stranke, koje egzistiraju u Općinskom vijeću Tuzla, pozivaju se na političko jedinstvo."[377]

---

377 Zapisnik Opštinskog vijeća Tuzla od 15. juna 1995, str. 1. i 2.

Kao što je već navedeno, posljednja sjednica Skupštine opštine održana je 4. 4. 1992. godine, na njoj je donesena Odluka o organizaciji otpora agresiji i formiran Krizni štab koji će u skladu sa Zakonom o opštenarodnoj odbrani, prerasti u Predsjedništvo u Skupštini opštine Tuzla, koje je, u skladu sa zakonom, vršilo poslove iz zakonom i Statutom općine utvrđene nadležnosti Skupštine općine. Kada su se stekli uslovi za održavanje sjednice Skupštine, ona je održana u maju 1993. godine, kada je razmotrila godišnji izvještaj Predsjedništva i nastavila sa radom. Na sjednici održanoj avgusta 1994. godine, donesena je Odluku o potvrđivanju svih akata Predsjedništva Skupštine opštine Tuzla, donesenih u toku rata i to na prijedlog Komisije za statutarna pitanja i propise. Uslov za potvrđivanje navedenih odluka, bila je njihova usklađenost sa Ustavom Republike BiH i tadašnjih republičkim zakonima. To je najbolja potvrda da, bez obzira na namjeru agresora da pokida veze između republičkih i općinskih organa vlasti, veze subordinacije nisu pokidane, zahvaljujući dosljednoj primjeni tadašnjeg Ustava, tadašnjih zakona i drugih propisa koje su donosili Predsjedništvo i Vlada Republike Bosne i Hercegovine.

CIVILNA ZAŠTITA

Civilna zaštita je dio sistema odbrane i najmasovniji oblik organiziranja, pripremanja i učešća građana, preduzeća i zajednica u zaštiti i spašavanju stanovništva i materijalnih dobara u ratu, vanrednim prilikama i u slučaju elementarnih i drugih nesreća. Zadaci civilne zaštite su mnogobrojni. Prije svega oni se ispoljavaju u oblasti: sklanjanja ljudi i materijalnih dobara, evakuaciji, zbrinjavanju ugroženog i postradalog stanovništva, radiološko-hemijsko-biološkoj zaštiti i spašavanju od ruševina, zaštiti od eksplozija i požara, zaštiti bilja i biljnih proizvoda, zaštiti životinja i namirnica životinjskog porijekla, na sanaciji terena i zamračivanja.

Sve ove zadatke, Civilna zaštita obavlja uz pomoć i neposrednu saradnju organa vlasti, mjesnih zajednica, raznih preduzeća, komandi oružanih snaga, humanitarnih i drugih organizacija.

Na području općine Tuzla, Civilnu zaštitu (CZ) su sačinjavali: Općinski štab, štabovi CZ u mjesnim zajednicama, općinske specijalizirane jedinice, jedinice opće i specijalizirane namjene u mjesnim zajednicama i preduzećima, te povjerenici CZ. U svim organima i jedinicama CZ, broj pripadnika je bio odgovarajući, utoliko prije što je najveći broj sposobnih muškaraca trebalo

uvrstiti u oružane snage. Na njihova mjesta uključivane su žene i nesposobni ili ograničeno sposobni muškarci za vojne jedinice.

Sukladno članu 231. Zakona o opštenarodnoj odbrani[378] i Odluci o Opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti[379], a na bazi procjene o ugroženosti od ratnih djelovanja i elementarnih nepogoda u Oštini Tuzla su obrazovane sljedeće jedinice Civilne zaštite:

1. Jedinica za radiološko - hemijsku i biološku zaštitu (RHB) u formaciji od 115 pripadnika, a ispred Opštinskog štaba Civilne zaštite za tu djelatnost je bio zadužen Zahid Arnautalić.

2. Jedinica za protiv-požarnu zaštitu (PPZ) u formaciji čete od 86 pripadnika, a ispred Opštinskog štaba Civilne zaštite za tu djelatnost je bio zadužen inspektor Hamid Tanović.

3. Jedinica za prvu medicinsku pomoć (PMP) u formaciji čete od 60 pripadnika, a ispred Opštinskog štaba Civilne zaštite za tu djelatnost je bio zadužen doktor Suad Bijedić.

4. Jedinica za zaštitu životinja i namirnica životinjskog porijekla (PVP) u formaciji voda od 36 pripadnika, a ispred Opštinskog štaba Civi-lne zaštite za tu djelatnost je bio zadužen veterinar Tihomir Kosijek.

5. Jedinica za zaštitu od neksplodiranih ubojnih sredstava (NUS) u formaciji voda od 31 pripadnika, a ispred Opštinskog štaba Civilne zaštite za tu djelatnost je bio zadužen prof.dr. Sejfudin Vrabac.

6. Jedinica za snabdijevanje, formacije voda 35 pripadnika.

7. Jedinica za spašavanje na vodi i pod vodom u formaciji odjeljenja 9 pripadnika.

Naredbom Savjeta za narodnu odbranu Skupštine općine Tuzla, aprila 1992. g. aktiviran je Općinski štab CZ. Do početka sukoba na Brčanskoj Malti, ažurirani su planski i drugi dokumenti, izvršeno je organiziranje jedinica i izmiještanje Štaba na rezervnu lokaciju. Sve što je do tada učinjeno došlo je do punog izražaja 15. maja 1992. g. Odmah je izvršena mobilizacija jedinice CZ specijalizirane za dezaktiviranje neeksplodiranih ubojnih sredstava i jedinica protupožarne zaštite.

Zbog novonastale situacije u mjesnim zajednicama popunjeni su štabovi, jedinice i povjerenici CZ. U više mjesnih zajednica izvođena je obuka sa jedinicama opće namjene CZ, kao:

---

378 Službene list RBiH br. 3/84

379 Službeni glasnik Općine Tuzla br. 9/85

- u Mjesnoj zajednici Slatina za 2 voda (50 pripadnika),
- u Mjesnoj zajednici Stari Grad za 1 vod (50 pripadnika),
- u Mjesnoj zajednici Mosnik za 2 voda (50 pripadnika).

Posebna pažnja bila je poklonjena sklanjanju stanovništva i kolektivnoj zaštiti. Pripreme za korištenje svih skloništa osnovne zaštite izvršene su na vrijeme, a sprovedena je i dezinfekcija podrumskih i drugih prostora. Vršen je, takođe, pregled objekata oštećenih granatiranjem grada, a u saradnji sa drugim organima i organizacijama procjenjivana je šteta i utvrđivan način saniranja oštećenih objekata. Prikupljani su podaci o broju povrijeđenih i poginulih na području općine Tuzla. U zapadnom dijelu grada, postojale su dvije ratne bolnice: jedna u Mjesnoj zajednici Batva i druga u Đačkom domu „Enver Šiljak". U ovoj drugoj bila su smještena prognana bolesna lica sa područja Zvornika, Bratunca, Srebrenice i Vlasenice i u njihovom smještaju i ishrani dali su doprinos i pripadnici CZ. Zbog velikog broja prognanih lica, smještenih u kolektivnim i individualnim objektima, naloženo je epidemiološkoj službi Doma zdravlja i Zavodu za zdravstvenu zaštitu da redovno vrše preglede i preduzimaju potrebne mjere za sprečavanje raznih bolesti.

Sanacija terena vršena je na adekvatan način. Po naređenju Okružnog štaba TO u prvoj godini rata pripadnici Općinskog štaba CZ Tuzla odlazili su u Raince i Kalesiju radi pružanja stručne pomoći oko asanacije terena (sahranjivanja ubijene stoke i poginulih agresorskih vojnika). Po naređenju Kriznog štaba izvršena je asanacija terena u Gornjim Čaklovićima i Polomu. Vod za asanaciju sa istim ciljem intervenisao je i u naselju Gornji Lukavčić kod Šikulja. Na zahtjev Treće lahke brigade jedinica za asanaciju terena je angažirana na području Dolova-Carske bašte-Mramorja radi izvlačenja leševa neprijateljskih vojnika i njihovog transporta do Tuzle. Tom prilikom, poginuo je Dževad Aguši pripadnik jedinice, dok je još jedan pripadnik ranjen.

Zbog opasnosti od granatiranja postrojenja Polihema i širenja u atmosferu brojnih štetnih materija, posebno hlora, formirana su tri punkta sa po tri ekipe sa „dreger" aparatima radi praćenja i aktiviranja u slučaju opasnosti od hlora. Formirane su, takođe, jedna specijalizirana labaratorija za analizu bojnih otrova, kao i izviđačke ekipe za slučaj bacanja bojnih otrova na područje općine Tuzla.

Neposredna opasnost od istakanja hlora iz postrojenja Polihema i eventualna pojava otrovnog oblaka hlora bili su veoma važan problem, kojemu je trebalo pokloniti izuzetnu pažnju. Radi praćenja, neophodno je bilo obezbjediti odgovarajuće meteorološke podatke. Podaci su dobijani sa Meteorološke sta-

nice Polihema svaka četiri sata i sa Meteorološke stanice Bukovčić tri puta dnevno. Praćeni su: temperatura zraka, relativna vlažnost, pravac i brzina vjetra. Obavještavanje stanovništva o opasnostima od hlora, davani su putem Studija TV FS3 i Radio-Tuzle i uputstava putem kojih je saopštavano šta treba preduzeti u slučaju opasnosti.

O opasnostima čestog granatiranja grada Tuzle pa i industrijske zone odnosno lokaliteta Termoelektrane i Hloroalkalnog kompleksa generalni direktor SODA-SO piše sljedeće: "Tuzla je danonoćno granatirana. Gađani su i industrijski objekti. Pogođena je Termoelektrana, koju samo ograda odvaja od postrojenja proizvodnje Polihema. Proizvodnja poliuretanskih sirovina troši velike količine klora. U trenutku granatiranja Termoelektrane, u fabričkom krugu Polihema bilo je oko 500 t tečnog klora, u željezničkim cisternama. Šta bi se dogodilo da te cisterne budu pogođene, može se samo nagađati i kakve katastrofalne posljedice bi to izazvalo. U Prvom svjetskom ratu, bačeno je 500 kg klora. Od te količine živote je izgubilo i kontiminirano 5 do 8000 vojnika. Bio sam svjestan šta se sve može dogoditi. Smatrao sam da sa ovim problemom mora biti suočeno cijelo čovječanstvo. Odmah sam poduzeo mjere da se o toj mogućoj ekološkoj katastrofi obavijesti cijeli svijet".[380]

O prilikama u Tuzli i opasnostima koje joj prijete od neprijateljskog granatiranja, Selim Bešlagić, predsjednik Skupštine općine Tuzla, u obraćanju svjetskim i evropskim press agencijama i listovima 13. juna 1992. g. izdao je posebno saopštenje:

„Ono što niko zdrave pameti nije očekivao, dogodilo se sinoć uTuzli. Od eksplozija agresorskih granata, uznemirila se i Tuzla i antifašistička svjetska javnost. Svojim suludim i krajnje zločinačkim izborom da im mete budu postrojenja Polihema i Termoelektrana, agresor otkriva svoju morbidnu spremnost da ne preza ni od čega u prljavom ratu koji vodi.

Sinoć, 12. juna 1992, u 22,20 agresor je gađao haubicama od 155 mm sa majevičanskih brda industrijski dio grada, sa mogućnošću izazivanja ekološke katastrofe zastrašujućih razmjera. Granate su padale čitav sat u krug industrijskog kompleksa Polihema i Temoelektrane, ali na sreću ove granate nisu izazvale štete koje bi omogućile izlazak opasnih materija u atmosferu, čime bi bili ugroženi životi i zdravlje ljudi na širem evropskom području. Moramo napomenuti još jednom da je za manje od jedne milje od Tuzle područje sa ogromnim objektima gdje se proizvodi hlor, propilen, oksid dinitrotoluen, Na-hlorid i

380 Doktor Ante Raos, Pišem o svom životu, Tuzla 2011., str. 199.

foulen disocijanat. Ove kemikalije su krajnje opasne kao toksične i eksplozivne materije. Čovjeku zdrave pameti je gotovo neshvatljivo sinoć pokazano bezumlje, tim prije što tragedija ne bi birala vrata, jer bi kobne poslijedice zahvatile i samog agresora. Zato vas molimo da uradite sve što možete da zaustavite ovo suludo i bezumno uništavanje."[381]

S obzirom na činjenicu da Tuzla dugi niz godina oskudijeva sa vodom, Općinski štab CZ aktivno je učestvovao u izradi dokumentacije i stvaranju uslova za obezbjeđenje potrebnih količina vode. U osnovi primijenjena su dva rješenja: prvo, da se sanitarna voda obezbijedi iz Termoelektrane Tuzla preko Polihema (110-120 1/s) i drugo, da se to isto obezbijedi puštanjem sanitarne vode iz Termoelektrane Tuzla direktno u gradski vodovod (120-200 1/s). Do kraja septembra 1992. g. oba ova zadatka su uspješno izvršena. Analizirana je, takođe, potrošnja vode u gradu, a predviđene su bile i mjere kako da se ona svede u realne okvire.

U cilju poboljšanja snabdijevanja stanovništva pitkom vodom, u vrijeme sušnog perioda, Općinski štab CZ inicirao je da se u mjesnim zajednicama izvrši pregled-popis postojećih bunara, izvora i kaptaža, koji se mogu koristiti za vodosnabdijevanje stanovništva. Utvrđeno je da na području općine Tuzla ima upotrebljivih 2.576 bunara, 114 izvora i 11 kaptaža, a da bi se mnogi od tih objekata osposobili izvršeno je njihovo saniranje i dezinfekcija vode u njima.

U ratnim uslovima, potrebe za kisikom su velike. Da bi se obezbjedile neophodne količine, to je postignuto, na dva načina. Za nekoliko dana u Termoelektrani Tuzla počela je proizvodnja kisika kapaciteta 12 do 15 boca, ali kako su te količine bile vrlo male, trebalo je pronaći rješenje za proizvodnju većih količina. To je postignuto demontiranjem i prevozom dijela postrojenja „Tehnogasa" iz Lukavca u Tuzlu. Montaža je izvršena na lokaciji Polihema i kapacitet ovog postojenja je bio 100-120 boca na dan. Koordinaciju ovih poslova obavljao je Općinski štab CZ Tuzla.

Dezaktiviranju ubojnih sredstava poklonjena je posebna pažnja. Ove poslove obavljala je jedinica za uništavanje neeksplodiranih ubojnih sredstava. U toku 1992. godine izvršeno je 235 uviđaja u cilju utvrđivanja bezbjednosti rada na iskopavanju, kao i dezaktiviranju, transportu i uništavanju ubojnih sredstava. Vađenje, dezaktiviranje i uništavanje tih sredstava obavljeno je u 125 slučajeva. Vršeni su i drugi poslovi kao: delaboracija minsko-eksplozivnih sredstava radi dobijanja eksploziva za potrebe namjenske industrije, ispitivanje i

381 Selim Bešlagić, Grad i čovjek, Tuzla, 1998. str. 46

provjera minobacačkih granata kalibra 120 mm, uništavanje ostataka minsko-eksplozivnih sredstava i municije na strelištu Paša-Bunar i drugo. Na području općine Srebrenik ova jedinica učestvovala je u uništavanju avionskih raketa vazduh-zemlja. U pogledu protivpožarne zaštite vršena je koordinacija rada sa specijalizovanim jedinicama za zaštitu od požara kao i vatrogasnim jedinicama u preduzećima. Organizovana je obuka pripadnika CZ i većeg broja stanovnika o upotrebi priručnih sredstava za gašenje požara, zatim je vršena kontrola ispravnosti vatrogasnih aparata i opreme u više mjesnih zajednica, prikupljana su sredstva i oprema za gašenje požara za potrebe općina Brčko i Čelić.

U saradnji sa Općinskim štabom za izbjeglice, mjesnim zajednicama i humanitarnim organizacijama, Općinski štab Civilne zaštite značajno se angažirao oko zbrinjavanja preko 50.000 prognanika koji su došli u Tuzlu. Njihova pomoć ispoljavala se na više načina, npr. u prihvatanju prognanih lica i njihovom smještaju u kolektivne centre, prikupljanju pomoći u odjeći, obući i životnim namirnicama, obezbjeđenju sredstava za dezinfekciju, organiziranju života i boravka u centrima, nabavci i raspodjeli čebadi i uglja za zimski period, popisu izbjeglica u mjesnim zajednicama, zdravstvenoj zaštiti i mnogim drugim poslovima.

U 1993. godini Općinski štab, njegovi organi i jedinice nastavili su da rade započete poslove, ali i rješavaju nove zadatke. Pošto je izvjestan broj muškaraca iz raznih struktura CZ otišao u oružane jedinice, njihova mjesta su popunjena ženama. U ovoj godini, 34 puta izvršena je mobilizacija jedinica CZ opće namjene, radi prihvatanja i zbrinjavanja ranjenika iz Srebrenice. U tome su učestvovale mjesne zajednice: Mosnik, Mejdan, Jala, Slatina, Centar, Tušanj, Kreka i Stari Grad. Odziv za mobilizaciju bio je odličan.

Aktivnošću Crvenog krsta, Zavoda za transfuzilogiju i štabova CZ u mjesnim zajednicama u davanju krvi učestvovao je 3.651 stanovnik, što predstavlja 78% od planiranih davalaca krvi. Pošto je neuhranjenost građana otežavala prikupljanje planiranih količina, Općinski odbor CZ obezbijedio je dodatne pakete za davaoce krvi, koji su se sastajali od dvije konzerve i jednog sapuna.

U večernjim satima, 24. januara 1993. g. došlo je u krugu Polihema do formiranja oblaka hlora sa nešto većom koncentracijom hlora. Konstatirano je da je do toga došlo zbog curenja sone kiseline i Na-hipohlorita na cisternama, usljed čega je u kanalizacionom sistemu i vodotoku Jale došlo do reakcije i razvijanja hlora. Nastali oblak hlora se proširio na MZ Bukinje i Šićki Brod i izazvao lakše trovanje šest građana. Da se oblak ne bi proširio i na ostala područja, pukotine na cisternama su brzo sanirane i koncentracija hlora svedena je u dozvoljene

granice. Jedan dio cisterni sa hlorom bio je smješten u Rudniku Lipnica i stručna kontrola u ovim cisternama vršena je svakih sedam dana. Zbog čestog granatiranja cisterne sa hlorom premještene su po naređenju 2. korpusa, 7. decembra 1993. godine na bezbjednije prostore.

Usljed granatiranja na mnogim zgradama u gradu i prigradskim naseljima veliki broj prozora bio je razbijen. Postavljanje folija PVC u stanovima i zgradama vršeno je u saradnji sa preduzećem DD „Amos", dok su kasnije taj posao u MZ obavljali pripadnici CZ. U 1993. godini ova intervencija izvršena je na 1.569 objekata i u njima je postavljeno oko 32.000 m^2 folije.

U Gornjoj Tuzli i jednom dijelu Simin Hana, koji su bili u zoni ratnih djejstava, postavljeno je, takođe oko 9.000 m2 folija. U narednoj, 1994. godini, folije su postavljene na 1.200 objekata ili na površini od oko 18.000m^2.

Slika br. XXX *Članovi opštinskog štaba Civilne zaštite Tuzla (slijeva na desno stoje: Zahid Arnautalić član zadužen za za RHB zaštitu, Šerif Salihović, komandant Štaba dr. Zuhdija Karić, Hamid Tanović zadužen za PPZ i NUS, Hazim Mehanović, Hazim Bratovčić, Salih Terzić, slijeva na desno čuče: Fuad Mešanović načelnik štaba, Zumra Grapčanović član štaba zadužena za obuku, Nihad Mahmutović i Mirsad Pirišević*

U sklopu redovnih aktivnosti, Općinski štab Civilne zaštite je u toku 1994. godine vršio obuku svih struktura Civilne zaštite i stanovništva. Obuka je izvršena u MZ i preduzećima, prema ranije izrađenim nastavnim planovima i

programima. Obuku su izvodili aktivisti CZ, kadrovi Armije BiH, nastavnici srednjih i osnovnih škola. Tako, na primjer, obuku iz prve medicinske pomoći završilo je u mjesnim zajednicama 2.944 obveznika, vojnu obuku stanovništva 2.640 obveznika, vojnu i obuku radnika po osnovu radne obaveze u preduzećima 5.236 obveznika, a što se štabova, jedinica i povjerenika civilne zaštite tiče odgovarajuću obuku završio je 81 obveznik.

Zaduženje za obuku iz prve pomoći jedinice opće namjene i građanstva imao je doktor Suad Bijedić, nakon brojnih granatiranja grada, značajan je doprinos u pružanju prve pomoći uposlenika hitne pomoći Doma zdravlja na čelu sa doktorom Duškom Pavlovićem.

Obezbjeđivanju ljudi, materijalnih i drugih dobara poklanjana je odgovarajuća pažnja. Što se tiče skloništa ona su u prvo vrijeme na zadovoljavajući način korištena, a kako su ratna djejstva odmicala, skloništa su sve manje korištena. Prema izvještajima iz MZ konstatirano je da je dosta skloništa demolirano, oprema u njima uništena, a neka su bila i poplavljena. Sva skloništa nisu na isti način demolirana.

U prvom slučaju to je vršeno u cilju pljačke i odnošenja oprema, a u drugom demoliranje je izvršeno s ciljem da se ono onesposobi za upotrebu. Kontrolom je utvrđeno da više skloništa u MZ Sjenjak, Slatina, Mosnik i Kula nisu više za upotrebu. Sanacija ostalih izvršena je uz pomoć preduzeća, koja se tim poslovima bave.

Jedinice i štabovi CZ obavljali su u ovoj godini i mnoge druge poslove kao: vršili sanaciju i održavanje vodovodne mreže, pronalazile, demotirale i uništavale neeksplordirana ubojna sredstva na području općine Tuzla, Kalesije, Čelića i Zvornika, vršile asanaciju terena, učestvovale u organizovanju proljetne i jesenje sjetve, prikupljanju poljoprivrednih proizvoda, hrane i odjeće za pripadnike Armije BiH, porodice poginulih i ranjenih boraca. Civilna zaštita je u saradnji sa aktivima žena u MZ, organizirala i pripremala obroke za borce na borbenim linijama. Tako je u 1994. godini pripremljeno i podijeljeno borcima 510.210 obroka.

Općinski štab CZ, njegovi organi i jedinice bili su većim dijelom angažirani na prihvatanju prognanih lica iz Srebrenice, Bijeljine i Janje. Nakon pada Srebrenice, u toku 1995. godine, na Aerodrom Dubrave došlo je oko 20.000 prognanika. U akciji njihovog zbrinjavanja učestvovali su Ministarstvo za izbjeglice, Okružni štab CZ sa općinskim štabovima, te UNHCR i UNPROFOR. Odmah po dolasku prognanih lica, Općinski štab CZ u Tuzli organizirao je, u saradnji sa Crvenim krstom i Udruženjem žena Tuzle, akciju za prikupljanje hrane za prog-

nanike. Sakupljeno je pet kamiona gotovih jela, hljeba, voća, sokova i ostalih namirnica i upućeno u Dubrave. Nakon toga organizirana je nova akcija u kojoj su prikupljene značajne količine odjeće, obuće, kuhinjskog pribora i drugih potrepština.

Prema planu na području općine Tuzla smješteno je oko 7.500 prognanika. Da bi se oni mogli smjestiti, ponovo je otvoreno 11 kolektivnih punktova za smještaj, i to: u osnovnim školama u Solini, Lipnici, Gornjoj Lipnici, Dobrnji, Mramoru, Kiseljaku, Šićkom Brodu, te u tri objekta u Miladijama i u Hotelu „Tehnograd" u Slavinovićima. Izvjestan broj prognanika, osim u ovim punktovima, bio je smješten u postojećim kolektivnim centrima, tako da je kolektivno bilo ukupno smješteno oko 3.200 prognanih lica. Ostali su bili smješteni kod srodnika ili na drugi individualni način. U prihvatanju prognanika, učestvovao je i Općinski štab CZ sa 226 pripadnika iz mjesnih zajednica Centar, Tušanj i Batva. U pripremi kolektivnih centara za smještaj prognanika, učestvovalo je 114 pripadnika CZ iz više mjesnih zajednica: Mramor, Kreka, Solina, Dobrnja, Dragunja, Lipnica, Gornja Lipnica i Šićki Brod.

Pored prognanika iz Srebrenice, u Tuzlu je, u toku 1995. godine, u većim i manjim grupama pristigao znatan broj prognanika iz Bijeljine, Janje i drugih općina, tako da ih je, zajedno sa onim iz Srebrenice, bilo ukupno oko 12.000.

Poslovi oko prihvatanja i zbrinjavanja nastradalog stanovništva obavljani su u punoj saradnji sa ostalim organima i organizacijama koje su se time bavile.[382]

U ratnom i poratnom periodu veliki značaj imala je jedinica CZ za uništavanje neeksplodiranih ubojnih sredstava (NUS). Osnovni zadaci ove jedinice bili su: pronalaženje i obilježavanje NUS-a, dezaktiviranje obilježenog ubojnog sredstva, transport i njegovo uništenje. Jedinica je pokrivala područje općine Tuzla, ali je povremeno bila angažirana i na području Kalesije, Srebrenika, Sapne, Teočaka i Lukavca. Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma njeni su pripadnici boravili i na području više općina u Bosanskoj krajini, gdje su otkrivali i uništavali zaostala NUS-a. Značajan doprinos u ovim rezultatima dali su prof.dr. Sejfudin Vrabac, Albin Martinović, Fikret Isić, Ahmet Ahmetović, Naser Jahić i Duško Terzić.

Za vrijeme ratnih djejstava (1992-1995.) uništeno je 23.820 NUS-a i oko 90 kg eksploziva i 25 litara "Molotovljevog koktela". Pronalaženje i uništavanje ovih

---

382 Ova problematika detaljnije je obrađena u poglavlju Snabdijevanje stanovništva i zbrinjavanje prognanika na području općine Tuzla.

sredstava nastavljeno je i kasnije tako da je u 1996. i 1997. godini uništeno slijedeće: 13.177 NUS-a, 125 kg TNT, 254 m štapina, 6 kg vitezita, 151 kg baruta raznih.

Teritorijalna vatrogasna jedinica Tuzla iz stanja pripravnosti prešla je na ratnu organizaciju rada 15. maja 1992. godine. Operativni dio jedinice sastojao se iz tri voda. U njima je bilo 88 vatrogasaca. Vodovi su bili raspoređeni na tri lokacije. Jedan vod je bio smješten u Tuzli, drugi u Kreki i treći u Gornjoj Tuzli. Prva intervencija vatrogasaca uslijedila je 15. maja 1992. godine na Brčanskoj Malti, gdje je od raznih eksplozija zapaljeno više stanova. Dok su vođene borbe oko Gornje Tuzle odjeljenje vatrogasaca iz ovog mjesta preseljeno je u Kreku, a kada je prestala ta opasnost ono je ponovo vraćeno na prvobitnu lokaciju. U podzemnu garažu Hotela „Tuzla" smješten je dio tehnike koji se manje koristio.

Osim gašenja požara ova jedinica je u 1992. godini radi na pretakanju CO_2 za potrebe namjenske proizvodnje, zatim je te i kasnijih godina snabdijevala pitkom vodom pripadnike Armije BiH na ratištima Majevice, Brčkog i Vozuće, te građane prigradskih naselja i visinskih zona u gradu.

Pitkom vodom snabdijevana je Fabrika „Majevičanka" u Gornjoj Tuzli i pekara u Ljubačama. U toku ratnih djejstava teško su ranjena tri pripadnika jedinice.[383] Komandiri vatrogasne jedinice za protivpožarnu zaštitu bili su u prvo vrijeme Feriz Šehanović a kasnije Ibrahim Hodžić zvani Cicko. U intervencijama protivpožarne zaštite požrtvovano i hrabro učestvovali su svi vatrogasci među kojima su: Mirza Arnautović, Smail Mešković, Asmir Buljubašić, Asim Musić, Midhat Hadžić, Jasmin Jahić, Jasmin Habul, Nihad Ovčina, Amir Sejranić, Admir Smajić, Nusret Dervišević, Ismet Hadžimehmedović, Mirko Mađarević i drugi.

U periodu 1992. do 1995. godine Vatrogasna jedinica izvršila je sljedeće:

Vrsta intervencije	GODINA				UKUPNO
	Od Maja				
	1992	1993	1994	1995	
Požara	178	172	187	191	728
Poplava	94	14	7	32	147
Tehnička	8	19	22	29	78
Prevoz	756	1.523	1.236	1.129	4.644
UKUPNO	1.036	1.728	1.452	1.381	5.597

383 Prikaz napisan na osnovu podataka koji su dobijeni u Općinskom štabu CZ i Vatrogasnoj jedinici Tuzla

DJELATNOST CENTRA ZA OBAVJEŠTAVANJE I OSMATRANJE

Općinski centar za obavještavanje i osmatranje Tuzla imao je značajnu ulogu u toku rata u odbrani Tuzle i šire regije. Naredbom Savjeta za narodnu odbranu Skupštine općine Tuzla u Centru je 8. jula 1991. godine uveden poseban režim rada, tako da su pristup i rad u Centru bili pod strogom kontrolom. Naročita pažnja bila je poklonjena funkcioniranju sistema veza i prikupljanju informacija o mobilizaciji. U prvim mjesecima 1992. godine dostavljen je veliki broj informacija Savjetu za narodnu odbranu, Kriznom štabu, Općinskom štabu TO i Operativnom štabu SJB Tuzla na osnovu kojih su oni mogli vršiti određene procjene i donositi odgovarajuće odluke. Ovo se naročito odnosi na period između 4. aprila i 15. maja 1992. godine.

Tada i kasnije, u ratnom periodu, posebna je pažnja bila poklonjena snimanju neprijateljskih razgovora i prikupljanju podataka o namjerama njegovih komandi i jedinica.

Osim što se vrši obrada i analiza podataka o opasnostima koje prijete sa kopna i iz vazduha u Centru se dužna pažnja poklanja neprijateljskoj propagandi i mjerama koje treba preduzeti da se ona suzbije.

U periodu neposredne ratne opasnosti i u toku rata Centar je proslijedio oko 100.000 raznih informacija, zatim 2.000 puta je aktivirao sistem uzbunjivanja, te izvršio oko 3.000 kripto zaštita, i prikupio oko 1.500 informacija od osmatračkih elemenata. Komanda 5. operativne grupe Armije R BiH, 27. marta 1993. godine, pismeno je pohvalila Centar „za pokazani uspjeh u obavljanju postavljenih zadataka," a u dopisu Mjesne zajednice Stari Grad od 25. decembra 1993. godine piše sljedeće:

„Do prije ovog rata vi ste se oglašavali zbog požara u gradu, a jednom i zbog isticanja hlora. Niko nije mogao znati kakvu ćete ulogu imati u ratu i kako ćete je izvanredno dobro odraditi. Ne znamo da li ste se i koliko spremali za taj posao, ali ga radite i tako ste organizovani kao da ste se baš za ovakve prilike spremali godinama. Ne znamo kakvom opremom raspolažete, ali se vaše sirene oglase samo nekoliko sekundi nakon prve granate. Vjerujte da ste time spasili mnoge živote naših građana.

Zbog toga Savjet i građani Mjesne zajednice Stari Grad vam odaje puno PRIZNANJE I ZAHVALNOST za ono što ste do sada uradili u svome odgovornom poslu.

Slika br.f fXXXXXX *Aktivni i rezervni sastav Centra za obavještavanje, javljanje i uzbunjivanje, Slijeva na desno stoje: Enver Kabil, Mladen Zabo, Halid Tabukčić-rukovodilac centra, Slobodan Biletić, Derviš Sedić, Zlatan Omerčić, Valdet Iljazović, Salko Okanović, Salih Altumbabić, N. N., Esad Šekambet, Sjedi: Jadranko Babović*

Još jednom HVALA VAM VELIKO."[384]

Prema podacima ovog Centra na područje općine Tuzla palo je oko 22.000 granata, od čega na uže područje grada oko 8.000. Palo je, također, osam raketa zemlja-zemlja, tipa Volkov.

Na čelu Centra bio je Halid Tabukčić i u njemu su kao operativci radili: Jadranko Babović, Nedret Mehić, Samir Mahmutbegović, Slobodan Biletić, Muamer Hadžić i Emir Smajlović.

DJELATNOST RADIO-AMATERA U RATU

Radioamaterizam kao pokret u oblasti tehničke kulture u Tuzli djeluje 50 godina. Za to vrijeme u dva formirana radio kluba u gradu (radio klubovi Kreka i Tuzla) obučeno je na stotine operatora na radio uređajima. Kroz aktivnosti koje su provodili radio klubovi vršena je u stvari trenaža za sve uslove rada. Na taj

384 Dopis Mjesne zajednice Stari grad Tuzla od 25. 12. 1993.

način je stvorena „armija" izuzetno dobrih vezista. Potvrda ovih navoda najbolje se očitovala u vrijeme agresije na našu zemlju. U vrijeme pogoršavanja bezbjedonosne situacije u 1992. godini radio amateri su, kao i u svim drugim vanrednim situacijama, tražili svoje mjesto i angažman. Tako su već u martu i aprilu samoinicijativno organizirali dežurstva u toku kojih su komunicirali sa amaterima svijeta.

Svaka agresija i oružani napad neprijatelja kao prvo, ima za cilj prekinuti sve komunikacije i tako ostvariti psihozu straha i beznađa, a zatim upotrijebiti radio i tv predajnike za emitovanje svog programa i plasiranje dezinformacija. Tako se desilo i u slučaju agresije na našu domovinu. Radio amateri sa svim svojim znanjima i vještinama i resursima u oblasti komunikacija stavili su se na raspolaganje Centru za obavještavanje, formiranim jedinicama ARBiH i radio klubovima.

U to vrijeme, pred početak rata, Opština Tuzla je imala tri radio kluba i to: Radio klub "Kreka", "Tuzla" i "Lipnica".

Već 20. 5. 1992. godine rukovodstvo odnosno organizacija u Radio klubu "Kreka" preuzeo je njegov dugogodišnji član Ferid Muslić. Od tada ovaj radio klub radi danonoćno, a članovi koji su u to vrijeme bili angažovani u njegovom radu su bili: Nada Jurić, Bajro Džindo, Fahrudin Hadžić, Ilija Adamović, Nedžad Halilović i Samir Muslić. Operatori koji su nastavili rad u Radio klubu "Kreka" od aprila 1993. do kraja rata su: Damir Đapo, Amela Jukan, Amela Sadiković, Ilija Adamović - rukovodilac radio-kluba "Kreka", Asmir Šišić, Zlaja Hadžiibrišević, Haso Hadžimusić, Senad Kamenica.. Radio klub "Kreka" je u to vrijeme bio smješten u suterenu Rudarske škole na Ircu.

Klub je preuzeo ulogu centra veze za mnoge potrebe. Tako je u danima potpune telekomunikacijske blokade, ovaj Klub bio na usluzi Kriznom štabu i Predsjedništvu Skupštine općine Tuzla, te ostalim predstavnicima vlasti, raznim privrednim subjektima, humanitarnim organizacijama, Komisiji za razmenu ratnih zarobljenika, domaćim sredstvima informiranja, odnosno PRESS centrima ratnih predsjedništava na području regije i šire, Logističkom centru, stranim novinskim i TV kućama, a najviše građanima u tzv. povezivanju pokidanih veza. Na sve navedene adrese, u početku rata (do marta 1993.) pod pseudonimom „EAN" (nakon toga pod znakom 4n4bmn, a od 12. 5. 1993, t91 bmn) Klub je slao razna obavještenja prikupljena na radio talasima, a obavezno putem telefaxa SJB Tuzla, vojnim komandama, Kriznom štabu, Centru za obavještavanje, Radio i TV Tuzla. Izvještaji sa ratišta su dugo vremena pristizali jedino ovim putem i u vidu tonskog zapisa ili reprodukcije ustupani lokalnim radijskim i TV

kućama. Kao potvrda tome, u Radio klubu je sačuvan veliki broj dnevnika u kojima je vođena evidencija ostvarenih veza. Na taj način je razbijena informativna blokada. Ovaj Radio klub je imao stalnu vezu sa Srebrenicom i Žepom do njihovog pada. Iz prostorija ovog Radio kluba vršen je direktan razgovor predstavnika vlasti Srebrenice i novinara TV BBC, a emitovan je i prvi program uživo u program Radija BiH u trajanju od tri sata u kojem su učestvovali mnogi predstavnici vojne i civilne vlasti. Prema evidencijama, Radio klub Kreka je u toku rata realizirao oko 200.000 veza za različite potrebe. Dio izvještaja sa ratišta, apela, raznih naredbi, obavještenja i drugih akata sačuvani su u jednom registratoru i nalaze se u prostorijama Radio kluba Kreka.

Radio klub Kreka je odmah na početku rata preuzeo ulogu upravne radio stanice u radio mreži na području regije i šire, u kojoj je svakodnevno komunicirao sa stanicama iz Srebrenice, Kamenice, Goduša, Čelića, Teočaka, Brčkog, Gradačca, Kladnja, Olova, Srebrenika, Lukavca, Lipnice, Živinica, Banovića, ponekad Sarajeva, Bihaća itd. U vrijeme kada nije postojao drugi način komuniciranja, ovaj način je bio izuzetno pouzdan za brzi prenos informacija.

Tako su svakodnevno, pored uspostave pokidanih veza, održavane ugovorene veze sa Stjepan Poljem, gdje se u većini slučajeva javljao Mevludin, Rešo, Ibrica; Brčko, odakle se javljao Niho; iz Kladnja se javljao Bahro, Edo, Musa, Edis, Nuno, Velida; iz Srebrenika se javljao Meša, Muhamed, Jasmina; iz Živinica Lejla, Mašo, Samir, Fikret, Kemo; iz Gračanice Edin, Sadmir, Anel; iz Srebrenice Ibrahim, Halil, Abid, Fahreta, Džemo; iz Olova Enver, Sead, Enes; iz Teočaka Adil, Mitko; iz Banovića Aida, Boris, Kika, Dina, Dado; iz Kalesije Fikret; iz Goduša Reza, Nijaz; iz Gradačca Mutlje; Tuzla Šišić, Damir, Amela; iz Kamenice Muhamed.

Navedene radio veze su održavane svakodnevno u tačno dogovoreno vrijeme, često ometani ometačima velike snage od strane bivše JNA, koji su djelovali sa lokaliteta Ugljevika i Užica. Zbog toga su operatori bili primorani prilagoditi svoj rad takvim okolnostima i uz stručnost, krea-tivnost i mudrost uglavnom uspijevali uvijek proslijediti željene informacije i poruke.

Iz dokumentacije radio klubova iz toga perioda i njihovog sadržaja se jasno vidi uloga i značaj radio amatera našeg grada i domovine uopšte. Ostvareni kontakti, proslijeđene važne informacije, omogućeni direktni razgovori su vrlo često bili jako bitni za tuzlansku opštinu i regiju.

Po pravilima radio amaterskih stanica, vodio se dnevnik veza gdje se upisivao pozivni znak radio stanice sa kojom se održava veza, ime operatora i vrijeme trajanja veze.

SKED TZ REGIJE 19.2.93. 16 30

posmatraci: 4EBO, 4ESS, 4ZEP, 4NUI, IACE;

- 4BNZ - Nijaz - Gradiš — granatiranje cijeli dan 73;
- 4EBS - Muhamed - Srebrenik — granatirano ovo područje; trenutno mirno;
- 4BCC - Dino - Kladanj
- 4ESP - Rešo - S. Polje — mirno; 3750;
- 4EDK - Mediha - Kladanj — 73? 3720;
- 4SRE - Mujo - ~~Srebrenica~~ Cerska — granatiranje cijeli dan ima mrtvih
- 4GJK - Tomi - Banovići — mirno, 3790;
- 4CFG - Niho - Brčko — uobičajen dan; 3800;
- 4BBO - Fahir - Olovo — rel. mirno,

Dana 20.02.1993.g. u 12 30 održao ugovorenu službenu vezu putem radioamatera 9A2RG i to između: Dumančić Šara Feliks iz Splita, i iz Rijeke, službeni broj tel. 051-213-288 i privatni 713-291, i Krajtmajer dr. Melike iz Tuzla, tel. br. 216-659. Razgovor je vođen u smislu organiziranja simpozija o silovanju žena iz sjeveroistočne Bosne i genocida i to u Italiji i Njemačkoj u vremenu od 10 do 20.3.93. god.

B.

Slika br. XXXX. *Izvod iz dnevnika održanih takozvanih ugovorenih veza (SKED) za dan 19. 2. 1993. godine*

Radio klub Tuzla, koji je djelovao u naselju Stupine, dao je, također, veliki doprinos u prikupljanju informacija, a naročito je uspješno djelovao u spajanju tzv. pokidanih veza. U toku rata, ostvareno je oko 150.000 takvih veza. Operatori koji su bili angažovani u tom periodu su: Sulejman Jahić, sekretar Kluba, Muharem Azabagić E74MB, predsjednik Kluba, Muris Mašić E75MM, član i Damir Husejnefendić E73HD. Nešto kasnije, na pokidanim vezama počeli su raditi operatori Rudi Bahun i Enver Salihspahić[385].

385 Svjedočenje operatora E74MB Muharem Azabagić.

S obzirom na to da su oružane snage bivše JNA koristile sve vrste medija, pa i amaterske frekventne opsege, za dezinformiranje i obmanjivanje, radioamateri su to vješto koristili snimajući njihove emisije koje su nakon toga emitovane putem naših sredstava javnog informiranja, ali sa objektivnim obrazloženjem. Da bi razvili što više mržnje kod Srba koji su napustili Tuzlu, razne agresorske radio stanice nisu birale sredstva da to ostvare. Tako Radio Užice saopštava da je tuzlanska vlast nasilno sv-rgnuta, da se na zgradi općine vihori šahovnica, te da se na ulicama nalazi veliki broj misteriozno ubijenih ljudi. Ovakvi nastupi agresora su bili uvijek vezani za pojedine događaje ili pokušaje destabilizacije stanja u gradu, odnosno ohrabljivanja Srba u gradu da pređu na teritoriju pod kontrolom srpskih snaga. Radio-amateri su bili izloženi stalnim

Republica Bosnia and Herzegovina

T97B

Bajro Džindo, 75000 Tuzla, Dr. Ivana Ribara 2
To radio __________
Confirming QSO:

DATE	GMT	BAND	R	S	T	TNX FOR NICE QSO
						PSE/TNX QSL VIA ....

Best 73 from __________

Slilka XXXX. *Operator radio kluba "Kreka" Bajro Džindo*

elektronskim i borbenim djejstvima, tako da su njihove lokacije goniometrisane i gađane dalekometnim oruđem.

- Na osnovu navedenih podataka možemo konstatovati da je mreža koju su organizovali radio amateri bili istinski problem neprijatelju i to u mnogim segmentima.[386] Jedan od njih je prenošenje istine kroz omogućavanje društvenih kontakata familija. To je očigledno bila u suprotnosti sa agresorskim planovima kroz plasiranje dezinformacija, poluistina i uopšte planirane strategiju prema BiH u toj oblasti. Zbog toga se može s punim pravom konstatovati da su radio amateri dali najveći doprinos u razbijanju informativne blokade.[387]

Važne informacije u vezi sa posljedicama koje su proizvodili artiljerijski napadi na industrijsku zonu, a prije svega na Hloralkalni kompleks, humanitarne potrebe, itd. radio amateri su putem radioamaterskih uređaja omogućili razgovor sa civilnim vlastima Opštine Srebrenica. Ipak, najveći dio vremena radio amateri su posvetili građanima opštine i njihovim potrebama da se ostvare kontakti sa najbližima, proslijede ili dobiju poruke kada to nisu mogli ostvariti na drugi način.

Na osnovu pokazatelja dnevnika izvještaja koji su u to vrijeme vođeni, vidi se da je tu svrhu pokidanih veza ostvareno preko 350.000 kontakata između građana tuzlanske opštine i njihovih najbližih.

Koristeći mogućnost brzog uspostavljana radio-veza, amateri su mnoge značajne poruke prosljeđivali u neke države Evrope, kao npr. informaciju o granatiranju industrijske zone i opasnosti koja zbog toga može nastati. Vijest o tome odmah je objavljena u elektronskim medijima u Austriji i drugim zemljama.

U trenucima potpunog neprijateljskog okruženja radioamateri radio klubova Kreka, Tuzla i Lipnica ostvarili su oko 350.000 veza. Veliki značaj su imali i u prenosu informacija sa pojedinih ratišta, što su građani posebno cijenili. Ko-

---

386 Savezni ministar SRJ je 19. 4. 1994. godine donio dokument "Informacija o privremenom usklađivanju radio amaterskih komunikacija sa potrebama od strane kojih zabranjuje prenos poruka bez posebnog odobrenja Republičkog mi nistarstva za saobraćaj i veze, daje ovlaštenje nadležnim službama Vojske Jugoslavije da vrše kontrolu saobraćaja radio i amaterskog opsega i obavještava imaoce amaterskih radio stanica, da će Savezno ministarstvo za odbranu u saradnji sa General-štabom vojske Jugoslavije u pojedinim područjima ograničiti ili zabraniti rad radio-amaterskih stanica u skladu sa potrebama od strane zemlje i vojske Jugoslavije

387 Intervju sa vodećim radio amaterom Feridom Muslićem u periodu od 15. januara 2018 do 28. januara 2018. godine.

ntakti komisija za razmjenu zarobljenika ostvarivani su uz pomoć radio-amatera. Prvi kontakt za razmjenu zarobljenika sa agresorske strane ostvario je vojvoda Vojkan Đurković, kako se tada sam predstavio.

U periodu telekomunikacijske, putne i druge blokade, potreba za komunikacijama mnogima će ostati u sjećanju i po pojavi prvih mobitela u Tuzli. Bili su registrirani u Hrvatskoj i Sloveniji, a mogli su se koristiti jedino sa isturenih kota i uz upotrebu kvalitetnih antena. Dva takva mobitela bila su locirana na Gradini i Ilinčici, a kasnije i na drugim mjestima. Jedan takav mobitel uspostavila je i PTT Tuzla i cijene su za njegovo korištenje bile povoljnije od prethodnih. Radio-amateri svoje usluge prenošenja poruka ili direktnog spajanja, što podrazumijeva razgovor putem telefona i radio stanice, nisu naplaćivali, osim rijetkih pojedinaca koji su na taj način pribavljali manju korist za sebe.

INFORMISANJE GRAĐANA U USLOVIMA RATA U TUZLI

Rat je produžetak politike drugim sredstvima. U ratu prvo gine istina, jer samo tako na njeno mjesto može doći propaganda. Propaganda je moćno sredstvo ratovanja. Ona ima zadatak da na dva načina - obećanjima ili prijetnjom (strahom) - obezbijedi ciljeve politike. Razaranje Republike Bosne i Hercegovine kroz propagadni rat traje još i danas, u tezama da je država Bosna i Hercegovina nemoguća, te da se narodi mrze, da je BiH vještačka, AVNOJ-evska, titoistička tvorevina.

"Što se tiče BiH, reafirmiraju se stare velikodržavne i nacionalističke koncepcije, logika "SHS-osovine", uz minoriziranje njenih političkih inte- resa i osporavanje legitimiteta i državnosti Republike. Ona se sve više nastoji proglasiti vještačkom AVNOJ-evskom konstrukcijom, Titovom izmišljotinom, a shodno tome i napad na muslimane se ponovo intenzivira. Na tom planu, strogo dirigirana beogradska štampa ne bira sredstva. Metodama koje po količini laži, konstrukcija, jeftinih podvala, senzacija, naručenih i cenzurisanih pisama, serija članaka, specijalnih radio i tv-emisija itd., daleko nadilaze one gebelsovske, otpočinje neviđena kampanja".[388]

Manje krvav rat bi bio da nije bilo propagande medija, koji su stalno držali tenziju, podgrijavali klimu o klanju, silovanju, ubijanju, paljevinama i snajperistima. Sa velikom strašću dolivali su ulje na vatru. Tu nije bilo neutralnosti i ob-

---

388 Nijaz Duraković, "Prevara Bosne", Oslobođenje, 28. 12. 2004, str. 28.

jektivnosti, trovala se javnost i stvarale se ratno-huškačka i mrzilačka atmosfera i raspoloženje. Stvarala se atmosfera da nasilje dobije legitimitet.

Pustili su propagandu, manipulaciju javnosti, stvarali psihozu, strah i mržnju. Tako su elektronski mediji postali najveći sijači mržnje, a propaganda je imala najveći uticaj na javno mnijenje (spinovanje javnosti)[389]

Zato je veliki broj građana davao vjetar u leđa Slobodanu Miloševiću. Ponosno su prebrojavane žrtve, kosti, jame i stratišta iz Drugog svjetskog rata, posebno Jasenovac. Realizirao se propagandni rat.

Zato ne iznenađuje priznanje akademika Dobrice Ćosića "oca srpske nacije" da "laž je srpski državni interes".[390]

Prije početka agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, u proljeće 1992. godine, u Tuzli su postojali od starijih medija -"Front slobode"i Radio Tuzla. Stalna dopisništva u Tuzli imali su: Televizija Sarajevo, „Oslobođenje", „Večernje novine", a od beogradskih listova: „Politika", „Borba", „Večernje novosti", „Expres-politika". Do rata, pored ovih novina, štampani su brojni listovi radnih kolektiva kao: GP „Tenograd", „Glas sa Drine" iz Zvornika, „Kladanjske novine", "Soda so Tuzla" i dr. U junu 1992. godine počeo je da izlazi „Tuzla list", a pokrenuto je i tuzlansko izdanje „Večernjih novina". Privatni list „Korzo" izlazio je do maja 1992. godine.

Tokom rata, urednik Dopisništva „Večernjih novina" u Tuzli je bio Saša Burlica. Zbog saobraćajne blokade, list se u 6.000 primjeraka štampao u Tuzli, sve do pred kraj 1993. godine. Tada je nestalo papira i drugog štamparskog materijala. Poslije toga, šef dopisništva je bio Kemo Mulalić, vrlo kratko vrijeme, a saradnik Salih Salimović. Od 1993. dopisnik iz Tuzle je bio Miro Petrović, uglavnom kao ratni dopisnik iz Drugog korpusa Aermije BiH, a od 1995. je imenovan za šefa Dopisništva u Tuzli, što je bio do 2007. godine, kada su se novine ugasile.

Šef Dopisništva „Oslobođenja" je u ratu bio Mato Bikić, a poslije njega Vehid Jahić. Dopisnik „Večernjeg lista" je bio Ekrem Avdić, do odlaska u Informativnu službu Drugog korpusa. Dopisnik „Vjesnika" je bio Ivica Nosić, sve do pred kraj

---

389 SPIN je manipulacija i trikovi - prevarantstvo, trik kojim se istina pokazuje u posve drugačijem svjetlu

390 Priznanja Dobrice Ćosića:
- "Laž je srpski državni interes"
- "Laž je u samom biću Srbina"
- "U ovoj zemlji svaka laž na kraju postaje istina"
- "Srbe je toliko puta u istoriji spašavala laž"

1992. godine, kada je otišao u Hrvatsku, a potom u Njemačku. Dopisnici „Slobodne Dalmacije" su bili Zvonimir Banović i Boris Ćurković.

U Ratnom press-centru opštine Tuzla su bili Mirza Mukić, Fatmir Alispahić i Slavo Zabuš.

U decembru 1992. pokrenut je „Hrvatski glasnik". Prvi glavni i dogovorni urednik je bio prof. Ljubomir Aždajić, pa fra Petar Matanović, a nakon njega i najduže vrijeme, gotovo cio rat i dugo godina poslije, Juraj Novosel (sve do smrti, u avgustu 2008. godine).

Važnu informativnu ulogu je imala „Armija ljiljana", list Drugog korpusa Armije BiH, prva armijska novina u ratu. Izašlo je 66 brojeva ovog lista. Načelnik Informativne službe i glavni i odgovorni urednik lista je bio Ekrem Avdić, njegov zamjenik Miroslav Petrović, a članovi Službe: novinari Mirza Mukić, Faruk Kruševljanin, Ćazim Sarajlić (kraće vrijeme), Almir Alić, Sabahudin Azabagić, Said Huremović, Vejsil Huremović, Amra Odobašić, Nurudin Hadžić, Tomislav Trojak (fotoreporter), Senad Pehlivanović i Dušan Mićević (snimatelji-kamermani). Saradnici iz brigada su bili: Velid Džindo (Olovo), Izudin Duraković (Gračanica), Fuad Berkovac (Kladanj), Abdulah Suljkanović (Kalesija), Atif Kujundžić i Vahdet Burić (Lukavac), Hamid Deronjić i Islam Žiga (Brčko), Safet Berbić (Banovići), Refik Bulić (Živinice), Nusret Salkić (Čelić); saradnici su bili i dr Alija Sutović, Darko Kalajdžić, Pašaga Durić, Mijo Franković (specijalni saradnici), Benjamin Muhamedbegović (karikaturista)...

Tokom rata, list „Armija ljiljana" je najomiljeniji list na prostoru djelovanja Drugog korpusa.

Štampan je u tiražu od 8.000 primjeraka, dio tiraža je dosta-vljan u inostranstvo autobusima Rešada Bundavice. List je počeo izlaziti u sedmičnom ritmu, a završio je kao mjesečnik. Uz list, Informativna služba Drugog korpusa je izdavala i dnevni, a ponekad i dvodnevni bilten – informativni letak o stanju na ratištu za lokalne medije.

U toku rata u BiH, zonu Drugog korpusa je posjetio veliki broj novinara iz cijelog svijeta – dopisnika velikih agencija, televizijskih i radijskih kuća, te dnevnih novina, magazina i časopisa. Gotovo da nema značajnije svjetske agencije, koja u ovu zonu nije uputila svoje dopisnike ili saradnike. Među najznačajnijim imenima, koja su nas pohodila, svakako su Kristijan Amanpur, Džim Klensi i Džeki Šimanski (CNN), zatim Arnout van Linden (slobodni novinar, koji je radio za BBC, Vašington popst, Observer i mnoge druge medije), Majkl Kirš (slobodni novinar), Roj Gutman... Neke medijske kuće su imale i akreditovane novinare u zoni Drugog korpusa: CNN, RTL, AFP, AP (za ovu američku agenciju

radio je Tuzlak Amel Emrić kao fotoreporter), zatim Rojters, Standard (Beč), Vašington post, Tajms, Čikago Tribjun...

Slika br. XXXXX
Prvi red: Ekrem Avdić, Amra Kicić-Odobašić, general Hazim Šadić,
Drugi red: snimatelj Senad Pehlivanović, Miro Petrović i Faruk Kruševljanin

Prvi broj lista„Front slobode" izašao je 7. novembra 1943 godine. Vjeran korijenima i tradiciji svog antifašizma, "Front slobode", kao list i ljudi u njemu, bili su u potpunosti svjesni složenosti, iskušenja i prijetnji novog fašizma u vremena neposredno uoči agresije na Bosnu i Hercegovinu. To se najbolje vidi iz beskrajnog niza angažovanih tekstova, koje je list objavljivao, ali i iz javnih stavova i angažmana njegovih novinara na drugi način, prije svega u programu TV studija FS-3, kao sastavnog dijela kuće "Fronta slobode".

Te teške i složene dane u proljeće 1992. godine,„Front slobode" je dočekao sa 26 zaposlenih i redakcijom od 18 članova. Oni su nosili ak- tivnosti u izdavanju novina i u svakodnevnom programu Studija FS-3. S obzirom na to da je od marta 1992. godine Tuzla bila u sve žešćoj infor- mativnoj blokadi, logično je bilo da su„Front slobode" na svoj i Radio Tuzla na svoj način morale biti i bile

Slika br.f fXXXXXX *Slijeva na desno: Prvi red: Vehid Jahić, Vikica Stefanović, glumica, Jadranka Marković, Biljana Skoković-Tomić, Zlatko Dukić*
Drugi red: Saša Burlica, Enver Halilović, Muharem Osmić, Zlatan Mujkić, Jusuf Malkić, Mato Bikićlvica Nosić, Nijaz Alispahić, Vitomir Pavlović
Treći red: Dragan Džankić, Sinan Alić, Husref Muharemagić, Salih Brkić, Nikola Ivanović, Vedad Spahić i Marko Divković

su jedine informativne poluge na kojima će se zasnivati uspješna priprema i realizacija odbrane Tuzle i njeno pravodobno osposobljavanje za iskušenja koja dolaze.

"Vjerovatno nikada, uglavnom iz objektivnih razloga, neće biti do kraja sagledana i izvagana neprocjenjiva vrijednost uloge i odbrambena funkcija informisanja u tim delikatnim, neizvjesnim i opasnim vremenima. No, ono što je sigurno i u šta ne može biti sumnje, ogleda se u činjenici da je svaki iole ozbiljniji napor u sagledavanju tog vremena i zbivanja u njemu, jednostavno nezamisliv bez osvjetljavanja i ocjene uloge informisanja. Naravno, i kon-kretnog doprinosa ljudi koji su u "Frontu slobode" i Radio Tuzli, sa rijetkim izuzecima, listom iskreno stali u funkciju priprema odbrane i njene neposredne predstojeće realizacije.[391]

Radio Tuzla počela je da emitira program 3. maja 1953. godine. U aprilu 1992. godine u skladu sa odlukom Vijećnika Općine Tuzla koja je usvojena na sjednici 4. aprila, Radio Tuzla je počela emitovati program u neprekidnom trajanju od 24 sata krenulo se s cjelodnevnim programom. Tadašnje rukovodstvo, direktorica Jadranka Gosić-Jovanović te članovi redakcije, tehnike, ostali uposlenici i saradnici u dogovoru sa predstavnicima općine Tuzla, Stanicom javne bezbjednosti Tuzla, Štabom TO Tuzla brzo su prilagodili program ratnim uslovima emitovanja te prenosila najvažnije informacije i uputstva kako se ponašati u novonastalim uslovima.

Redovno su se uključivali u program Radija Bosne i Hercegovine, a često su bili u kontaktu sa lokalnim radio stanicama na tuzlanskom slobodnom prostoru.

Program je najvećim dijelom bio posvećen odbrani grada i domovine. Novinari su radili kao ratni reporteri, dok su između njihovih javljanja u studiju gostovali stručnjaci svih zvanja, koji su savjetima nastojali pomoći stanovništvu, posebno ljudima na područjima gdje su se izvodile ratne operacije.

U stvaranju programa, učestvovali su i brojni umjetnici, od književnika i slikara, preko glumaca do pjevača. Dakako, uključeni su bili i sportisti, te mnoge druge javne ličnosti. Cjelodnevno su emitovana upozorenja o uzbunama i neposrednoj opasnosti. Iz emisionog pogona do slušalaca stizale su pjesme domoljubne tematike, što su ih stvarali članovi Muzičkog ateljea Tuzla. Emitovale su se emisije iz kulture: "Muzički matine" Branislava Štumfa, "Stari dobri radio" Bore Slepčevića, zatim emisija Amira Omerćehajića "Gradu i svijetu", "Radio

---

391 Zlatko Dukić, Izjava data autoru u septembru 2017. god.

ordinacija", koju je uređivala Nura Ahmetbegović i konačno, "Politički magazin", što su ga potpisivali Nedim Hrustambegović i Hajrudin Selesković.

Moramo istaknuti i "Radio školu", koja je svakodnevno emitovana u saradnji sa Prosvjetno-pedagoškim zavodom Tuzla, a tu je i nezaboravni "Šareni telefončić", emisija za najmlađe slušaoce, koju su vodili Dušica Ikić i Sanela Hrustić.[392]

Osim Radio Tuzle, medijski prostor u ratnim godinama upotpunili su i dali doprinos odbrani kao i multikulturalnosti urednici, novinari redakcija koje su formirane u tom vremenu prije svega novinsko izdanje 2. korpusa Armije BiH "Armija ljiljana".

U sastavu lista „Front slobode" bila je lokalna TV stanica Studio FS-3, osnovana aprila 1991. godine. Televizija Tuzlanskog okruga, nastala u februaru 1993. godine, sa formiranjem Kantona 1994. promijenila je naziv, pa se nazvala RTV Tuzlansko-podrinjskog kantona, odnosno Tuzlanskog kantona, kako se i sada zove. Osim televizijskih stanica, postojale su još četiri radio-stanice, i to: Radio Kameleon, Radio Hajat, Radio Soli i radio stanica 2. korpusa A BiH, Radio Sajgon.

Privatni list Revija "Korzo" je izlazio do maja 1992. godine. Izašlo je 10 brojeva. Osnivač je bio Jovica Petković, a glavni i odgovorni urednik Fatmir Alispahić. Saradnici su bili Saša Burlica, Sejfo Šarić, Marko Divković, Miroslav Petrović, Vitomir Pavlović, Lejla Habul, Zlatko Dukić, Hasan Hadžić (Zvornik), Husref Muharemagić, Nikola Smiljić, Aleksandar Adamović, Halid Rifatbegović (Bijeljina), Nedeljko Maksimović (Banovići)... Korzo u četvrtom broju od 31. januara 1992. godine na naslovnoj stranici donosi veliki naslov „Trougao zločina - Muslimani na nišanu", a u tekstu je prvi put javno progovoreno o "organiziranim ubistvima Muslimana u sjeveroistočnoj Bosni", objelodanjeno je da je u ubistvu predsjednika MBO Bijeljina Abdulaha Kovačevića učestvovala JNA, te da je njegov leš izbačen iz helikoptera". U medijskom prostoru sjeveroistočne Bosne, bili su to prvi javni govori o sudjelovanju JNA i ekstremista SDS-a u političkim ubitstvima Bošnjaka, koja su se dogodila potkraj 1991. i početkom 1992. godine.

Revija "Korzo" je u devetom broju 9. aprila 1992. godine objavila tekst svog urednika "da li će Tuzla biti sjeverna komanda plana 'Drina'". Autor teksta je javnosti otkrio "da bi se planom 'Drina' stvorio koridor sa opštinama Modriča i Derventa, prema srpskim krajinama", te da JNA "planira iseljavanje oko 400.000 stanovnika iz SAO Semberije, koji nisu Srbi".

---

392 Nedim Hrustambegović, Izjava data autoru u oktobru 2017. god.

Ovim tekstom je po prvi put u javnosti pomenuto "iseljavanje nes- rpskog stanovništva", to jest etničko čišćenje, kao strateška tačka velikos- rpskog plana.

Od marta 1993. godine do avgusta 1994. godine, u Tuzli je izašlo 70 brojeva "Tuzla lista", privatnog glasila vlasnika Georga Grubića, koji nije imao nikakvu materijalnu podršku lokalnih vlasti, niti političkih stranaka. List je bio medijski oponent radikalnim stavovima lista "Zmaja od Bosne".

Demokratski i toleratni duh Tuzle nije lako sačuvan. Bila je to borba za reafirmaciju antifašizma, kao kontinuiteta borbe za slobodnu Bosnu i Hercegovinu.

Radio-kameleon osnovan je decembra 1992. g., kao komercijalna stanica i u informativnom programu ona je reemitirala informativne programe „Glasa Amerike", „Slobodne Evrope" i „Radija Deutsche Welle".

Radio-stanicu „Hajat" osnovala je krajem 1993. g. grupa mladih intelektualaca iz redova Muslimanskog omladinskog saveza (MOS), podmlatka Stranke demokratske akcije. Koncepcija ovog radija se zasnivala na pokušaju revitalizacije i afirmacije istorijskih, kulturnih, vjerskih i svih drugih vrijednosti Muslimana u BiH.

Osnivač Radio stanice „Sajgon" bio je 2. korpus Armije BiH. Stanica je počela da radi u martu 1994. godine. Imala je zadatak da propagandno djeluje protiv agresora, ali i da izaziva smetnje u njegovim redovima, ometanjem radio-stanica koje djeluju na okupiranoj teritoriji. Tako je ubacivanjem na frekvencije tih stanica uspješno ometan radio-program Radio Novog Sada, Radio Ozrena i Radio Modriče.

Približavanjem agresije na Bosnu i Hercegovinu, nastala je svojevrsna diferencijacija novinarskih kadrova na one koji su odlučili da svoje novinarsko znanje i umijeće stave u funkciju njene odbrane i na one koji su uskoro napustili Tuzlu i otišli na drugu stranu. Među onima koji su ostali bili su: Nedim Hrustanbegović, Zlatko Dukić, Nura Ahmedbegović, Vera Bakalović-Brlas, Ekrem Avdić, Vehid Jahić, Jadranka Marković, Sinan Alić, Jasna Žunić, Hajrudin Selesković, Ferid Šljivić, Jusuf Malkić, Biljana Skoković-Tomić, Ibrahim Selimović, Nikola Ivanović, Miroslav Petrović, Enes Osmančević, Salih Brkić, Fatmir Alispahić, Husref Muharemagić, Pašaga Durić, Nermina Durić Kahrović, Samir Kahrović, Marko Divković, Amela Hajvaz, Mirza Mukić, Mato Bikić, Branislav Petar Štumf, Emin Tahirović, Zoran Kapetanović, Boro Slepčević, Snežana Agić, Milan Cvetinović, te novinari-saradnici Vedad Spahić, Mirsad Mustafić, Rifet Hasković, snimatelj Amel Emrić, Tomo Trojak... Pored njih, značajna je bila i uloga tehničara i snimatelja, kao i mnogih mladih novinara, koji su u to vrijeme bili angažirani.

Do jeseni 1992. godine, zbog bolokada raznih vrsta, informativno područje su uglavnom pokrivati Televizija Tuzla i Radio Tuzla. U početku je bilo izvjesnog nesnalaženja, koje je okončano novembra 1992. odlukom Predsjedništva Skupštine općine Tuzla da se izvrši fuzija Radio Tuzle i Televizije Tuzla u jedinstveno Javno preduzeće Radio-televizija Tuzla. Od tog trenutka počinje nova, složenija,uspješnija i ratnim potrebama i zahtjevima primjerenija politika i u ovoj oblasti. Informisanje i propaganda postaju sastavni, nezamjenjiv i izuzetno značajan dio ukupne odbrambene doktrine, prakse i rezultata. Mnogi novinari, tada i kasnije, počinje neposredno i autentično da izvještavaju javnost o zbivanjima na ratištu, praktikujući poseban oblik ratne reportaže, u čemu se naročito ističe Zlatko Dukić.

Slika br. XXX *U ratnoj bolnici u Maoči (Brčko), 6. juna 1992.: dr. Fadil Pitić, hirurg, Zlatko Dukić, ratni reporter*

Krizni štab općine Tuzla donio je (nema datuma kada je donesena) Preporuku o izvještavanjima u ratnim uslovima. Preporuka ima 22 tačke. U 1. tački piše sljedeće:

„Programsku šemu lokalnog radija i TV (Radio Tuzla i TV Studio FS-3) prilagoditi šemi državnog radija i TV BiH. Obavezno prenositi vijesti Radija BiH svakog sata, a emisije vijesti i ostale informativne sadržaje Radio Tuzle emitovati nakon informativnih emisija Radia BiH."

Navodi se još nekoliko tačaka kao:

„Izvori informisanja su isključivo legalni organi Republike, odnosno opštine Tuzla (Krizni štab i Komanda TO).

Informacije koje saopštavaju nelegalni organi i agresorske snage, ne mogu se emitovati bez posebnog odobrenja.

Razbijati svaku dezinformaciju koju izreknu druga glasila, neprijateljska SDS komanda, zločinačke vlade samozvanih SAO, reagovati zvaničnim demantijem na maliciozno interpretiranje drugih medija, pojedinaca i grupa.

Insistirati na svakodnevnim primjerima ljudske solidarnosti, patriotizma, zajedništva."[393]

Komanda 2. korpusa i Koordinacioni odbor Regije Tuzla, izdali su novembra 1992. Apel svjetskoj javnosti, u kome protestvuju zbog nezainteresovanosti međunarodnih organizacija i humanitarnih asocijacija za stradanje nevinih civila u regiji sjeveroistočne i istočne Bosne. U Apelu se ističe da se već sedam mjeseci pojedini dijelovi ove regije nalaze u totalnom okruženju i da je glad, bolest, a naročito agresor, već usmrtio nekoliko hiljada ljudi na području Cerske, Kamenice, Konjević Polja i Žepe u istočnoj Bosni. U tački 2. piše sljedeće:

„Jučerašnja zarobljena dokumentacija kod jednog od oficira 'jugo-vojske' ukazuje na postojanje tajne instrukcije četničkim jedinicama za genocid nad Muslimanima u području opštine Srebrenica, Vlasenica i Bratunac."

Citiramo detalj te naredbe:

„Sve što hoda, puže i gmiže i nosi muslimansko ime - pobiti, zapaliti i zatrati.'

U potpisu je major Jačimović, komandant Birčanskog odreda Šekovići."[394]

U Apelu se traži dotur hrane, odjeće i energije, otvaranje koridora i Aerodroma Dubrave.

Prije nego što je došlo do sukoba na Brčanskoj Malti, iz Tuzle je u pravcu istoka, prema majevičkim šumama, otišlo oko 6.000 Srba. Iako im nikakva opasnost nije prijetila, oni su to učinili nadajući se da će se uskoro "pobjednički" vratiti u grad. Krećući se majevičkim brdima, oni su mogli vidjeti mnoge kamione i šlepere kako prazni čekaju vijest daje Tuzla „pala" pa da se upute u pljačku njenog materijalnog bogatstva. Nada im se izja-lovila, jer su branioci Tuzle i okolnih općina uspjeli ne samo da se odbrane, nego i da oslobode znatan dio privremeno okupirane teritorije.

---

393 Krizni štab SO Tuzla, Preporuka o izvještavanju u ratnim uslovima, nedatirana, str. 1-3.

394 Komanda 2. korpusa i Koordinacioni odbor Regije Tuzla, Apel svjetskoj javnosti, br. 0/1487, 1. 11, 1882.

Propaganda i širenje raznih laži o Tuzli, naročito se intenzivira poslije sukoba na Brčanskoj Malti. Tako su TV Novi Sad i bijeljinska Radio Semberija objavili u maju 1992. g. da su srpsko selo Crno Blato, u tuzlanskoj opštini, spalili „hosovci". Uznemireni zbog ove vijesti, stnovnici ovog sela došli su u Studio FS-3 sa zahtjevom da u njihovo selo ode jedna ekipa da snimi stvarno stanje i na taj način demantuje ovu laž. Nakon što je prikazano pravo stanje, demanti od onih koji su to objavili nikad nije objavljen.[395] Drugu vijest koju je objavila TV Beograd 31. maja 1992. odnosila se na tvrdnju daje na Stadionu „Tušanj" zatočeno 5.000 Srba. U vijesti je saopšteno da im se ne daju hrana i voda, da se maltretiraju i odvode u grupama na likvidaciju. Objavljeno je, takođe, da rječica Jala masovno nosi leševe ljudi srpske nacionalnosti. U vezi s ovim, Predsjedništvo Skupštine opštine Tuzla izdalo je 3. juna 1992. g. Saopštenje za javnost, u kome, između ostalog, piše:

„... Rječicom Jalom ne može plivati ni tijelo mačeta, jer je toliko plitka da se može pregaziti. Naprosto radi se o bezočnoj laži ... Još jednu gnusnu i već dva puta obnovljenu laž od strane TV Beograda, koja je ovdje pukla kao bomba, predstavlja tvrdnja ove Miloševićeve TV kuće da je na stadionu „Tušanj" zatočeno 5.000 Srba, kao u koncetracionom logoru itd. Na stadionu „Tušanj" nema nikoga jer se zbog agresije ne igraju utakmice.

140 hiljada Tuzlaka i 80 hiljada izbjeglica zna da je to laž. Ko god želi može provjeriti da, osim trave i tribina, u ovom objektu nema nikoga."[396]

Protest o navodnoj ugroženosti Srba, uputilo je krajem juna 1992. godine TV Novi Sad i Pokrajinskom odboru SUBNOR-a Vojvodine 47 Srba-boraca NOR-a, koji žive u Tuzli a u njemu se ističe:

„Borci NOR-a opštine Tuzla su u cjelini veoma ogorčeni na laži o odnosu Tuzle prema građanima srpske nacionalnosti, koje se često emituju putem Televizije Novi Sad. Već nekoliko puta ta Televizija informiše da je 5.000 građana srpske nacionalnosti, većinom žena i djece, zatočeno na stadionu „Tušanj" Fudbalskog kluba „Sloboda" i da se Srbi u Tuzli proganjaju. Kako ove laži iritiraju borce NOR-a, a posebno borce iz reda srpske nacionalnosti, putem ove peticije zahtijevamo od Televizije Novi Sad da odmah prestane sa ovim i ovakvim lažima i da svom gledalištu, odnosno auditorijumu, prenese stvarnu istinu o životu u Tuzli, radi čega pozivamo Televiziju Novi Sad da uputi svoju ekipu u Tuzlu (u bilo kom terminu) koja bi se na licu mesta uvjerila u stvarno stanje."[397]

---

395 Front slobode, br. 3.202, 22. 5. 1992, str. 2.

396 Selim Bešlagić, Grad i čovjek, Tuzla, 1998, str. 36. i 37.

397 Ferid Šljivić., Srbi nisu ugroženi, Front slobode, 3. 7. 1992, str. 3

U republičkim sredstvima javnog informiranja o Tuzli je, poslije 15. maja 1992. nedovoljno obavještavana javnost. Šta je bio uzrok ovoj pojavi, niko nije znao objasniti. Bio je to razlog da Predsjedništvo Skupš- tine općine Tuzla uputi, 8. septembra 1992. godine, pismo Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine koje je citirano u prethodnom dijelu ovog rada.

Analizirajući stanje medija u Bosni i Hercegovini, dr. Muhamed Nuhić, između ostalog, piše sljedeće:

„... Nasuprot dugotrajno ponavljanoj tezi srpskih medija da je zajednički život naroda BiH nemoguć, štampa, radio i TV na teritoriji pod kontrolom Armije BiH dokazivali su suprotno i propovijedahu ljepotu zajedničkog življenja. Ovi mediji nisu izvrgavali ruglu vjere i vjerska osjećanja ljudi i nisu podsticali vjersku netrpeljivost; braneći pravo napadnutih da brane svoju zemlju, svoje domove i svoje živote, nisu to pravo negirali drugima. U medijima na ovim prostorima nastavio je da radi i znatan broj novinara i drugog kadra srpske nacionalnosti - neka poznata novinarska pera svakodnevno su se javljala u štampi, na radiju i TV Vitomir Pavlović, Boro Slepčević, Đuro Škondrić, Zlatan Jovanović, Branka Šutanić Zahirović, Dušan Ivković.

Naprijed je već konstatovano da je bilo izuzetaka od ovog općeg trenda. Među takve spadaju neki brojevi listova: „Zmaj od Bosne", koji je izlazio u Tuzli i „Bošnjak", koji je izlazio u Travniku. U njima je bilo tekstova koji su pozivali na osvetu, koji su uzroke masovnog zločina tražili u genu naroda, što znači da su sav jedan narod poistovjećivali sa zločincima, koji su u kršćanstvu nalazili latentne pozive na progon muslimana, koji su ideologizacijom islama dokazivali njegovu superiornost nad kršćanstvom, koji su, praktično, prihvatili tezu srpske propagande o nemogućnosti zajedničkog života i zalagali se za BiH kao muslimansku državu itd."[398]

Tekst „Nema više nina nana" objavljen je 4. 2. 1993. g. u „Zmaju od Bosne", pošto se u njemu govori ono o čemu piše Dr. Nuhić, Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla izdalo je 12. 2. 1993. g. Saopštenja za javnost u kome se, pored ostalog, kaže:

„Do kulminacije je došlo objavljivanjem teksta „NEMA VIŠE NINA NANA" u „Zmaju od Bosne".

Ovaj tekst vrhunac je širenja nepovjerenja, nesigurnosti, mržnje i nacionalizma, što je povrijedilo ogroman broj boraca i građana Tuzle. Ovim tekstom vrijeđaju se i zasluge velikog broja tuzlanskih boraca, pa čak i djeca palih boraca,

---

398 Dr. Muhamed Nuhić, Javna riječ i odgovornost Tuzla, 1999, str. 44. i 45.

među kojima ima i onih koji su postali simboli naše pravedne borbe za slobudu."[399]

Istim povodom „Front slobode" objavljuje sljedeće:

„Front slobode" je po ko zna koji put stavljen na lomaču, ali nikako da izgori. S druge strane, vajni novokomponirani Muslimani nemaju snage da komentiraju novi izvještaj specijalnog izvjestitelja OUN-a Tadeuša Mazovjeckog. Gospodin Mazovjecki je bio i te kako objektivan prema stradanjima Muslimana, a nedavno je izjavio i to da bh Muslimanima prijeti totalno istrebljenje i na to upozorio svjetsku javnost. Dakle, ne bi trebalo da bude razloga da se i on proglasi četnikom. Jer u svom Izvještaju Mazovjecki ovaj put samo jednom spominje Tuzlu. Kaže da u ovom gradu postoji list „Zmaj od Bosne", koji raspiruje međunacionalnu mržnju i poziva na kršenje ljudskih prava. U odnosu na sva priznanja koja grad Tuzla dobija od Evropskog parlamenta, Barcelone i evropske javnosti uopšte - ovo je jedina tamna mrlja. To nas, dakako, tek može koštati, jer ona licemjerna strana svjetske diplomatije jedva čeka da takvo što čuje."[400]

U listu „Zmaj od Bosne" objavljivani su članci različitog sadržaja. U nekim od tih članaka bilo je sadržaja koji su nailazili na vrlo oštru kritiku više drugih listova, a i građana koji te sadržaje nisu odobravali.

Povodom pisanja novinara „Zmaja od Bosne", reagovalo je Predsjedništvo Općinskog odbora boraca NOR-a 1941- 1945. Tuzla sljedećim tekstom:

„Dvadeset četvrtog oktobra 1993. godine borci Tuzlanskog partizanskog odreda zajedno sa Manevarskim odredom policije MUP-a Tuzla i poštovaocima antifašističke NOB-e 1941-1945. i sadašnje antifašističke borbe protiv srpsko-crnogorske agresije i četničkih terorista obilježili su 50-godišnjicu formiranja Tuzlanskog partizanskog odreda i dvogodišnjicu formiranja Manevarskog odreda policije MUP-a Tuzla i odali dužnu poštu poginulim antifašistima iz II svjetskog rata i poginulim 1992. i 1993. godine pripadnicima Armije BiH koji su pali u sukobima protiv srpsko- crnogorskih fašista. U osvrtu na ovo obilježavanje, ne poštujući dužan pijetet prema žrtvama fašizma i ne poznavajući značaj borbe Tuzlaka u antifašističkoj borbi, 'Zmaj od Bosne' u broju 54 od 3. 11. 1993. objavio svojevrstan pamflet. Podsjećanja radi u tom pamfletu, pored ostalog, piše:

„Organizatori ove bestijalne cirkusadije, izjednačavaju pređašnju revoluciju sa aktuelnom borbom muslimanskog naroda za goli biološki opstanak.

---

399 Predsjedništvo SO Tuzla, Saopštenje za javnost, br. 0I/I sl., Tuzla, 12. 1. 1993.

400 „Front slobode" Opet na lomači, 28. 5. 1993.

'Partizani nad čijim uspomenama zdušno lamentiraše mladi pioniri, davno prigrliše kamu i kokardu.'

"Nije, razumije se problem u ubogom Sakibu[401] i njegovim suborcima... no pogubno je da mlađani 'manevarci' još ne uviđaju u kojem istorijskom momentu žive, te da nam je petokraka i njeni tvorci, porušila, popalila, poklala, silovala i razorila domovinu."

Nije nam namjera da polemišemo sa notornim neistinama koje navodi autor. Njegov bolesni način gledanja i izražavanja o borcima protiv fašizma je ispod svakog nivoa kulture dijaloga. Možemo razumjeti njegovu mržnju prema partizanima. Vjerovatno ima zato i nekog razloga, jer je dokazano da su se partizani borili protiv, kako spoljnih fašista, tako i protiv njihovih slugu: četnika i ustaša. Upravo tu borbu vode sinovi partizana ili njihovi unuci pa su te sijede glave koje on tako nipodaštava, ponosne, jer ta djeca nastavljaju istu antifašističku i oslobodilačku borbu kao i oni nekada. Tu pretežno mislimo na one koji se nalaze u redovima Armije BiH."[402]

Reagujući na istup, predsjednika Gradskog odbora SDA Tuzla četiri političke stranke (UBSD, SDP, MBO, LS-Tuzla) izdale su sljedeće Saopštenje za javnost:

„Obraćamo se javnosti u povodu javnih istupa predsjednika Gradskog odbora SDA Tuzla, koji je u više navrata grubo povrijedio patriotska osjećanja boraca i građana te narušio opšteprihvaćene demokratske principe na kojima se zasniva sloboda mišljenja i višepartijski sistem.

Unija veterana pokreta otpora Opštine Tuzla u svom Saopštenju već je reagirala protiv istupa koji je tvrdio da su Bosnu i Hercegovinu odbranili SDA, Alija Izetbegović i 40-tak ljudi koji su oformili Patriotsku ligu. "Bošnjački narod spašavao se sam, gonjen instinktom samoodržanja. A ako ga je neko spasio od političkog uništenja, što je bio dogovoreni cilj Miloševića i Tuđmana, onda je to prije svega Amerika, prvi i zasad jedini ozbiljan garant državne cjelovitosti Bosne i Hercegovine".[403]

Tuzlanski borci veterani su ovaj istup nazvali destrukcijom i razjedinjavanjem bosanskohercegovačkog patriotskog fronta, te su decidno kazali da tom lideru neće dopustiti da njihovu svetu žrtvu poistovjećuje sa svojim stra-

---

401 Sakib Ćatić, Predsjednik SUBNOR-a Tuzla.

402 Predsjedništvo Općinskog odbora učesnika NOR-a 1941-1945, Front slobode, Tuzla 5. 1. 1994.

403 Mustafa Spahić, "Između politike i anarhije", list Ljiljan, april 1997. godina.

načkim i karijerističkim interesima. Borci su za stranačku i političku neovisnost Armije Bosne i Hercegovine, i u tome im dajemo bezrezervnu podršku[404].

U drugoj polovini 1993. g. pojavile su se vijesti, lansirane od srpskih krugova i nekih svjetskih agencija o tome da Tuzla želi da proglasi autonomiju. U knjizi Milana Milutinovića „Kako sam vodio medijski rat", u poglavlju

„Autonomija Tuzle" se kaže:

„Opredjelio je Pres-centar za organizovanje propagandne akcije pod nazivom „Autonomija Tuzle". O planiranoj akciji upoznate su neke star- ješine i mali broj članova Centra, kako bi se obezbijedila tajnost priprema i realizacije. Za akciju su postavljeni slijedeći ciljevi i zadaci (...)"[405]

Glavni cilj je bio potpun prekid komunikacija Tuzle sa Sarajevom i traženje rješenja u okviru saradnje sa Jugoslavijom, te smanjenje borbene napetosti na području koridora u Posavini. Da bi to postigli, ovi krugovi su preko obavještajnih organa ubacili na teritoriju Tuzle 4.000 letaka, koji su rađeni u dvije varijante i četiri boje, a u kojima su Tuzlaci pozvani da podrže ova nastojanja. Pojavu i sadržaj ovih letaka organi vlasti, građani i sredstva informiranja su najoštrije osudili.

Povodom ovih glasina Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla uputilo je 11. oktobra 1993. pismo Predsjedništvu R BiH, Vladi R BiH i Ambasadi R BiH u Zagrebu u kojem se kaže sljedeće:

„Posljednih dana su neke svjetske agencije emitovale apsolutnu dezinformaciju da će grad Tuzla, navodno, ovih dana proglasiti autonomiju, po ugledu na antidržavni čin koji je u Cazinskoj krajini izveo secesionista Fikret Abdić. Dezinformacije ovih svjetskih novinskih kuća, koje od početka rata latentno rade za agresora, i sada imaju svoju dobro smišljenu propagandno političku pozadinu. Naime, one se uklapaju u agresorsku medijsku hajku na grad Tuzlu, kojom se želi reći da ovdje, navodno, postoje snage koje bi htjele Tuzlu otcijepiti od države Bosne i Hercegovine. Nažalost, na ovu agresorsku podlost nasjeli su i neki naši visoki državni funkcioneri, koji ratnog zločinca Radovana Karadžića uzimaju kao rele- vantan izvor informacija. Zapravo, za Predsjedništvo Skupštine opštine Tuzla, kao i za građane Tuzle postoji jedna jedina istina i ona glasi: Nema govora ni o kakvoj autonomiji i ovaj grad će istrajati na putu osobodilačke

404 Onako kako je to definisano u tačkama 5 i 6 platforme za djelovanje Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima donešene 26. juna 1992. godine.

405 Milan Milutinović, Kako sam vodio medijski rat, Biblioteka Narodna knjiga, Beograd, 1998, str. 272-279.

borbe za suverenu i međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu! Predsjedništvo Općine Tuzla i građani Tuzle svjesni su krajnjeg cilja ovakvih propagandnih podvala i tim prije su odlučni da se suprostave svim antidržavnim tendencijama.

Stoga i vas, uvažena gospodo, molimo da iskoristite vaš nesumljivi utjecaj da na odgovarajućim mjestima prenesete ove stavove Predsjed- ništva Opštine Tuzla i građana grada Tuzle."[406]

U ranije citiranom telefonskom razgovoru sa majorom Pračerom, maja 1992. godine, Selim Bešlagić je na njegovo traženje da Tuzla proglasi autonomiju izrazio svoj i stav Tuzlaka riječima: „Neka je rat! Neka je! Ja nemam druge države osim Bosne i Hercegovine...

Ma, kakva Jugoslavija?! Srboslavija? Ne dolazi u obzir! Ja svoje dostojanstvo ne prodajem, nek' me kolju."

FORUM GRAĐANA TUZLE

Prvi predsjednik Foruma građana Tuzle napisao je sljedeće: "To je bilo vrijeme kada se naš grad na najgrublji način suočavao sa srbočetničkom agresijom, koja je po svojim bizarnim ciljevima i okrutnim sredstvima bila nezapamčena od kraja Drugog svjetskog rata. U isto vrijeme, pod uticajem strašnih žrtava koje trpi bošnjački narod od srpskog agresora, kao i homogenizacija hrvatskoga naroda oko HDZ-a i proglašavanje Herceg-Bosne, stvorena je povoljna pretpostavka i došlo do širenja ekstremnog bošnjačkog nacionalizma. To se u to vrijeme posebno osjećalo u našem gradu. U tom smislu mnoge aktivnosti bošnjačkih nacionalista odvijale su se ubrzano i paralelno. Armija BiH rekonstruira se, i umjesto "bosanska" postala je u velikoj mjeri "Bošnjačka". U našem gradu najveći broj medija isključivo služi za propagandu i promicanje takve politike. U to vrijeme počinje da izlazi novi nedjeljni list "Zmaj od Bosne". Taj list na najdrastičniji način svojim napisima unosi nemir kod nebošnjačkog naroda, a revolt i osudu kod većine Bošnjaka našega grada. Ovaj list na brutalan način napada ono što je u ovom gradu uvijek bilo najsvetije, a to je zajednički život, bez ikakvih nacionalnih, vjerskih ili drugih ograničenja. Bilo je to vrijeme kada su se zlokobni tamni oblaci lagano nadvijali nad našim gradom, prijeteći da će izazvati buru koja će odnijeti ono što je u njemu uvijek bilo najdragocjenije, a

406 Selim Bešlagić, Grad i čovjek, Tuzla, 1998, str. 99. i 100.

to je bio stotinama godina građen kult zajedničkog života svih njegovih stanovnika.[407]

Kao nepomirljivi protivnici takvog stanja, na inicijativu grupe[408] mladih tuzlanskih intelektualaca, 28. 2.1993. godine formiran je Forum građana Tuzle. Djeluje kao vanstranačko udruženje s ciljem da razvija bosanskohercegovački i zavičajni patriotizam, da čuva i revitalizuje autentični tuzlanski način življenja, da okuplja sve patriotsko opredijeljene građane u borbu protiv agresije na Bosnu i Hercegovinu, da se bori za evropski kvalitet života.

Zapisano je da će se boriti:

- za podršku procesu vraćanja međusobnog povjerenja motiviranog humanizmom i snagom duha,
- za povratak prognanih, izbjeglih i raseljenih lica na svoja stoljetna ognjišta i vraćanje njihove imovine,
- za kažnjavanje svih ratnih zločinaca,
- za punu ravnopravnost građana i poštivanje svih ljudskih sloboda i prava, u skladu sa Deklaracijom o pravima čovjeka,
- za očuvanje i njegovanje multinacionalnog i multireligijskog materijalnog i duhovnog naslijeđa u skladu sa civilnizacijskim kriterijima,
- za razvijanje osjećaja ljubavi, odanosti i privrženosti prema gradu, njegovoj tradiciji, duhovnom i kulturnom biću,

---

407 Prof.dr. Anto Raos, Pišem o svom životu, Tuzla, 2011. godine, str. 202.

408 Muharem Abdurahmanović, Imšir Imširović, Vehid Šehić, Ćazim Sarajlić, Tomislav Ramljak, Željko Rička, Mirsada Božanović, Pero Todorović, Fatmir Alishapić, Zlatko Berbić, Vesna Šehić, Jasmin Arnautović, Željko Mlađenović, Adem Tucaković, Jelen Jugović, Mustafa Hukić, Salih Burek, Muhidin Pašić, Vlado Kerošević, Muhamed Mazalović, Ljiljana Filipović, Tatjana Gajić, Azra Miletić, Miroslav Hlubna, Vitomir Pavlović, ef. Muhamed Lugavić, Alojz Knezović, Ljubomir Jurak, Nedžad Hukić, Emina Zaimović, Mirza Kušljugić, Suada Kapidžić, Šefko Salihspahić, Jakov Mott, Emin Suljetović, Mirza Rušidović, Edin Dervišević, Ljubomir Aždajić, Mirza Salkić, Muharem Alić, Faruk Ibrahimović, Risto Stanković, Sead Balvanović, Nedžad Zonić, Midhat Hadžimustafić, Sinan Alić, Muradif Džambić, Mišo Berberović, Sakib Altumbabić, Rizo Brkić, Miralem Šehović, Nada Mladina, Suvad Buljugić, Alija Biberović, Muharem Osmić, Muhamed Mujkanović, Mehmed Žilić, Salem Dževdetbegović, Vlado Popov, Branko Lukić, Jorgovan Begić, Duško Terzić, Mustafa Šehović, Zdravko Tišma, Sejfudin Rekić, Suljo Jahić, Ljiljana Cvjetković, Ekrem Pašić, Vlado Filipović, Mirza Muratbegović, Mirjana Tahirović, Željko Ban, Miroslav Petrović, Nihada Gajević, Nikola Panjević, Rešad Berbić, Fahrudin Isić, Salih Mujanović, Ervin Pleša, Refik Mujagić, Dino Kaselić, Vesna Ferković, Branislav Štumf, Ljiljana Đokić, Željko Peštić, Muhamed Alibegović, Šimo Grabovičkić, Fikret Azapagić, Mato Bikić, Muamer Abdić, Eldin Tabučić.

- za očuvanje, zaštitu i unapređenje čovjekove okoline, sa preduzimanjem svih ekoloških mjera u tom cilju.
- za očuvanje i razvoj kadrovskih potencijala i njihovu afirmaciju na realizaciji projekata čija je intencija da Tuzlu približe i uvedu u evropske tokove i procese.

Glavni odbor Foruma građana Tuzle je izvršni organ, a broji 15 članova, dok je Savjet Foruma, kao savjetodavno tijelo sastavljeno od 30 uglednih građana Tuzle. Skupština Foruma građana održava se svake dvije godine, a sastavljena je od građana koji žele da učestvuju u njenom radu. Radi realiziranja programskih ciljeva pri Glavnom odboru postoje četiri odbora i dvije komisije. Prvi predsjednik Foruma građana Tuzle bio je dr. Anto Raos, a od februara 1995. godine do danas na toj dužnosti se nalazi Vehid Šehić, dipl. pravnik.

U ratnom periodu Forum građana Tuzle je djelovao u više pravaca. Organizovao je javne tribine i dijaloge za građane, učestvovao u organiziranju međunarodnih konferencija i drugih skupova, zauzimao stavo-ve o raznim pitanjima i u vezi s tim izdavao saopćenja i proglase, te upućivao proteste međunarodnoj zajednici i drugim forumima u svijetu.

Nekoliko dana poslije osnivanja, Forum je 3. marta 1993. godine, uputio Progras svim progresivnim snagama Srbije i Crne Gore, a u njemu, između ostalog, piše.

„Uvjereni smo da srbijanski i crnogorski narod, kao i veći dio srpskog naroda kojem je domovina Bosna i Hercegovina, u ogromnoj većini ne stoji iza huškačke i otvorene fašistoidne politike koju vodi režim u Beogradu. Dignite i vi svoj glas protiv bezumlja, fašizma i svakog zla koje oni sobom nose. Dignite svoj glas organizovano, jasno i glasno! Dignite svoj glas i pomozite nam danas, da biste pomogli sebi sutra."

Uz pomoć institucija kulture Forum građana organizirao je od 21. septembra do 21. oktobra 1993. kulturnu manifestaciju „Tuzlanska jesen '93". Priređeni su: Izložba slika u privatnom vlasništvu, Večeri mladih talenata, Vašar knjiga, Pjesničke večeri i Džez matine. U okviru Okruglog stola „Kultura u Tuzli - danas i sutra", održane su dvije sesije - o odnosu kulture i države i o odnosu kulture i stvaralaca.

Na javnoj tribini - „Vašingtonski sporazum" govorio je, 3. maja 1994. godine, dr. Ivo Komšić, a na drugoj, koja je održana jula 1994, na temu - „BiH u svjetlu Ženeve", kao gost je bio Selim Bešlagić. U organizaciji Foruma građana Tuzle i Verona foruma iz Brisela, a pod pokroviteljstvom Evropskog parlamenta, u Tuzli

je, od 3. do 5. novembra 1994. održana Međunarodna konferencija na temu: „Može li biti Evrope bez multikulture." U dokumentima ove konferencije se kaže:

„Došli smo u Tuzlu s namjerom da podržimo demokratske snage i BiH, koje su pokazale u Tuzli da je moguće sačuvati duh tolerancije i zajedničkog života, Čak i u uslovima rata. (...) Demokratska, multikulturalna i antifašistička Evropa je suočena sa izborom: da pomogne Tuzlu kao model i primjer za ostale zajednice u BiH - čiji građani su dosad sprečavani da izraze svoje težnje prema civilnom, multikulturalnom i tolerantnom društvu ili da, kroz pasivnost, doprinese nepopravljivoj destrukciji nade za obnovu multikulturalne i tolerantne BiH. To bi značilo poraz osnovnih vrijednosti moderne Evrope."

Rezoluciju koja je tim povodom donesena usvojili su predstavnici javnih, kulturnih i političkih organizacija iz 15 zemalja Evrope, Sjeverne i Južne Amerike.

Na izbornoj skupštini Foruma građana Tuzle, održanoj 28. februara 1955. godine, Camerom Scott Thompson, prvi sekretar Ambasade SAD u Bosni i Hercegovini kaže i ovo:

„Mogu vam reći da u Americi postoje tri tipa institucija koje pomažu očuvanju demokratije: slobodna nezavisna štampa, konstruktivna politička opozicija i nestranačke građanske grupe - kao što je vaša.

Zato mi podršavamo inicijative kao što je Forum građana Tuzle, koji okuplja ljude koji se zalažu za uspostavljanje jednog građanskog društva u okviru zakona, u kojem su ljudska prava garantirana Ustavom Federacije, takođe garantovana i u stvarnosti.

Kada se Bosna i Hercegovina ponovo uspostavi u svojim priznatim granicama kao jedna perspektivna demokrtska zemlja svih njenih ljudi, to će u velikoj mjeri biti zahvaljujući vama i ljudima sličnim vama širom cijele zemlje. Želim vam uspješnu skupštinu i mnogo napretka u narednoj godini."

Nakon što su četnici sa Ozrena, 25. maja 1995, počinili nečuven zločin nad tuzlanskom omladinom, Forum građana Tuzle izdao je, 1. jula 1995. proglas bosanskim Srbima u kome, između ostalog, piše:

„Poslije stravičnog ubistva 70 mladih ljudi od strane Karadžićevih terorista - za vas, ako ste ljudi, više nema dileme.

Zločini terorista koj pripadaju vašem narodu se čine i zbog toga da vam onemoguće povratak u jedinstvenu BiH, gdje ste stoljećima živjeli u miru i bratstvu zajedno sa vašim komšijama.

Pred istorijom, Bogom, narodom i vremenima koja dolaze vaša šutnja će značiti odobravanje zla."

U organizaciji Helsinškog parlamenta građana i Foruma građana Tuzle, od 19. do 22. oktobra 1995, u Tuzli je održana IV Generalna skupština Helsinškog parlamenta građana. U raduje učestvovalo oko 450 gostiju iz Evrope i Amerike i oko 150 iz Bosne i Hercegovine. Razmatrane su teme: „Rješavanje konflikata", „Mediji i njihova uloga u konfliktima", „Prava izbjeglica u Evropi", „Građanski pristup u ekonomskoj rekonstrukciji",„Lokalna demokratija u Evropi",„Žene",„Nacionalizam",„Fundamentalizam". Na kraju zasjedanja usvojena je Konačna izjava IV Generalne skupštine HCA u kojoj se, pored ostalog, kaže:

„Došli smo u Tuzlu na 50. godišnjicu Ujedinjenih nacija da ujedinimo građane, da pokažemo svijetu da postoje ljudi koji odbijaju da prihvate etničko podvajanje i podjele i koji još uvijek vjeruju da moramo da izgradimo međunarodnu vladavinu zakona. (...) Izabrali smo da dođemo u Tuzlu zato što je ovaj grad tokom rata uspio da demonstrira u praksi šta znači očuvati vrijednosti i principe Ujedinjenih nacija..."[409]

SNABDIJEVANJE STANOVNIŠTVA I ZBRINJAVANJE PROGNANIKA NA PODRUČJU OPĆINE TUZLA

Izbijanjem rata u Bosni i Hercegovini 1992. g., a naročito nakon sukoba sa bivšom JNA u Tuzli 15. maja 1992. g., znatno je otežano snabdijevanje civilnog stanovništva i sve većeg broja prognanika na području općine Tuzla. U cilju obezbjeđenja što racionalnije raspodjele raspoloživih količina hrane, rukovodstvo općine Tuzla organiziralo je snabdijevanje sve većeg broja prognanika, a zatim i domicilnog stanovništva putem Direkcije za racionirano snabdijevanje, uspostavljene u ljeto 1992. godine.

Izvori snabdijevanja korisnika racioniranog snabdijevanja u najvećem dijelu 1992. godine su bile, prije svega, općinske robne rezerve i donacije komercijalnih roba preduzeća iz Tuzle (Solana, Dita, Polihem, Mlin Ljubače, Pekara Ljubače, Pivara Tuzla itd.) Tokom ljeta 1992. g. počele su da pristižu donacije u hrani, lijekovima, higijenskom materijalu, odjeći i drugom, prikupljene iz raznih izvora u organizaciji općine Tuzla i njenih predstavništava u Zagrebu i Splitu. U jesen 1992. g. u redovno snabdijevanje uključuje se i UNHCR i njegova je pomoć tada bila gotovo isključivo namijenjena prognanicima, kojih je na području općine bilo oko 60.000.

409 Forum građana Tuzle (1993-1998), Prilozi za monografiju, Tuzla, 1998.

Sa 110.000 domicilnih stanovnika i 60.000 prognanika u općini Tuzla živi 170.000 stanovnika. To su ljudi različitog životnog doba, sa različitim uslovima i potrebama, koje je trebalo snabdjeti iz vrlo oskudnih izvora. U tu svrhu, pored popisa prognanih lica koje je obavio općinski Centar za prognana lica, organiziran je popis domicilnog stanovništva po mjesnim zajednicama. Dobijeni podaci uneseni su u bazu podataka općinske Direkcije za racionirano snabdijevanje, da bi kasnije bili preneseni u bazu podataka općinskog Logističkog centra. Formiranje takve baze podataka znatno je olakšalo distribuciju racioniranih artikala hrane i humaitarne pomoći.

Distribucija je vršena putem porodičnih paketa humanitarne pomoći i bonova za distribuciju. Pomoć je dijeljena u više od 100 maloprodajnih objekata po mjesnim zajednicama, čime je izbjegnuto okupljanje većih grupa građana u vrijeme granatiranja grada i njegove okoline. Baza podataka je dnevno ažurirana, tako da je besprijekorno funkcionirala cijelo vrijeme rata. To je ono što je odlučujuće doprinijelo urednoj i pravednoj raspodjeli humanitarne pomoći putem Direkcije za racionirano snabdijevanje i Logističkog centra općine Tuzla.

Putem općinskog Logističkog centra organizirano je snabdijevanje hranom Univerzitetsko-kliničkog centra Tuzla, Doma za nezbrinutu djecu Slavinovići i svih socijalnih slučajeva. Osim toga Logistički centar općine Tuzla učestvovao je sa UNHCR-om i Crvenim polumjesecom u pripremi i distribuciji obroka, koji su dijeljeni u narodnim kuhinjama. Godina 1993. bila je godina blokade naše regije. Put iz pravca Hrvatske bio je prohodan samo 90 dana. Logistički centar je u ovoj godini distribuirao 12.624 tona humanitarne pomoći prikupljene iz različitih izvora. Pomoć se satojala iz sljedećih artikala:

ARTIKAL	UKUPNO TONA
Brašno	7.464,1
Masnoće	700,1
Šećer	503,0
Grah	377,5
Leća	356,9
Tjestenina	32,4
Riža	203,1
Krompir i dr. svježe kon. povrće	994,8
Mlijeko u prahu	202,3

ARTIKAL	UKUPNO TONA
Sir	123,9
Meso, riba i naresci	490,0
Deterdžent, sapuni i druga sredstva higijene	563,7
Ostalo	611,8
UKUPNO:	12.623,6

Općina Tuzla pripada grupi općina koje su u toku agresije na BiH prihvatile i zbrinule najveći broj raseljenog stanovništva. Stanovništvo Tuzle, uglavnom radničko, umjelo je u najtežim trenucima rata da preživi i pruži pomoć i utočište ogromnom broju ratnih stradalnika. Masovniji dolazak prvih izbjeglica u općinu Tuzla, iz ratom zahvaćenih područja bivše Jugoslavije, bilježi se u julu 1991. g. Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla, u avgustu 1991. godine, donijelo je Odluku o formiranju Štaba za izbjeglice. Štab je imao zadatak da na organizovan način vodi brigu o smještaju, ishrani i ostalim potrebama prognanika koji su svakodnevno pristizali u Tuzlu. Štab otvara prve kolektivne centre (škole) za smještaj izbjeglica.

U decembru 1991. godine postojala su tri kolektivna centra i u njima je bilo smješteno oko 1.000 izbjeglica. U prvoj polovici 1992. g., broj kolektivnih centara se povećava na sedam, a broj raseljenih osoba na 10.500. Do kraja 1992. g., zbog masovnog progona muslimanskog stanovništva, dešava se prava migraciona eksplozija. Sportski centar „Mejdan“ je otvoren kao prvi kolektivni centar za smještaj pristiglog prognanog stanovništva. U ovom objektu su zbog velikih smještajnih kapaciteta u početku boravili prognanici. Ovaj sportski centar će od početka 1993. g. služiti samo za prihvat i trijažu raseljenih lica, a njihov dalji smještaj rješavao se uglavnom smještajem u druge kolektivne centre ili upućivanjem na područje drugih općina u tuzlanskoj regiji.

Od 24 kolektivna centra, koja su egzistirala krajem 1992. i u 1993. g. u općini Tuzla najveći broj raseljenih lica prihvaćen je u osnovnim školama „Jusuf Jakupović“, „Solana“, Mramor, Kiseljak, Mosnik, „Džemal Mandžić“, u obdaništu „Ciciban“ i Mosnik, te Ekonomskoj i Mašinsko-tehničkoj školi, Đačkom domu „Enver Šiljak“, Studentskom domu I i II, Hotelu „Tehnograd“ u Slavinovićima i Univezitetskoj dvorani. Zbog nemogućnosti da se izvrši prihvat svih, u Sportski centar „Mejdan“ i Univerzitetska dvorana se od 1993. g. koristi za prihvat i trijažu raseljenih lica.

Veliki broj humanitarnih organizacija pomogao je domaćem i raseljenom stanovništvu da preživi. U snabdijevanju stanovništva i prognanih lica učestvovale su sljedeće humanitarne organizacije:

1. UNHCR-United Nation High Commissioner for Refugees
2. AICF - Action Contre La Faim
3. NPA - Norwegian Peoples Aid
4. NRC - Norwegian Refugee Council
5. SEA - Scotish European Aid
6. MSF - Medicins Sana Fronitiers
7. SRC - Swiss Red Cross
8. STC - Save The Children, UK (ETnited kingdom)
9. UNICEF - United Nation Childrens Fund
10. IRC - tehnička pomoć, sjemenski i higijenski materijal
11. CARE INTERNATIONAL - pomoć u dopremi humanitarne pomoći, prehrambeni artikli
12. IGASA - pomoć u prehrambenim artiklima
13. SOLIDARITES - prehrambeni artikli
14. WEP - Svjetski program hrane (prehrambeni artikli)
15. Merhamet
16. Crveni polumjesec
17. Caritas
18. Međunarodni crveni krst - paketi za penzionere.

U 1992. g. na području općine Tuzla boravi oko 64.000 raseljenih osoba, a u 20 kolektivnih centara smješteno je oko 10.500 osoba. Ostalo raseljeno stanovništvo najvećim dijelom prihvatili su u svoje domove građani Tuzle. Istovremeno, grad je napustio značajan broj domicilnog stanovništva. Na kraju rata, procjenjuje se da je više od 30.000 građana općine Tuzla svih nacionalnosti napustilo općinu.

Posljedice migracione eksplozije odražavaju se na cjelokupnu organizaciju života domicilnog i prognanog stanovništva. U cilju jačanja brige o prognanicima Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla, decembra 1992. godine, formiralo je Centar[410] za izbjegla i raseljena lica. Centar je imao zadatak da na sveobuhvatan način vodi brigu o prihvatu, smještaju, ishrani, zdravstvenoj zaštiti, školovanju, socijalnoj adaptaciji i resocijalizaciji raseljenih lica. Centar je angažirao oko 240 osoba, koja su na volonterskoj osnovi tokom čitavog rata vodili brigu o raseljenim osobama.

410 Ispred općinske vlasti za zbrinjavanje prognanika na području Općine Tuzla bili su zaduženi: Stjepo Lukić, Zehra Dropić i Esma Ibrišimović.

Tuzla, kao centar regije, pružala je najveću bezbjedonosnu sigurnost prognanom stanovništvu. Upravo zato i tokom rata, a i poslije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, najveći broj prognanika dolazio je u Tuzlu. U januaru i februaru 1993. g. u Tuzlu pristižu novi prognanici iz svih dijelova Bosne i Hercegovine. U toku 1993. godine u Tuzli boravi 78.000 prognanih lica.

U toku 1993. godine Skupština općine Tuzla i Centar za raseljena lica imali su posebno izražene probleme oko ishrane i smještaja ovako velikog broja raseljenog stanovništva. Pomoć koja je pružana od strane humanitarnih organizacija i UNHCR-a, bila je nedovoljna da se prehrani stanovništvo.

Veliki broj djece, starih i bolesnih osoba činio je stanje još složenijim. I pored toga u Tuzli, te teške 1993. godine, zahvaljujući izuzetnom zalaganju općinskih vlasti i građana Tuzle, te samih prognanika, nije bilo umiranja zbog gladi ili bilo kakve epidemije zaraznih bolesti.

U toku 1994. godine pronalaze se nove mogućnosti humanijeg smještaja raseljenih osoba. Zatvara se sedam kolektivnih centara. Oko 27.000 raseljenih osoba smješteno je u napuštene kuće i stanove. U preostalih 17 kolektivnih centara smješteno je 4.847 raseljenih lica, a humanitarna organizacija NPA (Norveška narodna pomoć) izgradila je izbjegličko naselje u Mihatovićima za smještaj 1.600 osoba. Ostalih 20.800 raseljenih osoba bilo je smješteno kod rodbine i prijatelja. U toku1994. g. bilježe se brojni odlasci raseljenih lica u inostranstvo i smanjenje broja raseljenih lica u općini na 61.900.

U 1995. godini Centar za raseljena lica ulaže posebne napore na unapređivanju socijalne adaptacije i resocijalizacije raseljenih osoba. Uz podršku humanitarnih organizacijaNPA, IRC, ARC, UNHCR u svim kolektivnim centrima uvode se kvalitetni programi psiho-socijalne zaštite, organizira se večernja škola za odrasle, organiziraju se opće obrazovni kursevi za žene vodi se dodatna briga o zdravstvenoj zaštiti. Ulažu se, takođe, posebni napori na pronalaženju kvalitetnijeg smještaja prognanih. Humanitarne organizacije Caritas i NRC adaptirale su 169 privatnih kuća u vlasništvu građana Tuzle za smještaj raseljenih lica. Iseljavaju se kolektivni centri iz slijedećih objekata: Ekonomske škole, Hotela „Tehnograd“, te osnovnih škola u Solani, Solini, Kiseljaku, Mramoru.

U aprilu 1995. g. izvršenje prvi popis raseljenih lica i izbjeglica u općini Tuzla. Do juna 1995. g. smanjenje broj raseljenih lica u općini. U julu 1995. godine, padom Srebrenice i Žepe, u Tuzlu pristižu novi prognanici. U vrlo teškom zdravstvenom stanju se prihvataju 7.494 prognane osobe, uglavnom starci, žene i djeca. Odlukom Sekretarijata za odbranu općine Tuzla otvara se ponovo devet kolektivnih centara u osnovnim školama u srednjoj Dragunji, Dobrnji,

Mramoru, Kiseljaku, Sićkom Brodu, Lipnici Srednjoj, Lipnici Gornjoj, Solini i Miladijama. Od ukupno 68.349 prognanika u kolektivnom smještaju boravi 5.819 raseljenih osoba. U tom periodu bilo je dosta problema oko smještaja rase-ljenihlica, tako da će određen broj tih lica biti smješten u druga područja FBiH.

Početkom 1996. g. raseljeno stanovništvo masovnije odlazi u Sarajevski kanton, dijelom u Zeničko-dobojski i inostranstvo. U 1996. g. na području općine Tuzla boravi 62.018 raseljenih osoba, od čega u kolektivnim centrima 4.578. Preseljavanje prognaničkog stanovništva iz Tuzle u druge gradove na području Federacije BiH nastavlja se i u 1997. godini. Zbog nemogućnosti povratka u mjesto ranijeg prebivališta, koja sada pripadaju Republici Srpskoj, u Tuzlu je došlo iz zemalja Evrope novih 2.730 izbjeglih i prognanih lica. Ukupno u Tuzli u 1997. g. boravi 41.216 raseljenih osoba.

U 1998. g. u Tuzli je boravilo 43.464 raseljene osobe, od čega je u kolektivnim centrima bilo smješteno 2.071. Iz zemalja Evrope u Tuzlu su se vratila njena 4.073 građana. U mjesto ranijeg prebivališta, u zone razdvajanja u Republiku Srpsku, iz Tuzle je otišlo 1.012 raseljenih osoba, a na područje Federacije BiH 813 raseljenih osoba.

U toku 1999. godine, općina Tuzla je prihvatila 1.200 izbjeglica sa Kosova i SRJ. U ovoj godini broj raseljenih osoba se smanjio, tako da ih sada ima 40.199, od čega je u kolektivnim centrima boravilo 1.927 raseljenih osoba.

PREGLED raseljenih osoba u općini Tuzla za period 1992-1999. godina

RED. BROJ	GODINA	BROJ RAS. LICA PRIV. SMJEŠ.	UKBROJ RAS. LICA KOLEKT. SMJEŠ.	UKUPNA RAS. LICA	BROJ KOLEKT. OBJEKATA
1.	1992.	53.700	10.300	64.000	20
2.	1993.	65.500	12.500	78.000	24
3.	1994.	57.053	4.847	61.900	17
4.	1995.	62.530	5.819	68.349	26
5.	1996.	57.440	4.578	62.012	15
6.	1997.	38.902	2.314	41.216	9
7	1998.	41.393	2.071	43.464	9
8.	1999.	38.272	1.927	40.199	6[411]

411 Podaci Centra za izbjegla i raseljena lica Skupštine općine Tuzla, januar 2000. godine

PREGLED - STRUKTURA RASELJENIH OSOBA PO OPĆINAMA IZ KOJIH SU PROGNANI:

Red. broj	OPĆINA	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1998
1.	Zvornik	653	26.165	32,215	25,176	25.176	21.600	12.573	13.100	11.125
2.	Srebrenica	-	991	3.891	2.016	9.510	6.755	4.641	4.641	4.864
3	Bijeljina	-	3.443	8.493	6.143	6.143	6.143	4.660	5.143	5.235
4.	Bratunac	76	7.459	7.459	5.909	5.909	5.909	3.909	3.909	4.111
5.	Vlasenica	61	5.289	5.289	4.479	4.479	4.479	3.497	3.497	3.555
6.	Ugljevik	-	2.933	2.933	2.933	2.933	2.933	2.433	2.433	2.433
7.	Brčko	-	3.416	3.416	2.716	2.716	2.716	2.216	2.216	2.216
8.	Doboj	-	1.978	1.978	1.978	1.978	1.978	1.378	1.378	1.378
9.	Čelić	-	1.566	1.566	1.566	1.566	1.566	1.366	1.366	1.366
10.	Kalesija	-	1.531	1.531	1.531	1.531	1.531	731	731	73
11.	Lopare	-	757	582	582	582	582	582	582	582
12.	B. Luka	-	154	154	154	154	154	154	154	154
13.	Modriča	-	169	169	169	119	119	119	119	119
14.	Prijedor	-	2.061	2.061	1.021	1.021	1.021	121	121	121
15.	Odžak	-	16	116	116	116	116	116	116	116
16.	Goražde	-	198	198	198	198	118	118	118	118
17.	Stolac	-	105	105	105	105	105	105	105	105

Red. broj	OPĆINA	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1998
18.	B.Brod	-	16	16	16	16	16	16	16	16
19.	Gacko	-	149	149	149	149	149	149	149	149
20.	Foča	-	240	240	240	130	130	130	130	130
21.	Rogatica	-	197	197	197	97	97	97	97	97
22.	Olovo	-	144	144	144	44	44	44	44	44
23.	Ilijaš	-	36	36	36	36	36	36	36	36
24.	Višegrad	-	249	249	249	249	249	149	149	149
25.	Glamoč	-	127	127	127	127	127	127	127	127
26.	Gradačac	-	1.555	1.555	920	572	572	372	372	372
27.	Jajce	-	259	259	259	79	79	79	79	79
28.	Sanski M.	-	303	303	303	208	208	108	108	108
29.	Trebinje	-	52	52	52	52	52	12	12	13
30.	Ost. opšt.	210	2.442	2.442	2.416	2.416	2.416	1.178	2.416	1.208

DJELATNOST UREDA ZA ODNOSE SA INOSTRANIM SUBJEKTIMA I HUMANITARNIM ORGANIZACIJAMA

Na sjednici od 9. novembra 1993. godine Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla donijelo odluku o osnivanju Ureda za odnose sa inostranim subjektima. U Odluci je predviđeno da Ured „prikuplja i evidentira nacrte ugovora između općine Tuzla i inostranih subjekata i prati i koordinira aktivnosti vezane za zaključivanje i realiziranje ugovora između općine i svih drugih pravnih subjekata sa njenog područja sa inostranim subjektima i o tim ugovorima daje mišljenje s kojim upoznaje zainteresovane subjekte i nadležne organe." Uspostavljanje direktne saradnje sa gradovima i lokalnim zajednicama u Evropi zasnovano je na Evropskoj povelji o lokalnij samoupravi, koju je Vlada R BiH ratifikovala na sjednici od 21. oktobra 1994. godine.

Skupština općine Tuzla zaključila je u 1994. godini više ugovora sa inostranim subjektima, i to:

1. Općina Tuzla - „Vive žene" - Centar za terapiju žena i djece. Projekat se sastoji od tri faze. U prvoj fazi pružaju se psihoterapeutske i prihosocijalne pomoći traumatizovanim ženama i djeci, u drugoj je predviđeno otvaranje ambulante za psihoterapiju za žene prognanike i žene Tuzle, dok se u trećoj vrši edukativni i kulturni rad po slobodnom izboru.
2. Opština Tuzla - Cap Anomur - Javna ustanova Obdanište „Naše dijete" - ustupanje objekta obdaništa „Kekec" za potrebe zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja.
3. Općina Tuzla - Danish Refugee Council-Norwegion People's Aid - UNICEF - otvaranje Centra za pružanje stručne psihosocijalne pomoći ženama i djeci ugroženim ratom.
4. Općina Tuzla - JZU „Klinički centar Tuzla"- Freundschaflbrucke Njemačka - protokol o rekonstrukciji prostora objekta „Kasama" za potrebe Ginekološko-akušerske klinike, površine 600 m^2.
5. Općina Tuzla - OXFAM - otvaranje dva društvena centra za prognanike za izradu ručnih radova i igračaka, kao i jednog omladinskog centra za djecu od 14 do 18 godina.
6. Općina Tuzla - Stazio Pubblico di donne Bologna - GVC Bologna - realizacija medicinskog dijela projekta Mostovi među ženama bez granica - „Amica".
7. Općina Tuzla - Norveška narodna pomoć - izgradnja izbjegličkog naselja u Šičkom Brodu.

8. Općina Tuzla - Amica e.v. Freiburg - realizacija projekta za traumatizovane žene i djecu.
9. Općina Tuzla - Terre des hommes - izgradnja omladinskog centra.
10. U ovoj godini sklopljeno je više ugovora o zakupu ili rekonstrukciji pojedinih objekata za potrebe izbjeglica, žena i djece.

U ovom i narednom periodu ostvarena je saradnja sa UN, UNPROFOR-om i ECMM (otvaranje Aerodroma Dubrave, otvaranje plavih puteva, zaštita ljudskih prava i sloboda, pomoć u organizovanju seminara i posjeta političkih ličnosti itd). Saradnja sa gradovima, regijama i međunarodnim organizacijama lokalnih zajednica uspostavljena je na osnovu Evropske povelje o lokalnoj samoupravi.

Odluka o bratimljenju Tuzle i Bolonje donesena je na sjednici Općinskog vijeća 10. avgusta 1994. godine. Saradnja sa Bolonjom bila je vrlo sadržajna i ona se, između ostalog, odvijala u vidu odlaska vojnih invalida na liječenje, sportskih ekipa na turnire, dvadesetodnevnog boravka talentovanih učesnika, gostovanju Muzičke škole, realiziranju projekta o vodosnabdijevanju Tuzle, projekta AMIC-a i drugom. Ostvarena je ili nastavljena saradnja sa gradovima u Njemačkoj (Bremen, Berlin, Tibingen), holandskim gradovima (Delft, Rotterdam, Vlaardingen, Tilburg), španskim gradovima (Barcelona, l'Hospitalet), slovenačkim gradovima (Maribor, Velenje), zatim sa Geteborgom, Ankarom i italijanskim regijama (Lacio i Trentino-Sudtirol). U septembru 1994. delegacija općine Tuzla učestvovala je na skupovima Udruženja evropskih gradova „Eurocities" u Antverpenu, a uspostavljeni su i sadržajni odnosi sa univezitetima u Bolonji, Geteburgu, Tibingenu, Amsterdamu, zatim kulturna saradnja sa Češkom, Francuskom i austrijskim kulturnim centrom u Zagrebu.

Od posebnog značaja su bile aktivnosti vezane za rad Foruma građana Tuzle i Helsinškog parlamenta građana. Ovaj posljednji koji je osnovan 1989. godine, svoju djelatnost usmjerava na krizna područja na kojima pomaže organizacije koje se bore za ljudska prava. Ima direktnu podršku Vijeća Evrope. Brojne su veze i oblici saradnje koje je Tuzla uspostavljala u ratnom periodu sa mnogim evropskim i drugim gradovima. Ovdje su nabrojani samo neki putem kojih se odslikava njena orijentacija prema Evropi i njenoj demokratiji. U ovom periodu Tuzlu je posjetilo više istaknutih ličnosti: Hans Košnik, EU ambasador, zatim ambasador SAD u Hrvatskoj Piter Golbrajt, ambasador SAD u BiH Viktor Jakovič, ambasador Francuske H. Jacolin, ambasador Velike Britanije Thomson, ministar - ambasador u Vladi Italije Castellani, ambasador Slovenije Drago Mirašić, te članovi parlamenta Njemačke i gradonačelnici Bolonje i Bremena.

Slika XXXX. *Prva dama Amerike Hillary Clinton u posjeti Tuzli 25. 3. 1996. godine*
Aerodrom Dubrave Tuzla
Na Aerodromu Dubrave gospođu Hillary Clinton dočekali su učenici osmog razreda Osnovne škole "Jala" skupa s Izabetom Delibegović nastavnicom matematike. Na slici učenica Amra Bajrić poželila je dobrodošlicu gosp. Hillary u prisustvu učenica Sabine Skenderović i Lejle Mujačić

U toku 1995. godine ostvarena je saradnja sa preko 60 humanitarnih organizacija. U oblasti socijalne i dječije zaštite rađeno je na realiziranju 25 značajnih projekata, u oblasti zdravstvene zaštite 11 projekata, komunalne djelatnosti 4 projekta, privrede 5 projekata, te 13 projekata za podršku obrazovnim i kulturnim institucijama. Iz svih ovih oblasti navode se samo neki projekti, i to:

- Projekat brige o starim osobama, djeci izbjeglicama i sadnice - NCA (oko 2.000.000 DM),
- Projekat žena - ženi - Kvina til Kvina i IWA (1.000.000 DM),
- Projekat obezbjeđenja zimske odjeće - Osterreichisches hilfswerk, Wien (1.424.000 DM),
- Projekat izgradnje kuća za smještaj izbjeglica - NPA (2.320.000 DM),
- Projekat opšte i ginekološke zdravstvene zaštite - AMICA (250.000 DM),

- Rekonstrukcija ambulante Irac - pomoć hendikepiranim licima - MSF Belgija (1.000.000 DM),
- Projekat poboljšanja higijenskih uslova grada - Njemačka (500.000 DM),
- Projekat rekonstrukcije pumpne stanice - Švedski Crveni križ (1.000.000 DM),
- Projekat male privrede - Ambasada Velike Britanije (1.000.000 DM)
- Projekat koza -IGASA (200.000 DM),
- Projekat uzgoja gljiva - IGASA (10.000 DM),
- Projekat proizvodnje sira u mljekari -GTZ (70.000 DM),
- Za pet proiekata za adaptaciju osnovnih i srednjih škola (1.330.000 DM),

Projekat pomoći Sindikata nastavnika Danske Sindikatu nastavnika Tuzle (školska oprema).

Pomoć u raznim robama (životne namirnice, higijenski i sanitetski materijal, školski pribor, peći i drugo) Tuzla je dobila preko Logističkog centra od 19 humanitarnih organizacija iz Evrope, Saudijske Arabije i Turske. U ovoj godini više evropskih sindikalnih organzacija pružilo je pomoć solidarnosti radnicima Tuzle u hrani, higijenskom materijalu i drugom.

PREGLED MEĐUNARODNIH HUMANITARNIH ORGANIZACIJA KOJE SU DJELOVALE U TUZLI

Naziv organizacije	Sjedište	Zemlja iz koje potiče	Osnovne djelatnosti	Predstavnici	Broj telefona
AICF	Rudarski Institut	Francuska	Hrana za bebe - za Tuzlansko područje do 3 godine - za prognanike do 5 godina	- Guillaume Queyras - Anne Claverie	213-509 230-917
AMICA		Njemačka	- Pomoć traumatiziranim ženama i djeci	Suzana Lipovac	222-094
CAP ANAMUR	Rudarski Institut	Njemačka	Za smještaj porodica (žena i djece) čiji su muževi nestali ili poginuli u ratu	- Marinka Radež - Stahov Jugoslav - Medicinski tim, dr. Bešić Feriza	216-732 34-225
CARE	Rudarski Institut	Austalija	- Organizovanje konvoja humanitarne pomoći - Distribucija paketa Evropske Zajednice	- Rob Patterson	215-636 215-451 ~~214-512~~ 215-583
CISP	Rudarski Institut	Italija	- NGO (nevladina organizacija)	Samir Hrvanović (239-143) - Isabella Oriani - head of mission	226-71
DHH		Njemačka	Clages Haus	- Reiner Rothweiler	[illegible]
DRC	Rudarski Institut	Danska	Socijalne usluge	- Pol Svane	214-878
ECMM	Hotel Tuzla	EZ	Posmatračka misija	- Wolfgang Lamprecht - Rory Oransby	238-509
ECTF	Rudarski Institut	EZ	Tim za hitne tehničke intervencije (infrastruktura)	- Mike Bristow - Paul Naylor	215-078
EMAUS		~~Italija~~			
HANDICAP	Centar za protetiku	Francuska	Pravljenje privremene i definitivne proteze	- Roger Prete - Carl Fraser	238-546
IRC	Husinskih rudara bb Miladije	SAD	- Distribucija hrane - Medicinski programi - Distribucija sredstava za higijenu - Distribucija školskog materijala	- Douglas Mercado - Christian Fay	210-473
MSF	Šabana Zahirovića 2 Velefarmacija	Holandija	- Distribucija ljekova i sanitetskog materijala - Oprema Tuzlanske bolnice i domova zdravlja - Oprema ratnih bolnica	- Netti Ghaneker - Gert Esseling	33-586
MSF		Belgija			31-524
MOLISV	Rudarski Institut	Italija	- NGO	- Osvaldo Lingua - Marko Cazavelija	

NPA	Rudarski institut	Norveška	- Izgradnja i renoviranje naselja	- Alan Cameron - Sabrina (prevodilac)	214-389
NRC	Rudarski Institut	Norveška	- Pronalaženje vode u okrugu - Završavanje privatnih, individualnih stambenih objekata za smještaj izbjeglica za period od 2 godine	- Hary Jorgensen - Kjell Knutsen	215-740
OXFAM	Rudarski Institut	Velika Britanija	Distribucija obuće i odjeće na regiji	- Andy Thodwick - Liza Wiliam	215-876 211-857
ODA	Rudarski Institut	Velika Britanija	Program pomoći rudnicima i TE	- Frank Price	216-371
PSF					211-993
RED BARNET	Rudarski Institut	Danska	Programi za djecu	- Anne-Marie Petersen - Neira Nalić	215-811
SEA	Husinskih rudara bb Miladije	Škotska	- Infrastruktura (vodovod) - Program za izbjeglice	- Smail Softić - Zihno Hurem - Alenka Savić	243-829
SIDA/HIFAB	Rudarski Institut	Švedska	Izgradnja naselja za izbjeglice		215-594
SOLIDARITE	Rudarski Institut	Francuska	- Kontrola UNHCR-ove hrane - Program za djecu do 5 godina	- Valerie Pillet - Francois Joulianneand - Romain Bouveau	215-099
SWISS DISASTER RELIEF		Švajcerska			216-734
UNHCR	Rudarski Institut	Međunarodna organizacija	Hrana i smještaj za izbjeglice	- Robin Zibert	214-266 centrala: 215-122
UNICEF	Rudarski Institut	Međunarodna organizacija	Programi za djecu(predškolski i školski uzrast)	- Dongol Bilas	215-872
VIVE ŽENE		Njemačka	- Pomoć ženama i djeci žrtvama rata -	- Gabriele Krämer	
WHO	Rudarski Institut	Svjetska zdravstvena organizacija	Programi zdravstvene pomoći	- Margareta Rubin - Dr. Almir Azapagić	212-519

Terre des hommes Kinderhilfe Egipat – 237-781
Mercy International – 226-388
KEVIN MANNION IMG –
IMG – COORDINATOR

– Ajman

broj MOBITEL-a

PLJAČKANJE KONVOJA SOLI

Kada je počeo rat vrlo brzo su se nametnule potrebe za nabavkom svih vrsta roba neophodnih za odbrambene snage i civile na teritoriji sjeveroistočne Bosne, koja je bila djelimično odsječena od svijeta, zbog komunikacijskih blokada. Tuzla je imala soli i uglja, pa su organizirane razmjene za neophodne robe u Hrvatskoj. U drugoj polovini oktobra 1992. godine, opštinska vlast u Tuzli, uz nesebičan angažman Seada Avdića, predsjednika Izvršnog odbora SO Tuzla i uz podršku sekretara Sekretarijata za finansije Najle Damadžić, uz saglasnost Kriznog štaba Tuzla, a u koordinaciji sa direktorom Solane Safetom Ažderovićem i njegovim saradnicima Nedimom Muharemagićem, Aliosmanom Čomićem, Suadom Buljugićem i drugima, obezbijedila je određenu količinu soli za transport u Hrvatsku. Za protuvrijednost obezbjeđenih količina soli, trebale su biti nabavljene uniforme, obuća i sredstva veze -radio-uređaji za potrebe tuzlanske policije. Tuzlansko transportno preduzeće "Trans servis" i nekoliko kamiona u privatnom vlasništvu su natovareni i formiran je konvoj od 16-vozila[412] koja su krenula ka Hrvatskoj. Vođa konvoja bio je Samedin Mustafa[413].

Zatraženo je i dobijeno odobrenje od HVO sjeveroistočne Bosne sa sjedištem u Tuzli kako ne bi imali problema "u obavljanju službenih poslova nabavke i dopreme humanitarne i druge pomoći" na putovanju ka Hrvatskoj. Izdano odobrenje je važilo za period od 17. 10. 1992. do 3. 11. 1992. godine. Odobrenje br.: 5808/92 potpisao je predsjednik HVO u Tuzli Željko Peštić. On u odobrenju apelira na organe Hrvatske zajednice Herceg Bosne, te organe Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine da osobama u konvoju omoguće nesmetan prolaz kroz područja koja su pod njihovom kontrolom[414]. Taj konvoj je presječen u naseljenom mjestu pred Novim Travnikom. Vozači sa čela kolone su se vratili da provjere zbog čega su zaostali kamioni u drugoj polovini, i sve su ih blokirali vojnici HVO i grupa civila na putu ka Novom Travniku. Prisilili su vozače kamiona da prenoće u vozilima, a narednog dana su im oduzeli ključeve zaplijenili

412 Vozači kamiona u konvoju: Fuad Kasumović, Enes Livadić, Alija Tupajić, Salko Fejzić, Enes Bosankić, Rasim Demirović, Selver Reha, Enes Suljić, Šahbaz Akeljić, Fikret Ibeljić, Mirsad Mandžić, Marjan Marjanović, Hasan Šadić, Sead Karić, Hajrudin Avdić, Sead Malohodžić, Midhat Delibegović i Ramiz Bajrić, pripadnik Rezervnog sastava policije - pratilac konvoja.

413 Pripadnik rezervnog sastava SJB Tuzla - logističko obezbjeđenje policije SJB Tuzla..

414 Odobrenje HVO sjeveroistočne Bosne br.: 5808/92 od dana 17. 10. 1992. godine koje je potpisao predsjednik HVO za sjeveroistočnu Bosnu, Željko Peštić.

kamione natovarene solju i putničko vozilo "golf", posuđeno za ovaj put od advokata Rifata Konjića. Vozači i vođa konvoja, u očekivanju raspleta iznenadne situacije, nalaze privremeno utočište u obližnjem restoranu, gdje su bili prinuđeni da prenoće i sačekaju da im vozila budu vraćena kako bi mogli nastaviti planirano putovanje. Međutim, iznenada su se intenzivirali sukobi između HVO i AR BiH, pa su vozači bili izloženi artiljerijskoj vatri na nezaštićenom području. Sakupili su izvjesnu sumu novca koji su imali sa sobom, pronašli nepoznatog vlasnika kamiona sa ceradom kojim su prebačeni iz kritičnog područja.

Iz Tuzle ka Hrvatskoj, dva dana poslije konvoja kamiona natovarenih solju, kreće delegacija u sastavu: Hazim Rančić, načelnik Centra službi bezbjednosti (CSB) Tuzla, Meša Bajrić, načelnik Stanice javne bezbjednosti (SJB) Tuzla, Vicko Milić šef Centra veze u CSB Tuzla, Sead Alić, operativni radnik u CSB Tuzla i vozač pratilac načelnika CSB i Jasmin Jaganjac rezervni radnik u CSB Tuzla. Ja sam u džepu farmerki nosio 50.000 DM koje sam zadužio u Kriznom štabu Tuzla za nabavku neophodne opreme za policiju. Na putu Novi Travnik - Travnik delegaciju u službenom vozilu na punktu zaustavlja policija HVO i, uz izgovor da je putovanje nesigurno, pa će pod pratnjom sprovesti ovu delegaciju u vojno skladište goriva i maziva u mjestu Ratkovići.

Uniformisani pripadnici HVO-a oduzimaju vozila, lični prtljag i lične predmete, i dokumente od članova delegacije. Od mene su oduzeli putnu torbu, novčanik u kojem su, osim novca, bile službene iskaznice MUP-a iz prijeratnog perioda, novu službenu iskaznicu izdatu od organa Republike BiH, kao i legitimaciju Streljačkog saveza Jugoslavije, koju sam imao kao savezni sudija u sportskom streljaštvu.

Načelnik Hazim Rančić je žustro negodovao i usprotivio se pljačkaškom aktu pripadnika HVO-a i htio obrazložiti da smo u zvaničnoj delegaciji CSB Tuzla koja ide u Hrvatsku. Takođe, kolega Vicko Milić želio je u dobroj namjeri da im da do znanja da smo mi najodgovorniji šefovi bezbjednosti CSB Tuzla u tome sam ga odlučno spriječio stavljajući mu ruku na usta. U kratkom zatišju, kad nisu bili pod budnim nadzorom hrvatskih bojovnika, odlučili smo se udaljiti i usmjeriti se pješice ka barikadi udaljenoj oko dva kilometra. Iznenadno se pojavio manji kamion vojnika HVO-a u crnim uniformama, sa fašističkim obilježjima savremenog doba. U strahu i iščekivanju daljnjeg razvoja situacije, usput smo susreli starijeg čovjeka sa francuskom beretkom na glavi, kome su oduzeli kamion pun mlijeka i koji se žali što će se mlijeko pokvariti nakon što je cijelu noć kamion ostao na otvorenom. Usput nam je rekao da 30 godina vozi mlijeko iz Zenice za Travnik i ponovio da mu je žao mlijeka. Na prilazu punktu zatekli smo veću grupu ljudi u metežu. Suregisao sam da "da se utopimo" u

masu i tako bezbjednije neprimjetno prođemo. Ubrzo smo krenuli ka starom Travniku, gdje nas mimoilazi kolona UNHCR-ovih kamiona, ali nema koristi, oni odoše svojim putem, dalje u strahu nastavimo pješačiti prema starom Travniku.

U tim trenucima neizvjesnosti i nelagodnosti, spozanao sam da mi u pljački ličnih stvari nisu oduzeli novčana sredstva u iznosu od 50.000 DM, koje su bile džepu. O, kako mi je bilo drago, jer mi niko nebi vjerovao, da su mi novac uzeli uniformisani kriminalci. U Travniku smo se javili Asimu Fazliću, načelniku Stanice javne bezbjednosti Travnik, koji nas je zbrinuo na sigurno u kući svojih roditelja. U toku naredna tri-četiri dana, koliko smo boravili u Travniku, saznajemo da su pripadnici hrvatskih snaga zaplijenili kamione sa natovarenom solju iz Tuzle i da su u opasnoj zoni vozači iz konvoja, među njima i Ramiz Bajrić, moj brat, opljačkani i njihova sudbina je neizvjesna. Asim Fazlić uspijeva postići dogovor sa kolegom iz hrvatskih policijskih snaga, pomoćnik komandira Saobraćajne policije Hrvat (XXXXXXXX), Suljo specijalac karatista, Hazim Rančić i Meho Bajrić otišli su po vozače koje su našli u jednoj kotlani uglja, preuzeli ih smjestili ih sve u mali kamion pokriven ceradom i preko prevoja Ovnaka i Vjetrenice došli u Zenicu. Ovdje posebnu zahvalnost treba odati pomoćniku komandira za saobraćaj (HRVAT) XXXXXXXXXXXXXXX.

Konačno su spašeni vozači kamiona iz konvoja i svi članovi delegacije CSB Tuzla zajedno se uputili prema Kaknju, gdje su došli Željko Peštić i Mehmed Žilić da posreduju da se izbavimo i bezbjedno svi vratimo u Tuzlu. Međutim, na putu ka Varešu nailazimo na nove probleme, jer pripadnici HVO blokiraju put istresanjem punog kamiona kamena na magistralu. Žustrije smo reagovali da nam omoguće prolaz prije blokiranja puta. Uspjeli smo zaobići blokadu i doći do Vareša u pratnji komandira policijske postaje Vareš, koji je bio veoma arogantan zbog našeg insistiranja da nas puste prije blokade puta. U Varešu nam se pridružio Pejo Banović, predsjednik HDZ Tuzla, koji je informisao komandira policije u Varešu o dobrim odnosima Hrvata i Bošnjaka u Tuzli, a posebno je naglasio korektnu saradnju sa MUP-om i sa mnom lično, na što je komandir odgovorio "da nisu ovako lijepo ispričali o tebi, brzo bismo nas dvojica završili".

Konačno su se vozači iz konvoja i članovi delegacije CSB Tuzla vratili u Tuzlu. Ja sam razdužio 50.000 DM materijalno-finansijskoj službi CSB Tuzli, a vođa konvoja Semedin Mustafa je platio 20.000 DM za otuđenog golfa advokatu Rifatu Konjiću, a oduzeti kamioni u njegovom vlasništvu vrijedni preko 100.000 DM. O svim detaljima o pljački i nevoljama ovih ljudi službeno su obaviješteni nadležni organi R BiH, ali nikad nisu obeštećeni vlasnici vozila i oduzete robe, niti su provedene radnje za utvrđivanje odgovornosti za ovu pljačku.

ZAROBLJAVNJE I NEZAKONITO ZATOČENJE DELEGACIJE OKRUGA TUZLA 1993. GODINE U HERCEGOVINI

Herceg Bosna je osnovana u vrijeme pada Vukovara, kako bi se Hrvatska rasteretila od srpske agresije. Kako je Herceg Bosna bila stvorena u kontekstu srpske agresije, ona nije bila samo privremena odbrambena inicijativa. Tuđman je podržao formiranje hrvatske zajednice Herceg Bosna 18. novembra 1991. godine kao Hrvatskog entiteta koji će zaštititi prava Hrvata i braniti nacionalni i povijesni hrvatski teritorij, inspiriran granicama Banovine. Zapravo, u skladu sa sporazumom Tuđman-Milošević o podjeli Bosne i Hercegovine, a kasnije „sporazum iz Graca iz maja 1992. godine između Mate Bobana i Radovana Karadžića s ciljem podjele Bosne i Hercegovine nakon koga su prestali oružani sukobi između Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini“[415].

Tokom hrvatsko-bošnjačkih sukoba, prividno savezništvo Hrvatskog vijeća odbrane i Armije Republike Bosne i Hercegovine pretvorilo se u krvavi sukob u Hercegovini i srednjoj Bosni. Tada je blokiran prolaz humanitarnih konvoja.

U tuzlanskoj regiji su tradicionalno dobri međunacionalni odnosi Hrvata i Bošnjaka i zajednička odbrana od agresora – srpskih vojnih formacija. HVO formacije, skupa sa jedinicama Armije Republike Bosne i Hercegovine, brane prostore na tuzlanskom dijelu majevičkog ratišta u Brčkom i Gradačcu. Oživljavanjem Herceg-Bosne u ovoj postavci predstavlja privođenje kraju političkih radova započetih u trenutku kada je: „tamo gdje je bilo Hrvatsko vijeće odbrane, nakon Srba počelo trpanje u logore Bošnjaka“.

Putevima kroz srednju Bosnu i preko teritorije Hercegovine snabdijevale su se vojne postrojbe i kompletno civilno stanovništvo tuzlanske regije. Putne komunikacije ka istoku i zapadu bile su pod kontrolom agresorskih srpskih snaga.

Snabdijevanje oružanih snaga MTS-om i civila neophodnim potrepštinama, obavljalo se veoma otežano preopterećenim putevima, na kojima su bile česte oružane pljačke i maltretiranja putnika. Zbog toga su najčešće snabdijevanje organizirale administrativne jedinice uz organizaciju konvoja. Ovim putnim komunikacijama putovale su razne delegacije civilnih i vojnih predstavnika iz regije sjeveroistočne Bosne pod kontrolom legalnih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine.

Tokom aprila 1993. godine ka Okrugu Tuzla uputilo se više delegacija koje su boravile u Republici Hrvatskoj i drugim evropskim zemljama.

---

415 Josip Manolić, "Svjedočenje u Hagu", Avaz 7. 7. 2006. godina, str. 12.

Delegacija Muftijstva tuzlanskog koju je predvodio muftija, Husein ef. Kavazović, a zajedno s njim su bili Ćamil Ćustović, Bakir Ahmetašević, Biserka Merdžić i Mirsad Husić, vozač u Vladi Okruga Tuzla, krenula je 9. aprila 1993. godine iz Zagreba. U popodnevnim satima stigli su u Podace na moru kod domaćina Divalića, koji ih je informisao da su mu upravo pred kućom oduzeli putničko vozilo golf i koji ih savjetuje da ubrzo pođu u Bosnu i Hercegovinu. Isto im je savjetovao Mirsad Hodžić, zamjenik komandira u Policijskoj postaji Tomislavgrad, nastanjen u Stipanićima, koji im je rekao da je situacija izuzetno složena i upozorio ih na oprez[416].

Zbog izuzetno složene bezbjednosne situacije, Ćamil Ćustović kaže kako su se 10. 4. sklonili u selu Stipanoviće kod Asima Haznadarevića, gdje su boravili tri sedmice, čekajući priliku za bezbjedan prolaz ka Tuzli. Uspostavili su telefonsku komunikaciju sa predstavnicima vlasti Tuzlanskog okruga. Najčešće je komunikaciju obavljao Edib Kravić. Razmatrali su ideje da se angažuje helikopter, da se uključi Međunarodni Crveni križ iz Zenice ili UNPROFOR, kako bi se delegacija na čelu sa tuzlanskim muftijom vratila bezbjedno u Tuzlu.

Armin Pohara na neki način je saznao da se Selim Bešlagić nalazi u delegaciji 2. korpusa ARBiH te nazvao delegaciju na čelu sa Tuzlanskim muftijom i informisao da ih čeka predsjednik Skupštine opštine Tuzla Selim Bešlagić u Međugorju u hotelu "Ana Marija". Tu su se susreli sa delegacijom iz 2. korpusa AR BiH u kojoj je bio pomoćnik komandanta Anđelko Makar, komadant HVO brigade iz Gradačca Ivan Mijačević, a tu je bio i predsjednik Skupštine opštine Tuzla Selim Bešlagić sa vozačem Maksidinom Joldićem, te pukovnik Imširović zvani Munja. Ova delegacija je sa kamionima i vozačima išla po logističku podršku HVO 2. korpusu AR BiH[417]. Iako su komadanti Sefer Halilović i Petković kordinirali bezbjedan prolaz ovaj konvoj je imao problema u mjestu Sebešić između Gornjeg Vakufa i Travnika kada je povremeno zaustavljan i zadržavan. Selim Bešlagić je bio u delegaciji 2. korpusa AR BiH i tom prilikom je ponudio Tuzlanskom muftiji ef. Kavazoviću da s njima nastavi putovanje prema Tuzli. Muftija ef. Kavazović nije mogao prihvatit Selimov prijedlog jer nije htio da ostavi delegaciju sa kojom je putovao u Republiku Hrvatsku[418].

Uskoro je pristigla i delegacija Okruga Tuzla sa predsjednikom Vlade okruga Sadudinom Hodžićem koga je vozio Šefik Sarajlić, a sa njima su bili Mirza

416 Mirso Husić, Intervju, juli 2018. godine.

417 Intervju sa brigadirom Anđelkom Makarom, juli 2018. godine.

418 Intervju sa Selimom Bešlagićem, juli 2018. godine.

Kuluglić, Senad Rustemović, novinarka Vildana i nepoznato lice iz Kladnja. Pridružio im se i Alija Muminović poslanik u Skupštini Republike Bosne i Hercegovine - službenik AID-a koji je putovao po nalogu predsjednika Okruga Izeta Hadžića, te Salih Kulenović predsjednik SDA Tuzlanske regije i delegacija iz Pošte i drugi koji su putovali u pravcu Tuzle[419].

Selim Bešlagić, članovi delegacije 2. korpusa i Mirza Kuliglić su otišli ka Tuzli, a ostali su sačekali u motelu „Ana Marija" u Međugorju, dok ne dobiju signal od komande HVO i čelnika HZ HB da je put prohodan. Ipak, po odlasku Selima Bešlagića sa njegovom pratnjom, ostali su se samoinicijativno, ne čekajući garancije, uputili ka Konjicu. U Jablanici su vidjeli oštećeni autobus Rešada Bundavice, na kome su rafalnim hicima i gelerima razbijena stakla. Putovanje nastavljaju 2. maja sa dozvolom za prolaz koju su potpisali Bruno Stojić i Ivan Bender, a istog dana su uzeli dozvolu i u Komandi 4. korpusa AR BiH u zgradi Vranice od komadanta Arifa Pašalića, koji im je tada sugerisao da ne idu dalje, jer su aktivni sukobi zaraćenih strana. Ispred Komande 4. korpusa pridružili su im se Suad Hasić, Nagib Mešković i Klis uposlenici PTT-a koji su se vraćali sa službenog puta, kao i Izet Bačić oficir 2. korpusa AR BiH, koji se vraćao iz Šibenika gdje je posjetio porodicu[420].

Na barikadi u Konjicu su ih zaustavili naoružani uniformisani vojnici. U metežu koji je nastao, nekoliko lica, među kojima je bio predsjednik Vlade Okruga Tuzla Sadudin Hodžić, uspjela su izbjeći hapšenje, uz, pomoć i brzo reagovanje Šefika Sarajlića, i pobjegli izvan dohvata vojnika kroz šaht i odvodnu cijev ispod kolovoza. Zarobljenima su oteta vozila, novac, kao i sve druge vrijednosti i zatočeni su u logor.[421]

Prvi mjesec dana, zatočenici su boravili u kući Karlovića u mjestu Zabrđe, a poslije u zgradi Osnovne škole u mjestu Turija.

U istom logoru bilo je zatočeno 45 pripadnika AR BiH iz Konjica, pripadnici jedinica koji su zajedno sa Hrvatima branili teritorije na linijama prema srpskim snagama u okolini konjičkih sela Zabrđe, Zaslinje i Turija na Boračkom jezeru. Razoružali su ih i zatočili hrvatski bojovnici na njihovim zajedničkim borbenim položajima. U logoru su proveli više od šest mjeseci i pri tome bili izloženi stalnim psihičkim i fizičkim torturama, radili teške poslove kopanja rovova, sječe šume i između borbenih linija. Boravili su u neuslovnim prostorijama, bez

419 Ćamil Ćustović, Intervju, juli 2018. godine.

420 Ćamil Ćustović, Intervju, juli 2018. godine.

421 Šefik Sarajlić, Izjava o zarobljavanju.

mogućnosti elementarnih higijenskih potreba zdravstvene zaštite, a životi su im bili ugroženi, jer su bili izloženi vatri između borbenih linija. Zatočenici se nisu okupali šest mjeseci, za sve vrijeme boravka u logorima.[422]

U vrijeme boravka u zatočeništvu, Hrvatsko vijeće obrane je koordiniralo operacije i borbene aktivnosti sa komandom srpskih oružanih snaga i obavještajnim strukturama Vojske i policije RS u Hercegovini. Komanda hrvatskih vojnih postrojbi „ustupala " je pojedine zatočenike za naknadu u naoružanju i MTS-u oficirima srpske SDB iz Trebinja, gdje su isljeđivani i okrutno mučeni.[423] Najokrutnije torture su provodili nad zatočenim Alijom Muminovićem, koji je usljed batinanja bio na ivici života. Torture nad zatočenicima u logoru provodili su pripadnici Hrvatskog vijeća obrane (HVO), Sigurnosne informativne službe (SIS), Službe državne bezbjednosti RS (SDB) među kojima se ističu: komandant Druge bojne HVO-a Mladen Zebić, načelnik SIS-a Druge bojne brigade "Herceg Stjepan" Mladen Zovko, zvani Kuhar, pripadnici HVO-a Mario Matić, Goran Blažević, Ante Ćubela, Željko Blažević, zvani Željа, Drago Šimunović, zvani Belja, Ivan Žunić i Drago Šimunović, zvani Maglja.[424] Upravnik logora je bio Stjepan Burić.

Nakon niza urgencija prema najvišim organima i nosiocima funkcija vlasti u Sarajevu i Zagrebu, pa i intervencija iz inozemstva, na slobodu je, nakon tri mjeseca provedena u logoru, pušten Salih Kulenović,[425] dok Mirsad Husić smatra kako je Salih Kulenović pušten zbog zdravstvenih razloga.

Mirsad Husić je bio u dobroj zdravstvenoj i fizičkoj kondiciji, pa je prisilno radio na pretovaru roba u magacinima u neposrednoj blizini logora, koja je dopremljena iz konvoja, a opljačkana na putevima kroz Hercegovinu. Zatočenici su dobijali neredovne i oskudne obroke, pa su trpjeli teške probavne tegobe. Zbog stomačnih tegoba od ranije, Ćamil Ćustović je trpio silne bolove i mučninu. Za vrijeme boravka u logoru smršao je 40 kilograma. Mirsad Husić je ponekad rizikovao i uzimao iz magacina po nekoliko konzervi mesnih narezaka i krišom ubacivao kroz prozor u prostoriju u kojoj su bili zatočeni članovi delegacije iz Tuzle. Prilikom prenošenja paketa iz opljačkanog konvoja uočio je da su paketi adresirani odnosno upućeni u tuzlansku regiju. Na paketima su naznačene adrese primatelja, a na kutiji sa lijekom pročitao je adresu primatelja:

---

422 Ćamil Ćustović, Izjava o boravku u logoru.

423 Šefik Sarajlić, Izjava o boravku u logoru.

424 www.patria.ba Zubac blokira dizanje optužnice protiv svog prijatelja koji je mučio reisa Kavazovića i Muminovića?! Objavljena u kategoriji BiH na 15.05 .2015 20:00 :53

425 Šefik Sarajlić, Izjava o boravku u logoru.

Ćamil Ćustović, ulica VI bosanske brigade u Tuzli. Mirsad Husić uspijeva krišom kutiju lijeka protiv probavnih tegoba doturiti Ćamilu Ćustoviću, koji mu je poslala tetka iz Čikaga! Nakon dva mjeseca muka, Ćamil je osjetio olakšanje zbog lijeka od tetke iz Čikaga, koji ga je pronašao "u logoru".

Slika br. f fX *Press konferencija Delegacije Okruga nakon izlaska iz logora HVO*

U Okrugu Tuzla saradnja muslimanskih i hrvatskih civilnih i vojnih organa bila je u to vrijeme korektna. Gvardijan tuzlanski, fra Petar Matanović, u pratnji predstavnika HDZ-a Soli Peje Banovića, lično je otišio u posjetu zatočenicima HVO-a u Konjic, da ih izbavi iz logora HVO-a. Njihova misija i iskrena namjera je bila ohrabrujuća, ali nije bila potpuno uspješna. U pregovorima oko oslobađanja delegacije su intervenisale odlaskom u Konjic i komadant 2. korpusa ARBiH Hazim Šadić i Predsjednik Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Tuzla Selim Bešlagić. Kontaktirali su doktora Safeta Ćibu glavnu nadležnu osobu u Konjicu da pomogne u razrješenju ovog problema. Uočeno je da nema volje za razjrješenje ovog pitanja, te se Selim Bešlagić morao obraditi Predsjedniku Aliji Izetbegoviću da se uključi u oslobađanju Tuzlanskog muftije i ostalih iz logora[426].

Nakon postizanja dogovora o razmjeni zarobljenika po principu „svi za sve" između čelnika vlasti Republike Bosne i Hercegovine i HZ Herceg Bosne,

426 Intervju sa Selimom Bešlagićem, juli 2018. god.

zatočenici iz tuzlanske regije, sa ostalim preživjelim logorašima, pušteni su na slobodu 19. oktobra 1993. godine uz lično prisutvo najviših zvaničnika države BiH, na čelu sa predsjednikom Vlade Harisom Silajdžićem.

PLJAČKANJE KONVOJA "SPASA" U SREDNJOJ BOSNI 1993. GODINE

Godina 1993. bila je posebno teška za stanovništvo Tuzle. Ratna djejstva i česta granatiranja slobodne teritorije, nedostatak sjemena, mehanizacije i odgovarajućeg broja stoke za rad uticali su na naglo smanjivanje poljoprivredne proizvodnje. Tuzlanski okrug je bio blokiran sa svih strana. Naročito velike teškoće su nastale u vrijeme sukoba između Armije R BiH i HVO u srednjoj Bosni i dijelu Hercegovine. U to vrijeme, jasno su bile ispoljene dvije pojave. Dok na jednoj strani postoji opća besparica i neimaština, na drugoj sve više dolazi do izražaja crna berza i ratno profiterstvo.

Stanovništvo u urbanim sredinama bilo je u velikoj mjeri zavisno od humanitarne pomoći, koja je neredovno dopremana. Odnosi na relaciji selo - grad bili su poremećeni. Selo je određivalo cijene svojih proizvoda u nastojanju da ostvari što veću materijalnu korist. Solidarnost između učesnika u razmjeni bila je svedena na najmanju mjeru.

Da bi se stanje u ishrani stanovništva poboljšalo, organiziran je Konvoj spasa sa zadatkom da u hrvatskoj nabavi i na područje više općina doveze neophodne količine namirnica za ishranu. Koje bio stvarni organizator konvoja nije utvrđeno, ali se zna da su spiskovi učesnika i vozila bili dostavljeni HVO HZ „Soli" Tuzla radi evidentiranja i objedinjavanja broja učesnika, kao i preduzimanje mjera za bezbijedno kretanje konvoja. U konvoju su sa područja Okruga bila vozila iz 13 općina, i to: Tuzle, Lukavca, Živinica, Kladnja, Kalesije, Gradačca, Gračanice, Srebrenika, Banovića, Zvornika, Brčkog, Čelića, Bratunca, te Komande 2. korpusa i 115. brigade HVO „Zrinski".

U povratku iz Hrvatske, u više navrata i na više mjesta, jedinice HVO su zaustavljale i napadale konvoj. Počinjeno je više ubistava i izvršena pljačka vozila i materijalnih dobara. Nasilno je oduzeto 178 teretnih vozila, 24 putnička vozila, 11 kombi vozila, oko 1,3 miliona DM gotovog novca, robe u vrijednosti oko 17.000.000 DM, kao i 500 tona različite robe za široku potrošnju, čija vrijednost nije novčano prikazana. U cilju utvrđivanja istine o događajima, koji se odnose na ovaj konvoj, odgovarajući organi unutrašnjih poslova obavili su razgovore

sa 266 građana - učesnika, od kojih su 30 bili Hrvati. Nakon obavljenih razgovora i prikupljanja ostale dokumentacije, Centar službe bezbjednosti Tuzla dostavio je 26. jula 1993. g. Višem javnom tužilaštvu Tuzla poseban izvještaj o ovom slučaju.

U konvoju, koji je 22. maja 1993. g. krenuo sa područja Okruga u Hrvatsku bilo je 258 vozila. Na putu za Zenicu iz Kladnja, Olova i Vareša priključila su se još 22 vozila. Putovalo se dolinom Lašve i do Hrvatske nije bilo većih problema, izuzev što su pripadnici HVO u selu Rankovići kod Novog Travnika od dvojice ljudi iz jednog vozila iz Čelića oduzeli oko 3.000 DM. Dolaskom na teritoriju tzv. Herceg Bosne jedan dio konvoja je ostao u Grudama i Ljubuškom, dok je drugi produžio kretanje za Ploče, Split i Zagreb.

Sve što se dogodilo vezano je za povratak konvoja. Prilikom povratka konvoju su se u Splitu i Pločama pridružila natovarena vozila, koja se zbog ratnih djejstava u srednjoj Bosni nisu mogla ranije vratiti nazad. U konvoju je sada bilo više od 500 vozila. Konvej je 2. juna 1993. g. krenuo iz Ploča pravcem: Ljubuški-Tomislavgrad-Prozor-Makljen-G. Vakuf-Novi Travnik-Vitez-Zenica-Tuzla. Prvo zaustavljanje konvoja dogodilo se u Ljubuškom. Provjerena je dokumentacija o ljudima, broju vozila, vrsti i količini robe, ali i izvršeno otuđivanje pojedinih vozila. Nakon jednodnevnog zadržavanja u Tomislavgradu konvoj je nastavio kretanje prema Prozoru, gdje su također pripadnici lokalnog HVO oduzeli nekoliko vozila i izvršili pljačku robe. Nakon prolaska kroz Prozor konvoj je zaustavljen i zadržan pet dana na planini Makljen. Na ovom području izvršena je organizirana pljačka i maltretiranje učesnika konvoja. Oduzet je veći broj putničkih, sanitetskih i kombi vozila i cisterni.

Ni prisustvo UNPROFOR-a, koji je pratio konvoj, nije moglo spriječiti ovu pljačku.

U Gornjem Vakufu, koji je bio pod kontrolom Armije R BiH, učesnici konvoja su srdačno dočekani, ali se u njemu nisu dugo zadržali. Na ulasku u Novi Travnik u selu Rankovići, žene i djeca su blokirali put, tako da je konvoj morao stati, pri čemu su žene s motkama počele razbijati stakla na vozilima. Nastala je opća pljačka i maltretiranje ljudi. Ovom prilikom pripadnici HVO ubili su: Fikreta Hadžibegovića, suvozača autobusa iz Tuzle, Fikreta Ademovića, vozača DP „Mljekara" iz Tuzle, Hamdu Bajrić i Hasana Gušića, vozače autobusa iz Tuzle i Mustafu Karić, vozača DD „Transport i mehanizacija" iz Gračanice. Silovali su i dvije ženske osobe, a kada su pokušali da to izvrše nad jednom majkom, koja je imala četverogodišnje dijete, odustali su ali su u nju ispalili čitav rafal iz automatske puške a njeno dijete zaklali i bacili na mjesto gdje je ležao ranije zaklani Fikret Ademović, kojem su prethodno nožem izvadili oči. Više drugih lica

je bilo ranjeno, pretučeno i na razne načine ponižavano. Izvjestan broj učesnika konvoja je zadržan u Novom Travniku radi razmjene.

Pripadnici UNPROFOR-a, koji su cijelo vrijeme pokušavali spriječiti napade, uspjeli su ponovo formirati konvoj i nastaviti put u pravcu Viteza. Prilikom ulaska u Vitez pripadnici HVO otvorili su vatru i konvoj razbili na više dijelova. Od ispaljene zolje pogođen je jedan kamion „Mesprometa" i u njemu je poginuo Fadil Atić. Ponovo je nastala pljačka, pri čemu je dio vozila usmjeren prema Kasarni u Vitezu, dok su drugi dijelovi upućeni na kamenolom i pješčaru. Po dolasku na ova mjesta vozači i svi drugi ljudi bili su primorani da istovaraju robu iz kamiona i dok su to radili pripadnici HVO su ih maltretirali i grubo vrijeđali.

Istog dana, u poslijepodnevnim časovima, UNPROFOR je prikupio ostatak konvoja, kojem su se pridružili oni kji su zadržani u Novom Travniku radi razmjene, pa je svojim i preostalim vozilima iz konvoja prevezao učesnike do Zenice. U nastojanju da uz pomć UNPROFOR-a vrate oduzete kamione izvjestan broj vozača otišao je iz Zenice u Vitez. Međutim, prema izvjavama očevidaca, u ovom mjestu ponovo je izvršen zločin nad ljudima. U Fabrici „Vitezit" u Vitezu ubijena su još dva nepoznata vozača.

Iz Zenice konvoj je krenuo prema Tuzli. Od 12. do 14. juna 1993. godine kroz carinski punkt Đurđevik prošlo je 212 motornih vozila. Prilikom povratka konvoja iz Hrvatske u Tuzlanski okrug nestali su: Marjan Kuprešak, Hazim Grahić i Irfan Nuhić - svi iz Lukavca, Muhamed Bafčar, Sead Zukić, Salih Avdić, Nihad Jašarević, Alija Avdić i Vehid Glatić - svi iz Srebrenika, Sead Jusufović i izvjesni Spahić iz Gračanice, dok je Adem Akeljić iz Tuzle ranjen i zadržan u bolnici u Travniku, s tim što su Nedžad Šadić i Mehmed Muhović iz Čelića bili teško pretučeni.[427]

Pitanje se postavlja jesu li ove zločine počinili ekstremni dijelovi HVO, kako se tada govorilo, ili je to bilo organizirano i sprovedeno po naređenju određenih političkih i vojnih struktura tzv. Herceg Bosne. U svakom slučaju radi se o ovom drugom, a da je to tako cilj rukovodstva HDZ je bio zaoštravanje situacije na prostorima sjeveroistočne Bosne na kojima žive Hrvati, kako bi se njihovo ponašanje i djelovanje usmjerilo u pravcu koji odgovara politici rukovodstva tzv. Herceg Bosne.

U vezi s ovim u Pogovoru knjige „Grad i čovjek" Jasmin Imamović, sekretar Skupštine općine Tuzla, piše slijedeće:

„Proljeće 1994. godine (nije 1994. već 1993. godine - nap. autora) krenuo je iz Dalmacije prema Zenici i Tuzli, veliki konvoj humanitarne pomoći. Konvoj

---

427 Centar službi bezbjednosti Tuzla, Izvještaj Višem javnom tužilaštvu Tuzla, broj 18-1/6-6/93 od 26. 7. 1993.

Tuzlaka i Zeničana morao je proći kroz Hercegovinu i Srednju Bosnu. I nisu prošli. HVO je opljačkao konvoj, ljude pretukao, maltretirao, neke pobio. Slušali smo u Tuzli stravične vijesti o tome što se dogodilo. I iščekivali Tuzlake iz konvoja (...). Ponovo danonoćne sjednice. Diskusija, diskusija, mišljenje svakoga od nas. Bešlagić je u glavi vajao strategiju. Kakvu?

- Pitam se noćima, zašto su Bobanove snage, kad su već bile toliko nasilne i brutalne, pustile naše izmaltretirane ljude, da se vrate u Zenicu i Tuzlu? Neke su pobili, ostale samo što nisu... Čudi me da ih sve nisu ostavili u zarobljeništvu, kako to da su ih pustili?
- Nisu smjeli od međunarodne zajednice (...).
- Ni ovo do sada nisu smjeli pa su uradili (...). Mislim da su ih pustili da pričaju, pričaju i izazovu revanšizam prema Hrvatima Tuzle i sjeveroistočne Bosne, pa da ovdje uslijedi odmazda Bošnjaka prema Hrvatima, pa da oni budu potisnuti prema Hercegovini i da on ostvari sanetnički čistoj teritoriji Hrvata u Herceg Bosni... Istu stvar priželjkuje i Karadžić. Oni ne mogu ostvariti etnički čiste prostore, dok u Tuzli, Sarajevu, u Zenici ima Hrvata i Srba... To je njegov plan... hoće dokazati da tri naroda u Bosni i Hercegovini ne mogu živjeti zajedno... Moramo spriječiti i najmanju pomisao na odmazdu prema Hrvatima... po svaku cijenu... neće oni razbiti Tuzlu...
- Jedne noći odjurio je u Kladanj, da tamo sačeka stradalnike iz konvoja. Svi su mu govorili kako uopšte ne bi preživjeli, da ih Hrvati iz Tuzle, po cijenu svojih života, nisu štitili. Štiteći ih, neki su i ubijeni od HVO-a. Bešlagić je u toku jedne noći i jednoga dana obišao tuzlanske radiostanice i tuzlanske Hrvate, koji su štitili tuzlanske Bošnjake u konvoju, proglasio herojima i spasiteljima.
- Napao nas je HVO, a spasili su nas Hrvati - nije dozvoljavao da se sindrom kolektivne odgovornosti proširi i na Tuzlu. I ljudi su mu vjerovali."[428]

ZAŠTITA IMOVINE I ŽIVOTA GRAĐANA

Prema evidenciji Stanice javne bezbjednosti Tuzla na području općine Tuzla učinjeno je od 1992 do 1995. godine ukupno 6.761 krivično djelo. Po godinama to izgleda ovako:

428 Jasmin Imamović, "Pogovor knjizi Grad i čovjek", Tuzla, 1998, str. 693. i 694.

-	1992.	-	1.135 krivičnih djela,	
-	1993.	-	2.136 „	„
-	1994.	-	1.800 „	„
-	1995.	-	1.690 „	„

Iz tabele koja se prilaže, vidljivo je da je struktura ovih djela vrlo različita. Od ukupnog broja, na tešku krađu otpada 3.016 krivičnih djela, na krađu 1.371, na utaju i prevaru 185, na prikrivanje krivičnih djela 760, na krivotvorenje službenih i drugih isprava 201 i na nedozvoljeno držanje oružja 254 ili ukupno 5.887 krivičnih djela.

U ove četiri godine od ukupnog broja prijavljenih izvšilaca krivičnih djela njih 1.075 ili 12,2% su maloljetna lica, dok je povratnika u krivičnim djelima bilo 1.482 ili 16,8%. Najveći broj krivičnih djela, učinjen je u 1993. godini (2.136) i u odnosu na 1992. godinu to predstavlja povećanje od 1.101 krivično djelo ili 97%. Na povečanje broja krivičnih djela u ovoj godini uticali su, pored ostalog, blokada Tuzlanskog okruga, nestašica životnih namirnica i veoma brz pad životnog standarda stanovništva. Već u 1995. godini broj krivičnih djela se smanjuje na 1.690, u odnosu na 1993. godinu to pretstavlja smanjenje za 446 krivičnih djela ili 20,9%.

U svim ovim godinama Stanica javne bezbjednosti Tuzla podnosila je, zavisno od nadležnosti, krivične prijave Općinskom, Višem i Vojnom tužilaštvu na rješavanje.

Na osnovu analize koju su sproveli organi Stanice javne bezbjednosti Tuzla, utvrđeno je da je 1992. godine 1,5 lice učestvovalo u izvršenju jednog krivičnog djela, 1993-2,2 lica, 1994-1,7 lica i 1995-1,5 lice. Iz ovog se može zaključiti da u Tuzli nije bilo organizovanog kriminala od strane udruženih većih grupa lica koja su sklona raznim oblicima kriminalne djelatnosti. Za razliku od nekih drugih gradova u Tuzli je za vrijeme sukoba na Brčanskoj Malti zabilježen samo jedan pokušaj pljačke jedne radnje, ali je i on iste večeri bio spriječen intervencijom milicije.

U periodu 1992-1995. izvršena su 23 ubistva. Posebno se konstatuje da ni u jednom slučaju uzrok ubistva nije bila nacionalna netrpeljivost. U najvećem broju slučajeva ubistva su bila izvršena zbog međusobnih netrpeljivosti i svađa u alkoholiziranom stanju, zatim zbog koristoljublja, neodgovornog rukovanja oružjem, samoodrbrane itd. Sva ova ubistva su razjašenjena i predata u nadležnost sudskim organima, izuzev Mare Stojanović, koja je ubijena u selu Tetima 1994. godine.

Zbog teške krađe i ubistva Stanojke Milinković i teškog ranjavanja Spasenije Marjanović Viši sud u Tuzli je 24. januara 1994. godine osudio slijedeća lica:

1. S. S. na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina (Vrhovni sud BiH preinačio presudu na 15 godina)
2. A. M. na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina (Vrhovni sud BiH preinačio presudu na 12 godina)
3. E. Z. na kaznu zatvora u trajanju od 14 godina (Vrhovni sud BiH preinačio presudu na 11 godina)
4. A. Z. na kaznu zatvora u trajanju od 8 godina[429] (Vrhovni sud BiH potvrdio kaznu)[430]

Zbog ubistva Gorana Matijevića, 26. decembra 1992. godine, i njegovog oca dr. Spire Matijevića 20. marta 1993. godine, Okružni vojni sud osudio je D. B. na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.[431]

Oba su ubistva počinjena iz koristoljublja. Na presudu su se žalili branitelji, a i Okružni vojni tužilac u Tuzli, koji je zatražio da se kazna preinači i imenovani kazni smrtnom kaznom. Vrhovni sud BiH - Odjeljenje u Zenici odbilo je žalbe i potvrdilo kaznu od 20 godina.[432]

Okružni vojni sud u Tuzli je osnovan 23. avgusta 1992. godine. U nadležnosti Okružnog suda nalazila su se sva krivična djela koja učine pripadnici Armije R BiH, te ona koja naprave civilna lica, a odnose se na nedozvoljeno posjedovanje oružja i eksplozivnih sredstava, te krivična djela protiv oružanih snaga i njihove imovine. U nadležnosti vojnih sudova nalaze se najteža krivična djela, među kojima i krivično djelo - genocida i ratnog zločina.

U prvoj godini rada (od 23. 8. ‘92 - 23. 8. ‘93) Okružni vojni sud u Tuzli zaprimio je 1.640 krivičnih predmeta. Od toga se 795 zahtjeva odnosi na sprovođenje istrage i 845 optužnih akata (optužnica i optužnih prijedloga). U ovoj godini, završena su 792 predmeta, od čega 387 istraga i 405 presuda za blizu 500 lica. Najveći broj presuda, ukupno 131, izrečen je pripadnicima neprijateljskih formacija za krivično djelo služba u neprijateljskoj vojsci. Za to krivično djelo, 17 lica osuđeno je na kaznu zatvora od 1 do 3 godine, 35 lica na kaznu zatvora od 3 do 5 godina, 38 lica na kaznu zatvora od 5 do 7 godina i 41 lice na kaznu zatvora od 7 do 14 godina. Za krivično djelo neodazivanja pozivu i

429 Viši sud u Tuzli, Presuda K-broj 231/93 od 24. 1. 1994. g.

430 Vrhovni sud BiH, Presuda Kž-152/94 od 18. 8. 1994. g.

431 Okružni vojni sud u Tuzli, Presuda broj k.501/93 od 21. 9. 1993. g.

432 Vrhovni sud BiH - Odjeljenje u Zenici, Vijeće u Tuzli, broj Kž- 372/93 od 10. 2. 1994.

izbjegavanje vojne službe, osuđeno je 5 lica na kaznu zatvora do jedne godine, 11 lica na kaznu zatvora do 3 godine i 31 lice na kaznu zatvora od 3 do 5 godina.

U istom su periodu donesene 22 presude protiv 29 lica za krivično djelo ubistva, 31 presuda za 46 lica za djelo teške krađe, te 8 presuda za 13 lica zbog samovoljnog udaljavanja i bjekstva iz oružanih snaga.[433]

Od 1. januara do 30. septembra 1994. godine zaprimljeno je ukupno 1.030 predmeta, od toga 450 za sprovođenje istrage i 576 optuženja. U ovom je periodu riješeno 281 istraga i doneseno 216 presuda, što znači da je za devet mjeseci završeno 497 predmeta. U navedenom periodu, vođen je postupak protiv 1.309 lica, a od toga je 945 pripadnika Armije RBiH i 464 civili. Po visini izrečenih kazni stanje je bilo sljedeće: donesene su 84 presude sa kaznom od 1 do 3 godine zatvora, 62 sa kaznom do jedne godine, 24 sa kaznom od 3 do 5 godina i 12 sa kaznom od 7 do 13 godina zatvora.[434]

Tako je Okružni vojni sud u Tuzli, 15. 7. 1994. godine donio presudu po kojoj su N. M. i H. M. kažnjeni sa po 13 godina zatvora. Namjera im je bila da od Dušana Jović i Julijana Jović iz Tuzle oduzmu novac i dragocjenosti, a ako se budu suprostavljali dogovorili su se da će ih ubiti. Od zadobijenih rana Julijana Jović je u bolnici umrla, dok je Dušan Jović zadobio teže povrede.[435] Na presudu su se žalili branitelji, ali je Vrhovni sud BiH Odjeljenje u Zenici potvrdio prvobitnu presudu.[436]

U posmatranom periodu (1992-1995.), na području općine Tuzla samoubojstvo (suicid) su izvršila 63 lica, a pokušali samoubojstvo još tri lica u 1994. godini. Među njima su bili 41 muškarac i 22 žene. Duševne i druge bolesti, alkohol i materijalno stanje, uzrok su ovoj pojavi. Do 30 godina starosti samoubojstvo je izvršilo 17 lica, a do 60 i više godina 46 lica.

Prema zarobljenim i uhapšenim licima postupano je u skladu sa Ženevskom konvencijom i drugim propisima koji regulišu ovu oblast. Predstavnicima Međunarodnog crvenog križa bilo je omogućeno da u svakom momentu posjećuju ova lica i utvrđuju kakav se tretman prema njima primjenjuje u Okružnom zatvoru u Tuzli, o čemu su javnost obavještavali svjetski mediji, posebno CCN.

---

433 Okružni vojni sud Tuzla, Izvještaj o radu za period 23. 8. 1992. do 23. 8. 1993, broj 279 od 23. 8. 1993, str. 1-4.

434 Okružni vojni sud Tuzla, Izvještaj o radu za period od 1.1.- 30.9.1994. godine, broj SU-319/94 od 26. 10. 1994, str. 1-2.

435 Okružni vojni sud u Tuzli, Presuda, broj ik 159/94 od 15. 7. 1994.

436 Vrhovni sud BiH-Odjeljenje u Zenici, broj Kž 464/94 od 7. 9. 1995.

STATISTIČKI POKAZATELJI

izvršenja krivičnih djela na području općine Tuzla za 1992,1993,1994. i 1995. godinu

	1992.	1993.	1994.	1995.	UKUPNO
Ukupno krivičnih prijava	712	1.286	822	752	3.572
Ukupno krivičnih djela	1.135	2.136	1.800	1.690	6.761
Prij. KD po NN izvršilac	768	1.463	1.288	469	3.988
Otkr. KD po NN izvršilac	376	1.072	1.183	164	2.795
Otkriveno iz ranijih godina	-	22	12	8	42
Otkriveno iz pret. prerioda	-	20	23	52	95
UKUPNO LICA IZVRŠILACA	1.106	2.737	2.851	2.135	8.829
Prijavljeno lica od toga MALOLJETNIKA	155	266	358	296	1.075
POVRATNIKA	69	262	876	275	1.482
Lišeno slobode	19	18	42	18	97
Pritvoreno od MUP-a	19	17	42	18	97

VRSTE KRIVIČNIH DJELA

Teška krađa	601	845	793	777	3.016
Krađa	157	483	374	357	1.371
Oduz. motor, vozila	39	10	5	14	68
Prikrivanje	72	251	212	225	760
Nedoz.drž.oružja	69	101	54	30	254
Ubistvo	4	10	5	4	23
Utaja	64	11	33	15	123
Prevara	10	72	69	11	162
Ubistvo iz nehata	-	2	1	-	3
Teška tjel. povreda	4	15	7	6	32
Izaziv. opšte opasnosti	3	4	5	5	17
Nedozvoljena trgovina	16	32	20	1	69
Zloup. služ.položaja	6	23	7	10	46

Posluga	-	1	-	3	4
Poreska utaja	1	6	5	5	17
Pronevjera	2	5	21	15	43
Kriv. služ. isprave	11	30	35	41	117
Kriv. isprave	5	10	16	53	84
Ošteć. tuđe stvari	4	8	3	-	15
Ugrož. javnog saobraćaja	7	16	1	-	24
Razbojništvo	3	2	9	5	19
Oduz. pokr. tuđe stvari	-	-	-	-	-
Samovlašće	2	74	-	-	76
Spr. služ. lica u vršenju službene radnje	1	1	-	-	2
Šumska krađa	7	5	1	2	15
Pustošenje šuma	-	-	-	-	-
Falsifikat novca	1	-	-	-	1
Odužim, tuđe stvari	2	-	-	6	8
Napad na služ. lice	2	2	2	-	6
Nezakonit lov	1	2	-	-	3
Protiv prvano lišavanje slob.	-	-	1	-	1
Ošt. ili uništenje zašt. objekata i spom. kulture	1	-	-	-	1
Povlašćivanje kupaca	2	1	-	-	3
Skidanje služ. peč. zn.	17	20	1	-	38
Teško djelo ugrož. javn. saobrr.	16	-	-	-	16
Silovanje	2	2	2	4	10
Učestvovanje u tuči	1	5	1	1	8
Ugrož. saobraćaja zbog omamljenosti	2	-	-	-	2
Ubistvo djeteta pri porođaju	-	-	1	-	1
Laka tjelesna povreda	-	1	2	-	3
Ugrožavanje sigurnosti	-	5	1	-	6
Ugrož. opasnim oruđem ili oružjem pri tuči ili svađi	-	2	-	-	2

Slika XXX *Delegacija sudija i tužilaca u posjeti Komandi 2. Korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine*
Slijeva na desno: Salih Kulenović, Ismet Suljendić, Ramiz Šuvalić, Ismet Trumić, Šaban Mujčinović, Vildana Helić, Sead Delić, Ajna Demirović, Mirza Jusufović i Alis Sarihodžić

Narušavanje nepov. stana	-	6	1	1	8
Obljuba ili protivprirodan blud nad malolj. licem	-	1	-	1	2
Nesavjesno poslovanje u priv.	-	5	4	7	16
Zloupotreba ovlaš, u privredi	-	5	5	-	10
Zaključenje štetnog ugovora	-	1	-	-	1 2
Nesav. čuvanje druš. imov.	-	1	-	2	3
Neprijavljivanje KD ili učinilaca KD-a	-	2	-	-	2
Nasilničko ponašanje	-	-	2	3	5
Učestvovanje u skupini koja vrši KD	-	2	3	-	5
Nadripisarstvo	-	1	-	-	1
Primanje mita	-	1	1	-	2
Davanje mita	-	1	1	1	3
Protivpravno zauzimanje zemljišta u druš. svojini	-	-	1	-	1
Izdavanje i protivpravno pribavljanje posl. tajne	-	-	1	-	1
Teški slučajevi razb. i razbojničke krađe	-	-	1	-	1
Oštećenje ili uniš. javn. ured.	-	-	1	-	1
Pomoć izvršiocu poslije krađe	-	-	2	-	2
Lažno prijavljivanje	-	-	2	1	3
Lažno redstavljanje	-	-	2	-	2
Poseb. sluč. fals. ispr.	-	-	1	-	1
Ovjera neistinitih sadr.	-	-	11	7	18
Protivzakonito posredovanje	-	-	13	-	13
Nesavjestan rad u službi	-	-	1	6	7
Prinuda	-	-	-	1	1
Bludne radnje	-	-	-	1	1
Obmanjivanje kupaca	-	-	-	3	3

čl. 153 kzSFRJ	-	1	-	-	1
čl. 214 „	-	2	1	8	11
čl. 217 „	-	23	24	4	51
čl. 223 „	-	2	1	-	3
čl. 119 „	-	-	1	-	1
čl. 120 „	-	-	1	-	1
čl. 222 „	-	-	2	-	2
čl. 245 „	-	-	14	22	36
čl. 246 „	-	-	3	11	14
čl. 165 „	-	-	-	3	3
čl. 168 „	-	-	-	11	11
Uredba: čl. 3	-	1	-	-	1
čl. 11	-	8	-	-	8
čl. 24	-	12	18	-	30
čl. 37	-	3	-	-	3
čl. 1.	-	1	-	-	1
SVEGA:	1.135	2.136	1.800	1.690	6.761

RESURSI TUZLE ZNAČAJNI ZA ODBRANU BOSNE I HERCEGOVINE

Prirodni resursi

Tuzla sa svojom širom okolinom raspolaže raznovrsnim resursima. Mineralno bogatstvo predstavlja osnovu na kojoj su se razvile različite privredne grane. Među mineralnim resursima su najvažniji: energetski, metalurški, nemetalični mineralni resursi, tehnički i ukrasni kamen i mineralne rude.

Rezerve lignita rasprostiru se na površini od oko 200 km^2 i nalaze se na teritoriji četiri općine: Tuzla, Lukavac, Živinice i Kalesija. Iako do kraja rezerve lignita u ovom bazenu nisu istražene, procjenjuje se da ga ima oko 2.332 miliona tona. Mrki ugalj je zastupljen na području Đurđevika, Banovića i Seone. Ukupne rezerve mrkog uglja u bazenima Banovića i Đurđevika procijenjene su na 265 miliona tona. Manja ležišta kamenog uglja nalaze se na Majevici, na lokalitetu Straža-Jasenice. Bilansne rezerve ovog uglja se kreću oko 1,6 miliona tona.

Ležišta magnezita nalaze se kod Kladnja i u rejonu Konjuha. Procijenjene rezerve na oba lokaliteta iznose 1,7 miliona tona. Kobalt i nikl otkriveni su 5km

južno od Živinica. Sadržaj nikla u rudi je mali, što nije slučaj sa kobaltom, čiji sadržaj odgovara srednje bogatim nalazištima.

Industrijsko vađenje soli i Tuzli započelo je 1885. godine. Primjenjivane su tri metode: nekntrolisana ekstrakcija na reviru Hukalo-Trnovac (od 1885.), komorno-stubno otkopavanje iz Rudnika "Tušanj" u Tuzli (od 1967.) i kontrolisana ekstrakcija iz jama ovog rudnika (od 1983.). Pošto je sa tehnološkog, ekonomskog i ekološkog stanovišta utvrđeno da je proizvodnja u ovom rudniku neracionalna riješeno je da se u on dogledno vrijeme zatvori. Ležišta soli u selu Tetima otkrivena su 1978. godine. Nalaze se 10 km istočno od Tuzle, na južnim obroncima Majevice. Proizvodnja soli u rudniku "Tetima" je sonomineralna osnova hemijske industrije u Tuzli i Lukavcu.

Kvarcni pijesak nalazi se u velikim količinama na nekoliko lokaliteta. U Šikuljama, Kreki, Moluhama i Lukavcu rezerve su procijenjene na preko 20 miliona tona. Upotrebljava se u građevinarstvu, livarstvu i u proizvodnji stakla.

Krečnjak se proizvodi na više lokaliteta. U kamenolomu "Duboki Potok - Bijela Rijeka", udaljenom 6 km od Srebrenika, procijenjene rezerve iznose 52 miliona tona. Kamenolom "Vijenac" je udaljen 23 km od Lukavca. Dobijeni krečnjak se upotrebljava u proizvodnji sode i cementa. Rezerve se procjenjuju na preko 17,5 miliona m^3. Geološke rezerve krečnjaka u Stuparima iznose 2,2 miliona m^3, a u kamenolomu "Sklop" kod Gračanice 1,8 miliona m^3.

Mineralne vode sa $C0_2$ (kiseljaci) su česta pojava. Pojavljuju se u području Kiseljak-Ljubače-Živinice-Višća i Sočkovac kod Gračanice'[437].

Zemljište u svakoj društvenoj zajednici predstavlja važan resurs za njen razvitak i odbranu. Na području općine Tuzla ima obradivog poljoprivrednog zemljišta preko 19.000 ha. Kako se prema međunarodnim standardima smatra da je 0,40 poljoprivrednog i 0,17 ha obradivog zemljišta dovoljno da obezbijedi hranu i sirovine po jednom stanovniku, a pošto to u ovoj i u nekoliko drugih općina nije slučaj, stanje se može smatrati nezadovoljavajućim.

Ljudski resursi

Za sagledavanje stanja i mogućnosti razvoja jedne društveno-ekonomske zajednice, važno mjesto ima stanovništvo koje tu zajednicu čini. Utvrđivanjem njegove nacionalne, vjerske, socijalne i obrazovne strukture, dobijaju se podaci o stanovništvu, razvoju određenog područja i društveno-ekonomskim

437 Ekonomski institut Tuzla, Strategija obnove i razvoja Tuzlansko-podrinjskog kantona, Tuzla, 1999, str. 13

odnosima koji postoje među ljudima. Ratovi koji se vode najčešće imaju cilj osvajanje tuđih teritorija i pokoravanje stanovništva na tim teritorijama. To u kojoj će mjeri otpor ljudi biti uspješan zavisi od mnogo faktora u kojima se čovjek nalazi u različitim ulogama. U cilju praćenja stanovništva u Tuzli, daju se podaci za nešto duži period.

Austrougarska vlast izvršila je četiri popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini. Prema prvom i ostalim popisima, u njoj je bilo 1879. godine 1,158.164 stanovnika, 1885.- 1,336.091, 1895.-1,568.092 i 1910. godine 1,898.044. U istom razdoblju od 1879-1910. godine Tuzla je imala sljedeći broj stanovnika: 1879.- 5.119, 1885.- 7.189, 1895.-10.227 i 1910.-12.015. Sa promjenama vlasti, iseljavanje stanovništva u druge zemlje postaje redovna pojava. Najviše se iseljava muslimansko stanovništvo i u znatnoj mjeri pravoslavno. Zbog dolaska stranaca iz oba dijela Monarhije, broj katolika se povećava. U odnosu na 1879. godinu, kada ih je bilo svega 237 ili 4,63%, sada ih u 1910. godini u gradu ima 3.839 ili 31,82%. U Tuzli je u upotrebi bilo više od deset jezika: srpskohrvatski, njemački, češki, mađarski, poljski, slovački, italijanski, španski, slovenački, rusinski, itd.[438]

Prvi popis u Kraljevini SHS izvršenje 31. januara 1921. godine. Tuzla je tada imala 14.036 stanovnika i to: pravoslavnih 2.800, katolika 3.954, grkokatolika 39, evangelika 202, muslimana 6.566, Jevreja 470 i ostalih 5.[439] Naredni popis stanovništva izvršenje 31. marta 1931. godine. Prema ovom popisu u Tuzli je bilo 2.700 kuća, 3.401 domaćinstvo i 16.708 stanovnika[440]. Pred Drugi svjetski rat u gradu je bilo oko 17.000 stanovnika.

U periodu od 1945. do 1991. godine broj stanovnika u Tuzli se znatno povećavao. Na kraju ovog perioda, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, na području općine Tuzla živjelo je 131.861 stanovnika. Muslimana je bilo 63.293 ili 48%, Hrvata 21.098 ili 16%, Srba 19.779 ili 15% i Jugoslavena i ostalih 27.691 ili 21%. Pošto je među onima koji su se izjasnili da su Jugosloveni bilo najviše Muslimana, broj muslimanskog stanovništva znatno je veći.

Prema statističkim podacima iz 1991. godine na području općine Tuzla bilo je zaposleno 46.560 radnika, od čega u privredi 37.304 i neprivredi 8.256.

---

438 Dr. Ilijas Hadžibegović, n.dj. strana 12 i 13

439 Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, "Definitivni rezultati popisa od 31.01.1921. godine, Sarajevo, 1932, str. 2 i 3.

440 Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, "Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31.03.1931, Beograd, 1937, str. 42.

Tehnološko-ekonomski resursi

Proces industrijalizacije na području Bosne i Hercegovine počinje da se ostvaruje u vrijeme austrougarske uprave. Izgrađuju se prve fabrike, otvaraju rudnici, grade željezničke pruge i druga preduzeća, sve sa ciljem da privatni kapital ostvari, na bazi prirodnog bogatstva, jeftine radne snage i unutrašnjeg tržišta, što veći profit. Na području Tuzle i njene šire okoline, proizvodi se so, sodaprozvodi, špiritus, ugalj, drvoprerađivački proizvodi i dr.

Tuzla je imala oko 17.000 stanovnika uoči Drugog svjetskog rata. Između dva svjetska rata, u njoj se malo gradilo, naročito u prvom periodu postojanja Kraljevine Jugoslavije. Industrijska preduzeća naslijeđena su iz austrougarskog perioda i državna su svojina. U socijalnom pogledu, stanovništvo je bilo heterogeno. Osim desetak bogatih trgovaca, ostali su pripadali srednjim i sitnim trgovcima. Zanatstvo u ovo vrijeme doživljava krizu. Izloženo je konkurenciji jeftinijih industrijskih proizvoda, što naročito pogađa tradicionalne zanate. Najveći broj stanovništva Tuzle bio je orijentiran prema rudarskoj i drugoj proizvodnji, koja je postojala u gradu i njegovoj okolini.

Nakon Drugog svjetskog rata u Tuzli i sadašnjem Tuzlanskom kantonu veliki značaj u razvoju imao je proces industrijalizacije. Ovaj proces se razvijao različitim intenzitetom, a naročito je bio izražen od početka šezdesetih do sredine osamdesetih godina. U tom razdoblju, izgrađeni su mnogi industrijski i privredni kapaciteti, kao i objekti tehničke i društvene infrastrukture. Međutim, razvoj se pretežno ispoljavao u kvantitativnom smislu i u fizičkom povećanju obima proizvodnje, broju zaposlenih i drugom, a manje u kvalitativnom obogaćivanju privredne strukture. Tako je eksploatacija uglja od 1884. godine sa 9.000 tona dostigla krajem 80-tih godina nivo od oko 9,5 miliona tona, a snaga termoblokova sa 64 MW 1964. godine za deceniju i po povećana je na 778 MW ili za 12 puta. Fabrika sode u Lukavcu proizvodila je u početku 10.000 tona sirovog bikarbonata, da bi nakon šest izvršenih rekonstrukcija ostvarila proizvodnju od oko 285.000 tona ih 28,5 puta više.

Do agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992., na području današnjeg Kantona favoriziran je razvoj energetike i baznosirovinskih grana. U osnovi bile su zastupljene djelatnosti ekstraktivne privrede (ugalj, kamena so, slana voda, krečnjak, kvarcni pijesak i dr.), pri čemu su dobijeni velikotonažni proizvodi niske cijene i male vrijednosti. Orijentacija na ulaganje u velike investicione objekte i zapošljavanje, mimo tehnološki i ekonomski opravdanih zahtjeva, dovodila je do pada produktivnosti rada i slabljenja konkurentske sposobnosti takvih preduzeća. Neke grane prerađivačke industrije neadekvatno su zastupljene.

Tako, na primjer, metaloprerađivačka djelatnost, proizvodnja mašinske i elektroopreme, te saobraćajnih sredstava bile su pred rat zastupljene u vrijednosti društvenog proizvoda sa svega 10-12% ukupne industrije.

Neke industrijske grane uopće nisu bile zastupljene kao: elektronička proizvodnja, proizvodnja medicinske opreme, farmaceutska proizvodnja i dr. Nizak stepen finalizacije u nekim granama prerađivačke industrije, daljna su karakteristika ovog razvoja (hemijska, metaloprerađivačka, industrija građevi-nskih materijala i nemetala, agroindustrijska proizvodnja). Uvozna zavisnost bila je takođe naglašena kod izvjesnog broja industrijskih grana, dok je izvozna ponuda bila ograničena na određen broj proizvoda iz hemijske industrije (soda, deterdženti, polioli, TDI), prerade uglja (koks, elektrodna smola), elektro-industrije (akumulatori), industrije kože i obuće i drvne industrije (stolovi, namještaj).[441]

Rudnici "Kreka-Banovići" po obimu djelatnosti, kapacitetima, broju zaposlenih i ukupnoj ekonomskoj snazi spadali su u red najvećih privrednih preduzeća ne samo u tuzlanskoj općini, već i u Bosni i Hercegovini. Termoelektrana u Tuzli je jedan od većih energetskih kapaciteta u Bosni i Hercegovini. Ogromna nalazišta i rezerve uglja u Tuzli i drugim općinama omogućavaju dalju izgradnju termoenergetskih kapaciteta na ovom području.

Sono-hemijski kmbinat "SODASO" nastao 1971. godine integracijom Rudnika soli i Solana u Tuzli i Fabrike sode Lukavac. Na osnovu kasnijih integracija, od 1975. godine u ovom Kombinatu su bili: "Ingram" iz Srebrenika, "Kaolin" iz Bratunca, "Bosna azbest" iz Bosanskog Petrovog Sela, "Progres" iz Kladnja, "Barit" iz Kreševa, "Labud" iz Zagreba, "Polirond" iz Orašja, "Hemoprodukt" iz Doboja, "Union-impeks" iz Sarajeva. Sredstvima Kombinata izgrađena je Fabrika cementa u Lukavcu i Fabrika ukrasnog kamena u Šekovićima. U okviru Kombinata izgrađen je Hlor alkalni kompleks u Tuzli.

Solana u Tuzli počela je s radom u 1895. godine. Dugo vremena, u njoj je bila zastupljena zastarjela tehnologija u proizvodnji. Godine 1975. izgrađena je nova Fabrika soli kapaciteta od oko 200.000 tona. Učešće Kombinata "SODASO" u ukupnoj bivšoj državnoj proizvodnji soli bilo je 85%. Zbog crpljenja slane vode, prouzrokovano je slijeganje tla, uslijed čega su u Tuzli nastale velike materijalne štete.

U okviru metalske i elektoindustrije, značajno mjesto imali su: Tvornica transportnih uređaja, Tvornica peći, "Remontmontaža", "Nikola Tesla". Sredstvima Rudnika "Kreka" 1970. godine izgrađena je Fabrika obuće "Aida" u kojoj su se

[441] Ekonomski institut Tuzla, navedena studija, str. 10-16.

pretežno zapošljavali invalidi rada i članovi rudarskih porodica. U sastavu Rudnika "Kreka" poslovala je takođe i Fabrika lakog gas betona "Siporeks".

Prehrambena industrija u Tuzli ima dugu tradiciju. Tuzlanska pivara počela je s radom 1884. godine. U okviru Proizvodno-trgovinskog kombinata Tuzla, koji je počeo s radom 1973. godine, bilo je više proizvodnih i trgovačkih organizacija koje su se bavile poljoprivrednom proizvodnjom i prometom, ali i proizvodnjom obuće, gumenih, užarskih i drugih proizvoda. Poseban značaj ima i Mlin u Ljubačama i Tvornica hljeba i peciva.

U sastavu Trgovinsko-štamparskog preduzeća "Univerzal", poslovao je "Grafičar", dugo vremena jedini kapacitet u oblasti grafičke industrije. Građevinsko industrijski kombinat "Tehnograd" osnovan je 1973. godine i spadao je u red najvećih građevinskih organizacija u bivšoj Jugoslaviji. Osim ovih, postojalo je još mnogo drugih privrednih i samostalnih preduzeća u raznim oblastima privredne djelatnosti.[442]

FUNKCIONIRANJE PRIVREDE U USLOVIMA RATA

Tuzlanski kanton se nalazi u sjeveroistočnoj Bosni i u njemu su sljedeće opštine: Tuzla, Lukavac, Banovići, Živinice, Kalesija, Teočak, Sapna, Kladanj, Srebrenik, Gradačac, Gračanica, Čelić i Doboj-Istok. Na ovom prostoru, prema procjenama, živi oko 610.000 stanovnika, od čega oko 468.000 ili 76,7% otpada na domicilno stanovništvo i oko 142.000 ili 23,3% na izbjegla i prognana lica.

U toku četverogodišnje agresije na našu zemlju, prouzrokovani su veliki gubici u ljudstvu i materijalnim dobrima. Područja koja su se nalazila u ratnim zonama, pretrpjela su mnogo veće gubitke od krajeva u kojima su borbene aktivnosti bile slabijeg intenziteta. U Tuzlanskom kantonu najveće štete pretrpjele su općine, koje su bile na direktnoj liniji dodira sa agresorom, i to: Gradačac, Kalesija, Gračanica i Zvomik (Sapna).

Na početku agresije, u Tuzli su formirana dva krizna štaba u oblasti privrede. Jedan je formirao Izvršni odbor Skupštine općine Tuzla, a drugi Upravni odbor Privredne komore regije Tuzla. Na čelu oba štaba bio je Imšir Imširović, predsjednik Privredne komore. Štabovi su se često sastajali i njihovim sjednicama prisustvovale su i druge ličnosti iz privrednog, političkog, državnog i vojnog sektora. U vezi sa stanjem u privredi, dr. Imšir Imširović konstatuje sljedeće:

---

442 Ilustrovan poslovna lična karta Tuzle, NIP "Interpregled", Beograd, 1975. str. 29-36.

„1. Zbog saobraćajnih blokada izgubljena su tržišta i poslovi u tolikoj mjeri da se proizvedena roba morala skladištiti. Trebalo je obezbijediti transport roba do kupaca, kao i repromaterijale preduzećima za proizvodnju.
2. Zbog blokada, bio je onemogućen platni promet, tako da su velika finansijska sredstva bila blokirana kod kupaca, posebno u susjednim državama.
3. Firme koje su bile od interesa za odbranu zemlje, trebalo je održati u radu, što je zahtijevalo obezbjeđenje radne snage, repromaterijale, rezervne dijelove i druge uslove za proizvodnju.
4. Svake sedmice su održavane sjednice Kriznog štaba i sa direktorima firmi iz čitave regije, gdje je Krizni štab kroz međusobno informisanje dolazio do pravog stanja u firmama."[443]

Privredna aktivnost na području Kantona u periodu 1992-1995. godini bilježi veliki pad. Industrijska proizvodnja iznosila je oko 10% predratnog nivoa. Izvoz je prestao, a uvoz se sveo najvećim dijelom na uvoz humanitarne robe. Za četiri godine rata, u rudnicima uglja proizvedeno je 5,5 miliona tona uglja što predstavlja 72% jednogodišnje predratne proizvodnje u 1991. godini.

Najmanja proizvodnja je ostvarena u 1993. godini (oko 7% predratne). U posljednjoj godini rata, u rudnicima u Tuzli iskopano je 1.009.250 tona uglja. Da bi održali i ovakvu proizvodnju kakva je ostvarena, rudari su se borili sa mnogim teškoćama. Nedostatak eksploziva, nafte, povremeni prekidi u napajanju električnom energijom, opasnost od granatiranja, vrlo nizak životni standard rudara, koji kao i ostali građani žive od paketa za preživljavanje, samo su neki faktori koji su limitirajuće djelovali na proizvodnju u rudnicima.

Proizvodnju električne energije obezbjeđivali su TE „Tuzla" i industrijske energane u Fabrici sode i Koksno-hemijskom kombinatu u Lukavcu. U toku rata, proizvedeno je 2.873 MWh električne energije ili 2/3 proizvodnje iz 1991. godine. Oko 98% ove energije proizvedeno je u TE „Tuzla". Pored električne energije, u ovim kapacitetima dobivane su i znatne količine toplotne energije i tehnološke pare. Na proizvodnju su, pored ostalog, uticali nedostatak rezervnih dijelova. U Koksno- hemijskom kombinatu u Lukavcu proizvodnja koksa i hemijskih proizvoda bila je potpuno obustavljena. Jedino su radila postrojenja za proizvodnju kamenog brašna u „Azotari" i u radionicama je bila organizovana namjenska proizvodnja za ratne potrebe.

443 Dr. Imšir Imširović, Aktivnosti Kriznog štaba za privredu regije Tuzla za vrijeme agresorskog rata 1992-1995. godine. Izjava data autoru februara 2000. godine

U preduzećima metalnog kompleksa (TTU, Livnica čelika, „Fakol", „Alfami", TMD, „Helios", „Rudarinvest" FGO, „Elir" i dr.) proizvodni kapaciteti radili su u rasponu 5-30%. Više preduzeća iz ovog kompleksa bilo je angažirano u namjenskoj vojnoj proizvodnji. Proizvodnja kamene soli, ostvarena je u količini od 43.000 tona, što predstavlja 30% proizvodnje iz 1991. godine, dok je vakumirane soli proizvedeno u razdoblju od 1992-1995. oko 124.000 tona ili 60% od proizvodnje iz 1991. godine.

Najveće materijalne gubitke pretrepjeli su kapaciteti hemijske industrije iz okvira Soda-so holdinga, KHK Lukavac i drugih prerađivačkih kapaciteta u ovoj grani. Do ovog je došlo zbog neostvarivanja izvozno orijentirane proizvodnje, koja je u ovim kapacitetima ostvarivana prije rata. Kontinuitet proizvodnje održala je „Dita", ali uz vrlo nisko korištenje kapaciteta. U 1994. godini u njenim je pogonima ostvarena proizvodnja iz 1991. godini, dok je u četverogodišnjem ratnom periodu taj procenat bio 26%.

Iako su objekti ove industrije sačuvani, nepovoljno stanje u saobraćaju i nedostatak finansijskih sredstava su faktori koji ozbiljno utiču na njen daljnji razvoj.

Na području Tuzlanskog kantona, postoji više preduzeća za proizvodnju građevinskih materijala, i to: Fabrika cementa Lukavac, „Ingram" Srebrenik, „Siporex" Tuzla, „Tuzla kvarc" Tuzla, „Bosna" Gradačac, Kamenolom „Vijenac", Rudnik i separacija krečnjaka „Stupari", asfaltne baze. Proizvodio se negašeni kreč, cement, gas-beton, betonski blokovi, betonske cijevi, svjež beton, građevinske konstrukcije i asfalt. U odnosu na sva druga preduzeća jedino je u toku rata „Ingram" u Srebreniku uspio da održi relativno visoku proizvodnju. Na Vijencu, na kome se od 1992. g. nalazilo najjače agresorsko uporište, proizvodnja u kamenolomu je obustavljena, pa kako je Fabrika cementa u Lukavcu ostala bez osnovne sirovine i u njoj je proizvodnja obustavljena.

U drvnoj industriji, prije rata bilo je zaposleno oko 4.000 radnika. U proizvodnji je bio zastupljen širok asortiman proizvoda, koji su u znatnoj mjeri bili plasirani na inostrano tržište. Od sedam preduzeća, u ratu nisu bila oštećena: „Konjuh" Živinice, „Sokolina" Kladanj i „Partizan" Tuzla, dok je „Namještaj" iz Gradačca dislokacijom na drugo mjesto sačuvan. „Jadrina" iz Gračanice je oštećena, ali ne i onesposobljena za proizvodnju. U odnosu na predratno stanje, proizvodnja u ovim preduzećima bila je u velikoj mjeri reducirana.

U tekstilnoj industriji, preradi kaučuka i papira, industriji obuće i grafičkoj industriji, proizvodnja se odvijala i u ratnim uslovima, ali u znatno smanjenom obimu. Tako je cjelokupna ratna proizvodnja gotove odjeće ostvarena u visini od 30% od predratne, gumeno-tehničke robe 67% i štamparskih proizvoda

grafičke industrij 33%. Zbog ratnih potreba i snabdijevanja boraca na ratištima, proizvodnja gotove obuće bila je za 31% veća nego u 1991. godini.[444]

Uzgoj žitarica i povrća u ratarstvu i proizvodnja mesa i mlijeka u stočarstvu, bili su najvažniji oblici proizvodnje u ratu. Zbog ratnih djejstava, ograničenja u ovoj proizvodnji bila su velika. Procjenjuje se da je ova proizvodnja pala na svega jednu trećinu potreba i da nije bilo humanitarne pomoći, teško bi se stanovništvo moglo prehraniti.

Značajna preduzeća čiji su proizvodi, resursi i usluge doprinosile odbrani, preživljavanju stanovništva i boraca su: Rudnik "Kreka" - direktor Osman Suljić, SODA-SO - Ante Raos, Livnica čelika - Salih Mujanović, Fabrika soli - Safet Ažderović, Rudnik soli - Ibrahim Imamović, Fabrika obuće "Aida" - Rašid Selimbašić, AMOS - Mahmut Hajrić, HAK - Adem Tucaković, Resod GUMING - Sakib Čaušević, TDI - Tomislav Mršić, DITA - Merdžana Fišća Džana, TTU - Nedim Zečević, Termoelektrana - Rifat Čampara, PTT - Rifet Karić zvani Moci, PBS Tuzla - Murahrem Abdurahmanović zvani Haro, Tuzla putevi - Muhamed Sijerčić, ELIR Tuzla - Sied Zulić, KHK - Zejnil Đapo, Grafičar Tuzla - Semina Halilović, Univerzal Promet - Faruk Klebić, Mljekara - Stjepan Vilušić, SDK - Himzo Hasić i ostala značajna preduzeća Tuzle i regije.

VOJNA - NAMJENSKA PROIZVODNJA U TUZLI I NJENOJ OKOLINI

Namjenska vojna proizvodnja ima veliki značaj za vođenje borbenih djejstava u ratu. Prije rata, u Bosni i Hercegovini nalazilo se više preduzeća u kojima se za potrebe JNA proizvodilo naoružanje i ostala vojna oprema. Da bi se u slučaju rata umanjio gubitak Bosne i Hercegovine, vojni vrhovi su odlučili da iz ovih preduzeća postepeno izvlače najdelikatnije resurse u Srbiju i tako bar donekle umanje izgubljeno. Međutim, kako se većina vojnih kapaciteta nalazila na područjima koja nisu bila u sastavu pretežno srpskih općina i regiona, njihovo izvlačenje bilo je otežano.Kao primjer, navode se sljedeća mjesta: Novi Travnik (tenkovi, artiljerija i drugo), Bugojno (komponente za razna oružja), Vitez (eksplozivi), Goražde (baruti, municija), Vogošća, FAMOS (motori, transmisije, vozila), Mostar (aluminijum-vazduhoplovna industrija), Konjic (sitna municija) itd.

U vrijeme postojanja bivše Jugoslavije, na području Tuzlanskog okruga nije postojala ni jedna profesionalna fabrika vojne industrije. Tehnički kadrovi i radnici, koji su radili u raznim preduzećima, prva iskustva u proizvodnji vojnih sredstava

[444] Ekonomski institut Tuzla, l.c., str. 44-48.

sticali su u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu. Uzimajući u obzir vrijeme u kojem je izvršena agresija, a naročito uslove u kojima patriotske snage pružaju otpor agresoru, namjenska proizvodnja imaće veliki značaj u ratu. "Predsjedništvo RBiH je 8. aprila 1992. godine donijelo odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti.

Na osnovu te odluke, Sekretarijat za odbranu primijenio je Odluku Savjeta za narodnu odbranu Tuzla o namjenskoj proizvodnji. Inžinjerijska jedinica je imala punu saglasnost oko organizacije i preusmjeravanja većine proizvodnih kapaciteta na proizvodnju naoružanja, protiv-tenkovskih mina, ručnih bombi, molotovljevih koktela, raznih eksplozivnih naprava, inžinjerijskih prepreka, zaštitnih rovova od djelovanja, raznih raketnih lansera i bacača itd".[445]

Početkom aprila 1992. g. u Tuzli je formiran Prvi inžinjerijski bataljon i njegov komandant je bio rezervni major inžinjerije Faruk Prcić. Prije sukoba na Brčanskoj Malti, inžinjerci su zapriječili ježevima i krstilima sve putne pravce, naročito one u istočnom dijelu grada odakle se očekivao napad agresora. Rađeni su bunkeri od vreća napunjenih pijeskom, a na linijama odbrane postavljani su betonski blokovi, te pravljeni razni zakloni i skloništa.

Prvi inžinjerijski bataljon bio je inicijator i glavni organizator namjenske proizvodnje u Tuzli. Na dužnost prvog rukovodioca ove proizvodnje, imenovan je Faruk Prcić, koji će i dalje do kraja rata biti na čelu ovog Bataljona odnosno Prve inžinjerijske brigade. U septembru 1993. godine. Predsjedništvo Skupštine općine Tuzla donijelo je odluku o formiranju posebnog preduzeća namjenske proizvodnje - TIMP i na dužnost direktora imenovan je Ibrahim Mujezinović.

Sredinom aprila 1992. g. urađene su prve skice za izradu ručnih bombi. Za izradu bombi korišteni su: štapin, kapisle, čelične cijevi i rudarski eksploziv - amoneks. Bomba je bila razorna, jer je svana bila narovašena tako da se prilikom eksplozije rasprskavala na veliki broj komada. Proizvedeno je više stotina ovih bombi, koje su nazvane „tuzlanke". Dijeljene su borcima i milicionerima da se mogu braniti. Rađene su tajno u Rudniku „Tušanj" i Fabrici soli Tuzla (hala mašinskog održavanja).

"Momci Faruka Prcića i Mahmuta Jogunčića su prvi krenuli sa proizvodnjom "molotovljevih koktela", a inicirali su i proizvodnju prvih bombi "tuzlanki", što je začetak namjenske proizvodnje u Tuzli". U to početno vrijeme Bataljon inžinjerije je bio smješten u OŠ "Mosnik".[446]

---

445 Medmed Žilić, "Tuzla od izbora do agresije str. 102.

446 Sead Delić, komandant 5. OG Armije Republike Bosne i Hercegovine u knjizi "Borbeni put prvog inžinjerijskog bataljona", str. 30.

U prvoj polovici maja 1992. g. organizirana je izrada tzv. „molotovljevih koktela". Smjesa je pakovana u boce raznih veličina i ovo sredstvo je uspješno korišteno u borbama. Za izbacivanje zapaljive smjese na veće udaljenosti izrađeni su posebni bacači[447], ali zbog opasnosti za one koji su njima rukovali, njihova proizvodnja nije razvijana. Prije nego što je došlo do sukoba na Brčanskoj Malti, Prcić je došao na ideju da bi trebalo izraditi oklopni transporter za prebacivanje boraca s jednog na drugi kraj Tuzle. Izrađena su dva transportera, koji su, osim čeličnih limova, bili dodatno obloženi gumenim tapaciranim trakama, skinutim sa rudarskih transportera. Nazvani su Mrgud I i Mrgud II. Za njihovu izradu, korištena su dva kamiona marke TAM. Oba su bila oklopljena u preduzeću Tvornica transportnih uređaja (TTU) i prilikom proba na probojnost oklopa pokazalo se da im puščana municija nije mogla probiti oklop. Na svakom je bilo ugrađeno po jedno mitraljesko gnijezgo i u njima se moglo prevesti po 15 boraca.

U početnim danima neizvjesnosti i neravnopravne odbrane sa daleko nadmoćnijim snagama agresora, dobro nam je došla značajna količina avionskih raketa vazduh-zemlja, koje je na sebi svojstven način obezbijedio Džemo Kozarević, zvani Koza iz Živinica sa Aerodroma Dubrave. Za te avio rakete bilo je potrebno iznaći rješenje odnosno konstruisati lansirnu rampu sa koje bi se aktivirale sa zemlje. Rješenje za izradu lansirnih rampi dao je inžinjer konstruktor Braco Križan. To je bilo veoma značajno da je neprijatelj osjetio ovu odbrambenu sofisticiranu moć.

Municija, granate i ostala MTS kupovani su u Hrvatskoj. Sve je to plaćano velikim parama. Kada je početkom juna 1992. g. na jednom sastanku u Skupštini općine Tuzla čuo da je cijena jedne mine 850 DM (a kasnije naša njena proizvodna cijena koštala je 185 DM), Faruk Prcić je odlučio da se u okviru namjenske proizvodnje priđe izradi ne samo mina, nego i drugih sredstava za borbu. Nakon ovog sastanka, u Komandu Bataljona pozvan je Jakob Križan - Braco, za koga Prcić kaže da ima izuzetne zasluge za razvoj namjenske proizvodnje na ovom području. Pokazana mu je školska i bojeva mina od 120 mm i zatraženo da u roku jednog dana izradi crteže prema kojima bi se ona proizvodila. Grupi inžinjera HAK-a i Hemijskog instituta, koji su radili na eksplozivima, dat je takođe zadatak da u istom roku donesu idejna rješenja kako to treba uraditi. Sve je urađeno u dogovorenom roku i prve mine izlivene su u Livnici u Tuzli. Prve probe mina izvršene su uspješno na Tetimi, tako da je odmah iza toga počela njihova serijska proizvodnja.

447 Konstruktor rješenja Braco Križan godinama glavni inžinjer Transportnih transportnih uređaja Tuzla

***Slika br. XXXX:** Inžinjer-konstruktor Braco Križan*

"U početku mine su punjene TNT preuzetim iz eksplozivnih sredstava prikupljenih od strane Inžinjerijskog bataljona prilikom deminiranja objekata koji su bili minirani od strane JNA. Interesantno je na koji način smo došli do prvih količina eksploziva – trotila. Mještani Dubrava oko Aerodroma, gledali su iza prozorskih zavjesa svojih kuća kada su posljednja četiri helikoptera nakon izvršenog miniranja glavne aerodromske piste podigli se i odletjeli. Prije odlaska izvršili su miniranje glavne aerodromske piste da bi je uništili (ispod cijele dužine piste nalaze se niše - otvori u koje se, po prethodno izvršenom proračunu, stavlja određena količina eksploziva za uništenje piste po dijelovima). Nekolicina mještana je ušla u taj tunel i uspjela presjeći instalirane kablove u nišama, vjerovatno u cilju sticanja imovinske koristi, ne znajući da su spasili glavnu aerodromsku pistu, a i tri tone trotila. Jedan dio piste je ipak uništen, a glavni dio je ostao neoštećen (i danas dan se koristi za civilne letove Aerodroma Dubrave u Tuzli). Tom prilikom, ti izvršioci pokušali su da otuđe nekoliko paketa eksploziva, srećom da su u tom momentu na licu mjesta našli Faruk i njegovi inžinjerci i spriječili otuđenje eksploziva. Ovaj eksploziv u paketima sa Aerodroma Dubrave valjalo je pretopiti da bi se mogao koristiti za minobacačke granate.

U tom cilju valjalo je napraviti topionicu sa toplim štapovima. Kad su potrošene ove tri tone u uvjetima blokade morali smo se okrenuti sami sebi i vlastitim resursima tj. riješiti pitanje proizvodnje eksploziva. Osim naših tehnoloških resursa bitna je bila stručna literatura (pronađena brošura JNA o načinu proizvodnje ekspoziva u ratnim uslovima).

Također, korišten je i TNT dobiven otapanjem istog iz neeksplodiranih granata koje su neselektivno ispaljivane na područje tuzlanskog okruga.

Ovi izvori eksploziva bili su ograničenih količina, tako da je stručni kadar hemijske industrije na bazi raspoloživih resursa ove industrije, uspješno razvio

proizvodnju raznih vrsta eksploziva[448]. Sa ovom aktivnošću, stvoreni su uslovi za veću proizvodnju granata kako za potrebe 2. korpusa armije RBiH, tako i za druga područja. U cilju održavanja elektroenergetskog sistema, proizvođeni su privredni eksplozivi za potrebe rudnika uglja i kamenoloma. Eksplozivi su pripravljani na bazi DNT (Dinitrotoluena), $NaClO_2$ (Natrijum hlorata), i NH^2NO_3 (Amonijum nitrata). U ovim aktivnostima posebne zasluge imali su inžinjeri tehnolozi HAK-a 2: Šekib Selimović, Ćazim Umihanić, Esad Žunić i Ahmet Alispahić kao i operatori (radnici ovog preduzeća) koji su činili okosnicu radnog osoblja ove proizvodnje.

U početku, granate su se punile ručno, da bi vrlo brzo bila konstruisana oprema kako za punjenje granata tako i za proizvodnju eksploziva. Prije svega, to su punilice, kolodrobi, sušnice, prese i dr. pri čemu je potrebno istaknuti posebne zasluge Brace Križana".[449]

Takođe, na bazi proizvoda i sirovina hemijske industrije tuzlanskog bazena, miješale su se razne vrste benzina i dizel goriva kako za potrebe odbrane tako i za potrebe ostalih ustanova. U HAK-u je konstruisana oprema za proizvodnju hladno presovanog jestivog ulja iz uljane repice.

"Na poslovima namjenske proizvodnje Bataljon (inžinjerija) je imao jedno negativno iskustvo, došlo je do eksplozije u pogonu, pri čemu je 5 boraca povrijeđeno: Mustafa Hrustanbegović, Mehmed Smajlefendić, Rasim Pirić, Bego Dizdarević i Enes Arnautović. Bego i Enes su podlegli povredama, a Mustafa i Rasim su zadobili teške povrede".[450]

Juna 1992. g. Okružni štab TO izdao je naredbu, po kojoj su svi općinski štabovi TO morali imenovati načelnike namjenske proizvodnje u svojim općinama. Realizacijom ove naredbe, počinje zvanično ustrojavanje vojne industrije na području Tuzlanskog okruga. Sastanku, koji je tim povodom održan u Rudarskom institutu u Tuzli gdje je u to vrijeme bilo sjedište Prvog inžinjerijskog bataljona, prisustvovali su predstavnici ovih općina: Lukavca, Gradačca, Srebrenika, Živinica, Kalesije i Banovića. Dogovoreno je šta ko može da radi. U Fabrici sode u Lukavcu postojala je jedna mala livnica sivog liva, u kojoj su tamošnji ljudi pokušali da naprave minu 82 mm. Uspjeli su, ali se ona proizvodila u malim serijama. Za ovu minu, bile je naročito važno da se napravi odgova-

---

448 Poslije 15. maja 1992. godine u zgradi Komande 17 korpusa Jugoslovenske narodne armije pronađena je brošura pod nazivom "Proizvodnja eksploziva u ratnim uslovima"

449 Ćazim Umihanić, izjavu dao autoru, decembar 2017. god.

450 Mr. Azem Kožar i Rifet Hasković, "Borbeni put Prvog inžinjerijskog bataljona", str. 33.

rajući upaljač, kojim bi se obezbijedilo njeno efikasno dejstvo. I taj problem riješio je Jakob Križan sa svojim bratom Dodom. Najkasnije su uvrštene u proizvodnju mine od 60 mm. Korištene su u borbama na bliskim odstojanjima i njih su borci na linijama zvali gluharama, zato što se ne čuje njihovo ispaljenje. U lukavačkoj Fabrici Sode, braća Suljići, jedan inžinjer, a drugi majstor, dali su izuzetno kreativna rješenja proizvodnje artiljerijske municije: mine za RBB 40 mm i tom osvojenom proizvodnjom riješene su potrebe Armije Republike Bosne i Hercegovine na cijelom prostoru BiH, granate za tromblon, granatu za tenk i samohotku 90 mm i tenk 100 mm. Uspostavljena je serijska proizvodnja ove palete proizvoda.

"Vrlo brzo počela je proizvodnja najsavremenijih minsko-eksplozivnih sredstava i to: proizvodnja eksploziva, proizvodnja mina 80 i 60 milimetara, protivpješadijskih nagaznih i rasprskavajućih mina, komplet program artiljerijske mu-

SLIKA br.XXX *Komandant Drugog Korpusa general Hazim Šadić upoznaje delegaciju na čelu sa Predsjednikom Alijom Izetbegovićem o namjenskoj proizvodnji o lepezi proizvoda namjenske proizvodnje u Tuzlanskoj regiji*

nicije u čiju proizvodnju su bila uključena i preduzeća iz Srebrenika, Gradačca, Fabrike sode i KHK Lukavac. Iz Tuzle su bili uključeni Polihem, TTU, Solana, Rudnici Kreka, Aida, Elir, i mnoga druga preduzeća".[451]

---

451 Isto, Mehmed Žilić, str. 103.

U okviru namjenske proizvodnje, izvršena je specijalizacija preduzeća za proizvodnju raznih dijelova minsko-eksplozivnih sredstava, i u toj paleti proizvoda bili su: metak 20 mm za topove, haubička municija 122 mm, tenkovske granate 90 mm, mine 60,82 i 120 mm, trombloni, tromblonski nastavci itd. Osim na Tetimi ispitivanje mina vršeno je i na dnevnom kopu Sićki Brod i na Aerodromu Dubrave. Sa određenih mjesta posmatrani su ispaljivanje i putanja mine, da bi se iza toga izmjerila udaljenost, preciznost gađanja i efekat eksplozije mine.

U pojedinim preduzećima, kao na primjer u TTU Tuzla, vršena je opravka oruđa, oružja, municije i drugih sredstava. Tako su u ovom preduzeću za dva topa 76 mm napravljeni novi zatvarači, a vršeni su i mnogi drugi zahvati na drugim sredstvima naoružanja. Saradnja Fabrike soli sa ljudima iz Prvog inžinjerijskog bataljona, počela je da se ostvaruje u mjesecu julu 1992. godine. Zbog velikog broja ranjenika i bolesnika, za čije je liječenje bilo potrebno obezbijediti infuzione otopine, pokrenuta je, nakon jednog dogovora u Skupštini općine Tuzla, proizvodnja infuzionih otopina za hemodijalizu. U roku mjesec dana, ekipa stručnjaka i ostalih radnika, koji su radili na tom poslu, uspjela je da osvoji ovu proizvodnju i na taj način doprinese uspješnom liječenju ranjenika i bolesnika.

Prema jednom dokumentu Okružnog štaba TO Tuzla iz augusta 1992. g. učesnici u namjenskoj proizvodnji na području Tuzlanskog okruga bili su:[452]

Red. br.	Naziv TMS	Proizvođač
1.	Mina za MB 120 mm	TTU
2.	Mina za MB 82 mm	Livnica čelika Tuzla
3.	Mina za MB 60 mm	TMP Srebrenik TMD Gradačac IHI Tuzla
4.	Proizvodi od impregniranog platna	Resod-Guming Tuzla
5.	Višecjevni bacač tromblona	
6.	Minobacač 82 mm	Fering Gračanica Fering Gračanica
7.	Tromb. tren. mina	Fering Gračanica TMP Srebrenik
8.	Tromb. napalm. mina	Rudarski institut Tuzla Fabrika soli Tuzla

452 Okružni štab TO, Plan proizvodnje TMS, 18. 8. 1992.

Red. br.	Naziv TMS	Proizvođač
9.	Trotil DKK-8 Napalm smješa	TDI Tuzla Rudarski institut Tuzla Helios Banovići Resod-Guming Tuzla
10.	Prigušivač svih vrsta	KHK Lukavac
11.	ROB (ručna odbrambena bomba)	KHK Lukavac TMP Srebrenik IHI Tuzla
12.	Metak 40 mm za PAT Metak 76 mm za „ZIS"	KHK Lukavac TTU Tuzla TMP Srebrenik TMD Gradačac
13	Granata 122 mm	TTU Tuzla IHI Tuzla
14.	Pipalice za mine	KHK Lukavac

"Nakon formiranja tuzlanske industrije namjenske proizvodnje i odlaska inžinjeraca na druge zadatke, naša saradnja nije prekinuta, inžinjerci su i danas naši česti i dragi gosti, jer sjećanja na prve dane saradnje i začetka namjenske proizvodnje ostaju kao draga i trajna uspomena".[453]

Veliki problem u proizvodnji ratnog materijala, predstavljao je nedostatak repromaterijala i rezervnih dijelova. Po naređenju Okružnog štaba TO i Kriznog štaba SO Tuzla, u Zagreb je otišao Faruk Prcić da to nabavi. Do Zagreba je putovao više od 30 sati. Po dolasku u Zagreb, Vahid Gradašćević i Dževad Joguničić povezali su ga sa Dževdetom Tinjićem, vlasnikom firme „Megati" i još nekim ljudima da to nabavi. Poslije njegovog povratka, nakon 17 dana, nabavljeni materijal je stigao u Tuzlu. U toj pošiljci, između ostalog, bili su: nitroglicerinski baruti, detonirajuće kapisle, inicijalne kapisle, 4 km najkvalitetnije svile i ostali repromateijali. Sa ovim što je stiglo, namjenska proizvodnja bila je u mogućnosti da proizvede oko 100.000 mina od 60 do 120 mm. Uz veliko naprezanje ljudi, mjesečno je ostvarivana proizvodnja od oko 10.000 mina. Inače, u Tuzli je u ovo vrijeme bilo zaposleno u namjenskoj proizvodnji oko 400 ljudi.

453 Mr. Azem Kožar - Rifet Hasković, Borbeni put Prvog inžinjerijskog bataljona, Suad Buljugić, Fabrika soli Tuzla, str. 73.

Na Aerodromu Dubrave bilo je 10 rashodovanih tenkova „Paton" 90 mm. Njihove udarne mehanizme uništila je bivša JNA, a motore demontirala i uskladištila u Kasarni „Husinska buna" u Tuzli. Početkom 1993. g. Komanda 2. korpusa postavila je vojnoj industriji zadatak da se ovi tenkovi poprave i stave u funkciju. Motori na tenkovima bili su benzinci i trošili su vrlo velike količine goriva, kojeg u to vrijeme nije bilo. Nadalje, bilo je potrebno isprojektovati i izraditi udarne mehamizme, kao i riješiti tehnologiju izrade granata koje se nisu proizvodile u bivšoj Jugoslaviji. Formirane su grupe inžinjera i majstora da to urade. Umjesto originalnih motora, koi su trošili mnogo benzina, u tenkove su ugrađeni Mercedesovi dizel motori sa kamiona, a napravljeni su i alati za rekalibraciju čahura. Izrađena je, takođe, i projektna dokumentacija za proizvodnju granata 90 mm. Kada je sve to bilo ugrađeno, izvršeno je ispitivanje prvog tenka. Ispaljene su prve granate i rezultati su bili odlični. Ubrzo su i ostali tenkovi dati na raspolaganje jedinicama 2. korpusa.

Godina 1993. je godina gladi i raznih blokada. U jesen 1993. godine formirano je Ministarstvo namjenske industrije na čelu sa dr. Rusmirom Mahmutćehajićem. Tada je u Tuzli formiran Ured namjenske industrije za Tuzlanski okrug. Formiranjem ovog Ministarstva stavljeni su pod kontrolu svi ljudski i materijalni resursi za odbranu slobodnih teritorija. Vrši se specijalizacija vojne industrije i potpisuju ugovori o mjesečnoj proizvodnji. Rade se jedinstvene dokumentacije, normativi utroška materijala, kalkulacije cijena i vrši kontrola gotovih proizvoda. Organiziraju se poligoni za ispitivanje i verifikaciju gotovih proizvoda. Zahvaljujući široj lepezi hemijske i druge industrije, na našoj teritoriji počinju da se proizvode crni barut, inicijalne kapisle i čisti alkohol. U sklopu kumulativnog programa (protivoklopna sredstva), osvaja se proizvodnja kumulativnog tromblona i kumulativne mine za ručni bacač.

Kulturni resursi

Kultura predstavlja vrlo važan dio ljudske aktivnosti. Proizvod je ljudskog duha u određenoj zajednici, i zavisno od vrijednosti, pripada narodu u čijem je okrilju nastala, ali i svim drugim ljudima u svijetu, bez obzira na njihovu nacionalnu, državnu, vjersku i svaku drugu pripadnost.

Kulturno stvaralaštvo u Tuzli imalo je u prošlosti neujednačen razvitak, na koji su uticali određeni društveno-ekonomski i politički odnosi. Svaki period je ispoljavao svoje specifičnosti, prije svega u pogledu sadržaja, karaktera i oblika kulturnih aktivnosti udruženja, organizacija i institucija. Primjetniji razvoj počinje krajem devetnaestog vijeka, kada se u Bosni i Hercegovini počinju organizovati

razna amaterska udruženja, ne nužno i isključivo nacionalna, najprije pjevačke i dramske sekcije. Takav vid djelovanja trajaće sve do Drugog svjetskog rata, pri čemu treba naglasiti da u tom periodu Tuzla nije imala nijednu profesionalnu ustanovu.

Prve kulturne ustanove u Tuzli osnovane su poslije oslobođenja od fašizma kao izraz shvatanja da se preko njih mogu prenositi razne poruke i uticati na svijest i obogaćivanje ljudske ličnosti. Stoga je vrijeme od 1945.-1991. najintenzivniji period u razvoju kulture u Tuzli uopšte. Kulturne ustanove su nezaobilazan faktor, bez kojeg ni jedno društvo ne bi bilo ono što treba da bude, u ovom radu navode se najznačajnije ustanove kulture po kojima se grad prepoznaje.

Početkom 50-tih godina dvadesetog vijeka, u Kreki je izgrađen reprezentativno zdanje, koje je pod nazivom Dom Moša Pijade otvoreno za Dan rudara BiH, 21. decembra 1954. godine. Dom je od tada postao nezaobilazna ustanova vrhunske, ali i masovne kulture, na čijoj sceni su gostovala domaća pozorišta i foklorni ansambi, ali i umjetničke grupe iz cijelog svijeta, od južnoameričkih i afričkih sastava, preko književnika do kineske opere iz Pekinga ili hudožestvenika iz Moskve. Od devedesetih godina prošlog vijeka, Dom je pretvoren u Bosanski kulturni centar.

FENOMEN DUHOVNOG OTPORA U ODBRAMBENO-OSLOBODILAČKOM RATU

Fenomen duhovnog otpora agresiji na Bosnu i Hercegovinu mogo je širi od statističkih podataka o broju manifestacija, jer se tiče cjelokupne psihosocijalne i patriotske motivacije za to da se kulturom svjedoči antifašistički duh pravednika i pobjednika. Zbog toga ćemo u ovom poglavlju obuhvatiti nekoliko najznačajnih institucionalnih oblika, kako bismo ukazali na složenost i bogatstvo kulturnog života Tuzle u toku rata.

Tuzla je u nekoliko kulturnih i umjetničkih oblasti bila svojevrsna regionalna metropola. Prvi rječnik slavenskog juga (Uskufi), prvo bh. pozorište, prvi školovani slikari, prva galerija portreta, jugoslovenski filmski i pozorišni festivali, znameniti pisci, prva lokalna radio-stanica, višestoljetne obrazovne institucije... Tuzla je imala zavidne kulturno-umjetničke kapacitete spremne da u sferi medijskog i kulturnog odgovora definiraju duhovni otpor agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Ipak, za sve kulturne ustanove u Tuzli, kao i mnoge umjetnike, motivi

rata i borbe za slobodu su bili produkcijski nepoznati, izuzev kao historijske teme. To iskustvo u tematiziranju antifašističke borbe bh. naroda u Drugom svjetskom ratu, poslužilo je kao motiv i kao obrazac u izgradnji antifašističkih paralela prema odbrambeno-oslobodilačkim snagama Tuzle i Bosne i Hercegovine.

U vrijeme rata, neizvijesnosti, različitih glasina i dezinformacija, lokalni mediji su imali prvorazrednu ulogu u smirivanju, profiliranju i usmjeravanju građanskih osjećaja. A isto je vrijedilo i za sadržaje kulturne produkcije.

> *„U prvim mjesecima 92. godine, na svojoj lokaciji, u ratnom vremenu nepripremljenim prostorijama (baraka, gdje su smješteni uređaji i radili ljudi), Radio-Tuzla je bila svojevrsni punkt između građana-slušalaca i Kriznog štaba odbrane grada i odgovornih ljudi iz civilnog i vojnog života. Građani su i tada, kao i prije, vjerovali riječima novinara, spikera i gostiju u studiju Radio-Tuzle, i na svaki prekid programa, zbog nestanka električne energije, izražavali zabrinutost i bojazan da studio Radio-Tuzle nije slučajno pogođen.“*[454]

U razumijevanju duhovnog otpora agresiji, treba istaći da je neposredno pred rat Tuzla ušla u razvoj lokalnih televizija, a u ratu i nekoliko radio-stanica, što je umnogome determiniralo i afirmiralo samu kulturnu produkciju.[455] Ne samo da su se otvorile perspektive televizijskog predstavljanja kulturne produkcije i efektnijeg informiranja javnosti o kulturnim događajima, već je televizijski medij ponudio i mogućnost snimanja muzičkih spotova i prvih filmskih uradaka, zapravo skečeva, na aktuelnu tematiku. S obzirom da su se već 1992.

---

454 Hajrudin Selesković: „U ratu i poslije“, u publikaciji „Radio Tuzla 3. maj 1953 – 3. maj 1998., str. 47-48

455 Tuzla je s početka rata imala jednu televiziju i jednu radio stanicu, te novine „Front slobode“, koje su u tom vrijeme imale veliki informativni značaj. Pod krovom lista Fronta slobode pokrenuta je 21. aprila 1991. i prva alternativna tv stanica u Bosni i Hercegovini - FS-3. Ovaj tv studio je odigrao historijsku ulogu 15. maja 1992, uspjevši igrom slučaja ostvariti direktan prenos početka rata u Tuzli. Studio je smješten na vrhu nebodera, u blizini raskrsnice na Brčanskoj Malti, gdje je iz kolone vozila Jugo-armije izvršen napad na branitelje Tuzle. Radio-Tuzla je, poslije Radio Sarajeva, najstarija lokalna radio-stanica u BiH. Osnovana je u maju 1953. Pored primarne informativne funkcije, za rad ove kuće u mnogome je vezana dinamika kulturnog i muzičkog života grada, naročito šezdesetih i sedamdesetih godina. Uloga Radio-Tuzle neposredno pred rat, i prvih mjeseci, bila je od nemjerljivog značaja, ne samo u informativnom smislu, već i zbog profiliranja patriotske kulture i osjećajnosti. Sa emitiranjem je 26. decembra 1992. počeo Radio-Kameleon (FM 102,7 MHz), prvobitno kao muzička radio-stanica, čija je programska šema vremenom obuhvatala informativno-politička, kulturna, zabavna i edukativna tematska interesovanja. Emitovanje je 20. februara 1993. počela Radio-televizija Tuzlansko-podrinjskog kantona.

godine tuzlanski kulturni i umjetnički sadržaji prilagodili potrebama afirmacije ciljeva i motiva Odbrambeno-oslobodilačkog rata, time su i mediji ove događaje pratili u informativnoj ili produkcijskoj suorganizaciji.

Muzički atelje Tuzla

Nakon Sarajeva, koje je imalo razvijenu medijsku produkciju, Tuzla je prva organizirano pristupila formiranju umjetničke ekipe koja će sa muzičke, a potom i sa pozorišne platforme, replicirati na aktuelne događaje, buditi i jačati patriotski duh, te kroz umjetničke sadržaje stvarati prsten patriotskog jedinstva i optimizma. Valja primijetiti, da je nekoliko mjeseci pred početak agresije i neposredno poslije, vladao svojevrstan muk u kulturnom životu Tuzle, a da je prvi i pravovremeni odgovor na aktuelne događaje, uslijedio već u maju 1992., kada se oko ideje muzičkog artikuliranja patriotskih osjećanja okupljaju tuzlanski umjetnici, kako muzičari, tako i tekstopisci i glumci.

> *„Značajniji razmah muzičke produkcije počinje osnivanjem Muzičkog ateljea Tuzla, u maju 1992., u čijem studiju je snimljeno oko 700 pjesama, uglavnom inspiriranih patriotskim i slobodarskim osjećanjima. Tada je po prvi put na jednom mjestu okupljen tuzlanski muzičko-kreativni potencijal."*[456]

Prvi muzički spotovi i i tv serija „Šesta kolona"

Ova ideja, da tuzlanski muzičari i tekstopisci stvaraju patriotske pjesme, već u junu je dobila i svoje formalno-pravno uobličenje, kada Predsjedništvo općine Tuzla donosi Naredbu o formiranju muzičkog ateljea MAT.[457] Naredbom je imenovano dvanaest muzičara sa zadatkom da svoju obavezu izvršavaju kao muzički studio pri Radio-Tuzli, te je rečeno da će sjedište Muzičkog studija biti u Domu „Moša Pijade", današnjem Bosanskom kulturnom centru. MAT je jedno vrijeme radio u sali Narodnog pozorišta Tuzla, gdje su snimljeni i prvi televizijski patriotski spotovi za nekoliko pjesama.[458] Treba se prisjetiti da je prije ove produkcije, urađen jedan spot na pjesmu Halida Bešlića „Poljem se širi miris ljiljana", koja, doduše, nije imala nikakve tematske veze sa Odbrambeno-oslobodilačkim

---

456 Fatmir Alispahić: „Tuzland – Knjiga o Tuzli", Tuzla, 2000.

457 „Drugi korpus slobodi pjeva", 2002, str. 812

458 Tada su snimljeni prvi tv spotovi u domaćoj produkciji, za pjesme: „Sloboda ima njeno ime", „Dubajiću s Majevice", i dr. Spotom pjesme „Moja Bosno, nećeš nikad pasti, iz krvi će ljiljan rasti..." je započinjao i završavanje program Televizije FS-3.U prvih mjesec-dva snimljeno je i nekoliko pjesama koje će se stalno puštati u programu u Radio-Tuzle.

Slika XXXX*: MAT - Muzički atelje gornji red, stoje, sa lijevo na desno: Željko Lešić, Amir Zahirović, Faruk Nadžaković,Sutko Jusić,Selim Ahmedić, Zlatko Mujkić,Rifat Šehić, Eldar Crnogorčević, Mirna Šahinpašić, Nurdun Durmanović, Dragan Divjak, sjede, sa lijeva na desno : Majid Porobić, Hame Nalić,Asim Horozić, Almir Maglić*

ratom, ali je zbog pomena ljiljana, u kontekstu državne zastave RBiH, bila rado pjevana u narodu. Do početka produkcije iz MAT-a, sa ovim spotom, koji je realizirao Emir Hadžihafizbegović, započinjao je program FS-3.

Tih prvih mjeseci, dok je Muzički atelje bio pri Narodnom pozorištu Tuzla, realizirana je i prva tuzlanska televizijska serija, pod naslovom „Šesta kolona", koja je, iako produkcijski rađena skromnim sredstvima, dala humorističku repliku na namjere i barbarizam agresora. Snimljene su četiri epizode„Šeste kolone", što je bilo potpuno novo medijsko iskustvo, jer u Tuzli se nikada prije, domaćim snagama, nije realizirala igrana televizijska serija. Doduše,„Šesta kolona" je imala minimalne produkcijske zahvate, rađena je kao niz skečeva i songova, tako da je u prvom planu bila„montipajtonovska" satirična nota, koja je imala cilj da se podsmijehu izvrgne agresorska ideologija. Baš prilikom snimanja četvrte epizode, pri bjesomučnom granatiranju sa Majevice, pogođena je velika dvorana Pozorišta, a granata je pala tačno usred dvorane i pričinila velika oštećenja.

Umjetnička četa Drugog korpusa Armije RBiH

Muzički atelje Tuzla je bio zametak za formiranje Umjetničke čete Drugog korpusa, koja je od 18. marta 1994. godine realizirala mnoštvo muzičkih, scenskih i propagandnih aktivnosti, s ciljem jačanja borbenog morala i patriotske kulture. Dotad je, bezmalo dvije godine, Muzički atelje Tuzla bio centralna tačka muzičke produkcije patriotskih tema. Umjetnička četa je brojala 39 umjetnika različitog profila, od vrhuskih intepretatora sevdalinke Nedžada Salkovića i Muhameda Mujkanovića, do poznatih glumaca Emira Hadžihafizbegovića, Vlade Keroševića i Melihe Fakić, kompozitora Asima Horozića i mnogih drugih.[459]

Umjetnička četa Drugog korpusa je svoj promotivni nastup imala na drugu godišnjicu obilježavanja Dana Armije RBiH, a formirana je Naredbom štaba Vrhovne komande ARBiH od 18. marta 1994. godine.[460] Kako je pisao list„Armija ljiljana"[461] – „okosnicu čete činio je Muzički atelje, tj. zabavni orkestar, zatim narodni orkestar iz tri renomirana kulturno-umjetnička društva", a iz čega saznajemo su se Muzičkom ateljeu Tuzla priključili muzičari iz kulturno-umjetničkih društava: „Bosna" (nekadašnji „Mitar Trifunović Učo"), „Zvonko Cerić" i „Hasan Kaimija". Komandir Umjetničke čete bio je muzičar i producent Maid Porobić, a

459 Više u: „Drugi korpus slobodi pjeva", 2002, str. 812.

460 „Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine", Tuzla, 2017. godine, str. 280.

461 „Formirana Kulturno-zabavna četa 2. korpusa – Promocija u Punom sjaju", Armija ljiljana", broj 50, 15. April 1994., str 11.

četa je organizaciono imala jedinice narodnog i zabavnog orkestra i dramske sekcije. Umjetnička četa je u ratnom studiju snimila oko 400 pjesama, i zabavnih i narodnih, a poseban dio ovog repertoara i zadaće bilo je snimanje „himni" brigada i vojnih rodova.[462]

Mora se istaći da je prisustvo poznatih umjetnika na malim ekranima, u uniformi, sa pjesmama koje pjevaju o odbrani i o patriotizmu, imalo nezamislivo veliki utjecaj na jačanje morala, kako boraca, tako i stanovništva. Bilo je to vrijeme informativne blokade, pokidanih veza, kada je Tuzla, kao u nekom getu, bila okrenuta sama svojim mogućnostima, kako u kulturnom i medijskom, tako i u drugim vidovima odbrane. Činjenica da su proslavljeni estradni umjetnici, poput Nedžada Salkovića, Muhameda Mujakanvića, Zekije Suman i dr. – ostali uz narod, da mu se pjesmom obraćaju, da pjevaju u slavu odbrane i slobode, imalo je izuzetan efekat za izgradnu atmosfere optimizma i nepokolebljivosti. Ostala su iz tog perioda upamćene pjesme Nedžada Salkovića *„Ne damo te, Tuzlo naša", Muhameda Mujkanovića „Zašto dijele našu Bosnu?" i „Petnaestog maja", sa refrenom „Petnaestog maja početak je kraja / za dušmane klete / Tuzlo Bosnin cvijete"*[463].

Dramski program Umjetničke čete

Posebno treba istaći pozorišni i dramski program djelovanja Umjetničke čete. Autorska predstava Emira Hadžihafizbegovića„Godine prevare", je na autentičan način donijela priču o agresiji na goloruk narod, o ratnim zločinima i o idealima koje su izdali mnogi dojučerašnji prijatelji.„Godine prevare" su igrane u različitim uvjetima, od pozorišnih sala do, bezmalo, improviziranih kamernih prostora uz prve linije fronta. Predstava je igrana i izvan zone Drugog korpusa. U sklopu patriotskog agitpropa, djelovao je i popularni Radio-Sajgon, koji je kroz humoristički izraz potcrtavao suštinske ciljeve, te nerijetko, u kontraobavještajnom maniru, i zbunjivao neprijatelja.

Rad Narodnog pozorišta Tuzla

Narodno pozorište Tuzla je jednim dramatičnim događajem dočekalo rat! Na dan pokolja u Bijeljini, dan uoči zasijedanja Skupštine opštine Tuzla, 4. aprila

---

462 Poznate pjesme iz ove produkcije su: „Himna Drugog korpusa", „Ako majko ja umrem za Bosnu", „Lavovi iz Teočaka", „Baš na Bajram", „115. brigada Zrinjski", "107. gradačačka brigada", „Stara čaršija", „Artiljerija", inžinjerija", i druge.)

463 „Drugi korpus slobodi pjeva", Tuzla, 2002., str. 537, 538, 542.

1992., Narodno pozorište Tuzla je otkazalo predstavu i obavjestilo javnost o sljedećem:

> *„Smisao našeg života i rada su predstava i publika, posebno ako se u gledalištu čuje žamor djece. Ali više dileme nema, radimo u ratnim i nenormalnim uvjetima. Ni u ovim teškim danima ne bismo željeli da iznevjerimo našu publiku, ali ni jednog trenutka ni skinuti odgovornost kada je njena bezbjednost ugrožena."*[464]

Narodno pozorište Tuzla je ostvarilo zanimljiv ratni repertoar, i bilo je svojevrsno centrište kulturnih zbivanja u toku rata, ali, tek 25. novembra 1992. je izvjelo svoju prvu premijeru. O razlozima svjedoči direktor Tuzlanskog pozorišta, Eldin Tabučić:

> *„U novonastalim uvjetima prilagodili smo aktivnosti na nekoliko novih planova djelovanja. Odmah po izbijanju rata, nekoliko glumaca se stavilo u funkciju djelovanja na Radio Tuzli i Televiziji FS-3. U isto vrijeme je u zgradi Pozorišta radio Muzički atelje, u čijem sastavu su učestvovali takođe naši glumci. U saradnji sa televizijom FS-3 nastalo je četiri epizode serije 'Šesta kolona'. U ovoj seriji kao i u kolažnim poetsko-muzičkim nastupima sa KUD „Zvonko Cerić" i, Mitar Trifunović Učo", koji su izvođeni za borce Drugog korpusa Armije BiH, angažovan je veći dio našeg dramskog ansambla. Nismo zaboravili ni djecu, te smo u skloništima i privremenim staništima za izbjeglice, izvodili prigodne programe i predstave."*[465]

Narodno pozorište Tuzla je u toku rata izvelo devet premijera i preko 300 repriznih predstava, te realiziralo oko 200 različitih kulturno-umjetničkih programa. Za četiri ratne godine, Narodno pozorište je izvelo 27 predstava na gostovanjima, od prvog gostovanja u Živinicama (16.12.1992.), do gostovanja u inostranstvu, u Edinburgu i Lankesteru (21.08.-04.09.1995.). Na sceni Narodnog pozorišta je od 14.7.1993. do 29.12.1995. izvedeno 70 gostujućih predstava, dakle, onih koje nisu produkcija Narodnog pozorišta, a među njima najviše predstava Emira Hadžihafizbegovića „Godine prevare" i „Iza sna", kao i predstava Draft teatra. Česti gosti u Tuzli su u toku 1995. godine bili Bosansko narodno pozorište Zenica i Kamerni teatar 55 iz Sarajeva.[466]

Vjerovatno prvi ploplamsaj likovnog života Tuzle u toku rata bila je izložba radova akademskog slikara Edina Derviševića, koja je održana 23. januara 1993.

---

464 Fatmir Alispahić: Narodno pozorište Tuzla (1949-1999), Tuzla, 1999., str. 179

465 Isto, str. 180

466 Nijaz Alispahić: „Sire, došli su ratnici", Tuzla, 1998., str. 148.

Slika XXX. *Slijeva na desno prvi red: Aleksandar Adamović, Vlado Kerošević i snimatelj FS-3 Samir Zahirović , Gornji red: Zijad Sejdinović, Snimatelj Alija Vokić, Mustafa Sušić, Nermin Omić, Stjepan Marković, Meliha Fakić, Selma Šerifović, Dragan Džankić i Jovica Jašin*

godine u glumačkom salonu Narodnog pozorišta Tuzla, koji nikad prije nije služio u ove svhre, ali sada jeste, iz sigurnosnih razloga. Foaje Narodnog pozorišta Tuzla je i u toku rata djelovao kao galerijski prostor, u kome su priređeno nekoliko izložbi. Tako je 2.10.1994., u povodu obilježavanja Drugog oktobra, Muzej istočne Bosne priredio izložbu pod naslovom „Slobodna Tuzla", a u kulturnom dijelu perograma nastupili su učenici Srednje muzičke škole. Prva gostujuća izložba održana je u avgustu 1995., kada je slike izložio zenički slikar Alija Kulenović.

U odnosu na sve kuklturne institucije u Tuzli, Narodno pozorište Tuzla je najbolje zabilježilo svoj rad u toku agresije, kroz dvije knjige i više publikacija, što je i razumljivo, jer je ova ustanova kulture bila centrište ratne kulturne produkcije.

Likovni život

Nosilac likovnog života u Tuzli je od 1964. godine Galerija portreta, koja je i u toku rata bila okosnica likovnih dešavanja. Prvu ratnu godinu obilježava ulazak Galerije u posjed kuće Ismeta Mujezinovića, koja će i u toku rata, i poslije, biti prostor za organizaciju kamernih izložbi i promocija knjiga. U drugoj polovici 1992. godine, u Klubu galerije izlažu akademski slikar Edin Dervišević i fotoreporter Amel Emrić. Već 1993. godine u kući Ismeta Mujezinovića organizirani su„Mali noćni susreti", prvi su posvećeni sjećanju na Ismeta Mujezinovića, drugi su posvećeni glumcu Muharemu Osmiću. Potom je Began Turbić priredio izložbu skulptura. Priređen je i prvi međunarodni likovni događaj, izložbom iranskih umjetnika, pod naslovom „Bodež i cvijet". Te 1993. godine, u saradnji sa Fondacijom Danijel Miteran„France Liberte", u 13 gradova Francuske organizira se putujuća izložba „13 tuzlanskih slikara" . Iste godine priređena je izložba „Majka u djelima likovnih umjetnika", kao prateći program uz istoimenu predstavu Narodnog pozorišta Tuzla. U toku 1994. godine bilježimo postavku izložbe levhi „Nur", čiji je autor hafiz Abdulah Budimlija, te izložbu slika Đorđa Mihajlovića. U Klubu galerije postavljaju se izložbe radova Mustafe Kožarića i Srđana Cvjetinovića. Već 1995. godine likovni život ulazi u dinamičnije tokove. U Galeriji portreta se 23. januara promovira mapa Dražena Koseca „Tuzla u detaljima". U saradnji sa ambasadom Republike Francuske, priređena je izložba „66 plakata za prava čovjeka". Organiziran je 7. INTERBIFEP, nakon sedmogodišnje pauze. Nakon Francuske, Galerija portreta organizira u Pragu i Plzenu (Češka Republika) dvije izložbe: „Zbirka crteža i grafika Internacionalne zbirke" i „Slikari Tuzle".

U Galeriji portreta je u toku rata održano i nekoliko koncerata. Prve ratne godine, 28. jula, održan je koncert Belme Bešlić i Vedrane Šimić. U povodu obilježavanja Drugog oktobra, godine 1994., priređeno je veče ozbiljne muzike.

Vrijedna pomena je i jedna nesvakidašnja manifestacija koja se realizirala izvan Galerije portreta, a riječ je o Izložbi Prve tuzlanske brigade pod naslovom „Svi zajedno", u Domu boraca, 4.4.1993. godine, o kojoj je likovni kritičar Aleksandar Adamović zapisao:

„Na izvjestan način, ova izložba predstavlja sažetak onoga što se u toku ove ratne godine događalo u likovnom životu Tuzle. Tim tokom vođeni, pokušali smo da uvrstimo gotovo sve one autore koji su u ovom periodu bili aktivni na izlagačkom planu. Prisjetimo se da su do sada već bile organizirane dvije velike izložbe dvaju tuzlanskih brigada, čiji učesnici su i ovdje zastupljeni (u novembru 1992. i marta 1993.) Značajan segment izložbe čini i izbor iz grafičke produkcije ratne štamparije, sitoštamparskog ateljea koji je za ovu godinu (osnovan aprila 1992.) uradio ogroman posao na vizualnoj identifikaciji 2. korpusa Armije BiH i mnogih institucija nove države."

Okrugli sto „Rat i kultura" (1993)

Arhiv Tuzlanskog kantona, pored svoje osnovne funkcije koja je bila prilagođena uvjetima rata, organizirao Okrugli sto pod nazivom „Rat i kultura", koji je održan u Tuzli 15. oktobra 1993. godine, a na kome su učešće uzele sve ustanove kulture, kulturno-prosvjetna i amaterska društva, te predstavnici Armije RBIH, i na kome se, godinu i po nakon početka rata, pokušao sumirati i determinirati rad ustanova kulture u ratnim uvjetima. Podneseno je 15 referata, po raznim oblastima djelovanja – „ s ciljem da se ukaže na mjesto i ulogu kulture i kulturnog stvaralaštva u vrijeme rata, odnosno uticaja rata na kulturu"[467].

Historijski arhiv je u toku rata bio organizator i nekoliko zapaženih izložbi, kao što su: „Ratna 1992. na tuzlanskom okrugu" (1992) „Ratna 1992/1993. na tuzlanskom okrugu" (1993), „Kulturno blago Arhiva Tuzla" (1994). Izložbe o ratnim godinama su predstavile „dio raspoloživog fotografskog materijala o ratnim zbivanjima na području tuzlanskog okruga", a u „posebnim vitrinama je prezentirtan raznovrstan muzeološki materijal: ostaci oruđa, oružja, opreme, ratna štampa i sl., što je upotpunilo sliku ratnih zbivanja i izazvalo veliku pažnju i interes pojedinaca"[468].

---

467 „Pedeset godina Arhiva u Tuzli (1954-2004)", Tuzla, 2005., str. 73

468 Isto, str. 52.

Kulturni amaterizam

Tuzla je baštinila bogatstvo kulturnog amaterizma, koje je dalo veliki doprinos afirmaciji patriotskih vrijednosti u vrijeme agresije. U Tuzli je 1945. osnovano Radničko kulturno-umjetničko društvo „Mitar Trifunović Učo" (današnji GKUD „Bosna"), koje je proteklih decenija, i u zemlji i u inostranstvu (20 evropskih zemalja, te Alžir, USA, Kanada, itd), bilo izuzetan reprezent muzičke i folklorne baštine. Od sedamdesetih godina, muzičko-folklorni život obogaćen je pojavom Univerzitetskog KUD-a Zvonko Cerić[469]. Oba ova društva su u različitim segmentima upotpunila kulturni život Tuzle u toku rata. GKUD „Bosna" je priredila desetine priredbi po mjesnim zajednicama, za borce i građane.

> *„Od početka agresije na Bosnu i Hercegovinu do potpisivanja Dejtonskog sporazumam kojim su okončana ratna dejtstva, amateri „Bosne" priredili su ukupno 207 koncerata. Po godinama to izgleda ovako: 1992 -35, 1993 – 73, 1994 – 68 i 1995 – 31 nastup."*[470]

Ovom segmentu treba dodati i djelovanje nacionalnih kulturnih udruženja, bošnjačkog „Preporoda" i hrvatskog „Napretka", čiji rad je obnovljen neposredno pred rat, u okviru kojih je realiziran niz sadržaja, s ciljem afirmacije nacionalnih i vjerskih vrijednosti. Srpska „Prosvjeta" u ratu nije realizirala programe, a taj prazan prostor je svojim aktivnostima popunilo Srpsko građansko vijeće, na čelu sa Mišom Božićem.

Ratne olimpijske igre Bosne i Hercegovine

U okviru tematiziranja duhovnog otpora Tuzle u vremenima bestijalne agresije na Bosnu i Hercegovinu, nezaobilazan je pomen Ratnih olimpijskih igara Bosne i Hercegovine, koje su održane u jesen 1993., u vrijeme najtežih sigurnosnih i humanitarnih iskušenja, a koje su kao malo šta dotad svjedočile vitalnost i snagu patriotskog fronta. Nevjerovatno izgleda činjenica da se u ambijentu granatiranja, humanitarne blokade, embarga na oružje UN i sprječavanja prava na odbranu Armiji RBiH, uzdiže jedan takav fenomen kakav je organiziranje Rat-

---

469 Odlukom Komadanta Drugog korpusa Armije RBiH 13. juna 1992. godine Orkestar Univerzitetskog kulturnog društva "Zvonka Cerića" dobija status Ratnog orkestra. Članovi Orkestra su bili: Muharem Alić Pindo, Hazim Jusufović Haze, Mirsad Skokić Skoka, Jasmin Ibričić Jasko, Atila Hajdarević Miko, Ibrahim Ahmetbašić Ibro, Nedim Hadžić Nedo, Mirsad Mešković Mešak, Vladislav Cerić Vlado, Muhamed Mujkanović i Abudlah Vrabac Avdo.

470 Sinan Alić: „Hronika jedne ljubavi", Monografija RKUD „M.T.Učo" i GKUD „Bosna", 1945-2015., str. 87

nih olimpijskih igara, na koje dolaze sportske ekipe iz svih slobodnih dijelova Bosne i Hercegovine.

"Organizacija i održavanje Ratnih olimpijskih igara "Tuzla 93" u svakom pogledu bila je najveći doprinos sporta u ispoljavanju naše odlučnosti, nepokobljivosti i neustrašivosti da se istraje u ovom krvavom ratu i konačno da se pobijedi. U najtežim ratnim uvjetima, početkom oktobra 1993. godine, oko 1700 pripadnika Armije i građana svih slobodnih gradova naše regije, učešće u Ratnim olimpijskim igrama "Tuzla 93". Ovom broju treba dodati isto tako veliki broj onih koji su učestovali u njihovoj organizaciji i sprovođenju. Ratne olimpijske igre "Tuzla 93" trajale su punih 10 dana. Takmičenje je obuhvatalo kompletan olimpijski program. Radilo se sigurno o jedinstvenom sportskom događaju u svijetu"[471].

Igre su održane, rezultati su poznati. Za njihovo održavanje puno priznanje treba odati komadantu 2. korpusa Armije BiH Hazimu Šadiću. U silnim dilemama trebali ili ne da igre otpočnu, on je donio odluku i preuzeo na sebe svaku odgovornost. To ne umanjuje zasluge onih koji su promovirali ideju i izvršili sve organizacione pripreme kako bi se igre održale[472].

„Ratna olimpijada 'Tuzla 1993. godine' uz učešće blizu dvije hiljade takmičara iz gotovo svih slobodnih dijelova Republike Bosne i Hercegovine, bila je veličanstvena smotra mladosti i vještine, ali i manifestacija odlučnosti i snage tuzlanske regije i cijele Bosne da se brani i odbrani svoj međunarodno-pravni subjektivitet."[473]

Ratne olimpijske igre bile su povod da se priredi kulturno-umjetnički program, na kome su nastupili GKUD „Bosna", Plesna grupa „Akrobatika" i Tamburaški orkestar.

Umjesto zaključka

Iz mirnodopskih pozicija, koje su preplavljene manjkom vremena i konzumerističkim strahovima o kvalitetu života, teško je razumjeti taj „višak vremena" u ratu, koji je obilježen strahom i neizvijesnošću, ali i glađu za umirujućom informacijom. U tom egzistencijalnom tjesnacu, kulturni sadržaji su djelovali kao mehlem na ranu - ne samo kao otpor ništavilu i agresiji, već i kao svjedočanstvo da postojimo i da jesmo. Na lijep način je taj duhovni otpor Tuzle opisala Jasna Arzberger u svojoj knjizi „Sedam života za Bosnu":

---

471 Prof.dr. Anto Raos, Pišem o svom životu, Ratne olimpijske igre "Tuzla 93", str. 205.

472 Isto, str 205.

473 „Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine", Tuzla, 2017. godine, str. 281

„To obilje (kulturnih događaja) je bilo svojevrstan otpor ništavilu u kome je učestvovao i civilizirani svijet. Moguće je da neki kritičari ne bi bili zadovoljni kvalitetom, ali čini se da kvalitet i nije bio sam po sebi cilj: prije bi se reklo da se radilo o nagonskoj potrebi da se stvara (bilo šta), jer vrijeme koje traje razara sve što vrijedi, a u prvom redu – ljudski život“.[474]

Prošlo je 25 godina od ovih događaja, a Tuzla nije dobila cjelovit naučno-istraživački rad, koji bi seriozno obuhvatio i valorizirao sve činjenice o tom sociokulturnom fenomenu duhovnog otpora u vremenima bestijalne agresije na sve civilizacijske vrijednosti. Ovim poglavljem smo pokušali ukazati na bogatstvo ovog neistraženog područja, te inicirati neke nove istraživače da ovoj temi posvete pažnju kakvu zaslužuje duhovni otpor Tuzle u toku Odbrambeno-oslobodilačkog rata.

FUNKCIONIRANJE ZDRAVSTVA U RATNIM UVJETIMA

Agresija pripremana na našu zemlju, očigledno je obuhvatala i aktivnosti na planu smanjenja spremnosti zdravstvenih institucija da u uslovima izloženosti ratnim dejstvima odgovore na sva postavljena pitanja i probleme. Zbog toga su se već krajem 1991. godine javile nestašice lijekova, a posebno sanitetskog materijala. U to vrijeme postojeće farmaceutske kuće su ostale sa minimalnim količinama lijekova i materijala, tako da su se sa prvim dolaskom ranjenih u ratnim dejstvima u Posavini javile enormne nestašice šavnog materijala, lijekova, infuzionih otopina i drugog.

Krizni štab u Kliničkom centru Tuzla na čelu sa doktorom Hilmijom Hadžiefendićem, imenovanim od Ratnog predsjedništva opštine Tuzla, pokušao je u reorganizaciji rada službi postići maksimum, a posebno obezbijediti lijekove i sanitetski materijal. Dio vakcina u bolnici antitetanusne je bio sveden na minimum, najveći dio je otuđen i odnešen u Bijeljinu. Takođe Jugofarmacija, (direktor-n.p.a.) je već bila izmjestila veći dio lijekova u Bijeljinu. Jedan dio je policija spriječila da se izmijesti van Tuzle nakon dojave građana. Dr. Hilmija Hadžiefendić je u ulozi predsjednika Kriznog štaba Kliničkog centra znalački koordinirao sve potrebne aktivnosti koje je zahtijevalo to veoma složeno stanje. Organizaciono je pripojio Centralnu apoteku bolnicama Kliničkog centra, ostvario je dobru saradnju sa Kriznim štabom općine i radio ama-

474 Jasna Arzberger: „7 života za Bosnu“, Mitterdorf, 1995., str. 139

Poruka za predsjednika Bešlagića : od STH 9A1AKL
- 235869 -
10 kamiona treba da budu u ponedeljak za skladišta liječnika bez granica u Splitu.
Dr. Hadžiefendić ili Mr Bešlagić da pozovu liječnike bez granica u Split - što prije.

PORUKA ZA Dr Hilmiju Hadžiefendić - bolnica
u STH iz DL4MEV - op Leonard : g-đa Elogar iz Neuburg-a je poslala teretni kamion sa lijekovima i odjećom. Pita da li je to stiglo u Tuzlu. U razgovoru sa Dr. Hilmijom dobila odgovor da je kamion upravo stigao 2[illegible].XI i da je na istovaru. U vezi posredovala STH sa Kipra 5B4ADA - op. Ivo.

Slika XXX. *Obavijest radio amatera da su stigli lijekovi iz Neuburga*

terima. Radi obezbjeđenja lijekova i opreme u složenim i rizičnim ratnim okolnostima putuje u Hrvatsku (Slavonski Brod, Split i Zagreb) i obezbjeđuje solidne količine lijekova i sanitetskog materijala. Dva dana prije pada Doboja uspijeva iskordinirati da se iz skladišta "Bosnalijek" dio zaliha izvuče u Tuzlu.[475]

U martu 1992. godine u Kliničko-medicinskom centru „Dr. Mustafa Mujbegović"Tuzla bio je zaposlen 2.621 radnik. Veliki broj kadrova srpske nacionalnosti napustio je Centar uoči 15. maja 1992. godine. U Izvještaju o radu Centra zabilježeno je sljedeće:

„Od 15. maja 1992. godine pa sve do danas (mart 1994.-nap. autora), Klinički centar je napustilo ukupno 913 radnika, Dom zdravlja Tuzla 104, Apoteke 42. U Kliničkom centru 104 ljekara specijalista, 36 ljekara na specijalizaciji i opšte prakse, 19 viših medicinskih tehničara, 346 srednjeg medicinskog kadra, 4 zdravstvena radnika, 74 srednje i KV spreme nemedicinskog kadra, 275 PK i NK, 38 VKV. Među njima bilo je profesora fakulteta, izraslih specijalista različitih specijalnosti. Naravno da je njihovo odsustvo uticalo na rad, ali se prvih dana danonoćnim radom svih onih koji su ostali to kompenziralo. Zahvaljujući ljekarima koji su ostali, ljekarima sekundarcima i pripravnicima koji su se javili odmah kao dobrovoljci, kao i ostalom medicinskom kadru koji se javio i brzo se uklopio i obučio, prevazišao se odlazak navedenih zdravstvenih radnika na agresorsku stranu."[476]

---

475 Intervju sa dr. Hilmijom Hadžiefendićem predsjednikom Kriznog štaba Kliničkog centra Tuzla, decembar, 2016. g.

476 JZU Klinički centar Tuzla, Kraći izvještaj o radu, br. 1-456/94 od 30. 3. 1994, str. 1.

SLIKA br. 23 *Sjede s lijeva na desno: Doktor Kasim Brigić, predsjednik Upravnog odbora Kliničkog centra, Safija Kalajlić glavna medicinska sestra UKC; Zilha Kuhar, predsjednik sindikata zdravstvenih radnika i radnika u zdravstvu; prof.dr. Mirsada Hukić, član Upravnog odbora; Maida Nuhić, diplomirani pravnik; Rijad Topčagić, diplomirani ekonomista član Upravnog odbora;*

Stoje: Doktor Emir Kabil, direktor Klinike za hirurgiju, član Upravnog odbora; doktor Nedret Mujkanović, Ministar zdravstva TK; prof.dr. Jakob Bergsland, profesor iz Buffal-a; doktor Vlado Pavić, načelnik Klinike za ortopediju; diplomirani inžinjer Ivo Divković, član Upravnog odbora; Muhamed Rifatbegović, pomoćnik direktora za finansije; doktor Teufik Tulumović, direktor UKC Tuzla; Muhamed Ibrahimović, član Upravnog odbora; profesor doktor Ahmed Halilbašić, dekan Medicinskog fakulteta; odvjetnik Nurija Fazlić, član Upravnog odbora; profesor doktor Fahir Baraković, član Upravnog odbora; doktor Dragan Obrenović, član Upravnog odbora i doktor Huzeir Duraković, pomoćnik direktora Klinike za hirurške discipline

Iste večeri kada se dogodio sukob na Brčanskoj Malti, veći broj mladih ljekara, te apsolvenata i studenata svih godina medicine (73 studenta) i medicinskih sestara sa biroa rada i iz Doma zdravlja (ukupno 151) javio se dobrovoljno da radi u Centru.

Studenti i đaci Medicinske škole ostali su na radu prvih sedam mjeseci, pa kako je prestala potreba za njihovim daljnjim angažiranjem oni su prestali raditi. Odati su im priznanje i zahvalnost na dotadašnjem radu.

Reorganizacija zdravstvenih organizacija privremeno je bila prekinuta zbog ratnih djejstava. Krajem aprila 1992. g. osnovano je više kriznih štabova, ali i jedan centralni za sve klinike i zavode na Gradini.

Na osnovu zakonskih propisa, objavljenih juna 1992. godine i odluke Predsjedništva općine Tuzla, izvršena je reorganizacija zdravstvenih organizacija i ovaj posao je počeo da se obavlja od septembra 1992. godine. Od nekadašnjeg Kliničko-medicinskog centra„Dr. Mustafa Mujbegović“ formirano je više posebnih ustanova, i to: Javna zdravstvena ustanova Klinički centar (JZU), JZU Dom zdravlja i JZU Apoteka. Za direktora Kliničkog centra Predsjedništvo općine Tuzla imenovalo je 15. 9. 1992. g. prof. dr. Teufika Tulumovića[477]. Njegovim postavljanjem postignuti su pravi efekti u radu. Poštujući načela timskog rada, dr. Tulumović je angažirao sve načelnike klinika i zavoda, kao i sve odgovorne sestre na čelu sa glavnom sestrom Safijom Kalajlić, kako bi Centar zadovoljio sve potrebe u radu.

Krizni štab opštine Tuzla 15. septembra 1992. godine postavio je i imenovao dr. Stanimira Gildinga za direktora Doma zdravlja Tuzla i magistricu ph. Maru Pečat za direktora Gradskih apoteka.

Prof. dr. Osman Sinanović sa Medicinsko-edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta ističe: "Rat u Bosni i Hercegovini 1992 do 1995. godine predstavljao je izuzetno težak traumatski događaj dovodeći do različitih gubitaka, odvajanja ljudi, njihovog ranjavanja, te teških fizičkih i psihičkih patnji cjelokupnog stanovništva.". "Krajem maja (28. 5. 1992. godine) u Tuzlu stiže 164 teška hronična duševna bolesnika iz Ustanove za hronične duševne bolesnike locirane u Jakešu, malom mjestu kod Modriče. Bili su prljavi i pocijepane odjeće i vašljivi. Bio je to težak teret i bolnici i gradu. Trebalo je smjestiti te ljude, hraniti ih,

---

477 Dr.sc. Teufik Tulumović iskusni ljekar, internista i izvanredni organizator i unapređivač zdravstva u Tuzli, uložio je sve svoje umne i fizičke sposobnosti da zavede red i rad u Kliničkom centru i da unaprijedi naučni i stručni rad po uzoru na velike i afirmirane evropske i svjetske medicinske ustanove.

obezbijediti lijekove. O ovim bolesnicima koji su bili iz cijele Bosne i Hercegovine[478] brinulo se cijelo vrijeme rata[479].

Prema raspoloživim podacima, od početka rata do marta 1994. godine liječeno je oko 12.200 ranjenika iz svih zona odgovornosti 2. korpusa. U zbrinjavanju i liječenju ranjenika najviše su bili angažirani ljekari i srednje medicinsko osoblje hirurških klinika (Ortopedija, Hirurgija, ORL i maksilofacijalna hirurgija, Očna). Prvi ranjenici stizali su u aprilu 1992. g. iz Bosanskog Broda. Prva masovna ranjavanja civilnog stanovništva i pripadnika TO za područja Kalesije zabilježena su početkom maja 1992. godine. Sa područja koje je gravitiralo Kliničkom centru Tuzla dolazili su vojni i civilni ranjenici od Olova do Brčkog i od Srebrenice do Gradačca.

Što se događalo u noći između 15. i 16. maja 1992. godine doc. dr. Bono Marković, načelnik Ortopedsko-traumatološke klinike[480] kaže sljedeće:

„Te paklene noći u hirurške klinike KC primljeno je zbrinuto više od 100 ranjenika, a Ortopedsko-traumatološka klinika je pri tome podnijela ogroman teret. Unatoč naglom prekidu saobraćajnih komunikacija, unatoć zastrašujućem i nekontrolisanom lutanju raketa po gradu, skoro svo osoblje Klinike, od ljekara do radnica, već oko 21 sat našlo se na Klinici. Uz izuzetno zalaganje svih na zbrinjavanju i smještanju ranjenih, tekla je evakuacija zatečenih bolesnika i oslobađanje kreveta. U narednih nekoliko dana rad Klinike, kao i ostalih u sastavu KC, preveden je na ratne uslove.

Poslije sukoba na Brčanskoj Malti, srpska propaganda (naročito TV Beograd i TV Novi Sad) plasiraju medijske laži o liječenju ranjenika i stradalih vojnika 15. 5. 1992. godine. O tome kako su primani i tretirani ranjenici profesor dr. Božina Radević, šef hirurške klinike kaže slijedeće: "Od petka (15. maj 1992. godine prim. autora) pa do sada utorak (19. maj 1992. godine - prim. autora) na Hiruršku

478 Jedan od bolesnika je bio glumac Saša Zurovac iz filma Sjećaš li se Doli Bel režisera Emira Kustice.

479 Klinika za psihijatriju je 24. maja 1998. godine dobila od strane Međunarodne Lige humanista zlatnu povelju mira "za uspostavu mira, povjerenja i suradnje, te očuvanju multietničke Bosne i Herdcegovine" kao priznanje za humano postupanje prema hroničnim duševnim bolesnicima iz Jakeša.

480 Doktori Ortopetsko traumatološke klinike: dr. Bono Marković, dr. Jovan Karakašević, dr. Vladimir Pavić, dr. Muris Tanović, dr. Safet Agović, dr. Mirsad Fazlić, dr. Hajrudin Kačar, dr. Vladimir Filipović, dr. Dragan Božić, dr. Ademir Kušljugić, dr. Zlatko Habul, dr. Muaz Tinjić, dr. Asmir Hrustić, dr. Predrag Jovanović, a glavna sestra je bila Lutvija Hadžiefendić, zvana Enisa, a poslije Safet Kamerić.

kliniku je primljen 31 povrijeđeni. Povrede spadaju u red najtežih i najkomplikovanijih. Osim toga, na Traumatološko-ordopetsku kliniku primljeno je još 47 pacijenata. Tu ubrajam i one koji su uspjeli stići na operacioni sto za sada se osjećaju dobro, spašeni su. Na žalost, dvojica ranjenika su podlegla i prije stizanja na operacioni sto. Ranjenici su pripadnici Armije, rezervisti i pripadnici Teritorijalne odbrane Tuzla. Svi su zbrinjavani na isti način, veoma profesionalno i humano, poštujući Hipokratovu zakletvu".[481]

Odbijajući svaku pomisao o različitom tretmanu ranjenika dr. Bono Marković, šef Ortopedske klinike kaže sljedeće: "Nikakvih razdvajanja ovdje bilo. Apsolutno je isključena bilo kakva diskriminacija. Svi ranjenici koji su došli kod nas, zbrinuti su munjevito i vrlo organizovano, iako se uglavnom radilo o teškim povredama" rekao nam je doktor Marković uz napomenu da se ranjenici dobro oporavljaju i da među njima nema onih koji su u životnoj opasnosti.[482]

Već na startu, 15. maj nas je upozoravao da ćemo se suočavati i sa masovnim prilivom ranjenika, čemu se rad mora prilagoditi. Krizni štab je zasjedao, stalno utvrđivao stanje sredstava za rad. Nije bilo spoljnih fiksatora, pa ih za vrlo kratno vrijeme počinjemo izrađivati u našoj Fabrici TTU i sa drugim firmama, prilazi se rješavanju pitanja otopina i sl.[483]

Ortopedska klinika imala je prije rata posteljni fond od 105 kreveta. Pošto se broj ranjenika vrlo brzo povećavao, novi kreveti se smještaju u hodnicima i drugim prostorima, tako da ih je krajem juna 1992. godine bilo oko 200. Potrebe za novim krevetima stalno su rasle i na kraju 1994. godine bilo ih je između 400 i 500.

Oko 90% operacija, koje su u toku rata bile izvršene na Ortopedsko-traumatološkoj klinici, pripadalo je klasičnim ratnim ozljedama. Ostatak od 10% bile su „civilne" ozljede i oboljenja. Urađene su brojne operacije iz oblasti dječije ortopedije, kao na primjer urođene anomalije stopala, kukova i drugih stanja, što je bilo veoma korisno za djecu i njihove roditelje. O broju izvršenih operacija na ovoj Klinici dr. Marković kaže:

„U periodu 1992-1996. godina u Ortopedsko - traumatološkoj klinici evidentirano je da je zbrinuto više od 8.500 bolesnika sa ratnim ozljedama. To su sve ozljede nastale djelovanjem oružja i oruđa namijenjenih za izvođenje ratnih djejstava, kao i ozljede nastale u zoni ratnih djejstava. Samo mali dio imao je karakter zatvorenih. Treba naglasiti da su mnogi od tih 8.500 imali više ozljeda,

481 Za sve ranjene isti tretman, Front slobode, broj 3202, od 22. 5. 1992. godine, strana 2.

482 Rezervisti su zapucali prvi, Front slobode, broj 3202, od 22. 5. 1992. godine.

483 Isto, str. 6.

na više ekstremiteta, često i na drugim organima. Možda bi se nekom sumacijom tih ozljeda došlo i do brojke od 40 do 50 hiljada."

I pored niza problema što ih je donijela agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, rukovodstvo Kliničkog centra i hirurške klinike ostvarili su kontakte sa svjetskim medicinskim centrima, posebno ističemo opštu bolnicu Buffalo (USA). Takođe je značajna saradnja sa doktorima UNPROFOR-a kao što je Nordijski bataljon, odnosno Bolnica. Profesor doktor Božina Radović je napustio Tuzlu u maju 1993. godine, na njegovo mjesto načelnika klinike postavljen je dr. Emir Kabil, za šefa Katedre za hirurgiju imenovan je prof.dr. Ekrem Dizdarević.

U radu i velikom zalaganju ljekara i medicinskog osoblja, kao i svih ostalih radnika u Centru, govorili su mnogi, a naročito rukovodioci pojedinih klinika, i to: doc. dr. Bono Marković, načelnik Ortopedsko-traumatološke klinike, doc. dr. Dešo Mešić, šef Hirurške klinike,[484] doc. dr. Dževdet Sarajlić, načelnik Očne klinike, primarijus dr. Huzeir Duraković, , sada direktor hirurških disciplina u Univerzitetsko-kliničkom centru u Tuzli, doc. dr. Zlatan Fatušić sa Ginekološke klinike i dr. Njihova je ocjena da su ljudi u ovom centru, prije svega ljekari i ostalo medicinsko osoblje, dali ogroman doprinos ukupnim odbrambenim naporima u toku rata. Koristeći svoja stručna znanja i umijeća, radeći u nevjerovatno teškim uslovima, izloženi opasnostima na ratištima i na radnim mjestima, nedovoljno obezbjedeni životnim namirnicama i drugim potrebama, oni su bili ljudi kojima u svakoj prilici treba odati dužno poštovanje i priznanje.[485]

Hirurška klinika je sa svojim visokodiferenciranim specijalnostima zbrinjavala kompleksne povrede mozga, grudnog koša, krvnih sudova, kao i sve ostale povrede koje su dospjevale u Klinički centar. Saradnja između ljekara na klinikama bila je na visokom nivou. O tome doc. dr. Dževdet Sarajlić, načelnik Očne klinike,[486] kaže:

---

484 Doktori Hirurške klinike: dr. Božina Radević, dr. Huzeir Duraković, dr. Zoran Blagojević, dr. Žarko Mladina, dr. Akif Pirić, dr. Petar Gavrić, dr. Abdul Matović, dr. Milo Stanišić, dr. Željko Vidaković, dr. Emir Kabil, dr. Dešo Mešić, Jerkić, dr. Zoran Brkić, dr. Harun, dr. Mehdin Hadžiselimović, dr. Ademir Odobašić, dr. Amer Odobašić, dr. Dragan Divković, dr. Sead Šerak, dr. Zoran Manojlović, dr. Goran Krdžalić, dr. Nebojša Sekulić, dr. Ivan Martinović, dr. Zlatan Alić, dr. Fuad Pašić, dr. Aldijana Popović, a glavne sestre su bile Darinka Martinović zatim Safija Kalajlić i Nihada Husanović.

485 Novinar Veronika Brlaz Bakalović - radio emisija RTV Tuzla, 1999. godine.

486 Doktori Očne klinike: dr. Dževad Sarajlić, dr. Vadim Kurt, dr. Ibrahim Pašić, dr. Kemija Slanjankić, dr. Verica Vukotić, dr. Mirsada Dizdarević, dr. Vahid Jusufović, a glavna sestra Devleta Saračević, a potom Naza Mujkić.

Slika br. 88. Glavne sestre - glavni medicinari UKC Tuzla *S lijeva na desno, Prvi red sjede: Enisa Babajić, doktor Huzeir Duraković, Safet Kamerić, Kata Josić, Safija Kalajlić, Devlija Saračević, Subhija Glinac, Ismeta Bijesović, Mubera Kutlovac, Stoje: Azra Okić, Ljuba Marković, Refika Alić zvana Kika, Paša Kazazović, Rukib Mulalić, Raza Gulamović, Brankica Stjepić, Doktor Teufik Tulumović, Jasmina Ovčina, Nihada Husanović, Bahrija Smajlović, Adem Mujkanović, Bahira Prcić, Stojanka Ćurković, Suad Gulamović, Refika Babović, Faketa Hodžić i Mersija Bektašagić*

„Vodeći računa o važnosti obrade perforativne rane bulbusa u prvih 12 sati, često smo tek pristigle povrijeđene obilazili i bez poziva, a problem duplog uvođenja u opštu anesteziju[487], rješavali smo ekipnim radom, tako da su vrlo često u operativnoj sali uporedo radili ortoped, hirurg, maksilofacijalni hirurg, ORL i oftal molog." A na drugom mjestu ističe: „Labaratorijske analize, rtg. snimci stizali su u rekordnom roku, a neophodan nalaz CT-a je ponekad stizao za nevjerovatnih 20 minuta. Uz ultrazvučnu dijagnostiku, sve je to bilo bitno za kvalitetnije zbrinjavanje svakog povrijeđenog."[488]

Na Klinici za ORL[489], i maksilofacijalnu hirurgiju izvršena su 763 velika operativna zahvata, dok je u Audiološkom centru urađeno više od 8.000 audiometriskih pretraga za borce Armije R BiH. Ginekološko-akušerska klinika na čijem je čelu tada bila prof.dr. Nisveta Alispahić[490] učestvovala je takođe u zbrinjavanju ranjenika. U Ginekologiji „B", koja je početkom rata ustupljena za smještaj ranjenika, kompletnu njegu ranjenika obavljale su medicinske sestre sa ove Klinike. U njenim operacionim salama vršene su, po potrebi, operacije i u njima su učestvovali ljekari i medicinari koji su bili u njoj zaposleni.

Najmasovniji masakr nad omladinom Tuzle je izvršen 25. maja 1995. godine kada su četnici sa Ozrena ispalili granatu koja je pala na Kapiju, središnji dio grada gdje se sastajala tuzlanska omladina. Usmrćeno je 71, a lakše i teže ranjeno 148. lica. Prosječna starosna dob žrtava nije prelazila 22 godine. Zaprepašćenje, žalost i bol su bili prisutni na svakom koraku. Povodom ovog događaja, u dokumentaciji Kliničkog centra može se pročitati sljedeće:

„Uz izvanrednu organizaciju rada i izvrsnu medicinsku trijažu, 25. maja 1995. godine, od 21 sat uveče do deset sati narednog dana hirurške ekipe KC, uz pomoć rukovodnog i ostalog osoblja, zbrinule su više od 200 povrijeđenih, za

487 Doktori anesteilozi: dr. Šekib Hivziefendić, dr. Senija Jahić, dr. Senida Keser, dr. Elsada Čičko, dr. Melika Stanišić, dr. Mirsad Babović, dr. Saida Hadžiselimović, dr. Nedim Karić, dr. Marija Duraković, dr. Fatima Trebičević, dr. Žaneta Krdžalić, dr. Semir Imamović, dr. Dobrica Simić, dr. Erna Buro, dr. Zlatko Berberović, dr. Dragana Marković, dr. Aleksandar Šogorović, dr. Rada Bošković, dr. Mirsada Selimović, dr. Mario Božanić, dr. Sanja Stanimirović, dr. Munevera Hadžimešić, glavni medicinar Adem Mujkanović.

488 Isto, str. 8.

489 Doktori otorinolaringolozi (ORL): Hajdarević dr. Besim, Bocić dr. Radoslav, Hrustić dr. Enes, Brkić dr. Fuad, Azabagić dr. Alija, Čičkušić dr. Muhamed, Karić dr. Amir, Hadžiefendić dr. Hilmija, glavna sestra Mersija Begtašagić.

490 Prof.dr. med. sci. Nisveta Alispahić dala je nemjerljiv doprinos u zbrinjavanju i liječenju žena koje su prošle kroz četničke torture zlostavljanja i seksualnog nasilja.

to vrijeme timovi Ortopetsko-traumatološke klinike obavili su 36 velikih operativnih zahvata.

Svima nam je stalno u sjećanju teško, preteško stradanje tuzlanske omladine kod Kapije, kada je uporedo te noći u KC radilo 16 sala."[491]

"Direktor JZU UKC-a Tuzla prof. dr. sc. Teufik Tulumović, kardiohirurg prof.dr. Jacob Bergsland i docent dr. Emir Kabil načelnik Hirurške klinike u Tuzli, predstavljali su trio koji će svojim autoritetima umiјećem i upornošću doprinijeti da se prvo u Washingtonu a zatim u Tuzli potpiše Memorandum o razumijevanju. Zvanična ceremonija održana je u Bijeloj kući u Washingtonu 21. oktobra 1996. godine u prirustvu prve dame Amerike gospođe Hillary Clinton, američkog ministra inostranih poslova Madline Albraith i drugih uglednika. Nakon potpisivanja ovog memoranduma, počela je realizacija koja je krunisala značajnim uspjesima i kontinuiranom edukacijom stručnih kadrova, otvaranjem Sestrinskog centra, otvaranjem sala za intezivnu kardiodijagnostiku, adaptacijom i rekonstrukcijom operativnih sala i prostorija Intenzivne njege i na kraju otvaranjem Klinike za kardiovaskularne bolesti, što sve skupa predstavlja velika i zavidna dostignuća u razvoju medicine u Tuzli"[492].

Klinički centar u Tuzli je bio važan faktor u formiranju ratnih bolnica na terenu. Bilo ih je 11 i nalazile su se u sljedećim mjestima: Kalesiji, Maoči, Kladnju, Sapni, Sokolu, Donjoj Brijesnici, Vražićima, Gradačcu odnosno Donjoj Medvjeđi, Srebreniku, Donjim Raincima i Teočaku.

28. aprila 1992. godine na osnovu Odluke Ratnog predsjedništva općine Gradačac formirana je Ratna bolnica. Ovo je bila prva bolnica u Republici BiH, formirao ju je dr. Abdulah Fazlić. Prvi komandant te bolnice je bio dr. Dragan Divković do oktobra 1992. godine kada za komandanta dolazi dr. Ademir Odobašić.[493]

Ratna bolnica Brijesnica formirana je na slobodnom dijelu općine Doboj Istok. 1. decembra 1992. godine je smještana u mjestu Luke i ostala do kraja rata. Prvi načelnik je bio dr. Ibrahim Osmić, a od jula 1994. godine dr. Zijad Alibašić.

Ratna bolnica Soko u sastavu Druge operativne grupe Gračanica, pokrivala je Banovićku brigadu, Ratnu bolnicu Doboj Istok/Brijesnica, Lukavačku brigadu i Ratnu bolnicu Bistarac.

491 Isto, str. 10.

492 20 godina Medicinskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, 1976-1996. godina.

493 Armija ljiljana, 25. 6. 1994. godine.

Ratna bolnica Muška voda Kladanj počela je da radi 6. decembra 1992. godine.[494]

Ratna bolnica Rainci - Kalesija formirana je naredbom Okružnog štaba Teritorijalne odbrane 12. septembra 1992. godine.

Ratna bolnica pod nazivom "Ratna bolnica za Istočni front", a upravnik Ratne bolnice čitavo vrijeme rata je bio prof.dr. Ekrem Dizdarević.

Ratna bolnica Teočak, formirana je 16. septembra 1992. godine, naredbom komandanta Prve teočanske brigade.

Osim ovih bolnica formirano je i nekoliko mobilnih hirurških timova sa kompletnim medicinskim personalom (hirurzi, ortopedi, anesteziolozi, instrumentaristi) koji su predstavljali neposrednu sanitesku podršku prvim linijama odbrane. Sve je ovo rađeno u saradnji i pod rukovodstvom Sanitetske službe 2. korpusa Armije BiH, pri čemu je Centar, osim što je obezbjeđivao kadrove, pružao ovim bolnicama, logističku podršku u saniteskom materijalu, instrumentariju i aparatima. Dobro osposobljeni kadrovi u ratnim bolnicama pružali su dodatnu šansu teškom povrijeđenima blizu prve linije fronta[495]. I da pomoć unesrećenim bude adekvatna i promptna. To je utoliko značajnije kada se zna da je gravitacijsko područje Kliničkog centra Tuzla bilo najveće u Federaciji Bosne i Hercegovine. Bilo je to poprište velikih borbenih dejstava - Majevica (duga i složena), posavsko ratište, Vozuća, olovsko ratište i druga, a svakodnevna granatiranja od strane agresora su donosila veliki broj civilnih žrtava. Dolazili su ranjenici, vojni i civilni od Olova do Brčkog i od Srebrenice do Gradačca. A bilo je, takođe, i više teških i tragičnih dana, kada je priliv traumatiziranih bio enormno visok, što zbog naglih evakuacija prema nama, što zbog izrazito povećanih borbenih aktivnosti na pojedinim dijelovima ratišta. Posebno ističemo eksploziju u objektu u Šićkom Brodu 1992. godine, prvu evakuaciju ranjenih iz Srebrenice 1993. godine, više pokušaja osvajanja pojedinih kota (Vis kod Kalesije, na Majevici, Olovu i dr.), drugu evakuaciju iz Srebrenice 1995. godine, Vozuća 1995. i 25. maj 1995. godine, kao najbolniji ratni dan kada je granatirana Kapija u Tuzli. Pri svakoj od tih tragičnih prilika, urađeno je po više od

---

494 Armija ljiljana, 31. 10. 1992. godine, strana 5.

495 I pored niza poteškoća uzrokovanih ratom i neimaštinom svjetlija tačka u logističkom obezbjeđenju boraca u Tuzli bio je segment sanitetske službe. Punu zaslugu za takvo stanje imaju "heroji u bijelom" kojima mnogi ranjeni i bolesni borci duguju svoje živote. Među njima posebno želim istaći izuzetno angažovanje i doprinos načelnika Sanitetske službe 5. Operativne grupe i 2. korpusa AR BiH doktora Ekrema Jusufovića"., Sead Delić, "Tuzla u odbrani Bosne i Hercegovine", str. 141.

deset ili više od petnaest operativnih zahvata uz zadivljujuću mobilnost i požrtvovanost kompletnog osoblja Klinika, koje se bez poziva stavljalo na raspolaganje.

Na pitanje „Ko je bila medicinska sestra u ratu?“ tadašnja glavna sestra Kliničkog centra Safija Kalajlić, u razgovoru sa Bedranom Kaletović, predsjednicom Kluba novinara Tuzla, daje precizan odgovor:

“Malo je profesija u kojoj se rade tako složeni i odgovorni poslovi kao što je sestrinstvo, a da o tome nisu ostavljeni skoro pa nikakvi pisani tragovi. Kada bi medicinske sestre zapisivale sve svoje aktivnosti i svoja danonoćna bdijenja pored bolesnika i ranjenika, bila bi to sehara puna tajni mnogih ranjenika, boraca. Sve što se ne smije reći nadređenom, nerijetko supruzi od stida, suborcima, cimerima iz sobe, sve to se kaže sestri. Kažu im jer žele da sa nekim podjele to što ih muči, kažu jer žele da neko zna njihov problem, kažu jer žele biti saslušani i kažu jer znaju da su sestre osobe od povjerenja“.

Osim svakodnevnog rada sa bolesnicima, u Centru se, u ovom periodu, ozbiljno radi na edukaciji novih kadrova. S obzirom na činenicu da je veliki broj ljekara srpske nacionalnosti napustio Centar trebalo je raditi na školovanju i osposobljavanju novih kadrova. Zahvaljujući Medicinskom fakultetu, a posebno dekanu profesoru dr. Ahmetu Halilbašiću i Medicinskoj školi u Tuzli i njenom ratnom direktoru Sulejmanu Tvici, taj je zadatak uspješno savladan, tako da danas Centar ima dovoljno kadra, ali i novih kvalitetnih stručnjaka.

Pored hirurških disciplina, značajan je doprinos internista i drugih specijalista UKC-a u zbrinjavanju i liječenju oboljelih i povrijeđenih[496]

Početkom novembra 1992. godine, na inicijativu i direktno učešće u organizaciji Prof.dr. Osmana Sinanovića, koji je u ratu i nekoliko godina nakon rata bio načelnik klinike za psihijatriju, organiziran je i održan u Tuzli 1. simpozijum o zbrinjavanju i liječenju ranjenih i oboljelih u uslovima rata. Prezentirano je 27 radova među kojima je posebno značajno uputstvo za rano postupanje sa povrijeđenima, koji su zadobili ratnu kraniocerebralnu povredu, indikacije za CT.

---

[496] Prof.dr. Ibro Pašić, prof.dr. Ahmet Halilbašić, prof.dr. Abdulah Smajić, prof.dr. Hajrija Selesković, prof.dr. Nada Čalić-Pavlović, prof.dr. Danijal Tulumović, prof.dr. Kasim Muminhodžić, prof.dr. Zumreta Kušljugić, prof.dr. Husein Sušić, prof.dr. Fahir Baraković, prof. dr. Enisa Mešić, prof.dr. Senahid Trnačević, prof.dr. Muharem Zildžić, mr.sc. Muharem Merić, dr. Mato Anđelić, prof.dr. Osman Sinanović, akademik prof.dr. Enver Zerem, akademik prof. dr. Husref Tahirović, akademik prof.dr. Mirsada Hukić, dr. Mustafa Šehović, dr. Melika Kratmajer, dr. Mirza Atić, dr. Duško Pavlović, dr. Suad Bijedić, Kasim Brigić, prof.dr. Emir Halilbegović, prof.dr. Milivoje Subakov, prof.dr. Zdenko Cirklaž i drugi.

U oktobru 1993. godine održan je i Drugi simpozij o zbrinjavanju i liječenju ranjenih i oboljelih u uslovima rata. Prezentirano je 105 referentnih radova, a prisustvoalo je oko 350 učesnika. Na ovom simpoziju raspravljalo se i o post-traumatskom stresnom poremećaju (PTSP).

Početkom 1993., rađeno je na projektu uvođenja invazione dijagnostike u kardiologiji, a vršene su pripreme za otvaranje Kardiohirurgije. Više ljekara i tehničara otišlo je 1994. na edukaciju u Bafalo (SAD), a taj proces usavršavanja kadrova nastavljen je u mnogim medicinskim ustanovama u svijetu. U toku rata desetine stručnjaka iz svijeta boravilo je i radilo u Centru. Pružali su materijalnu i zdravstvenu pomoć, radili najsloženije operativne zahvate. Među njima na prvom mjestu se nalaze: prof. dr. J. Bergsland iz Bafalo Hospital, prof. dr. R. Azizkana iz Sinsinatija i prof. dr. Asada iz Misurija, svi iz SAD.

10. [illegible] 92.

4JHO - Kiseljak - Miro poruka za Klinički centar Tuzla - služba za transplantaciju bubrega
1) mjesečne potrebe
2) protokol (način) liječenja
3) broj osoba sa transpl. bubrezima
4) naziv lijekova
- služba za kancerologiju (bolesti raka)
1) potrebe za 1 mjesec
2) broj bolesnika
3) potrebe za lijekovima

Farmaceuti bez granica
KISELJAK

Dr. Hilmija
Na hroničnom programu dijalize ima 128 pacijenata i 5 na akutnom programu mjesečne potrebe su: 1400 dijalizatora, 2800 priključnih igala, po 1400 A-V linija 700 x 10 l tečnosti (kanisteri). Protokol liječenja 3 puta nedeljno. 15 pacijenata sa transpl. bubregom. Lijek za njih je sandimun (ciklo sporin)
Lijekovi za onkologiju su: FLUDRO UROCIL 1000 ampula, PLATINIT 50 ampula ONCOVIN 50 ampula, WELBA 50 ampula, FARMACO RUBICIN 40 ampula, ADRIABLASTIN 60 ampula; METATREXAT 70 ampula, ENDOXAN 100 ampula, LITALIR tableta 3 [illegible] HILERAN tablete 150 kom, BLEOCIN 100 ampula,
Pred rat je bilo 160 pacijenata kojima je bila potrebna terapija. Pošto nismo imali lijekova sami su se snalazili, tako da tačan broj koliko ih je ostalo [illegible] možemo da damo.

KLINIČKI CENTAR TUZLA

SKED - TI - REGIJE 11.12.1992 16³⁰

Slika XXX *Poruka radio amatera - Pomoć kliničkom centru od strane farmaceuta bez granica*

U toku ratne 1994. godine Medicinski fakultet Univerziteta u Tuzli, koji je radio svo vrijeme rata, na čelu sa Dekanom, Prof.dr. Ahmetom Halilbašićem,

donosi važnu odluku o nastavku postdiplomskog studija. Voditelj ovog studija je bio Prof.dr. Osman Sinanović (tada docent). Generacija postdiplomaca koja je započela studij uoči rata nastavila je drugu godinu, a upisana je i nova generacija za više od 50 polaznika. Tako je izbjegnut prekid kvaliteta koga bi bilo teško nadoknaditi. Mnogi tadašnji polaznici su kasnije postali magistri a potom i doktori nauka i bili birani u nastavna zvanja na Univerzitetu.

Bez materijalne pomoći u lijekovima, sanitetskom materijalu, medicinskoj opremi i hrani, koja je dopremana u roku rata, a čija se vrijednost procjenjuje na desetine miliona DM, ne bi se mogli ostvariti ovi izvanredni rezultati. Građani Tuzle donosili su od kuće svoje zalihe lijekova i sanitetskog materijala. Preduzeća Solana, Rudnici, Mlin, Rudhem i druga su takođe su donijele svoje zalihe lijekova i sanitetskog materijala iz skloništa što se moglo iskoristit iskorišteno je.

Ne ophodno je istaći pokazanu hrabrost, entuzijazam, patriotizam, znanje i nesebičnost osoblja Centralne apoteke na čelu sa magistricom Katom Mišić, osoblja sa Odjeljenja za transfuziju krvi dr. Mott Slavice, dr. Merime Džafić, dr. Edina Durakovića, bolnica nijednog trenutka nije ostala bez zaliha krvi. Značajan je angažman socijalnih radnika bolnice na Gradini koji su svojim patriotizmom, humanizmom snalaženjem u nemogućim situacijama iznalazili rješenja. Veliki broj ostavljene djece na Porođajnoj klinici čak i u kutijama ispred njihove sobe bila su odmah zbrinuta prvo na Dječijem odjeljenju, a zatim na Zavodu za nezbrinutu djecu. Socijalni radnici su tražili zamjenske roditelje toj djeci.

Također je značajan doprinos i Tehničke službe bez koje ne može da funkcioniše ni jedna ovakva ustanova, koju su predvodili inžinjer Mujo Šerak, inž. Vojislav Stanković, inž. Asim Džafić, svi radnici Tehničke službe takođe zaslužuju svaku riječ hvale.

Američka organizacija IRC bila je uz nas u najtežim situacijama, obezbjeđivala je ono što je najpotrebnije u zdravstvu pogotovo u ratnoj hirurgiji (doktor Linda Kvik, Douglas Mercado, Maida Bešlagić). Kad je bilo najteže snabdijevali su nas sa lijekovima potrebnim za hemoterapiju djece oboljelih od malignih oboljenja.

Bolnice su mjesečno trošile oko 3 tone različitih deterdženata, jer se bolnički veš morao nekada prati 3 puta dnevno (2.500 kreveta - 2.500 ranjenika). Tuzlansko preduzeće Dita sa ratnim direktorom Merdžanom Fišćom zvanom je Džana značajno pomagala u obezbjeđivanju određenih količina deterdženta. U ratnoj situaciji i okolnostima saobraćajne blokade i nemogućnosti bilo kakvog snabdijevanja, ishrana osoblja i pacijenata bila je svakodnevna briga i tu je neizmjerljiv doprinos građana Tuzle i okoline zatim Pekare Tuzla koji su

obezbijedili jedan hljeb za svakog zaposlenog u smjeni. U vremenu opće oskudice sa hranom, to je bila neizmjerna pomoć svim uposlenicima Kliničkog centra.

"Direktor farme Krušik iz Kalesije, Fahro Delić je često bio posljednja linija za pomoć kada ponestane hrane. On je često donirao mliječne proizvode i nesebično pomagao da bolesnici i ranjenici ne budu gladni. To je bitno napomenuti jer nije lako bilo ni otići po tu donaciju u momentu kada je vladao nedostatak goriva i manjak automobila. Često su vojnici iz Pakistanskog bataljona svoj doručak i mlijeko donosili i poklanjali onima u bolničkim posteljama. To je ogroman humani čin"[497].

Osim Pakistanaca, Norvežani su pokazali veliku humanost u ratnom periodu. Njihova operaciona sala na Šićkom često je bila adresa za operisanje pacijenata sa lakšim oboljenjima koja u ratnom periodu idu u drugi plan (takozvane hladne operacije poput kile, žuči i slično).

497 Intervju sa glavnom sestrom Kliničkog centra Safijom Kalajlić, februar 2018. god.

JZU UNIVERZITETSKO KLINIČKI CENTAR TUZLA
Tuzla, 22. 12. 1999. godine

OSTVARENJE PROGRAMA RADA U PERIODU 1992-1998. GODINE

OPIS	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
BROJ LIJEČ. BOLES.	20.523	30.473	36.081	45.138	47.086	40.544	42.465
BROJ BOD-a	436.999	531.524	527.780	543.532	493.397	393.113	404.081
PROS. DUŽIN. LIJEČ.	14,8	17,4	14,6	12,5	10,5	9,5	8,5
ISKOR. POST. FONDA	74,9	81,6	84,0	77,6	76,6	68,7	75,0
PROS. BROJ KREVETA	1.598	1.784	1.693	1.918	1.760	1.563	1.498
BROJ PREG. I USLUGA	1.178.980	867.090	1.876.538	1.943.562	2.626.419	2.306.526	2.619750
BROJ ZAPOS. RADNIKA	1.995	2.248	2.224	2.266	2.277	2.294	2.277
BROJ OPERATIVNIH ZAHVATA				18.212	17.816	16.675	14.065
... OD TOGA HITNIH	2.911			8.793	8.029	7.586	2.911

NAPOMENA: Operativni zahvati evidentirani su u službi plana, analize i statistike od 1995. godine, s napomenom da se od 1998. godine vode odvojeno operativni zahvati za ambulantne pacijente, kojoj je urađeno 3.427 operacija, od kojih je bilo hitnih 1.882.

ORGANIZACIJA I FUNKCIONIRANJE ŠKOLSTVA U UVJETIMA RATA

Protiv Bosne i Hercegovine, koja je početkom aprila 1992. godine priznata kao suverena i nezavisna država, poveden je agresivni rat. Uz aktivno sudjelovanje JNA i vladajućih režima u Srbiji i Crnoj Gori, paravojne snage bosanskih Srba počinile su stravične zločine nad nesrpskim stanovništvom, a naročito nad Muslimanima. Oko 70% teritorije Bosne i Hercegovine je bilo okupirano. Pod kontrolom legalnih vlasti Bosne i Hercegovine bili su dijelovi zemlje oko Bihaća u Cazinskoj krajini, zatim oko Tuzle u sjeveroistočnoj Bosni, uže područje Sarajeva, dijelovi oko Travnika i Zenice, te opkoljene enklave u Srebrenici, Žepi i Goraždu. Hrvatsko vijeće odbrane (HVO) imalo je pod svojom kontrolom veći dio zapadne i srednje Hercegovine, te dijelove Bosanske posavine, kao i nekoliko mjesta u srednjoj Bosni. Do maja 1993. godine, Armija BiH i HVO zajedno su vodili borbu protiv neprijatelja, ali sukob koji tada izaziva HVO, uz podršku i sudjelovanje Hrvatske vojske, otvara novo ratište legalnoj vladi i njenoj Armiji.

Zbog ratnih dejstava, svi oblici normalnog života u zemlji su poremećeni. Obrazovni sistem se raspao i veze između pojedinih njegovih dijelova su prekinute. Redovno finansiranje obrazovanja prestaje, a u krajevima gdje su vođene borbe i gradovima koji su izloženi neprijateljskom granatiranju, mnoge školske zgrade su uništene ili teško oštećene. Iz okupiranih područja stanovništvo bježi prema slobodnim teritorijama, gdje ga organi vlasti smještaju u školske objekte i druge kolektivne centre. Među prognanima, nalaze se skoro isključivo žene, djeca i starci. U gradovima i naseljima koji su se često granatirali, mnogo je djece i njihovih nastavnika ubijeno. Na prostorima koji se etnički čiste, neprijatelj jedan broj nastavnika odvodi u koncentracione logore, a drugi dio, koji je uspio da pobjegne, uključuje se u oružanu borbu ili se zapošljava u školama u kojima se nastava organizira u ratnim uslovima. Manji broj natjeran je da napusti svoju zemlju i potraži spas u mnogim zemljama svijeta.

U ratnom periodu, obrazovanje učenika vrši se u vrlo teškim uslo-vima. Zbog opasnosti, nastava se najčešće izvodi u privatnim stanovima, podrumima, magacinima i drugim zaštićenim mjestima. U tako teškim uslovima nastavni plan i program se morao reducirati za 35- 40%, a ponekad i više od 50%. U prve dvije godine, školska godina je trajala 20-25 sedmica, 1994/95. godine 30-32 sedmice, a 1995/96. godine 35-38 sedmica. Nastavni časovi su trajali 30-35 minuta, umjesto redovnih 45 minuta. Kvalitet obrazovanja zavisi od uslova u kojima se izvodi. S obzirom na uslove u kojima su škole radile, znanje učenika nije bilo na ranijem nivou, ali kada se uzme u obzir sve što se događalo, ono se može

smatrati zadovoljavajućim. U uslovima nepostojanja odgovarajućeg školskog prostora, nastavnih sredstava, udžbenika, struje, vode, grijanja i drugog, postignuto je ono što je bitno-školovanje učenika nije prekidano.

Obrazovni sistem koji je do rata bio zastupljen u Bosni i Hercegovini, u ratnim uslovima razbijen je na tri različita obrazovana sistema. Na teritoriji pod kontrolom snaga bosanskih Srba, usvojeni su nastavni planovi i programi iz Srbije. U njima se negira Bosna i Hercegovina, a veliča Republika Srpska i sve što je srpsko. Na prostoru koji je bio pod kontrolom HVO-a prenosi se i primjenjuje obrazovni sistem iz Hrvatske u kojem velikohrvatstvo izbija u prvi plan. Suprotno ovim sistemima, na teritorijama koje kontroliše Armija BiH, zadržan je, uz izvjesne korekcije, predratni sistem obrazovanja.

Na području općine Tuzla, u školskoj 1992/93. godini je bilo 20 osnovnih i dvije specijalne osnovne škole. U njima je na kraju školske 1993-94. godine bilo 15.347 učenika i 606 nastavnika. U ovoj školskoj godini u 15 srednjih škola, uključujući i Behrambegovu medresu koja je u ovoj školskoj godini obnovila rad, bilo je 7.814 učenika i 403 nastavnika. Naredne školske godine je osnovana Učiteljska škola i u prvom razredu je bilo 149 učenika.

Poslije sukoba na Brčanskoj Malti, 15. maja 1992. godine, Odlukom Izvršnog odbora Skupštine općine Tuzla, prekinut je rad u svim obrazovnim ustanovama. Na osnovu preporuke Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu iz Sarajeva, svim učenicima je priznato da su završili razred koji su pohađali. Najveći broj školskih objekata pretvoren je tada u kolektivne centre za prihvat i boravak prognanih i raseljenih. U školskoj 1992/93. godini upis učenika u Gimnaziju „Meša Selimović" u Tuzli je izvršen posredstvom telefona ili na osnovu prijave učenika i njihovih roditelja. Nastava je u ovoj školi organizovana u oktobru 1992. putem telefona, i to tako što su profesori bili dužni saopštiti učenicima brojeve svojih telefona kako bi im mogli davati određena uputstva za rad. U ovoj školskoj godini, primjenjivani su i drugi oblici rada sa učenicima. Na prijedlog Sekretarijata za društvene djelatnosti Skupštine općine Tuzla i u saradnji sa Prosvjetno-pedagoškim zavodom Tuzla, organizirana je radio-škola za osnovne i srednje škole. Predavanja su trajala 15 minuta, a držali su ih profesori i nastavnici iz više škola. Od polovine februara 1993. nastava se izvodi po skraćenim programima u punktovima, ili u prostorijama u kojima su učenici bili zaštićeni od granatiranja. U posljednje dvije ratne godine, nastava se izvodi u školskim objektima u kojima su, pored učenika, smještena i prognana i raseljena lica.

Poseban problem u izvođenju nastave, predstavljao je nedostatak stručnog nastavnog kadra. Veliki broj nastavnika je otišao u Srbiju, na područja koja su

bila pod kontrolom agresorskih snaga, dok je manji broj potražio utočište u evropskim i drugim zemljama. Izvjestan broj je bio mobilisan u jedinice Armije BiH, a bilo je i onih koji su u toku rata poginuli. Stanje najbolje ilustruju sljedeći podaci:

OSNOVNO OBRAZOVANJE

GODINA	1992.	1993.	1994.	SVEGA
Broj radnika koji sunapustili školu	259	51	67	377
Broj umirovljenih radnika 1992-1994				103
Broj umrlih radnika 1992-1994.				11
UKUPNO				491

SREDNJE OBRAZOVANJE

GODINA	1992.	1993.	1994.	SVEGA
Broj radnika koji sunapustili školu	139	19	42	200
Broj umirovljenih radnika 1992-1994				54
Broj umrlih radnika 1992-1994.				5
UKUPNO				259

Sekretar za društvene djelatnosti općine Tuzla Enver Halilović ovlastio je direktore srednjih škola u Tuzli da mogu angažovati osoblje za rad škole i dati im radnu obavezu.

Zbog svoje specifičnosti, Medicinska škola je organizovala rad za učenike prvog i drugog razreda u matičnoj školi, a za treće i četvrte rarzrede na UKC Tuzla. Kako je veliki broj zdravstvenih radnika otišao sa UKC Tuzla zbog ratnih djelovanja, to su učenici Medicinske škole preuzeli veći dio njihovog posla dnevno radeći i po dvije smjene.

Na takav način, učenici su usvajali teorijsku, ali i praktičnu nastavu.

Za ovu ratnu generaciju učenika od 1992. do 1995. godine zaključilo se da su Medicinsku školu završili sa iznimno velikim i teorijskim i praktičnim znanjima.

Vrijedno i beskompromisno su davali sebe, pomažući svim bolesnim i ranjenim ljudima.[498]

498 Sulejman Tvica direktor Medicinske škole 1992-1995., god. Izjava data autoru decembra 2016. god.

Nakon 15. maja 1992. godine, mobilisani su i imenovani za direktore srednjih škola u Tuzli:

- Akif Delalić, Ekonomska škola
- Elmir Mujkanović, Elektrotehnička škola
- Mirsad Halilović, Gimnazija "Meša Selimović"
- Mirzeta Suljkić, Građevinska škola "Leonardo Banker"
- Tenzila Jusufagić, Hemijska škola
- Hajrudin Čolić, Mašinska škola
- Sulejman Tvica, Medicinska škola
- Mensura Kabil, Mješovita srednja škola
- Nedžmija Omerčehajić, Muzička škola
- Fikret, Jahić Rudarska škola
- Hasan Osmandžiković, Saobraćajna škola
- Svjetlana Pejić, Trgovinska škola
- Zilha Šerifović, Turističko-ugostiteljska škola

Slika XXX. *Direktori Srednjih škola na konsultativnom sastanku*
S lijeva na desno: Sulejman Tvica, Sead Seljubac, Mirsad H.Halilović

Od školske 1993/94. godine započele su sa radom i sljedeće škole, u kojima su imenovani direktori.

- Vahid Fazlović, Behram-begova medresa
- Kadrija Hasanović, Učiteljska škola

Školske 1995/96 započela je sa radom Opća gimnazija u sastavu Katoličkog školskog centra "Sveti Franjo" sa imenovanjem direktorice Marice Petrović.

Od ukupno 750 radnika, koji su prestali raditi u osnovnim i srednjim školama u vremenu 1992-1994, njih 577 ili 77%, otišli su iz Tuzle. Da bi se nastava mogla izvoditi, neophodno je bilo popuniti upražnjena radna mjesta. U radni odnos, prije svega, primani su prosvjetni radnici koji su u Tuzli došli kao prognanici, zatim kadrovi čiji je fakultet koji su završili bio u vezi sa predmetom koji su predavali, te apsolventi i studenti raznih fakulteta. U slučajevima gdje nastava nije stručno izvođena, učenici su pred stručnim nastavnicima polagali razredne ispite. Inače, prosvjetni radnici nisu dugo vremena primali za rad novčane naknade, izuzev paketa koje im je davao Općinski logistički centar.

Na kraju školske 1994/95. godine u osnovnim školama bilo je 15.444 učenika. Uspješno je završilo razred 15.289 učenika ili 98,99%. U ovoj školskoj godini u 16 srednjih škola u Tuzli je bilo 7.498 učenika. Uspješno je završilo razred 6.952 ili 90,77% učenika.

Univerzitet u Tuzli osnovan je 1976. godine. U školskoj 1991/92. godini, na visokoškolske ustanove Univerziteta u Tuzli upisano je ukupno 1.316 studenata, i to: 1.182 redovna, 126 vanredna (Pedagoška akademija) i 8 studenata stranih državljana. Inače, u ovoj školskoj godini na Univerzitetu u Tuzli studiralo je preko 6.000 studenata, od toga više od 120 studenata-stranih državljana.

U prvoj godini agresije na Bosnu i Hercegovinu stanje se bitno mijenja. Na pojedine fakultete i više škole u sve godine studija u školskoj 1992/93. godini upisan je sljedeći broj studenata:

Uzroci ovoj pojavi su to što se jedan broj studenata nalazio u oružanim snagama, drugi je bio na privremeno okupiranim teritorijama, treći je poticao iz udaljenih općina Republike, dok su ostali bili prognanici i izbjeglice ili su stradali u prvim mjesecima rata. Generacija od oko 1.170 upisanih studenata iz školske 1992/93. godinem pauzirala je jednu godinu, da bi, zajedno sa studentima, koji će biti upisani ujesen 1993, odslušali nastavu u školskoj 1993/94. godini. Nastava je izvođena po ratnim planovima i programima. Trajala je 28 radnih sedmica, sa sedmičnim fondom od 42 časa. Izvođena je u teškim uslovima. Česti prekidi struje, neredovno i vrlo slabo zagrijavanje prostorija, nedostatak određenih sredstava za rad, vrlo nizak životni standard studenata, nastavnog i

RED. BROJ	FAKULTET studenata 1992/93.	Broj upisanih studenata 1992/93.	Broj studenata koji se nisu upisali 1991/92.
1.	Ekonomski fakultet	546	207
2.	Fakultet elektrotehnike i mašinstva	629	503
3.	Fakultet za defektologiju	95	-
4.	Medicinski fakultet	524	429
5.	Pedagoška akademija	494	171
6.	Rudarsko-geološki fakultet	132	383
7.	Tehnološki fakultet	674	29
UNIVERZITET SVEGA		3.094	1.722

ostalog osoblja, a pored svega stalna opasnost od granatiranja, bili su faktori koji su ozbiljno uticali na nastavu i njeno izvođenje.

U školskoj 1993/94. godini u nastavi je učestvovalo oko 5.000 studenata. Porast broja studenata uslijedio je zbog spajanja dviju generacija i upisa većeg broja studenata koji su započeli studij na drugim univezitetima. Na prvu godinu studija u školskoj 1994/95. godini upisano je 1.700 studenata. Nastava je počela u oktobru i izvođena je po ranije usvojenim ratnim planovima i programima.

U odnosu na druge univerzitete, fakulteti Univerziteta u Tuzli bili su manje devastirani, a kako su djelovali na prostoru najveće slobodne teritorije, Univerzitet u Tuzli je postao jedan od važnih nosilaca visokog obrazovanja u Republici. To je jedan od razloga što su se Univerzitetu u Tuzli za pomoć u obrazovanju visokostručnih kadrova obratili organi vlasti iz Zenice sa zahtjevom da im se pomogne u obrazovanju kadrova elektro-mašinske struke i ljekara. Pomoć su pružili Fakultet elektrotehnike i mašinstva i Medicinski fakultet, tako što su organizirali instruktivnu nastavu za studente prve godine za one predmete za čije izvođenje postoje određene materijalne pretpostavke. Za one predmete gdje ti uslovi ne postoje, dogovoreno je da se organizira dolazak studenata u Tuzlu i tako obezbijedi izvođenje predviđenih oblika nastave.

Uporedo sa izvođenjem nastave, na Univerzitetu su obavljane i druge aktivnosti. Ispiti su organizirani u rokovima koji su utvrđeni u Zakonu o univerzitetu, mada su u početku, u toku 1992. i dijelom u 1993. godini, bili organizirani svakog mjeseca. U aprilskom ispitnom roku 1993. godine svi su studenti mogli polagati sve ispite za koje su ispunili određene uslove. Izuzetak je napravljen za studente koji se nalaze na ratištu. Na njih se odnosila Odluka:

„Studentima pripadnicima oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine pruža se mogućnost da u vrijeme kada se nalaze na redovnom odmoru, mogu doći na svoje visokoškolske ustanove, obaviti konsultacije sa nastavnicima, te se dogovoriti o datumu polaganja ispita. Ispite mogu polagati u njihovo slobodno vrijeme, bez obzira na aprilski rok. Ta povlastica se odnosi samo na studente koji se nalaze u brigadama na ratištu, o čemu će donijeti potvrdu."[499]

Školske 1993/94. godine osnovana su dva nova fakulteta u Tuzli: Fakultet za defektologiju i Filozofski fakultet. Za sve naprijed navedeno, velika zasluga pripada rektoru Tuzlanskog Univerziteta, profesoru doktoru Sadiku Latifagiću, koji je tu funkciju obavljao od 1988. do 2000. godine. Prorektori u tom periodu bili su: dr.sc. Šefik Mulabegović, redovni profesor Ekonomskog fakulteta, prorektor za pitanja nastavnog rada i studentska pitanja; dr.sc. Enver Mandžić, redovni profesor na RGF-u, prorektor za međuuniverzitetsku saradnju u zemlji i inostranstvu; dr.sc. Slavoljub Perdija, redovni profesor na Tehnološkom fakultetu, prorektor za pitanja naučno-istraživačkog rada.

U to vrijeme u okviru Univerziteta u Tuzli nalaze se slijedeće visokoškolske ustanove:

- Ekonomski fakultet (dekani: Murat Sinanagić 1991-1993; Muhamed Pamukčić 1993-1996),
- Fakultet elektrotehnike i mašinstva (dekan: Izudin Kapetanović 1988 - 1998),
- Medicinski fakultet (dekani: Božina Radević 1990-1993; Ahmet Halilbašić 1993-2001),
- Filozofski fakultet (dekan: Enver Halilović 1993-2001),
- Rudarsko-geološki fakultet (dekani: Mehmed Suljkanović 1990-1993, Taib Omeragić 1993-1998),
- Tehnološki fakultet (dekani: Zdenka Dušek 1988-1993, Mahmut Ahmedbašić 1993-2001),
- Defektološki fakultet (dekan Dževdet Sarajlić 1993-2001).

Na osnovu zaključenog ugovora, u Univerzitet su udružene i naučne ustanove:

- Ekonomski institut,
- Institut za građevinarstvo, građevinske materijale i nemetale,
- Institut za zaštitu i obrazovanje,
- Rudarski institut.

---

499 Univerzitet u Tuzli, Bilten 30-31, Tuzla, 1993, str. 12.

U toku rata, na Univerzitetu je angažovano u izvođenju nastave oko 350 nastavnika, saradnika i naučnih radnika, što je, s obzirom na potrebe, bilo daleko od dovoljnog broja. Do decembra 1994., Univerzitet je napustilo 140 nastavnika i saradnika. Najveći je broj otišao u Srbiju i na teritoriju koju je kontrolirao agresor, a manji broj u druge zemlje. Neusklađenost broja nastavnika sa stvarnim potrebama je stari problem, koji je u toku rata postao posebno težak. Da bi se stanje u nastavnom kadru poboljšalo, u više navrata su raspisani konkursi za popunu upražnjenih radnih mjesta, ali su rezultati bili ispod očekivanja. To što je nastava održana na određenom nivou, zasluga je profesora i saradnika koji su u to vrijeme radili na fakultetima, preraspodjeljujući obaveze i preuzimajući veliki broj časova iznad normalnog opterećenja. Osim u nastavi, izvjestan broj profesora, naučnih i stručnih kadrova sa Univeziteta bio je stalno angažovan u namjenskoj proizvodnji, koja je proizvodila ratna sredstva za potrebe Armije BiH. U cilju poboljšanja nastave i rješavanja određenih kadrovskih problema, uspostavljeni su kontakti sa izvjesnim brojem nastavnika sa drugih univeziteta koji su izrazili spremnost da iz Sarajeva, Mostara, Zagreba i još nekih mjesta, dođu u Tuzlu i uključe se u izvođenje nastave na pojedinim fakultetima.

Do kraja 1994. godine, 17 postdiplomaca steklo je naučni stepen magistra, dok je doktorat nauka odbranilo 19 kandidata, što, s obzirom na vrijeme, predstavlja značajan doprinos jačanju vlastite kadrovske osnove.

Ostvareni su kontakti sa više univerziteta iz Italije, Njemačke, Austrije, Njemačke, Holandije, Francuske, Švedske, SAD, Španije i Hrvatske. Među prvim ugovor o saradnji je potpisan sa univezitetima u Trstu, Geteborgu i Barceloni, dok je iz Švedske Univerzitet u Tuzli dobio 1994. godine znatne količine materijalno-tehničkih sredstava za izvođenje nastave.

Univerzitet je značajnu pomoć dobio od Španije, ugrađen je lift i donirana specijalno vozilo za invalide studente.

Univerzitet u Tuzli su dva puta posjetili visoki zvaničnici Organizacije Ujedinjenih nacija Tadeusz Mazowiecki, specijalni izvjestitelj Komisije Organizacije Ujedinjenih nacija za ljudska prava, i Elisabeth Ren, kojom prilikom su održali predavanja za studente i profesore Univerziteta na temu ljudskih prava, očuvanja multietičnosti, multikonfesionalnosti i multikulturalnosti u Tuzli i regiji. I mnoge druge delegacije posjećivale su Univerzitet u Tuzli, kao što su evropski posmatrači, UN-ove delegacije i drugi.

Društvena aktivnost studenata, odvijala se u granicama mogućnosti. Nosilac aktivnosti je Univerzitetsko kultumo-umjetničko društvo „Zvonko Cerić", koje je 1992. godine proglašeno najuspješnijim kulturno-umjetničkim društvom u

Slika XXXX. *Međunarodna saradnja Univerziteta u Tuzli,*
S lijeva na desno: Prof.dr. Ahmet Halilbašić dekan Medicinskog fakulteta;,
doktor Sead Jamakosmanović guverner TPK; predstavnik Univerziteta Buffalo SAD;
mr. Selim Bešlagić načelnik Tuzle; prof.dr. Sadik Latifagić rektor Univerzieta u Tuzli

Republici. Od početka agresije, Društvo je do 1995. godine održalo 326 koncerata za pripadnike Armije i građanstvo u Tuzli, Kladnju, Živinicama, Banovićima, Lukavcu, Gračanici, Srebreniku, Gradačcu, Teočaku, Čeliću, Kalesiji, Rahiću i drugim mjestima. Njegov narodni orkestar bio je uključen u Umjetničku četu 2. korpusa AR Bosne i Hercegovine.

U odbrani od agresije, u periodu 1992-1995, poginulo je sa Univerziteta u Tuzli 25 studenata, od kojih su četvorica bili članovi UKUD „Zvonko Cerić". U toku rata Rektorat Univerziteta u Tuzli učinio je human gest dodjelivši porodicama poginulih studenata počasnu diplomu fakulteta na kome su studirali, s željom da ih ona podsjeća na doprinos koji su dali za odbranu Bosne i Hercegovine.

POGLAVLJE VII

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Prije agresije na Bosnu i Hercegovinu, u Okrugu Tuzla je bilo 19 općina. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na ovom području živjelo je 949.621 ili 21,81% stanovništva Bosne i Hercegovine. Ovo područje raspolaže raznovrsnim prirodnim resursima. Prije svega, to su ugalj i so, zatim boksit, olovno-cinkane rude, azbest, kvarcni pijesak, krečnjak, kaolin, magnezit, laporac, glina, ukrasni kamen. Veliki dio teritorije pokriven je šumama, a znatne mogućnosti postoje za razvoj poljoprivrede, stočarstva i voćarstva.

Općina Tuzla nalazi se u sjeveroistočnom dijelu Bosne. Njen najveći dio je brežuljkast, sa nadmorskom visinom od 500 metara. Područje grada prostire se sjeverno i južno od rječice Jale i ima prosječnu nadmorsku visinu od 232 metra. Sa sjeverne i sjeveroistočne strane graniči se Srebrenikom i Loparama, sa jugoistočne Kalesijom, sa južne Živinicama i sa zapadne Lukavcem. Općina Tuzla ima površinu od 307 km^2. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na njenom području je bilo 131.861 stanovnika ili 13,88% stanovništva Okruga.

U doba austrougarske uprave izvršena su četiri popisa stanovništva. Prema prvom popisu iz 1879. godine Tuzla je imala 5.119 stanovnika, a po posljednjem iz 1910. godine 12.065. Useljavanjem velikog broja stranaca u Tuzli je došlo do stvaranja prave mješavine naroda i nacija i u ovo vrijeme u gradu se govori više od deset jezika. Pred Drugi svjetski rat u Tuzli je živjelo oko 17.000 stanovnika.

Oslobođenjem zemlje od fašističkog okupatora Tuzla je postala centar sjeveroistočne Bosne. Razdoblje od 1945. do 1992. godine bilo je značajno u razvoju Tuzle. U procesu industrijalizacije, naročito od šezdesetih do sredine osamdesetih godina, izgrađeno je više značajnih preduzeća. Primjenom površinske metode u eksploataciji uglja proizvodnja se povećava tako da se 1978. godine pušta u pogon Termoelektrana Bukinje, kapaciteta 780 MW. Iako je prvi blok pušten 1963. godine kada je počela proizvodnja prvih kilovata struje. Hemijska industrija prerasta u veliki privredni sistem SODA-SO. Također, razvija se metalna i metaloprerađivačka industrija, elektroindustrija, građevinarstvo,

industrija građevinskog materijala, prehrambena industrija, industrija tekstila, obuće i drugog. Demokratizacijom obrazovanja, odnosno osnivanjem mnogih osnovnih, srednjih i visokoškolskih ustanova, grad je postao poznat po podizanju obrazovnog nivoa stanovništva i stvaranju vlastitog stručnog i naučnog potencijala.

Pored željezničke pruge Brčko-Banovići, modernizovana je pruga Tuzla-Doboj, izgrađena pruga Tuzla-Zvornik, izgrađena je i modernizovana putna mreža: Tuzla-Brčko, Tuzla-Sarajevo, Tuzla-Zvornik, Tuzla-Bijeljina, Tuzla-Doboj. Za snabdijevanje Tuzle, važan značaj ima željeznički čvor u Bosanskoj Poljani. Preko ovog čvora, povezane su pruge magistralnog kolosijeka iz pravca: Brčko, Doboj, Banovići i grad Tuzla. Prugom iz Bosanske Poljane preko Brčkog i Vikovaca omogućen je izlaz na magistralnu prugu Zagreb-Beograd.

U Tuzli i njenoj široj okolini, nalazili su se važni vojni objekti. U Dubravama bio je jedan od najvećih vojnih aerodroma, od četiri kasarne najznačajnija je bila Kasama „Husinska buna" u Tuzli. Skladišta municije i drugih materijalno-tehničkih sredstava su bila locirana na više mjesta na području Majevice, Ozrena i Konjuha, dok su se važni centri radio- relejnih i PTT veza nalazili na Majevici (Stolice), Ozrenu (Kraljica) i Ilinčici.

Prema statističkim podacima iz 1991. godine na području općine Tuzla bilo je zaposleno 45.560 radnika, od čega u privredi 37.304 i neprivredi 8.256 radnika.

Zbog svog geografskog položaja i privrednih potencijala, područje sjeveroistočne Bosne bilo je značajno za agresora. Njegovim osvajanjem, agresor je nastojao ostvariti vezu između Srbije i Bosanske krajine, zapadne Slavonije i Knina, odnosno centralne i jugozapadne Bosne. Za ostvarenje ovog cilja, bile su angažovane znatne vojne i paravojne snage bivše JNA i bosanskih Srba.

Da bi se izvršila okupacija sjeveroistočne Bosne, prema planu „Drina", trebalo je prvo ovladati sjevernim Podrinjem i Semberijom i gradovima koji se nalaze na tom području (Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Vlasenica), a nakon toga i Posavinom, na čijoj se teritoriji nalaze gradovi: Bosanski Brod, Bosanski Šamac, Derventa, Modriča, Brčko, Orašje, Gradačac. Poslije toga, uslijedio bi iz više pravaca napad na tuzlanski bazen i Tuzlu.

U općinama sa većinskim srpskim stanovništvom (Lopare, Ugljevik, Šekovići), uticaj SDS-a bio je dominantan i postojeća vlast u njima stavila se u službu agresora. Sprovodeći plan o okupaciji sjeveroistočne Bosne, neprijatelj je vrlo brzo ovladao Podrinjem i većim dijelom Posavine, izuzev Orašja i Gradačca. Preko Semberije i Posavine uspostavljen je koridor kojim se ostvaruje veza Srbije sa Bosanskom krajinom i Kninom.

U slobodnom dijelu Okruga, snage branilaca se organizuju pod rukovodstvom općinskih vlasti i novoformiranih općinskih štabova TO. U prvo vrijeme, one nisu međusobno povezane i njihova se borbena djelatnost odvija na području na kojem su osnovane. Formiranjem Okružnog štaba TO Tuzla, brigada i drugih jedinica Armije BiH, ovaj nedostatak bit će brzo prevaziđen, posebno u vrijeme kada je na ovom prostoru osnovan 2. korpus Armije BiH i više njegovih operativnih grupa. Uspješnim djelovanjem, odbrambene snage uspjele su da zadrže agresora, pređu na pojedinim dijelovima ratišta u kontraofanzivu i tako osujete neprijateljske planove o okupaciji slobodnog dijela sjeveroistočne Bosne. U tim borbama oslobođeni su Srebrenica i Kalesija i znatan dio teritorija općina Brčko, Lopare, Ugljevika, Vlasenice i drugih područja. U ofanzivnim akcijama jedinice 5. OG, odnosno 25. divizije oslobodile su do kraja rata 320 km^2 privremeno okupirane teritorije. U svojoj zoni odgovornosti 2. korpus Armije BiH vezivao je tri neprijateljska kor-pusa: Drinski, Istočnobosanski i 1. krajiški. Vezivanjem ovih snaga 2. korpus rasterećivao je druga ratišta u Bosni i Hercegovini na kojima su vođene oštre borbe sa neprijateljskim snagama.

Tuzla je grad koji je trebalo sa okolnim općinama zauzeti u posljednjoj fazi neprijateljskog prodiranja i zauzimanja sjeveroistočne Bosne. Što do toga nije došlo, odgovor treba tražiti u riješenosti naroda i njegovog općinskog rukovodstva da grad brane po svaku cijenu. Ova ocjena temelji se na sljedećim činjenicama:

Građani Tuzle opredijelili su se za otpor i borbu jer su bili svjesni da bi se bez toga i u njihovom gradu dogodio genocid kakav se dogodio u Bijeljini, Zvornik, Brčkom i drugim mjestima. Zato daju masovnu podršku općinskom rukovodstvu i njegovim organima u pripremama za odbranu grada i općine.

Tuzla je grad u kome antifašistička tradicija na visokom nivou. U Drugom svjetskom ratu, u periodu 1941-1945. iz grada i bliže okoline u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, odnosno partizanskih odreda Jugoslavije, borilo se oko 5.000 Tuzlaka svih nacionalnosti. Na raznim ratištima istočne Bosne i drugih krajeva poginulo je više od 1.000 boraca.

U svojoj dugogodišnjoj historiji, Tuzla je bila i ostala multinacionalna, multireligijska i multikulturna društvena zajednica. U njoj nije bilo zaziranja i negiranja drugog zbog nacionalne ili vjerske pripadnosti. Vladala je tolerancija među ljudima i narodima.

Orijentacija na to da se sopstvenim snagama brane grad i njegovo stanovništvo, bila je u datim uslovima jedino ispravna, utoliko prije što se zaštita i pomoć nije mogla očekivati sa druge strane. Prigovori koji su upućivani Tuzli što sa navodnim zakašnjenjem stupila u otvorenu borbu protiv agresora su

neutemeljeni i nepravedni. Procjena da se u rat krene kada se izvrše neophodne pripreme za odbranu bila je ispravna. Ishitreno i avanturističko ponašanje nije se smjelo dozvoliti, jer bi to agresor vrlo brzlo iskoristio i okupirao grad.

U sklopu ukupnih priprema za odbranu Tuzle, poseban značaj ima vanredna sjednica Skupštine općine Tuzla od 4. aprila 1992. godine na kojoj je donesena Odluka o formiranju 37 ratnih stanica milicije. U istom mjesecu, osnovani su Krizni i dva operativna štaba, te novi Opštinski štab TO. Već tada su stavljeni u pripravno stanje svi važniji privredni i ostali potencijali, dok je grad sa svojom okolinom inžinjerijski utvrđivan i obezbjeđivan.

Prije nego što je donesena Odluka o formiranju 37 ratnih stanica milicije, u Stanici javne bezbjednosti Tuzla bilo je svega 638 naoružanih milicionera. Nakon donošenja Odluke i poziva građanima da brane grad, prijavilo se oko 2250 dobrovoljaca. Broj se stalno povećavao, tako da je u vrijeme sukoba na Brčanskoj Malti u ratnim stanicama milicije i drugim jedinicama bilo je više od 4.500 dobrovoljaca svih nacionalnosti. Bili su to patrioti koji su na prvo mjesto stavili odbranu Tuzle, svojih domova i obitelji. Zauzimanjem magacina na Kozlovcu, branioci Tuzle došli su u posjed savremenog naoružanja kojim su se, pored ranije prikupljenog oružja, mogli uspješno boriti protiv agresora. Dio ovog naoružanja ustupljen je susjednim općinama radi njihove odbrane. Veliki značaj za odbranu Tuzle i širih prostora, uključujući i Bosnu i Hercegovinu sa stanovišta njene borbe za opstanak, imalo je osvajanje naoružanja na Kozlovcu. Da to nije učinjeno, vrlo je upitno kako bi se stvari dalje razvijale, ne samo u Tuzli nego i šire, utoliko prije što se u to vrijeme oružje u takvim količinama nije moglo nabaviti na drugoj strani.

Prvi veći poraz bivša JNA doživjela je na Brčanskoj Malti, 15. maja 1992. godine. Tada su branioci Tuzle osujetili planove neprijatelja da grad napadne iz više pravaca, a potom da ga okupira. Borbe koje su se u početku vodile na istočnim prilazima grada uspješno su završene potiskivanjem neprijatelja na Majevicu, odakle će često granatirati grad i njegovu okolinu.

Prva brigada Armije BiH osnovana je u Tuzli 16. maja 1992. godine. Bila je to 1. tuzlanska brigada, poslije čijeg će osnivanja biti ubrzo, formirane Druga (22. maja) i Treća tuzlanska brigada (15. juna). Ove i druge jedinice, vodile su u toku rata borbe na raznim ratištima: Majevici, području Kalesije, brčanskom, gradačačkom, olovskom i sarajevskom ratištu, Vozući, Ozrenu i drugim mjestima. Namjenska proizvodnja iz Tuzle i njene okoline snabdijevala je oružjem i drugim materijalno-tehničkim sredstvima jedinice Armije BiH na mostarskom i sarajevskom ratištu, te na širem prostoru tuzlanske regije.

Skupština općine Tuzla bila je sa svojim organima legalna i legitimna vlast u Tuzli. Sve institucije sistema su uspješno djelovale, počev od organa javne bezbjednosti, pravosuđa, privrede, zdravstva, obrazovanja, informisanja itd. Razmatrana su razna pitanja iz privrednog i društvenog života, a naročito ona koja se odnose na što uspješnije vođenje borbe protiv agresora.

Tuzla je grad u kome postoji građanski, demokratski koncept vlasti. On se razvija i brani od nacionalistički orijentisanih elemenata. Svi su ljudi pred zakonom jednaki, bez obzira kojoj naciji i vjeri pripadaju. Među zaposlenim nalaze se ljudi iz svih nacija i u toj oblasti nema diskiminacije. Nacionalizam se suzbija antinacionalizmom, a fašizam antifašizmom. Ljudska prava i slobode se štite, a svaki oblik revanšizma se sprječava i sankcioniše. Kada je krajem 1993. godine, stigla naredba iz Sarajeva o transformaciji HVO brigada sjeveroistočne Bosne u hrvatske brigade Armije BiH, došli su među tuzlanske Hrvate emisari iz Hercegovine, koji su im trovali domoljublje pričama o neophodnosti preseljenja u Hercegovinu, jer u suprotnom bit će pobijeni. Malobrojni su i nasjeli na te laži. Da bi tu podmuklu akciju spriječili, Skupština općine Tuzla i druge gradske strukture organizovali su danonoćan obilazak hrvatskih sela, objašnjavajući pravi smisao te propagande. Zahvaljujući tome, Hrvati nisu napustili svoje domove, tako da je Tuzla ostala i dalje multinacionalna sredina. Ili, kada su 1995. godine vojnici jedne jedinice sastavljene od prognanika iz Podrinja, bez znanja svoje komande, nasilno izbacili iz stanova pet porodica, jednu bošnjačku i po dvije porodice hrvatske i srpske nacionalnosti, tada je u Slavinovićima, gdje se to dogodilo, došlo do pravog nezadovoljstva naroda. Na skupu koji su organizovali, građani svih nacionalnosti zaprijetili su da će njih nekoliko hiljada napustiti svoje domove ako se njihovi susjedi ne vrate u svoje stanove. U roku od 24 sata, svi su bili vraćeni u svoje domove, a u ovom protestu aktivno je učestvovala tuzlanska vlast.

Odbrana Tuzle ima značajno mjesto u očuvanju teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine. Tuzla je bila centar najveće slobodne teritorije u Bosni i Hercegovini, koju agresor i pored planova i preduzetih akcija nije mogao zauzeti. U Tuzli je postojao jedinstven antifašistički front otpora, oličen u opredijeljenju njenih građana da stanu u odbranu svoje domovine, međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine. Jer, da je Tuzla bila okupirana, slobodni dijelovi sjeveroistočne Bosne ostali bi bez oslonca, što bi agresoru omogućilo da ih brzo okupira. Na taj način bila bi do opasnih razmjera smanjena mogućnost odbrane Bosne i Hercegovine, kao samostalne i cjelovite države.

FRAGMENTI IZ RECENZIJE

ISTINA O SAČUVANOJ MULTIETNIČNOSTI

(Recenzija rukopisa Meše Bajrića „Tuzla i njena regija u odbrani Bosne i Hercegovine 1992.-1995. godina“)

Ponudu da budem jedan od recenzenata ove knjige, prihvatio sam iz više razloga. Prvo, zato što sam, kao neposredni sudionik događaja, jer sam bio na čelu tuzlanske opštine u najteže vrijeme agresije na našu zemlju, želio da se podsjetim na te dane. Drugo, stoga što sam kroz kazivanje autora htio da sagledam cjelovitost rada svih segmenata društva u toku tog teškog perioda i, treće, želio sam da vidim dokumentaciju u iznesenim materijalima.

Čitajući u zadnje vrijeme mnogobrojne knjige, napisane o ovom periodu, često sam se pitao gdje sam ja bio u tom vremenu. Davno je rečeno, da ono što nije zapisano, kao i da se nije dogodilo. I upravo čitajući ovu knjigu, u kojoj autor Bajrić iznosi hronologiju svakog poglavlja, navodeći činjenice potkrijepljene autentičnim dokumentima, usmenim kazivanjem pojedinaca i navođenjem literature kojom se koristio, sve to me vratilo u realnost mog prisustva u tom vremenu i na funkcije koje smo obavljali moji saradnici i ja.

Obuhvatajući sve segmente, kroz sedam poglavlja

- Društveno-politička kretanja u Tuzli i njenoj okolini prije agresije na Bosnu i Hercegovinu,
- Geopolitički položaj Tuzle i ostalih opština i njihov značaj za cjelovitu Bosnu i Hercegovinu,
- Političko-vojno organizovanje odbrane Tuzle,
- Sukob na Brčanskoj Malti 15. maja 1992. godine,
- Ratni put Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane Tuzla, 5. operativne grupe – 25. divizije i 2. korpusa A RBiH,
- Političke prilike i funkcionisanje organa vlasti i institucija sistema u Tuzli u vrijeme ratnog stanja 1992.-1995. godine i
- Zaključna razmatranja

autor je prikazao ukupno djelovanje organa vlasti, političko-vojnog organizovanja odbrane Tuzle i njene borbe za očuvanje građanskog duha, uz mak-

simalnu zaštitu ljudskih prava i borbu za održavanje cjelovitosti Bosne i Hercegovine.

Kada je u pitanju dokumentacija, njena originalnost govori da je autor imao strpljenja i upornosti da je pribavi i pušta čitaoca da sam presudi o njenoj važnosti.

Temeljito i studiozno, autor podastire činjenice, koje u potpunosti demantuju zlonamjerna pisanja, hrabro iznosi argumente koji dokazuju samo istinu i, bez ikakve polemike o tim zlonamjernim pisanjima, ostavlja člitaocu da sam donese zaključak.

Posebno je interesantno i vrijedno to što se u ovoj knjizi navode imena i prezimena ljudi, koji su neposredno učestvovali u svim zbivanjima tog vremena. Vrijedi pročitati tekstove o aktivnostima organa opštine u tom periodu, gdje se vidi kolika je bila povezanost građana i vlasti i koje je vjerovanje da se, kroz zajednički rad i uzajamno povjerenje, mogu postići rezultati, koji su Tuzlu doveli na pijedestal međunarodnog priznanja, kao i to kako se u uslovima rata i zla koje on donosi, mogu poštovati ljudska prava i slobode svih građana, bez obzira na vjersku ili političku pripadnost.

Uvodeći čitaoca u ovu knjigu kroz sagledavanje društveno-političlkih kretanja u BiH i Tuzli, autor obrađuje i sve opštine sjeveroistočne Bosne, te na taj način i počinje kazivanje o odbrani Tuzle kroz organizovanje policijskih snaga, kao jedine opcije u trenutku masakra u području Zovrnika i Bijeljine, pa do formianja TO BiH i Armije BiH, postavljajući sve aktere na pravo mjesto i u vrijeme, čime dočarava jasnu viziju o tome kako se mogla bolje organizovati odbrana BiH, gdje se kasnilo, a gdje su načinjene greške.

Jasno je predstavljeno da je Tuzla bila jedini grad koji nije bio žrtva paravojnih snaga. Tokom najtežeg perioda istorije Tuzle, uspjeli smo sačuvati multietnički duh našeg grada. Zato je veoma važna vanredna sjednica Skupštine opštine Tuzla održana 4. aprila 1992. godine, na kojoj je značajnom većinom glasova odbornika verifikovan koncept odbrane grada i BiH, koji je bio garancija da se održi ustavnost i zakonitost, te spriječli etnička podjela MUP-a i opštine Tuzla. O tome autor realno i objektivno piše, dokumentujući značaj i dalekosežne pozitivne posljedice ovog datuma i događaja.

Svakom od čitalaca se ostavlja mogućnost realnog sagledavanja stanja i pronalaženja odgovora na niz dosad otvorenih ptianja.

Knjigu sam pročtiao više puta, i to u dijelovima koje mi je autor dostavljao parcijalno, zatim kada je autor uvažio ili ne moje opaske, te potom nakon cjelokupnog zaokruživanja. Uz svako čitanje sam saznavao nove činjenice, uvi-

jek iščekujući šta me očekuje u nastavku. Ono što smatram značajnim je da ova knjiga govori o modelu odbrane Tuzle kao modelu koji je, da je bio šire prihvaćen, mogao da spriječi međunacionalne sukobe, da zadrži građanski duh BiH, te na kraju smanji ukupan broj žrtava, koje je prouzrokovao rat 1992.-1995.

Na kraju da kažem da knjiga može i treba da posluži kao udžbenik u obrazovanja generacija mladih, koje treba da preuzmu vođenje države BiH.

Čestitam autoru, zahvaljujem mu na uloženom trudu na realizaciji ove knjige, a čitaocima toplo preporučujem da je pročitaju.

Tuzla, 15. 8. 2018. Selim Bešlagić, magistar

MULTIETNIČNOST – GARANCIJA ARMIJE RBIH

(Recenzija rukopisa Meše Bajrića „Tuzla i njena regija u odbrani Bosne i Hercegovine 1992.-1995. godina")

S pažnjom i zainteresovanošću sam prihvatio zadatak uvida u rukopis Meše Bajrića i molbu da preuzmem recenzentsku ulogu. Motiv za to je bilo, prije svega, dugogodišnje poznanstvo, druženje, u zajedničkoj borbi i prijateljstvo s autorom i vjerovanje u to da rukopis ne može biti ništa manje od dobro urađenog posla.

U to sam se uvjerio već poslije nekoliko desetina prvopročitanih stranica. Već tada mi je uvriježen utisak, koji će biti potvrđen i kompletiran kada sam pročitao cio rukopis, da je ovdje – gledano iz ugla moje struke i tematskog interesa – u prvom planu realno stanje prikazano kroz naglasak na multietničkom konceptu stvaranja Armije Republike Bosne i Hercegovine na ovim prostorima. Jer, ne smijemo, kao što se to nekima desilo, zaboraviti da je baš to bila g a r a n c i j a razvoja naših oružanih snaga, kao i međunarodne valorizacije i priznanja, a na duhu i slovu Platforme Predsjedništva BiH iz juna 1992. godine. To je bio najvažniji razlog da je veliki broj nas, oficira i podoficira bivše JNA, odlučio da se pridruži organizovanim odbranim pripremama i formacijama i stavi na raspolaganje odbrani svoje domovine Bosne i Hercegovine.

Sljedeći važan utisak, zapravo kvalitet rukopisa koji se ne smije zanemariti, ogleda se u tome što su po prvi put, na ovakav način i uz činjeničnu osnovu utemeljenu na dokumentima, istražene i prezentovane borbe, bojevi i operacije, koje je vodio Drugo korpus Armije RBiH u svojoj zoni odgovornosti, ali i na drugom ratištima širom Republike BiH. Posebno je, pri tome, kao ni u jednom prethodno objavljenom sličnom radu, težište dato na detalje, uslove i prilike u kojima je osnovan važan dio naših oružanih snaga – Peta operativna grupa, sa njene tri tuzlanske brigade i 115. HVO brigadom „Zrinski" i sa samostalnim odredom u Gornjoj Tuzli i Bataljonom inžinjerije.

Autor se potrudio da u ozbiljnom i temeljitom istraživanju, objektivnom i nepristrasnom, pokaže i argumentovano prikaže izuzetno uspješnu i plodnu saradnju Komande Drugog korpusa Armije RBiH i MUP-a RBiH na ovim pros-

torima, u naoružavanju, popuni ljudstvom i učešću pripadnika MUP-a u akcijama na svim ratištima zone odgovorssoti Drugog korpusa Armije RBiH. Posebno se to odnosi na ona ratištu, na kojima su bile kritične situacije i na kojima je njihjovo učešće i te kako dobro došlo.

U knjizi je, uz niz drugih vrijednih pitanja i problema, osvijetljenih iz objektivnog, argumentovanog ugla, čini mi se posebno važno što se ne izbjegava osjetljiva tema paravnojnih formacija. U Tuzli toga nije bilo. Organizacija opštinske vlasti, politička klima i, naročito, pravovremeno, na zakonu zasnovnao aktiviranje i organziovanje MUP-a, bilo je brana za avanturizam, kome su neki dijelovi zemlje bili skloni, u stvaranju paravojnih formacija. U Tuzli to nije bilo zamislivo, a kamollli izvodljivo, uključujući i kratak, brzo okončan incident sa Patriotskom ligom.

Umjesto toga, uspješno i ljubomorno, na pravi patriotski način, poštovane su, čuvane i uvažavane institucije države Bosne i Hercegovine – i političke i odbrambene, prije svega vrh Teritorijalne odbrane, MUP BiH, Predsjedništvo države, ustavnost i zakonitost, kojima ni rat, ni pokušaj bezvlašća, ni paravojno organzivajnje, u ovom slučaju, nisu mogli nauditi.

Imajući to na umu, uvjeren sam da će knjiga Meše Bajrića biti važan dobitak za sve nas, koji smo učestvovali u odbrani Bosne i Hervcegovine, ali i velika korist za mlađe generacije, koje će iz nje iaqmti priliku da nauče ono što, na drugi način i u redovnim školskim programima, nažalost nemaju priliku saznati. Ovako objektivna, ovako činjenicama potkrijepljena, dokumentima bogata i istraživačlki ozbiljna knjiga, jednostavno je vrijednost, kojoj je teško odoljeti i čiji kvaliteti će biti trajno – u ovom i u vremenhu koje dolazi.

Iskreno i sa zadovoljstvom izdavaču preporučujem štampanje rukopisa Meše Bajrića„Tuzla i njena regija u odbrani Bosne i Hercegovine 1992.-1995. godine".

Tuzla, 20. 8. 2018. General Hazim ŠADIĆ

ISTORIJSKI IZUZETNO ZNAČAJAN RAD

Recenzija rukopisa knjige"Tuzla i njena regija u odbrani BiH 1992-1995. godina"

Mr. Meho Bajrić, profesor sociologije, napisao je knjigu pod naslovom „Tuzla i njena regija u odbrani BiH 1992-1995. godina".

Ova knjiga predstavlja u konačnici zaokruženje istraživanja, koje je autor predstavio u svom magistarskom radu (odbranjenom 2000. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i stekao naziv magistra političkih nauka), a za koji je komisija u svom Izvještaju naglasila da predstavlja orginalno istraživanje.

Autor je u uvodnom dijelu naznačio motiv ovog istraživanja. Cilj i želja su bili da događaje jednog izuzetno teškog vremena, vremena rata u kojem je čak izvršen i genocid nad nedužnim civilnim stanovništvom, stavi na uvid generacijama koje dolaze i čija je budućnost vezana za ove prostore.

Uzimam sebi za pravo da ovu knjigu nazovem studijom koju je autor podijelio u 7 poglavlja.

Poglavlje I pod naslovom „Društveno politička kretanja u Tuzli i njenoj okolini prije agresije na BiH", autor je sažeo u osam potpoglavlja, u kojima je vrlo jasno i pregledno dao sliku priprema i realizacije ideje velikosrpskog hegemonizma "Svi Srbi u jednoj državi".

Ideja nije nova, ona postoji već dugo, i na različite načine je oživljavana u protekla skoro dva stoljeća.

Autor je po svojoj profesionalnoj određenosti imao mogućnost uvida u sve relevantne informacije u oblasti sigurnosti i bezbjednosti, što ovaj materijal čini izuzetno važnim, posebno sa aspekta historijskih činjenica.

Poglavlje II

„Geopolitički položaj Tuzle i ostalih opština u regiji i njihov značaj za cjelovitu BiH", autor je podjelio u devetnaest potpoglavlja. Ova podjela je bila neophodna, jer političko bezbjedonosne prilike u opštinama sjeveroistočne Bosne nisu bile jednake, kako zbog njihovog geografskog položaja, tako i posebno zbog karaktera razvijenosti i strukture stanovništva.

Upravo ključni elementi za objašnjenje geopolitičkog značaja Tuzle i Sjeveroistočne Bosne u agresiji, jer je to najkraća veza za neposrednu komunkaciju agresora sa teritorijama koje će lahko osvojiti i povezati sa onim dijelovima koje će kasnije nazvati srpske krajine, i one u BiH i one u Hrvatskoj. Očito da su agresori na BiH ozbiljno (strogo) vodili računa o strukturi stanovništva - multinacionalnosti, multikonfesionalnosti, pa i multikultularnosti, jer su primjenjivali represivne mjere pri zaposjedanju pojedinih područja (Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Brčko....) i to upravo nad nesrpskim stanovništvom, koje je tu bilo većinsko stoljećima.

Autor je dobar poznavalac svih ovih pojedinosti (ili prilika), jer je i kao član Kriznog štaba za opštinu Tuzla, bio zadužen zbog svoje profesionalne osposobljenosti, za organizovanje odbrane i subkoordinaciju sa državnim vlastima uz striktno poštivanje zakona i Ustava države BiH.

Ovo poglavlje predstavlja pravu riznicu podataka koji će biti posebno značajni historičarima.

Obilje podataka do kojih je autor došao svojim istraživačkim radom i koje je naveo u ovom poglavlju, a imajući u vidu presude Haškog suda, izazivaju sumnju da li je Haški sud imao i ove podatke kao dokaz učešća Srbije i tzv. JNA-e, u ostvarivanju ideje "Svi Srbi u jednoj državi".

Mnogo je pitanja na koja će vjerovatno istraživači u budućnosti dati odgovore, jer vrijeme, mjesto, decidni datumi i imena izvršitelja koji su navedeni jasno ukazuju da je genocid učinjen i u Bijeljini, Prijedoru, Brčkom, Foči, Zvorniku...., mada Haški sud to nije tako presudio.

U **poglavlju III** pod naslovom „Političko i vojno organizovanje odbrane Tuzle", autor posebno skreće pažnju na ne tako davnu prošlost, koja opominje na kontinuirano uvjeravanje naroda da nacionalna pripadnost podrazumjeva i pravo na teritorij, bez obzira na historijsko naslijeđe zajedničkog življenja na ovim prostorima.

Autor je očigledno dobar poznavalac i historijskih činjenica, pa ovo poglavlje ima poseban značaj, jer daje sliku prilika u društvu, koje su karakterizirale vrijeme neposredno prije događanja na Brčanskoj Malti.

Autor skreće pažnju na činjenicu da se na sastancima koje organiziraju predstavnici vlasti opštine Tuzla sa predstavnicima pojedinih mjesnih zajednica, već tada uočavaju radikalno suprotna viđenja budućnosti. U nekim mjesnim zajednicama (npr. Čaklovići) se čak jasno iskazuje nepovjerenje u MUP -a Tuzla i spominje priključenje nekakvim autonomnim pokrajinama.

To je mart 1992. godine i autor smatra, s obzirom na funkciju koju obnaša, da su to ozbiljna upozorenja i da je neophodno nešto učiniti na organizaciji sigurnosti i bezbjednosti Tuzle i njene regije. Savjet za NO Skupštine opštine Tuzla dobio je zadatak da prati i procjenjuje situaciju, te u skladu sa procjenom poduzme odgovarajuće mjere. U knjizi će ostat zabilježen 4.april 1992. godine, kao istorijski važan datum. Tada je održana vanredna sjednica Skupštine opštine Tuzla, na kojoj je donesena odluka koja će biti ključna za odbranu od agresije. Odluka je bila da se organizuju policijske stanice u svim mjesnim zajednicama koje će svoj značaj i ulogu pokazati već 15 maja 1992.godine.

Kao odbornik Skupštine opštine, bio sam svjedok kada je na toj vanrednoj sjednici 4. aprila, upravo autor ove knjige Meho Bajrić, podnio Prijedlog odluke kao i način organizovanja policijskih stanica, pa mu pripadaju sve zasluge za odbranu Tuzle, pa i šire. Na osnovu ove odluke formiran je Krizni i Operativni štab Skupštine opštine Tuzla i Opštinski štab teritorijalne odbrane Tuzla. Ovo poglavlje se može označiti kao ključno, ne samo za odbranu Tuzle i regije nego i BiH. Ako je i zbog čega trebalo pisati ovu knjigu, onda je trebalo zbog ovog poglavlja, jer sve što će se kasnije događati vezano je za ovo poglavlje.

Poglavlje IV nosi naslov "Sukob na Brčanskoj Malti". Događaji koji su ovdje opisani su realizacija Odluke za odbranu Tuzle. Davati komentar na ono što je dato u knjizi bilo bi krajnje nezahvalno. Jednostavno, treba pročitati knjigu i shvatiti svu dramatičnost tog 15 maja 1992. godine.

To je ujedno i razlog što u ovoj recenziji neću davati detalje, koji bi u svakom slučaju bili manjkavi, ako ne bi bili doslovno interpretirani. Uspješan završetak dešavanja na Brčanskoj Malti 15 maja 1992. godine može se jedino pripisati dobro osmišljenoj organizaciji ispraćaja kolone tzv. Jugoslovenske narodne armije, čije su namjere bile da u Tuzli ostvari scenarij isti ili sličan onom u Bijeljini, Zvorniku, Prijedoru i inim.

Samo kratko da navedem jedan od detalja scenarija SDS i tzv. JNA koji se realizirao u Bijeljini i Zvorniku, gdje su ubijeni Bošnjaci na tamošnjim medijima prikazivani kao srpske žrtve muslimanskih ekstremista. Naravno da ovakvih scenarija, ali i drugih je bilo i na svim dijelovima BiH gdje su agresori imali kontrolu.

Scenarij koji je pripremljen u organizaciji SDS - a, o organiziranju srpskih teritorija, a realiziran sa tzv. JNA-a, podrazumjevao je i djelovanje pripadnika srpske nacionalnosti u postojećim organima vlasti počev od MZ - a do legalnih organa vlasti. Nije u tom pogledu bila izuzeta ni Tuzla, jer je jedan broj pripadnika MUP -a Tuzla prešao na stranu agresora, otuđio dio opreme i naoružanja,

što je detaljno opisano u dijelu„Borbe u Slavinovićima, Križanima i na području Gornje Tuzle".

Međutim, može se slobodno reći da su upravo ova dešavanja ojačala uvjerenje naših ostalih branilaca Tuzle i okoline, što pokazuju podaci o brzini kojom su oslobođeni već zaposjednuti dijelovi opštine Tuzla, posebno njen istočni dio, a to su Slavinovići, Križani, Simin Han i Gornja Tuzla.

Poglavlje V predstavlja hronologiju transformacije Stanice javne bezbjednosti Tuzla i formiranje borbenih jedinica od brigada do 2. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, ali i hronologiju ratnih dejstava počev od 1992. godine do završetka rata 1995 godine.

Ratni put svake od ovih jedinica dat je za cijelo područje sjevernoistočne Bosne, počev od Vlasenice, Zvornika, Bijeljine, do Brčkog Gradačca, Gračanice i Vozuće.

Ovo poglavlje najbolje pokazuje odlučnost naših boraca da se brani i odbrani od agresije, bez obzira na navodnu obučenost i snagu pripadnika JNA -a, naoružanje sa kojim raspolažu, moralno posrnuće agresorskih oružanih snaga, jer motiv njihove borbe svodio se na ubistva, pljačku, rušenje i paljenje svega što ima neku materijalnu, kulturnu ili historijsku vrijednost. Organizovanje boraca Armije BiH-e svakim danom bilo je sve bolje, što je kao rezultat imalo oslobađanje značajnih kota na Majevici, u Gradačcu, Posavini i elan da se agresor vojno porazi. 0 organizaciji vojnih jedinica i njihovim uspjesima, o doprinosu pojedinaca u toj organizaciji, pisaće se sigurno još puno, kako sa vojnog tako i sa onog ljudskog, herojskog stajališta.

Autor je zaista posvetio dužnu pažnju svakoj od organizacionih jedinica u sastavu Armije BiH, koje su djelovale na ovom području, kao i svakom značajnom datumu iz tog vremena.

Naslov knjige autora Mehe Bajrića„Tuzla i njena regija u odbrani BiH 1992-1995. godina" je zaista decidno definisao sadržaj, koji ima svoj početak neposredno pred raspad Jugoslavije, kada je vladalo jedno konfuzno stanje uzrokovano različitim stavovima i reagovanjima pojedinih institucija tadašnjeg društvenog uređenja (platni promet, Predsjedništvo) do početka ratnih dejstava, koja niko nije odobrio niti objavio.

Samo dobro upućeni su mogli imati viziju šta će se događati i kojom brzinom će se događaji odvijati. BiH kao centralna republika u okviru Jugoslavije bila je predmet interesa susjeda i sa zapada i sa istoka. Nije ni tada bila tajna o stvaranju "Velike Srbije", ali i "Velike Hrvatske", nije bila tajna da se dogovor o po-

djeli BiH planski razrađuje, a javno negira jedan,i to najbrojniji narod i prijeti mu se nestankom sa ovih prostora.

Mogao je autor ovo poglavlje, dakle poglavlje VI staviti na početak, kao poglavlje I, i ne bi pogriješio, jer Tuzla je bila organizovana sredina, naglašeno radnička sredina, gdje je praktično 90% zaposlenih bilo u neposrednoj proizvodnji, dakle jednoj uređenoj šemi redosljeda radnji. Znalo se „ko kosi, a ko vodu nosi". Organi vlasti su bili samo koordinatori realizacije proizvodnih planova, ali i koordinatori svih aktivnosti u okviru društevnih potreba građana. Tuzla je primjer kako i u najtežim i najsloženijim situacijama (ili uvjetima), kada se nađu pravi ljudi na pravom mjestu, nijedan problem nije nerješiv, pa ni oni koje sa sobom donosi rat. Nije bilo panike, defetizma u međusobnim komunikacijama, nije bilo pada morala ni beznađa.

Autor je zaista dobrano obradio prilike i funkcionisanje vlasti i institucija sistema u periodu rata 1992- 1995. god. Sve poluge vlasti su sinhronizovano djelovale, počev od organa Skupštine opštine, vladinih i nevladinih organizacija, privrednih djelatnosti do funkcionisanja zdravstva, školstva, zaštite imovine i zaštite života građana. Sve ovo autor je obradio pod posebnim podnaslovima, kao i snabdjevanje stanovništva, zbrinjavanje prognanih, preustroj industrijskih pogona za potrebe namjenske proizvodnje. Pojedinosti za svaki dio ovog poglavlja autor je pažljivo sistematizirao i u pogodnoj pisanoj formi ostavio generacijama koje dolaze da saznaju i pamte dio istorije svoje domovine.

Da zaključim:

Koliko god se trudio da ovu recenziju rukopisa knjige predstavim kao viđenje događaja u jednom specifičnom vremenu, detaljno, autentično, razumljivo napišem, vjerovatno nisam u cjelosti uspio.

Autor je posebno naznačio **VII poglavlje** kao „ Zaključna razmatranja" u kojem je predstavio izvode iz recenzija, literaturu i izvore, bilješku o autoru i registar ličnih imena. S posebnom pažnjom sam pročitao bilješku o autoru. Lično poznajem autora desetinama godina, ali čitajući dijelove iz njegovog životopisa ne može se zanemariti specifičan put kojim je išao od ranog djetinjstva, prilika i odnosa u porodici u kojima je odrastao, pa do dilema čime se baviti u životu. Uvijek je imao istinski jasne ideje i opredjeljenja, sve do današnjih dana. Očito je po prirodi uredan u pogledu bilježenja vremena, datuma, događaja, rezultata svih aktivnosti što mu je služilo kao podsjetnik na to šta je uradio i kakav dojam je ostavio. Ovakav dojam se stječe i kada je u pitanju pisanje i sis-

tematiziranje građe za ovu knjigu, koju autor onako ovlaš naziva „Tuzla i njena regija", a unutar materijala podastire izuzetne dokaze, činjenice, izvore, poglede, a da ni jednog trenutka ne izgubi ljudski odnos tipičnog Bosanca, koji u tuđem dobru vidi i svoje dobro, u tuđoj nesreći vidi i svoju nesreću, po čemu je na najbolji način predstavio Bosanca kao čovjeka, bez obzira kako se zove i kako se Bogu moli. Doista jedna fascinantna biografija.

Autor je svojom, po prirodi urođenom pedantnošću, sistematično, dokumentovano i znalački opisao u ovom djelu vrijeme rata 1992 - 1995, a koje se s pravom može nazvati „ Dokumenti jednog vremena" ili čak „ Istraživački projekat uzroka i posljedica raspada Jugoslavije".

Način prikupljanja građe, sistematiziranje i dokumentovanje pokazuje da se radi o istraživaču koji metodski i vrlo analitički opisuje stanje u Jugoslaviji, sa posebnim fokusom na BiH i Tuzlu.

Prema priloženom popisu korištene građe, vidi se da je prikupljen veliki broj vrlo značajnih informacija, provjerenih i bez dvojbe utvrđenih činjenica, a autor je i sam raspalagao sa dosta pouzdanih informacija i dokumenata, s obzirom da je u to vrijeme bio na čelu jednog odjela, organa bezbjednosti u Tuzli.

Ovom knjigom, autor mr. Meho Bajrić je pokazao da je pouzdan analitičar, da je u svojim vizijama događanja realan, da je pouzdan istraživač i na neki način hronološki evidentičar pojedinih događaja.

Meni čini posebno zadovoljstvo što sam jedan od recenzenata ovog, po mom viđenju izuzetnog istorijski značajnog materijala koji će vjerovatno biti i motiv za dodatna istraživanja u oblasti historijskih nauka, jer predstavlja orginalan dokument jednog vremena.

Tuzla, 30. 8. 2018. godina Dr.sci. Sadik Latifagić, prof. emeritus

LITERATURA I IZVORI

LITERATURA

Alibegović Ibrahim,	U potrazi za istinom o ratu u Bosni, Sarajevo, 2004.
Alić Sinan,	Bordel istine, Tuzla, 1999.
Alispahić Fatmir,	Krv boje benzina, Tuzla, 1996
Armakolas Joannis,	Politika i društvo u Tuzli od 1992. do 1995. god. UMHIS – Udruženje za Modernu istoriju, Sarajevo, 2016.
Arzberger Jasna,	Život za Bosnu, Mitterdorf, 1995.
Bešlagić Selim,	Grad i čovjek, Tuzla, 1998.
Bojić Asim-Učo,	Živinice na braniku sjeveroistočne Bosne, Živinice, 1996.
Borogovac Muhamed,	Rat u Bosni i Hercegovini – politički aspekti, Zadar 2000.
Božić Miloš-Mišo,	Bosno i mi smo tvoj narod, Srpsko građansko vijeće, Pokret za ravnopravnost u Tuzlanskom kantonu, Tuzla, 23. marta 2004. god.
Cigar Norman,	Genocid u Bosni, Sarajevo, 1998.
Cohen J. Philip,	Srpski tajni rat – Propaganda i obmana Riesman David, historije
Čekić Smail,	Uzroci, ciljevi agresije na Bosnu i Hercegovinu 1991- 1995, Sarajevo, 1995.

Dedijer Vladimir, Miletić Antun,	Genocid nad Muslimanima, Svjetlost Sarajevo 1990. g.
Delić Sead,	Tuzla u odbrani Bosne i Hercegovine, Tuzla, 2011.
Donia J. Robert, Fine. V.A. Jr. John,	Bosna i Hercegovina tradicija koju su izdali, Sarajevo, decembar, 1995.
Donia J. Robert,	Uzroci postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini, University Press, Sarajevo, 2016.
Donia J. Robert,	Iz Skupštine Republike Srpske 1991-1996, Sarajevo-Tuzla, 2012.
Državna komisija,	Ratni zločini 1992. godine na Tuzlanskom okrugu, Knjiga prva, Tuzla, 1993. god.
Dukić Zlatko,	Ratni reporter – šta je to? Tuzla, novembar 1995.
Duraković Nijaz,	Prokletstvo Muslimana, Sarajevo, 1993.
Efendić Hasan,	Koje branio Bosnu, Sarajevo, 1998.
Galić Štefica, Bahtizar Amer,	Stenogrami o podjeli Bosne, Centar za kritično mišljenje, Mostar, 2017. g.
Hadžić Hazim, Nuhanović Dževad,	Sinovi Bosne 1992-1996, Srebrenik
Hamzić Mirzet,	Od OpSTO do OG-2, Gračanica, 1994.
Duraković Izudin, Hamzić Mirzet,	Zvornik od izbora do Dejtona, Sapna, 1998.
Hamzić Omer, Hamzić Mirzet,	Odbrana Gračanice 25. 5. 92, Gračanica 1996. godine

Hartman Florence	Mir i kazna
Hasković Rifet, Kujundžić Atif,	Lukavac 92-96, Lukavac, 1997.
Hećo Faid,	Uloga JNA u agresiji na BiH, Sarajevo, 2005.
Hodžić Hazim,	Opet vidim Bosnu-Srebrenik od 1991-1994, Tuzla, 1995.
Hodžić Salem,	Patriotska liga Tuzle i agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Tuzla, 2016. god.
Huseinbašić Ćamil,	Odbrana od agresije, Tuzla, 1995.
Ibrahimagić Omer,	Bosna i Bošnjaci – Država i narod koji su trebali nestati, Sarajevo, 1995.
Ibrahimagić Omer,	Srpsko osporavanje Bosne i Bošnjaka "Magistrat", Sarajevo, 2001.
Imamović Jasmin,	Ubijanje smrti, Tuzla, 1994.
Izetbegović Alija	Čudo bosanskog otpora, Sarajevo, 1995.
Jozelić Petar,	Plači voljena Zemljo, Rabić, Sarajevo, 2011.
Jurišić Ilija,	Istinom do pravde, Tuzla, 2017.
Kadrić Jusuf,	Brčko genocid i svjedočenja, Sarajevo, 1998.
Kandić Nataša,	Škorpioni od zločina do pravde, Fond za humanitarno pravo dokumentovanje i pamćenje
Karavelić Vahid,	Agresija na Bosnu i Hercegovinu Sjevero-istočna Bosna 1991.-1992., Sarajevo, 2004.

Klapić Muharem,	Tuzla kao razvojni centar sjeveroistočne Bosne – Ekonomski Institut Tuzla, 2002.,
Kožar Azem mr., Hasković Rifet,	Borbeni put Prvog inžinjeriskog bataljona, Tuzla, 1993.
Kujundžić Atif,	Borba i život za slobodu, Lukavac, 2002.
Mahmutbegović Mevludin,	Živiničke ose, Živinice 2002.
Mašić Nijaz,	Istina o Bratuncu – agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992-1995, Tuzla, 1996.
Merić Jusuf,	Kako smo stvarali sistem veza, 2. korpus AR BiH
Milić Vojin	Sociološki metod, Nolit, Beograd, 1987. god.
Minić Miloš,	Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne, Sarajevo, 1998.
Nuhić Muhamed,	Javna riječ i odgovornost, Tuzla, 1999.
Omerbegović Sead, Tubić Halid	Kalesija-priprema i odbrana od agresije 1992., Kalesija, 1997. godine
Općinska komisija	Za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima počinjenim u Tuzlansko-podrinjskom kraju ratnih godina 1992-1994. Živinice, 1995. godine
Pašić Dževad,	Zemlja između Istoka i Zapada, Tuzla, 1996.
Selimović Sead, Šabotić Izet,	Drugi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine 1992-1995, Tuzla, 2017.
Šarić Hariz,	Kladanj za vrijeme agresije 1992-1995, JU Narodna i univerzitetska biblioteka „Tuzla“,

Tindemans Leo, Nedovršeni mir – Izvještaj međunarodne komisije za Balkan, Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 1997.

Vasić Džumhur Nasiha, Mojoj Tuzli, Tuzla, 2001.

Zulch Tilman, Etničko čišćenje genocid za "Veliku Srbiju", Sarajevo, januar 1996.

Žilić Mehmed, Tuzla od izbora do agresije – Promocult, Sarajevo, februar, 2001.

OSTALA LITERATURA

Forum građana Tuzle (1993-1998),

Prilozi za monografiju, Tuzla, 1998.

Ljudska prava i Dejtonski sporazum - konstitutivnost građana i naroda, Okrugli sto, Sarajevo, 1998.

Univerzitet u Tuzli, Bilten 30-31, Tuzla, 1993.

IZVORI

Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla

Arhiva Stanice javne bezbjednosti Tuzla (razna naređenja, službene zabilješke, izvjještaji o radu, podaci o javnom redu i miru i drugo), za period 1991-1995.

Bajrić Meša, Kako je odbranjena Tuzla, Front slobode, feljton, april-maj 1993.

Odluka o proglašenju neposredne ratne opasnosti "Službeni list RBiH", br.: 1/92
Odluka o objedinjavanju svih naoružanih snaga na teritoriji BiH "Službeni list RBiH", br.: 1/92

Odluka o proglašenju ratnog stanja, "Službeni list RBH", br.: 7/92

Odluka o usvajanju dokumenata "Platforma za djelovanje Predsjedništva BiH u ratnim uslovima, Sarajevo, Sarajevo 26. juni 1992. godine

Svjedočenje o sukobu na Brčanskoj Malti Dervišević Hamza

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu,

Optužnica protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, predmet, br: IT-95-5-1 od 28. jula 1995. god.

Optužnica protiv Momčila Krajišnika, predmet br: IT-00-39-1 od 4. aprila 2000. god.

Optužnica protiv Biljane Plavšić, predmet br.: IT-00-40

Optužnica protiv Dr. Jadranko Prlić i ostali i predmet br.:

Optužnica protiv Slobodana Miloševića, predmet br.: IT-00-39-1 od 24. maja 1999. god.

Izvještaj o učešću Specijalne jedinice u odbrani Tuzle, 1992. Hadžić Rasim

Izjava o statusu općine Tuzla od 30. 3. 1992.

Izvještaj o zbrinjavanju i liječenju ranjenih i bolesnih u Kliničkom centru Tuzla od 1992-1995.

Izvještaji i drugi materijali o radu osnovnih i srednjih škola i Univerziteta u Tuzli

Izvještaji o radu Općinskog odbora CZ i Vatrogasne jedinice za period 1992-1995.

Izvještaji ratnih stanica milicije

Izvještaj o stanju u zoni odgovornosti od 26. 4. 1992.
Karavelić Vahid

Moja posljednja noć sa bivšom JNA, Svjedočenje od 31. 5. 1992.
Kondić Mladen
Naređenje GŠ OS SFRJ, str. pov. br. 9-1 od 14. 5. 1990.

Odluka o osnivanju tzv. Srpske opštine Tuzla od 3. 3. 1992.

Okružni štab TO Tuzla, Plan proizvodnje TMS od 8. 8. 1992.

Općinski odbor SDS-a Tuzla, Izvještaj o radu za period decembar 1990. i januar 1991.

Općinski odbor SDS-a Tuzla, Saopštenje za javnost od 26. 6. 1991.

Izvodi iz naređenja Kriznog štaba Predsjedništva SO Tuzla od 4.5. 1992.

Pismo Predsjedništva Skupštine općine Predsjedništvu RbiH od 8. 9. 1992.

Podaci Centra za izbjegla i raseljena lica Tuzla o prihvatanju i smještaju prognanika u periodu 1992-1995.

Podaci Komande 2. korpusa Armije BiH o jedinicama i njihovoj borbi u periodu 1992-1995.

Podaci o radu radio-klubova Kreka, Tuzla i Lipnica u toku rata

Raspis Izvršnog odbora SDS-a BiH od 19. 2. 1992.

Službeni glasnici Skupštine općine za period 1992-1995.

Stenogram savjetovanja komandira ratnih stanica milicije o odbrani Tuzle od 11. 11. 1992.

Stenogrami sjednica Skupštine i Predsjedništva Skupštine općine Tuzla za period1991-1995.

Stenogram sjednice SIV-a od 18. 9. 1991.

UBSD, SDP, MBO, LS - Tuzla, Saopštenje za javnost od 27. 4. 1994.

Viši sud i Okružni vojni sud u Tuzli - izvještaji o radu i presude za učinjena krivična djela

Zapisnik Općinskog odbora SDS-a od 5.1.1992.

ŠTAMPA

Armija ljiljana, Tuzla, 1992-1994.

Front slobode, Tuzla, 1990-1993.

Oslobođenje, Sarajevo, 1990-1994.

Slobodna Bosna, Sarajevo, januar 2000.

Vreme, Beograd, od 23. 9. 1991.

Zmaj od Bosne, Tuzla, 1993.

Dnevni avaz, Sarajevo,

Ljiljan, Sarajevo, 1993-1995.

BILJEŠKA O AUTORU

Magistar Meho Bajrić rođen je 13. jula 1949. godine u Tuzli. Osnovnu školu i Školu učenika u privredi završio je u Tuzli. Na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, Odsjek za sociologiju, diplomirao je 1982. godine. Postdiplomski studij „Bosna i Hercegovina u savremenom svijetu" na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, upisao je 1995/1996. školske godine. Magistarski rad na temu „Političko-vojni značaj odbrane Tuzle 1992-1995. godine za očuvanje teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine" odbranio je i zvanje magistra političkih nauka stekao je 4. januara 2001. godine.

Do sada je radio na poslovima sekretara OOUR-a Proizvodnja soli u Fabrici soli u Tuzli, izvršnog sekretara OK SK BiH Tuzla, sekretara Opštinskog sekretarijata unutrašnjih poslova Tuzla, načelnika policije Centra službi bezbjednosti Tuzla, sa činom pukovnika policije, pomoćnika direktora Kantonalne agencije za privatizaciju u Tuzlanskom kantonu za poslove obrazovanja, istraživanja i odnosa s javnošću.

Poslije prvih višestranačkih izbora, postavljen je za načelnika Stanice javne bezbjednosti Tuzla, na tim poslovima dočekao je rat i agresiju na Bosnu i Hercegovinu i na istim poslovima ostao je do kraja rata.

U periodu od 1997. do 2000. godine bio je vijećnik Općinskog vijeća Tuzla. Na općim izborima 2002. godine izabran je za poslanika u Skupštinu Tuzlanskog kantona.

Dobitnik je više društvenih priznanja i odlikovanja, kako u miru tako i za vrijeme rata. Spomen-plaketa Tuzle 1978 godine i Tuzlanska plaketa sa zlatnim grbom 1999. godine, odlikovan Medaljom za vojničke vrline 1969. godine, Medaljom zasluga za narod 1985. godine i Zlatnom policijskom značkom MUP-a Bosne i Hercegovine, što je najviše ratno priznanje u znak priznanja za organizacione sposobnosti u komandovanju i rukovođenju 1994. godine.

Penzioner je i živi u Tuzli.

POISKAH ŠTIT DOBRI DA ŠTITI ME
BACIH GA POTOM DOBROG JER TIŠTI ME
MAK

